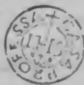
1529
toleti.

APPIANVS ALEXANDRINVS DE BELLIS CIVILIBVS ROMANORVM, CVM LIBRO PERQVAM ELEGANTI, QVI ILLYRIVS, ET ALTERO QVI CELTICVS INSCRIBITVR.

Prostat in uia Iacobæa, apud ædes Ioannis Parui, sub intersignio Lilij aurei

CVM PRIVILEGIO

ESIMI ADM.

vesseius

Nicolaus Beraldus R.P.ac Domino D. Francisco Poncherio, Episcopo Parisiensi S.

POst expositas nuper M. Ciceronis familiares Epistolas, quas tu um ac Reuerendiss. Patris D. Archiepiscopi Senonēsis iudiciū secutus studiosis aliquot adulescentulis anno proximo enarrandas susceperam, quum statuissem eiusdem authoris eruditissimas ad Atticum epistolas aliquanto maiore cura ac diligentia iisdem auditoribus ac contubernalibus meis prælegere, uisum est eos primū authores adire ac consulere, qui eius temporis historiam accurate, ac fideliter perscriptam nobis reliquissent. Facile enim perspiciebā frustra id oneris suscipi ab eo, cui turbulentissima illa tempora, quibus uetus Romanorum disciplina perturbata est, ac euersa, aut ignota, aut parū comperta obseruataque fuissent. Quare Appiani Alexandrini bellorum ciuilium historiam multis locis librariorum incuria, aut imperitia corruptam, expetitam a multis, iisque potissimum, qui Ciceronis lectione delectantur, aggressus, mendas in eo propèmodum inumeras partim apertas ac sese ingenua fronte prodentes, partim fugitiuas, ac, prope dixerim, subdolas interlegendum animaduersas obelisco confodi, ac penè inuitas ac detrectanteis expunxi, uerisque ac legitimis uocibus cedere coegi. Cuius rei quum amicum quēdam commonefecissem, meque is magnopere rogasset, uti exemplar ad se meū primo quoque tēpore mitterem imprimendum, non sum passus officium meum presertim ab homine mihi amicissimo desi derari, cum diutius ex eo nō modo uoluptatem, uerum etiam fructum mihi aliquem non contemnendum sperarem. Exemplar itaque nostrum in mille uoluminū traduces propagatum, tibique imprimis destinatum ac debitum ea frōte eaque animi fiducia offero ac dono, qua meipsum tibi semper antehac obtuli, unum hoc a tua Reuerenda Paternitate etiam etiamque postulans, ut ex his succisiuis, ac subsecundariis studiis nostris tibi desudātis, tibique multo maiora parturientis industriæ nostræ specimē hoc ac degustamentum iam nunc primum a nobis accipias, tibique persuadeas officio, fide, atque obseruantia erga te nemini me unquam esse cō cessurum. Vale diu ac feliciter tibi nobisque. Stephanus noster te etiā atque etiam salutat.

TABVLA.

In sequentes Libros Capita ex ordine scribuntur.

Capita Libri Primi.

Libro Primo Bellorum ciuilium hęc continentur.

Explicatio legis Agrariæ.
Gracchorum interitus.
Tribunitię potestatis immutatio.
Seditiones inter senatū,& equestrem ordinē
Bellum sociale.
Contentio inter Marium & Syllam.
Syllæ monarchia.
Quæque post eius obitum a Sertorio eo anno in Hiberia,a Spartaco in Italia acta sunt
Libro secundo hæc continentur.
Catilinę coniuratio & mors.
Cęsaris probitas in Hiberia.
Seditiones eiusdem in urbe.
Clodij obitus.
Origo odij inter Cęsarem & Pompeium.
Principium ciuilis belli.
Quę a Cęsare in Hiberia contra Pompeij duces gesta sunt
Belli pharsalici uictoria a Cęsare.
Quę in Alexandria,Syria,Aphrica,& Hispania peregit Cęsar.
Demum ipsius interitus,& tumultus in urbe referuntur,
Libro Tertio hęc continentur.
Discessus conspiratorum ex urbe.
Aduentus Octauij Cęsaris.
Contentiones eiusdem cum Antonio.
Trebonij mors a Dolobella.
Quemadmodum Antonius hostis iudicatur
Bellum Mutinense,& Antonij conflictus.
Ircij & Pansæ interitus
Conciliatio Antonij cum Lepido.
Consulatus occupatio ab Octauio.
Postremo decimi Bruti finis refertur.
Libro Quarto hęc continentur.
Triumuirum conspiratio in senatum

Tumultus

Tumultus,& clades urbis.
Proscriptiones optimatum,& interitus.
Varij,& admirandi fortunæ casus.
Quæ a partium fautoribus in Libya gesta sunt.
Dolobellæ mors.
Belli apparatus per Brutum, & Cassium in Asia.
Octauij demum,& Antonij i utrosq; uictoria.

Libro Quinto hæc continentur.

Nouus senatorum apparatus in Octauium,& Antonium.
Quæ ab Antonio in Asia,a Cæsare in Italia in promerendis uictrici bus copijs agitata sunt.
Dissensio inter Octauium,& Lucium Antonium.
Perusina fames.
Conciliatio iterum,& affinitas,orbisque partitio inter Octauium, & Antonium.
Conciliatio item cum Sexto Pompeio ab utrisque.
Dissentio iterum,& nauale bellum inter Sextum,& Octauium.
Sexti fuga,& mors subinde describitur.

Libro Sexto hæc continentur.

Illyriorum situs,& eorundem origo populorum peruetusta.
Quæ ab Octauio in Illyrios,quæue ab aljis prius gesta referuntur in eo libro.

Libro Septimo hæc continentur.

Breuis explicatio Celtici belli usque in finem continetur.

Ad diuum Alphonſum Arragonum,& utriuſque Siciliæ Regē in Libros Ciuilium Bellorum ex Appiano Alexandrino in latinū traductos Candidi Præfatio incipit feliciſſime.

Anneus Seneca de rege parthorum.

PArthorum Regem,ut ab Anneo accepimus, ſine munere ſalutare nemo poteſt. Ego uero glorioſiſſime Rex,cum tuam uirtutem, humanitatemque conſidero,tum cæteras naturæ dotes,quibus inter ętatis noſtræ principes, uel in primis illuſtris es, ſublime ingenium, ſummam charitatem, ſummam continentiā, nulla ratione adduci poſſum,ut non pluris apud te fidem meam eſſe exiſtimem , quam ullas opes. Quippe cum te indigentibus & ueluti e naufragio emerſis quāq̄ ignotis efferre uideā pias man᷒. Cæterū nec ſine munere ad te ueni,nec uacuis(ut aiunt) manib᷒ tuam maieſtatē ſum odoratur᷒. Nā cū priores Appiani libros, Libycū,Syriū,Parthicū,& Mithridaticū Nicolao quinto ſummo Pōtifici dum in humanis ageret e græco tranſtuliſſem. Reliquos ciuilium bellorum cōmentarios,quæ Senatus,populuſque Romanus inuicem geſſit nōdū editos,aut perfectos a me ad quem potius mitterem quam ad te inuictiſſime princeps Hiſpaniæ pariter,& Italiæ noſtræ decus, & qui nō minus optimarum artium ſtudijs,& literis, quam armis inclytus es, atque memorandus? Accipies igitur nouum opus, nec indignum regio animo,regioque conſpectu tuo. Sed quod cum priſcis illis uoluminibus ab his,qui hiſtorias ſcripſere poſteritati traditis, facile cōferri queat. Quod ſi in contrarium nonnulli refrāgentur, ut æmulorum mos eſt,quem uelint ex latinis in medium adducant,ſiue Criſpum,ſiue Cæſarem, ſiue Curtium,ſiue alia uulgata doctorū nomina, eorū, qui hiſtorias ſcripſerūt,nullos ex his,qui cū ciuilibus Appiani libris cōferri poſſint inuenient,ſi hiſtoriæ pulchritudinē,& uarietatē,ſi orationum copiam,ſi bellorum magnitudinem,& eorū qui geſſere gloriam,& famam non eloquentiæ lenocinia metiri uelint, Cuius tamē nec hi quidem omnino expertes ſunt. Deinde cum Romanorum facinora omnia,ut magnifica,& præclara celebrentur,quid magnificentius, aut præclarius ab illis actum aſſeremus,quam cū exteris relictis inter ſe uertere manus? Et quanquam illa nefanda,& horrenda ſint, illuſtria tamen habebuntur ſi ducum excellentiam,militum præſtātiā,pręcipuā in perferendis rebus tollerantiam,& prudentiā uelimus recēſere, ut in his,quæ Mutinæ,quæ Peruſij, quæ alijs in locis geſta,

Nicolaus papa quintus. Libycus. Syrius. Parthicus. Mithridaticus

Criſpus Cæſar. Curtius.

Mutina. Peruſium.

& tranſacta

& transacta memorātur. Adde quod doctis,& Ciceronis opera quoti die uersātibus,aut aliorū qui de Romanis scripsere nihil utilius, aut necessarium magis dicet quispiam,quam historiam per partes concisam,& a uariis authoribus hinc inde disiectam,uixque quodammodo intelligibilē ordine suo inspicere,& quæ in Philippicis,quæ in familiaribus epistolis,& ad Atticū a Cicerōe perscribūtur intelligere. Ego medius fidius dum hæc lego,non audire Romanorum gesta ut hactenus consueueram,uerum intelligere,nec intelligere tātum, sed interesse mihi uideor.Ita suo ordīe singula apposita,& descripta sūt, Quod a græco homine tam accurate,diligenterque fieri potuisse, utique admirarer,nisi iam perspectum haberem,& cognitū, quod luce clarius intueri datur,ex Augusti commentariis,quos de uita sua edidit,ut Suetonius refert,hos libros desumptos, & exaratos extitisse. Sed hæc suo loco in Illyriorū Bellis,quæ ab eodem gesta sunt sexto huius operis aperte describētur. Nunc ciuilium bellorum motus, qui a Romanis prodiere, referemus.

Cicero.

Epistolæ ad Atticum.

Commentarii Augusti Suetonius.

P. CANDIDI DE CIVILIBVS ROMANORVM BELLIS EX APPIANO ALEXANDRINO IN LATINVM VERSIS, LIBER PRIMVS INCIPIT.

tabulla noua
Agrariæ leges

ENATVS POPVLVSQVE ROmanus mutuis sæpenumero cōtentionibus de legum latione, uel si quãdo debitorũ abrogationes agrorumue partitiões fierent, uel in comitijs una adessent, dissidebant. Non tamen armatæ manus opus erat ciuile bellum, uerum dissidia ac turbationes dumtaxat ex lege, moderate quieteque inter eos agitabantur. Quamobrem cum simili ex dissensione plebs se aliquando in unum contulisset, non statim armis usa est, uerum montem ascendens, qui ob hoc sacer dicitur, nullo prælio concita magistratum a seipsa protulit, quem Tribunatum appellauit, potissimũ ut consulum conatibus obsisteret, quos Senatus eligebat, ne perfectam illi in republica haberent potestatẽ. Ob id uero hæ adinuicem dignitates maiore inter se contentione, ac furore subrogari cœptæ, a Senatu populoque Romano per partes creabantur, ita ut per auaritiam, ac largitionem alter alterius inniteretur potestati. Marius autem Coriolanus in huiusmodi dissensionib' præter ius eiect' urbe, ad Volscos confugit, & patriæ subinde bellum intulit, quem primum dicet quispiam in seditionibus ad arma fecisse aditum cum profugus existeret. Gladius nempe in concilio hactenus a nemine exertus, aut ciuili in contẽtione illata cædes, priusquam Tiberius Gracchus plebis fautor, & leges inferẽs in seditiõe occisus est, & cũ illo multi in Capitolio deprehensi, circa templum interiere. Quibus ex rebus minimè se cohibentibus dissidijs, diuisis inter eos aperte odijs, gladiis accincti sæpenumero inter sacra aut comitia, aut in foro, alicuius ex primorib' secuta nece, seu Tribuni per interualla, seu ducis, siue cõsulis, aut alterius adhęc designati cõtentiones impudẽtissimas nullo ordine paulatim ædidere, quas legũ, & iudiciorũ contẽptus insecutus est. Inualescente itaque in dies malo insurrectiones manifestæ in rempublicam factæ sunt, exercitus quoque magni ac potentes per uim in patriam inducti fugitiuorũ scilicet, ac damnatorum, aut ad magistratum aliquem exercitumque ad inuicem certantium. Et iam Dynastæ in plurimis,

Contentiones inter Senatum populũq; Ro. a principio.

Mons sacer.

Tribunitia potestas.

neq quid sit Tribunatus neq consules a senatu eligi certum videt

Marius Coriolanus.

Tiberius Gracchus.

Contentiones impudentissimas notat.

& seditionum

& seditionum principes, ac monarchici aderant, cum quidã sibi creditos a populo exercitus dimittere negarẽt, quidam sibi cõmissa sine publica utilitate exteris impenderent, & quis prius urbem sibi uendicaret pariter inter se contenderent, uerbo in aduersantes gesturi bellum, re autem contra patriam pugnarent. Nam urbem ut hostilem inuaserant, ac cædes continuę nefariæque cum obuijs agitabantur, aliorum proscriptiones funestę, fugæque & onera assidua occurrebãt, plurimorum tormẽta ex odio indicta, nullum scelestũ opus aberat, quoad un⁹ sediciosorum caput anno potissimum quinquagesimo a Gracchi Tribunatu, Cornelius Sylla malet malo mederi satagens se principem in plurimis professus est, quem dictatorem nominant, & in periculosissimis reipublicæ casibus per sex menses creari solitum iam facere desierant. Verum Sylla ui quidem ac necessitate, licet uerbo ad dictaturam perpetuam electus, cum demum potentia abunde fractus esset, primus ex omnibus ut mihi uidetur inuentus est qui tyrannidem deponeret, diceretque se eorum pœnas subire uelle, pro quibus damnaretur. Priuatus quoque intuentibus cunctis per forum ambularet, & domum absque iniuria rediret, tanta inspicientibus eum dignitatis reuerentia, & metus inerat aut depositi muneris stupor, aut inferendæ pœnæ uerecundia, aut alia benignitatis ratio, quasi ad utilitatem publicã conduceret tyrannis. Non multo deinde cum dissensiones in Syllam defecissent, eorumque uindictæ quæ a Sylla erant perpetrata denuo post illum emanarunt, donec C. Cæsar principatũ occupauit magnã iã inde in Gallia adeptus gloriã. Senatu itaque iubẽte ut exercitũ deponeret causam in Pompeiũ referens, quasi non a senatu, sed a Põpeio hoste oppugnaretur, qui exercitum per Italiam deduceret, & ad regnum aspiraret, pacis conditiones protulit, ut uel uterque eorum exercit⁹ teneret ad reprimẽdas mutuæ inimicitiæ suspiciones, uel quos Pompeius haberet mutuo deponeret, & pari modo sub legibus uterq; priuatus degeret. Quorum cum neutrum esset assecutus, e Gallia deduxit, & in Pompeium unaque in patriam inuectus, abeũteque persecutus in Thessalia demum illustri pugna superauit. Inde in ægyptũ post illum progressus cum ab ægyptijs occisum intelligeret, Romam redijt, & ægypti rebus constitutis tam diu immoratus est, donec reges ordinaret. Seditiosum admodum, cui ob gestarum rerum amplitudinem magni cognomen aderat, sic aperte bello profligauit nemine sibi obsistere quoquo modo audente, ut secũdus post Syllam dictator perpetuus fieret, seditionesque comprimeret. Hunc deinde Brutus, & Cassius, siue zelo principatus, ac potentiæ, siue patriæ charitate ducti in Senatu interficere popularem maxime, dominandique experientissimum

Dynastæ
Principes
Monarchici

Cornelius Sylla dictator
Princeps

Sylla tyrannidem deposuit.

Magnanimitatem attẽde uiri

Laus Syllę.

Caius cęsar
Principatu a cęsare occupato senatus quid.
In Pompeium
Pacis cõditiões a cęsare ꝓlate
Cęsaris ꝓbitas.
Pompeius magnus cur.

Cęsar dictator perpetuus creatur.

rientissimum. Ex quo populus eum præ cæteris cœpit cōcupiscere & interfectores eius undique cōquirere. Funus etiam medio in foro ædidit, temploque constituto iuxta pyram ueluti deo sacra exhibuit. Seditiones igitur denuo in maius adauctæ ad summum peruenerunt, Cædes quoque & fugæ, & damnatorum proscriptiones cum senatorū, tum equitum ex eorum multitudine crebro a b utrisque æditæ, sediciosis hostes se adinuicem præbentibus, & ob id suos negligentibus, siue amicos, siue fratres, adeo natiuam caritatem contentio aduersa deuicerat, ut Romanorum imperium ueluti possessionem propriam hi tres potissimum inter se partirentur uiri Antonius, & Lepidus, & cui Octauius proprius nomē fuit ex Cæsaris stirpe, & ab illo in testamēto positus, eamque ob rem Cæsar appellatus. In hac igitur partitione rerum publicarum, non multo post inter se conuersi, ut similium mos est, Cæsar Lepidū ingenio, & experientia longe præcellens, cui libya ex sorte obuenerat, dignitate spoliauit. Postea Antonium circa Actium bello uicit, cui a Syria ad Ionium usque sinum ademit principatum. Ad hæc igitur præterea tam ingentia, & admirāda, quæ omnes fere in stuporem uerterant classe peruectus ægyptū cœpit, quæ & diuturnitate, & potentia post Alexādrum longe inclyta regio ad ea, quę nunc continet Romano imperio deesse uidebatur. Ob has res Augustus quamquam in opere adhuc esset uocitatus, & primus a Romanis eo nomine quo Cæsar appellatus, Caio etiam potentiorem patriæ sese exibuit, gentibusque uniuersis impio præfuit, nullius deinceps electionis aut creationis, aut obsequi indigus. Procedēte deinde tempore cum ad summum rerum peruenisset ad omnia fœlix, ac tremēdus, genus ex se, & heredes, qui imperio præessent derelinquit. In hunc igitur modum uarijs ex dissensionibus Romanorum Respublica ad concordiam tandem monarchiamque peruenit. Hæc omnia quemadmodum gesta sunt ex ordine descripsi, quæ admiratione potissimum digna habentur, in unum colligens, ut contentionem uirorum maximā, imperandi cupiditatem uehementissimam, & patientiam penè intolerabilem intelligere uolentibus offerre, formas quoque malorum infinitas explicarem, maxime cum mihi ægyptiam historiam res antecedentes, deinde in eam finientes necessarium sit ante scribere. Aegyptus quippe per dissensionem capta est Antonio Cleopatræ ferēte auxilia. Diuiduntur hæc autem ob multitudinem in hunc fere modum Quæcunque supra Cornelium Syllam a Sempronio Graccho, deinde quæ ab his ad Caij Cæsaris interitum. Reliqui ciuilium bellorum libri quęcūque Triumuiri adiuicem, & in Romanos gessere, usque ad ultimum, & maximum eorum facinus a Cæsare gestum circa Actiū contra

Brutus & cassius cęsaris interfectores.
Amor populi erga cęsarem.
Sacra cęsari.
Antonius.
Lepidus.
Octauius.
Aegyptus.
Alexāder magnus.
Ad oīa felix Octauius.
monarchia.
Historiæ principiū origo legis Agrarię.

contra Antonium simul,& Cleopatram continēt, quod principium ægyptiæ erit hystoriæ. Romani Italiam per partes bello uendicātes telluris portiones inter se diuiserant, in hisque uel cōdiderāt urbes, uel ubi conditæ prius fuerāt, ipsi colonos sorte deduxerant, & has quidē presidiorū causa munierant. Agros uero quos quisq; bello adeptus esset earum habitatoribus colendos dederāt, uel precio illis attribuerāt, uel mercedis causa contulerant. Si qua at tellus ingruentibus bellis inculta remansisset, quo multitudine impleretur, neutiquam per negligentiam sordescere passi, in hunc modum proclamari iusserant. Volētibus interim agros colere, annua uectigalia publice esse pendenda, seminum partem decimam, arborum uero quintam eorum quos percepissent fructuum. Adhibitus etiam pecoribus uectigalis exigēdi modus maiorum minorumque armentorum, quæ uicissim illis precio uenundabant, quo plus uirium, ac roboris italo adderetur generi aptissimo, ut eis uidebatur, ad labores tolerandos, & propugnatores domesticos haberent. Quod contra illis obuenit. Nam diuites telluris indiuise portionem sibi magnam uendicantes & a nemine ob diuturnitatem auferri posse confisi, quæcunque ipsis finitima, in quis permultæ tenuiorū portiones inerant, partim suadendo, precio ad se asciscentes, partim per uim auferentes immensa camporum spacia obsederāt, agricolis in his emptis, & pecoribus utentes. Liberos etiā agris ad militiam transire prohibebant, huiusmodi possessionibus ingentes illis utilitates ex magna seruorū industria afferētibus, qui ob militiæ uacationem periculorum expertes in immēsum creuerant. Ob hæc igitur potentes ditabantur maxime, & seruorum multitudo undique prouinciam impleuerat. Itali uero inopia pariter & desidia torpebāt, egestate, uectigalibus, & militiæ onere oppressi. Ex his plerique uacationem ocio adiunxerant, omni tellure exclusi a potentibus cum illi seruis liberorū loco ad colendos agros uterentur. Hæc populus grauiter ferre cœpit cum ex propugnatoribus Italię nihil utilitatis acciperet, neque aliqua illi sine periculo militia adesset ob seruorum multitudinem, directionem autem nullam intueretur, cum nec facile aut iustū uideretur talibus uiris per tantum temporis possessam tam ingēti spacio adimere tellurē arboribus, domibus, cęterisque apparatib⁹ proprijs munitam. Tandem populi Tribunis decernētibus edictum est. Neminem ultra quingenta telluris iugera habere posse, neque maiorum armentorum ultra centum, minorum quingenta dumtaxat, capita obtinere. Et in his liberorum addideret numerum, quem possideret, quibus hęc custodire & referre iniunctum fuerat. Hæc igitur ex lege statuentes iusiurandum quoque lege prestitere pœnæque summam adhibuere,

Historiæ principium origo legis Agrariæ.

decima indicit cultoribus.

Seruorum idustria utilitatē affert.

Italorum iopia Serui loco liberorum ad colēdos agros.

Populi idignatione attende.

Lex tribunitia Explicatio legis Agrariæ.

Iusiurandum. Tribunorum spes.

hibuere, sperãtes eos qui supessent agros paulatim ad inopes cessuros esse. Sed nec horum legis sue, aut iusiurandi cura ulla habebatur. Nã qui prę cæteris hæc obseruare, & custodire debuerant, agros clanculũ cum domesticis eorum partiebantur, multi etiam uectigalia spernebant, donec Tiberius Gracchus uir illustris, & eloquio potens, famæ potissimum cupiditate ductus, & propterea summo in honore habit⁹ a cęteris Tribunis Plebis, orationem grauissimam de Italis uiris habuit, ueluti bellicosissimis & necessitudine coniunctis populo Ro. quod a paucis quibusdam opulentis absumerentur, & ad inopiam pusillanimitatemque truderentur, neque harum rerum directionem ullam sperare possent.

Tiberi⁹ Gracchus uir eloqn tissimus.

Deinde seruorum detestatus multitudinem, qui nec militiæ utiles, nec heris fidi esse consueuissent, quæ nuper in Sicilia a seruis in dominos gesta essent edisserit, ipsis ex agricultura dicti succrescentibus, qualeque in Romanos gessissent bellum, non facile quidem aut breue cæterum per uarias periculorum mutationes in lõgum tempus agitatum referebat.

Seruorũ multitudo detestanda.
Attende
Bellum seruile

Quibus explicatis legem denuo protulit. Nemini licere ultra quĩgẽta telluris iugera habere. Filijs aute eorum ad ueterem legem dimidium horum attribuit. Ad reliquos uero diuidendos agros tres uiros pręstantes elegit, qui per singulos imutati annos eos pauperibus impenderent. Hæc lex precipue diuitibus ingrata fuit, nequeuntibus illam ut prius euitare ob eos qui tellurem erãt diuisuri, nec quicquam ultra id quod sorte datum erat, uel precio indipisci potentibus. Quippe hæc animaduertens Gracchus huiusmodi uẽditionem in primis cohibuerat.

Legis tribunitiæ tenor iteratus a graccho.
Triumuiri ad diuidẽdos pauperibus agros singulis annis electi.

Diuites igitur per partes in unum congregati inter se querebantur, si tenuioribus uetera eorũ opera, arbores, domos, ac precium, plęrisque etiam uicinitatem essent prębituri, & si quid cum tellure uicissim consumptum esset, paterna monumẽta cum ipsa tellure, diuisiones quoque a patribus acceptas illis traderent. Alij mulierum dotes in his consumptas, & agros filijs ex sorte datos sibi eripi deflebãt. Fœneratores uero debita, & alia huiusmodi protulerant. Erat itaque confusio quædam, & fletus ac quęrela. Tenuiores autem ex aduerso lamenta proferebãt, ex opulentia in maximam cecidisse miseriam, ex hac in desperationem peruenisse, cũ ad alendos filios ĩpotẽtes essent, quotidie per exercitus, & expeditiones maximas deduci ut tellurem possiderent. Palam itaque lamentabantur, si eo quod commune illis esset fraudarentur. Diuitibus pręterea ad opprobrium obijciebant, qui liberorum loco, ac ciuium militũque, seruos præeligerent gentem infidam, & continue furentem, & ea ex causa militiam detrectantem. Hæc & huiusmodi inter se querelãtium multitudo, & se ĩuicem adhortãtium ex colonis, ac municipijs, ut quisque

Quærelæ diuitum.
Fœneratores.
Tenuiorum lamenta.
Bis seruorũ infidelitas annotatur.

ut quiſque agrorum particeps, ex trepidatione in unum conuenerat, & ſeparatim ad ſuorum partes ſe contulerat. Copia inſuper, & multitudine confiſi undequaque accelerabant, & ſeditiones nullo ordine inchoantes, approbationē legis expectabant, hi ueluti nullo modo concesſuri id ratum eſſe. Illi uero ut ratum, & firmū habituri. Contentio igitur maxima inter utroſque ex huiuſmodi neceſſitate inerat, & ad conſtitutam diem ſe quiſque pręparabat. Graccho quidem ſenatus aſſenſum præbebat, non tam ad ſuſtinendam abunde cauſam, quā ad hilaritatem, atque confidentiam cum euentus utilitatem ſuſpēſus expectaret, quaſi nihil maius, aut illuſtrius ob rei difficultatem in Italia geri poſſet. Nec multum contentionibus īmoratus Gracchus quo ſententiam efferret, plura nec minus popularia ſuper his in lōgum retulit. Num iuſtum foret quæ communia ſunt communiter diuidere? An nobilior ſeruo perpetuo ſit ciuis? An utilior miles uiro imbelli? Et in publicis oneribus qui partem gereret acceptior? Iudiciū quoque ut inglorium non in longum abire paſſus. Subinde patriæ ſpes, metuſque recenſuit. Num plurimum telluris per uim ex bello detinentes, reliquam terrarum orbis ſpem abijcerent, & omnia in diſcrimen ponere optarēt, potius quā per uirtutē reſidua acquirere? An per ſocordiam, & inuidiam ab hoſtibus eripi malent? Horum itaque gloriam, & utilitatem, eorum autem periculum, & metū anteponens iuſſit diuites hoc animo uoluentes a ſeipſis, ſi neceſſe foret egenis parcere, agroſque in futuram ſpem nutrientibus filios, ultro impendere ne de modico ſimul diſſidentes maiora admitterēt. Quippe laboris huius mercedem eos abunde relaturos, cum inſignes agros abſque onere eſſent habituri perpetuo manentes quigentorum iugerum. Filijs ueto ſi cui adeſſent, dimidium unicuique horum traderetur. Hæc & huiuſmodi plura cum locutus eſſet Gracchus, pauperes, & quicunq; aderant, & opinione magiſquam agrorum deſiderio utebātur incendens ſcribā iuſſit legē recitare. At uero Marc⁹ Octaui⁹ Tribun⁹, alter ex poſſeſſorum numero, ad occurrendum paratus, cōtinueque apud Romanos in prohibendo aſperior, ſcribę ſilentium imponit. In quē multa conqueſtus Gracchus concionem in ſequentem diē imperat, & pręſidiis abunde diſpoſitis quaſi inuitum etiam coacturus Octauiū nutu, ſcribę ut ad populum legem referat edicit. Verum idem cum referre cœpiſſet Octauio prohibente conticuit. Contentione igitur inter Tribunos exorta, & legiſlatione confuſa ex tumultu, qui potentiores aderant Tribunis ſuadere incipiunt, ut de quibus inter ſe diſſiderēt. Senatum mutuo conſulerēt. Itaque Gracchus arrepta lege cum omnibus rite ſentiētibus accepta eſſet, in Senatum proficiſcitur. Eo loci

Motus populares proprij.

Ingēs cōtentio

Attēde qui aliorū fiducia in diſcrimē adduceris.

Suaſiones gracchi in populo.

Saluſtiana hęc uidetur traductio.

Vtile gracchi conſilium.

Marcus Octauius Tribun⁹ Graccho contrarius,

Tribūorū acerbā lege contentionem.

Potentiorū ſuaſiones ad tribunos.

Gracchi cōminatióes attēde. Aduersatur denuo Octauius Gracho. Tiberij adhortatio ad Octauiū iubente pría tribu ipsum dignitatē deponere. Octauius Tribunatu eiect⁹ Q. Mumius ī locum Octauij subrogatur. Explicatio iterata legis agrarię Appi⁹ claudi⁹ Triūuiratus declaratio consona toti⁹ populi uoce. Gracchi uana exultatio. Potētū redditus ad agros, & eorum indignatio contra Gracchum. Gracchi timor Agricolarum conuocatio ī urbem a Graccho. Gracchi fuga, & deprecatio ad populum agricolarum.

ut inter paucos contumelijs impetitus a ditioribus, rursum in forum delatus, in sequentem diem de huiusmodi lege, & simul de Octauij abrogatione suffragia laturum se esse pronunciat, & an Tribunum Plebi aduersantem dignitatem retinere opus sit. Quod utrumque executus est. Qua ex re nihil territus Octauius denuo aduersari cœpit. Tum Gracchus primum de abrogatione eius ad populum rettulit. Ac prima tribu Octauium dignitatem deponere iubente, conuersus ad eum Gracchus, ut sibi morem gereret orabat. Recusante eo, reliquas tribus rogare pergit. Existentibus autem tribubus omnibus quinq;, & triginta, & iam septem supra decem ob iram in eadem sententia manentibus, octaua quidem, ac decima sortem latura uidebatur. At Gracchus denuo in conspectu populi tum uel maxime Octauij discrimine percepto benigne illum admonere, hortarique, ne sanctissimum opus, & toti Italiæ in primis utilissimum prohibere uelit, nec tantam populi frequentiam, sollicitudinemq; despicere, quæ & ipsi moderate Tribunatum deponenti assensura sit, & dignitatem per uim sibi eripi haud contemneret. Hec cum loqueretur Gracch⁹ deosq; testaretur iuito se, collegam e Tribunatu eijci, nihilq; proficeret sortem protulit. Octauius igitur quamprimum Tribunatu eiect⁹ clanculum aufugit, & Q. Mumius Tribunus in eius locum subrogatur lexq; de agris statim ædit, ad quos diuidendos tres in primis uiri Gracchus ipse legislator, & frater eiusdem nominis, necnon Appius Claudius Tiberij socer consona totius populi uoce declarantur metuentis, ne legis promulgatio quoquo modo impediretur ni Gracchus, omnesq; necessarij eius potestate fruerētur. Gracchus autem ob legem precipue exultans multitudine eum prosequente, quasi non unius ciuitatis duntaxat, aut gentis, sed omnium quę in Italia erant nationum conditor esset, ac liberator demum peruenit. Potentes uero ad agros, e quibus ad ista conuenerant retro cessere, ac ueluti ptāte exuti, que gesta erant grauiter ferentes inter se colloquebātur non amplius electuros esse Gracchum, cumq; priuatus extitisset, regnū quoddam erigentem, & asylum, & seditionem tam immensam Italiæ inferentem. Iam æstas appropinquabat, & Tribunorum iussa ad ea quæ agenda erant mittebantur. Et diuites exequendæ legis instante tempore, palam Gracchi inimicos in dignitatem eius concitabat. At is cum rei decus adesse cerneret, ueritus ne in futurum minime Tribunus ab illis crearetur, omnes qui in agris fuerant ad electionē eius conuocauit. Ipsis, ut in æstate cessantibus & per medicum temporis spacium accitis. Sequenti die ad populum, qui in urbem uenerat confugit, separatiq; unumquemq; conueniens, ut se tribunitia po-

testate decorarent precabatur. Eorum nempe causa se in discrimen uenisse referebat. Cum comiciorum adesset dies, Duę statim tribus Graccho Tribunatum decreuere. Diuitibus autem aduersantibus, nec ex lege fore dicentibus, si bis Tibunatu potiatur. Rubrio præter ea Tribuno concioni huiusmodi pręsidere formidante, atq; addubitante plurimum, Mumius se Octauij loco in Tribunatu pręsidere ait, & ut sibi concionem dimittat edicit, quod ab illo factum est. Reliquis deinde Tribunis de eorum pręsidētia electionem faciendam esse decernentibus. Rubrio uero sortitionem ad omnes circunferendā esse seditione exorta. Gracchus fauore destitutus, electionem in sequentem diem differēdam esse censuit. Desperatis igitur rebus, nullo mansuetudinis genere, quamquā Tribunus adhuc esset abstinuit, ac reliquum diei per forum proficiscens, filium cunctis exhibuit, cōmendauitq; quasi sub hostibus confestim periturus. Ea ex re multorum commiseratio insecuta est, sibi ipsis præcauentibus egenis, uelu ti non æquo iure Rempu. tenerent, uerum ditiorib⁹ inseruire cogerentur. Pietas quoque ipsius Gracchi eos detinebat. Hæc igitur uerentes atq; pauentes lamentatione, & fletibus circa uesperam ad domum usq; prosecuti, ut in sequentem diem, ad comicia descenderet adhortati sunt. His suasionibus elatus Gracchus nocte adhuc seditiosos reliquos in unum congregans, & signum illis si prælio opus esset imponens Capitolij templum inuadit. Eo in loco electionem subiturus concionis in medio conquestus est, ꝙ a Tribunis, ac diuitibus, ne sortiri posset impediretur, deinde signum protulit. Clamore igitur maximo a complicibus simul ædito, ad manus statim uentum est.

Pars itaque Gracchanæ conspirationis eum, ueluti satellites quidam circunsteterant, pars uestes accīcti, uirgas, lignaq; e ministrorum manu rapientes, frangentesq; diuites e concione pepulerant tāto tumultu uulneribus illatis, ut reliqui Tribuni timore parciti e medio profugerent, & a sacerdotibus templum clauderetur. Fuga pręterea multorum, ac discursus nullo ordine insecutus est. Nonnullorum ꝙ alios Tribunos a Graccho dignitate spoliatos existimarent, idq; cum minime intuerentur per errorem sibi finxerant. Quorundam uero ꝙ se ipsum in futurum Tribunum, sine ulla electione perstitisse crederēt His itaq; se habentibus, Senatus in Fidei templum se contulit. Et profecto mirum mihi uidetur sępenumero in dubijs rebus, atq; formidandis ob unius principātis auctoritatem saluti redditos, eo in casu minime dictatorem elegisse. Verum prioribus longe utilius id opus inuentum est, quod nec multis memoriæ tunc fuerat, neque posterius contigit. Decretis igitur his quę inter se consuluerant in capitolium

Diuites Graccho aduersi Gracchi despationē ac māsuetudinem notant qui pauloāte exultabat.

no podeom ser reelegidos los tribunos

Adhortatiōes populares.

Ex his licet agnoscere Gracchū interfectū eē nō ꝙ legem agrariam ędēt sed ꝙ Tribunatum ꝑ ui occupare uellet.

Expellūt diuites e concione per Gracchum

Cōgregatio senatus contra Gracchum.

Tēplum fidei Capitolium

Cornelius Scipio nasica. pontifex maxim.

Attende quid Scipio.

Concitatio in Gracchianos.

tolium statim ascenderunt. Horum e numero primus ac pōtifex maximus Cornelius Scipio cognomine Nasica iter arripit, elataque uoce. Si quis patriam saluā esse cupit, me sequatur inquit. Quibus dictis inferiorem uestis partem in caput retulit, siue hoc gestu plures excitaturus, siue ad cursum futurus aptior, siue belli signum his qui sequebātur præbiturus, siue ut deos lateret ea factur⁹ quæ subinde operatus est. Cum templum ingressus esset, subito in Gracchanos concito cursu defertur. Cedentibus illi omnibus ob dignitatem tanquam uiro optimo, & senatum cum adhortatione insequentibus multis, quidam ligna e Gracchanorum manibus eripientes, nonnulli sedilia, & reliqua ornamenta, ex quibus concio constiterat una lacerantes eos insequi, & telis appetere cœperunt. Postremo præcipites e rupibus ad ima depellunt. Eo in tumultu multi e Gracchanis, & ipse in primis Gracchus circa templum deprehensus interficitur, nō longe ab ipsis ianuis in conspectu regiarum statuarum, reliquos seditionis comites noctu in Tiberim necatos proiecerunt. In hunc modum Gracchus ille Gracchi bis consulis, & Corneliæ Scipionis eius, qui carthaginēsibus imperium ademit sororis filius, ob optimum consilium a potentioribus oppressus Tribunus ad huc in capitolio occisus est, quod primum in comitijs odium emicuit, nec prius quam simile insecutum est, finem cœpit. Separatim deinde ciuitas ob Gracchi necem ad luctum uoluptatemque defluxerat. Nonnulli quippe seipsos, Gracchū quoque, & præsentia, deflebant quasi non ulterius rempub. habituri, sed per uim, & arma passuri omnia. Alij quod ea quæ maxime concupiscerēt facile se assequi posse letabantur. Hæc autem gesta sunt cum Aristonicus in Asia cum Romanis de imperio bellum ageret. Interfecto Graccho, & Appio claudio uicissim exempto rebus humanis, protinus ad diuisionem telluris Fuluius Flaccus, & Papyrius carbo una cum iuniore Graccho insurrexere. Negligentibus autem his, qui agros possidebant eos, accusatores præconis uoce citari iusserant, Ac statim causarum difficilium multitudo affuit. Quicunque alijs finitima mercati essent, aut inter socios diuisissent, secundum mensuram inquirebātur, quēadmodū ab illis habita, aut alijs diuisa essent. Omnibus autē neque cōuenta neq; sortitiōes ꝑferre ualētib⁹, q̄ iuēta fuerāt, ut icerta pōebāt. Mēsuratis isu ꝑ agris, nōnulli ex plātatis habitatisq; locis ī uacua ablegabantur, nōnulli ex cultis ad neglecta, aut paludes, aut lucūas trudebātur, neq; ab illis q̄ sub hasta uēdita fuerāt pricipium diligenter assumentes, quod īmensuratū esset per præconem inquirere uelle prædixerant. Erexit autem plurimos quod proxima ignorātes, agris in unum confusis procedente tempore cuncta complanat a

Mors Tiberij Gracchi, nec nō Gracchiāorum interitus

Ob optimū cōsilium Gracchus periit.

consiliū optimū per nitius gracchi.

Luctus ac uoluptas ex Gracchi nece.

Aristonicus.

Tribūitiæ ptātis immutatio.

Fuluius flacc⁹ Papyri⁹ carbo

Siditio iūioris Gracchi

Telluris iterata diuisio.

Confusio legis Agrariæ.

Diuitū crimē

complanata essent. Quod ditiorum crimen permagnum ferebatur, nec facile inquiri poterat. Non alia itaque, quã omnium insurrectio facta est, hinc inde discurrentium, & ad aliena diuertentium. Hæc igitur, & super his censentium impulsiones non ferentes Itali, Cornelium Scipionem, a quo Carthago funditus euersa est rogare, icipiũt, ut ipsis iniuria oppressis defensorem se patronumq; præberet. Qui cum eisdem in bello utilibus ac promptissimis usus esset, neutiq; eos deserere æquum duxit. Verum Senatum ingressus. Gracchi quidẽ legem minime contempsit, populum in primis ueritus, solum difficultatem eius referens, iustum sibi uideri dixit non a diuisorib⁹ causas tanquam ijs, qui iudicarentur suspecti, sed ab alijs potius esse decernendas, quod optime illis persuasisse uisus est, ueluti qui æqua diceret. Ea ex causa Turdianus consul, iudex ad hæc ipsa electus, cum opus aggressus, difficultatem eius intueretur, in Illyrios ad bellum profectus est, occasionem huiusmodi nactus ne iudicium efferre cogeretur. Hi igitur tellurem diuidentes nemine illis aduersante per inertiam tempus agitabant. Et hinc odij origo simultasq; inter Scipionem plebeiosq; emanasse creditur, ꝙ cum prius eum dilexissent, & plærumq; ditioribus eius causa, ad inuidiam usq; aduersati essent, deniq; bis consulem præter leges effecissent, pro Italis in eos depugnantem intuerentur. Quæ animaduertentes hi qui Scipioni aduersabantur, palam criminari eum cœperant quasi gracchi legem omnino soluturus, urbemq; hac de causa in armis, & cæde esset positurus. Quibus auditis populus maiori formidine correptus est, donec Scipio uespere domum reuersus, tabula apud se deposita, qua nocte scripturus uidebatur, quæ populo essent referenda, sine uulnere in lecto mortuus inuentus est. Siue Corneliæ Gracchi matris insidijs impetitus sit, ne Tiberij Gracchi lex dissolueretur, consentiente ad hæc etiam Sempronia eius filia, quæ Scipioni nupta ob deformitatem, ac stulticiam, neq; illum diligebat, neque ab illo diligebatur. Siue ut nõ nullis uidetur sponte excesserit e uita, quod ea quæ pollicitus fuerat exequi non posset. Vtcunq; eius mors incerta est. Sunt qui dicant seruos eius in tormẽtis habitos dixisse ab exteris quibusdam noctu post domum latitantibus oppressum interijsse. Idque intelligentes referre non ausos ob populum iratum adhuc, & necis eius consciũ. In hũc modum Scipio extinctus est, neque publico funere dignus habitus, cum imperium populi Ro. in maius adauxisset. Sic cõfestim ira charitatem supergressa est, ac tantæ rei utilitas, quasi nullius precij sub Gracchi seditione peruiluit. Interim agrorum diuisionem qui eos possidebant occasionibus uarijs in longum protrahebant. Nonnulli

Insurrectiõem attende omnium Cornelius Scipio italorũ autor,

Grachi lex nõ contempta a Scipione.

Turdia⁹ cõsul cõtra Illyrios.

Odij originẽ atẽde inter Scipionem, & plebeos.

Crimina i Scipionem.

Timor populi

Mors Africani iunioris suspecta.

Cornelia Gracchi mater.

Sẽpronia Scipionis uxor.

Coniecturæ.

Qui in populo ĩpẽ appõis attẽde.

Ira charitatẽ uicit.

Dilatio diuisonis agrorum.

Fuluius Flacc⁹ consul.
Populi timor iteratus.
Cai⁹ Gracch⁹ Tiberij frater
Creatio nouitri Cai⁹ sẽatorib⁹ aduersus.
Ingens populi elatio p Caiũ gracchum.
Electio sc̃da Gra.
Lex noua.
Astutiã attẽde
Dignitas eqtũ
Iudicia largitiões redolẽtia a senatoribus ad equites trãslata.
Corneli⁹ cotta Salinator.
Quæ a Senatoribus nõnullis obijciebantur.
Seditiões ĩter Senatũ & eq̃strẽ ordinem.

quites

propugnatores omnes ad id induxerant. Quidam ex aduerso in Romanorum rempu. pro tellure se describi deposcebant, q̃ maiori charitate agros inter se essent diuisuri, quod Itali libenter admissuri uidebantur, agris rempu. pluris facientes. Hac in re Fuluius Flaccus p̃ cæteris operari uisus, cum consul tellurem una partiretur. Senatus contra ꝓmoleste ferre, nec satis pati, si sibi subditi pari iure ĩ urbe potirentur. In hunc modum, igitur conatus omnis dissolutus est. Populus uero spe illa, quam de tellure conceperat exutus denuo uereri cœpit. His ita se habentibus gratissimus omnium, qui tellurem diuisuri essent ad tribunatum Caius Gracchus habebatur, Gracchi illius, qui legẽ agrariam primus edidit frater, uerum ętate iunior, qui cum ob fratris necem diu silentium apud omnes tenuisset, multis in Senatu aduersantibus, Tribunatum tandẽ petere perrexit, quẽ magnifice adeptus confestim Senatoribus aduersum se præstitit. Frumentum quippe mẽstruum unicuiq; e plebe ex cõmuni pecunia partiendum censuit, cum nulli prius erogari consuesset. Quibus ex causis populũ in republica uehementer extulit, assentiente illi Fuluio Flacco. Et cõtinuo tũc quidem ac subinde ad Tribũatum gerẽdum constituitur. Nam lex quædã promulgata fuerat, si Tribunus suffragijs egeret populũ ex omnibus eum eligere. In hunc igitur modũ Caius secundo ad Tribunatum electus est, utpote qui populum mercede sibi asciscens, equites etiam in sententiam suam deduxisset, qui mediã inter Senatum popularesque obtinebant dignitatem. Ob aliam igitur huiusmodi ciuilitatem iudicia quæ largitiones redolere uidebantur, a Senatoribus ad equites trãslata, & quæ nouiora illis aderant obiecta, quoniam Cornelius Cotta, ac Salinator, & tertius ultra hos Manius Acilius cum Asiam bello cœpisset, publice muneribus acceptis essent accusati, iudicumque fraude pœnam euasissent. Legati nempe qui apud eos adhuc erant, non sine inuidia hinc inde discurrẽtes, hęc ipsa clamitabant. Qua ex causa rubore concitus Senatus ad legem se conuertit, populus uero id ipsum confirmauit. Eoq; modo iudicia a Senatu ad equites translata sunt. Ferunt cum lex promulgaretur Gracchum dixisse, quod subito Senatum perpurgaret. Cumque res experimento claruisset, maiorem adhuc eius uerbis auctoritatem accessisse. Cum enim Romanis, Italisq;, atq; ipsis Senatoribus quacunque ex causa ius dicere cœpisset, siue de pecunijs, siue de ignominia, aut de fuga, equites ueluti principes quosdam supra illos extulit.
Sẽatores uero quasi obnoxios illis subdit. Assidẽtes quippe Tribunis equites, cũ magistrat⁹ crearentur, q̃cunq; eis libuissent pri⁹ capiãtes, & ĩ unũ cõspirãtes, non mediocrem senatui incussẽrãt timorẽ. Parum itaq;

rum itaque deesse uidebatur ad conuertēdam reipu. potentiam cum dignitatē dumtaxat Senatus obtineret, equites non potestate fruerentur. Præcedentes quidem non solum primores habebantur cum causæ agitarentur, uerum aperte in Senatum opprobria ingerebant. Munera præterea assumētes, & continuis allecti premijs, turpius adhuc, & frequentius illo abutebatur. Accusatores ad hæc in diuites induxerant, & acceptorū munerū causas, instātes ipsi, & urgentes ad se trastulerant, sic ut mos pene huiusmodi antiquaretur, & seditionē aliā iudicialiū legū non priore inferiorē ꝓpagarent. Gracchus itinera per Italiam ingentia cōstituit, magnā operariorū, & artificū manū ad se alliciens paratam ad quæcunq; ei collibuissent. Colonias quoq; plures deduxit, iter quas Latinos præ cæteris Romanorū dici uoluit, ut Senatus illis ueluti cognatis haud honeste posset aduersari. Cæteris autem quibus Romæ suffragia in creandis magistratibus afferre non licebat, in hunc modum ferre concessit, ut qui tributa persoluissent, in creatione legum fierent participes. Quibus ex rebus conterritus Senatus, consules adscribere monuit, ut ex ijs qui suffragia ferre nō possent, ex urbe nemo egrederetur, nec ad quadraginta stadia ad futurā legum creationē propius accederet. Liuiū aūt Drusū alterū Tribunū. ut Gracchi legibus obsisteret adhortatus est, quod causas populo minime referret. Concessumque, ipsi obsistenti nihil aduersari. Cui decem colonias deducere uolenti, Senatus ut populo placeret, ultro acquieuit. His ex rebus lætatus populus, Gracchi legem facile contempsit. Itaque populari fauore destitutus Gracchus, simul cum Fuluio Flacco, qui post consulatum, Tribunitiam potestatē affectabat, in libyam enauigauit ex sorte diuisurus colonias ijs, qui consulto delecti fuerant, ut ex eorum profectione a popularib⁹ cōtentionibus quiesceret Senatus. Illi uero coloniā eo loci cōdidere, ubi Carthago quōdam fuerat, nihil pēsi faciētes, ꝙ Scipio eā euertisset, meditatus assidua ibi stabula futura ouiū. Describsere autē ex minoribus ad sex milia ea lege ut ex hac populum ad se allicerent. Deinde Romā reuersi ex omni Italia sex item milia dimitti postularunt. Quibus in libyam deductis, cū urbem designarent, lupi metas ab utrisque positas dissipasse referuntur. Prædicentibus itaque auguribus coloniam eam infelicem fore, Senatus ut legem solueret, concilium iussit cōuocari. Tum uero Gracchus, ac Fuluius furibundus similes Senatū ementiri, nec q̄cq̄ ex ijs, quę de lupis ferebātur, nūciatū eē clamitabāt. Qui uero ex plebeis audaciores aderāt ipsis adhęrere, & gladijs accincti capitoliū igredi properant, & eo in loco ubi de colonia erat consultandū simul conuenire. Populo igitur in unum cocunte, & Fuluio de his loqui in-

Senatus ĩgēs timor.

Accusatores in diuites nota

A quo itinera ꝑ italiā cōstituta.

Aliud est ferre suffragia in creandis magistratib⁹, aliud e. participē esse in creatione legum.

Attēde histori am ex urbe propria intelligit.

Liuius Drusus Credo aliū. nā tres sunt tribūi

Populi lætitia.

Caij Gracchi, necnō Fuluij, de quo supra ex urbe profectio in libyam.

Carthago quōdā nobilissima ciuitas ad ouiū stabula deputata a Scipione.

Reditus caij, & Fuluij ad urbē

De ostēto lupo rū lege. Idē in fine belli punici tertij.
Quid i Senatū de lupis.
Attēde furorē.
Populi cōuētio Gracchi latebra in porticu, & cōueniētium obseruatio.
Attilius uir popularis tumultus principiū.
Tumult' lege initū quo pacto Gracchi fuga.
Mos Romanæ plebis fuit in nouitatibus forū inuadere.
Senat' conuocatio p præconē.
Tēplū Castoris, & Pollucis
Attende senat' mandatum
Mōs auētin'
Dianæ tēplum nūc uero in mōte sacti Alexij
Postulatio cōciliationis a senatu p Quntum Flacci filium.
Perpropria historia.

cipiente, Gracchus capitolium ascendit, undique armatis circumseptus. permoleste ferens se aduersis oppugnari legibus. Conuenientiū itaque multitudinem euitans, in propinquam porticum perambulabat, ingredientes continue obseruans. His ita se habentibus, contemplatus eum uir quidam popularis Attilius nomine ad eum accurrit, & manu apprehensum, siue quid suspicaretur, siue mentem eius præsentisceret, siue alijs rationibus ad id induceretur, deprecari cœpit, ut patriæ ignosceret. Verum ille conturbatus, despiciētique similis, toruo lumine in eum conuersus nihil respondit. Quod animaduertens quispiam ex ijs, qui una aderant, non signo ullo dato, non iubente aliquo ex solo Gracchi intuitu tempus adesse ratus, & in primis ipsi gratificari studens exerto ense Attilum inuadit. Vociferatione itaq; insecuta, & demortui corpore in medium allato intuentibus cunctis, & similem casum sibi præcauentibus fuga ex templo facta est. Gracchus forum ingressus, & se apud omnes purgare cupiens de his uerba facturus uidebatur. Nemine uero adhibente aures, cum facinns quisque abhorreret, una cum Flacco desperatis rebus, & tempus quod armis præuenire satagebat amittens domum perfugit. Et qui cum illis conspirauerant, in unum abeūt. Reliqua autem multitudo circa mediam noctem instanti periculo territa forum inuadit. Consulum alter Opimius nomine, ut in trepidatione mos est, nonnullos cum armis in capitolium festinare imperat, Senatumque per præconem cōuocari. Ipse omnium medius Castoris in templo, ac Pollucis rei euētum quietus expectabat. Hæc enim in hunc modum acta erant. Senatus Gracchum, ac Fuluium, quo obiectum crimen perpurgarent, ex eorum domibus citari iusserat. Illi assumptis armis Auentinum montem propere ascenderant, rati cum illum occupassent facilius Senatum cum ipsis ad fœdera uenturum esse. Decurrentes quoque seruos in libertatem conuocarant. Nemine ex illis apparente, cum his, q eos circunsteterant. Dianæ templum inuadētes, per uim retinere conabantur. Quintum insuper Flacci filium ad Senatum præmittentes conciliationem, & concordiam supplices ab eo deposcebant. Senatus depositis armis ad cōcionem accedere eos iubet, & quæ libuissent palam loqui, aut neminem ulterius ad eum mittere. Ea ex causa cum Quintum denuo misissent, Opimius consul detineri eum iussit. Ad eos uero qui Gracchum circumsteterant milites subito emittit. Gracchus per pontem ligneum ad alteram fluminis euectus partem, unico comitante seruo in siluam aufugit, a quo subinde confodi se imperauit. Flaccus in taberna quadam delitescens, cum eum persequentes locum ignorarent, omnemque angiportum, ni ipse

ni ipse traderetur incensuros minarētur, traditus supplicem se pro fiteri renuit, aliū uero pro se iussit supplicare, ob idq; captus interfici tur. Gracchi, & Fuluij capita a nonnullis Opimio allata, pro quibus superbe admodum Opimius aurum impēdi statuit, domus eorū a po pulo direptæ, complices carceri inclusi, Opimij mandato suffocati sunt. Flacci filio concessum ut genus mortis eligeret. Quibus pera-ctis consul urbem a cæde perpurgauit. Senatus Concordiæ templū in foro sibi erigi mandauit. In hunc igitur modum secundi Gracchi seditio extincta est. Lex autem non multo post edita, ut tellurem, de qua inuicem contenderent possidentibus uendere fas esset. Id enim a superiore Graccho prohibitum fuerat, ac statim diuites ab egenis illam mercabantur, aut ex huiusmodi occasione per uim aufe-rebant, quod tenuioribus adhuc deterius cedebat. Tandem Spurius Borius Tribunus Plebis legem tulit. Tellurem ulterius non esse diui dendam, uerum possidentibus omittendam esse. Vectigalia autem populo Romano pro ea pendenda, pecuniamque ex his in distributio nes redigēdam fore. Quæ res ut consolationem quandam ob distri-butionem populo attulit, ita ad abūdantem multitudinem nihil uti-litatis afferre poterat. Semel quippe ex sophismatibus huiusmodi so-luta Gracchana lege, cæteris quæ inueniri poterant utiliore, salubrio reque non multo post uectigalia ipsa ab Tribuno alio sublata sunt, & confestim populus ab omnibus excidit, ob idque adhuc magis si-mul ciuium, & militum spes, tellurisque reditus, ac distributiones le gesque cessauere, quinq; & decem annis a Graccho legislatore potissi mum elapsis, & a cōtrouersijs ad ociū delati sunt. Ea tempestate Sci pio cōsul theatrum disiecit, quod Lucius Cassius inchoauerat. Etiā contentionum finis aderat, cum aliæ denuo emersere, adeo non utile Romanis fuit Gracchorum abuti illecebris. Quintus Cecilius Me-tellus, cum Censuram gereret, Glauciam uirum Senatorium, & Apu leium Saturninum, qui Tribunatum cœperat, ob uitæ turpitudinē, dignitate summouere conatus, aduersante collega repulsus est. Non multo post Apuleius, ut Metelli ulcisceretur iniuriā, Tribunatū pe tens, Glauciā prætorem obseruare cœpit, Tribunorum electioni præ sidentem. Cæterum Nonius uir illustris in Apuleium inuectus, & Glauciā accusās, Tribunatū adeptus est. Veriti igitur Apuleius, & Glaucia, ne Tribun⁹ effect⁹ in eos insurgeret, turbā quandā satelli-tū a cōcione abeunti cū tumultu immisere, & in diuersoriū fugientē interficiunt. Casus autē crudelitatē miserantibus oībus, qui Glauciæ adhærebāt, nūdū populo in unū coeūte, cōfestim Apuleiū Tribunū creauere, In hūc modū Nonij cędes ob Apuleij tribunatū silētio sup pressa, cum

Caij Gracchi & Flacci interi-tus.
Su pbe opimio
Attende.
Tēplū concor-diæ in foro ere-ctum.
Alia lex.
Spurius Bori⁹ Tribunus Ple-bis aliam ppo-suit legem.
Lex alia.
Populi dece ptio.
Cessationē attē de qndecim an nis.
Theatrū a Sci-pione disiectū.
Lucius Cassius
Origo nouarū seditionum.
Cōtentio inter Censorem, ac Tribunum.
Noni⁹ Tribu-nus efficitur.
Mōs Nonij tri buni.
Apuleius Tri-bunus creatur.

Nonij cædes siletio supprim. Metellus cēsor expellitur. Caius Marius. Lex alia. Gallia & Galatia idem sunt. Galatia a Cimbris occupata. Populi instantia ꝓmulgationi legis. Attēde terminū qnq; dierū Senatui ꝓfixū pariter & pœnā. Vtilis lex italis Populi sedio maxima. Ingētē nota ciuium exclamationem. Ioue itonāte nihil Romāis ex lege statuere fas est. Ciuiū, & agricolarū tumultum attende. Astuta Marij sententia. Duplex sophisma.

pressa, cum eum redarguere nemo auderet. Expulsus, & Metellus est ab ijs qui Caium Marium sequebantur, sextum gerentem consulatum cum illi inimicus esse uideretur. In hunc itaque modum omnes inuicem turbati sunt. Quippe Apuleius legem tulit, Tellurem omnem quæcumque Romanorum ditioni subiecta esset, fore diuidendam ea in prouincia, quæ Galatia appellabatur. Cimbri nempe celtarum genus eam occuparant, quam Marius recens adeptam, quasi non ulterius ad Galatas spectaret, Romanis attribuerat. Instabat autem legis promulgationi populus ipse, ac Senatum pręfixo quinque dierū termino in legem iurare, aut iusiurandum non præstantes Senatu amouere cogebat, & ulterius uiginti talentorum pœna populo soluenda eos condemnare. Arbitratus eo modo de his qui sibi aduersabantur ulcisci posse, & potissimum de Cecilio Metello, qui ob animi fiduciam elatus in primis iusiurandum detractabat. Lex igitur ita se habuit. Apuleius diem approbationis suæ proposuerat, nuncios quoque ad eos qui in agris erant præmiserat, quibus maxime sub Mario expertis in bello confidebat. Verum italis ea ex lege plurimum sibi uendicantibus populus ægre ferebat. Seditione igitur in curia exorta, quicunque Tribuno, ac legibus aduersabantur conuitijs impetiti ad Apuleium statim e Tribunali decurrunt. Ciuium deinde multitudo tanta uoce in comitijs exclamare cœpit, ut de cœlo intonasse uideretur, quo incidente nihil ex lege Romanis statuere fas fuit. Vrgentibus demum per uim his, qui Apuleium circunsteterant, ciues uestes accincti, & occurentia quæque ligna capientes agricolas inuadunt. Illi denuo ab Apuleio cōuocati, cum lignis, & ipsi ciuibus occurrūt. Eoque modo per uim tulere legem. Mario itaq; cōsule cōfestim statuēte, Senat⁹ iusiurandū cœpit inquirere. Metellū quoq; robusto animo, & ad quæcumque libuisset constantem intuens si loqui præuenisset. Marius in medium sententiam protulit, huiusmodi astutia usus, ac sic effari cœpit. Metellum iusiurandum non utique sponte subijsse, quod ipse præstitisset. Assentiente ad hæc Metello, & cæteris id ipsum collaudantibus Marius cōcionē dissoluit. Quinta demum die, quæ postrema iuxta legem ad perhibendum iusiurandum uidebatur, horam circa decimam omnes cum festinatione conuocari imperat. Populū igitur ad legem incōsulte properātem, se admodum uereri dixit. Hanc autem solertiam, & sophisma solum intueri. Iurare uidelicet si lex est, legi assentiendum esse. In hunc modū qui ex agris conuenissent dissoluendos fore. Sequenti die nullam esse legem haud difficulter ostendi posse, quæ per uim Ioue insuper tonante cōtra patrios mores lata esset. Hæc effatus, nullo expectato fine, silentibus

ne, silentibus adhuc cunctis ueluti subita quadam eruptione ab insidijs facta, nullo temporis spacio intermisso ad cogitandum in Saturni templum se contulit, in quo censores iusiurādum subire opus erat, & prior cum amicis illud pręstitit. Idem & reliqui fere timore ducti. Metellus autem non solum iusiurandum tenuit, sed ut prius institue rat constanti animo, & intrepido perstitit. Postridie Apuleius lictorem ad eum mittens e Senatu eduxit. Accurrentibus cæteris Tribunis, Glaucia, & Apuleius ad eos, qui ex agris conuenerant se transtulere, fassi neque legem illis, neque tellurem esse integram, nisi Metellus eijceretur. Hac ex re accusationem fugæ illi decreuere, & consules per præconem annunciare iubent Metello igni, & aqua, tectoque ab omnibus interdicendum esse. Ad approbationem uero huiusmodi decreti, diem unicam dumtaxat perscripsere. Conquerentibus maxime de his ciuibus, & Metellum continue armis circunseptum præmittentibus Metellus eos complexus, & electionem plurimum commendans, haud æquum sibi uideri, eius causa discrimen aliquod inferri patriæ. His dictis ciuitatem egressus est. Decretum uero ab Apuleio cōfirmatum, quæ ex decreto uicissim Marius publicari iussit. His ex causis Metellus uir pręstantissimus urbe eiectus, & post eum Apuleius ter Tribunatu potitus est, & quidem cum eo fugitiuus habitus, Gracchum antiquiorem parentem sibi asserens, Quamobrem multitudo omnis cum eo ad electionem maxime operata est Gracchi desiderio. Propositis autem consulum comitijs Marcus Antonius alteram in partem dubius electus est. Reliquam Glaucia, Memiusque in diuersum traduxere. Sed cum Memius dignior existeret, ueriti illum Glaucia, & Apuleius, nonnullos ad eum cū lignis in ipsa electiōe præmittūt, q Memiū uulneribus aggressi inspectātibus cunctis interfecere. Hac ex re conturbata concio, stati dissoluta est, nullis legibus, aut iudicibus, aut uerecūdia eos cohibēte. Populus ira, & indignatione accensus sequenti die ueluti Apuleium interfecturus accurrit. Ex hoc cætera multitudo ex agris deuoluta cū Glaucia, Caioque Saphinio Cēsore capitolium inuadit. Senatu eos interfici mandante turbatus Marius nōnullos armis instruxit, uerum tardante eo alij aquarum fistulas, quæ ad templum cōfluebant incidūt. Saphinius templo ignem immisit ex siti se moriturum autumans.

Glaucia, & Apuleius Marium sibi auxilio adesse arbitrati in primis se tradidere, & post eos Saphinius. Marius omnibus ut eos occideret inclamantibus in Senatu conclusit quasi legalius eam rem executurus. Hi occasionem adesse arbitrati transenam a Senatu sustulere, & qui circa Apuleium erant præcipitauere omnes, quoad Censorē, Tribunum

Tēplum Saturni.

Metelli constantia.

Crudele decretum.

Ciuium quærelæ

Metelli probitas, & exilium indignum.

Attende non licere ferro uti

Memij interitus.

Ira, & indignatio populi.

Fistulæ aquarum.

Interficit̃ eodem tempore Censor. Tribunus, & prætor.

Tribunus,& prætor.

bunum, prætoremque interfecerũt. Principatus consilijs adhuc assidentes ciues, Cæteraque multitudo ex dissensione cõfunduntur. Et Tribunus alius, qui Gracchi filius esse putabatur, primũ ea die Tribunatũ gessit, cum nulla ulterius libertatis, aut reipublicæ, aut legũ, aut dignitatis, aut principatus esset utilitas. Ex quo Tribunitia potestas ad delictorũ pœnas, populique subsidia ueluti sacrosancta quondam constituta in hunc modum deiecta est, taliaque perpessa. Interfecto a Tribunis Apuleio, Senatus, populusque Romanus una uoce clamare occipiũt. Metellum esse reuocandum. Cæterum Publius Furius Tribunus Plebis nõ libero, sed libertino patre genitus audacter admodum, ac constanter illis resistebat, ut neque Metelli filij precibus in conspectu populi suppliciter eum deprecantis, & ad pedes eius prouoluti lachrymãtisq; flecti potuerit. Qua ex causa puer idem ab huiusmodi prospectu pius subinde cognominatus est. In sequenti anno Caius Cornelius Tribunus Furium ipsum hac de causa in iudicium uocauit. Populus nõ expectato Furij responso, in cõspectu omnium statim ibidem deprehensum lacerauit. Sic assidue uniuscuiusque odium in foro eminebat. Metello tandem reditus concessus est. Ferunt diem illi non suffecisse, dum ad portas urbis obuios quosque complecteretur. Ex hoc tertium ciuile bellum Apuleij cum duobus Gracchis fuisse cõstat in quo tam multa in Romanos perpetrata sũt.

Bellum sociale

His ita se habentibus sociale bellum multarum per Italiam gentium principium assumpsit. Quod subito exurgens ad summum tandem usque peruenit, seditionesque ex urbe ob timorem substulit. Verum finiens longe ampliores, turbulentioresque excitauit. Seditionũ quoque principes potentissimos erexit, quique non legum lationibus, plebeijsque tumultibus inter se, uerum exercitibus immensis, subitisq; crassarentur. Id autem huic historiæ inserere uisum est, cũ ex Romana seditione principum assumens maiores adhuc tumultus, dissensionesque conciuerit. Ortum autem sumpsit in hunc fere modũ. Fuluius Flaccus consulatum gerens primus italos palam excitasse dicitur ut in ciuitate assumerentur, & ex subditis participes fierent dignitatum. Quam opinionẽ inducens idem cum in ea constanter diutiusque perseueraret ad Senanum in expeditionem missus est. In qua cõsumpta iam dignitate cõsulari Tribunatum eligere maluit, eumque cum Graccho iuniore adipisci studuit, hæc, & alia quædam cũ eo etiã in Italia meditãte. Ambobus autẽ interfectis, ut a nobis superius dictum est, multo magis Itali elati sunt. Non enim in subditorum numero pro communi portione esse sustinebant, & Flaccum Gracchũq; ipsis præsidentes talia ꝑpessos haud facile perferre poterãt. Ex quo

Fuluius Flaccus origo huius belli.

Liuius

Liuius Drusus Tribunus plebis uir illustris rogantibus Italis legem illis de ciuilitate allaturum se promiserat. Hanc enim præcipue exoptabant, quasi subinde ex subditis futuri duces. Is igitur hac in re populo subblandiēs colonias plures in Italia, & Sicilia, quę iampridem decretæ, nundum tamen conditæ fuerant deducere suasit. Senatum uero, & equites qui iudiciorum causa iampridem inter se dissidebāt, cōmuni lege coniungere temptauit. Cumq; iudicia haud aperte ad Senatum traducere liceret, ad utrosque in hunc modum deferre conatus est. Cum Senatores ob dissentiones ad tercentum fere creuissent numerum, totidem alios ex equestri ordine elegi potissimum illis persuaserat, qui omnes in futurum iudicia exponerent. Exactiones etiam munerum, ab his fieri pro crimine conscripsit, cum iam ex more quodammodo largitio haud multi fieret, quæ sine rubore quæstum faceret. Hæc igitur ad utrosque meditatus est. Quę res illi in contrarium cessit. Quippe Senatus moleste admodum perferre uisus, tot subito sibi admisceri uiros, & ex equitum numero ad summam uehi dignitatem, non absurde arbitratus, cum Senatores effecti essent longe potentius primis illis seditionem in se concitaturos esse, contra equites non mediocri suspicione tenebantur, si ob hanc rem iudicia in futurum ab ipsis sublata ad Senatum deferrētur. Cum enim ingentia lucra potestatemq; gustassent, haud facile ea suspitione carere poterant. Ob multitudinem præterea eorum in desperationem, pariter ac suspitionem īter se uēturos esse quinam digniores uiderentur ad tercentum eligi numerū, ac cæteris iuidiā gigni erga meliores.

Super omnia uero intra se querebantur, nouum in largitionibus exorsum crimen, quod a se perfortiter explosum esset. Hunc igitur in modum equites Senatoresq;. & si alias inter se discordes essent i Drusū pariter fixere odia. Solus populus coloniarum deductiōe lætabatur. Itali partim pro his, ob quæ Drusus hęc inprimis commentus fuerat, partim pro coloniarum deductione uerebantur, quasi publica Romanorum tellus, quę immensurata adhuc erat haberetur. Itaque quidā ui, nonnulli clam qui sibi statim eriperentur inuasere agros. Ex ea re plurimum propria tellure uexati. Tyrrheni atq; Vmbri, & ob hęc Itali metuētes, ut uidebatur, ad consules in urbem delati sunt, re quidē ut Drusum interficerent, uerbo autem ut in legem conclamarent, eoq; modo constitutam diem expectabant. Id pręsentiens Drusus raro in publicum pregrediebatur, uerum in deambulatorio loco parum habente lucis continue ius dicebat. Cum igitur circa uesperam multitudinem emitteret, subito se percussum esse conclamauit, uixque finito clamorę in terrā concidit, Repertus deinde su

Qua forma Liuius Drusus Senatum cum equestri ordinem ī unū copularē studuit

Attēde modū transferendi iudicia.

Equitē suspitio.

Drus⁹ ex lege a senatu pariter & equestri ordie odio habitus.

Italorū timor

Attēđ histori.

Drusi interit⁹

toris gladius femori eius infixus. Eoq; modo Drusus,& ipse Tribunus occiditur. Equites itaque calumniæ principium aduersus æmulos ex illius dignitate meditati, Quintum Valerium ad tribunatum induci suadebāt. Iudicium esse in Italos quærendum, qui in rempublicam aperte, aut occulte auxilia prestabant sperantes eo modo potentes omnes inuidię crimine circunuenturos esse, se uero fore iudices, hisque eiectis facile urbis imperium adipisci posse. Recusantib⁹ itaq; ceteris Tribunis proferre legem, equites ensibus nudis circunstantes eā protulere. Qua lata confestim Senatorum prestantissimis accusatores ascripsere, quibus Vistius haud obediens sponte profugit, ueluti seipsum non traditurus in manus hostium. Post illam Cotta in iudicium uenit. Cum autem elate ad modum pro ijs, quæ in re publica gessisset loqueretur,& equites reprehenderet, priusq̄ decreto urbe eijceretur, egressus est. Mumius Grecia capta ab equitibus eum soluere pollicentibus, insidijs petebatur. Qua ex causa turpiter iudicio fugere compulsus in Delo uitam egit. Increbrescente itaq; dietim malo in optimos quosque populus tristari cœpit, talibus, tantisq; sibi ereptis ingemiscens uiris. Itali quoq; Drusi clade percepta, aliorūq; ad fugam occasionem intuentes, haud facile ea tolerare posse rati, si illis subditi ea pati cogerentur, nec aliam in republica degendi formā ulterius sperarent a Romanis defecere, bellumque in illos acriter inferre statuunt. Clam uero inter se fœdera ineuntes, obsides ad fidem mutuam hac de causa tradidere. Quę res permulum temporis Romanos ob dissensiones,& iudicia in urbe latuit. Cum autem animaduersa esset, non nullos ad urbes demisere hui qæc secreto a complicibus exquirerent. Ex his cum quidam adolescentem ex Asculi urbe obsidem datum,& ad aliam delatum urbem intueretur, statī Seruilio pro consuli circa ea loca præsidenti notum facit. Erant quippe, ut uidetur, Italię proconsules per partes presidentes, quos multo deinde tempore imitatus Hadrianus cum princeps extitisset, Romanis innouare studuit, qui ordo post illum breui permansit. Seruilius igitur ira accensus, arrepto cursu ad Asculum uenit, ciuibusq; in publico solennia agentibus grauiter insultās occisus est. Cunctis itaq; eos despicientibus, Fontei⁹ post illū legationis causa demissus,& ipse interfect⁹ est. Sic enim illos, qui gentibus presunt, & a Senatu ad subsidia mittuntur legatos solent appellare. Occumbentibus his neque cæteris Romanorum uenia ulla adhibebatur. Sed omnibus apud se moram ducentibus, insurgentes Asculani uitam ademerunt, bona eorum prædę exposuerunt. Patefacta iam tādem defectione omnium, quicunque Asculanis finitimi fuere ad arma concurrunt,

Lex alia.

Defectio italorū a Romanis.

Seruilij īterit⁹ ab Asculanis Fōteius legat⁹ interimitur.

Marsi

Marsi scilicet, Malini, Vistini, Maruceni, & ultra hos Picentes, Ferentani, Hirpini, Pompeiani, Venusini, Iapyges, Lucani, & Sānites, quæ gens prius aduersa admodum, & grauis Romanis fuerat, & quicunque alij a Lario flumine qui ut mihi uidetur ad Liternum defluit, & quicquid ad Ionium sinum pedestri maritimoque itinere patet, hi omnes legatos ad Romanos misere apud eos cōquerētes, quod omnia ad principatum illorum meditati, haud digni eorum re publica habiti fuissent. Quibus Senatus acerbe respondit. Si eorum quæ egissent illos pœniteret, legatos ad se mitterent, Sin minus mittere desisterent. Illi desperatis rebus ad bellandum sese præparant, quibus exercitus ex urbibus in commune affuere, equitum unus, peditum reliquus usque ad centum milium numerum. Romani æqualē illis ex aduerso statuere, partim a seipsis, partim a socijs Italiæ urbib⁹, & adhuc in fide manentibus collectum. Romanis Sextus Iulius Cęsar, & Publius Rutilius Lupus consules præerant, ambobus tāquam ad magnum, & finitimum egressis bellum cū reliqui portas mœniaque tuerentur. Quemadmodum autem domestico, & uicino maxime opere, & circa leges eorum diffidente, uariarumq; partium adhibentes animum prætores, consulibus ex optimis quibuscūq; addidere. Rutilio uidelicet Gneum Pompeium parentem Pompeij illius qui magnus cognominatus est, ac Quintum Cepionem, Caium Perpennam, Caiumq;, Marium, ac Valerium Mesalam. Sub Sexto Cæsare Publium Lentulum, ac fratrem ipsius Cæsaris, & Titum Didium, Licinium Crassum, Cornelium Syllam, & præter hos Marcellum. Tot enim uiri sub consulibus inter se diuisi prouinciam administrabant, quibus omnibus consules præerant. Alios preterea Romani illis obsequentes, ueluti ad īsigne quoddam bellum unicuiq; miserāt. Italis duces ex urbib⁹ alij aderāt cōmunes in cōmuni, exercitu, q̃bus oībus p̄erāt Tit⁹ Affrani⁹, Caius Pontilius, Marius Ignati⁹, Quīt⁹ Pōpedius, Caius Papius, Marc⁹ Lāponius, Caius Iudacilius, Erius Asinius, & Vectius Cato, qui exercitū inter se diuidētes Romanorū ducibus aduersi steterāt, multa inferentes damna, multaq; patientes, Quorū oīum, ut a pricipio digniora exequar huiusmodi fuisse cōstat. Vectius Cato Sextum Iuliū acie propellens, duobus milibus in bello cæsis ad Aserniam deduxit urbem, Romanorū fauentem partibus. Itaq; Lucius Scipio, & Lucius Acilius seruorū uestes induti fuga abiere. Cęteri tēpore fameq; perdomiti se illi dedidere. Marius Ignati⁹ Venefrano per proditionē recepto, duas romanorū cohortes in ea deprehēsas interemit. Presenteius autē Publi⁹ Perpēnam ad decē milia hominum ducentem in fugam uertit, ex quibus ad quatuor

Italię populi q̃ ī romāos bellū mouere.

Italorū legati ad Romanos.

Legatorū q̃rela.

Magnania Senatus r̄spōsio

Sextus Iulius Cæsar & Publius Rutilius consules.

Epithome belli ciuilis.

Descriptio bellorū quæ inter Romāos & Ita

milia cæsa sunt, reliquis maiorē armorum ademit partem. Qua ex re Rutilius consul Perpennam ab exercitu summouit, eiusque copias Caio Mario subiecit. Marcus autem Lamponius ex his, qui cum Licinio Crasso aderant ad octingentos occidit. Reliquos ad Adrimetum urbem insecutus est, Caius Papius Nolam ex proditione recepit, & romanis ad duum milium numerum in ciuitate ea residentibus publice per præconem annunciari iubet, Si cum eo militare uellent. Quoscunq; igitur conditionem admittentes in armis habuit. Duces militiam recusantes carceri inclusos fame necauit. Castabulos præterea cœpit. Minternum quoq;, & Salernum, quæ Romanorum colonia fuit, & captiuos ex ea habitos seruosq; militiæ ascripsit, quæcunq; Nuceriæ finitima incendit igne, utq; ciuitates proximas timore afficeret, exercitum sibi dari postulauit. Cui peditum decē milia, equites mile attributi sunt. Cum his Papius ad Acherras castra posuit. Sexto autem Cæsare galatarō peditum decem milia, & Numidas Maurusiosq; deducente, equites, & ad Acherras accedente, Papius Oxintam Iugurtæ Numidarum regis filium, qui a Romanis Venusij custodiebatur, urbe extulit. Hunc purpura regia uelatū sæpenumero Numidis, qui cum Cęsare aderant ostendit. Multis igitur Numidarum ad eum tanquam regem fugientibus, reliquos Cæsar ueluti suspectos in libyā demisit. Papio strenue ad eum accedente propius, & partem ualli diruente, equites reliquos e portis emittens Cęsar ad sex milia hostium occidit, & subinde ex Acherris exercitum deduxit. Iudacilio in Iampyga existenti Canusium, Venusiūq; & pleræq; aliæ ciuitates adhęsere, quasdā etiam sibi aduersantes idē obsidit, & qui illustriores in his fuerant Romanorum interemit, populares item, seruosque militię ascripsit. Rutilius consul, & Caius Marius supra flumen Lyrim pontes trāseundi causa, non magno inter se spacio coniunxerant, quibus Vectius Cato aduersus steterant non longe a Marij ponte. Clam itaq; noctu circa Rutilij pontem insidias in ualle disponit. Simul autem Rutilium in transitu uidere dissimulans, insidias educit, pluribusq; iter arida necatis multos flumini immersit. Hoc i prelio Rutilius ab hostibus sagitta caput saucius non multo post interijt, & Marius ad alterum constitutus pontem, ex corporibus fluuio immersis, atq; natātib⁹ cladem arbitrat⁹, expulsis his, qui propius obstiterant fluuium superat, uallumque Catonis paucis custodientibus intercipit, ut Cato eo in loco quo uictoriam adeptus fuerat pernoctare, & commeatu destitutus statim copias abducere coactus sit, Rutilij multorumque illustrium corpora Romam delata quo sepulchro, mandarentur miserandum prebere specta

los gesta sunt Vicūtur romani a principio uerū tandē uictores euasere.
Nola ex ꝓditiōe capta a Caio Papio.
Salernū romanorū colonia.
Cęsar romanę uictorię principium.
Vincit Rutilius a Catōe per insidias.
Mors Rutilij consulis.
Marius Catonem uallo exuit.

re spectaculum, consulis totq; aliorum intuentibus funera, & per plures dies luctus excitatus est. Ea ex causas Senatus defunctorum corpora, quæ in bello occubuissent, eo in loco sepeliri uetuit, quo aliorū humarentur, ut ab oculis militum quam longissime abessent. Quod hostes intelligentes uicissim, & de suis statuere. Rutilio successor reliquo anni tempore nemo substitutus. Sextus Cæsar cum quietem minime ageret, sed continue ad comitia Romam cōmearet, Senatus exercitui, cui ipse præerat Caium Marium, & Quintum Cepionē præsidere uoluit. Ob eam rem Cepioni aduersus Quintus pompedius prætor transfuge in morem ab exercitu recessit, duos impuberes seruos secum trahens, filiorum in morem purpureis ornatos uestibus eosque in potestatem sibi tradidit, & ut fidem promereretur, massas quasdam plumbeas auro, argentoq; contectas una detulit, summaq; celeritate Cepionem adhortatus est, ut cum copijs insequeretur, quasi illi duce destitutum relicturus exercitum. Ductus credulitate Cepio eum insequitur. Pompeius loco proximus ubi insidiæ latebant, collē quendam ueluti hostes speculaturus ascendit, signumq; illis extulit. Hi ex insidijs prodeuntes Cepionem, pluresq; alios ibidem captos interemere. Cepionis exercitum Senatus Mario adiunxit Sextus Cęsar cum peditibus triginta milibus, equitibus quinque milibus per uallem quandam, locaq; scrupulosa delatus. Mario Ignatio subito occurrente in uallem compulsus, ingruente morbo ad lectum trāsire compellitur, fluminis cuiusdam in ripa, cui unicus per pontē patebat aditus. Quamobrem maiore exercitus sui parte deleta, reliquorum amissis armis, uix tandem in Theanum fuga delabitur. Residuos cum eo existentes quoad licuit instruxit armis, Cætera multitudine ad eum fugiente, supra Acherras, quæ adhuc a Papio obsidebatur castra posuit. Exercitibus utriq; assistentibus, neutiq; alter alteri ob timorem congrediebatur. Marsos autem Cornelius Sylla, & Caius Marius aggressi continue insequebantur, quoad uitium obligamina incurrerent. Cum uero Marsi uitium nodos ægre superarēt Mario ac Syllæ ulterius progredi haud uisum est. Cæterum Cornelius Sylla ab altera uitium parte castrametatus, difficultatem hostibus obiectam animaduertens. Marsis fugientibus occurrit, multosque interficit, ut ad numerum fere sex milium extincti referantur, & longe plura a Romanis arma suscepta sint. Marsi ferarum more se deceptos ægre ferentes, iterum cœpere arma, denuoque cum ipsis congredi conantur. Sed cum illi pugnam detrectarent, belli initium nusquam factum. Est enim Marsorum natio bellicosissima ad modum. Feruntq; hac ipsorum duntaxat culpa triumphū de

Octaua romanorum clades.

Senatus ordo in humandis militibus.

Sexti Cęsaris ambitio.

Fraus.

Nota quemad modū Cepio a Quinto Pompedio circumuentus interimitur.

Nona clades

Vincitur Sextus Cæsar a Mario Ignatio.

Theanū urbs

Pricipiū romanę uictoriæ.

Marsi a Sylla, & Caio Cario oppressi.

Nouū Marsorū bellū cum romanis.

illis habitum, cum prius neque aduersus Marsos, neque sine Marsis triumphus ullus adeptus sit. Circa Falernum montem Iudacilius, & Titus Affranius, & Publius Ventidius cum Gneo Pompeio in uicem cõgressi i fugam uertere, & ad urbẽ usq; Firmũ persecuti sunt. Deinde ad alia duxere copias. Affranius Pompeio intra Firmum i-cluso castra apposuit. Ille uero cæteros in armis præparans ad bellum non prodibat. Aduentãte alio exercitu Sulpicium a tergo Affranio immittit. Ipse in fronte progreditur. Itaq; dum prælium gerit, laborantibus utrisq;, Sulpicius hostium castris iniecit ignem. Quod intuentes illi ad Asculum perfugiũt, nullo militari ordine carpẽtes iter. Affranius pugnans interimitur. Pompeius ad Asculum profectus urbem obsidebat. Erat quippe Asculum Iudacilij parentis oppidũ, quo timore ductus Iudacilius, cum cohortibus octo confesti accessit. Pręmissis ad asculanos nuncijs, iubet ut cum longe uenientem uiderint, subito accurant, hostiumq; circunstantium castra aggrediantur, ut prælium utraq; ex parte in eos gereretur, quod ab asculanis neglectum est. Iudacilius igitur per medios hostes cum quibus potuit ui delatus, eorum timiditatem infidelitatemq; redarguit, quasi ulterius urbem tueri desperarent. Aemulos uero qui cum eo prius diffidebãt, & tunc quidem multitudinem a mandatis suis deterruerant, interemit omnes, deinde in templo pyram erigẽs, supra eam mensam statuit, & in summo cum amicis epulatus est. Perseuerante adhuc conuiuio uenenum introducitur, quo sumpto supra pyram sese collocãs, ut ignem illi immitterent orauit. Sic Iudacilius egregie pro patria contendens, extinctus est. Sextus Cæsar cũ deponendi muneris tempus accessisset, ꝓcõsul a senatu elect⁹ uiginti milib⁹ hostiũ, q̃ in exercitu aderãt occurrit, ex quibus ad octo milia occidit, pluriũ itiam assumpsit arma. Circa Asculum castramentanti cum creatio eius in longũ traheretur morbo decessit, prætorem eius loco Caium Bebium instituens. Et hæc quidem circa Italiam Ioniumq; gesta. Intelligentes autem hæc illi qui ab altera Romę parte incolunt Tyrrheni, & Vmbri, & alię his finitimę nationes ad defectionem una cõsenserunt. Veritus igitur Senatus ne hostibus omni ex parte ingruẽtibus urbem minus tueri posset, mare omne a Cumis ad urbem usq; libertis cõmuniuit, tunc primũ ad militiã ob uirorũ inopiã accitis, Italos uero i societate permanẽtes adhuc, reliquorum ciuiũ numero ascripsit, ꝙ unicũ ab omnibus maxie expetebatur. Idẽ, & Tyrrhenis cõcesseret, qui ciuilitatem cupidissime complexi sunt. Hac igitur caritate usus Senatus, ex benignis longe benigniores sibi reddidit, & qui dubij adhuc

erant sibi

Fugatur Pompeius.

Fugãtur Itali.

Affranij interitus.

Obsidet Asculũ a Pompeio.

Asculãorũ negligentia.

Iudacilij increpatio.

Mirabile genus mortis a Iudacilio excogitatum.

Mors sexti Cęsaris post uictoriam.

erant in fide confirmauit. Aduersantes præterea in bello spe huiusmodi ciuilitatis mitiores habuit. Hos nuper in urbē delectos uiros, Romani neutique eorum tribubus, quæ trigintaquinque numero fuere, statim miscuerunt ne priscis illis numero superiores, in creationibus aliquando anteferrentur, uerum eas decimantes alias denuo ex illis creauere, in quibus ultimi suffragia ferebant, & plerumque eorum calculus nullius fere momenti habebatur, cum quinque & triginta in primis uocarentur, quæ supra dimidium reliquas excederent, quod a principio efflagitantibus Italis eos latuit. Cum uero res cognita fuisset, alterius dissensionis causam præbuit. Qui autem circa Ionium fuere nondum tyrrhenorum pœnitentia perspecta, quindecim uirorum milia, longis itineribus, nulla intermissione in auxilium eis præmiserunt. Quibus occurrens Gneus Pompeius iam tum cōsulatum adeptus, ad quinque milia occidit, reliqui uero ad propria per regionē sterilem hyberno tempore, summo labore reuerti satagentes, cum dimidia fere eorum pars glandibus toleraret famem, inopia consumpti sunt. Eadem hyeme Cornelius Cato Pompeij collega contra Marsos bellum gerens interfectus est. Lucius Cluentius ad Pōpeios mōtes Syllæ castrametati summa diligentia bellum gerens uix trib⁹ stadijs longius aberat. Eam ignominiam cum ægre perferret Sylla, non expectatis ijs qui pabulatum mittebantur, Cluentium aggreditur, ac tum quidem uictus effugit. Sylla assumptis deinde pabulatoribus Cluentium inuadit, auertitque, qua ex causa longius castra ponere cōpulsus est. Galatis deinde ad eum confluentibus, iterum Syllæ propius accessit. Cum uterque exercitus ad bellum conueniret, Galata q dam uir corpore eximio, cursu cæteros anteuectus, quempiam ex Romanis in pugnam prouocat. Huic occurrens Maurusius statura perbreuis protinus superat, occiditque. Eo aspectu conterriti Galatæ fugam capessunt, dissoluto ordine, nec acierum ulla Cluentio ulterius substitis, uerum Nolam concito cursu turbatæ aduolant. Quos continue insecutus Sylla, ad triginta milia interemit. Nolanis deinde per portam eum suscipientibus, ne hostes ipsis insurgerent, reliquos omnes circa mœnia, ad numerum uiginti milium occidit, cum quibus, & Cluentius egregie pugnans interimitur. Sylla deinde ad alias delat⁹ nationes, quæ Hirpinæ appellantur, cū castra illis apposuisset, in Nolanos decurrit. Hi Lucanos exorta luce in auxilium ipsis uēturos expectabant. Tempus itaque ad consultādum a Sylla petiere. Ille intellecta fraude, horam Nolanis diffinit, & oppidū ligno uallatum appositis scalis, post horam protinus ascendit. Ea ex trepidatione compulsi ciues, urbem Syllæ tradidere, quam ille necessitate potius quā

Quid egit charitas attēde.

Origo alterius seditionis.

Lucij Cluentij bellū in Syllā

Cluentij uictoria.

Syllæ uirtus

Galatarū fuga & occisio a Sylla.

Syllæ uictoria & Cluentij interitus.

Nolani Syllā decipere meditati ab eodem opprimuntur.

Nola prædæ exposita.

Syllæ uictoria de Hirpinis, & Samnitibus.

beniuolentia sibi obsequentem, prædæ exposuit. Cæteris se dedentibus ueniam concessit, donec hirpinas nationes omnes sibi subdidit, & in Samnites deduxit exercitũ non his quidem itineribus, quæ Emotilus eorum dux diligenter obseruabat, uerum aliam nactus itinerationem per anfractus ignotam plurimis ex ea, hostibus inuectus est, multosque ex ijs occidit, reliquis sparsim fugientibus. Emotilus cum paucis in Aserniã saucius aufugit. Sylla sublato exercitu in Buanos transgreditur, quæ gens commune deficientium receptaculum fuit, cum tribus arcibus insigne eorum esset oppidum, & Buani ea fiducia Syllæ aduersarentur. Ille nonnullis præmissis, quam primam ex omnibus arcem ascendere possent, iubet occupare, deinde ex fumo rẽ notam sibi facere. Prodeunte igitur fumo, qui a fronte constiterant aggreditur, ac tribus continuis horis prælio decertans urbe potitur. Et hæc quidem æstatis temporibus feliciter a Sylla gesta. Instante hyeme, Romam ad consulatum petendum reuersus est. Gneus autẽ Pompeius in marsos Mauricenos, Vestinosque deduxit. Caius Cosconi[9] alter Romanorum prætor cum exercitu delatus Salpiam incendit, Cannasque suscepit, & ad Canusium dispositis castris, Samnitibus illi insurgẽtibus strenue obstitit, quousque cædes utraque ex parte insignis editur, & Cosconius copijs debilitatus intra Cannas recedere compellitur. Trebatius Samnitum dux flumine utriusque copias excludente, Cosconium adhortatur, ut uel superato fluuio ad ipsum pertransiret, uel ripa fluminis excedens transeundi facultatem sibi traderet. Ille igitur loco cessit, & Trebatio transeunti occurrens pugna superior euasit. Nam illo supra fluuium arripiẽte fugã ad quindecim hostium milia interemit. Reliqui cum Trebatio ad Canusiũ celeri fuga delati sunt. Cosconius Larinensium, Venusinorũ, Asculanorumque uastatis agris, in podiceos peruenit, duobusque dieb[9] nationem illam superauit. Cecilius Metellus successor illi substitutus ad bellum cũ uenisset, in Iapygas descendit, eosque bello deuicit. Et Pompilius alter ex ducibus qui in bello defecerant, interim occubuit. Reliqui partes ad Cecilium uenere. Et hæc quidem per Italiam sociali in bello gesta sunt cum in maius augeretur, quoad Italia omnis in populi Romani Rempublicam concessit, Lucanis, & Samnitibus eo tempore exceptis. Videntur quippe & hi eadem posterius assecuti, & inter tribus quemadmodum priores separatim electi esse, ne si priscis miscerentur in creationibus longe præcellerent numero superiores. Per idem tempus optimates in urbe contendere cœpere, cum quidã debita cum usuris emerent, lege quadam ueteri iubente, supra fœnus, fœnerari minime licere, qui id effecisset eãdem mulctam ab illo subeundam esse.

Prælio triũ horarum oppidũ a Sylla captũ.

Victoria Italię oĩs a Romanis

Cõtentio optimatum in urbe fœnoris causa.

eundam esse. Abhorruisse mihi quidem uidentur ueteres Romani foenoris consuetudinem, quemadmodū & Græci, nec secus ac caupo nandi quæstum quendam existimauisse grauem, intolerabileque pauperibus, & inimicitias ultro procreantem. Qua ratione commoti Persæ commodari deceptibile quoddam, mendacijsque refertū esse existimant. Consuetudine deinde temporis fœnus approbante, hi quidem secundum morem exigebant. Illi uero ueluti ex bello, & seditionibus redditiones exhibebāt. Erant & qui fœneratores pœna mulctandos esse prædicarent. Quippe Aselius prætor, ad quem ista ferebantur, cū fœnus dissoluere nullo modo posset iudicia illis uicissim attribuerat, quæ difficultatem ex moribus, Legeque prodeuntem diffinirent. Legem itaque ueterem innouari moleste ferentes qui fœn⁹ exercebant. Aselium hūc in modum interemere. Forte sacra Castori, Pollucique in foro celebrabat. Multitudine itaque illi in sacris assidente quidam lapide prius emisso phialam excussit, & ad Vestæ tēplum subito accurrit. Nōnulli igitur eum præcedētes templo exclusere, demum in diuersorium fugientem interficiunt. Multi ob id persequentium ad eorum uirgines eos fugere arbitrati eum ad locū delati sunt, quem uiris ingredi minime fas fuit. Hac ex Causa Aselium prætorem, sacra peragētem, sacerdotemque, & ueste aurea, ut in sacris mos fuit assidentem, horam circa secundam fori medio interemere. Senatus per præconem statim annunciari iubet, si quis Aselij interfectorem publicaret, libero quidem argentum, seruo libertatem, conscio ueniam polliceri. Quod nemo propterea facere est ausus, fœneratoribus interim reum occulentibus. Hæc igitur cædes, ac dissentiōes adhuc intestinæ, ciuilesque per partes extitere. Dehinc exercitibus magnis seditionum principes bello legibusque adinuicem certarunt cum patria ueluti brauium in medio consisteret. Transitus autem ad hæc, & origo statim post sociale bellum in hunc modum prodijt. Cū mithridates ponti, & aliarum gentium rex Bithyniam, & Phrygiam, & his finitimam Asiam ingressus esset, ut a nobis superiore libro perscriptum est. Sylla consul electus Asiæ expeditionem mithridaticūque sortitus est bellum, dū Romæ adhuc esset, Marius uero belli opportunitatem utilitatemque considerans, cum illud affectaret, Publium Sulpicium Tribunum, qui ad hæc opē illi afferret multis publicationibus inducere temptauit. Nouos etiam ex Italia ciues, qui minus possiderent, ad suffragia per omnes tribus, spe quadam diffidere persuaserat, nihil de necessitate sua prælocutus, quibus ut seruis in oībus usus est obsequentibus. Ac propere Sulpicius de his rebus legem tulit, qua confirmata necesse erat quicquid Marius aut Sulpicius cuperet

Lex.

Fœnus ab antiquis reprobatū

Persarū iudicium de fœnore.

Attende morē sacrificandi nō dissimilem a ritu nostro.

Aselij mors.

Attēde senat⁹ edictū ob Aselij necem.

Origo maiorū seditionum in urbe.

Initiū cōtētionis inter Syllā, & Marium.

Contētio inter ueteres ciues, & nouos.

Vacatio pluriũ dierũ a consulibus instituta.

peret, effectum consequi, nouis ciuibus longe priscos numero exuperantibus. Verum qui antiquiores aderant hęc ipsa cognoscentes acerrime nouis resistebant, lignis, lapidibusque in eos depugnabant. Increbrescente dietim malo, ueriti consules, approbatione legis potissimum instante plurium dierum uacationem instituere, quemadmodum festis diebus, ac solemnibus mos fuit, ut aliqua interim mutatio creationis, tumultusue fieret. Verum Sulpicius uacatiõe minime expectata, seditiosos quosque tectis ensibus ad forum iubet accedere, & quicquid necesse foret exequi, nec consulibus parcere si occasio expostulet. Cum omnes prompti adessent, uacationem ut iniquã accusare pergit, iubetque Cornelium Syllam, ac Quintum Pompeium consules uacationem subito dissoluere, ut approbationẽ legis afferat. Elato tumultu qui illum circunsteterant enses exuerunt, & consules ipsis aduersantes interficere uelle minantur. Ob id Pompeius latitans effugit Sylla ueluti consulturus paulatim cessit. Filium uero Pompeij Syllæ adsistentem, & plæraque audacius locutum, illi ipsi Sulpici sequaces interficiunt. Sylla in concionem reuersus uacationẽ dissoluit. Deinde ueluti Capuam ad exercitum iturus, ex Capua in Asiam ad mithridaticum bellum sese præparat. Non enim quispiã quæ ab eo agitabantur intellexerat. Sublata uacatione, & Sylla ab urbe remoto, Sulpicius legem protulit, & Caio Mario cuius causa hæc agebat, Syllæ loco mithridaticum bellũ destinat. His præceptis Sylla bello quam primum decernere statuit. Milites igitur in concionẽ conuocat, quemadmodũ Marius mithridatico bello inhians lucri cã milites alios ipsis antetulerit, annunciat contumeliam omnẽ in Sulpicium, & Marium refert, nihil aliud aperte queri ausus, nõ enim de bello palam fari audebat, monuit ut ad mãdata parati essent. Hi quæ facere audeat mẽte cogitãtes, ac de se ipsis plurimũ sollicitine interĩ expeditione illa priuarentur, quæ animo conciperint Syllæ referant, suadent ut se fidenter Romam ducat. Quibus exhilaratus Sylla sex militum legiones confestim mouet. Verum exercitus primores, quæstore uno dumtaxat excepto, non sustinẽtes hostiles copias patriæ inferre, Romã propere accurrũt. Legati cum Syllã ad urbẽ ꝓperantẽ offendissent, rogare incipiunt, qua ex causa cũ armis exercitũ in patriam deduceret. Quibus ille ut eam a tyrannis liberaret, & hæc bis, terq; alijs, atq; alijs prefatus legatis, simul ãnũciare iubet, an uelint Senatũ cũ eo, ac Mariũ, Sulpiciumq; in cãpo martio adesse, & agere quęcunq; illis uidebũtur? Appropinquãte eo Pompeius collega laudatis ijs quę egisset, & approbatis, ad Syllam accessit, ad omnia paratus obsequi Marius, & Sulpicius modico interuallo apparatus indigentes,

Attẽde morem solẽnib⁹ dieb⁹.

Vacatio a Sylla dissoluta.

Legati Romanorũ ad Syllã.

Optimum Syllæ responsum.

legatos

legatos alios emisere, quasi, & hos Senatus destinasset rogant, ne pro pius ad urbem quadraginta stadijs castra locet, quousque de praesenti bus inter eos consultum sit. Sylla, & Pompeius legatione animaduer sa, id facere uelle respondent, ac statim legatos abire imperant. Sylla ualles, & quae propinqua fuere moenibus loca, militum legione occu= pat. Pompeius colles alia legione communit. Tertiam Sylla ad pon tem ligneum emittit. Quartam ante urbis muros in supplementum iubet subsistere. Ipse cum caeteris urbem ingreditur hostili opinione, & opere. Qua ex causa, qui circa illum inhabitabāt desuper tela emit tere coepere, quoad eorum domos incendere uelle comminatus est. Tunc autem sese cōtinuere. Marius, & Sulpitius ad Esquilium forū, cum quibus armati potuere illi occurrunt. Fit statim hostilis pugna, Tum quidem primum in urbe, neque sub seditionis imagine, ut pri⁹, uerum nulla excusatione cum tubis, signisque, ueluti belli lege decer tarent. Ad tantum eos flagitium dissentionum peruexit incuria. Cō uersis Syllae militibus ipse arrepta aquila in ꝑiculū sese immittit, qua si īperatore opus esset, & ut si quis uexillis abesset, uerecundia ductus a fuga temperaret. Caeteram multitudinem in praelium conuertit, ac primum tyrones ab execitu omni aduocat, alios per Saburrae uiam emittit, qui celerrime hostes a tergo inuaderent. Qui autē circa Ma= rium fuere insurgentibus debilius obstabant, ob uiarum transitus cir cumueniri se ab hostibus uerentes. Ciues igitur e domibus eorum de pugnantes aduocabant, seruis etiam libertatem pollicebantur qui o= pem attulissent, Nemine prodeūte ad bellum desperatis rebus ex ur= be fuga se proripiūt, & cū illis quicūq; illustriores una conspirauerāt. Tunc uero Sylla uiam quae sacra dicitur ingressus quoscūque ad prae dam accurentes in medium nactus supplicio affecit. Praesidijs etiam in urbe dispositis per partes, ipse, & Pompeius hinc inde peragrantes noctem peruigilem egere ne quid ab ijs qui timebantur, aut a uictori bus crudelius fieret in urbe. Orta luce populum ad concionem conuo cantes, de reipublicae gubernatione quaesti sunt, quasi maiori ex parte popularibus quibusdam ambitiosis addicta esset, quantūque ipsi ex necessitate fecissent retulere. Addidere etiam nihil ulterius ad popu lum, nisi prius consultum afferri debere, quod antea consuetum iam pridē fieri desijsset. Creatiōes etiā munerū, ac dignitatū nō a tribub⁹ sed per turmas esse faciendas, quēadmodū a Tullio rege cōcessum fuerat, arbitrati ob haec duo legem uidelicet nullam ante Senatū ad multitudinē deferri posse, neque creationes tenuioribus & audacib⁹ diuitū, & bene cōsulentiū loco collatas, dissensionū occasiones pr(a)ebi turas esse. Multaque alia ex Tribunorū principatu tyrannice potis= simum effecta

Tarda, & ine= pta legatio.
Consulū rn̄sio.
Obsidio Ro= manae urbis a Sylla.
Legionum loca tio ꝑ Syllam
Ingredit̄ urbē Sylla.
Bellū inter Syl lam, & Mariū.
Timor, & ībe= cillitas militū Marij.
Fugatur Mari⁹ ex urbe cū suis.
Conuocatio po puli ad concio= nem ꝑ cōsules.
Excusatio Syl= lae in populo.
Confusionē no ta Romanae li= bertatis.

ſimum effecta tollētes ad Senatum tunc quidem ex paucitate pene contemptum, ex optimis trecentos uiros elegere, ac quęcū que a Sulpicio ſtatuta fuerant poſt decretam a conſulibus uacationem, ut illegalia aboleuere omnia. In hunc modum igitur ſeditiones ex lite, & contentione ad homicidia, ab his ad prelia dæmum peruenere. Et ciuiū exercitus tum primum in patriam ueluti hoſtilem illati, neque propterea ſeditiones quamquam per exercitus interim diuiſæ ceſſauere, uerum impetus continue in urbem facti, mœniumque expugnationes, & quęcumque alia hoſtili opere fieri aſſueta, cum nullius reuerentia eorum uiolentiæ obſiſteret, ſiue legum, ſiue ciuium, aut patriæ ipſius. Tunc igitur Sulpicium Tribunatum gerentem adhuc, & cum eo Marium ſexies conſulem, eiuſque filium. Publium quoq; Cethegum, Iunium Brutum, Gneum, & Quintum Grannium, Publium quoque Albinouanum, Marcum Lectorium, & reliquos Mario fauentes ad duodecim numerum urbe pepulere, & ut pote qui ſeditionum cauſas, prelia cōſulibus ſeruis libertatē ad defectionē intuliſſent populi Romani hoſtes ex decreto uulgauere. Licere ex his obuium ſine pœna occidere, aut ad conſules deducere, & eorum bona in publicum eſſe deferēda. Ac protinus ad eorum inquiſitionem accurſum eſt. Nonnulli igitur Sulpiciū deprehendentes interemere. Marius ipſe ſine ſeruo, & ſocio ſolus ad Minturnas confugit, quem ciuitatis primores in obſcura quadam domo quieſcentem, proclamatiōe publica territi, ambitione inſuper ducti quod hominem ſexies conſulem, a quo multa, & præclara geſta eſſent in poteſtate haberent, cuſtodire cœperunt. Galatam etiam carnificem publicum cum gladio miſere ut eum interficeret. Galatam autem ferūt cum per tenebras quæque ſcrutando graderetur, Marij oculis ignis in morem ſplēdore micantib⁹ trepidare cœpiſſe. Mox cū Marius e lecto ſurrexiſſet, & horrēda uoce intonaret, Tu ne Caiū Mariū occidere audes? Galatā e forib⁹ proſiluiſſe inſanienti ſimilē acclamantemque. Ego Caiū Mariū occidere nequeo. Ea ex cauſa ſuperſtitiōis cuiuſdam timor primores urbis inuaſit, cum illum deprehendere prius dubitaſſent. Famæ inſuper memoria iampridem uulgatæ a puero eum ſepties futurum conſulem. Nam cum infans adhuc eſſet, ſeptem aquilarum pullos in gremium eius decidiſſe memorant. Vates autem predixiſſe eum ſepties maximum magiſtratum obiturum. Hæc igitur Minturnarū primores animo uoluentes Galatam dæmonis cuiuſdam occurſu territum arbitrati Marium ſtatim ex urbe egredi, & ubicunque ſaluus eſſe poſſet proficiſci ſuadent. Ille ſe ab Sylla inquiri, & ab equitib⁹ eius perſequi ſatis ratus, iter nulla ſemita ad mare arripuit, & ad Calibes delat⁹

Senatus cōtemptio ob paucitatem.

Trecenti ad ſenatū ex optīs electi.

Abolitio ſtatutorū p Sulpicium poſt decretam a conſulib⁹ uacationem.

Proſciptiones optimatum.

Occiſiones marianorum.

Minturnę urbs

Hinc Lucanus uiderat obſcuram tenebroſo i carcere lucem.

Fama a puero, & aquilarū oſtē tum.

Vaticiniū lege Mīturnarū ſuaſiones ad Marium.

folijs

foliis corpori superimpositis aliquãtulum quieuit. Strepitu deĩde ꝑcepto sub foliis latuit, qui cũ magis ĩcrebresceret, Siculi cuiusdã piscatoriam scapham, ꝑ uim coacto eo, prope insiluit. Insurgẽte dæmum tẽpestate ꝑfracto gubernaculo uela uẽtis quo sors eum duceret emisit. Delatus ẽ itaq; ad ĩsulã in qua domesticos ex suis nuꝑ allatos reperit. Cum his in Libyã transit. Prohibitus igitur Libyæ ĩgressu uelut hostis e Sextio prætore, in mari hyemẽ perferre cogitur paulo supra Libyã inter numidarum montes. Eo in loco confidente Mario, pleriq; ex cõplicibus aduentum eius audientes ad illum nauigarunt Cethegus scilicet, & Grannius, & Albinouanus, Lectorius quoq;, & alii ĩter quos Marii ipsius filiꝰ, qui ut optimates uiri ad numidarum regẽ e Roma profugerãt. Suspitiõe deinde ne ab illo traderẽtur, eo ex loco ad Marium peruenerãt. Hi igitur, quemadmodum Sylla, patriæ bellum inferre meditati, cum exercitu carerent, si quid forte occurreret intenti morabantur. Romæ iterim Sylla cum primis armis urbem occupasset, ad monarchiam quoq; obtinendam potens haberetur de inimicis suis ultus sponte se a uiolentia cohibuit, & exercitu Capuam præmisso ut consul dignitate usus est. Exulum autem fautores quicunque seditiosi aderant opulentiores quosque ac mulieres ære abundantes cum ab armorum timore respirarent, ad exules in urbem reducendos hortabantur, nihil sollicitudinis, aut impensarum ad eam rem perficiendam omittentes. Consulum esset corporibus insidias struebant, quasi illis existentibus ne unus quidem ex suis reuerti posset. Syllæ perfuncto dignitate consulari exercitus ad mithridaticum bellum decernitur, ueluti salutis publicæ custodi. Quintum autem Pompeium alterun consulem, populus ob timorẽ miseratus, Italiæ præesse uoluit, cæterisque copiis, que a Gne. Pompeio ductabantur imperare. Id intelligens Gneus cum moleste ferret, Quintum ad exercitum uenientem hilare suscepit. Sequenti die ius dicente illo ad eum ueluti priuatus accessit quousq; multi illũ circunstantes per simulationẽ quasi audire cuperẽt ĩterfecere. Reliquorum secuta fuga Gneus illis occurrẽs tanq̃ moleste ferret consulẽ iniuste occisum, eoq; modo conturbatus ipsis subito præficitur. Põpeii nece in urbe relata de seipso sollicitus, Sylla amicos undequaq; acciri ĩperat eosq; per noctẽ circum se habuit. Nec multũ post hæc immoratus, Capuam ad exercitum, inde in Asiam ꝑuenit. Exulum igitur amici Cina post Syllam designato consule, plurimum illi confidentes, nouos denuo ciues ad ea, quæ a Mario meditata fuerant impellunt. Tribus admisceri postulant, qđ ultimi suffragia ferẽtes omnium inutiles fierent. Hoc autẽ prĩcipiũ

Discessꝰ marii aq urbe Minturnarum.
Calybes.
Marii errores & pericula.
Sextius libiæ pretor.
Marii cõplices animaduerte.
Marianorũ cõsilium.
Syllę monarchia.
Laus Syllæ.
Syllę clemẽtia a principio.
Quintus Pompeius.
Cinę cõsulatꝰ, seditiosissimi principium.

Noua seditio.

Marij reditus,&qui cum illo aufugerant uidebatur esse. Aduersanti bus priscis ciuibus,Cina nouos ciues precio cõducere arbitratus, tre centa talenta illis elargiri statuit. Veteribus quippe cõsul alter pręsi= debat Octauius,& qui circa Cinnã steterant,occupato foro,contectis gladijs,tribus oẽs admisere deposcebant. Cætera uero multitudo,q̃ sentire melius uidebatur circa Octauium una cum gladijs steterat. In teri domi euentum rei expectante Octauio,nunciat̃ plures ex tribu= nis,q̃ facta essent prohibere,nouorum ciuiũ ingentem tumultum ex citatum esse,nudisq; ensibus per angiportus in contradicẽtes Tribu nos insurgere,& ad rostra deferri. Quibus intellectis Octauius om= nifariam multitudine stipatus,ad sacram uiam accelerat,& torrentis more in forum delatus eos,qui in medio steterant expellit, disturbat que. Conterritis illis in templum Castoris pollucisque progreditur.

Tẽplũ Casto= ris& Pollucis, Cõtẽtio inter consules Cinna & Octa uium.

Cinna in fugam uerso quicunque in unum steterant nullo mandan= te nouis occurrentes ciuibus plures interficiunt,reliquos fugientes ad portas usque prosequuntur. Verum Cinna nouorum ciuium multi= tudine confisus,& ui superare posse autumans cum admirabilem pau corum ad resistendum intueretur audatiam per urbem discurrere cœpit,seruosque ad libertatem conuocare. Nemine,ad eum acce= dente ad finitimas urbes fuga delabitur, quas haud multo ante Romani ciuitate donauerant Tybur scilicet,ac Preneste, & quæ ad Nolam usque mediæ interiacent,easq; ad defectionem incitabat,pe cunias quoque ad bellum colligebat. Hęc agente Cinna atq; meditã te,nonnulli e Senatu afugere,qui similia efflagitarent Caius Meloni us,Quintus Sertorius,ac Caius Marius alter. Senatus Cinnę perfi= dia conspecta,qui urbem in periculo relinqueret consularem nactus dignitatem,seruos ad libertatem conuocaret,ulterius consulem, aut ciuem ex decreto appellari uetuit, eiusque loco Lucium Merulam flaminẽ dialẽ iustituit. Dicitur huiusmodi sacerdos sol' uelũ pileum que assidue gestare,alijs duntaxat inter sacra deferentibus. Cinna ad Capuam conuersus, in qua alius Romanorum residebat exerci= tus ,primores eius , & quicunque a Senatu excesserant, enixe ob= seruabat. Consulis præterea ritu in medium progressus uirga per fregit , & ueluti dignitate spoliatus hæc lachrymans effatui cœ= pit. A uobis ciues dignitatem hanc assumpsit,Populus quippe cõ tulit,Senatus sine uobis a me abstulit. Et hæc in proprijs perpes sus malis, pro uobis etiã stomachari non desino. Ad quid ulteri' tri bus in comicijs obseruamus? quid uobis ĩdigem'? ubi eritis cõcionũ, aut creationũ,aut cõsularium dignitatũ deinceps domi,si nõ ea q̃ de distis cõseruabitis,& cũ uobis uidebitur auferetis? Hæc elocut' ut eos irritaret

Cinnæ fuga.
Cędes nouorũ ciuium.

Senatus decre tum.

Perditi homĩs astuties ani= maduerte.
Oratio Cinnæ per breuis.

Attende.

irritaret,plura de se ipso questus uestem lacerauit,& a tribunali decurrens semet in medium deiecit,plurimũq; decubuit, quoad illachrymantes milites eum erexere,& in solio iterum relatum adductis fascibus,ut consulem meliora sperare suaserunt, eosq; ubi opus esset deducere. Primores igitur ab impetu statim defecere,ac se iterum Cinnæ militari sacramento addixere,quod a cæteris qui illis suberant simili iureiurando sancitum est. His peractis Cinna tute iam ad socias urbes decurrebat,easq; ad bellum incitabat,ueluti qui earum causa calamitate illa premeretur. Ab his igitur Cinnæ pecuniæ collatæ, multiq; ex potentibus e Roma ad illũ peruenere, quibus reipublicæ trãquilitas odio fuit. Dum hęc a Cinna geruntur Octauius,& Merula ambo consules ciuitatẽ fossa,mariq; uallabant,machinas etiam apposuerant. Ad hæc exercitus ab urbibus quæ illis parebant, & finitia Gallia in unum cõuocabant. Gn. uero Pompeiũ proconsulẽ adhuc, & copias circa Ionium ducentẽ magna celeritate,ut urbi opẽ afferret accersierant. Ille cum exercitu ad Collinam portam cõsedit. Cui occurrens Cinna pariter,& ipse eo in loco castra ponit. Harum rerum certior effectus Marius cum his qui fugientem secuti fuerant in Tyrrheniam enauigauit,quibus e Roma superuenientes eorum serui ad quingentorum impleuere numerum. Marius laceratis comis uecordis in morem quo misericordiam adipisceretur urbes circuibat prælia, & trophęa Cimbrica,& sex eius consulatus uerbis extollebat,ipsisque comitia affectantibus fidum se futurum pollicitus ad sex milia Tyrrheniorum in unum collegit,cum quibus ad Cinnam prouect⁹ pergrate ad belli societatẽ admissus est. Cum in unum omnes ad Tyberis ripã conuenissent in tres partes distribuere copias. Cinna quidem,ac Carbo cum suis ex opposita urbis parte,Sertorius urbẽ desuper,Marius autẽ mare uersus castrametãtur. Tyberi præterea pontẽ imposuere ut cõmeatum ad urbẽ uenientem interciperent. Mari⁹ ad hæc ostia occupat,hostiliterq; diripit,& Cinna Ariminum præmisso urbe potitur ne exercitus quispiã ex populis urbi parẽtib⁹,aut ex Gallia Romam commeare posset. His rebus territi consules cum exercitu alio indigerẽt,& Syllam iam Asiã ingressũ minime auocare possent,Cecilium Metellum residua socialis belli circa Samnites disponentem , quoquo pacto honestius queat dissoluere,& patriæ ab hostibus obsessæ auxilium afferre monent. Non conuenientibus ad ea quæ poscebant Samnitibus , Marius intellecta re de omnibus cum illis paciscitur. In hunc igitur modum cum Mario ad bellum conspirauere . Appium quoque Claudium Tribunum militum intelligens mœnia seruare urbis,ac collem , qui Ianiculus appellatur

Gneus ꝓcõsul a consulib⁹ accersitur.

Marij senioris

Obsidio rõanę urbis a Cinna Mario,ac serto rio.

Ariminũ a Cina capitur.

Cõsulũ terror.

Marij astutia.

Appi⁹ claudi⁹ portam urbis prodidit.

Marij ac cinnę ĩ urbẽ ĩgressus

& eorūdem expulsio p Octauium & Pom.
A ttēde fulgura.
Pōpei⁹ magni Pōpei pr̄ fulgure interficitur.
Redit⁹ Marij. ad urbem.
Via Appia.
Mōs Albanus
Dira sors.
Senat⁹ legatio ad Cinnam
Legatorū reditus ad urbem
Populi mobilitatem attende
Iteratio legationis p Senatū ad Cinā tanq̄ ad consulem.
Tres cōsules ī auditū eodem tempore.

latur,beneficij in illum collati repetita memoria,eius ope patēte,porta,romam ingreditur,unaque Cinnam introducit. Cæterum & ipsi continuo expulsi sunt Octauio & Pompeio aduersum occurrentib⁹. Fulguribus autem plurimis e cœlo labētibus in exercitum Pompeij, multi ex illustribus,& ipse imprimis extinctus est. Marius cum commeatum,qui a mari,ac desuper a flumine uehebatur occupasset,ad ꝓpinquas urbi ciuitates discurrebat. In his frumentum iampridem a Romanis cumulatum seruabatur. Inopine igitur custodias aggressus, Antium,Aritiam,Lauinium aliasque ciuitates plerisque etiam tradētibus occupat. Sic cum a mediterraneis commeatus sustulisset iterum Romam per uiam,quæ Appia dicitur fidenter accedit,antequam alius aliunde commeatus ad eos deferretur,ac centum stadijs ab urbe distantes ipse,& Cinna ,& qui cum illis militabant Carbo, & Sertorius castra fixerunt,Octauio Crassoq;,ac Metello in Albano monte ex aduerso castra metantibus,& rei euentum subinde opperientibus.Qui licet uirtute,multitudineque præcellerent,unico tamen belli discrimine patriam statim interituram exponere uerebantur.Cum uero Cinna circum urbem prouectus per præconem annūciari mandasset, daturum se seruis,qui ad eum confugissent libertatem,propere multitudo transfugarum ad eum uenit. Ob id territus Senatus,& multa,grauiaque ac difficilia ob frumentariæ rei inopiam a populo futura subdubitans,animo subinde concidit,& legatos ad Cinnam pro conciliatione ciuium emisit. At ille prius eos rogare cœpit an ad se tanquā ad consulem,aut priuatum potius accederent? Ambigentibus ipsis,& in urbem redeuntibus, multi iam ex liberis ad Cinnā confluebant ,quidā famam formidantes ,non nulli Cinnæ partes imprimis eligētes,rerū quoq; euentum præstolantes. Cina igitur iam tute,ac sapienter mœnibus applicuit,& per sagittæ iactum ab illis distans exercitum firmauit. Dubitantibus igitur,ac uerentibus his,qui circa Octauium erant pugnam capescere ob transfugarū multitudinem,ac legationes inde emissas, Senatus amplius trepidatione premebatur,ac impium existimans Luciū Merulam Flaminē dialem Cinnæ loco creatum consulem cū nihil deliquisset dignitate spoliare,nouis tamen dietim cladibus exhaustus , legatos iterum ad Cinnam tanquam ad consulem destinat,nihil tamen utilius expectans,hoc solum Cinnam iurare deposcit,occisionem nullam eū patraturum. Ille uero non ut postulabatur iusiurandū præstitit,hoc solū pollicitus est,spōte se nullus interitus futurū causā. Octauiū uero circumābulātē,& ab alijs portis urbi se īferentē e medio iussi excedere,ne q̄d iuito eo pateret̄. Et hæc e tribunali quodā edito ueluti cōsul

legatis

legatis desuper annunciat. Marius iterim iuxta thronū eius assidēs nihil loquebatur, uerū ex uultus diritate satis proferre uisus q̄ ingentem machinaretur cædē. Senatu huiusmodi conditiōes admittente, & Mariū Cinnāq; urbem ingredi poscente, satis enī hęc omnia Marij opera fieri intelligebat, Cinnā uero dūtaxat illa pscribere, cū ironia surridens Marius, hęc effatus dicitur. Non licere exulibus urbē ingredi. Tū uero Tribuni fugā eius, cæterorumq;, qui a Sylla cōsule expulsi fuerāt, ex decreto dissoluere. Admittētibus eos cū trepidatione, & pauore oībus, Romam ingrediuntur, & eorum, q in se fecisse existimabātur diripueri omnia. Ab Octauio deide Cinna ac Mari⁹ iusiurādum postularūt, quib⁹ sortilegi uatesq; nihil ut crederet monuere, Amici porro fugā illi suadebāt. Is autem professus nunq̄ se urbē deserturū, dum cōsul esset in medio Ianiculi perstās cum illustriorib⁹ exercitusq; parte processit. Cum deide tribunal ascendisset, principātis uestē indutus fascib⁹, & securibus, ut consuli mos fuit, stipat⁹ assedit. Accurrēte ad eum cum equitibus nōnullis, Censorino, & amicis denuo illū cum exercitu stimulātibus, ut fugam capet, equum etiam adducētibus, nec assurgere quidem sustinuit, mortisq; itrepid⁹ perstitit. Tunc Censorinus capite eius obciso, ad Cinnā detulit, q̄ in foro ante rostra affixū perpendit, primū ipsius consulis, deide aliorum interfectorum capita appensa sunt. Nec p̄terea odio finis dat⁹, nam cū ab Octauio inchoassent, cęteros, qui ab hostibus cæsi fuerāt scrutabātur, postremo ad hostes inquirēdos accurrebāt. Non senatorum aut equitū delectus habebatur, uniuerso Senatorum capita rostria affigebantur. Non deorū reuerētia, aut uirorum īdignatio iuidięue timor in his perpetrādis ullus aderat, uerum scelera sceleribus addentes, ad aspectus uertebātur nefandissimos. Quippe homines ipie cædentes, defunctorū insuper colla secabāt, miserabilesq; aspectus ad timorē stuporemque, ac spectaculum crudele proponebant. Caius quidē, & Lucius Iulius, Attilius Eranus fratres, Publius Lētulus, & Cai⁹ Nemistorius, Marcus præterea Bebius, in uia deprehensi trucidantur. Crassus cum filio una fugiens cum hostes illum insequerentur, filium prius occidere maluit. Ipse ab insequentibus occisus est. Marcum Antonium oratorem ad fundum quendam fugientem agricola diligenter occuluit, benigneque suscepit, seruum deinde industrium in diuersorium ire iussit ut uinum emeret. Cauponi uero cur uinum diligentius posceret inquirenti, causam insurrauit auribus. Ille cum discessisset, propere ad Marium accelerās rem apperuit. Qua percepta Marius lætitia gestiēs accurrit, ueluti operam necis eius susceptur⁹. Retinentibus eū amicis Tribunus militū ad id facin⁹ electus cæteros in domū imittit, quos Antoni⁹ dicēdi peritia i signis suauissimis detinuit

Amicorū suasiones ad Octauium.

Octauij consulis exitus.

Marianorum crudelitas.

Interfectorum nomina illustrium.

De Marco Antonio oratore memorabile. exemplum posteritati traditum.

mis detinuit sermonibus, multa uarie, pieq; elocutus donec Tribunus ipse domum ingressus milites ad audiendum intentos admiratus, Antonium perornate differentem adhuc, interemit, caputq; ad Marium detulit, Cornutum uero in Calybis latentē serui summa industria tutati sunt. Cadauere quippe hominis inuento pyram extruxerunt, & his qui illum quęrebant aduentantibus incensa pyra herū se exurere mentiti neci traditum, saluum pręstiterunt. Quintus Ancharius Marium in capitolio sacra facturum obseruabat, sperans in sacrificio inuentum facile sibi conciliaturum. Ille incohato sacrificio ĩgredientem Ancharium, eumq; appellantē ab astantibus iussit interfici. Eius, & Antonij capita aliorumq; prætorum ac consulum in foro appensa, Nulli sepulchri honos habitus ex ijs, qui interfecti fuere, auibus duntaxat, & canibus laceramda Illustrium Virorum abiecere cadauera. Plurimæ etiam ac aliæ seditiosorum aduersus innocētes cędes editæ, aliorum expulsiones factæ sunt, publicationes præterea bonorum, priuationesq; dignitatum, ac legum reuocationes earum, quæ a Sylla conditę fuerant. Ipsius Sylle amici, ac necessarij interfecti, dom⁹ euersa, bona in publicū relata, & ipse hostis ex decreto iudicatus, uxor ac filiæ inquisitę fuga abiere. Omnino nihil a multitudine, & uarietate malorum aberat, Ad hæc sub aspectu prĩcipatus, ac legū post tot ĩdiscretas cędes accusatores etiā in Merulam flaminē dialem insurrexere ob consulatus indignationē, quē nulla Cinnę iniuria desumpserat. Porro in Catullum Luctaciū Marij Cibrico bello collegam, & pridem ab eo saluti redditum, ingratum deinde ac illi acerbissimum cum ui be pelleretur. Hi igitur clanculum custodia adhibita adueniente solenni die in iudiciu uocātur. Quater enĩ oportebat per præconē diffinitis in locis, & inter se distantibus accitos capere. Itaq; Merula uenas sibimet incidit, & ex tabellis illi astantibus clare deprehensum est cum pileum prius abiecisse. Non enim sacerdotē fas fuit eo indutum obire mortem. Catullus in cubiculo recens illinito, & humido, carbonibus accensis spōte suffocatus est. In hunc igitur modum ambo periere. Serui uero quicunq; preconis uoce moniti ad Cinnā perfugerunt, libertate donati sunt. Hi ubi a Cina locati fuerant, domos discurrentes non bona dumtaxat rapiebant, uerum obuios quosq; necabant, propijs heris in primis afferentes man⁹. Cina cū plerunq; eos monuisset, nihilq; proficeret, Galatarum copias nocte adhuc quiescentibus immittit, a quibus ad unū interfecti sunt In hūc modum igitur serui nefandissimi heris suis perfidiæ meritas ꝑsoluere pœnas. Sequenti anno consules creati Cina iterum ac Marius octies funct⁹ consulatu, cui post fugam, & prætoris uocem, licere cuiq;

Crudelitatem aduerte maximam.

Syllę amicorū & necessariorum clades.

Accusatores ĩ Merulam, & Luctacium, Mors merulæ Flamis dialis & Catulli.

Serui donati Libertate.

Seruorum crudelitas.

Digna uindicta ĩ seruos crudeles quamq̃ a uiro crudeli ꝑpetrata.

cuique eundem hostem iudicatum interficere, ostētum illud ex septē aquilarum pullis euenisse dicitur. Cum igitur multa, & crudelia in Sylla cogitaret, primo consulatus sui mense extinctus est. Et Valerium Flaccum eius loco Cinna eligēs in Asiam emisit, quo defuncto, Carbonem in consulatu collegam assumpsit. Sylla reditum ad hostes meditatus uniuersa cum Mithridate componere festinans, ut a nobis præscriptum est, annis tribus nec his quidem integris centum, & sexaginta milibus hominum bello profligatis, deuictis Græcia, & Macedonia, necnon, Ionia, & Asia, aliisque nationibus quæ Mithridati parere assueuerant ad Romanos traductis, nauibus etiā regi adeptis, eodem intra paterni regni limites incluso ex tanta regionum copia, regredi tandem cœpit, exercitum ingentem agēs, atque expertissimum sibique obsequentem, necnon gestarum rerum gloria elatum. Adducebat & nauium multitudinem, pecuniarumque, & apparatus copiam ad omnia accommodam, ita ut inimicis eius augeretur timor. Qua ex causa trepidantes Carbo, & Cinna nōnullos per uniuersam Italiam destinant, qui pecunias, frumentum, & exercitus pararet, diuites cum omni substātia assumerent, ex urbibus potissimos nouos ciues excitarent, quanto in discrimine rerum uersarentur notum illis facerēt. Naues præterea summa celeritate in unum collectas in Siciliam deducerent, quæ maritimā tutarētur oram. Ab his nihil uirium aut apparatus cum pauore simul, & uelocitate omissum. Sylla summa diligentia ad Senatū pro seipso misit, memorans quāta circa Libiam in Iugurtam numidarum regem dum quæstor adhuc esset, quanta cum ad Cimbros legatus accessisset, aut cum in Siciliam copias deduceret, aut in socialibus bellis, consulque peregisset. Quæ uero in Mithridatē recens effecisset præcipue extollens, & cumulatī nationes innumeras recensens, quas Mithridati adēptas Romanis subiecisset, nihilominus ꝙ Roma depulsos, & a Cinna ad ipsum fugientes suscepisset omniū inopes, solandæ eorum calamitatis causa, ab inimicis hostem iudicatum, domum euersam, amicos interfectos esse, uxorem, ac filios uix ad se fuga peruēire potuisse. Verum se statim & ipsis uniuersæque ciuitati pro his, quæ gesta essent ultorem accersurum, aliis uero ciuib⁹, ac nouis ciuibus se præfari, ac dicere, nihil habere se, quod eis succenseat. Quibus intellectis timor continuo omnes inuasit. Legatos igitur ad illum emisere, qui conciliationem etiā cum hostibus poscerent, & si qua fideiussione opus esset Senatum sibi satisfacturum repromitterēt. Cinnæ autem, & collegæ eius ne delectus ullos in eū facerent edixere, Quod ab his promissum est. Absentibus interim legatis ulterius se consules esse recusarunt, ne ob proxime futura

Syllæ exercit⁹ potentissimus.

Legatio pro tractatu pacis ad Syllam.

Cinnæ, & Carbonis apparat⁹ per Italiam cōtra Syllam.

xime futura comitia redire cogerentur. Deinde Italiā omnem peragrantes, exercitus parabant, quos in Liburniam uelut eo in loco Syllæ occursuri per mare demittebant. Ex his pars prospera nauigatione in primis functa. Sequentes uero adeo tempestas disiecit, ac contriuit, ut qui littus attigere subito in patriam redire properarint, quasi non sponte ciuium causa ad bellum mitterentur. Quod reliqui intelligentes in Liburniam transire uelle recusabant. Cinna id moleste ferens in concionem eos ueluti reprehēsurus aduocauit. Illi ira accensi sibi mutuo auxilio futuri ad eum peruenere. Lictorem etiā cū per iter quoddam graderetur, & uerberibus obuium affici iuberet, miles quispiam adepta uirga grauiter percussit. Cinna comprehendi illum imperante omnium clamor insecutus est, lapides etiā in eum emissi. Qui uero propiores aderāt exertis ensibus Cinnam inuasere, eoque modo consulatum adhuc gerens interfectus est. Carbo ex Liburnia enauigantes ad eam reuocabat, & rerum gestarum formidine correptus ad urbem non redibat. Tribunus eum ad collegæ creationem reuocantibus, minis præterea addentibus, eum priuatum affecturos ni accederet tandem rediit, & de creatione consulis proposuit. Die infami habita aliam præscripsit, in qua cum Lunæ, & Cereris ædes e cœlo tactæ dicerentur, uates ad æstiuas cōuersiones comitia differenda esse pronunciant. Sic Carbo in consulatu solus præsidebat. Interim Sylla legatis ab Senatu ad eū missis in hūc modū respōdit. Se neutiquam uiris a quibus tam nefanda essent perpetrata amicum esse posse, minime uero urbi succensere, qui salutem illis dedisset, securitatem tamen se potius illis præstare, uelle, qui ad se cōfugissent, ut exercitum haberent obsequentē. Quod quidem uerbo clare intelligere datum est, eum exercitum nolle dissoluere, sed tyrannidi potius intendere. Nam quicunq; dignitatem, aut substantiam, aut sacerdotiū, aut quid aliud insigne possedissent, his oīa restitui debere deposcit, & qui hæc exigerent ad legatos mittit. Illi in Brundusio morati Cinnam occisum audientes, ciuitatem difficulter adiri posse rati, ad Syllam infectis rebus rediere. Sylla quinq; Italorū legionib⁹, equitū sex milib⁹ stipat⁹ nōnullis aliis ex Pleopōneso, Macedoniaq; susceptis, exercitū ad quadragita miliū nūerū secū agens, ex Pyreo ad Patras, ex Patris uero Brūdusiū mille, & sexcētis nauib⁹ applicuit. Brūdusinis illū sine prælio admittētibus, imunitatē in posterum præbuit qua & nūc potiuntur. Ipse sublatis copiis propius accessit. At uero Cecilius Metell⁹, q̄ subinde pius cognomīat⁹ est, & ad residua belli socialis de relict⁹ fuerat a Cinna quoq; & mario ꝓhibit⁹ urbe, ob idq; in liguria euētū rei oppiabat, cū a Sylla collega ad bellū uocaret̄, subito accurrit ad societatem

Cinnæ consulis mors haud immerita.

Tribunorum minæ in Carbonem.

Carbonis reditus.

Creatio consulis a Carbone proposita.

Lunæ, & Cereris ædes e cœlo tactæ.

Syllæ respōsio ad Senatū astuta. & peracerba.

Numer⁹ copiarum Syllæ tam terrestriū, quā maritimarum.

rit ad societatem simul proconsularem gerens dignitatē. Licebat em̄ his qui partes eligerent adesse, uel qui Romā prius redire mallēt abi re posse. Post Metellum Gneus Pompeius ad Syllam uenit, qui nō multo post magnus cognominatus est, Pompeij illius filius, quem a fulgure extinctum supra diximus, qui cum parum beneuolus Syllæ putaretur, ut suspitionem omnem elueret ad illum accessit, legione ex Picenis adducta ad patris gloriā, qui in illis plurimum potuerat. Nec multo post deinde duas priori addidit. Fuitque uir ille in multis Syllæ utilis, atque proficus. Qua ex causa a Sylla adolescens adhuc honoribus impartitus est, ut soli ad eum accedenti assurgere consueuerit. Finito bello etiam in Libyam misit, ut Carbonis dissolueret societatem, & Iempsalē a Numidis expulsum regno restitueret. Cuius rei gratia, ut de Numidis triumpharet a Sylla concessum, quanquam in flore adolescentiæ adhuc esset, & ex equestri numero ab hoc ordine in maius elatus in Iberiam contra Sertorium missus. Posterius uero in pontum contra Mithridatem bellum gessit. Venit & ad Syllā Cethegus seditiosorum omnium in illum acerbissimus, cum Cinna, & Mario olim habitus. Cæterum cum ipsis urbe eiectus supplex ad Syllam profectus est, se ad omnia quæ iuberet paratum exhibēs. Ita Sylla exercitu, & amicorum illustrium multitudine adductus, cum Metello proconsule adhuc ulterius progredi cœpit. Visus est & ipse proconsul in Mithridatem constitutus nondum dignitatem exiuisse, quāquam a Cinna hostis iudicatus. Quidam igitur cum inimicis graui odio in Syllam commoti, quidā in urbe residentes naturæ eius recordati, primumque eam irruptionem, captiuitatemque āte oculos habentes, & quæ in illum publice edicta forent mente repetentes, domum euersam, substantiam in commune relatā, amicos interemptos, uxorem cum filijs uix fuga elabi potuisse, extremo pauore tenebatur, nihilque uictoria, & excidio sibi medium adesse rati, consules in Syllam non sine magna trepidatione concitabāt. Per Italiam quoq; præmittentes exercitus commeatum, ac pecunias in unum congregabāt nihil quod extremū esset, prōptitudinis, studijque omittētes. Caius item Norbanus, & Lucius Scipio tunc ambo cōsules, & cū ipsis Carbo, qui æque consulatu fruebatur, pari odio in Syllam commoti timore, ac conscientia eorum, quæ gessissent multo alijs deteriores exercitum ex urbe, quantum assequi fas fuit, una congregabant, aliūque ex Italia assumentes per partes in Syllam deducebāt, cohortibus ex quingentis uiris tunc, primum ducentis usi, posterius uero amplioribus. Beneuolentia quippe omnium ut plurimū ad cōsules inclinabat. Nam cum Syllam intuerentur hostilem in modum patriæ inferentem arma, consulibus,

Similia nota Marianis temporibus.

Sic est mos rei militaris.

Magni Pōpeij laudes ab adolescentia.

Syllæ honores ī Pompeium.

Aduentus legē illustrium uirorum ad Syllam

Castrēsium uirorum mobilitatem attende.

Ciuium trepidatio ob Syllā.

Cōcitationem attende consulum in Syllam a quibusdam ciuibus.

Quorundã opiniones de Sylla.

ma,cõsulibus,& qui circa illos erant imaginem quãdam patriæ exhibentibus scelerum suorum conscij,ueluti timoris communis participes,sese illis immiscuerant,Satis arbitrati Syllam non punitionẽ ullam,aut direptionem,aut pauorem dumtaxat in eos meditatum, uerum famem,cædes bonorum publicatiões,& in summa occisionem multiplicem patraturum esse. Quam opinionem neutiquam uane susceperant. Quippe bellũ omnia consumpserat,cum decem & uiginti milia hominum sæpenumero uno prælio concidissent, & circa urbẽ ad quinquaginta milia occubuissent. In reliquos nõ Syllam nihil dirum,aut crudele,uel in singulos,uel in omnes omissurum arbitrabantur,quousque seipsum monarcham totius Romanorũ statuisset principatus,omniaque iudicio,& uoluntati suæ subiecisset. Et hæc profecto dæmonium quoddam in bello illis significasse uisum. Pauores nempe nulla ratione multos priuatim,ac publice per uniuersam Italiam inuaserant. Veterum porro uaticinia lõge formidabiliora,mente repetebant. Pluria prodigia quotidie emergebãt. Nã mulã peperisse,& mulierẽ prægnantẽ uiperã pro infante edidisse ferũt. Terræ etiã motus cõcussit urbẽ,ac noua quædã in eã itulit. Et quod Romanis in his existentib⁹ oĩno difficile apparuit,Capitoliũ, quod sub regibus ꝑ quadrigẽtos,& ultra ãnos cõditũ fuit,igne correptũ,cuius causa uniuersos latuit. Quæ omnia interemptorum multitudinem,Italiæ uastitatem Romanæ urbis euersionem,denique rei publicæ interitũ significare uidebantur. Principium uero eo tempore bellũ uidetur assumpsisse,cum Sylla Brundusium applicuit,olympiade quarta,& septuagesima supra centesima. Longitudo eius belli ad operum refert magnitudinem,tanquam ad hostes ueros properantiũ,quod non adeo prolixum fuit,quantũ ex operum claritate emicuit,cum uel maxime,ad uidictam festinãtibus breui magna,& asperrima pati cõtigit. Per triennium deinde in Italia propagatum est bellum,quoad principatum Sylla attingit. In Iberia quidem, & cum Sylla dilatatum est amplius. Cæterum prælia,& arcium expugnationes, obsidionesque. Bellorũ quoque uniuersæ species in Italia repentinæ,& uno impetu, necnõ per partes a ducibus gestæ sunt. Quæ præclara omnia cũ sint, clariora tamen,& memoratu digna a principio apposita huiusmodi fuisse cõstat. Primum circa Canusium a procõsulibus,aduersus Norbanum bellum gestum,in quo ad sex milia hominum e Norbani exercitu deleta. Ex his uero qui circa Syllam fuerant,septuaginta dumtaxat milites,multi uulnerati. Norbanus ad Capuam perfugit. Sylla & Metello circa Theanum existẽtibus,Lucius Scipio cum alio exercitu abiecto postmodum ad eos uenit pacem petiturus. Quod intelligentes

Magnæ bellorũ calamitates.

Capitolij incendium fortuitũ.

Syllæ monarchia.

Belli propagatio per trieniũ i Italia, amplius in hiberia.

Descriptio bellorum ciuilium

telligentes hi, qui cum Sylla fuerant de cōuentione per legatos agitare cœperunt, non ut ſperabant uoto poſiti, cum milites ad ſeditionem uenturos ob deiectionem eorum arbitrarentur. Contigit autem ut una connenirent. Scipio obſidibus conuentionis inter eos acceptis in campum deſcendit, treſque ab utraque parte cōuenere. Qua ex re neque inter eos dicta ſcire datum. Viſus eſt itaque Scipio in Norbanū collegam, quæ relata erant referendo, Sertorium miſiſſe, qui illa annunciaret. Cum interim exercitus utraque ex parte ſilētium teneret, reſponſioneſque ab illis expectaret, Sertorio deinde in traſitu Sueſſam quæ Syllæ eſſe dicebatur intercipiente, Sylla præmiſſo nuncio apud Scipionem quæſtus eſt. Ille ſiue facti conſcius, ſiue quid reſpōderet ignarus ueluti in re a Sertorio inſueta, atque aliena obſides ad Syllam miſit, ac ſtatim exercitus captionis huiuſcæ per inducias facte non parum admiratus, obſidum a nullo petitorum miſſionē, culpam omnem in conſules referens, clanculum ad Syllam tranſire paciſcitur, ſi propius accederet. Sic eo appropinquante omnes ad illū tranſiere, ut Scipionem cōſulem, unaque Lucium filiū ſolos ex omni exercitu in tabernaculo relictos, & a Sylla deprehenſos referant, Mihi quidem ne imperatore dignū uiſum eſt, quæ ab omni exercitu in eū conflata fuerāt ignoraſſe. Scipionem uero & filium nihil de ipſis cōqueſtus Sylla, liberos abire iuſſit, & ad Norbanum pro ineundis fœderibus Capuam alios emiſit, ſiue quod uniuerſæ Italiæ ad conſules una conſpirantis uereretur impetum, ſiue in illum, quemadmodum in Scipionem fraudes necteret. Nemine ne ad reſponſum quidem accedente. Norbanus nempe ut uidetur, ne ſimili calumnia premeret ab exercitu, in primis uerebatur, Sylla hoſtilem in modum propi⁹ acceſſit. Idem a Norbano diuerſis itineribus effectū eſt. Carbo ad urbem profectus Metellum, cæteroſque qui a Senatu ad Syllā confugerant, hoſtes iudicari imperat, Iiſdem diebus capitolium igne conflagrauit, quod opus nonnulli Carbonis fuiſſe dicebant, alij cōſulum, aut Sylla mittente patratum, ueritas tamen incerta eſt, nec ip ſe de ea re a quo confecta fuerit, ſatis habeo quæ dicam. Sertorius iampridem Iberiæ prætor deſignatus, poſt Sueſſæ urbis detentionem in prouinciam aufugit, ac primis prætoribus admitti eum prohibentibus, multiplices eo in loco Romanis intulit labores. Adaucto quotidie a cōſulibus exercitu e maiori Italiæ parte, necnon a finitima circa Eridanum Gallia, neutiquam Sylla ocio uacabat, uerum ad quæcūque Italiæ loca ſuos præmittebat, Multos amicitia, aut timore, necnon pecuniarum ſpe in unum colligebat. Sic utriſque reſiduum æſtatis in hūc modum aſſumptum eſt. Sequenti anno cōſules creati Papyrus Carbo iterum

Syllæ querela apud Scipionē.
Scipionis ignorantiam lege, ac exercitus ſui defectionem ad Syllam.
Ignorantia imperatoris eorū quæ ab omni exercitu intelligūtur inexcuſabilis.
Syllæ nūcij ad Norbanum.
Syllæ appropiquatio ad Norbanum.
Opiniōes lege.
Sertorij fuga i hiberiam.
Syllæ diligētia

Creatio nouorum consulum. Ingens præliũ inter Metellũ, & Carinam.

bo iterum,& Marius illius clarioris Marij affinis,atque cognatus,septimum,& uigesimum nondum egressus annum.Hyems deinde, & frigora in longum producta omnes ab inuicem separauere. Oriente uere circa Esinum fluuium per meridiem ingens prælium coortum est. Metello,& Carina ex Carbonis prætoribus adinuicem pugnantibus, Carina multis interfectis primus aufugit. Hæc autem domestica omnia in Metellum a consulibus illata, Metellum deinde Carbo assecutus obsidere pergit. Marium uero consulem alterum circa Preneste deuictum cum audisset ad Ariminũ castra ponit. Eius postremam exercitus partem inuadens Pompeius non mediocri clade affecit. Hæc igitur apud Preneste fere in hunc modum gesta. Intercipiente commeatum Sylla, Marius propius castrametatus paulatĩ cessit. Cum ad sacriportum peruenisset,copias in prælium educit,acriterque ab eodẽ pugnatur. Sinistra acie inclinante,quinque peditũ cohortes duæ equitum,non expectata aliorum conuersione, arreptis signis ad Syllam cõfugerunt,ac tum primum Mario origo cladis emersit. Interfectis quippe plurimis,reliqui Preneste fuga contendere. Sylla citato cursu eum insequente, Prenestini primos recepere. Appropinquante deinde Sylla occlusere portas urbis Mariumque per funem sustulere, Reliquorum circa mœnia cædes ingens ædita. Multi capiti a Sylla intercipiuntur. Ex his Sãnites omnes iussit interfici tanquam Romanis assidue infensos. Iisdem quoque diebus reliquus Carbonis exercitus a metello superatur,quique cohortibus inter pugnandum,ad Metellum delatis. Pompeius autem Martiũ circa Senas debellauit, urbemque diripuit hostiliter. Sylla Martio ĩtra Preneste concluso,urbem fossa circundedit, muris longo interuallo additis. Lucretium etiam Offellam huic operi iussit præsidere, ueluti non ulterius Marium prælio superaturus,sed fame. Marius desperatis rebus hostes proprios statuit occidere,ac Bruto prætori Senatũ urbis ueluti alia ex causa iubet cõuocare,deinde Publium Antistiũ, Papyrium Carbonem alterum Lucium item Domitium,& Mutiũ Scæuolam Romanorum Põtificem maximum interficere. Et hi q dem ambo in Senatu interfecti,vt Marius edixerat. Nam cæde fieri occœpta, Domitius effugiens circa exitum perfossus est,modicum uero ante Senatum Scæuola occisus,amborum corpora fluuio immersa. Sic enim ante Marius instituit,ne corpora humarentur. Sylla exercitum Romã per partes aliis atque aliis itineribus emittit, & ut portas urbis intercipiant illis imperat. Sin uero repellerẽtur,ad hostia cõcedere admonet. Hos igitur progredientes magna trepidatiõe urbes receperant,& ingredi efflagitantibus portas aperuerãt. Fame quippe maceratæ,

Clades exercitus Carbonis. a Gneo Pompeio.

Attende historiam.

Marianorũ defectio ad Syllam.

Origo marianæ cladis.

Direptio Senẽsis urbis a pompeio

Marij iunioris crudele cõsiliũ.

Syllæ exercit[9] Romam dimissus.

Campus Marcius tunc extra urbem.

maceratæ,ac præſentium malorum deſpatione confectæ, potentio-res ferre conſueuerant. His perceptis Sylla ulterius progreſſus exercitum in campo martio, ante portas urbis ſtatuit. Ipſe eam ingreditur, Seditioſis quibuſcunque arripientibus fugam, eorum ſubſtãtias in commune detulit aut publice uenundari mandauit. Populum præterea in contionem conuocans præſentium rerum ſtatum deplorauit, iuſſitq; omnes bono aĩo eſſe, quaſi hæc breui ſedaturus eſſet, & republica meliorem in ſtatum conuerſa, quæcunque intuliſſet optime eſſet diſpoſiturus, Deinde nonnullis urbi præpoſitis ex ſuorum numero, Cluſium profectus eſt. Eo in loco reſidua belli in erant. Interea equites quidam Celtiberi a ducibus qui in Iberia fuerant emiſſi, ad conſules uenere. Orta igitur equeſtri pugna iuxta Glanium fluuium, Sylla ad quingentos ex his occidit, ducenti uero, & ſeptuaginta ad eum transfugere. Reliquos Carbo confecit, ſiue ſubitam gentium defectionem indignatus, ſiue ſimilem cladem & ipſe uereretur. Eadem tempeſtate circa Saturniam reſiduas hoſtium copias Sylla deuicit, & Metellus Rauenas claſſe prouectus Vritaniorum regionem pabulo, frumentoque abundantẽ in ditionem redegit. Neapolim porro quidam ex Syllanis nocte per proditionem ingreſſi, omnes, qui in ea fuerant, paucis fuga elapſis interemerunt, Triremes etiam urbis abſtulerunt. Inter Carbonem deinde ac, Syllã difficili prælio iuxta Cluſium inclinante iam ſole pugantum eſt. Cunque inter utroſque æquo marte certaretur, nox pugnam diremit. In agro Spoletano Pompeius, & Craſſus ambo Syllæ pretores ad tria milia ex carbonis militibus interficiunt, & Carrinam ex aduerſo illis caſtrametantẽ obſidere purgunt. Carbo alterum exercitum ad Carrinam deſtinat. Quod intelligens Sylla, inſidijs appoſitis ad duo militum milia, cum ad iter adhuc eſſet occidit. Carrina nocte imbribus, & tenebris obducta, ratus plures ex circunſtantibus ob id cuſtodiæ minus intendere fugam arripit. Carbo cum Marium collegam fame laborare cognouiſſet, Martiũ cum octo legionibus Preneſte ire iubet. Quibus Pompeius per inſidias in auguſto occurrens, ab itinere auertit, & multis interfectis, reliquos in colle quodam concluſos obſedit, cuius cauſa Martius nullo extincto igne clanculum aufugit. Exercitus inſidiarum cauſam in illum referens, ad ſeditionem peruenit. Tandem arreptis uexillis nullo ſigno dato Ariminum redijt. Reſiduæ copiæ ad patrias eorum per partes reuertuntur ſic, ut ſeptem duntaxat cohortes cũ duce morarẽtur. Hæc igitur infeliciter operat⁹ Martius ad Carbonem per

Campus martius tunc extra urbem.
Ingreditur Romã Sylla.
Seditioſorum fuga.
Geſta p̄ Syllã in urbis ĩgreſſu nota.
Equites Celtiberi ad cõſules
Equeſtris pugna.
Celtiberorum cædes a Sylla, & Carbone
Neapolis occupatio proditione.
Difficile prelium iter Carbonẽ, & Syllam.
Carbonis alter exercitus ad Carinam.
Cędes a Syla.
Carrinę fuga
Põpeij uirtus, & uictoria,
Martij obſidio & fuga.
Exercitus ſeditio, & Ariminum reditus.

Aduēt⁹ Martij ad Carbonem.

nem peruenit. Marcum autem Lamponium ex Lucania, & pontium Telesinum ex Samnitibus,& Capineum Guttam septuaginta milia hominum adducentes,ut Marium ab obsidione liberarent, Sylla inter arcta quædam,per quæ unicus patebat auditus ab itinere exclusit. Quamobrem Marius desperatis omnibus exterioribus subsidijs,arcem campi in medio,qui late undique, longeque patebat erigere cœpit, In qua machinas, & exercitum inducens Lucretium ui superare conabatur. Magna uero eius perfecta parte,cum uaria expertus esset,nihilq; proficeret,in Preneste denuo conclusit exercitum Per hos dies Carbo, & Norbanus in Fauentiam agmen deducentes, inclinante iam Sole ad Metelli exercitum uenere.

Sylle uirtus. Marij desperationem attende.

Dum unica lucis superesset hora,& uineæ intensæ præpedirent aditus, parum prudenter,iraque commoti,milites in aciem educunt,rati subito aduentu eorum, Metellum pauore territum facile superari posse. Victi deinde loci ac temporis incommoditate pugnantes,& inter uitium nodos præpediti, magno numero interficiuntur, sic ut decem millia cecidisse,referantur,sex millia ad hostes aufugisse reliquum exercitus in fugam uersum solos mille in ordine progressos ad Arrigium uenisse. Alia Lucanorum legio duce Albinouano,clade exercitus audita, ex candescente eo ad Metellum transijt quam cum ab impetu cohibere non posset,ipse ad Norbanum peruenit. Non multo post clanculum cum Sylla pepigit,ac uenia adepta si quid operepræcium egisset, Norbanum, unaque duces cum illo conspirantes conuiuium aduocat, Caium Antipestrum, & Flauium Fimbriam fratrem eius, qui per Asiam se ducem fatebatur, cæterosque quicunque Carbonis prætores aderant. Hi cum in unum conuenissent excepto Norbano solus enim non accesserat Albinouanus omnes in tabernaculo occidit deinde ad Syllam confugit.

Metelli uictoria de Carbone, & Norbano.

Lucanorum legio ad Metellum,

Albinouani crudelitas.

Norbanus ad Ariminū intellecta clade,plures ex propinquis exercitibus ad Syllam fugisse audiens,satis ratus nullum ulterius ex amicis, ut in aduersis mos est,in fide permansurum priuatam nauiculam inscendit, & in Rhodum propere euadit,quo in loco posterius a Sylla repetitus, Rhodijs iam illi assentientibus seipsum in fori medio confecit, Carbo duas militum legiones Preneste a Damasippo deduci īperat,& Marium ꝓpere ab obsidiōe liberare. Sed nec hi per angustias locorū,q̄ a Sylla tenebātur proficisci potuere. Galatæ quicumq; sub Norbano superiora alpiū īcolebāt cōferto agmine ad Metellū trāsieret, Et Lucull⁹ reliquū Carbōis exercitū circa Placētiā obsedit Quæ cum Carbo intellexisset,triginta militū milia ad

Norbani fuga & mors.

Galatarum defectio ad Metellum.

Clusium

Clusium adhuc obtinens, duas Damasippi legiones, aliosque cum Carrina,& Martio,Samnitibus insuper magna manu prõptissime iter angustias locorum cum illo laboratibus,desperatis rebus,cũ quibusdam ex amicis æger ex Italia in Libyã euasit,fisus Libyã contra Italos facile istante eo sumpturam arma. Ex his uero,qui ad Clusiũ relicti fuerãt nonnulli cum Pompeio ĩ aciem progressi iuxta urbem, tandẽ ad uiginti hominum milia amisere. Qua clade tam ingenti accepta reliqui per partes in patrias suas rediere. Carrina autem,& Sartius,&Damasippus cum oĩbus copijs suis ad angusta loca cõuenere, ut cum Samnitibus per uim iter aperirent, transitumq; patefacerent, Quod cum assequi nequirent,Romam ueluti uiris armisq; destitutã uertere copias,ut una commeatum interciperent,& per stadia centũ urbi propinqui ad Albanũ castrametantur. Eorum aduentu cũ de urbe uereretur Sylla,equites summa celeritate præmittit,qui hostibus in itinere occurrant. Ipse numerosis copijs subide prouect⁹,ad Collinam portam circa meridiem castra locat non lõge a Veneris tẽplo. Iam igitur hostibus ad portas castrametantibus ingens pugna circa solis occasum fieri cœpta. In dextro cornu Sylla superior euasit,Sinistrum ab hostibus disiectum ad portas profugit urbis. Qui autem seniores aderant,cum hostes accurrentes cernerent,portas e machinis deponunt'quæ inter illos corruentes,nonnullos militaris, quosdã Senitatorij ordinis ĩterfecere. Multi timore,ac necessitate in hostes conuertuntur,ibique per noctem depugnates summã ædidere stragem. Cecidere eo in prelio ex pretoribus Telesinus,& Albinus,eorumque exercitus adepti sunt. Lamponius,& Lucanus, Marcellusq;, ac Carrina reliquique Carboniane seditionis duces qui in unum conuenerant fugam capessunt. Ingens cædes hoc prælio ædita Ad quinquaginta enim milia utraque ex parte cecidisse narrantur, captiuorũ ad octo milia,& plura redacta in potestatem. Sylla quod Samnites maiori ex parte in his erant telis perfodit omnes. Postridie Martius ad eum,& Carrina capti perducũtur, Quibus neutiquam parcens, Romanorum more,ambos interfecit. Capita Preneste ut mœnibus affigeret ad Lucretium allata mandato eius. Quibus inspectis Prenestini,quod omnes Carbonis copias deletas audiuissent, Norbanum ex Italia aufugisse, reliquum uero Italiæ, urbemque Romam ad Syllam concessisse, ciuitatem, Lucreto dedere, Mario aggerẽ per cuniculos ĩgresso,nec multo post ĩterẽpto manu ꝓpria Lucreti⁹ ceruicẽ abscidit,caputq; ad Syllã misit. Id fori ĩ medio ante rostra cũ appẽdisset Sylla,inuenta cõsulis irrisa hęc effatus dicit Remigẽ pri⁹ eẽ oportere,q̃ ad gubernacula admouere man⁹. Lucreti⁹ ꝑnestre recepta

Carbonis fuga

Itera Syllæ uirtus.

Porta Collina

Tẽplũ Veneris.

Init pugna circa solis occasũ

Fuga sinistri cõnu Syllæ ad portas urbis.

Bellũ nocturnum.

Carbonianorum fuga.

Syllæ crudelitas.

Prenestiorum deditio.

Syllæ faceta irrisio in Mariũ eundẽ.

Crudelitas Lucretij.

ste recepta, Senatores omnes, qui cum Mario ea in urbe gessissent bellum, partim interfecit, partim in uincula coniecit, quos Sylla subinde adueniens neci tradidit, iussitq; ex Preneste sine armis in campũ prodire omnes qui in urbe moram duxissent. Ex his quoscũq; sibi utiles, paucos tamen e cæteris elegit, reliquos in tres partes ab inuicem distinxit. Romanos scilicet Samnites, & Prenestinos. Cum diuisi forent, Romanis per præconem in primis annunciat, quoniam morte digna perpetrassent, ueniam illis elargiri, reliquos cõfodi imperauit. Mulieribus eorumq; filijs libere abire permisit, ac ciuitatem diripuit hostiliter, opibus tunc quidem refertam maximis. In hunc igitur modum preneste capitur. Norba alia ciuitas strenue adhuc illi resistebat. Emilio demum Lepido nocte per proditionem ingresso urbẽ, desperatione ducti ciues ob proditionem, quidam semet iteremerũt, alij se adinuicem sponte trucidarunt, nonnulli laqueis finiere uitam, portas porro quidem obturarũt, alij incenderunt. Vẽtus nempe assidue incumbens adeo cõsumpsit omnia ut nihil spoliorum ex urbi ꝑcipi potuerit. Sic illi egregie mortem obiere. Ingruẽtibus hunc ĩ modum per Italiã bellis, igne, internecio hominum Syllæ prætores ad urbes accedentes, que suspectiora uidebãtur, presidijs muniebant. Pompeius interim in Libyã contra Carbonem, & in Siciliam cõtra necessarios Carbonis, & amicos proficiscitur. Sylla Romanis in concionem conuocatis multa de seipso magnifice elocutus est. Alia quoque non minus formidanda in deprehensionem eorum enarrauit. Ad hæc porro intulit. Quoniam populum meliorem in partem cõuerteret, cum sibi paruisset, nulli inimicorum ad extremum usque supplicium parciturum, uerum prætores, quæstores, tribunos, & quoscunque alios qui cum hostibus simul quippiam egissent ea ex die, qua Scipio consul in his, quæ pollicitus fuerat, non stetisset, summis pœnis affecturum esse. Quo dicto Senatores quadraginta, equites mille, & sexcentos ad mortem condemnauit. Hic enim Romanorum primus inuentus est, qui morte mulctaret descripsit, & præmia interfectoribus. Iudicia his qui accusarent, & supplicia occulentibus insuper ascripsit. Paulo post Senatores alios primis addixit, ex quibus nonnulli inopine deprehensi, eo in loco, quo capti fuerant interfecti sunt, aut in domibus, aut angiportibus, aut sacris in locis. Quidam suspẽsi, & ad Syllã delati ante pedes eius proiecti sunt. Alij trahebantur, uerberabanturq;, nemine intuentium uocẽ in tantis calamitatibus ob pauorem emittere audente. Expulsiones etiam aliorum, & alijs bonorum collationes factæ cum ab urbe fugientes quærerent, & hinc inde cuncta flagellantes permearent, quoscunque etiam inuenis

Despationem attẽde ciuium.

Norbanorum egregia mors,

CõuocatioRomanorũ ad cõcionem.

Nota hic syllę crudelitatem magnam.

am inueniſſent neci traderent. Plurimæ inſuper Italorum cædes, exilia. & bonorum publicationes patrabantur in eos, qui aut Carbonis, aut Norbani, aut Marij, aut eorum prædorum mandatis paruiſſent, iudicia per Italiam omnem dire exercebantur. Accuſationes pretoriatuum militiæque multiplices fiebant, uel in pecuniarum exactionibus, uel alijs miniſterijs, uel omnino conſulij alicuius ī Syllam perpetrati. In delictorum numero hoſpitalitates, & amicitiæ, & collationes, uel dantis, uel recipientis ponebantur, uel ſi quis prōptitudinis alicuius, aut contubernij in itinere deprehenſus extitiſſet. Quæ omnia circa diuites aſperius etiam exigebantur. Cum uero in ſingulos delationes defeciſſent ad ciuitates ſe Sylla conuerterat, eaſque uiciſſim puniebat, aliarum arces demoliri iubendo, quarundam mœnia ſolo æquando, aut publicam mulctam illis imponendo, aut grauioribus tributis eas affligendo. Nonnullas etiam plurimis ex his, qui ſub ſe militauerant in colonias diſtribuit, & ueluti arces quaſdam per Italiam habiturus, ciuium agros, domoſque inter eos partitus eſt. Quæ res uſque ad ultimum uitæ exitum eos beniuolos ſibi reddidit, quaſi nihil proprij, aut certi ſibi ipſis prę ponentes uiſi ſaluo, & incolumi Sylla, ita ut deficiente eo adhuc pugnarent. Hæc igitur in Italia agitabantur, Carbonem autem ex Libya in Siciliam, & ab ea in Corſicam cum illuſtribus multis fugientem. Pompeius quibuſdam præmiſſis intercœpit. Cæterum ducentibus in mandatis datum ut priuſquam ad conſpectum eius acceſſiſſent, alios quidem interficerent. Carbonem uero ante pedes eius ſtatuens ter conſulem, cateniſque deuinctum morti condēnauit. Caput quoque ad Syllam miſit. Ille cum omnia ad uotum contra inimicos ſuos ſtatuiſſet, & nullus Sertorio excepto, qui longe aberat ſupereſſet hoſtis, Metellum ad eum oppugnandum in Iberiam miſit. Quæcunque uero in urbe fuerant, ea ſibi ad nutum ſubdidit. Legis aut comitiorum, aut ſortis delectus nullus habebatur, cunctis metu trepidantibus, aut occulentibus ſe, aut omnino ſilentibus, qui quæcunque Sylla ſtatuiſſet, ſiue Conſul, ſiue Proconſul immobilia, iuſtaque ex decreto firmauere. Imaginem præterea eius ex auro equeſtrem ante roſtra collocarunt, inſcripſeruntque. Cornelio Syllæ Imperatori fortunato.
Si enim illum adulatores in hoſtes feliciter pugnantem appellare conſueuerant, Quæ adulatio ſtabilæ tandem nomen obtiuuit. Ego quippe nō nulla legiſſe memini, in quibus Sylla ex decreto uenuſtum ſe appellare uoluit. Quod nomen non inconueniens

Crudelis ad omnia Sylla.

Amor militū erga Syllam.

Metell⁹ ad ſertorium oppugnādū in Iberiam miſſus.

Timor ob Syllam.

Syllę ſtatura equeſtris ex auro ante roſtra.

Syllę cognom̃ mihi uiſum eſt, ex quo Fauſtus cognominatus dicitur, non enim longe a felici, & Fauſto uenuſti nomen uidetur differre. Legitur etiam

Oraculum. ubi ex oraculo futura perſcrutanti hæc confirmata ſunt his uerbis. Crede mihi a Venere Romana potētia creuit. Magna tibi æneę ſtirps eſt, q̃ currrat, & almis Annua cœlicolis, ne reddere uota recuſes. Delphos dona feras quamprimum aſcendere pergens, per iuga candentis Tauri locus eſt, ubi cernes Charam urbem ingentem, colitur q̃ nomi

Taurus mons. ne diuæ. Vim ſummam accipies illic depone ſecurim. Quæ utrauis Romani ciues imagini eius aſcripſerit uel cauillo in eum uel adulati

Munera a Sylla Delphos. miſſa. one uidētur uſi. Miſit autem diadema aureum, ac ſecurim, hæc iſcribens. Hæc tibi diua uenus deponit munera Sylla, Vt ſommo monitus martis cōſpexit in armis Pugnantem, atq; acies armatas iter agẽtem Rex autem, ac tyrannus exiſtens, nec electus ab ullo, uerum potẽtia, & uiribus adauctus cum huiuſmodi diſſimulatione indigeret, ut electus uideretur, hęc aſtute cōmentus dicitur. Romanis quippe ex uirtute iampridem reges præſidebant, & ſi quiſpiam eorum deceſſiſſiſſet Senator alius, & deide alius poſt regem per quinq; dies pręſidebant, donec populus regem alium approbaſſet, Huncigitur diebus quinq; præſidentem Inter regem ſolebant nominare. Erat interim is rex. Comitia uero cōſulum qui magiſtratum finiuiſſet proponere ſolebat. Quod ſi forte creatio conſulis non ſuccederet, hic interim rex, & tunc quidem conſulari electiōe creabatur. Hunc morem igitur immitatus Sylla conſule nemine exiſtente, ex quo Carbo in Sicilia, Marius, Preneſte deceſſerant urbe ingreſſus eſt. Senatus interregem interim creari iubet, ac Valerium Flaccum tuncquidem in primis creat, ratus eum comicia conſulum ſubinde habiturum. At uero Sylla Flacco ſeparatim per epiſtolam iniungit ut ſenten-

Quo pacto Silla effici ſtudeat ꝑpetuus dictator. tiam ad populum deferat utile Syllæ uideri in præſenti eſſe in urbe principem, quem dictatorem nominant per quadrigentos iam deſuetum annos, quemque elegiſſent ſuadere non ad tempus dictum, ſed quouſque ciuitatem, & Italiam, principatumque omnem ſeditionibus belliſque fluctuantem ſtabiliſſet urbi præſidere. Quam rem ad Syllam pertinere omnium bene intelligentium animi haud dubie cernebant. Sylla uero neque ſeipſum, neque epiſtolæ ſecreta celauit ulli, ſe ſcilicet ciuitati hac in re maxime fore utilem, ſed hæc palam anunciauit. Romani cum ex lege nihil ulterius ſancire poſſent, neque quippiam omnino hæc ad ſe pertinere crederent, in omni rerum indigentia diſſimulationem creationis ueluti libertatis imaginem, & ſpecimen amplexi, Syllam quoad uelit principem eorum ſtatuere. Tyrannis fere quędam dictatorum olim fuit

dignitates

dignitas tempore uel breui diffinita. Tunc autem primum nullo ad hibito fine tyrannidem expressit ultimam, Tantũ ad nominis splen dorem illi concessere, ut eum expositione legum eligerent dictatorẽ, quibus sub se approbaret, constitueretque rempublicam. In hunc mo dum Romani regibus supra centesimã olympiadem in primis usi, cum ab illis d emocratia, & annuis consulibus functi essent, alijs inter iectis cẽtum olympiadibus, iterũ reges ex perti sunt, olympiade apud Græcos quinta, & septuagesima supra cẽtesimam, nullo in olympijs certamine præterquam stadij cursu ædito. Athletas nempe, & cætera spectacula Sylla Romã euocauit, ueluti solamina quędã belli Mithri datici, aut, Itali excu satione adhibita quasi populum a calore respira= re, & refrigerari cuperet. Hic igitur ad specimen quoddam patriæ rei publicæ consules ab illis eligi permisit. Fuereque tum primum Mar= cus Syllius, & Ortilius Dolobella creati consules. Ipse regum in mo rem supra eos dictator residebat. Secures quatuor, & uiginti tanquã dictatori ante eum ferebantur, ut priscis etiam regibus mos fuit. Cu= stodes præterea corpori quam plurimos addidit, leges alias dissol= uit, alias imposuit, neque aliquem prius prætorem quam quæstorem esse uoluit, nec consulem ante quam prætorem, & eandem potestatẽ eundem uirum attingere prius quam decennium peregisset, ex decre to uetuit. Tribunitiam uero potestatem adeo perfregit, ac debilitauit ut fere ad nihilum redegerit, cum ex lege p rohiberet qui Tribunatũ gessisset ulterius potestatem habere posse. Quamobrẽ omnes qui glo ria, aut genere pollebant, Tribunatum in futurum auersati sunt, neq; clare possunt eloqui, an Sylla ipsum, ut nunc est, a populo ad Senatũ transtulerit. Nam cum Senatus ob dissensiones, bellorumque turbi= nes fere exhaustus esset, trecentos ex optimis equestris ordinis elegit, uocemque singulis in comitijs attribuit. Populares autem seruos eo rũ, qui nuꝑ cæsi fuerant, iuniores scilicet, ac robustiores usq; ad decẽ milium numerum, & plurium in libertatem, uindicauit, ciuesque Ro manos esse uoluit. Cornelium quoque seipsum ultro nominauit. Ad mandata porro exequenda ex popularibus decem milibus usus est. Il lud idem per Italiam meditatus legionibus tribus, & uiginti, sub ipso militantibus multos in ciuitatibus agros, ut a me præscriptum est at= tribuit, partim i diuisos adhuc, partim per uim ereptos ob mulctam. Ad omnia denique tam formidabilis fuit, & ad iram subitus, ut Q ui tum Lucretium Ofellam, cuius opera Preneste urbem receperat, Ma rium consulem obsederat, uictoriæ finem tandem adeptus fuerat, cõ sulatum inire deprecantem, cum in equestri ordine adhuc esset, priuſ quam prætor, & questor extitisset, rogantibus insuper ciuibus prisco= rum

Quæ peregit Sylla ab ade= ptione princi= patus usque ad eius finẽ lege.

Electio cõsulũ a Sylla Roma= nis permissa.

Tribunitiæ po testatis debilita tio a Sylla.

Quinti lucretij Ofellę mõs.

Syllę crudelatatē attēde,& igratitudinē in Ofellam eūdē

rum more permittēte ob captiuorū multitudinem,cum abnuēdo deterrere nō posset,fori in medio ense confoderit. Deinde accitis ad cōcionē ciuibus in hūc modum elocutus sit. Scitis uiri,& a me audistis quoniam Lucretium minus mihi obsequētem ipse occideri. Rationē deinde addidit. Pediculi rusticum arantē forte momorderāt. Ille bis aratum deponēs uestem perpurgauit. Cum autem denuo morderēt, ne sepi⁹ ab opere cessaret,uestem igni īposuit. Sic ego utilis ꝑsuadeo,

Optima ratio.

ne tertio ignē expiantur. Sylla igitur huiusmōi ex causis pauefactis oībus pricipatu ad libidinē abusus est. Triūphū quoq; ex Mithridatico bello egit.

Triumph⁹ ex bello Mithridatico.

Et quidā eius dictaturā inficiatum regnū per iocū dictitabāt,ꝙ regium dūtaxat celaret nomē. alij ex aduerso ad opus trāsferētes tyrannidem professam appellabant. Tātum Romanis ipsis,atq; Italis oibus cladis bellum intulit,alijsq; supra illos natiōibus, q̄ nuperrime Sylla, & Mithridate depugnātibus latrocinijs uexatæ, nuperrime q̄store carentes ob dissenssiōes tributis afflictæ,fuere,

Attēde tributa a Sylla cōferri indebite coacta.

Quæcūq; enī natiōes,& regna,quicunq; socij,aut urbes non solū uectigales,uerū q̄ semet fœderibus iureiurando Romanis credidissent,uel ob belli societatē,aliamq; uirtutem,ac præstātiam suis legibus degētes immunes extitissent tunc omnes tributa coferre,& illi parere cogebant Non nullis portus,prouīciæq; ex fœdere concessę denuo ablatæ sūt.

Alexāder Alexādri Aegyptiorū regis filii⁹ Alexandri me morati mors.

Cum Sylla Alexādrū Alexandri Aegyptiorum regis filiū in Coo enutritū,& a Cois Mithridati traditū,postremo ab illo ad sefugiētē in amiciciam recepisset ex decreto Alexādrinis præesse uoluit,nam regnū uirili stirpe defecerat,mulierib⁹ q̄ ex regio genere aderāt uiro ex eadem stirpe carētibus,ratus ex regno auri opulētissimo magnam pecuniarū uim auferre posse. Cæterū cum per nouem,& decē dies illis præfuisset,absurdum existimantes quod Sylla sperauisset regē ab ipsis poscere,in gymnasium ex regia delatum interemere. Sic magnitudine potentiæ suę confisi, Alexandrini exterarum cladium experientia, cæteros minus timuere,

Sylla q̄uis dictator consulatum inijt.

Sequenti anno Sylla quanquam dictatura fungeretur, sub dissimulatione tamen specimen quodam democraticæ tenuit, politiæ,ac denuo cum Metello, qui pius cognominabatur consulatum inijt.

Exemplum nota romanorum regum.

Hoc igitur fortasse exemplo, qui nunc Romanorum regno præsident consules declarantes, non nunquam consulatum,& ipsi assūpsere non indecorum existimantes cum maiore dignitate una consulatum gerere.

Populi d̄precationem attede

Sequēti deinde anno populus quo Syllæ obsequeretur, consulatum eundem ut gereret deprecatus est. Cui aduersatus Sylla Corneliū Isauricum, & Claudium pulchrum consules designat. Ipse nemini cogente dictaturam præstātissimam dignitatum omniū sponde deposuit. Et ꝑfecto mirum mihi

Syllæ ābitio

rum mihi uidetur, primarium uirum, ac solum tum quidem inter omnes tam illustrem impellente nullo reliquisse dignitatem, nō filijs, ut Ptolemus in Aegypto, & Ariobarzanes in Capadocia, & Seleucus in Syria, sed his, qui tyrannidem eius pertulere. Irrationabile id enim, q per uim tot periculis se obijciens dictaturam assumpsisset eam spōte posuisse, & præter cunctorum opinionem nihil noui ab ullo ueritum fuisse, qui centum, & plura hominum milia bello cōfecisset, tot domesticos hostes occidisset, Senatores nonaginta, Consules quinque supra decem. Equestris nomen ordinis ad duo milia, & sexcentos alios deinde expulisset, quorum nonnullis facultates ademerat, quosdam insepultos proiecerat, eundem neque qui domi, neque qui foris essent timuisse, ac urbibus, quarum plærisque arces, mœnia disiecerat, agros, pecunias, tributa ademerat, se priuatum obtulisse. Tantum huic uiro animi, & felicitatis affuit, ut fori medio dicere auderet. Ideo dictaturam se deponere, ut eorum, quæ fecisset rationē subire pcsset, si quis exigeret. Virgas præterea & secures perfregerit, & custodes a corpore amouerit, solusque cum amicis, uulgi in medium progressus sit inspectante multitudine, ac stupēte rei nouitate. Ac tum semel ad domū diuertente adolescens quidam contumelijs assecutus est, nemine illū deterrente, ut ad domum usque conuicijs se incesseret adhortatus dicitur. Ita, qui inter maximos uiros primus omnium ira excandescere solebat, adolescentem patienter tulit. Hoc solum domum ingrediēs siue ab ingenio, siue a diuinatione quadam futurorum dixisse fertur. Non sinet adolescens iste alterum aliquando uirum dignitatem huiusmodi habentem deponere. Quod Romanis paulopost contigit Caio Cæsare potestatem minime exuente. Omnino mihi Sylla uidetur cum uehemens simul, & potens extitisset ex priuato tyrannus fieri cupiuisse ex tyranno priuatus, & ob id ad solitudinem quandam agrestitatemq; declinasse. Profectus est enim Cumas Italiæ urbē ad agros proprios, quo in loco maritima solitudine oblectatus nonnunquam uenationi impendit operam, uitam in urbe neutiquā priuatam agens, neq; debilis iterum ad quecunq; concupisset, cum robusta illi adesset ætas, corpusq; a natura ualidum. Circa Italiam uero centum & uiginti milia hominum tenuit recens sub eo militantium, quibus ingentia munera, agros plurimos contulit. Parati quoq; in urbe Cornelij decies mille aderant, & alter eiusdem factionis seditiosus glob⁹ beneuolus illi, cæteris tremendus, atq; formidabilis. Hi fiduciam eorum, q̄ egissent in Sylla statuētes, salutem etiam propriam in eo collocarant. Cæterum mihi uidetur Sylla bellorum, principatus, ac ciuitatis sacietatem nactus, uacationem duntaxat, & feritatem appetisse.

Quo desi

Hic Sylla dictaturā, pricipatū, siue monarchiam, de qua diximus, spon te depōit, lege

Mirabilis & inauditus hic hō

In Syllā cōtumelias adolescētis aduerte.

In adolescētē patiētiā ac dictū Syllæ notam.

Quid pegit Sylla post deposită dictaturā.

Origo nouarū seditionum.

Quo deficiente Romani ſubito a tyrannide,cædeq; liberati paluati ad ſeditiones nouas defluxere.Nam cum conſules Emiliumq; aduerſarium adinuicem hoſtes haberent,& qui ſubito inter ſe contenderēt certum erat malum aliud a primo ſumpturum ortum . Ferunt Syllā cum in agris eſſet dæmonem quendam per ſumnium aſpexiſſe,ſeque ab illo uocari exiſtimauiſſe. Quod ſomnium cum amicis mane retuliſſet,ſumma celeritate teſtamentum conſcripſiſſe,in ſequentiq; nocte obſignato eo,cum febris acceſſiſſet,ſexageſimo exacto anno e uita deceſſiſſe.Fuit autem ad omnia feliciſſimus uſq; in finem,& quēadmodum cognominatus eſt,ſic felix habitus,tantum proſperitatis, quantum concupierat aſſecutus.Et ſtatim quidem poſt eum ſeditio ī urbe emicuit,cum nonnulli corpus eius per Italiam pompæ in modū ferendum dicerēt,deinde urbi illatum fori in medio publice humādum Lepidus uero,& qui circa illum erant,aduerſarentur. Vicere demum Catullus& cæteri Syllanæ factionis comites,corpuſq; per Italiam in urbem lectica aurea regium in morem illatum eſt. Tibicinū copia,equitumq;, ac cæterorum multitudo progrediebatur.Poſt hos milites omni ex parte,& ad Pompam inſtructi armis occurrebāt, & ut quiſq; acceſſerat protinus ī ordinem referebatur.Verum multitudo tam īgens qualis nullo unquam ī opere uiſa fuerat acceſtit.Præcedebant ſigna,ſecureſq; quibus dictator cum eſſet utebatur. Hunc in modum inſigni pompa,magno apparatu in urbem defertur.Coronæ ex auro ad duum milium numerum,pluresq; ſumma cura fabricatæ.Vrbium dona,ac legionum ſub eo militantium ab amicis ſingilatim ferebantur,aliaq; ad ſepulchri decus addita,quorum ſplendorem eloqui nemo poſſet.Corpus deniq; accurente exercitu ſacerdotes,ſacræq; uirgines per uices detulere.Senatus item reliqui que magiſtratus cum uexillis eorum ſequebantur. Alio deinde ornatu equitum turba exercituſq; omnis per partes diuiſus,qui ſub ipſo fuerat, Magno denum ſtudio unuſquiſq; ad ferendum accurrit,uexilla aurea argenties præferentes armis,quibus ad pompas nunc etiam utuntur
Tubarum īfinitus fuit numerus quarum multitudo per partes grauiorem triſtenq; emittebat ſomnum. Vox laudantium prima Senatus erat,deinde equitum,poſtremo exercitus ,populique uniuerſi, ex quibus nonnulli Syllam exoptantes,quidam formidantes,tunc autē exercitum extinctique corpus circunſteterant.Cum enim ad magnitudinem geſtarum rerum,defunctique memoriam flexiſſent animū, quæ uir illæ peregiſſet obſtupebant,fatebanturque eundem omnib⁹ hoſtibus ſuis longe feliciorem defunctum quoque illis formidabiliorem extitiſſe.Verum cum ad tribunal,ubi cōcionari mos fuit in foro delatum

Syllæ felicitas uſq; in finem.
Seditio p⁹mortem Syllæ.
Attēde ſeditionis initium.

Syllæ fūeralia

Oratio fūebris
Non extrimit nomen a quo ædita,neque orationem a.

delatum esset, funebrem orationem in primis ædidit, qui ea tempesta te fuit eloquentissimus. Quũ Faustus Syllæ filius adolescens adhuc esset. Lecticã subiere potentiores ex Senatu oĩ, ijdemque cãpo martio intulere, quo in loco reges dumtaxat humari consueuerant. Equites uniuersusque exercitus circum pyram exercuit. Et hic Syllæ finis. A funere deinde redeuntes consules uerbis statim inter se, calumnijsque dissidere, quæque ad urbem pertinebant inuicem partiri cœperunt. Lepidus quidem Italis subblãdiens agros, quos illis ademisset Sylla reddi deposcebat. Amborum odia ueritus Senatus iureiurando eos astrixit ne armis inuicem contenderet. Lepidus Galliam sortitus, quæ supra alpes sita est, ad comitia minime descendit, utpote qui bellum in sequenti ãno, nullo iurisiurãdi timore habito in Syllanos esset gesturus. Videbantur enim intra magistratus sui annum fidem præstitisse. Cum quæ cogitasset minime laterent, a Senatu accersitus est, nec ille quamobrem uocaretur ignarus, uniuerso cum exercitu profectus quasi cum eo urbem ingessurus, prohibitus subinde ad arma per præconem omnes conuocant. Ex aduerso Catulus bellum uicissim præconis uoce denunciat. Post modicum prælio ante campum Martium inito ab utrisque superatus est Lepidus, nec multum illi aduersatus in Sardiniam enauigauit, quo in loco distillationis morbo correptus, cessit e uita. Prætor eius paulatim cæteris isultans per partes destituitur. Quicquid residui roboris ex optimis fuerat Perpenna ad Sertorium in Iberiam deduxit. Residuum quippe Syllanorum operum, Sertorij bellum fuit per octo, nec facile gestum annos, neque insimul Romanis non tanquam in Iberos, sed adinuicẽ pugnantibus contra Sertorium, qui Iberiæ, ut præmissum est imperitabat. Nam cum Carboni depugnaret Sylla, Sertorius Suessam urbem per inducias recepit. Fugiens deĩde ad præturam profectus est, exercitumque ab Italia deducens, alterumque ex Iberis in unum cõgregans, prætoribus, qui ante illum fuerant prouinciam inire prohibentibus, quo Syllæ obsequerẽtur ex Iberia eos expulit, ac in Metellum, qui a Sylla missus fuerat egregie bellum gessit. Promptus quippe ad audenda omnia Sertorius Senatum ex amicis, qui una aderãt usque ad trecentum elegit numerum, quem uere Romanorum in alterius ludibriũ asseuerabant. Sylla defuncto, ac Lepido, deinde post Syllam exercitũ alterum Italorũ agens Sertorius, quem Perpenna Lepidi prætor ad illum duxerat opinionem facile præstitit, quasi in Italiam bellum esset traiecturus, nisi quod id ueritus Senatus exercitum, ducemque alium post primum in Iberiã Pompeium misit, qui illi obsisteret adolescentem adhuc, uerum fama illustrem ob ea quæ in Lybia,

Regum sepulturæ ubi.
Syllæ finis hic
Dissensio inter Lepidũ, & Catullum cõsules.
Lepidi animus in Syllanos.
Lepidi ꝑfectio ad Senatum cũ exercitu.
Catulli ocurs⁹, & belli initiũ.
Lepidi mors.
Põpeij laus & transitus illius per alpes.

in Lybia, & in ipſa Italia ſub Sylla geſſerat. Is igitur ad Alpes pene trandas magno animo profectus, non per Hannibalis illud memoratum iter, uerum haud longe a Rhodani, atque Eridani fontibus iter cœpit, quæ ābo flumina paruo inter ſe ſpacio caput exerunt. Ex his alter per Celtas, qui ſuper alpes incolunt in Tyrrenum mare diffunditur, alrer uero intra alpes ſupra Ionium ſinum elapſus pro Eridano Padi nomen aſſumit. Accedente in Iberiam Pompeio Sertorius exercitum omnem pabulatum educēs, impedimenta eius, ac ſeruos euaſit, & ad Laurum urbem ingruentem Pompeio urbem diripuit, funditusque diſiecit. Ex obſidione interim muliere deprehēſa, cum miles digitis per obſcena adhibitis in illā cōuiciaretur, oculos ſibi eruit. Qua re percepta Sertorius paſſionem eius miſeratus cohortem omnem ad ſimilia infamem, atque arrogantem, quamquam ex Romanis conſtaret interfecit. Ac tunc quidem inſurgente hyeme inter ſe diuiſi ſunt. Cum autem uer inſtaret, adinuicem congredi cœperunt. Metellus ſcilicet, ac Pompeius ex Pyreneis montibus, inter quos hyberna egerant. Sertorius, & Perpēna ex Luſitania, ac ſimul iuxta urbem, quæ Surum appellatur congreſſi, tonitru horrendo cōcutiente aera fulguribus in immenſum coruſcantibus, qui armis experti erant nullo timore perfecere bellum, plurimamque cædem ædidere, quo ad Metellus Perpennam repulit, exercitumque eius diripuit. Eo in prælio Sertorius, Pompeium uicit Pōpeius nō ſine periculo fœmur telo ſaucius euaſit. Et hic finis pugnæ inter utroſque fuit. Ceruā habuit Sertorius candidā admodū, atque manſuetā, quā cum forte amiſiſſet infelicitatis ſignum arbitratus, permaxime angebatur animo, nec in aciem prodibat, ceruam ab hoſtibus interceptā autumans, qua eos illudere ſolebat, Cum deīde īopine apparuiſſet, Curiuſque ad eū contendiſſet, ſubito in hoſtes quaſi ab ea excitus defertur, prælijſque leuibus uſus eſt. Non multo deinde pugnam ingentem circa Saguntum a meridie in noctem protulit, in qua equeſtri prælio Pompeium ſuperauit, hoſtium ad ſex milia interfecit, media eorum parte deleta. Metellus ex Perpennæ exercitū ad quinque milia neci dedit. Sertorius poſtridie ab ea pugna ingenti barbarorum collecta manu, inopine Metelli exercitum aggreditur, cum iam ſol ad occaſum uergeret, ueluti caſtra aduerſus eum magno animo eſſet poſiturus. Accurrente deinde Pompeio ab incepto deſtitit. His æſtatis tēporibus ab utriſque geſtis ad hyberna diuertere iterum. In ſequenti anno ſexta, & ſeptuageſima ſupra centiſimam olympiade, duæ ex fœderibus nationes Romanis acceſſere, Bithynia, Nicomede eam relinquente, & Cyrene P, tolemæo Lagi qui Appion dicebatur, teſtamēto uiciſſim eam tradente

Aduentus Pōpeij in Iberiam.

De muliere obſidione deprehenſa lege quid.

Metelli uictoria de Perpēna. Vincitur a Sertorio Pōpeius.

Belli finis.

Alia ingens pugna a Sertorio ædita.

Attende hiſtoriam.

tradente Romanis. Econuerso hostes insurrexere Romanis præpotentes. Sertorius circa Iberiam, & mithridates ad orientē, piratis maria omnia infestātibus, & circa Cretem bellum aliud a cretēsibus gladiatorijs etiam prælijs per Italiam uehementer, subitoque emergentibus. Diuisi igitur inter tam ingentes res, alias in Iberiā duas emisere legiones, cū q̧bus cæteris adiunctis Metellus iterū, ac Pōpeius ab Pyreneis montibus in Iberiam uenere. His Sertorius, ac Perpenna a Lusitanis occurrunt, & tunc quidem multi a Sertorio ad Metellum transfugere, quorum causa turbatus Sertorius crudeliter, barbareque in plerosque debacchatus odio haberi cœpit. Huius rei præcipua exercitus causa fuit, ꝙ is custodes a Celtiberis undique aciuerat, & Romanis a corpore amotis eorum loco exteris se crediderat. Non enim milites æquo animo perferre poterant, se infidelitatis ab eo argui quā quam sub Romanorū hoste militarent, quinimo id eos uehemētiꝰ angebat, cū infidi erga patriā ob illū haberentur nūc supectos ab eo haberi, nec qui in fide permansissent a transfugis dignosci posse. Multa præterea Celtiberi in eos insurgētes, cōtumeliose ut inuidis obiectabant. Verumtamen ij Sertorium non omnino simul omnes relíquere ob eius utilitatem, atque præstantiam. Non enim fuit alter uiro illo bellicosior, atque fortunatior. Qua ex causa Celtiberi illū ob agēdorum prōptitudinem Hannibalem solebant appellare, quem audacissimū, & astutissimū ducē apud eos fuisse nouerant. In hunc igitur modum exercitus erga Sertorium sese habuit. Vrbes interim plurimas eius qui una cum Metello uersabantur, assidue infestabant, ciuesque ad deditionem impellebant. Cum Pompeius Palantiam obsideret urbem, ac mœnia lignorum truncis undique appendisset, aggressus eum Sertorius ab obsidione repulit. Verum præueniens Pompeius mœnia succendit igne, deinde ad Metellum redijt. Sertorius restitutis quæ corruerant mœnibus ad eos, qui circa Calagyrum castra habebāt delatus, ad tria milia interfecit. Hæc sunt, quæ eo āno in Iberia dicuntur gesta. Sequenti anno imperatores Romanorum summa ui magis solito confisi ciuitates, quæ a Sertorio tenebantur inuadunt, & plerasque ex illis sibi uendicarunt. Cæteras etiam aggredi cœperunt, dolo confisi, & insidijs. Non enim totis uiribus inuicem conuenerant, uerum iterum usque ad insequētem annum ipsi denuo urbes maiori animo inuaserant. Sertorius aduersante iam fortuna bellicarū rerū laborē ultro deposuerat, plurimūq; inter delicias, mulieres, cōuiuia, potusq; uersabatur. Qua ex re assidue eū uinci contigit, & ob id ad summā delatus iracundiā ob suspiciōes uarias, acerbitatesq; puniēdi ad uniuersa dubitabat adeo, ut Perpenna, qui ex Emiliana seditione sponte

Magnas lege bellorū calamitates eodē tempore Romanis emergentes.

Sertorianorum fuga ad Metellum.

Odium in Sertorium.

Sertorij laus. hispani sertorium hanibalem appellabant.

Palantiæ urbis obsidio a Pom.

Sertorij uirtus.

Prudentissimi imperatores.

Sertorij fortuna aduersa.

Perpēnæ timor & conspiratio.

ne ſponte ad eũ magnis cum copijs acceſſerat timore ductus decẽ dumtaxat fretus comitatu inſidias in eũ ſtrueret, ex quibus nonnulli indicio deprehenſi, ſupplicio affecti ſunt, quidam fuga ſibi conſulere. Perpenna præter opinionem deliteſcẽs magis adhuc facinus accelerare ſatagebat, & Sertorium cuſtodes a ſe nuſq̃ dimittentẽ in conuiuium ſecum uocat.

Sertorij finis.

Eo in loco cum aſtantium turba uino grauis minus cuſtodiæ intenta eſſet, Sertorium obtrucat.

Ira & iſurrectio exercitꝰ in Perpennam.

Exercitus quidem in Perpennã ſtatim inſurrexit, ira concitus, ac tumultu, beniuolentiam quoque pro odio in ducẽ commutauit, ut omnes furore quodam in eos commoti ſint, qui illum occidiſſent. Cum enim is cuius cauſa nonnunq̃ triſtabãtur e medio ceſſiſſet ad uirtutis propriæ memoriã cum miſericordia, pietateq; reuertebantur. Ac tunc quidem quæ præſentia illis aderant mente cogitantes, Perpennã ueluti priuatũ quendã contẽnebãt. Porro Sertorij uirtutẽ unicã eorum ſalutẽ fuiſſe rati, haud facile in Perpẽnã coijciebãt oculos. Nec ipſi dũtaxat, uerũ barbari fere oẽs, Luſitaniq;, quorũ opera Sertoriꝰ præcipue in bello uſus fuerat.

Perpẽna hæres a Sertorio inſtitutus.

Cum uero teſtamẽti reſeratis tabulis Perpẽna a Sertorio hæres iſtitutus perlectus eſt, amplius cũctorum odia in eũ exarſere, quaſi nõ in ducẽ dumtaxat, aut prætorẽ uerum in amicum, ac benefactorem ab eo ſeuitũ eſſet.

Odia in Perpẽnam.

Nec a uindicta cohibuiſſent manus, niſi quod ad eos cõfugiens Perpenna, nõnullos donis, alios pollicitationibus ſibi aſciſcebat, plæroſq; etiam metu cohibebat.

Aſtutus uir.

Erant quos ad terrorem aliorũ ſibi adiũgeret. In hunc modũ igitur turbæ ſe ſubijciens adulatione in omnes utebatur.

Perpẽna imperator electus.

Nã eorũ captiuos, quos Sertorius carceri addixerat liberari iuſſit Iberis præterea obſides reſtituit, quibus inducti, illi ut imperatori obſequebantur, parabantq;. Hic enim illi poſt Sertoriũ honos habitus qui tamen nõ ſine odio, & inimicitia demum cõtigit.

Perpẽnæ crudelitas.

Nã cũ ſupplicijs oblectaretur, crudelis tãdẽ haberi cœpit. Tres quippe ex illuſtribus Romanos ad eũ fugiẽtes, fratriſq; filium interemit. Iam igitur Metellus ad alteram Iberiæ partẽ ſeceſſerat.

Metelli cõſiliũ

Nõ eñ illi difficile admodũ uiſum eſt Perpennã a Põpeio ſolo poſſe debellari. Per nõnullos interim dies leuibus inter ſe prælijs Põpeius, Perpẽnaq; eorũ uires experti ſunt.

Bellũ inter Perpennam, & Põpeium.

Decima tandẽ die oĩbus copijs in unũ cõuenerũt, ueluti de tota belli mole diſcrimẽ ſubituri, quo in prælio Põpeius Perpẽnæ diſciplinã facile cõtempſit. Nã cũ is de exercitus ſui fide haud parũ dubitaret, ab oĩ apparatu ſtatim excidit. Subito itaq; Põpeius in eũ inuectus, nec duce perferẽte, nec repugnãte exercitu illũ ſupauit.

Pompeij uictoria.

Fuga nẽpe ab oĩbꝰ ſimul facta, Perpẽna ſub ceſpite quodã latuit, domeſticos magis, quã externos reformidãs hoſtes. Intercipiẽtes itaq; illum quidam ex equitibus ad Pompeiũ at[illegible]

hebant,

hebant,calumnijs suorum agitatum,ueluti Sertorium dominum ac clamantem quoq; multa se Pompeio dicturum forê ex his,quæ a seditiosis Romæ gerebātur. Id autem seu uere diceret,siue ut salu⁹ duceretur ad eum fingeret,priusq̄ ad conspectum eius accessisset Pompeij iussu interemptus est, ueriti fortasse ne quid inexpectatum ædeet,alteriusque mali principium gigneret in urbe,quod persapienter Pompeius uisus est egisse,summamq; illi postremo laudem,& gloriā attulit. Hic igitur Iberici belli finis,& Sertorij,uitæ simul fuit, quod nec tam subito,aut facile Sertorio adhuc uiuente gestum esset. Eadē tempestate circa Italiam gladiator quidam ex his, qui in Caspijs ad spectacula aluntur Spartacus nomine natione Thrax,qui aliquando cum Lomanis meruerat,& in custodia,ac gladiatorijs spectaculis asseruabatur,tātum animi assumpsisse uisus est,ut septuaginta uiris comitatus,pro libertate potius illos certare persuaserit,quam in spectaculis pericula subire. Itaq; per uim repulsis his,qui custodiæ præerāt fuga abijt,ac plærisq; ex uiatoribus lignis,ensibusq; munitis in Vesubium montem ascendit. Eo in loco multos ex fugitiuis seruos, quosdam etiam ex agris liberos in unum congregans, quæ propinquiora aderant depopulabatur loca,subpræ tores habens Enomaum,ac Crissum gladiatores. Itaque cum prædas ex æquo partiretur, magna confestim multitudo ad eum confluxerat. Ad quem oppugnandum primus Varinius Glabrus missus est. Post illum Publius Valerius non legitimū adducēs exercitū,uerum ex celeritate,& itinere collectum. Non eñ deinceps Romani belli alterius motum,nec a prædatorib⁹ simile futurū expecttabant. Cū ad pugnā uentum esset Romani superantur. Spartacus Varinij equum ense cōfodit,parumq; abfuit Romanorum ducem a gladiatore in captiuū duci. Post hoc prælium lōge maiores copiæ ad Spartacū undiq; aduenere. Et iam a septuaginta uirorū milia in exercitu habebat,& arma dietim fabricabat, & apparatus deligebat. Qui aūt Romæ aderāt,cōsules cū duabus legionibus emisere. Quib⁹ se obijciēs Crissus triginta milibus stipatus circa Gargarū mōtē ab utroq; superatur,ac duabus exercit⁹ partibus amissis una,& ipse cōcidit Spartacū per Apeninū montē ad alpes,& deinde ad Celtas properantē alter cōsulū adeptus a fuga prohibuit. Altero deinde insequēte cū ad utrosq; se cōuerteret,per partes uictor euasit,ac illi quidē cū tumultu ab eo discessere. Spartacus trecētos ex Romanis captiuos Crisso immolauit,ac centū uiginti milibus peditum Romanorū circunseptus ad urbē properabat,quæ iutilia armorū superrāt igne comburens,& captiuos uniuersos neci dedens,ac super eos curruum iumenta conficiens quo leuius incedert. Trāsfugis plurimis ad eum

Perpenæ mors
Persapienter Pompeius.
Iberici belli finis.
Bellum Spartacum.
Spartacus Thrax.
Varinius Glabrus,& Pub. Valeri⁹ Romanorum duces contra Spartacum missi.
Initiū pugnæ.
Instauratur exercitus a Romanis Vincitur Crissus.
Spartaci fuga, & deinde uictoria crudeliter a Spartaco ī Romanos captiuos,

 rimis ad eum

rimis ad eum uenientibus neminem admisit. Consulibus iterum circa Picenũ illi occurrentibus, alia insignis pugna æditur, & tunc quoque ingens peracta Romanorum cædes. At ille recte ad urbem pergere non ausus, cum nec æqualem se ciuibus in bello crederet, nec exercitum omnem militaribus instructum armis duceret nulla quippe ciuitas cum illo conspirauerat, sed serui dumtaxat, & fugitiui, & confusa turba illum sequebantur uersus Thurium ad montes se conuertit, Thuriumq; recepit. Aurum porro, & argentum negotiatores inferre prohibuit, aut illud possidere. Aes solũ, ac ferrum non mediocri precio emebant, & importantes humane pertactabant. Qua ex re materiam abunde nacti egregia arma confecerant, & plærumque ad prædas discurrebant. Romanis iterum ad manus uenientibus uictores tũc quidem euasere, ac multum præde cõsecuti retro abiere. Tertius iam annus elapsus erat, & Romanis horrendum iam adhuc erat bellum, quod a principio ueluti gladiatorium contempserant. Proposita nouorum consulum electione stupor omnes detinebat, nec quisquam ad petendum descendebat, quo ad Licinius Crassus genere, atque opibus longe pollẽs inter Romanos imperiũ suscepit, & sex aliis legionibus ad Spartacum cõtendit. Cum adplicuisset, quæ cõsulum duorum fuere, copias recepit, ex quibus iacta sorte ueluti de sæpe uictis partẽ decimauit. Quidã non ita existimant. Sed cum imperatori iterũ insurrexisset ex omnibus uictis decimũ quemq; ex sorte delegisse, & ad quatuor milia interemisse cũ ob multitudinẽ haud multum indigeret. Vtrũ istorum factum sit, terribilis certe ipsis ob hostium uictoriã apparuit. Nã confestim ad decẽ milia, qui cũ Spartaco una militabant euicit, & duas eorum partes interficiẽs ad Spartacum propius magno animo accessit, quẽ tandẽ illustri pugna superatum, fugientẽq; ad mare persecutus est, cum in Siciliã per naues transire properaret. Illũ igitur adept⁹ fossa circunsepsit, & mœnibus, ualloq; cõtinuit. Cũ per uim ad Samnites excurrere tẽptaret, Crassus ad sex milia circa solis ortum interemit, totidẽq; alios circa occasum, tribus ex Romano exercitu dumtaxat interfectis, septẽ uulneratis. Tãta subito ob supplicium ad uictoriam inclinatio facta est. Spartacus equitibus ad eum aliunde confluentibus adhuc perstans non amplius, ad pugnam omnibus cum copiis prodibat. Multum autem sibi circunsidentes infestabat per partes continue, subitoque incumbens, faces etiam igne correptas in fossam demittens uallum incendebat, & laborem illis multo difficiliorẽ afferebat. Captiuum præterea ex Romanis campi in medio suspendit, propriis militibus aspectum anteponens, quem uicti essent passuri. Romani interim, qui in urbe morabantur

Insignis pugna

Ingens Romanorum cædes.

Iteratio pugnæ & uictoria a Romanis.

Horrẽdum bellum.

Stuporẽ attende omnium.

Opiniões lege, & historiam.

Licinij Crassi uirtus, & uictoria de Spartaco

Spartaci fuga, & obsidio.

Ingẽs cædis differentia.

bantur

bantur obsidionem intelligentes, cum turpe ducerent gladiatorium bellum in tam longum differri, tempus, difficultate eius cognita Pōpeium ex Iberia nuper redeuntem, ad curā eius rei delegere. Ob hāc electionem ueritus Crassus ne gloriā huius belli Pompeius sibi asciſceret summa festinatione in Spartacum deducit, Spartacus Pompeium præuenire studens Crassum cum eo ad fœdus inuocat. Verū ab illo repulsus periculum subire statuit. Assidentibus igitur equitibus magno conatu cum omnibus copijs uallum exuperat, ac Brūdusium uersus celeri fuga sese proripit, Crasso continue uestigia eius insequēte. Cum uero relatum esset Luculum ex Mithridatica uictoria reuersum Brundusiū uenisse, desperatis oībus, magnis copijs cum Crasso congreditur. Exorta pugna longa quidem, ac difficili ueluti in desperatione tot milium in unum coeuntiū Spartaco fœmur telo transfigitur, quo uulnere prolapsus in genu cōcidit, obiectoque clypeo insurgentes repellebat, depugnabatque, donec ipse, cæteraque multitudo in circuitu eius oppressa est. Reliquum exercitus nullo ordine, ut in turba concisum, sic ut cædes sine numero ęderetur. Ex Romanis mille desiderati, Spartacus ipse defunctus, nusq̄ inuentus. Multitudo ex his ingens extra prælium in montibus secesserat, ad quos Crassus profectus est. Illi in quadraginta acies diuisi depugnabant, donec omnes interfecti cum cæteris occubuere, sex milibus exceptis, qui capti in crucibus sublati sunt per iter quo a Capua Romam usq; protenditur. Hæc Crassus sex mensibus operatus particeps potissimum omni ex parte Pompeianæ uisus est gloriæ, neque exercitum deponere uoluit, quia nec idem Pompeius uideretur facturus, amboque ad consulatum petendum descenderunt. Hic quidem iam prætura functus iuxta Syllæ legem, Pompeius uero neque præturam, neque quæsturam uspiam adeptus anno ætatis quarto, & trigesimo multa tribunis secundum ueterem morem uelle concedere est pollicitus. Cōsules itaque electi nec exercitus urbi propīquos demisere, occasionē sibi quisque uendicantes. Pompeius quidem ad Ibericum triumphum Metellum redeuntem operiri se aiebat. Crassus Pompeium prius dissoluere oportere dicebat. Populusque igitur dissentionē iam inde emergentem intuens, ac duos exercitus sibi assidentes reformidans consulem in foro sedentē orare cœpit, ut ambos inter se conciliaret. Quod primum uterque eorum renuit. Ariolis deinde quibusdam multa, ac dira comminantibus, ni inter se cōuenirent, populus iterum cum gemitu utrosque deprecatus est, denuo Syllæ, ac Marij erumnas afferētes. Quibus ex rebus commotus Crassus prior e solio descendit, & ad Pompeium profectus manum illi, ut una conciliaretur exhibuit. Is

Romanorū cōsilium.
ob dilationem belli gladiatorij.
Pompeij gloria
Spartaci fuga, & Crassi insecutio.
Difficilis pugna.
Crassi uictoria de Spartaco, & omni eius exercitu.
Spartaci mors
Sexies mille a Crasso per iter a Capua Romam in crucib⁹ sublati.
Origo puæ dissensionis inter Pōpeiū, & Crassum.
Syllæ lex.
Propriā & notādā cōtētionē
Populi timor, & deprecatio ad consulem in foro.
Iterata populi deprecatio cum geitu ad utrosque consules.

autem ſubito aſſurgẽs ad illum accurrit, ſeque inuicem cõplexi ſunt. Laudes itaque multiplices illis redditæ, neque populus prius e côcio ne diceſſit, quam conſules exercitus deponere uelle ſcripſere. Sic con tentio quæ in maius excreſcere cunctorum opinione puta batur, feli citer diſſoluta eſt annum circa ſexageſimum ciuilium bellorum, ma xime a Tiberij Gracchi interitu.

P. Candidi de ciuilibus Romanorum Bellis ex Appiano Alexã drino in latinum traductis Liber primus explicit.

Incipit eiuſdem ſecundus.

Caius Cæſar. Põpei⁹ magn⁹.

OST Syllæ monarchiam, & quæcũq; a Ser torio, ac Perpenna in Iberia geſta ſunt, alia de nuo ciuilia Romanis iſurrexere bella, quoſq; Caius Cæſar, Põpeiuſq; Magn⁹ adinuicẽ ar mis uſi, Põpeiuſq; a Cæſare ſuperat⁹ eſt, Cæ ſarẽ uero in Senatu nõnulli regno aſpirãtẽ in teremere. Hæc igitur quemadmodum acta ſint, & Pompeius, ac Cæſar demum interie rint hoc ſecundo ciuilium bellorum libro de ſcribemus. Pompeius de purgato prius a pira tis mari, qui undiq; oĩa deprædabãtur. Mithridatẽ põti regẽ debel lauit, regnũ quoq; eius, ac reliquas illi parẽtes natiões ad orientẽ uſq; ſibi ſubdidit. Erat aũt adoleſcẽs adhuc Cæſar, uerũ dicẽdi, & agendi prõtitudine lõge clariſſim⁹s, & qui uniuerſa auderet, atq; ſperaret ad ambitionẽ ſupra modũ profuſus, & ardẽs, utpote qui ædilitatẽ, & pre turã ære alieno meruiſſet, felicitate etiã quadã gratus multitudini, q̃ ut plurimũ liberales colit, ac diligit. Luci⁹ aũt Catilina gloriæ, & ge neris ſplẽdore præcellẽs temeritate notiſſim⁹ adoleſcẽtẽ filiũ ob Au reliæ Oreſtiliæ amorẽ iterfeciſſe dicitur, cũ mulier ſupſtite filio nu ptias eius recuſaret. Is Syllæ familiaris olim, & amicus, ſeditione ple nus, tyrannidis illius imitator fuit, ex ambitione pariter ad inopiam redactus cum a potentibus quibuſdam uiris, mulieribuſque obſerua retur ad conſulatum petendum acceſſerat, quaſi ab illo ad tyrannidẽ paraturus aditum. Sed cum eligi ſe cito ſperauiſſet ob huiuſmodi ſu ſpitionẽ repulſus eſt, & Ciceroĩ cõſulatus, eius loco delegat, uiro præ cipua eloquẽtia, & oratorijs artib⁹ ornato. Ob id Catilia eos ĩprobãs, a quibus conſul eſſet deſignatus in ignobilitatẽ Ciceroĩs iuectus no uum hominẽ Ciceronẽ appellat. Sic em̃ eos, qui a ſeipſis nulla maio rum dignitate claruere Romani ſolent noiare. Hoſpitalitatem præ terea

Cæſaris mores & ambitio.

multitudo liberales diligit.

Catilinæ cõiu ratio, & ſeditio nis origo.

nouus homo qui apud romanos

terea urbis irridens Inquilinum eum nominat, quo verbo dicũtur hi qui alienas ædes icolunt, Ipse uero hac ex cã rem pu. fere omnem penitus euertit, ita ut minime ad monarchiã, aut magnũ aliquod emergeret, uerum litibus repleretur, & inuidia. Pecunias quippe a plerisq; mulieribus undiq; cõquirens, quæ uiros ipsos in tumultu occisũ iri putauerãt, cũ nonnullis Senatorii ordinis, equitibusq; iureiurando cõuenit. Induxit, & populares quosdam, & hospites, & seruos, Quorũ primores fuere Cornelius, Lentul⁹, & Cethegus, erant. n. hi ea tẽpestate ptores in urbe. Per Italiam uero quosdã ex Syllanis demisit, qui commoda p uim parta cõsumpsissent, similia autẽ exoptarent, ex Fesulis scilicet tyrrhensis C. Manlium, Ex Picenis, & Apulia alios q exercitum secrete compare̅t. Quæ oia cum occulta adhuc essent, & incognita, Fuluia parũ pudica mulier Ciceroni indicat. Huius amator Quintus Curi⁹ fuit, uir ob probrũ cõsulatu amotus, & ob id cõsiliorum Catilinæ particeps, leuis admodum, & ambitios⁹ ad mulierem oia detulerat, & ueluti potẽtiam statim babitur⁹, eorum, quæ in Italia agitabãtur mentionem fecerat. His pceptis Cicero ciuitatẽ per interualla p̃sidijs munit, & ex illustribus plures emittit, qui ad suspectiora queq; intenti præsiderent. Catilina nemine eum suscipere audẽte, ob diligentem undiq; cautelam suspitione exterritus, & in celeritate spẽ appones pecunias Fesulas mittit. Appositio insuper cũ coniuratis ordine ut Ciceronem iterficerent, urbem per interualla nocte incẽderẽt, ad Caium Manlium quasi alium paraturus exercitum sese proripit, ut sequente urbis incendio promptus accurreret. Eo in loco fasces, & secures ueluti procõsul leuiter admodum præ se tulit, & ad Mãlium profectus delectus habere cœpit. Lentulo, & coniuratis tẽpus patrãdæ rei adesse uisum cum Catilina ad Manlium uenisset. Lentulum igitur ipsum, ac Cethegum circa auroram ad Ciceronis domum ensibus ueste contectis insidias struere iube̅t. Ingressos deinde ob dignitatem sermone in longum deducto, inter ambulandum, Ciceronem a cæteris semotum interficere. Lucium uero Sextium Tribunum plebis concionem subinde aduocare, palamque de Cicerone conqueri, qui assidue bellum quereret, urbem nulla ex causa in discrimẽ poneret. Post Sextij orationem nocte insequenti reliquos ex coniuratis duodecim in locis urbem incendere, prædari omnia, optimos quosque interimere. Sic enim Lentulo, Cethego, Statilio, & Sextio, cæterisque coniurationis primoribus agendum uidebatur, tempusq; ad ea operiebantur. Legati Allobrogũ prætores apud Senatũ accusaturi Romã uenerant, Galliam quoq; ad bellum cõcitare cũ Lẽtulo, cęterisq; una cõsenserat. Hos Lentul⁹ ad Catilinã ire iubet, & cũ his Vulturcium

Fuluia

Quibus mulieribus secreta tua pandis attende.

Fabius Sanga Allobrogum patronus.

Vulturcium Crotoniatem emittit, qui literas sine nomie ad eum deferat. Legati ob id ipsum ambigentes rem Fabio Sange annunciant. Erat autē is Allobrogum patron⁹ in urbe, ut cæteris populis oli Romæ adesse mos fuit. Ab hoc Cicero certior fact⁹ legatos urbem discedētes, & cum his Vulturciū ītercœpit, eosq; in Senatū subito īducit. Hi q̄ a Lentulo audierant Senatui referunt, In ducti porro addidere Lentulum sæpenumero illis affirmasse, tres e Corneliorum familia Romāis futuros pricipes. Ex his Cinam, & Syllam pri⁹ extitisse, Se tertium Sybillinis libris declarari. Quib⁹ cognitis Senatus Lētulū dignitate spoliauit. Cicero ununquēq; separatim ī prætorum custodia deponit. Ipse in Senatum reuersus, sententiā de oībus exquirit, ac statim in Senatu tumultus oritur, nec enī eorum quæ fatebant̄ manifeste adhuc patebat timor. Lētuli pręterea, ac Cethegi serui, libertiq; magna opificum manu ī unum cōparata prætorum domos diuerso itinere inuaserat, eorumq; domios per uim liberare conabātur. Quare percepta Cicero e Senatu egreditur, & opportunis præsidijs ubique appositis iterum in Senatum, ut sententiam exquireret accurrit. Syllanus consul designatus primus ut sententiam efferret a consule rogari cœperat. Quippe Romanis consul præfuturus, merito in primis dictur⁹ uidebatur, & ut puto multa ex his, q̄ decreta essent executiōi mandaturus, & ob id maturi⁹, liberiusq; singula animaduersurus Consulēte itaq; eo coniuratos ultimo supplicio afficiēdos esse, multi assensi sunt, ad Neronē quousque delata sententia Nero interim eos custodiri, donec Catilinam bello superassent. & rem diligētius, certi usque animaduertissent, æquius censebat esse. Caius autem Cæsar cum suspitionem minime purgaret, ne coniurationis particeps uideretur esse, Cicerone neutiquam fidente, si ad hunc in primis popularem, seditiosumque sententiam afferrent, hos uiros per municipia, quæ Cicero elegisset distribuendos esse censuit, donec superato Catilina in iudicium acerserentur, neque quid durum, aut intollerabile in primores uiros pręterius æquumque esse statuendum. Eius sententia cum iusta apparuisset, & a plerisque admitteretur, multi haud prudenter in eam inclinarunt. Cato suspitionem. quæ in Cæsare latebat, graui luculentaque oratione pronunciat. Veritus itaque Cicero, ne instante nocte aliqua coniuratorum manus in foro exurgeret, ac pro illis, pariter, & seipso sollicitus, ne quid dirum, aut fœdum mollirentur, utilius esse ratus, cum Senatus in curia adhuc esset, celeriter nullo iudicio rem conficere, ununquemque ex coniuratis in carcerem deduci imperat, Ibidemque multitudine īscia supplicio affecit. Post hæc in forum delat⁹ palam eos īterijsse significauit.

Quæ a legatis & Vulturcio Sēatuis referūtur attende.

Lētulus a Sēatu dignitate spoliatus, cæteriq; cōiurati separatim a Cicerone ī custodia deponūtur

Prudēter Cicero.

Sētētia a Cicerone in senatu exquiritur

Cęsaris sententia a plerisq; ꝓbata,

Catonis oratio de suspitiōe in Cæsarem.

Ciceronis timor & sollicitudo.

b

Cæteri

Cæteri metu territi,ac sibi ipsis precauentes hinc inde dilabuntur, Eoque modo ciuitas a trepidatione,quæ cũctis eadem die potissimũ institerat,paulisper respirauit. Catilinam deinde ad uiginti hominum milia in unum adducentem,quorum quarta fere pars armis instructa fuerat,& in Galliam quo delectus nouos appararet properantem Antonius consul alter sub ipsis alpium radicibus,nullo fere negocio nactus superauit. Virum temerarium tam crudele opus mente cogitantem,& ad rei experimentum multo magis temere ,apparatu fere nullo prodeuntem,quanquam nec ipse Catilina, aut quispiã ex his,qui illustriores affuere,fuga saluti suæ consuluerint,sed in hostes proruentes,pariter in pugna confossi sint. Catilinæ itaq; seditio cuius causa parum abfuit,uniuersam fere urbem ad extremum deduci exitium,Ciceronis consilio in hũc modũ dissoluta est. Cicero quãquam dicendi potestate clarus haberetur,tum uel maxĩe ob insigne facinus omnium fere uersabatur in ore,& saluator tunc quidẽ pereũtis patriæ uisus est extitisse. Gratiæ itaque immensę ab omnibus illi habitæ,uariæq; laudatiões. Nã Cato patrẽ patriæ illũ appellauit, ꝙ decus nominis subinde a populo confirmatum est,Ea ex causa a nonnullis creditum est,huiusmodi appellationẽ a Cicerone sumpsisse initium,ac subĩde ad impatores,qui digne habebãtur paulatim defluxisse. Nec enĩ omnibus q̃q̃ regno præsidentibus a principio statim cum ceteris appellationibus id nomen inditum, uerum procedente tempore,uix maximis adhuc,in testimoniũ uirtutis accessit. Cæsar deĩde in Iberiam delectus prætor,cum in his,quæ utilia uisa fuerant, Romæ spneretur,magnam que facultatum partem ob ambitum ære alieno deuixisset,huiusmodi uerbis usus dicitur. Bis millies, & quingentiescentena milia sibi adesse oportere ut nihil haberet. Cõpositis igitur his,a quibus petebatur,ut melius licuit,in Iberiam delatus,neq; in ciuitatibus ius dicere,diem ue adhibere ad causas,aut his similia agere sustinuit,ueluti qui nihil operepreciũ in huiusmodi rebus esse crederet,uerum exercitu in unum comparato,cæteros Iberorum populos per partes aggressus,regionem omnem ex tributo Romanis obnoxiam parere uoluit ,magnam quoque pecuniarum uim per Quintum quæstorem Romam misit. Cuius rei causa cum triumphus a Senatu decretus esset,Põpæ apparatum q̃ splendidissimum in suburbãis Rome iubet instrui. Iisdẽ forte dieb⁹ creandorũ consulum comitia Romę parabantur,necesseq; erat petitorẽ una adesse. Ingredienti uero neutiquam ad triumphum licebat redire. Cęsar ad cõsulatum potissimum aspirans,nundum triũphi apparatu edito ad senatũ destinat,rogat ut absenti ꝑ amicos consulatũ petere liceat, Eius rei licentia

Catilina uigĩti hõinũ milia ĩ Galliam adducẽs ab Antõio altero consule superatur.

Catilĩæ seditio Ciceronis consilio dissoluta.

Cicero pater patriæ.

Appellatiõis ĩitiũ a Cicerone creditum ad ĩpatores defluxisse.

Cęsar q̃uis Romæ spretus in Iberia prætio eligitur.

Nota uerba.

Cæsaris probitas in Iberia.

Magna pecuniarum uis a Cæsare ex Iberia.

Romã missa.

Cæſaris anim⁹ ad cõſulatũ & ad Senatum petitiones.

licentia præter legem alijs nõnunq̃ conceſſa fuerat. Contradicẽte autem Catone, & diem ad petendum deſtinatã uerbis deducẽte, Cæſar ſpreto triumpho, ad comitia deſcendit, & creationem eius dignitatis opperiri cœpit. Interea Pompeius ob Mithridaticum bellum ad ſũmum gloriæ, & dignitatis euectus, Senatum rogare pergit ut multa q̃ regibus, dynaſtis, ac ciuitatibus idẽ conceſſiſſet, Sẽatus ex decreto confirmare uellet. Contra plurimi inuidia accenſi in illum repugnabãt. Inter hos uel in primis Lucius Lucull⁹ fuit, qui ante Põpeiũ ad id bellum delegatus, debiliorẽ ad reſiſtendũ Põpeio Mithridarẽ reliquiſſe ſe aiebat, eius belli gloriam ſibi ſoli ſpectare prędicabat. Lucullo Craſſus pari modo adſiſtebat. Indignatus itaq; Põpeius affinitatem cũ Cæſare inire ſtuduit, ſeq; in petitione cõſulatus illi affuturum iureiurando pollicetur. Is Craſſum Põpeio ſubinde conciliauit. Summa igitur poteſtate inter ſe functi, cõmoditates adinuicẽ partiri cæperant. Horũ igitur cõſenſum uno libro rephendens quidã Tricipitium eos nũcupauit, Senatus cum de illis ſuſpicaretur. Luciũ Bibulũ Cæſari aduerſum cũ eo conſulatũ adminiſtrare iubet, Ac ſubito cõtentiones inter illos, & armorum priuatim apparatus extitere. Cæſar ad diſſimulandum prõptiſſimus uerba in Senatu habuit, quaſi cum Bibulo conciliari cuperet quantum eorum diſſenſio reipublicæ moleſta ſit ediſſerit. Cum ex animo locutum omnes putarent, ac Bibulus nullo apparatu, aut cuſtodia in eum uteretur. magnam uirorum manum clanculum in unum comparat. Legem deinde tenuiorũ in Senatum defert, Agros in commune partiri admonet, præcipue qui circa Capuam cæteris cultiores, & uberiores habebantur, patrib⁹ diuidendos eſſe, quibus trium liberorum ius adeſſet, mercedem popularis beniuolentiæ iam inde meditatus. Quippe ad uiginti hominum milia his perceptis in unum uenerant, trium liberorum alimoniam ultro depoſcębant. Cum multi ſententiæ eius aduerſarentur, ſimulata indignatione, quaſi quæ iuſta, & æqua eſſent ab illis ſpernerẽtur, Senatu egreditur, ac ꝑ annum integrum Senatum ulterius conuocari uetuit. Cum demum in roſtris concionem habuiſſet, Pompeium, Craſſumq; ſubĩde de lege ĩterrogat. Cui illi uiciſſim aſſenſi ſũt. Populus contectis armis ad legis lationem progreſſus eſt. Senatus cũ nemo illum conuocaſſet, non enim alteri ex conſulibus id agere licebat, ad Bibuli progreſſus domum, nihil Cæſaris potentiæ, & apparatui aduerſum moliri audebat, Bibulum duntaxat huiuſmodi legib⁹ ſeſe opponere adhortabatur neq; deſidiæ uerum alacritatis opinionẽ cæteris afferre. Ab hoc perſuaſus Bibulus Cæſare adhuc concionante in forum proſilit, Seditione igitur ac tumultu inuicem coortis, tandem ad uul

Pompeij aſtutiam, & policitationes ad Cæſarẽ nota.

Pompeij Cæſaris & Craſſi cõſenſ⁹ tricipitium a quodẽ dictus,

Nota legem.

Populi fauor in Cæſarem.

Senatus adhortationes ad Bibulum.

dem ad uulnera peruentum est. Quidam itaq; exertis ensibus, fasces reliquaq; Bibuli magistratus insignia dilacerant. Tribunum praeter ea, & qui illum circunsteterãt plagis aggrediuntur. Bibulus nihil ter ritus iugulũ ultro nudatum offerebat, amicosq; Caesaris magno clamore ad id op⁹ hortabaẽ. Sic ei quę iusta, & aequa sũt Cęsari aiebat suadere nõ possũ, scelus omne hoc, & odiũ moriens ipse in eum reijcio. Caeterum eundem reluctantem, amici in proximum Iouis possessoris templum deferunt. Cato subinde ad eos missus iuuenili more inter medios progressus est, cõcionariq; inter illos coepit, quoad Caesaris mandato e loco sublatus, e Senatu educitur. Non multo post alijs itineribus elapsus, ad tribunal iterum accessit, nec ullis minis ab incepto deterreri potuit. In Caesarem porro peracerbe iuectus est, donec e tribunali sublatus efferẽ, & leges Caesaris mandato sanciũtur, Caesar pręterea populũ, quãoptimas eas existiare, iureiurãdo adegit, Senatũq; pariter iurare deposcit. Annuẽtibus multis, cũ Cato silens, qetusq; ꝑsisteret, Cesar illi, si iusiurandũ recusasset, mortem est cõminatus, ꝙ a populo pari modo confirmatum est. Iurauere itaq; hi, ac non nulli trepidantes, Tribuniq;, non enim ulterius illi obsistere tutum uidebatur. Cum cęteri legem approbassent, Vectius uir popularis, in medium ense nudato progreditur, Se a Bibulo, Ciceroneque, ac Catone missum profitetur, quo Caesarem, Pompeiumque interficeret, ensem sibi a Postumio Bibuli lictore esse datum. Causa in utranque partem dubia, Caesar multitudinem accelerari iubet, In sequentẽ diem Vectij disquisitionẽ referendã censet. Vectius interim carceri inclusus, ea q̃ secuta est nocte neci tradiẽ. Cum uarie de rei euentu suspicatum esset, Caesar nec id se fecise renuit, afferẽs eos qui de se formidarent, quoad populus sibi faueret, conspirantibus in eum praebituros opem. Bibulus oĩbus e manueiectis, ueluti priuatus quidam reliquo consulatus tẽpore neutiq̃ domo pedẽ extulit. Caesar ad Vectij causam iquirendam, cum reipublicae, potentiã solus obtineret, leges quasdã protulit, quae iprimis populo, & multitudini gratiae uideban tur. Alias porro addidit, quae a Pompeio gesta, ut pollicitus fuerat, illi comprobarent. Interea equites, qui mediam inter populum, Senatumque tenent dignitatem, ad omnia potentiores ob facultates, uectigaliumque, & onerum caeterorum mercedem, quae a populis penduntur capientes, multitudine insuper seruorum abundantes, iampridem apud Senatum institerant, quo tributorum onera aliqua ex parte leuarentur. Ad quae cum Senatus differre uideretur, Caesar nihil Senatu indigens, uerum solo populo confisus, terciam tributorum partem remittendam esse censuit. Illi ad eorum dignitatẽ

Bibuli audacia

Non nullorũ timor ob Caesarem.

Caesaris audacia.

Leges Cęsaris aduerte.

Populi Gloria ob Cęsarem,

Liberalitas Cęsaris,

Prudentiam nota.

Astutus Cęsar

Infamiæ notã attende quam ob Calphurniamsubdit Clodius.

respu. nuptiarum lenocinio corrumpi f.

Insidiæ in Ciceronem.

Nimis ambitiosus Cæsar.

Ciceronis uilitatẽ aduerte.

Ciceronis fuga ex urbe.

Senatus amorem erga Ciceronẽ animaduerte.

dignitatem insperate caritatis munus accessisse gloriantes, Cæsarẽ ad conuiuia inuitant. Sic globus alius longe potentior Cæsari, populusque accessit, huiusmodi ciuitate addita. Ipse spectacula, & ferarum uenationes edidit, ultro posse in omnes largus, & exuberans priorum quoq; sup gressus est munificẽtiam apparatu, choreis, ac munerum liberalitate usus. Quibus ex rebus eundem ad Galliæ omnis principatum, quæ intra Alpes sita est in quiquennium prætorem statuunt, exercitumq; pro dignitate legionum quatuor illi tribuunt. Tẽporis igitur spacium, quo absens futurus erat mente contemplatus, neq; minus inuidiam, quæ quo maiora possidentur in maius adaugescit, Pompeio filiam cõnubio adiunxit, Scipiõe adhuc existente, ueritus ne quanquam amicus sibi foret, magnitudini tamen felicitatis ei⁹ inuideret. Audacissimum porro ex seditiosis omnibus ad magistratum sequentis anni, ac consulem Aulum Gabinium statuit, amicissimum sibi. Lucij autem Pisonis filiam, qui una consulatum gesturus uidebatur, Calfurniam duxit uxorem, exclamante Catone rempublicam nuptiarum lenocinio corrũpi. Tribunos uero declarauit Vatinium, ac Clodium cognomine Pulchrum, quem turpem quandam infamiæ notã in mulierum celebritate subijsse notum erat Calfurnię Cæsaris uxoris causa, qua de re nihil a Cæsare in eum animaduersũ fuit, cum populo acceptũ esse cognouisset, quanq̃ mulierem a se ablegauerit. Reliqui ob religionem ad impietatem usque illum persecuti sunt. Fuitq; inter accusatores orator electus Cicero, nec Cæsar in testimonium uocatus quicquã protulit, uerum Tribunũ tunc quidem ad Ciceronis insidias parauit, cum ille Triumuirorum cõsensum ad monarchiam aspirantum propalam improbaret. Sic mœrore pariter ob utilitatem frui eos contigit cum inimico benefacere ad alterius præsidia coacti sint. Videtur autem Clodius gratias uel in primis exhibuisse Cæsari in obtinenda Galliæ prouincia. Hæc igitur tam ingentia a Cæsare adhuc consule peracta sunt, qui priori dignitate deposita subito ad alteram conuertit oculos. Interim Clodius Ciceronem in iudicium uocauit, ꝙ ante sententiam a Senatu latam Lentulum, Cethegumq; supplicio affecisset. At ille qui ad tam illustre facinus summo ingenio uisus est uti, uilior tamen in iudicio apparuit nã sordidam indutus uestem, flens squallore, & sorde obsitus, ad quosque obuios per angiportus se prosternens, etiã sibi ignotos deprecari non erubuit, ut tam insigne ipsius opus ob indecentiam ad risum a misericordia deflexerit, ad tantum timiditatis ob unicã domesticam lapsus est accusationem, cuius uita in alienis casibus semper enituit.

Quemadmodum & Demostheni ferunt cõtigisse, cum causam apđ

athenienses

Athenienses pro se esset oraturus, prius aufugisse quam in iudicium descenderet. Clodio uero Ciceronis suasiones per angiportus cũ contumelia explodente, Cicero desperatis rebus sponte profugit, cum quo & amicorum multitudo ex urbe excessit. Senatus quoq; cum uirum ciuitatibus, regibus, dynastisq; commendauit. Clodius interim domum eius euertit. In agris autem, ouilia, stabulaq; disiecit. Ob quæ subinde elatus, etiam Pompeio se aduersum præstitit, qui summã in urbe ea tempestate obtinebat potestatẽ. Pompeius Milonem qui cũ Clodio consulatum postulabat, uirum audacissimum ad consulatus spem eius loco statim concitat, & in Clodium fauores illi pollicetur Reditum quoq; Ciceroni ex decreto iubet decernere, sperans cum redijsset Cicero, non ulterius in præsentem politiam oblocuturum esse, cum quæ passus esset mẽte cogitaret. Iudicia autem, & negocia facilius Clodio persuasum iri posse. Sic Cicero ob Pompeiũ urbe eiectus ab eodem demum restitutus est, sexto, & decimo post expulsionem exacto mense. Domus illi, ac cætera publicis impensis instaurata sunt. Admissus est igitur summa gloria, omnibus splendide illũ recipientibus ad portas urbis. Ferunt quippe dum uirum cõplectũtur & illi gratulantur diem ferme integram fuisse consumptã, ut Domesthenì Athenas redeunti olĩ contigit. ¶ Cæsar interea inter Celtas, & Britannos multa rei militaris opera strenue executus, quemadmodũ a nobis in Celticis perscriptũ est bellis, opibus, & diuitijs abundãs, ad proximam Italiæ Galliam circa Eridanum fluuiũ progressus est, exercitum assiduis fatigatum prælijs paulatim recreans. Quo ex loco cum pecunias multis Romam præmisisset, annui magistratus per partes obuiam illi prodeunt, & quicunq; illustres gentium, & exercituũ duces aderãt, uicissim exierunt, ut centũ, & uiginti fasces circa ipsum affuisse fama sit, Senatorij ordinis ducentos, nõnullos, ut uicem meritorum redderẽt, quæ ab illo succepissent, alios pecunijs acceptis illi obsequentes, alios quosdam diuerso, atque alio modo obnoxios, ac parentes. Omnia enim hunc in modum sibi asciuerat ob exercitus magnitudinem, potentiamque pecuniarum, neque minus ob studiũ eximie in quoscunq; humanitatis. Venit & ad eũ Pompeius, Crassusque eiusdem potestatis participes cum eo, communiq; cõsilio uisum est Pompeium, ac Crassum consulatum inire denuo. Cæsarem uero nationum earum imperio, quod pridem tenuisset per quinquẽnium adhuc præfici. Sic mutuo cõsensu rempubli. inter se partiti sunt, Põpeio ad consulatus petitionem Domicius Eneobarbus aduersabatur & ad diẽ statutã ambo ad petendũ descenderant, nec quãq̃ nocte ingruente e Martio cãpo discedebant. Iã eñ lites inter eos cœptæ, do

Ciceronis fuga ex urbe.
Senatus amorẽ erga Ciceronẽ animaduerte.
Ciceronis domus a Clodio euersa.
Pompeij fauores in Milonẽ.
Fortunæ mutatio uaria.
Cicero ob Pompeium urbe eiectus ab eodem restituitur.
Clodij historia parumper ab auctore dimittitur.
Honores in Cæsarem.
Cæsaris humanitas.
Aduentus Põpeij.

Seditiões nota

nec Domicij seruum lumen afferentē interemere. Insecuta deinde omnium fuga, Domiciusuix in domo propria saluatus est. Pompeij uestis cruore sordida a nonnullis ad suos delata. Adeo parum uterq; a periculo abfuit. Consules igitur, designati ambo Crassus, ac Pompeius, Cæsari, ut instituerant Galliæ imperiū in aliud quinqueniū ꝑrogant. Prouincias ipsi inter se, exercitusq; partiūtur. Pompeius Iberiam sortitus, ac Libyā, amicis ad eas emissis Romæ perstitit. Crassus Syriā, ac Syriæ proxima, cum ad Parthicū anhelaret bellū, & ad lucrū, gloriāq; accommoda existimaret sibi assumpsit. Verū illi urbe egredienti multa quidē, ac dira tribuni annunciauere, & ne Parthis huius mali prorsus indignis inferret bellū, monuere. Cui minime parenti publicas execrationes extulerunt. Quibus spretis Crassus demum in Parthia profligatus est cum filio eiusdem nominis, uniuersoq; exercitu. Nā ex centū militum milibus, uix decē milia in Syriā e fuga euasisse referuntur. Verū hanc Crassi infelicitatē eo libro abūde diximus, qui Parthicus inscribitur. Romani assidua fame diutius uexati, Pompeium annonæ omnis præfectum, & prouisorem elegere, eidēq; ut piratico olim bello uigiti Senatorij ordinis uiros addidere, quos ille uicissim per prouincias partitus est. Ipse nationes undiq; ꝑcurrens, urbem frumento, cæterisq; ad uictum necessarijs impleuit. Qua ex causa ad ampliorē adhuc gloriā potestatēq; peruenit. Ea tempestate Iulia Cæsaris filia cū ex Pompeio pregnās adhuc esset, cessit e uita. Ob id timor uniuersos ciues subito inuasit, ueritos ne ex hui⁹ mulieris interitu, magnis inter se exercitibus continuo concurrerent Cæsar, & Pompeius, turbata potissimum, & difficulter se habente re publica. Nam magistratus per seditionem, & auaritiam turpi studio lapidibus, ensibusque inter se contendebant. Deculpatores, & ambitiosi nullo rubore ad lucra confluebant. Populus nō nisi mercede accepta ad suffragia prodibat. Ferunt octingentorum talentorum summā magistratus nomine ex sequestro fuisse deprehensam, ita, ut neq; consulibus per singulos ānos exercitus ducere, aut bellum gerere fas esset, hac uel in primis Trium uirorum potentia prohibitis quicquā agere. Qui autem his scelestiores aderant, aut exercituum loca communia urbis commoda ad se transtulerant, aut successorum suorum creationes in utilitatē propriā conuerterēt, Boni uero a dignitatibus omnino excludebātur, ex huiusmodi inordinatione per octo fere mēses urbem magistratibus caruisse notum sit, Pompeio uniuersa consulto negligente, ut dictatoris opportunitas aliquando occurreret. Et hæc quidem multi inter se referebant, unicum præsentibus malis ad esse remedium, si uni dumtaxat potestas traderetur necesse autem, & mitem

Pompeius Romæ, amicis in ꝓuincias missis permansit.

Pompeius āno næ præfectus eligitur.

Iuliæ Pompeij uxoris mors.

Attende timorem.

Magistratuum dissensiones.

deculpatores

Scelestiorum malicia.

Magistratuum urbis uacatio ꝑ octo menses.

Sagax Pompeius.

mitem simul,& potestate præditum eligere, his uerbis Pompeium haud indubie significantes exercitus præpotentis ducē,populique amatorem habitum,& Senatum ob eius dignitatē quo uellet inducentem uitæ continentia,& sobrietate,ad salutationes porro facilem ad modum,uel apparentē,uel existentē. Is uero hanc de se expectationem uerbo quidem detestari uidebatur,opere autem licet clanculum ad eam aspirabat,& ob id reipublicæ confusionē, indignitatemq; despiciebat. Millonem quippe in Clodiū sibi famulantē, & populo pergratum ob Ciceronis reditum,& consulatum ueluti in tempore ultro deposcentē a creatione continuit iniecta mora,quoad animo grauat⁹ Milo,cum Pompeium erga se infidum deprehēdisset, Lauinium in patriam profectus est. Quo in loco Diomedem ex Ilio aduectum in Italiam,urbem primā condidisse scriptores memorant,Distatque id oppidum Roma per stadia centum,& quinquaginta. Clodio ex proprijs agris in equo reuertēti,Milo circa Bouilas occurrit,& quāq̄ inimici inter se forent,inuicem tamē sibi cessere,& ad iter inceptū unusquisq; progressus est. Interim seruus Milonis Clodio insurgēs, siue ex mandato eius,siue ꝙ hostem heri sui interimere optaret,ceruicem ense perculit. Hunc igitur sanguine madentē equilio quidā in propīquum diuersorium detulit. Milo cum cæteris seruis ad eum spirantē adhuc nec dum uita functum propere accedit,dissimulansq; profess⁹ est,neq; se mortem eius appetisse,nec alteri ut inferret mandauisse, uerum cum pereuntem intueretur imperfecto opere discessit. Quod cum Romæ nunciatum esset, populus timore ꝑcitus in foro pernoctauit. Orta luce Clodij corpus a nonnullis in rostra defertur,quod a Tribunis quibusdā,& amicis eius Senatui illatum est,siue honoris causa id agerent,quod ex Senatorio esset genere,siue ut Senatui hæc ipsa negligenti exprobrarent. Ex his nonnulli temeritate notiores,sedilia,thronosq; Senatorum,ut pyram illi erigerent unanimi consensu efferunt,igneq; propere immittunt. Qua ex causa Senatus, pluresque finitimæ circum domus incenditur. Miloni uero tantum audaciæ affuisse referunt,ut nihil minus quam mortem suam extinescere t,de sepulchri quoque honore quereretur. Seruorum igitur, & agricolarum multitudine in unum comparata præmissis ad populum pecunijs Marcum Cecilium Tribunum precio ad se asciscens, in urbē audacissime reuertitur,ac confestim ipsum ingressum Cecilius in forum,& ad eos quibus munera præmiserat ueluti in concionem attrahit,simulans se ira ꝑcitum,nullum iudicij momentum se illi concessurum,fisus si præsentes annuissent,causam eius ut uerissimā absoluere. Cæterum Milo id opus minime consuluisse dicens, nō eñ cū

Pōpeij mores
Pōpeius ad salutationes facilis.
Astutia.
Clodij obitus.
Clodij corpus in rostra.
Quæ peregit Milo post Clodij obitum.

uxore,& apparatu processisse,reliquũ temporis cum Clodio a se gestum retulit uiro audacissimo,& audacissimis amicis circũsepto, qui Senatus domum supra illum succẽdissent. Loquẽte adhuc eo reliqui Tribuni,populusq; armis præmuniti,in forum prouolant. Cecilius, & Milo seruorum uestes propere induti fugam capessunt. Aliorum cædes immensa oritur nullis amicos Milonis perscrutãtibus, uerum obuios quosque cædentibus,siue exteros, siue ciues, & præcipue eos, quos uestibus,aut anulis aureis a cæteris dissimiles adesse offenderãt. Sic in reipublicæ perturbatione cum ira,& occisione, tumultu simul incidente,cum maior pars eorum serui essent,armati cum inermibus ad prædas uertebantur,nihil operis illis deficiente ad agendum. Nã ad domos delati,quæ in illis erant scrutabantur,re quidem ad se cuncta uendicantes,uerbo Milonis amicos inquirebant. Hæc occasio ꝑ plures dies illis affuit, & ad ignem,lapidesque, ac omnis exequendæ rei causam Milo præstitit. Senatus timore percitus in Pompeium ue luti ipsis futurum dictatorem cõiecit oculos. Sic enim præsentia hac commoditate indigere uidebantur. Catone deinde Senatum admonente consulem sine collega eum elegere,ut solus existens dictatoris potestatẽ obtineret,consulis haberet nomen. Ita primus,& unicus consulatum gerens prouincijs duabus sibi desumptis,exercitibus,pecunijsque suffultus,monarchiam insuper adeptus est urbis. Qui ne Catone præsente uexaretur,Cyprũ ut Ptolemæo adimeret ex decreto illi contulit,quod a Clodio per prius sancitum ex lege fuerat, quod alias a piratis capto,Ptolemæus redemptionis causa,ob pusillanimitatem duo dumtaxat talenta miserat. Cato igitur Cypricas res composuit,Ptolemæo pecunias mari inijciente,seque una cum decretum audiuisset immergente. Interea Pompeius pœnas delictorum,& potissimum ambitus,decuplatorumque proposuit. Visum est enim ut ab his principium reipublicæ ægrotationis emanasset,his etiam celerem medelam esse adhibendam. Principium autem legis sumpsit a primo eius consulatu, usque in secundum, Quæ lex annorum fere uiginti complectebatur spacium, in quibus & Cæsar consulatum gesserat. Amicis igitur Cæsaris id ad eius contumeliam fieri arbitrantibus,si tantum temporis antecederet, rogantibusque, ut præsentia potius dirigere uellet, quam præterita inquirere,maxime in homines,qui & dignitate, & uirtute noti essent. Pompeius ad Cæsaris nomen maxime indignatus, quasi uiri insontis, & immaculati fecissent mentionem,cum secundum eius consulatũ tempore antecessisset,plura se sustulisse ait ad diligentẽ iam deprauatæ ex longo reipublicæ

Perlege historiam.

Milonis, & Cecilij fuga.

Prædæ.

Astutiam nota Catonis.

Odij origo Cæsaris in Põpeiũ

publiæ directionem. Hisq; prolatis legem tulit. Qua lata statim causarū multipliciū copia affuit. Et ne iudices ob alicuius præsentiā deterrentur, ipse astante exercitu cuncta intuebatur Ac primū quidem absentes rei delati sunt Milo uidelicet ob Clodij necem, & Gabinius præter legem, simul & religionē accusatus, absq; Senatus decreto cū exercitu in Aegyptum pertransisse aduersantibus Sibyllinis monitis. Ipseus præterea, & Memius, Sextusq;, & alij q̄plures ob ambitus, & decuplationis infamiam. Scaurus deprecante multitudine a Pompeio præconis uoce iudiciū subire compellitur, deide populo denuo accusatoribus eius aduersante, carnifex quidā a Pompeij præcursoribus præsto affuit. Quo uiso omnes conticuere. Sic Scaurus capitur, & de omnibus fuga subinde recitatur. Gabinij bona ad fugam publicata. Quæ omnia cum a Senatu summa laude extolleretur, duas denuo legiones, & tēpus ad aliarū gētiū imperium Pompeio attribuit. Memius ex decuplatione condemnatus concedēte Pompeio, ut qui alium accusasset pœna solueretur, Luciū Scipionem Pompeij socerum ad similem disquisitionem euocauit. Ob hoc Pompeio reorum uestem induente, plures etiam iudicum eam assumpserunt. Detestatus itaq; reipublicæ conditionem Memius accusationem dereliquit. Pompeius ut quæ monarchia indigere uidebantur in melius corrigeret. Scipionem residuo anni tempore collegā sibi assumpsit, Post quē alium ad consulatum eligens nihil minus omnia intuebatur, & rēpublicam ad nutū ministrabat. Erat enim tunc omniū primarius in urbe Pompeius. Nam Senatus beniuolentia, ut plurimū in illum inclinabat, zelo Cæsaris, qui ad nullam eius utilitatē proprio utebatur consulatu quodq; ægrotantem quodammodo rempublicam Pompeius subito ad salutem euexisset, nulliq; ipsorum ad consulatum odiosus fuisset, aut molestus. Profugis deinde continue ad Cæsarem confluētibus, suadentibusq;, ut Pompeio mentem adhiberet, qui decuplatorum legem, uel præcipue in illum intenderet, Cæsar bene sperare illis persuasit, Pompeium uero laudare nō destitit Tribunos porro adhortatus est, ut legem proferrent, qua Cæsari quamuis absenti secundum consulatum petere licet. Et hæc Pompeio in consulatu præsidēte, & nihil aduersus eum moliente agitabantur. Cæsar Senatum sibi aduersum suspicatus uereri cepit, ne inimicorum cōspiratione priuatus haberetur. Potentia igitur suffultus adesse maluit donec consul crearetur, a Senatuq; poposcit ut per modicum iterim temporis Galliæ præficeretur, uel saltem partem eius sub imperio teneret. Aduersante Marcello, qui a Pompeio consul designatus fuerat ferunt Cæsarem

Reorum accusatio ob legem.

Reorum cōdēnatio, & fuga. Gabinij bona publicantur.

Profugorum suasiones ad Cæsarem.

Cæsaris simulatio.

Adhortationes eiusdē ad Tribunos.

Nouicomum urbs, quã Cæsar non cõdidit sed condere deliberauit.

Pompeij simulationẽ aduerte.

Astute Cæsar.

Calidij cõstãtiam nota.

Quid agit necessitas

Attẽde fraudẽ consulatorum.

Perpulchra historia.

sarem ensis capulum manu concucientem minitanti respondisse. At hic mihi dabit si uos abnueritis. Vrbem autem Nouicomum Cæsar ex Latijs in alpibus condidit, eosque, qui per annum præfuissent Romanorum ciues haberi uoluit, quæ res Latios maxime extulit. Nouicomorum igitur prætorem quempiam ob id Romanum haberi ciuem ad Cæsaris opprobrium referens Marcellus, cedere fascibus, & magistratu uelle dixit, quod hæc Romani patienter ferrent, animumque cum ira protulit. Has hospitalitates conspirationum consilia esse asserẽs, easque deferri oportere, & Cæsari in iudicio opponi. Sic contumeliose in eũ inuectus Marcellus monet successorem ante tempus in prouinciam illi subrogari. Quæ omnia Põpeius orationis placabilitate, & beneuolentiæ simulatione compescuit. Non æquum esse inquiens uirum splendidum, & in multis patriæ suæ utilem contumelijs appetere ob tam modicum temporis adempti spacium. Deinde perspicuum omnibus fecit, Cæsarem dignitatem statim cum tẽpore deponere oportere. Nec multo post Cæsaris hostes ad consulatum eliguntur, Emilius scilicet Paulus, & Calidius Marcellus, prioris Marcelli consanguineus, & affinis. Tribunus uero Curio, & ipse inimicissimus Cæsari, populo acceptus, præterea ad dicendum paratissimus, ex his Cæsar Calidium nullis pollicitationibus ad se allicere potuit. Paulum uero mille, & quingentis talentis beneuolum sibi reddidit, ut neque pro illo quicquã ageret, aut cõtra moliretur. Curionẽ autẽ ut pro se ageret, plurimo ære alieno oppressũ, facile adegit. Paulus basilicam ualde inclytã suo nomine ex pecunijs huiusmodi publice constituit. At Curio ne subita mutatione perspicuus omnibus fieret, difficiles quasdam itinerum fabricationes, & apparatus sibi desumpsit, eiusque muneris præfectum in quinquennium se fieri petit, satis fisus nihil horum obtineri posse, uerum Pompeij amicos ob id sibi aduersaturos, & hanc se cum Pompeio contradictionẽ facile incursurum esse. Quibus succedentibus ut optauerat, occasionem inimicitiæ cum illo cœpit. Calidius successorem Cæsari in prouinciam demitti postulabat. Iam enim tempus eius muneris ad finem uenisse aiebat, Paulus contra silentium tenebat. Curio ut utrisque differre uideretur, Calidij sententiam ueluti necessariam admodum collaudat. Addit deinde Pompeium pariformiter prouincias, & exercitum deponere oportere. In hunc modum rempublicam omni ex parte tutam, & sinceram fore. Aduersantibus multis, ac non æque Pompeio tempus effluxisse dicentibus, apertius iam Curio, ac turbatius rem protulit, & nec successores

sores Cæsari mittendos esse decreuit si Pompeio minime mittantur. Cum enim inter se suspecti forent nunquam urbem pacem, quæ stabilis esset habituram, ni ambo priuate degerent. Hæc autē aiebat cū aperte intueretur Pompeiū neutiq̄ positurum arma, populum porro illi infensum esse nosceret ob decuplatorum pœnas. Eius sentētia cū haud indecens uisa esset, populus Curionem commendauit, quasi solus digne ciuitatis odium ab utroq; auerteret, omnesq; acclamantes illum emisere, ueluti magni cuiuspiam, & difficilis certaminis athletā, Nihil enim ea tempestate Pompeij dissensione periculosius putabatur esse. Interea Pompeius per Italiam ualetudine correptus ad Senatum misit mira astutia Cæsaris gesta potissimum extollens, & propria subinde a principio edisserens, Tertium consulatū, prouīciasq; cum exercitu sibi creditas nunq̄ petijsse ait. Sed cum ad reipublicæ curam dignus ab illis esset habitus eorum suasionibus ea recœpisse, quæ autē inuitus sucepisset assumere uolentibus ultro concessurum esse, nec ullum in his diffinitum tempus operiri uelle, Hæc autē ars quædam promissorum, honestatem Pompeio, Cæsare inuidiam afferebat, qui imperium ultra constitutum tempus retineret. Cū uero Pōpeius præsens astitisset, his similia exorsus est. Imperium ut pollicitus fuerat ultro ponere, & ut pote Cæsaris amicus, & gener minime dubitare se ait, eundem quoque læto animo simile facturum esse. Nam difficile admodum bellum aduersus ferocissimas gentes ab eo per longum tempus gestum, cum multos a patria honores recœpisset, ad sacerdotium tandē, & quietem uelle concedere. Hæc autē ita referebat ut ad eos, qui successorem Cæsari essent præmissuri. Ipse sub promissione deponendi magistratus permaneret. Curio Pōpeij sophismate reiecto non polliceri opus est inquit, sed deponere, nec Cæsarem armis exuere necesse est, ni prius ipse priuatus sis. Non enī domesticas inimicitias utilitatem illi afferre arbitror, neque Romano populo conducere tantum potestatis sub uno duntaxat residere, qua aliter aduersus alterum crassari queat, & uim patriæ inferre. Postremo patefacta interiore animi ui, palam Pompeium incusare pergit ueluti tyrannidi aspirantem, qui si minime Cæsaris metu potētiam exuere, nunq̄ esset positur⁹. Aequum sibi uideri ni ambo pareāt, eos simul hostes iudicari, & exercitum in utrosque esse præparādum. Hæc & huiusmodi referens Curio neutiquam a Cæsare præcio, & pecunia conductus uidebatur. Pompeius illi subiratus, & indignans in suburbā turbato aīo concessit. Iam igitur Senatus ad utrosq; suspitione laborabat, popularem tamen multo magis Pompeium arbitrabatur esse, Cæsari uero ob cōsulatus habitā de seipso suspitionē

Optimū lege Curionis consilium.

Dissimulatiōnē nota Pompeij.

Audax Curio.

ſuccenſebat, propterea minime tutum uiſum eſt poteſtatem eripi Pō peio, ni prius Cæſar arma poſuiſſet, qui extra urbem redact⁹ magna quædam moliri uidebatur. Verum Curio id ipſum peruertere conatus eſt, ueluti neceſſe eſſet poſt Pompeiū Cæſarem omnia deponere. Cum nihil peregiſſet imperfectis adhuc rebus Senatū diſſoluit Id enim Tribuno facere licebat. Qua ex re pœnituiſſe admodū Pompeium ferunt ꝙ tribunitiam poteſtatem a Sylla imminutam, atq; diſiectam denuo ipſe in priſtinū ſtatum redegiſſet. Diſſoluto ab inuicē Senatu, hoc ſolum ex decreto ſtatuere Cæſarē, ac Pompeium cum legiões militum haberent utrunq; in Syriam ex ſuis mittere cuſtodiæ cauſa ob Craſſi nuper acceptam a Parthis calamitatem. Id autē machinatus eſt Pompeius, ut legionem ab eo eriperet, quā poſt Titurij, Cottæq; Cæſaris prætorū recens acceptam cladem Cæſari accommodauerat. At ille unūquēq; drachmarum ducentarum, & quinquaginta dono proſecutus Romam ire iuſſit, aliamque a ſeipſo ultro miſit. Quare cum nihil e Syria diſcriminis inſtare uideretur Capuam ad hyberna conceſſit. Verum qui ad Cæſarem a Pompeio miſſi fuerāt alia multa, & quidem difficilia ad eum deferebant, nitebanturque ut Pompeio exercitum labore, & temporis diuturnitate confectū, & patriam iampridē appetētem cum alpes pertrāſiſſet ultro traderet. Sic enim illi ſiue ob ignorantiam, ſiue precio corrupti ſuadebant. Cæſari copiæ magnis inſtructæ uiribus aderant, prōptiſſime quoq; ad ferēdos labores ob militiæ aſſuetudinem, mercedeſq; inde habitas, quas bellum ut plurimum uictoribus ſolet impendere, & a Cæſare ſimul acceperant. Conceſſerat quippe illis ut quæcunq; concupiſſent īpune raperent. Sic ipſi rerum ſuarum conſcij in unum conſpirauerant. Pompeius ex his, quæ acta fuerant maxime confiſus, neque exercitum illum, neque apparatum ad tam ingens facinus erigere curauit. Senatus de utroque ſententiam exquirit. Calidius aſtute præfat⁹ ſingillatim unumquemque intorrogare pergit, an Cæſari ſucceſſorem dandum cenſeant, Pompeio magiſtratum eripi. Hoc autem plures ex ipſis abnuebant. Cæſari uero ſucceſſorem dari ſuadebant. Proponēte deinde Curione, an ambos arma deponere oporteat, duo dūtaxat, & uiginti abnuerūt, trecenti & ſeptuagita a contentione ad utilitatem cōuerſi ad Curionis ſentētiā inclinarūt. Qua ex cauſa Calidius Senatum diſſoluit, uoce intonans Vincite qui Cæſarem dominum ap petitis. Rumore demū licet falſo increbreſcente Cæſarem alpes tranſcēdētem exercitum ad urbē ducere, tumultus ſtatim ac timor inuaſit omnes. Calidius copias, q̄ Capuæ inerant Cæſari uelut hoſti

obijciendas

Pompeij pœnitentiam nota ob Curionem.

Pompeij aſtutia.

Nota fallaciā.

Sētentia a Senatu exquiritur.

Nota hiſtoriā Calidij uox.

obijciendas esse censet. Contradicente ueluti in re ficta Curione, Si quæ reipublicæ utilia sunt inquit Calidius communi uoce decernere prohibeor, a meipso ueluti consul utique decernam. hisque relatis cum collega urbem egressus est, ensemq; Pompeio offerens, Iubeo te inquit & ipse pro patria in Cæsarem insurgere, Exercitum ad hoc, q circa Capuam moram ducit, aut si quis alius in Italia nunc est tibi tradimus, & quæcunq; ipse in unum conferre cupias. Ad quæ Pompei⁹ ueluti a consulibus monitus parere dixit. Addidit deide. Nisi quid melius uel accipiēs, uel ad honestatē poti⁹ uerba cōponēs. Curiōi ulteri⁹ nulla supra urbē potestas aderat. Nō eni mœnib⁹ excedere Tribūis ex decreto licet. Querebat igitur palā, q̄ gesta fuerant. Consulibus quoq; præconis uoce mandare suadet, Nemine Pōpeio delectus facieti adhiberefidē. Cū nihil ꝓficeret nec Cæsari quicq̄ auxilij afferre posset, & iā tribunatus elaberetur tēpus uerit⁹ ꝓ seipso Curio sūma celeritate ad Cæsarē contēdit. Is aūt enauigato Britanico pelago, & a Celtis, qui supra Rhenū incolunt supatis alpibus, quinq; millib⁹ peditum stipatus, equitibus trecentis ad Rauenas descenderat q̄ urbs Italiæ ultima ad imperium eius usq; pertinebat. Blande admodum suscepto Curione a Cæsare cū gratias se illi debere ob ea, quæ egisset profiteretur, præsentium rerum statum cœpit inquirere Curio copias omnes in unum conferre suadet, uniuersumque exercitum ad urbem agere. Cæsari contra de conciliatione adhuc agendum uidebatur. Iubet itaque amicos id ipsum experiri, prouincias, & exercitum se deponere uelle promittit, duas solum legiones, & Illyrium cum Gallia, que intra Alpes sita est retinere donec consul esset designatus, Quod Pompeio sufficere uisum est. Verum prohibentibus consulibus Cæsar ad Senatum mittere statuit. Curio epistolam eius defert, quam tribus continuis diebus per trecenta, & tria milia stadia prouectus nouis consulibus anni principio Senatum ingredientibus legendam obtulit. Continebat autem epistola scriptionem satis grauem, & superbā de his, quæ Cæsar a principio egisset, & protestationem quandam quod imperium cum Pompeio una deponere optasset, Id autem prætores eius recusassent, Seque ad patriæ ultionem, suique ipsius subito esse uenturum. Quo audito omnes clamare incipiunt, & ueluti ad belli annunciationem Lucium Domicium successorem illi dandum esse decernunt. Domicius quatuor millibus delectorum comitatus urbe egreditur. Antonio deinde ac Cassio, qui Tribunatū cum Curione una gesserant eius sententiam sæpe laudantibus, Senatus ambitiosus admodum Pompeij exercitum ad custodiā eius iuigilare iubet, Cæsaris ut hostilē haben dum de

Iterata Curionis audacia.

Curio ad cæsarem.

Rhen⁹ fluuius

Curionis suasiones ad Cæsarem.

Occulta excusatio.

Clamorē attēde.

Cæsaris exercitus hostilis a Senatu decernitur.

dum decernit. Consules porro Marcellus, & Lentulus Antonium, & Cassium Senatu excedere imperant, ne in Tribunatu assidentes quicq̃ acerbius ab ullo patiantur. Eam ob rem Antonius elata uoce e tribunali propere descendit iratus, questusq; de magistratu, quod sacro sanctam dignitatem contumelia affecissent. De ipsis præterea lamentari cœpit, ꝙ sententiam que reipublicæ utilitati cõferre uideretur ædidisset, cum Ludibrio eiectum esse, cum nec cædis nec odij in quẽquam fuisset conscius. Quibus dictis e Senatu egreditur, uelu ti qui bella, occisiones, proscriptiones, ciuium fugam, bonorum publicationes, & quæcunque futura arbitrabatur ipsis annunciaret. Execrationes etiam impias extulit in eos, qui harum rerum causam attulissent, Confugere, & cum eo Curia, & Cassius. Iam enim exercitus quidam Pompeij Senatui assidebat. Illi igitur celeriter nocte iam multa clanculum ad Cæsarem uenere curru mercenario aduecti seruilibus amicti uestibus, quos Cęsar eum habitum indutos exercitui ostendit, uerbis milites irritans, ꝙ uiros tam præclaros, tamq; ingentia operatos, hostes iudicassent, ac pro ipsis uerba faciẽtes turpissime expulissent. Bellum igitur utraq; ex parte oritur, publiceq; decernit. Senatus exercitum a Celtis Cæsari uenturũ existimans, si tempus ꝓ beretur, nec ipsum tam parua manu ad tam insigne facinus accessurũt esse, Pompeium centum, & triginta millia militum ex Thessalis congregare iubet, & eos potissimum, qui bello assueti militiam exercuissent. Cui ex finitimis nationibus, ut fortissimos quosque de ligeret, insuper concessum est. Pecunias uero ad id bellum, quascunque in publico haberent contulere. Ad has priuatas quoque addidere si publicæ deessent. Vrbibus præterea non sine ira, & contentione priuatim onera imponunt, nihil promptitudinis. diligentiæ ue omittentes. Cæsar uero ad eius exercitum subito emittit, in celeritate potius, & audacia cum trepidatione, & terrore hostium, quam in apparatu, & potentia spem apponens, & quinque milibus duntaxat stipatus tam ingens bellum aggreditur, omnesque Italiæ commoditates intercipere festinat. Primores igitur exercitus paruis copijs, uerum audacissimis uiris suffultos, ac pacis ueste contectos Ariminum propere destinat, urbemque inopine assumere imperat. Hæc autem Galliam egredientibus prima Italiæ ciuitas se se offert. Ipse circa uesperam ueluti corpore defesso amicis discũbentibus adhuc e conuiuio discessit, & curru inuectus Ariminũ ꝑuenit, equitibus ex interuallo subsequentibus. Subito itaque delatus ad Rubiconem amnem, qui Italiam diffinit, parumper substitit, & ad fluuium prospectans, quæcunque euenire possent mala, si illum transisset

Mandatũ lege
Lamẽtationes Antonij.

Antonij, Cassij & Curiõis fuga ad Cæsarem.

Astutia uerborũ Cæsaris.

Apparatus in Cæsarem.

Celeritatẽ, & audiciam nota Cæsaris exercitus a principio
Dissimulationem attende.

transisset armatus,mẽte agitare cœpit. Deinde ad præsentes conuersus hæc effatus dicitur. Continẽtia huiusmodi trãsitus o amici malorum initium mihi afferet,trãsitus uero uniuersis mortalib⁹ imponet. His dictis ueluti furore concitus transire ꝑgit,hoc commune iquiẽs. Iacta alea est,deinde cursu arrepto Ariminum circa aurorã ingress⁹ est. Nec diu moratus ad ulteriora contendit,arcibus præsidia iponẽs & quæcunq; in transitu obstiterant,uel ui,uel humanitate sibi uendicans. Fuge igitur,& cõuersiones omnibus in locis summa trepidatione fieri cœpte. Curs⁹ quoq; nullo ordie admixto fletu,cum rem haud sane diligenter inspicerent,uerum Cæsarem cum uniuersis copijs adesse crederẽt. Quæ omnia intelligentes cõsules,neutiquam Pompeium belli expertem iuxta eorum sententiam in urbe residere uerum egredi,& per Italiam delectus agere,ueluti republica extremo in ꝑiculo posita iusserunt. Reliqui uero Senatorij ordinis, cum Cæsaris impetum tam subitum, ac præter cunctorum opinionem aꝓesse intuerentur,trepidare ampli⁹,& ut nullo suffultos apparatu pœnitere eos contigit,ꝙ Cæsaris petitiones,ut iniquas reiecissent,tunc quidem iustas arbitrati,cum timor eorum animos a contentione ad consilij maturitatem traduxisset. Mõstra præterea,ac signa cœlestia mentẽ plerumq; territabant. Nam sanguinem pluisse,deorum sudasse simulacra,plurima e cœlo tacta fuisse templa, Mulam etiam ꝑeperisse memorant,multaque alia horrenda apparuisse,quæ reipublicæ interitum,mutationemque protenderent. Supplicationes igitur,ut in cõmuni consternatione,decretæ sunt. Populus ad Marij, Syllæque recordationem uehementer excitus exclamare cœpit, Cęsarem,ac Põpeium magistratum deponere oportere,quasi in hoc solo finem bellum esset habiturum. Cicero autem de concordia agendum esse censebat,Contradicentibus ad omnia cõsulibus, Faonius Pompeio illudens ob ea,quæ iampridem dictitabat,Age inquit tellurem pede concute Pompei,ut exercitus inde educas. Tum ille,habebitis inqt exercitus,si me secuti fueritis,nec multi faciendum existimabitis Romã derelinq̃re,& si Italiam ultra Romã deserere oporteat,Nõ enim prouincias,domosque proprias uirtutem hominibus, aut libertatem afferre existimo, sed homines quocunque in loco fuerint,ea secum deportare,auxiliumque adinuicem præbentes patriam sibi, domosq; uendicare. Hæc effatus Pompeius, & in urbe residentes increpans, cum necesse diceret,nec domibus parcere eos, nec apparatibus, qui pro patria essent pugnaturi. Senatum simul, & urbem ingressus est, & ad exercitum Capuã iter arripit. Eum igitur abeuntẽ cõsules sunt ꝓsecuti, Cęteros difficultates ferme detinebãt,& ĩ Senatu per noctẽ commorati

Magna cõsternatio.

Timorem attende.

Monstra lege.

Supplicatiões

Ciceronis consilium.

Pompeius Capuam ad exercitum.

Lucij Domicij obsidio a Cæsare.

commorati sunt. Illucescente die maior etiam pars ad Pompeium uenit. Cęsar interea Lucium Domicium imperij eius successorem a Senatu destinatum, cæterosq;, qui cum illo uenerant, ad quatuor milliũ numerum in Corfinio obsedit. Qua ex causa moti illi, qui urbem incolebant, Domicium fugam præparantem ad portas urbis consequũtur, eumq; ad Cæsarem adducunt. Ille exercitum prõptissime sibi obsequentem libens suscepit, ut reliquos ad simile opus excitaret. Domicium cum omnibus pecunijs, & rebus suis quocunq; libuisset abire concessit, ratus illum ob huiusmodi clæmentiam apud se mansurum esse, ad Pompeium quoq; ire cupientem minime prohibuit. His igitur prospere gestis a Cæsare, Pompeius quam primum ex Capua Nuceriam, ex Nuceria deinde Brundusium uenit, ut Ionio supato mari in Epirum pertransiret. Eum itaq; in locum delatus belli apparatum aggressus est, gentibus omnibus, pretoribus, dynastis, regibus, ac ciuitatibus per literas imperat, ut quam maxima quisque celeritate potest ad bellum se conferat. Et hæc quidem magna gentium multitudine, diligentiaque parabantur. Pompeij exercitus in Iberia consederat, omnibus in promptu partis. quocunque necessitas ire cogeret. Legiones autem, quas Pompeius babuit consulibus attribuit, ut cum his Brũdusio in Epirum transmearent. Ipse ad Dyrrhachium tute proficiscitur, quod nonnuli Epidamnum arbitrantur esse, huiusmodi nominis opinione ducti, Rex quippe barbarorum Epidannus urbem supra mare condidit, quę ab ipso nomẽ assumpsisse creditur. Huius ex filia nepos Dyrrachus ex Neptuno genitus, ut quidam perhibent, portum urbi adiecit, qui Dyrrachium appellatur. Deinde cũ fratres aduersus illũ bellum gererent, Hercules ex Erythia rediens, pro telluris parte in eos depugnauit. Quamobrem Dyrrhachij Herculem ueluti telluris eorum ex parte incolant fuisse autumant Dyrrhachum non utique inficientes, uerum ad Herculem tanq̃ ad deum per prius inclinantes. Ferunt quoque ea in pugna Ioniũ Dyrrhachi filium ab Hercnle p errorem interfectum fuisse, Herculem corpus tumulantem in mare proiecisse, ut cognomen illi imponeret. Procedente deinde tempore Phryges quosdam e Phrygia redeuntes regionem, & urbem accupasse. Deinde Taulantios. Post illos illyrium genus Post Taulantios aliam Illyriorum gentem Liburnos accessisse, qui finitima queque citis nauibus inuaderent, & ob id a celeritate nõnullas a Romanis naues Liburnicas dici, cum quibus primum ad pugnam ueherentur, Qui a Liburnis, & a Dyrrhacho expulsi fuerant, Corcyreos mari potentes in eos induxere, Liburnosque expulere Eo modo Corcyrei se illis immiscẽtes urbem coluere. Qua ex causa græcorum

Clæmẽtiã nota Cæsaris in Domicium.

Discessus Põpeij Capua, & transitus Brũdusium.

Exercitus Põpeij i Iberia

Legiões a Põpeio consulib⁹ attributæ.

Dyrrhachus.

Hercules.
Vetus historia

Ioni⁹ Dyrrhachi filius.

corum huiuſmodi uidetur eſſe portus, Corcyreí appellatiõe, ut ínfauſtam permutantes urbem, quæ de ſuper imminet, Epidamnum uocauere. Sic Thucydides illam nominat, uicitq; ſubinde cõſuetum nomen, nam Dyrrhachium appellatur. Qui igitur cum conſulibus una acceſſerant, ad Dyrrahium claſſe delati ſunt. Pompeius reſidua copiarum ſuarum Brunduſij in unum cõgregans, naues opperiebatur, cum quibus ad conſules eas ageret, & ut Cæſarem ſibi inſurgentem a mœnibus repelleret, urbẽ foſſa munierat. Exercitu itaq; nauibus q̃ propere ad eum allato, circa ueſperã claſſem ſoluit, fortioribus ad tutelam urbis derelictis, qui demum nocte increbreſcente, proſpero delati uento, ad illum peruenerunt. Sic Pompeius uniuerſo exercitu in unum comparato derelicta Italia in Epirum tranſfretauit. Cæſar animo dubius quid prius ageret, quo ue in loco bellum ordiretur, omnẽ armorũ apparatum quocũq; ex loco ad Pompeium deferri intuens, ueritus inſuper Pompeij exercitum in Iberia morantem copijs refertum maximis, ac pro tempore inſtructum, ne ipſi Pompeium perſequenti a tergo inſurgeret, primum in Iberiã tranſire ſtatuit, omneſque copias ſuas in partes quinq; diſtribuit. Nam quoſdã ex ſuis Bruduſij, alios Idronte, nonnullos Taranti ad Italiæ cuſtodiam iuſſit ꝑmanere, partem Quinto Valerio miſit, ut Sardiniam frumento abũdantem occuparet. Aſinius etiam Pollio in Siciliã delatus ad quam Cato antea præmiſſus fuerat, cum ab eo peteret, utrũ Senatus, an populi mãdato alienam prouinciam eſſet inuaſurus, Sed ab eo, qui Italiam in poteſtate haberet demiſſum eſſe ait. Ad quæ Cato hoc ſolũ inquiens ut ſubditis parceret cum eo nolle contendere in Corcyram ad Pompeium enauigauit. Cæſar Romam delatus, populum ueterũ calamitatum recordatione turbatum, quas ſub Sylla, & Mario olim pertuliſſet, trepidantemque magna ſpe, pollicitationibuſque liniuit, hoſtibus humanitatem præferens, ac clemẽtiam. Lucium enim Domicium a ſe captum cum pecunijs, ac neceſſarijs ſuis liberati reddi tum fuiſſe ait. Quibus dictis publici ærarij clauſtra perfregit, obſtantique in aditu Metello ex tribunis plebis mortem eſt comminatus. Theſauros a nemine contactos uſque in illam diem militibus rapere conceſſit. Hos olim execratione propoſita publice conditos fuiſſe memorãt, ut niſi Celtico inſurgente bello a nullo ꝓmerentur. Verũ Cæſar Cæltas a ſe deuictos aſſerẽs, urbẽ ab execratione liberã reddidiſſe ait. Lepidũ Emilium urbi præficit. Tribunũ autẽ Marcũ Antonium Italiæ, exercitibuſq; circũ eam exiſtẽtibus præſidere uoluit. Curionem Catonis loco Siciliæ imperare. Quintũ Sardiniæ, ad Illyrios Caiũ miſit Antoniũ. Licinio Craſſo Galliam, quæ intra alpes ſita eſt

Põpeij aſtutia.

Tranſitus Põpeij.

Cæſaris timor. & conſilum

Quæ a Cæſare in Iberia cõtra Põpeij duces geſta ſunt.

Aſinij reſpõſũ ad Catonem.

Acta per Cæſarem priusquam in Iberiam deſcenderet lege.

ta est regendam tradidit. Classem quoq; duplicem summa celeritate fieri mandauit circa Ionium, ac Thyrrheniam. Classis præfectos iam præripere ad id constitutos delegauit Dolobellam, & Hortensium. Eo modo Italiam inaccessibilē Pompeio Cæsar arbitratus, in Iberiam descendit. Quo in loco Petreio, & affranio Pompeij prætoribus occurrēs inferior illis a principio uisus est extitisse. Propi⁹ deinde ad iuicem pugnātibus circa Ilerdam urbem, Cæsar inter prærupta quæq; castra metatus, mlites pabulatum per Sicoris fluminis pōtes emittit. Disiectis inopine a fluuio pontibus, magnam suorū partem altera ex parte derelictam Petreij milites interficere. Cæsar cū reliquis copijs summa calamitate afflictus ob locorū difficultatē, famemq;, & hyemem, insurgētibus etiam hostibus nihil ab obsesso differre uidebatur, donec æstate ingruente, Affranius, ac Petreius ad interiora Iberiæ loca secessere, alium paraturi exercitum. Quos Cæsar continuo insecutus fossa præpeditos ulterius transire prohibuit, eorum quoq; partē ad exercitus sui detentionem prodeuntem circundedit. Hi autem capita clypeis subijcientes, ꝙ deditionis signum haberi solet, seipsos tradere significabant. Cæterum Cæsar neq; suscepit eos, nec ullo mortis genere affecit, uerū ad Affranium redire concessit omnifariam blanditiarū genere ad hostes usus. Qua ex causa milites in unum se immiscentes loquebantur, & iam sermones inter eos de conuentione agitabantur. Tandem Affranio, cæterisque ducibus Hispania excedere uisum est, eamq; Cæsari derelinquere, & nullo accepto incōmodo ad Pompeiū redire. His Petreius aduersabatur & per exercitum hinc inde discurrēs, quoscūq; Cæsaris militibus immixtos reperisset ferro sequebatur. Insurgentibus in eū exercitus primoribus unum ex ipsis ense confecit. Ob id milites illius insolētiam animaduertentes, Cæsaris clæmentiam, ac benignitatē mente uersabant. Aquatione tādē a Cæsare intercepta, Petreius in arcto cōstitutus cū Affranio ad Colloquiū cū Cæsare peruenit exercitibus utraque ex parte spectātib⁹. Cōuenere igitur cū illo, Hispania excedere, eāq; sibi possidedā tradere, si ultra Variū fluuiū tutos præmisisset, ideque ad Pōpeiū liberos abire sineret. Cū igitur ad fluuium accessisset, Cæsar omnes Romanos, & Italos quicūq; aderāt in cōtionē cōuocauit, orationēq; huiusmodi ad eos habuit. Ego uos inimici, hoc em̄ uerbo us⁹ clariorē aīmi mei sentētiā aperire posse reor, neq; ad exercitū meū cōprehēdēdū missos qui seipsos mihi tradidere necaui, neq; aliū e uobis, cū exercitum capiēs aquationē Petreio supra Sicorim amnē interciperē, & tamen ille ex meis derelictos occidisset. Si igitur ob hæc aliqua apud uos meritorum inest caritas, præcor, ut Pompeij militibus

Cædes militū Cæsaris.

Hostium insecutio a Cæsare.

Deditionis nota signum.

Pompeianorū consilium.

litibus hæc ipsa referatis. Hæc effatus illæsos oẽs abire iussit. Quintũ Cassium prætorẽ Iberiæ præfecit. Hæc igitur circa Cæsarem agitabant. Attilius interea Varus in Libya pro Pompeio ductabat exercium, & Iuba Maurusiorum, & Numidarum rex Varo obsequebatur. Curio a Cæsare ex Sicilia missus, duabus cum legionibus in eos mouit nauibus longis duodecim, onerarijs uero plurimis stipatus. Is cũ Vticam applicuisset, breui quadam equestri pugna, nonnullos ex Numidis equites in fugã uertit, & exercitu adhuc in armis cõsistente, imperatorem tamen se nominari uoluit. Est enim hæc appellatio prætoribus non mediocris apud milites auctoritatis, quasi ipsis testificantibus eundẽ imperatorio nomine haud indignum fore. Hunc quippe honorẽ prætores iãpridẽ in maximis belli operibus sibi uendicauerant. nunc autẽ, sub quibus decem milia in bello concidissent, hac appellatiõe dignos haberi audio. Adnauigante ex Sicilia Curione, qui in Libya consederant, eũ ob gloriæ opinionem ad Scipionis castra uenturum, ac quippiam magnum facturũ existimãtes, aquas ueneno infecerant, neq; spe sua frustrati sunt. Nam cũ Curio eo in loco consedisset exercitus statim ægrotare cœpit. Bibentibus quidem ueluti a nebula obducebatur uisus, capita inuadente somno, post uomitus ciborum uarius, deinde spasmus uniuersum corpus perurgebat. Horum causa Curio cum suis ad Vticã castra posuit, exercitũ admodum debilem, & infirmũ circa paludem magnam, & profundã agẽs. Quum autem Cæsarem in Iberia uictorem euasisse nũciatum esset, animo sublatus, loco admodum angusto iuxta mare castra locat. Pugna igitur, acriter incepta unicus ex Curionis militibus cecidisse dicitur. Vari, ad sexcentos interiere, pluribus uulneribus oppressis. Adueniente deinde Iuba rumor falsus sublatus est, circa Bragadam fluuium Iubam non longe distantẽ retrouerti, finitimis regnũ eius inuadentibus, Saburam prætorem regis cum parua manu ab eo in ripa fluminis destitutum esse. Quo rumore confisus Curio, æstatis calore cuncta perurẽte, circa tertiam diei horam, fortissimam exercitus sui partem in Saburam mouit, per iter arenosum, & aquis sterile prouectus. Latex quippe hybernus calore solis adustus inaruerat, scalebant omnia circũ loca. Fluuius uero a Sabura, & rege assistente tenebatur. Lapsus itaq; spe Curio, ad colles ob ardorẽ solis retrocessit, siti, & suffocatione confectus. Quem cũ adeo affectum intuerentur hostes, fluuium statim trãsmisere ad pugnam præparati. Curio uicissim e mõtibus descendit imperite admodũ, ac insipienter acies infirmas agẽs. Demum Numidarum equitibus eũ circumuenientibus per aliquantulum tẽporis paulatim retrocessit, & intra breue telluris spacium copias redigit

Cæsaris oratio ad inimicos.

Finis orationis

Curio imperatorem se nominari uoluit.

Pugna iter Curionem, & Varum.

Curionis uictoria.

Bragada fluuius

Sabura regis prætor.

Pugna Curiõis cum Numidis.

pias redegit. Repulsus denuo confugit ad mõtes Asinius Pollio clade iam multorum imminente, ad Vticam cum paucis exercitum reducit, ne qua interim a Varo calamitas, ob rumorẽ habitæ cladis insurgeret. Curio periculum aggressus pugnansq;, cũ omnibus, qui una aderant interfectus est, Ita ut ad Pollionẽ nemo Vticã tantæ cladis nuncius redire posset. Hunc igitur finem pugna apud Bragadã fluuium gesta habuisse dicitur. Curioni caput abcisum ad Iubã delatũ est. Hac clade ad exercitum Vticæ relata, Flameas classis præfectus cum omnibus nauibus fugam arripuit, prius q̃ aliquẽ e littore susciperet. Asinius ad discedẽtes negotiatores cymba delatus, ut enauigãtes exercitum tollerent deprecabatur, nõnulliq; per noctem ab ipsis intra naues recepti sunt. Turmatim uero accurrentibus reliquis, naues subduxere, multosq; ex his, qui nauibus insederant aurum deferẽtes, auariciæ libidine inducti, mari, obruere. Hæc igitur nauigãtibus hunc in modũ gesta. Similia eis qui in litore cõstiterant per noctem euenisse referunt, nam orta luce se omnes Varo dedidere, quos Iuba ueluti uictoriæ suæ reliquias, mœnibus impositos iaculis ad unũ interfecit, nihil dehortationes Vari faciens. Sic duas Romani legiões, quæ Curionem in Libya secutæ erãt amisere, equitesq; uniuersos, & uelites, & cæteros exercitus ministros, qui una aderant, Iuba uero ad propria reuersus est, hoc præcipue opus ad Pompeij gloriã ratus pertinere. Ijsdẽ ferme diebus Antonius circa Illyrium ab Octauio Dolobella Pompeij prætore superatur. Et Cæsaris exercitus alius iuxta Placentiam, seditione ædita, quod diutius in bello teneretur. Imperatorem cœpit cõclamare. Mias porro quinque singulis olim pollicitas a Cæsare, quum Brundusij adesset instãtius petebat. Quibus reb⁹ cõmotus Cæsar, ex Massilia Placentiam magna celeritate, sollicitudineq; peruenit, & ad milites adhuc diffidentes profectus hũc in modum fari cœpit. Quod hoc mali esse dicã milites, ad quæcunq; uestra opera necesse est, statim mihi insurgitis. Bellũ quippe non nostri culpa, sed hostium a nobis fugientium causa producitur. Vos dũ in Gallia essetis plurima ex imperio meo adepti, ad hoc bellum non per partes, sed in unum coniurantes peruenistis. nunc in medio agendarum rerum me reliquitis, & prætoribus uestris aduersamini. Imperatorẽ ab illis deposcentes, quorum mandatis obsequi debetis. Testis igitur in hanc diẽ meæ erga uos liberalitatis, ac clementiæ, Petrei leges deinceps imitabor. Nonæ itaq; legionis, quæ seditionis causam in primis præstitit decimũ queq; morte mulctabo. Gemitu ab uniuersa legione ædito prætores geminibus affusi ueniam suppliciter ab eo deposcebãt. Cæsar post modicũ uix tandem ab ira liberatus, hoc solum concessisse

Curionis profligatio, & mors.

Iubę crudelitas

Superatur Antonius circa Illyrium.

Cæsaris oratio ad milites.

Nona legio.

Gemitũ nota.

concessisse uisus,ut centũ dũtxat, & uiginti seditionis principes ab omnibus eligeret,duodecimq; ex his a cæteris selectos, supplicio affi ceret. Hos inter cũ quidã seditiõe exorta,nihil cõmisisset, Cæsar du ctorem,quod illum accusasset,eius loco interfici mandauit. In hunc modum seditio apud Placentiã sopita est. Cæsar Romã reuersus,tre pidante adhuc populo,neq; Senatu,aut consule illũ eligẽte, seipsum dictatorẽ nominauit. Verum siue ut inuidiã dilueret,siue quod ma= gistratu minime indigeret, per undecim solum dies illi præfuit. Sic enim nõnulli asserunt. Consulem se in futurũ designauit. Põpeium quoq; Isauricum sibi collegã assumpsit. Prætores uero ad prouincias prout libuit,aut misit a se,aut immutauit,In Iberiã Marcum Lepi= dium. In Siciliam Aulum Albinum. In Sardina Sextum Peduceũ delegauit. Galliæ nuper adeptæ Decimũ Brutum præsidere iussit. Populo etiã fame laboranti gratuitã annonã præbuit. Exules depre= cantibus,Milone excepto,concessit. Petentibus autẽ debitorum ab= solutiones ob bellum,seditionesq; pactas,ignominiãq; exinde secu= tam,eis qui talia egissent, debitorũ absolutiones renuit. Cẽsores re= rum emptarũ instituit,qui debitores debitorib⁹ pecuniarũ loco ascri berent. Hæc circa hyberna solstitia operatus copias omnes Brundu= sium emittit. Ipse decẽbri mense apud Romanos,urbe egreditur nõ expectato ob cõsulatũ iã proximi anni mẽsis initio. Quẽ popul⁹ eun tem prosecutus,ut cum Pompeio cõciliari uellet deprecatus est. Nõ eñ ambiguum erat eũ, qui uicisset monarchiã sibi desumpturum es se. Interea Cæsar nullo apparatu omisso, summa celeritate iter arri= pit. Pompeius in paranda classe uniuersum fere tẽpus conterebat, ex ercitusq;,& pecunias dieti adaugebat. naues porro quadraginta, quæ a Cæsare ad Ionij maris nauigationẽ custodiæ dimissæ fuerant inter cipiens, eius obseruabat ipse currendo,& equitando copias continue exercebat,ad omnẽ ultra ætatẽ laborẽ sese efferens. Quãobrẽ beniuo lentiã sibi facile asciuerat,omnesq; ad exercitia huiusmodi ueluti ad spectaculũ quoddã uentitabant. Cæsari peditum legiones tũ decẽ aderant, Celtarũ equitũ decem milia. Põpeium uero legiones quin= que seq̃bãtur quas Italia egressus, Ionio mari superato secũ uexerat, & quicũq; his equites pariter adiuncti fuerãt. Ex parthia quoq; legio nes duæ,quæ Crasso in bello superfuerãt,& quædã alia eorũ pars, q Aegyptũ cũ Gabinio inuaserãt,summa Italorũ oĩm legiones unde= cim, Equitũ ad septẽ miliũ numerũ æquabat. His belli cõplices ex Ionia, Macedonia, Pelopõneso,& Bœotia accesserãt. Sagittarij ulte rius Cretẽses funditores ex Thratia,& quicunq; circa Põtum sagit= tis exercẽtur, Equites nõnulli e Celtis,& exorientali Gallia q̃ pluri=

Cæsar Romã reuersus ꝑd ege rit.

Pompeius Isau ricus Cæsaris collega.

Põpeius quid.

Astutia.

Copiæ Cæsa= ris,& Põpeij.

mi. Comageni ulterius ab Anticho missi, Cilices, & Cappadoces, & ex minori Armenia quidã uenerãt. Pãphylij insuper, & Pisidæ, quorum opera nõ ad pugnã, sed oppidorum munitiones, fossarũq; custodiam, & alia exercitu Italo necessaria, Põpeius uti disposuerat, ne Italorum quẽq̃ ab exercitu cogeretur amouere. Hæc peditũ, equitumq; summa fuerat. Naues præterea longe legionib⁹ pluribus stipatæ usq; ad sexcẽtorũ numerũ, eum sequebãtur. Ex his centũ Romanis refertæ, quę cæteras ãteirẽt. Multitudo deinde olcadũ, & ratiũ ad uasa cõportanda. Vectores plurimi per partes in his distributi, quib⁹ Marc⁹ Bubius præerat. Cum oĩa in unũ parata essent Põpei⁹ Senatores oẽs, & equites, uniuersumq; exercitũ qui una aderãt cõuocari iubet, eosq; his uerbis allocutus est.

Pompeij oratio

Athenienses quondã o uiri ciuitatẽ eorũ reliquisse dicunt, ut in hostes illis insurgẽtes pro libertate bellũ gererent nõ eorũ habitacula, domos ue, sed uiros potius ciuitatẽ esse existimãtes. Et id agẽtes statim quidẽ ciuitatẽ receperũt, gloriosiorem q̃ quæ prius fuerat longe reddiderũt. Itidẽ & maiores nostros ingruentibus Celtarũ populis urbẽ reliquisse, ac subinde saluã præstitisse nouim⁹, Ex ardea quũ Camillus, & omnes egrederẽtur, qui cũ illo rite sentiebant, libertatẽ, quocunq; in loco ipsi forẽt, patriã arbitrati sunt. Quæ nos uicissim aio uoluẽtes hũc i locũ classe deuecti sum⁹, nõ ut patriã relinquerem⁹, sed ut pro ea optime istructi insidiãtẽ illi Cæsarem, & Italiã per largitionẽ sibi uendicantẽ pelleremus, quem uos o ciues hostem decreuistis. Is autẽ prætores suos ad ꝓuincias nostras destinat, ac nõnullos urbi nostræ præsides imponit, alios per Italiã quoq; emittit. Tantũ illi audaciæ inest, ut populi Ro. imperium conetur inuadere. Et hæc quidẽ pugnãs, trepidusq; adhuc agit, utpote a dijs imortalibus daturus pœnas. Quid eum uictorẽ a crudelitate, & uiolentia cessaturũ arbitramini, qui in patriã mollitur arma? Hũc nõnulli pecuniæ inhiãtes ꝓsequuntur, quã e Gallia nobis subdita deprædatus est, sub pari lege cũ eo inseruire cupientes. Ego uero minime destiti, aut deinceps pro uobis una pugnare desistam, sed me, & militem uobis, & ducem prout gratius fuerit exponam. Et si qua mihi belli inest peritia, si qua felicitas, qui in hanc usque diem inuictus perstiti, eam mihi deos in præsenti concessuros precor ut me sic ultorem patriæ esse sinant, quemadmodum iuste a uobis huic imperio præfectus sum. Fidere etenim dijs immortalibus æquum nobis est, ratione belli inspecta, quod iusticiam in se, honestatemque continet, pro salute reipublicæ nostræ certantibus. Ex quo tanta apparatus magnitudo, quem nobis maria, terræque suppeditant nunc adest aderitque, cum bellũ aggressi erimus, Quæcumque enim gens, ut sic dixerim, ab oriente

Ardea. Camillus.

ad Euxinum

ad Euxinum pontum incolit, siue Græca, siue Barbara nobiscum militat. Reges porro qui missi nominiq; Roma. sunt amicissimi, exercitus, tela, commeatum, omnemq; alium apparatum subministrāt. Itē igitur ad op⁹ alacres, & patria, & uobis ipsis, & me dignū, Cæsaris iniuriæ memores, mandatis meis obsequentes. Sic ille locutus est. At uero exercitus omnis, & quicunque circa illum ex senatorio, equestriq; ordine simul aderant, magna, & insignis turba, Pompeium laudare, & quocunque opus foret, eos ducere, una uoce clamare incipiunt. Ille hyemis tempore extremo, cum mare iportuosum agitaretur fluctibus, ratus interea Cæsarem neutiq̃ exercitum moturum, sed consulatum potius in urbe confirmaturum esse, classium p̄fectis, ut mare interim tueantur edicit. Copias omnes circa Macedoniā Thessaliamq; futuræ sortis ignarus in hiberna distribuit. Cæsar ut a nobis præmissum est, brumę tempore Brundusium accessit, ratus insperato prælio facilius conturbare hostes. Itaq; nullo appatu, aut commeatu fisus, nondū habito exercitu in unum coacto Brūdusij, qui p̄sentes aderant in cōcionem conuocat, eosq; his uerbis adhortat⁹ est. Neque hyemis intemperies o uiri, qui mecum ad insignes res agēdas accessistis, neque aliorum tarditas, aut apparatus indigentia a prosequendo bello deterruit. Ante omnia quidem celeritate nobis opus est, ut primos e nobis, primi ipsi cursu contendentes inuicem præueniamus. Hoc igitur censeo, ut seruos, currus, impedimenta omnia hoc in loco relinquamus. Naues, quæ hic adsunt, & nos solos ultra fretum deferre possunt inscendamus, ut hostes lateamus, obseruantes pro hyeme, fortunam optimam, pro paucitate militum audaciam nobis præponentes, pro penuria autē inimicorum abundātiam, q̃ nobis in terram descendētibus pręsto adest, & quā nisi interceperimus, nihil ulterius proprij nobis superest. Eamus igit̄ alacres i seruos, apparatum, commeatusq; hostium, dum hyemē sub tectis inertes agunt. Eamus quoad in hibernis nos degere, aut circa pompas, consularesq; cerimonias, uacare existimant. Videāt subito nos. Nihil.n. in bellis isperato opere potentius. Promptitudo autem prima est, opinionem eorum, quæ euentura sunt celeritate prærripere. Sic eos cito persequētes, quæ apud nos hic sunt in tuto collocabimus. Ego nihil potius hoc tēpore optare possem, aut dicere, In quo dum Pōpeius me Romæ ad cōsulatus curam residere putet q̃ & in conspectu suo me uideat. Ipse assensum uestrū lætus ituens, simul responsum audire cupio. Vniuerso cōclamante exercitu, ut ad mare delatos nauibus iponeret e tribunali descēdit, peditū legiones quinq;, equites sexcētos electos agens in anchoris cōstitit fluctibus inundante mari, solsticia circa hyberna, uento quanq̃

Finis orationis

Pompeij copię ad hiberna.

Tēpus brumæ dicit̄ solsticio hyemali.

Cæsaris oratio militaris.

Finis oratiōis.

Conclamatio exercitus.

In anchoris cæsar. annitentem cohibente, quoad anni conuersionē in Brundusio pegit, & duabus legionibus subinde aduentantibus, hyemante adhuc pelago onerarijs quibusdam auexit. Nā longe naues haud multæ illi aderant, quibus Sardiniam, Siciliamq; munierat. Demum tēpestate

Audax uir. prouectus, ad Ceraunios montes, naues quæ reliquum exercitum adducerent Brundusium propere emisit. Ipse Oricum nocte peruenit ob angustiam, asperitatemq; uiarum copias in plures partes diuidere coactus, ut si quis aduētum eius præsensisset, paratior esset ad pugnam.

Oricus cæsari deditur. Oriente pœne sole multitudo oīs ad eum uenit, & qui Orici præsidio astiterat, admonentibus illum ciuibus consulē Romanum phibere non ausus, claues Cæsari ultro detulit, apud eum cum dignitate ut immorari posset efflagitans. Lucretius autem, & Minucius alia

Pōpeianorum fuga. Orici ex parte nauibus octo supra decem longis comitantibus ut Pōpeio commeatum tuerentur, classem ne Cæsar eam inuaderet in unū deuinxere. Ipsi Dyrrachium recta pfugere. Cęsar ab Oricho Apol

Apollonia a cęsare recipit. loniam deduxit. Quem cum ciues læte suscepissent, Tamerius urbi præpositus e præsidio aufugit. Congregato deinde exercitu milites edocuit, quemadmodum multa ob celeritatem ingruente ēt hyeme

Quātū confert celeritas. pspere egissent, mare tam ingens sine nauibus ullis occupassent, Oricum, & Apolloniam nullo fere marte recepissent. Romanorum res eomodo quo dixisset se habere, Pompeio ignorante adhuc omnia, Itaque si Dyrrachium inquit Pompeiani apparatus horreum cœperimus omnia ptāte in nostra erunt, quæ illi per integrā ęstatē summo labore compararunt. Hæc effatus per longum iter Dyrrachium uersus copias agit, nulla die, nocteue intermissa ad itinerandum.

Pōpeius i Cæsarē e Macedonia nota quid. Quod præsentiens Pompeius e Macedonia aduersus eum statī mouit. Magna itaque frequentia, sollicitudineque prouectus, siluas per quas exercitum continue ageret secare cœpit. ut Cęsari impermeabiles ad iter redderet. Pontes quoq; fluminibus ammouit, commeatum omnem qui in medio fuerat igne corrumpēs. Magnū autem, ut erat, arbitratus uniuersum apparatum sibi tutum reddere, cum puluerem, aut ignem, aut fumum a longe eorum quisque intueretur, ab hostibus factum existimantes, adinuicem cursu contendebant.

Eo modo nec cibo curam, nec somno impenderant, solum adhortationes, & impulsus, uocesque ducentium, igne præuio, undique strepebant. Tumultus præterea ex hoc ingens, ac timor quasi ipsis i unū concurrentibus cunctos obsederat. Nonnulli igitur ob caloris uim, quæ attulerant reijcientes, aut in conuallibus occultantes relinquebant, timoris requiem apud hostes eo modo sibi proponētes. Sic utriusq; patienter substinentibus Pōpeius primus Dyrrachiū

accessit

accessit,& oppido proximis castra ponit,nauesq; premittens Oricum denuo recepit,& mare diligentiori custodia seruare pergit. Cæsar Pompeij copijs Alorem fluuium in medio constituens castrametat⁹ est,ita ut ad flumen descendentes,equestre prælium per partes inire cogerentur,totis autē uiribus neutiq̃ inter se concurrerent. Pōpeio ty rones ad bellum instruēte. Suos itaque a Brūdusio uenturos operiēs Cæsar,cum ineunte uere e pelago soluentes,& olchadib⁹ delatos,Pō peij triremes haud facile euitare crederet, continue ad eorum custo diam intentas,& per mare discurrentes,hyeme uero ad insulas profe ctos hostium fortassis easdem latere posse,aut magnitudine nauium, uentorūq; uiolētia longe superare,magna celeritate ad eos mittit,cur sumq; accelerare īperat. Non accedētibus illis,ipse iscio exercitu ad nauigare statuit, utpote q̃ neminē facilius eos adducere speret. Dissi mulato itaq; cōsilio tres e seruorum numero ad fluuium p̄mittit,qui per duo stadia a castris aberat,iubetq; ut ratem celerem, gubernato= remque pitum ueluti quendam ex suis præmissurus appararent. Ipsē e cœnaculo discedens,corporis fatigatione prætensa amicos epulari suadet,dein priuato habitu curru defertur. mox nauem ingressus Cæ saris nuncium se esse simulat,cætera per seruos facienda edifferit. Eo modo latens nocte potissimum instante, cum a uentis agitaretur mare,seruos gubernatorem adhortari monet,propere cursum arripi= at,quasi hostes finitimos latere cuperet. Gubernator elatis remis per uin fluuiū celer exuperat. Cum autem ad hostia,& maris aditum p̄= uentum esset,mare ipsum summis concitatum fluctibus,magno im= petu,ac turbine cursum intercipit. Gubernator ueluti instātibus ho= stibus per uim cognabatur euadere,uerum cum nihil proficeret fati gatus,ac desperans tandem clauum e manibus abijcit. Tū Cæsar su= blato uelamine ad gubernatorem conuersus,& intonās,alacri animo, & forti aduersum fluctus esto inquit Cæsarem quippe, & fortunam eius tecum uehis. Hac uoce stupefacti remiges gubernatorque, magna ui nauem educere contendunt,ita ut fluuij ostia denuo eua deret. Vento deinde, & fluctibus eam extollentibus, ad littus tandem uicta compellitur, Instante die cum lux cuncta apertio= ra reddere,trepidare cœpere, ueluti manifesti futuri hostibus. Tum Cæsar fortunam accusans quod felicitati eius inuidisset, nautas re= trouerti iubet. Nauis itaque aspirante uento facile compulsa, ad fluuij oram cita regreditur. Cæsarem igitur nonnulli ob audaciam admirabantur quidam querelis prosecuti sunt,quod facinus milita= ri potius,q̃ īperatoria laude dignum esset aggressus. Is uero cū ulte= rius

Attende præli um.

Olchades, quę nūc Coche di= cuntur.

Temeritas Ca ij Cæsaris.

Imprudēs hic Cæsar.

Attende fortu nam.

Postumiũ nota loco cæsaris ad exercitum.
Cæsaris mãdata ꝑ epistolas aduerte.
Pro ratione fortuna Cæsar utitur.
Cædes exercitus,
Cæsaris ab Illyrijs.
Antonij aduẽtus Apolloniã
Timorem attende.
Vẽtorum mutabilitas.
Exercit⁹ oĩs ad Cæsarem
Prælia nota

rius latere non posset, postumium eius loco adnauigare iubet. Gabinioq; ut exercitum nauibus adducat imperare. Sin id abnuat, hæc ipsa Antonio ꝑcipere, post Antonium uero Caleno. Sin id oẽs negent, epistola alia ad exercitum scripta erat uelle se eos supra naues positos postumio obsequi, & in locum in quem uentus duceret uela tradere nihil nauibus parcentes. non enĩ nauibus sed uiris Cæsari opus esse. In hunc modum Cæsar, pro ratione fortuna uti deliberauerat. Quæ omnia Pompeius intercipere festinãs, in pugnam paratam ducebat aciem. Sed cum duos ex suis in medio flumis. ut alueum eius scrutarent̃ emissos, unus ex Cæsaris pręcursoribus interfecisset, retrouerti cœpit. Id omẽ infaustũ ducens. Causam aũt palam retulit temporis cõmoditatẽ sibi defuisse, Postumio Brũdusiũ adnauigante, gabinius priusq̃ Cæsaris mandatũ attulisset, uolentes ꝑ Illyrium nulla diei ĩterposita quiete secum duxit, qui oẽs fere ab Illyrijs interfecti sunt, q̄ Cæsar ꝑ occupationes patienter tulit, reliquos Antonius nauibus in Apolloniã deuexit tensis uelis incumbẽte uento. Quo deinde in meridiem cessãte, ad uiginti Pompei naues inspectis hostibus in eos deferuntur. Illi ut in aeris tranquilitate detenti, ne ab ipsis frangerentur, aut a maioribus exitu prohiberentur trepidare incipiunt. Itaque ad pugnam necessaria q̃que parabant, fundas, sagitasque exerebant, cum uentus subito priore maior insurgit, Quem elatis uelis denuo assumentes, nullo pauore insperato cursu se proripiunt. Quæ autem a cursu uentis ac profundo destitutæ sunt, diutius afflictæ uix tandem ad importuosa, petrasq; delabuntur, duas quasdã in eas delatas retinẽtes. Reliquas Antonius in locũ, qui Nympheus dicitur a cursu sistit. Iam igitur Cæsari exercitus omnis in unũ aderat, Aderat uicissim & Põpeio, & adinuicem in colle quodam magnis p̃sidijs castra habebãt Multa hinc inde p̃lia ex singulis munitionibus, uel cum uallum fossa munirent, uel muro circundarent in angusto simul agitabãt. Inter hæc cum circa uallũ repulso Cæsare ductor turmæ, cui Sceua nomẽ fuit multa, & præclara facinora ædidisset, oculum sagitta saucius hastam perfregit. Deinde ueluti quippiam dicturus in mediũ prosilijt. Silentibus cũctis, Pompeij ductorem singulari uirtute cognitum ad se uocat, deinde sic affatur. Salua tibi similem salua amicum, accuratores mihi adhibe, quoniam vulnere affligor. Accurrentibus ad illum ueluti transfugæ duobus ex exercitu Pompeij, unum aggress⁹ occidit, alterius humerum ense deiecit, Quæ cum egisset seipsum uallumq; reliquit. Ob id cæteri rubore cõciti impetu ferunt̃, uallũq; insuper tutati sunt, Minucio qui custodiæ p̃fuerant q̃plurima tolerante. Ferunt quippe clypeo eius uiginti supra centum inhęsisse sagittas

gittas,corpus sex uulneribus transfixum patuisse,oculũ uicissim excussum esse,Hos igitur Cæsar honoribus multis insigniuit. Ipse ex Dyrrachio proditiõe quadã sibi oblata,noctis tẽpore,ut solebat,paucis comitantibus ad Dianæ tẽpli portas proficiscitur. Eadem hyeme Scipio Põpeij socer alium ex Syria duxit exercitum,cui C. Caluisiꝰ circa Macedoniam occurrẽs deuictꝰ est,ac legio integra,octingẽtis duntaxat exceptis uicissim cæsar. Cæsar igitur nihil mari conari poterat,Põpeio classem paratam obtinente. Exercitus quippe eiꝰ fame premebatur,ita,ut ex pabulo panes ederẽt. Transfugis igitur huiusmodi panes ad Põpeium deferẽtibus ut lætitiã ex uisu caperet,nihil exhilaratus ille cum beluis se pugnare professus est. Cæsar igitur necessitate ductus copias oẽs,ueluti Pompeium etiam inuitum ad bellum coacturus,in unum contrahit,pluraq; ex præsidijs interim uacua a suis contẽplatus per quietem tulit. Verum ob id magis indignatus est,adeo ut opus longe difficillimum,& inauditum quodammodo aggredi tẽtaret,Pompeij uidelicet exercitum intra muri unius septa circunclaudere,& a mari usq; ad mare ꝑpetuis mœnibus sepire, ratus & si minime id opus ualuisset,magnam tñ audaciæ eius allaturam famã. Per stadia quippe ducenta supra mille spacium eiusmodi erat amplectendum. Pompeius contra uallum, fossamq; anteponit, multaque inutilia certandi studio inter se dietim machinantur. Insigne interea prælium ab utraq; parte editur,in quo superior Põpeius, Cæsaris milites in fugam uertit,eosque in castra usq; persequitur. Signa porro militaria plæraque sustulit,iter quæ,& aquilam præcipuũ Romanis signum pœne eripuit,nisi quod eam anteferens miles,præ occupato eorum cursu,aquillam intra uallum ad suos iecit. Illustri cõuersione in hostes facta,Cæsar altera ex parte copias alias emittit,quibus tanta ob Pompeianos trepidatio iniecta est, ut Pompeio quanq̃ procul apparente,non portis immorari,nõ ordinẽ seruare,ac neq; mandatis ullis fidere auderent,sed quocunque uoluntas tulit indesinenti fuga raperentur,nulla uerecundia,aut mandato,aut ratione eos detinente, Cum Cæsar illis imineret,nec sine ifamia Pompeium a longe residentem,& hæc ipsa intuentem demonstraret,ipsi tamen abiectis signis ultro fugerent,nonnulli rubore compulsi in terram nullo negocio procumberent,tantum illis pauoris inijcitur. Horum e numero cum unus uexillo in contrarium uerso caudam ad Cæsarem extendisset,eius mandato a scutiferis occisus est. Illi uero egressi neutiquã ad castrorũ curam consistere audebãt,adeo omnia trepidatiõe, & metu referta erant ut castra derelinquerent. Quæ cum animaduertisset

Cædem nota

Fames exercitus Cæsaris

Põpeij dictũ aduerte ob panes.

Magnanimitatem lege.

Insigne prẽliũ ad Drachium.

Cæsarianorũ fuga deide cõuersio

Trepidationẽ attende copiarum Cæsaris.

tiſſet Pompei⁹,fortiter illatus, ut caſtris potiretur,bellumq; uno ope re conficeret a Lauinio prohibitus eſt,qui caſu illi obuius in fugien= tes adhortatur.Ille igitur ſiue quod propoſuerat dubitaret aggredi, ſiue caſtrorum ſolitudinem timeret,ne inſidiæ ſubeſſent, ſiue bellũ iam confectũ eſſe crederet,eos,qui exierant inuadit,multoſq; ex ipſis pugnans interfecit,uexilla octo ſupra uiginti duobus prælijs ea die ſuſcepit. Verũ ſecundum tam perfecti operis exequi neglexit,ut Cæ ſarem dixiſſe ferant,bellum ea die finem habiturum fuiſſe,ſi hoſtes, qui uictoria uti ſciuiſſet habuiſſent Pompeius huiuſmodi uictoria elatus,regibus uniuerſis ,ciuitatibuſq; perſcripſit. Cæſaris præterea exercitum fame maceratum,& belli præſentis clade titubãtem, faci= le ac ſe tranſiturum ſperauit.maxime ip ſius pfectis ob errorem trepi dantibus, Verum illi ad pœnitentiam conuerſi peccati cauſa aſſum= pſere animos,ac Cæſare perhumane in illos conquerente, ueniamq; pollicente,ſolito magis contra ſeipſos accenduntur,ita ut inopinata mutatione conuerſi,more patrio decimam eorum partem a Cæſare mulctari peterent.Renuente illo,maiore adhuc lætitia ſublatis ani= mis,agnoſcere cœpere,quaſi indigne ab ipſis iniuria affectus eſſet. Eos uero,qui ſigna detuliſſent necandos conclamarent,ueluti mini= me in fugam abituri , ni primi illi ſigna conuertiſſent. Cæterum Cę ſar ne id quidem facere ſubſtinuit,pauculos quoſdam ſupplicio affe= ciſſe contentus, Quamobrem tanta omnibus ob moderationem auda cia innata eſt,ut ſe quamcelerrime in hoſtes deduci poſcerent,magna q; promptitudine eum adhortantes,errorem ſuum inſigni aliqua ui ctoria emendaturos ſe promitterent, Ipſique inter ſe conuerſi inſpe= ctante Cæſare turmatim iureiurando confirmarent non prius e bel lo redituros eſſe,quam uictores euaſiſſent. Amici itaque illi ut huiuſ modi promptitudine uteretur quãprimum ſuadebant.Illi audienti= bus cunctis commodiore tempore ſe eos in hoſtes deducturum polli cetur,& ut huius promptitudinis,& audaciæ remitterentur admonu it. Amicis deinde priuatim ita locutus eſt.Id.n.uel in primis neceſſe eſſe trepidationem,quæ de uictorum animis uehementius inſederat eximere, hoſtium etiam reprimere audaciam.Ob id faſſus eſt ſe illis indulgere,qui ad Dyrrachium ſuperati fuerant,ubi omnis Pompeij apparatus in unum ſteterat.opus eſſe ad alia loca,quæ ſimili inopia oppreſſa eſſent traducere Pompeium.Quibus dictis Apolloniam ſu bito contendit.Inde clanculum per noctem agmen agens in Theſ= ſaliam peruenit.Gomphos urbem paruam, quod eum ab ĩgreſſu pro hibuiſſet inuaſit iratus,Exercitui quoq; diripere conceſſit, Milites igitur diutina fame macerati liberius cibo,uinoque indulgebant , ut plurimi

Pompeij uicto ria.

Attende Cæſa ris uerba

Optim⁹ rei mi litaris medicus

Amicorũ ſua= ſiones ad cæſa= rem.

Cæſaris conſi= lium.

Per propria hi ſtoria.

Aduent⁹ Cæſ. i Theſſaliam.

plurimi ex ipsis ebrietate laborarent. Inter hos Germani potissimũ ridiculi fuisse referuntur, cum a uino uexarentur, adeo, ut aduenien- te celerius Pompeio, facile eos deleri potuisse satis constet. Verũ ille ob contẽptum persequi neglexit, quoad Cæsar septem continue die- bus ulterius profectus, ad Pharsalum tandẽ castra posuit. In Gõphis interim rem memoria, & pietate dignam extitisse memorant. Cada uera quippe illustrium uirorum medicinali quodã in loco iacentia re perta sunt, calicibus appositis, nullis affecta uulneribus, uiginti ipso- rum ueluti ex ebrietate procumbentium in terram, uno dumtaxat in throno sedente, medici in morẽ, qui uenenum reliquis prębuerat. Põ peius interea in Cæsarẽ mouere disposuit. Id enim prius in animo cõ ceperat classem omnem, qua longe antepollebat Affranio tradere, ut in Cæsarẽ surgeret, & errantẽ, egẽtemq; mari prohiberet. Ipse cũ om ni peditatu celerrime in Italiam transire, beneuolam adhuc erga illũ & hostibus carentem Galliam, insuper Iberiamq; suscipere, deinde ueluti e principatu, atque domo in Cæsarem transferre arma. Quæ omnia cum utilia futura essent, agere cõtempsit, solum ad eos, qui in Cæsaris exercitum insurgere illum admonebãt, fame consumptum, ita ut residuum post uictoriam ad Dyrrachium iam ante habitã, fa- cile superari posse dicerent, conuertit animum. Turpe quidẽ esse aie- bant, fugientem derelinquere Cæsarem, & deuictis similiter uictorẽ cedere. Quibus delinitus Pompeius cum orientis nationes ad se re- spicientes erubesceret, utq; Lucio Scipioni circa Macedoniam bel- lum formidanti morem gereret, potissimum adhortantibus militib9, pugnam inire statuit, aciesq; procedere imperat, nec longe a Pharsalo iuxta Cæsarẽ castra locat, ut non ultra triginta stadia inter se uterque abesset. Cõmeatus Põpeio omni ex parte abunde ferebatur. Sic eñ illi itinera, portus, oppidaq; patebãt, ut e terra ueheretur continue, per mare quocunq; uento ad illum ageretur. Cæsar id solum cõmeatus, quod uel offendere uel difficulter adipisceretur, nãcisci poterat, neq; tamen ab ullo suorũ destitutus est. Verum mirabili studio in hostes deduci omnes appetebãt, cũ in bello meliores se his arbitrarẽtur esse, qui nuper in armis per decẽ fere annos experti forent. Ad fossarum autẽ opera, aut mœniũ erectiones, aut cõmeatuum deuectiones ob se nectutẽ debiliores facti, si ulterius defatigari opus esset, satis perspice re se aiebant ex desidia, aut fame interituros fore. Quæ omnia cũ Põ peius intelligeret, non mediocre discrimẽ arbitratus cũ uiris bellicis & seipsos contẽnentibus conferre manus, & Cæsaris fortunã de uni- uersa re certare cupientis facile obtinere posse, fortius, & tutius existi mans fame eos, difficultatibusq; cõterere, qui neq; a terra cõmeatũ, ne

Singularem no ta casum.

Initium belli Phasalici.

Malũ consiliũ.

Pompeij castra ad Pharsalum iuxta Cæsarẽ.

Optimum con silium.

que a mari copias ullas susciperent, neq; nauibus ad fugam paratis uti possent, optima ratione bellum producere, & ex fame in famẽ hostes paulatim carpere instituit. Magna autẽ circa ipsum Senatorum multitudo, magna illustrium equitum, reges plurimi, ac dynastæ aderãt, qui partim ob inexperientiam, partim ob res apud Dyrrachium feliciter gestas elati animis, nonnulli quod hostibus se superiores esse crederent, quidam ꝙ bello fessi subitum rerum euẽtum potius quam honestum exitum cuperent, uno ore Pompeium ad pugnã hortabãtur. Cæsarem continue eos prouocantem, & acies instruentem ostendentes. Põpeius contra eos admonebat id Cæsari ex inopia summa cõtingere. Ipsis longe utilius esse quietem agere, quoniam Cæsar ex necessitate bellũ inire cogeretur. Stimulante deinde exercitu elato admodum ob uictoriam ad Dyrrachium habitam, & ipsum a dignitate ad ambitionem declinantem, sponte retardare, ut tantis, tamque illustribus imperaret uiris conquerente, regum etiam regem, & Agamennonem illum appellante, quoniam & ipse propter bellũ regibus præesset omnibus a propria ratione excussus est, Seque illis, deo forte aliquo aduersante, cæteraque uniuersa, bellumque cõcessit. Segnior iã, ac tardus præter naturam factus ad omnia, non sine suo, suadentiumque periculo ac malo quamquam inuitus pugnam instruit. Cæsar ea nocte legiones tres frumentatum miserat. Pompeij quippe tarditatem laudans, cum consilium minime immutare crederet, liberius ire iusserat. Acies deinde præparari audiens, lætatus est, necessitate cognita, qua Pompeius ab exercitu ad pugnam cogeretur, statimque suos conuocari imperat. Nocte media perfectis sacris martem inuocauit, eiusque parentem Venerem. Ex Aenea quippe, & Iulio eius filio Iuliorum genus, ut ex nomine intueri licet, uidetur emanasse. Templum igitur uictoriæ fauenti, gratis Romæ dedicaturum uouit, si riste peregisset. Cum autem fulgor e cœlo labens, e Cæsaris ad Pompeij castra penestrasset, ibidemque extinctus esset, qui in exercitu Põpeij aderant, quippiam splendidum ab hostibus ad se futurum prædicabant. Cæsar autem se in Pompeium insurgentem, gloriam eius extincturum. Ipsi deinde Pompeio eadem nocte, cũ uictima aufugisset, neutiquam deprehendi potuit. Apum præterea examen in aris constitit. Trepidatio quoque ante lucem in exercitũ incidit, ad quã accurrens Pompeius, & singula constituens, non multo post profundo somno est consopitus. Excitatus ab amicis somnium retulit, paulo ante templum se Romæ cõsecrare uisum Veneri uictrici, uoti Cæsaris ignarus. Amici, & exercitus omnis his confisi lætabantur, & ut ad cætera imprudenter cum impetu, & cõtemptione, sic ad bellũ quasi iam

Elatio ob uictoriam q͂d agit.

Rex regum, & Agamennon Põpeius appellatus.

Sacrificia marti, & Veneri.

Iuliorũ genus unde.

Signa futuri casus.

Fulgor.

Victimæ fuga.

Apes.

Trepidationẽ attende.

Mirabile ĩsomnium.

si iam confectum ferebantur, quorum e numero plærique tabernacula lauro adornarāt contubernij causa. Serui quoque dapes opipare instruebant. Erant qui de Cæsaris sacerdotio inter se contēderent, quæ omnia Pompeius ueluti rei militaris peritissimus abhorrere uidebatur, ac super his turbatus dissimulabat, tacebatque ambiguitate ductus, ac timore, quasi non ulterius imperaret, sed ab illis potius regeretur, cum ex necessitate præter ipsius uoluntatem pugnam cogeretur inire. Tantum homini magnifico, & cuiusque ad id tempus prospere cessissent omnia, timiditatis uidetur affuisse, uel quod utilia dijudicans illis non consideret, sed ad aleam tot uirorum salutem esset positurus, propriam insuper gloriam, quam inuictam prestitisset, siue diuinatione quadam aspirante proprius ex malo terreretur, cum die illa e tanto casurus esset principatu, hoc solum amicis præfatus dicitur. Diem illam quicunq; uictoria potitus esset, magnarum Romanis calamitatum futuram causam, deinde aciem eduxit, Quamobrem eius mentem a timore consternatā nonnulli intuentes, non immerito existimasse creduntur, Pompeium si uicisset, neutiq̄ monarchiam fuisse positurum. Vtriusque exercitus, ut mihi uidetur, dubia multorū dicta perscrutati, Romanorum maxime, qui uerisimiliora de Italis uiris perscripsere. Quibus potissimum fidentes, sociorū uelut aliena auxilia, haud multi existimant, & modicum illis incrementum adijcere arbitrantur, summa huiusmodi fere fuit. Cæsar duo supra uiginti milia militum secum habuit, inter quos equites circa mille annumerantur. Pompeium bis totidem secuti sunt, in quibus septem milia equitum fuere. Qui autem de his uerisimilia loqui existimantur, septuaginta milia Italorum hoc prælio in unū concurrisse memorant. Qui minorem numerum describunt, sexaginta milia. Qui rem in maius extollunt quatrecenta milia extitisse aiunt. Horum sexcuplum Pompeio. Alij tribus ex partibus duas illi ascribunt, tantū inter se diligēter perscrutans ambigere putantur. Quoquo modo res se habuit uterque maxime spem in Italis uidetur posuisse. Sociorū quidē Cæsaris, equites Celtæ, ac Celtarum, qui supra alpes incolunt numerus fere alius. Græcorum ad hos auxilia accesserant Dolopes, Acarnanes, Aetoli. Hæc Cæsaris exercitus summa fuit. Pompeio orientis nationes omnes magno numero astiterant, partim in equis, partim pedestrib⁹ suffultæ copijs, Egregie Lacedæmonij sub proprijs distributi regib⁹, & ex Poloponenso alij Bœotij præterea cum ipsis aderant, & Athenienses in castris. Vtrisq; igitur præconis uoce proclamantibus minime iniuriam exercitui inferre ueluti legum latores sacros ad gloriā conuersi belli, quasi pro Romanorum dignitate pugnaturi Pompeio adhæserant.

Timiditatē nota.

Alea.

Augur Pōpei⁹

Summa copiarum Cæsaris & Pompeij. Exercitus Cęs.

Attēde spē maximā in Italis.

Pōpeij copiæ.

adhæſerant. Ex græcis modicum quid, uerum quicũq; in circuitu maris orientem uerſus, incolunt fere omnes ad eum uenerant, Thraces uidelicet, Helleſpontij, Bithinij, Phryges, Iones, Lydij, Pamphylij, Piſidæ, & Paphlagões, Cilicia, ad hæc & Syria Phœniceſque, & Hebræorum genus, Arabes quoq; his finitimi. Cyprij inſuper, & Rhodij, & Cretenſes funditores, & inſulares alij. Conuenerãt & reges, ac dynaſtæ auxilia ſecum afferentes. Deiotarus orientalium Galatarũ tetrarcha, Ariarates Cappadocum rex. Armenios intra Euphratem incolẽtes Taxiles princeps aduxerat. Armenios uero ſupra Euphratem Megabates, Artapi regis præfectus. Alij præterea inferiores potentia dynaſtæ ad belli laborẽ una ſecũ contulerant. Ferunt & ex Aegypto naues ſexaginta ad illum perueniſſe, Et ex Aegyptijs regibus Cleopatra, fratre puero adhuc exiſtẽte. Verum hæ quidem bello minime interfuere, Non enim aliæ naues ad id acceſſerãt, ſed Corcyræ in ocio cum cæteris degebant. Quod a Pompeio minus prudenter factum exiſtimatur, cum claſſem neglexiſſet, qua longe præpotens, omnem, qui ad hoſtes ferebatur commeatũ facile aufere potuiſſet. Is autem terreſtribus fretus copijs, uiris ex longo labore aſſuetis, & in prælijs ferocioribus ſeſe immiſcuit. Cæterum eos ad Dyrrachium ſeruãtem infelicitas quædam ad hæc tempora, Cæſari potiſſimum acommoda uidetur adduxiſſe. Ob hæc quippe Pompeij exercitus leuiter elatus imperatorem ſuum ſupergreſſus eſt, & in bellum minus prudẽter ſe conuertit. Sed hæc ita deus ſtatuit, ad imperium, quod nũc uniuerſa obtinet transferre meditatus. Tunc uero uterque eorum copias in unum congregans hortari uidebatur, Ac primũ Pompeius ſic exorſus eſt. Vos quidem o commilitones huic labori præſidetis, magis quam ab alijs uobis imperetur. Nam cum Cæſarem diutius macerare in animo eſſet, Ipſi hanc pugnam inire depopoſciſtis. Vt igitur belli conſultores, paucioribus longe plures inſurgatis, contemnite eos ut uictores uictos decet, confectos etate, iuuenes, & plura perpeſſos, quibus integræ uires manent. Tanta ulterius potentia adeſt, tam ingentes apparatus. Ad hæc conſciẽtia cauſæ optima. Pro libertate enim, & patria pugnamus, iure legum freti, opinione recta, totque præcellẽtibus ſtipati uiris, quorum pars Senatorii ordinis eſt, pars equeſtris aduerſus hominem per latrocinia imperium ſibi uendicantem. Igitur ut dignum eſt, cum bona ſpe, eorum fugam cum ad Dyrrachium eſſetis, ſignorumque numerum, quæ unica die ab illis ademiſtis, in conſpectu ueſtro præponentes. Sic Pompeius elocutus eſt. Cæſar contra ſuis militibus hæc ediſſerit. Quæ difficiliora nobis fuerant amici iam euicimus, pro fame quippe, & inopia cum uiris decertamus

Ariarathes rex Taxiles.

Pompeianorũ leuitas, & imprudentia.

Põpeii oratio.

Cæſaris oratio

certamus. Hæc dies cunctorum affert iudicium. Recordemini eorũ quæ ad Dyrrachium mihi promisistis, & quæ me intuente iureiurando confirmastis cum adinuicem succenseretis nõ nisi uictores esse redituros. Hi sunt commilitones aduersum quos ab herculeis accessimus columnis, qui nos ex Italia effugiunt, qui per decem belligerantes annos, ac tot hostes, uictoriasque adeptos ex Iberijs, Celtisque, ac Britannis, quatrecẽtis fere nationibus patriæ additis sine honore, ac triumpho, dõnisque reijciũt, Quibus nec ipse cum iusta peterem qui ui suadere, qui meritorum gratias nobis renuunt. Hostis quæ sine ulla ambitiõe posuerim, cum quippiam ab illis iustitiæ, pietatisque sperarem. Horum omnium uindices in unum mihi adesse, & meæ erga uos si quid uobis est ingenij, fidei, curæque reminiscamini, Liberalitatis præterea, ac munerum, quæ uobis contuli. Non enim difficile admodum tyrones, inexpertosque uiros ab his, qui labores, ac prælia experti sunt pugna superari. Ad hæc iuueniliter ad iordinationem, & diffidentiam ducis conuersos, quem ego ad hoc bellum trepidãtẽ, inuitumq; descendere certo scio, fortuna iam desuetum, segnitie ad omnia tardum iam effectum, neque imperantem magis, quam suorũ imperio parentem. Et hæc pro Italis solũ loqui me arbitremini. Sociorum quippe nulla ulterius a uobis cura, aut ratio habenda est, neq; cum illis pugnandum a uobis credite. Mancipia quidem illi e Syria, Phrigya, & Lydia ad fugiendum continue, seruiendumque parata, quos ego clare expertus sum, & uos statim intuebimini, & Pompeiũ ipsum neutiquã ad ordinem belli propinquantem Italos itaque duntaxat insequamini. Et si forte socij uice canum uos circumcurrerint, aut tumultum cõcitarint, eos auertentes ueluti cognatis uestris parcite, socijsque uestris ad illorum terrorem pariter utamini. Ante omnia uero efficite, ut eorum, quæ polliciti mihi estis, non immemores uos intuear, & uictoriam potius quam mortem eligẽtes diruite ad pugnam accurrẽtes, mœnia, fossas uestras obruite, ut nihil nisi uictores abeamus. Videant nos hostes ipsi destitutos castris, sciantque quoniã ex necessitate nobis iniunctum est in eorum tabernaculis castra ponere. Hæc effatus ueteranorum ad duo milia e castrorum custodia emittit. Hi muris ingressi magno silentio fossas æquauere terra. Videns igitur eos Pompeius, cum nonnulli fugam ab illis meditari crederent, audacia eorum cognita, suspirio palam conquestus est, Se ad pugnam cum feris accessisse, famem patientibus, quæ dignum ferarũ esset pharmacum. Cæterum nec ulterius cedendum uidebatur, rebus omnibus iam in ensis mucrone consistentibus. Eam ob rem ad quatuor Italorum milia ad exercitus curam derelinquens, cæteros omnes

Herculeæ colũnæ.

Itali.

Optima adhortatio.

Faceta Põpeij querela cum suspirio.

inter Pharsalum oppidũ, Enipheumq; fluuium ad pugnam instruit. Quo in loco Cæsar copias suas pariter eduxit. Ac primũ Italos uterque eorum in tres acies diuisos in fronte collocauit, modico interuallo inter se distantes. Supra hos equites per partes cornibus attribuit, quibus sagittarij, & funditores admixti inerant. In hunc modum Italorum natio ab illis distributa est qua maxime uterq; eorum confidebat. Sociorum uero copias ueluti ad ostentationẽ quandã protulerũt. Pompeio sociorũ copiæ aderant multiformes uariarumq; linguarũ, ex quibus Pompeius Macedones, Peloponnenses, Bœotios, atq; Athenienses ob ordinem, ac silentiũ a cæteris selectos phalangi Italicę adhærere uoluit. Reliquos quẽadmodum Cæsar arbitratus est, extra ordinem per patrias distinctos, & in subsidijs manentes, cum ad manus uentũ esset, hostes circundare, & illos inuadentes simul insequi mandauit. Cæsaris præterea exercitum nullo ualli munimine firmatum in prædam ponere. Phalangem in medio regebat Scipio Pompeij socer. In sinistro cornu Domicius. In dextro Lentulus constitit. Affranius, ac Pompeius exercitus Curæ præfuere. Cæsari duces aderant, Sylla, Antonius, & Brutus. Cæsar ipse ut assueuerat legioni decimæ præsedit. Quod intuentes hostes, præcipuos equitum contra illum collocarunt, ut plures existentes si potis esset, eundem omni ex parte circundarent His perceptis Cæsar audaciores ex omnibus pedites, usq; ad trium miliũ numerũ in subsidijs locat, iubetq; ut cũ primum hostes acies circumcurrentes uiderint, subito exiliant, unaque prosiliẽtes rectis telis hostiũ facies inuadãt. Nõ eñ iuuenes, & inexpertos, hæc ipsa intuẽtes uultus discrimia facile laturos esse. Sic uterque exercitũ adinuicẽ constituit. Singulos itaq; circũeuntes, & quæ oportuna forent disponentes ad audaciã adhortabatur. Ad hæc mãdata illis proponebant. Cæsar uictricem Venerem, Pompeius Herculem inuictum in auxilium uocabat. Cum omnia in bellum parata essent, diutius magno silentio immoti constitere, ueluti ambigentes adhuc, & desides, seq; alterutrũ intuentes, quis prior pugnã iniret morabantur. Multitudo enim quæ nullius commiseratione cõmota fuerat, tam uniuerso Italorum conspecto exercitu, qui belli unius discrimen esset, subiturus cum uirtutem utraque ex parte in iudicium uenturam cerneret cœpit misereri, potissimũ cũ Italos Italis aduersos intueretur. Appropinquãte deinde malo, ambitio, quæ eorũ mẽtes infuserat, atque exæcauerat, extincta est, & ad trepidationem demum, timoremque conuersa. Ratio quippe cum laboris gloriam diligentius expenderet, periculum quoque metiebatur. Causam præterea, qua duo inter se de superioritate contenderent, & seipsos pro salute propria

Sylla, Antoni⁹ & Brutus Cęsaris duces.

Notum pugnę genus.

Attende rem miram

Crudele spectaculum.

te propria periculo subijcerent,ut qui uictus esset,ne in ultimis qui dem locum foret habiturus. Tantam bonorum multitudinē propter illos interire. Subit deinde recordatio ueteris affinitatis,atq; amicitiæ,q̄ multa,& p̄clara pro dignitate,& gloria inuicem egissent,nunc autem gladijs inter se armisq; contenderent,omnes quoque sub illis militantes ad simile bellorum facinus adducerēt, qui eiusdem essent caritatis ciues.simul cognatis,amiciq;,nonnulli fratres. Nam id quoque nec in acie illa defuit. Nam inter tot uirorum milia, qui ī unum concurrebant,multa,præter opinionem & admiranda contigere,quę quisque animaduertnes,acri pœnitētia eo in loco repletus est. Et ueluti is dies eorum,qui in terris sunt,uel primus,uel ultimus futurus esset,magno stupore indubium conuertit omnes. Vtraq; etiam ex p te lachrymas emisisse ferunt,cum ut se amplius intueri possent, dies illa uideretur eripere Omnisq; Itala natio magno silentio immota perstitit. Videns itaq; Pompeius sociorum copias,huiusmodi prospectu terrefactas,ueritus ne pugnę initio confusio ab illis protin⁹ emergeret,belli signum ultro protulit. Cui ex aduerso a Cęsare conclamatum est,statimq; tubarum sonus,& lituum clangore erecto uniuersos excitat,& utpote in tam profunda multitudine, præcones, & præfecti hinc inde discurrentes,exercitum per partes hortabantur. At illi ardue admodum miro silentio,& horrore,magnis experti in prælijs inter se concurrunt. Cum in proximo uentum esset, primum sagittis, fundisq; bellari cœptum. Equites quoque peditibus admixti breui in spacio pugnam iniere. Præualentes igitur Pompeij milites, legionem decimam circundare festinant. Signo a Cæsare elato,qui in subsidijs constiterāt subito accurrūt,& ad equites delati,erectis pilis obsessorum facies inuadunt. Illi hostium audaciam , plagasq; in os illatas non ferentes,nullo ordine fugam capessunt. Eo loci peditatū omnem,depulsis Pompeij equitibus, Cęsaris equites īuadūt,circundāt que qui prius ab illis circundari timuerant. Quod animaduertens Pōpeius peditibus edicit,ne se ulterius ī eos uertant,neq; a phalāge longius excurrant,aut telis cominus utantur, uerum eminus distantes , iaculis e manu missis insurgentes repellant hostes, Quod mandatum cum circuitionis discrimen imminet nonnulli utile arbitrantur esse. Cæsar autem in epistolis id pugnæ genus maxime contemnit. Plagas enim ex impetu factas potentius infigi , uirosque ab incursu promptiores esse, Immorantes uero tepescere admodum, ac refrigerari putat, Audacter quoque ob firmitatem insurgentibus , ueluti signum quoddam sese offerre,quod & tunc fieri contigit. Decima quippe legio assistente Cęsare,leuam Pompeij aciem, quæ ab

Aduerte lachrymas.

Malum signū

Pharsalicæ pugnæ initium.

Pompeij mandatum.

Cæsar in epistolis.

Victoriæ Cæsaris auspiciũ.
Mirum lege.

quæ ab equitibus destituta fuerat, circunquaq; percurrit, & latere ei⁹ omni ex parte immobilis, telis, missilibusq; confodit, quoad contur= batis omnibus in fugã uertit, quæ res uictorię auspicium illi attulit. Reliqua iterim multitudo uulneribus nece, uario belli opere strepe= bat, nec tamen uel uiua uox in tam immensa phanlage tot inter se pu gnantibus audiebatur, non eiulatus moriẽtium, aut ferro petitorum, uerum fremitus, & suspiria omni ex parte resonabãt, eorum maximę qui quo ĩ loco constitissent, honeste occubuerant. Sociorum uero cõ piæ ueluti certaminis huius spectatores quidam, acierũ ordinem for midine, metuq; repleuerant, non Cæsaris castra ob admirationẽ ag= gredi ausæ, paucis quibusdam ueteranis adseruantibus, nihil aliud q̃ stantes trepidabãt. Sed cum sinistra Pompeij acies, hostibus cedere, & iam moueri, implicariq; cœpisset, socij omnes in fugam uersi, nul lo ordine clamare occipiunt, Superati sumus. Deinde tabernacula eo rum, ac castra ueluti aliena inuadantes, diripientesque, quocunque li cuit uarie sparguntur. Iam reliqua Italorum aciens intellecta clade, paulatim quanquam seruato ordine a potentioribus tutata, pedem re trahebat. Incumbẽtibus postremo, ut in uictoria hostibus, & ipsa pa= riter in fugam conuersa est. Qua in re astutissime quidam Cæsar, ne ad pugnam denuo rediret, nec unius prælij, sed totius belli opus adi= pleret egisse uisus. Præcones enim acies discurrere, & a Romanorum cæde omnes tẽperare iubet, solum ad socios afferre manus. Victis de= inde propius admoti, intrepidos manere admonnet. Id cum unus ab alio intelligeret omnes constitere. Et iam Pompeianorum id uni cum signum erat, tuto permanere. Cæteris deinde Italorum more cõ sistentibus, similemque uocem edentibus, discurrentes Cæsaris mili tes, sociorum copias nullo præsidio munitas interficiunt, ob idque in gentem edidere stragem. Pompeius militum suorum conuersione perspecta, mente collapsus ab exercitu secessit, indeque in tabernacu lum delatus, sine uoce aliquamdiu perstitit, quemadmodũ Telamo= nium Aiacem in Ilio passum fuisse memorant, inter medios hostes a fortuna destitutum, Reliquorum pauci ab exercitu abire ausi, præco nis uoce eos a Cæsare tutos pollicente. Accurrentibus deinde hosti bus per partes dissipati sunt. Finiente iam die, Cæsar per exercitum prouectus, ut manerẽt precabatur, donec Pompeij castra recepissent. Quippe si hostes per diem unicam uires assumpsissent, uictoriam de nuo habituros esse, Sin castra, & exercitum simul occupassent, bel= lum omne iam esse profligatum. Ad hæc manus ad eos protende= bat, & cursu prior antecedebat. Quorum igitur a labore corpora ex= hausta fuerant accendit animos, cum ducem ipsos præeuntem aspexis sent. Ere

Sociorum Põ= peij timor, & fu ga.

Stratagema.

Attende.

Belli Pharsali ci uictoria a Cæsare,

Attende Pom peij uerba.

sent. Erexit ad hæc etiam eos spes, ac felicitas gestarum rerum, ut castris potirentur, & quæcunque in illis essent sibi assumerent. Homines quidem in spe, ac prosperitate minus labores sentiunt. Sic igitur omnes incumbentes magna ui aduersos pepulere. Pompeius his inspectis, ex tam longo silentio hoc solum dixisse fertur. An ad castra, & hi nostra? Quibus dictis mutata ueste conscendit equum, quatuorque ex amicis eum comitantibus, nullo in loco cursum intermisit, quoad exorta luce Larissam tandem uenit. Cæsar in Pompeij tabernaculo, quemadmodum se facturum dixerat consedit, & quæ illi in cœna apparata fuerant sibi assumpsit. Itidem & reliquus exercitus ex hostium epulis recreatus est. Cecidere hoc in prælio ab utraque parte, Italorum quidem, non enim sociorum copiæ ob multitudinem contemptumque annumerantur, e Cæsaris primum exercitu turmarum ductores ad numerum triginta, armati ducenti, ut alij scripsere mille, & ducenti. Ex Pompeij uero partibus Senatores decem, quorum e numero fuit, Lucius Domicius, olim Cæsaris in Gallia successor destinatus, equestris ordinis ad quadraginta ex illustrioribus. Ex reliquo autem exercitu, qui rem in maius extollunt, quinque supra uiginti millia cecidisse aiunt. Cæterum Asinius Pollio qui sub Cæsare ea in pugna militauit, sex millia ex Pompeij exercitu interijsse solum scribit. Et hic finis admirabilis illius circa Pharsalum belli fuit. Cæsar munera quidem prima, & secunda ex omnibus protulit, fassus eos egregie pugnasse, & cum ipso legionem decimã. Tertia Crasinus turmæ ductor habere meruit. Is cum Cæsar pugnam ingrederetur, & ab eo quid speraret exposceret, elata uoce Vincemus inquit o Cæsar, & me hodie, uel uiuum, uel mortuum recipies. Exercitus autẽ iste, me ad quascunq; accurrentem acies, & multa præclara, & illustria agentẽ intuebitur, testisq; erit uirtutis meæ. Inter cadauera itaq; reptus muneribus donatus est, quę cũ illo sepulchro illata sunt, quod insigne prope stragem, Cæsaris mandato erectum cõstat, Pompeius ex Larissa simili cursu ad mare usque delatus est. Eo loci paruam ingressus cymbam, cum adnauigantem nauem offendisset Mitylenas peruenit. Assumpta igitur Cornelia uxore triremib[9] quatuor comitatus, quæ a Rodijs, & Tyrijs ad eum uenerãt, Corcyrã tunc quidem, & Libyam præter uectus est, quo in loco exercitum alium, & nauticos habebat apparatus. Ad orientem itaque conuersus, Parthos, ueluti ab illis opem petiturus, nulli patefacto interim consilio adire statuit, quod pœne cum in Siciliam uenisset amicis retulit. At illi a Parthis abstinendum suadebant, qui nuper Crasso insurre

Numerus interfectorum in bello Pharsalico.

Asini[9] Pollio insignis orator

Belli Pharsalici finis.

Attende munera.

Pompeij fuga ex Larissa

Cornelia Pompeij uxor.

Pompeij anim[9] ad Parthos.

Amicorum cõsilium ad Pompeium.
Pompeius in Aegyptum.
Aegypti laus.

so insurrexissent,& adhuc ob eius cladem elatiores spiritus haberent, nec Corneliam singularis formæ mulierem in eorum potestate committendam esse,maxime cum e Crasso esset genita. Cum in Aegyptum demum ire statuisset,uel ad Iubam potius se conuertere, amici repudiatis Iubæ rebus,ut pote quæ nulli⁹ æstimationis,aut gloriæ future essent,Aegyptum ut adiret suasere,finitimam regionẽ,& principatu ingenti præditam,felicem pręterea,ac potentem nauibus,frumento,pecunijsq;.Cuius reges quanq̃ puerili in ætate essent,Pompeio tamen paterna caritate obsequerẽtur.His permotus Pompeius ad Aegyptum se conuertit.Cleopatra Aegypto eiecta,quæ cum fratre regnum simul obtinebat,exercitum circa Syriã in fratrem apparabat Ptolemæus ea tẽpestate prope Cassium Aegypti,Cleopatræ insult⁹ morabatur.Ita casu quodam incumbente uento,Pompeius ad Cassium defertur.Inspectis copijs,quæ plurimæ in littore constiterant,a cursu temperauit,meditatus,quod re ipsa fuerat,adesse regem. Præmissis nũcijs amiciciã,quam cum patre eius habuisset exponit.Rex tertium supra decimum ætatis annum iam attigerat. Exercitum ei⁹ Achillas quidam adseruabat.Pecunias uero Pothinus nomine,eunuchus,qui confestim de Pompeij aduentu inter se cõsultare incipiunt. Aderat & Theodotus Samius rhetor,pueri regis præceptor .Hi nefandum inuicem negotium animo uoluẽtes. Pompeium interficere conueniunt,quo Cæsari morem gererent.Approbato deinde consilio,cymbam eximie ornatam ad eum mittunt,ueluti mari importuoso eo in loco existente,nec a maioribus nauibus adiri facili. Ministri porro regij cymbam inscenderant,& cum his Sẽpronius uir Romanus, qui tunc forte regi assidens, alias cum Pompeio militauerat. Is dextrã regis nomine Pompeio obtulit,& ad amicum filium tuto monet accedere.Inter hæc exercitus,ueluti Põpeio honorem præbitur⁹ iuxta littus in acie constiterat,& rex inter medios purpurea amictus ueste præsidebat,Quorum aspectu Põpeius suspitione motus est,cũ exercitus ordinem,cymbę ornatum intueretur,potissimum cum nec ad ipsum accessisset rex,nec ex suis digniores præmisisset,Hunc solum itaq; Sophoclis Iambum protulit. Qui ad tyrannum proficiscitur illius seru⁹ est,quanq̃ liber sit.Quo dicto cymbã trepide est ĩgressus.Cum in alto longe abesset,inter nauigãdum magis adhuc de Sẽpronio cœpit suspicari,siue quod Romanum hominem secum olim militantẽ nosceret,siue ꝙ solũ adesse cerneret,quasi ob militaris disciplinę æmulationem impatorem suum esset inuasur⁹. Ad illum itaq; cõuersus, Te ne inquit ego cognosco o miles? Cui statĩ ille ãnuit.Deinde conuersum primus ꝑculit,cæteri uero insecuti sunt. Vxor itaq;,

Achillas dux.
Pothinus eunuchus.
Proditio ĩ Põpeium.
Sophoclis Iambum nota.
Põpeij magni interitus.

& amici

& amici eius hæc a longe intuentes, eiulatu, gemituque ad deos fœderum uindices, manus tollere, nullaq; interiecta mora classem ab inimico littore auertere contendũt. Caput Pompeij a busto absciſſum, & a Pothino Cæsari, magno pro munere seruatum. Verum idem tam nefandi sceleris meritas luit pœnas. Reliquum corporis in littore sepultum a quodam, tumulo insigni addito, cui ab alio ĩscriptum fuit, Templi pondus erat modica qui clauditur urna. Procedente tempore, cum tumulus sub arena esset obrutus, statuæ etiam, quæ Pompeio a necessarijs eius circa Cassium, ex ære ærecte steterant, in templi aditu, iam uetustate exesæ seruarent, ætate mea ab Hadriano imperatore summa diligentia perquisitæ, & inuente sunt, cum ad partes illas accessisset. Tumulus quoque mandato eius perpurgatus, statuæ erectæ sicut denuo ab omnibus dignosci posset. Et hic finis uitę Pompeio fuit, a quo tam ingentia prælia exantelata sunt, cuius opera Romanorum imperium in maius adauctum, ob quæ magni cognomẽ habere meruit, cum a nemine antea esset superatus, sed ab adolescentia usq; ĩuictus fuisset, ac beatus. A tertio quippe, & uigesimo usq; ad octauum, & quinquagesimum ætatis annum monarchiæ præfuit, summa potentia usus, & ut opinio fert, ob Cæsaris zelum populati fauore in principatu positus. Lucius igitur Scipio Pompeij socer, cæteriq; quicunq; illustriores a Pharsalica pugna ꝓfugerant, ad Catonem Corcyram uersus abiere, qui ad alterius exercitus curam, trecentarumque triremium custodiam prætor relictus fuerat. Itaq; quicunque ex ipsis clariores extitere Pompeij copias, classemq; inter se partiti sunt. Cassius in Pontum ad Pharnacem profectus est, ut in Cæsarem illũ excitaret. Scipio & Cato in Libyam enauigarunt Vari fiducia, & exercitus, qui cum illo aduersabatur, Iuba Numidarum rege pariter cum illis ad bellum cõspirante. Pompeius autem primogenitus Põpeij filius, Lauiniusque cum eo copiarum partem deducentes, in Iberiam sunt profecti, quam ad se asciscentes, exercitum alium ex Iberis, Celtiberis, seruisque in unum congregarunt, sic ut longe maiore impetu assurgerent, Tantæ adhuc uires ex Pompeij apparatu superfuerant, quas idem infelicitate quadam derelinquerat in fugam uersus. Cum autem qui in Libya conuenerant, Catonem ipsis ducem postularent Cato consularium præsentia commotus, id munus renuit, qui dignitatis causa eo in loco legati aderant, cum ipse in urbe prætor duntaxat extitisset. Lucium itaque Scipionem imperatorem elegere, cum quo magnæ adhuc copiæ conspirauere ad bellum. Et hic duo potiſſimum exercitus æstimatione digni, ex Libya, & Iberia in Cæsarem una uires assumpserũt, Cæsar post adeptam

Breue eulogiũ.

Statuæ ereæ.

Quo tempore Appianus.

Nota de Pompeio.

Initium alterius belli.

Pompeius iunior.

Lucius Scipio imperator.

adeptam uictoriam per duos dies in Pharsalo commoratus est, sacris intendens, exercitumq; e prælio defessum uicissim recreans. Eo in loco Thessalos, qui cum ipso depugnauerant liberos esse iussit, Atheniensibus præterea ueniam petentibus facile concessit, his uerbis us⁹. Sæpenumero uos uestri culpa ad iteritum redactos, maiorum uestrorum gloria saluti reddidit. Tertia die orientem uersus castra mouit, fidem Pompeianæ prosecutus fugæ. Cum ad Hellespontum peruenisset, triremium inopia scaphis exercitum traducere compellitur. Cassius fortuna quadam triremium parte comitatus, adnauigati obuius fit, cum ad Pharnacem properaret. Et quanq̃ triremium numero aduersus paruas rates tuto depugnare posset, Cæsaris tamen felicitate conterritus, cuius fides perspecta erat, uires formidandæ, eumdẽ consulto adnauigare ratus, a trireme in scapham, porrectis ad eũ manibus ultro desilit, ueniaq; impetrata triremes omnes illi tradidit, tã tum potentiæ Cæsaris felicitas sibi asciuerat. Non enim ego aliam contemplor rationem, neq; opus aliud excogitare possum in tanta tẽporis difficultate, tantum illi fortunæ successisse, ut Cassium uirum bellicosum, octoginta triremibus aduersus nauigantem, ac illi imparato occurrentem adeo terruerit, ut nec ad manus cum eodem accedere sit ausus. Nam eum, qui tam turpiter ex timore se illi dederat, posterius Romæ imperantem neci tradidit. Qua ex re satis constat, longe ampliorem ex fortuna Cæsaris tunc illi timorem affuisse. In hunc modum præter opinionem saluatus Cæsar, superato, Hellespõto, Ionijs, & Aeolijs, cæterisque nationibus, Cherronesum magnam incolentibus, quam uno nomine Asiam minorem uocãt, per legatos deprecantibus ueniam concessit. Audiens præterea Pompeium ĩ Aegyptum pertransisse, Rhodum præuenit, neque ulterius expectato exercitu, qui ad eum per partes accedebat, Cassij, & Rhodiorum triremibus assumptis, cum præsentibus duntaxat classem ingressus est, neq; ulli patefacto itinere circa uesperam cursum mouet, reliquis gubernatoribus ut classis suæ signum per diem sequerentur admonitis. Gubernatori autem proprio, cum iam a littore longe abesset, Alexãdriam uersus uela iubet exponere. Sic tribus diebus pelago prouect⁹ Alexãdriam peruenit. Eo loci ab regijs ministris benigne receptus est, cum rex moram circa Cassium adhuc ageret. Ac primum quidẽ ociositatem quandam ob adsistentium sibi paucitatem simulare cœpit. Nam ad eum accedentes perhumane recipiebat, & urbem circũuectus pulchritudinem eius admirari uisus, & disputantibus philosophis ĩ multitudine præsens adstitit. Quibus ex rebus gratiam apd̃ Alexandrinos, ueluti a negotijs omnibus solutus, sibi comparauit.

Attende gloriam.

Cassij defectio ad Cæsarem.

De cassio eodẽ & Cæsaris felicitate, deinde interitu memorati Cassij.

Aduentus Cæsaris in Alexãdriam.

Põpeij interfectores a Cæsare morte mulctati.

Adsisten

Adsistente uero exercitu, Ponthium quidem, & Achillā, ob ea, quæ in Pompeium perpetrauerant morte mulctauit. Teodotum demum fugientem Cassius cū in Asiam uenisset cruce suspendit. Tumultu ob hanc rem inter Alexādrinos orto, cum regium exercitū in illum concitassent, pluribus prælijs circa regiam, & in maris littore certatū est. Quo in loco cū in mare desilijsset, & in profundo aliquādiu enatasset, Alexandrini uestem ab eo adeptam, in trophei modum erexere. Postremo iuxta Nillū cū rege certamē inijt, in quo uictoria superior euasit. Inter hæc per nouem menses commoratus, tandem Cleopatram fratris loco Aegypti regnum iussit obtinere. Per Nilum quoque quadricentis nauibus deuectus quo regionē perlustraret oculis, cū Cleopatra simul adijt, multaq; alia ut illi obsequeretur effecit. Verum hæc singula ut gesta sunt, diligentius eo libro referuntur, qui de Aegyptijs inscribitur a nobis. Caput Pompeij ad se delatum minime intueri uoluit, uerū sepeliri statim iussit. Templū quoq; perexiguum ante urbem condidit, quod indignationis sacrum appellauit, & quod ætate mea Traiano imperatore Iudęorum genus in Aegypto debellāte, ab Iudeis ipsis ad opportunitatem belli disiectum est. Tam magna in Alexandria operatus Cæsar, per Syriam in pharnacem copias mouit. Is quippe iam multa peregerat, & quasdam Romanorum prouincias sibi asciuerat, & cum Domicio Cæsaris prætore depugnans splendide uictoriam adeptus fuerat. Qua ex re maxime elatus Amisum urbem in ponto sitam, & Romanorum fauentē partibus in seruitutem redigerat, Pueris quoq; eorum manus abscindi iusserat. Adueniente deinde Cæsare, pauore, ac pœnitētia duct⁹, cum per ducenta stadia longe abesset, legatos pro pace ad eum misit, qui coronam deferrent auream, filiam quoque eius ob insciciā in matrimonium illi traderent. Cæsar intellectis his quæ afferebantur cū exercitu progressus est, & ipse in primis anteire properauit, legatos uerbis detinens, donec ad Pharnacis castra peruenisset. Et hoc solum inquiens, an pœnas adhuc dabit hic patris interfector? equum ascendit, & cōfestim a prima uoce Pharnacem in fugam uertit, plures quoque cum equitibus, qui ad mille primo impetu ad eum uenerant occidit. Qua ex causa illum exclamasse ferunt. o beate Pompeij, similibus post Mithridatem huius patrem, occurrens hostibus, & ob id magnus habitus, & magnus appellatus. Post pugnam deide hæc Romā præmisit. Veni uidi. uici. Pharnaces in Bosphori regnum quōdam a Pompeio sibi traditum libens abscessit Cæsar nulla ad ocium intermissa mora tot bellis ipsum circumstrepentibus in Asiam peruenit, & in transitu urbibus, quæ a tributis oppressæ fuerant ius administrauit, quēadmodū

Pōpeij interfectores a Cæsare morte mulctati

Pugna cū rege.

Pharnacis crudelitas.

Pharnacis legati ad Cæsarem Astutia.

Attende Cæsaris uerba.

uit quemadmoduma nobis in Asiaticis rebus perscriptum est. Sentiens deinde seditionem Romę coortam esse,& Antonium equitum præfectum, commeatum cum exercitu omni ex parte præcludere, Romam regreditur. Quo cum uenisset omnis ciuilis seditio extincta est. Verum militum altera in eum insurrexit, qui nec ipsi Pharsalico bello promissa capientes, neque ex lege ulterius in bello permanentes, ad patriam redire properabant. Nam quędam illis infinita in Pharsalo,& alia etiam infinita, cum in Libya bellum perfectum esse pollicitus olim fuerat. Tunc autē ad illos misit unicuiq; mille dracgmas persolui iubens. Hi uero non polliceri eum potius quam exoluere statim admonebant, parumque abfuit, quin priscum Salustiū ad eos missum his de rebus interficerent, nisi quod idem fuga elapsus est. Quibus perceptis Cęsar legionem aliam militum, qui urbē sub Antonio seruabant, domui suæ, urbisque egressibus iussit præsidere, ueritus ne milites ad rapinas se conferrent. Ipse trepidantibus cunctis. & ut multum insultum præcaueret admonentibus, lōge audatior ad eos diffidentes in cāpum martium profectus est, ita ut priusquam loqueretur in tribunali sit conspectus. Illi cum tumultu inermes ad eū accurrere,& ut mos est, inopine adueniente eo imperatorem uenerati sunt. Iubente deinde illo, ut si quid de muneribus loqui uellent in cōspectu suo dicerent, Nihil ausi ex pauore siluerunt. Cum autem moderatius a militia demitti omnes conclamarent, sperantes eūdem ob exercitus indigentiam sub munerum spe ad reliquos hostes deducturum esse, de cōmuni opinione nihil ueritus, Dimitto uos inquit. Stupentibus ipsis, multomagis subsecuto silentio, in hunc modum fari cœpit. Dabo uobis omnia, quæ pollicitus sum, cum de cæteris triūphum agam. Quo insperato responso moti, cum id ipsum læte audirent, uerecundia etiam oppressi sunt. Ratio quoq; cum zelo simul incidit, quasi eorum imperatorem hostiū in medio relicturi essent, aliį que ipsorum loco triumphum habituri. Lucra insuper, quæ in Libya longe maiora consecuturos se sperarent, amissuri,& uicissim Cæsaris,& inimicorū eius futuri hostes. Qua ex re ampliora adhuc timore ex dubitatione cōticebant, sperantes Cęsarem quicq̄ illis daturum esse, ac simul ob necessitatem, quam in præsenti haberet pœnitentiā acturum. At ille ex aduerso loqui desijt. Amicis deid e, ut aliud quippiam ad eos loqueretur suadentibus,& ne tam breui, superboque responso plura militibus celaret admonentibus, loqui exorsus, ciues militum loco habere se dixit. Quod diffidentium a militia, & priuatā uitam subeuntium signum erat. Illi pœnitentia ducti,& ulterius nō ferētes exclamare, ac precari,& ut ad militiā assumeretur exposcere

Propria militū responsio cum indignatione.

Audacissimus uir.

Aduerte rationem cum zelo.

Terribils, & astutus uir.

Recusante

Recusante & id Cæsare,& a tribunali simul descendete milites mul to acrius instare,& ut permaneret orare,& qui deliquissent pœna affici debere postulabant. Modicum igitur quid commoratus,neque discedens,neque regrediens dubitationem simulare cœpit. Mox reuersus neminem ex ipsis se punire uelle dixit. Angi tamen admodum, ac dolere, legionem decimam, quam in honore semper habuisset, huiusmodi tumultus præstisse causam. Hanc igitur solam ab exercitu meo inquit eximo. Dabo autem,quæcumque uobis pollicitus sum cum ex Libya rediero. Dabo insuper agros cum bella omnia confecta fuerint. Non quemadmodum Sylla a cæteris eripiens , quos illi haberent,& spoliatos cum his,qui accepissent in unum habitare faciens,& adinuicem hostes eos statuens. Verum populi agros inter uos distribuens,& ex meipso necessaria simul adhibens. Plausu & collau datione ab omnibus elatis,decima legio mœrore tabescebat, Cæsarē solum erga se implacabilem esse intuens,seque ab illo sortiri deposcebat,& partem ex ea morte mulctari. Cæsar nihil cum illa contendere ausus,cum indigeret adhuc,cautius demum pœnitentia deductam sibi conciliauit. Indeque in Libyam ad bellum se proripuit. A Regio itaq; urbe in pelagus delatus,a Misenia tandem Lilybæū,deuectus est. Ibi Catonem belli apparatum cum classe , & peditum par te in Vtica seruare intelligens,trecentis Romanorum additis , qui se belli consultores fecerant,& Senatum seipsos nuncupabant. Impera torem uero eorum Lucium Scipionem constitutum esse, præstantio res ex ipsis in Adrumeto moram ducere, Scipionem uersus classem mouit. Quē cū ad Iubā ꝓfectū offendisset,contra Scipionis exerci tum aciem instruit,quasi opportune hostes,imperatore absente prælio inuasurus. Labienus ex aduerso,ac Petreius Scipionis duces illi occurrunt,& ex Cæsaris militibus plures intercipiunt. Fugientes quoque per contemptum insequi cœperunt , donec Labienum equus per ilia confossus humi deiecit. Verum illum clypeatorum ma nus ab hostibus eripuit. Petreius abunde eorum periculo perspecto, & quæcumque libuisset,facile obtinere potens,bellum itermisit , eos, qui circumsteterant his uerbis increpans. Ne Scipionem imperatorem nostrū uictoria fraudemus. Quod opus Cæsareæ fortunæ pars altera uidetur extitisse,hostibus ut apparuit uictoriam adeptis , qui tam inopine pugnam dissoluissent. Ipsum autem Cæsarem eo in prælio in suos insurgentem a fuga cohibuisse aiunt,& quendam ex ipsis aquilam ferentē, quæ præcipuum in bello signum fuit,sua manu inuadentem a fuga ad primos compulisse,donec Petreius retrogressus est,& Cæsar ipse facilius suos reuocauit. Et hic belli primi a Cæsare

Magn⁹ uerborum artifex.

Persimilis historia.

Vincit Cæsar.

Quid agit imperator.

 gesti

gesti in Libya finis fuit. Non multo post cum Scipio octo peditum legionibus instructus, equitibus uiginti milibus, quorum maior pars Libycorum fuit. Ad hæc scutatis plurimis, & Elephantis circa trigīta aduentare diceretur, & cum eo Iuba rex, qui pedites alios ad triginta milium numerum, Numidas equites ad uiginti milium. Lanceatores quoq; multos, & elephātos sexagita alios secū duceret, Romanorum exercitus cœpit trepidare, militesque inter se tumultum concitarunt, eorum causa, qui iampridem experti fuerant, & hoc ob opinionem multitudinis, ac uirtutis, maxime insurgentium Numidarum equitum, tum ob elephantorum bellum aduersus constitutum. Boccho deinde altero Maurusiorum rege, Cirtam, quæ Iubæ regia fuerat intercipiente, Iuba intellecta re ad propria cum exercitu reuersus est, triginta dumtaxat elephantis Scipioni derelictis. Qua ex re Cæsaris exercitus adeo exhilaratus est, ut quinta legio elephantis se opponi postularit, eaque imprimis uictoriā adepta sit, & ex hoc nunc etiam ipsi legioni elephanti uexillis inscribuntur. Tandem longa cum labore in omni eius belli parte pugna, multimoda conuersione facta Cæsar uix tandem in uespam uictoria potitus est. Et Scipionis exercitus demum superatus nulla uictoriæ intermissione, nec in nocte quidem facta, quo ad omnia profligata sunt. Pauci hostium ut potuere in fugam abeunt. Scipio cæteris omnibus Affranio permissis, per mare duodecim cataphractis nauibus elapsus est. In hunc modum exercitus octoginta milibus militum ad prælium instructus, & iampridem expertus, & ex prima pugna in spem maximam elatus, hoc secundo prælio penitus dissipatus est. Cæsari gloria felicitate belli insuperabilis a cunctis habita. Nihil uictis uirtuti eius tribuentibus, sed propria errata. Cæsaris felicitati adscribentibus. Visum est enim id bellum ducum imperitia in hanc cladem decidisse, minime sustinentibus ipsis, quousque ut in exteris indigeret Cęsar, neque primam uictoriam ad finē usque de ducētibus, uerum statim se ipsos dissoluentibus, cū iam Cæsar esset profligatus. His Vticæ relatis circa tertiam ferme diem, & Cæsare subito admouente copias, fuga omnium insecuta est, quorum neminem retinuit Cato, sed naues illustrioribus eorum tradidit, Ipse quietus in urbe perstitit. Vticensibus etiam pro illo in primis deprecari pollicentibus, subridens Cato, non conciliatione sibi cum Cæsare opus esse respōdit, & id ipsum Cæsarem optime intelligere. Publicatis insuper his, quæ recondita apud illum fuerant, singulis Vticensium primoribus inscribens, atque dispartiens circa uersperam a balneo ad cœnam trāsijt. Discumbens porro cōuiuatus est eo more, quo a Pompeij nece consueuerat, nihil solitæ

Trepidationē ac tumultum attende.

Pugna.

Cæsaris uictoria.

Lucij Scipiōis fuga.

Attende.

Cato uir optimus.

hil solitæ conuersationis omittens, neque plura, aut pauciora conuiuio inferens. Cum astantibus etiam de his qui enauigauerant sermonem protulit, rogans an prospero uterentur uento, & quanto interuallo longe essent habituri, priusquam ad lucem accessisset Cæsar. Postremo in cubiculum delatus, cæteros omnes filio excepto, a se dimisit, quem solito arctius amplexus est. Post hæc ensem lecto assidere solitum minime intuens exclamare cœpit. Se hostibus ab domesticis inermem prodi. Quemadmodum enim inquit necessarijs uti possum, si per noctē contra me insurgat quisquam? Amicis autem illum adhortantibus, & se nihil in eum machinari profitentibus uerum ut sine ense quiescere uellet suadentibus, apertius hæc inquit. Non enim mihi mori cupienti, ense opus est. Facillime quidem uel ueste spiritum licet opprimere, uel caput parieti ultro impingere, uel in collum præcipitare me ipsum ut peream, uel retento spiritu obire mortem, Multaque alia elocutus ut ensem perferrent exorauit. Quo allato, Platonis librum, qui de anima inscribitur, ab illis poscens legere perseuerauit. Cum a lectione desijsset, qui portis præsidebāt, quieti indulgere monuit. Ipse autem se subpectore impresso ense uulnerauit. Effluentibus itaque uisceribus, cum strepitus insecutus esset, qui ad portas morabantur subito accurunt. Medici quoque uiscera adhuc illesa reducere, & uulnus colligare tentabant. Ille reassumpto spiritu dissimulare iterum, ac seipsum increpans, quod minus alte uulnus impressisset, gratias illis ueluti salutis suæ auctoribus ultro reddere, demum se quiete indigere dixit. Illi arrepto ense dissessere, & quasi quieturo præclusere portas. Cato dormientis similitudine prælata obligationes uulneris silens ipse manib[9] diripuit ambabus, & suturas corporis infregit, feræ in minorem. Vulnus præterea, & uentrem unguibus, digitisque lacerauit, uisceraque disiecit, quo ad tandem extinctus est, annum iam quinquagesimum ætatis agens, mentem suam ex huiusmodi iudicio aperuit omnium mortalium fere singularis. Iustum, & honestum, & quod bonum dicitur, non moribus magis quam rationis magnanimitate diffinit. Martia illi uxor, Philippi filia a principio fuit, qua maxime oblectatus est, filiosque ex ea genuit, deinde Hortensio amico habendam tradidit, ueteri consuetudine, cum ille filiorum cupidus, nusquam mulieri fæcundæ conuenisset. Hanc posterius ex eo pregnantem domum reduxit, quasi illa indigeret. Talis Cato fuisse scribitur, quem Vticenses splendide intulere sepulchro. Cæsar illum gloriæ suæ inuidisse retulit. Cicerone de ipsius laudibus librum perscribente, qui Cato appellabatur, Cæsar ex aduerso anticationem in calumniam eius edidit. Iuba, &

Cōmunis, & ꝓprius sermo.

Magnanimi uiri factum.

Attende uerba

Crudelē nota Catonis casum a seipso.

Martia Catōis uxor a pīcipio.

Cicerōis Cato Iubæ, & Petreij mors.

Petreius perceptis his quæ gesta fuerant, cum nec fugam, aut salutem ulterius sperare possent, inedia, uulneribusque se adinuicem tandem confecere. Cæsar Iubæ regnum Romanis sub tributo contulit. Cui Crispus Salustius pro prætore præfuit. Vticensibus, Catonisque filio ueniam concessit. Pompeij filiam cum duobus ex ea natis Vticæ deprehensam, Pompeio demisit incolumem. Ex trecentis uero illis qui Senatus formam præferebant, quoscumque repertos neci tradidit. L. Scipio, qui eo in bello imperator fuit, hyemem in mari agens, hostilibus nauibus a casu obuius, peregregie se gessit, donec superata eius classe seipsum interemit, sponteque in mare præcipitem dedit. Hic igitur Cęsaris in Libya belli finis fuit. Ipse Romam reuersus quatuor interpositis peregit triumphos. De gallicis primũ in quo plurimas, & magnas duxit nationes, & quæcumque alia deficientia adeptus fuerat. Ponticum contra Pharnacem, Libycum in Libicos, qui Scipioni adhæserant. Inter hos Iuba, Iubæ filius infans adhuc afferebatur, Attulit, & cuiusdam circa Nilum naumachie triumphum Aegyptium, Gallorum, & Pharnacis in medio. Quæ ad Romanos pertinebant, ueluti inter ciues gesta, neque sibi admodum honesta, & Romanis isuper turpia, infaustaque uidebãtur, triumpho per imagines inscripsit, eorumque passiones pariter expressit. Viros quoque similitudinibus uarijs, scripsitque representauit, Pompeij imagine excepta. Huius solum deferri, & ostendi uetuit, cum populum erga illum beneuolentia affectum adhuc esse intelligeret. Populus igitur domesticis in malis, quamquam timore oppressus, suspirio tamen mœrorem prodidit, potissimum cum L. Scipionem imperatorem suum a seipso sub pectore traiectum, & in mare collabentem, & Petreium se inedia, ferroque conficientem intueretur. Et Catonem feræ in modũ uiscera dilacerãtem sua, Achillæ necem, ac Pothini, gaudio prosecuti sunt omnes, & in Pharnacis fuga risum emisere. Pecuniarum in triumphis summam delatam ferunt sexaginta quinque talentorum millium. Coronas ex auro duas, & uiginti, ac octingentas supra duo millia, quæ quatuor supra decem. & quadringentarum amplius uigintique millium librarum pondus excellerent. Ex quibus statim post triumphum, quæcunq; exercitui pollicitus fuerat ampliore adhud pecunia exoluit. Militi drachmas quiq; mille Atticas. Turmæ ductori his totidem. Tribunis militũ, equitibusq; ĩ duplo maius. Ad hæc singulis ex populo minã unã Atticam. Spectacula quoq; multifariã edidit, equorũ, & musici, pedestriq; certaminis, uirorum mille ad totidem certantiũ, & eqstres pugnas(

Belli a Cæsare in Libya gesti finis.

Attende triumphos.

Ex imaginibus triumphus.

Iocũda historia

Summa pecuniarum.

Spectacula.

ducentorum

ducentorum pariter,& aliud ex peditibus,equisque præludium sub inde immiscent,Elephantorum uiginti bellum utrique locatorum. Naualem præterea pugnam remigum quater millium,mille bellato ribus utraque ex parte insidentibus. Erexit & Veneri genitrici templum,ut prius ad Pharsalum uouerat,bellum initurus. Atrium quo que templo circunduxit,quod Romanorum forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium,sed eorum,qui ad iura simul conuenirent quemadmodum apud Persas, aut quærentibus,aut explicātibus iura cernuntur Cleopatra per illustrem deæ imaginem templo contulit, quæ a nobis eo in loco adhuc uisitur. Cum census populi describeretu,uix dimidium turbæ,quæ ante bellum fuerat inuentum est,in iātum huiusmodi contentio exhausit urbem. Ipse iam quarto functus consulatu in Iberia contra iuniorem Pompeium profectus est. Hoc quippe residuum,nec ab eo contennendum supererat ciuile bellum. Quicunque etenim optimi ex Libya,perfugerant,hunc in locum con uenere,& exercitus ex Libya,ducibusq; in pharsalo superatus,in unū se contulerat. Ex Iberis uero,& Celtiberis nationibus audacissimis, bello consuetis,& ex seruis præterea multitudo ingens ad Pompeiū uenerat,& iam quartum annum in his contentionibus exegerant,animoq; ad pugnandum parato cum desperatione quoque ferebantur, qua minime confisus Pompeius pugnam subire formidabat. Verum accedente Cæsari belli discrimen inire statuit, quanquam dissuaden tibus illi senioribus,qui ad Pharsalum,& in Libya Cæsarem experti, tempore fameque ueluti exteris in locis conterendum potius esse sua debant. Cæsar autem e Roma septem & uiginti diebus ad eos uenit, grauissimo exercitu longissimum emensus iter. Timor igitur,qualis haud antea exercitum eius inuasit ob multitudinem,& experientiam desperationemque hostium. Ob quæ Cæsar tardius milites i aciem educebat. Id animaduertens Pompeius proprium accessit,ob pauorem minimi eos faciens. Quod dedecus permoleste ferens Cęsar, copias prope Cordubam in aciem eduxit,insigne ut prius,Venerem illis anteponens,Pōpeius contra pietatem,Incumbente Cæsare cum exercitus pauore correptus trepidaret,pauori quoq; desidia admixta esset,Cęsar porrectis ad cœlū manib⁹,deos omnes iuocare,& ne unico prælio, multa & splendida eius gesta deturparent, cœpit deprecari. Milites quoque discurrens nominatim appellabant. Cassi de præterea adempta, uultum eius indispicere cogebat. Illi uero nec hoc quidem modo a timore cessauere,donec Cæsar unius Clypeo arrepto,duces circunsidentes in hunc modum affat⁹ est. Erit hic

Tēplū ueneris

Attrium .ps,q̄ antecedit uestibulū tēpli,siū domus, & patet adeuntibus Persæ.

Bellum Ibericum,

Magna celeritas,

Attende timorem.

Magnanimus Cæsar.

mihi uitæ finis. Vobis autem rei militaris dies ultima. Quibus dictis ex acie procurrens sic hostes protulit, ut per decem pedum spacium, loco cederent, ducentaque ad illum tela iacerentur, quorum partem euitaret, partem clypeo exciperet. Ea ex causa cæteri accurrentes ante illum constiterunt, & exercitus omnis impetu euectus per uniuersam diem depugnauit, nunc impellens, nunc repulsus. uictus uictorque per partes, quousque in uesperam tandem uictoria potitus est, ut Cæsarem dixisse ferant plærumque pro uictoria, tunc autem pro anima solum decertasse. Cæde ingenti edita, fugaque a Pompeianis in Cordubam subinde facta, Cæsar ne fugientes hostes denuo ad prælium redire possent, militibus ut urbem uallo cingerent imponit. Illi defessis corporibus ob bellum gestum. interemptorum arma inuicem deferre incipiunt, & telis in terram fixis sustinentes, super ipsa morati sunt. Sequenti die ciuitas ab illis capitur. Ex Pompeij ducibus Scapula erecta pyra semet iniecit flammis. Varri, & Labeni, ac aliorum illustrium capita ad Cæsarem delata sunt. Pompeius cladis initio cum centum, & quinquaginta equitibus ad Cartheas aufugit, quo in loco classem obtinebat, & ueluti priuatus, naues latens, lectica ablatus est. Cum autem & hos de salute desperantes intueretur, ueritus ne ob illis traderetur hostibus fuga denuo initia scapham ingressus est, pede casu a funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit. Eo modo ad locum quendam naue delatus curabatur. Cum denuo quæreretur ab hostibus, per iter profundum, dumisque obsitum fuga elabitur. Sentibus uulnus stimulantibus sub arbore tandem fessus constitit. Deprehensus itaque ab his, qui illum inquirebant, non ignaue sese protegens interfectus est. Caput ad Cæsarem delatum eius mandato sepulture traditum, Sic bellum uno impetu præter cunctorum opinionem confectum est. Reliquos ab his fugientes. Pompeij frater adolescentior in unum congregabat, & ipse Pompeius appellatus, Sextus prænomine. Verum idem latitans, & fugiens dietim prædabatur. Cæsar Romam regressus, ciuilibus confectis bellis omnibus, formidabilem se uniuersis, ac ferendum præstitit & qualis ante eum nemo fuerat. Ea ex causa honores omnes, qui supra homines ex cogitari possunt, nulla mensura illi præbiti. In sacris scilicet, ludis, munumentis, i templis, locisque publicis, per tribus, uniuersasque nationes, & reges, qui nomini Romano amicitia aliqua afficerētur. Figuræ multiformes eius statuit iscriptæ, quarum nōnullis corone ex quercu additę ueluti seruatori patriæ, quib⁹

olim ciuam

Dubia uictoria.

Crudele certamen.

Pōpeij fuga, & obsidio in Corduba.

Capit̃ Corduba a Cæsare.

Pōpeiãorum mors.

Pompeij miseranda sors.

Pompeij iunioris interitus.

Reditus Cæsaris Romam.

Honores Cæsari collati.

Corona ciuica

clypeo tegentes ornabantur. Appellatus est, & pater patriæ, & dictator in omnem uitã electus, consulque ad decennium. Corpus eius sacrum, & intemeratum habitum. Ius ab aureo solio eburnioq; dicebat, & triumphalibus indutus ornamentis continue sacra faciebat. Vrbem per singulos ãnos, diebus in quibus acie uicisset, sacratam statuerunt, sacerdotesque ad quinquẽnium, uotaq; publica pro eodem haberi solita, dignitates ad hæc constitutæ, quæ iureiurãdo nihil his quæ a Cæsare confecta essent, aduersari uelle confirmarẽt. Ad honorem quoque stirpis eius, quintilem mensem Iulium appellari placuit Templa illi plirima ueluti deo publicis decretis statuta sunt, & cõmune ipsi, clementiæque in unum condiderunt. Sic enim ut dominum illum uenerati, ut propitius sibi foret deprecati sunt. Fuere & qui regem dici suaderent, donec his percœptis se uera obiurgatione ab huiusmodi nomine continere iussit, ueluti nefandum. Cohortes militares, quarum opera se ab hostibus tutatus esset custodia dissoluit, & popularibus duntaxat ministris comitatus, in publicum processit, In hunc modum ante rostra agenti, atque iudicanti, decretum honorum omnium Senatus ipse præuntibus consulibus, ornatu miro, & ordine illi detulit. Cæsar hilare susceptis ipsis neutiquã accedentibus, atque manentibus assurgere sustinui, Verum stimulantibus ad regiæ appellationis nomen, assensum re ipsa præstitit. Cæteras dignitates, consulatu per decenniũ excepto, sibi assumeẽs consules in futurum se, & Antonium magistrum equitum eius declarauit, Lepido imperans ut interim pro Antonio magistratum gereret qui Iberiæ præpositus, amicorum gratia illi præerat. Exules omnes reuocauit nisi si quis ad ĩtolerabiles fuga puenisset. Inimicis ueniam concessit, & plærisque qui illum oppugnauerant. sæpenumero magistratus annuos contulit, & ad prouinciarum curam, aut exercituum emisit, Quibus ex rebus adductus populus, democratiam se illi concessurum confisus est, quemadmodum Sylla pari modo potẽtia usus præstitisset. Cæterum in hoc quam maxime uidetur aberrasse Imaginem quippe eius, quidam ex adulatorum numero ex uerbo ad effectum regni repræsentans, lauro tenui per alba inserta coronauit. Hũc Tribuni Maryllus, Cesetiusque carceri ĩclusere, simulant, & ĩ hoc Cæsari rem gratam agere, qui ad regni mẽtionẽ continuo subirasci consueuerat, ꝙ ille patienter perferre uisus. Alij circa portas aliquãdo gradiẽtem salutantibus, ut regẽ, cum populus ad uocem ĩgemisceret, percallide in hunc modũ respondisse dicit, se Cæsarem esse non regem, quasi ad nomẽ eius aberrasset. Cũ Maryll' eos q principium

Mensis quintilis.

Custodiæ militaris dissolutio a Cæsare.

Decretũ honorum omnium.

Status popularis.

Errorẽ attẽde.

Percallidũ nota.

Cæsaris respõsum.

principium huic rei præstitissent, subinde deprehendisset, & a ministris in iudicium deduci iuberet. Cæsar non ulterius ferendum ratus, de Marylllo in Senatu grauiter cōquestus est, ueluti astute ī eum insidias instruente, ob tyrannidis calumniam, dignū quoq; morte esse censuit uel a magistratu saltem & Senatu summouendum, ꝙ potissimum illi calumniam inflixit, quasi huiusmodi nomen affectaret, qui ad experimentum usq; progressus tyrannidem inclusam gereret. Siue enim occasio eundem puniendi, regij nominis appellatione prętēsa est, siue ꝙ tribunorum potestatem ueteri sacramento, atq; lege sacram, inuiolatamq; censeret, iram certe peringentem extulit, qui reliquum eius magistratus tempus perferre nequiuisset. Quod & ipse intelligens, pœnitentia adductus, cum hoc solum nullo belli initio in ipsa pace intolerabile, graueq; iudicaret, amicis dixisse fertur, cū illum diligentius præcauere admonuissent. Inimicis aduersum inquirentibus, occasionem se abunde præstitisse. Adhortantibus denuo illis, ut custodiam corporis Ibericis cohortibus exibere uellet. Nihil assidua custodia infelicius esse inquit, & in perpetuo timore commorātibus. Neque propterea adipiscendi regni experimēta cessauere. Nā eodem Lupercos in foro contemplante, ante rostra ī trono aureo. Antonius in consulatu collega eius, cum nudus, unctusque decurreret, ut celebritatis illius sacerdotibus mos olim fuit, ad rostra delatus, Cæsaris capiti diadema intullit. Quam ob rem cum a paucis plausus redderetur, plures autem ingemiscerent, Cæsar diadema subito reiecit, quod Antonius iterum illi apposuit. Reijciente iterum Cęsare, & id munꝰ abnuente populus ad eorum contentionem silens perstitit, suspensus quoque finem, & euentum morabatur. Cæsare diadema omnino respuente magno clamore læticiam prodidit. Cæsaremque summis laudibus omnes extulere. Ille igitur siue disperans, siue frustra labori innixus, & experimentum tandem euitans, aut calumniam, aut ciuilibus quiqusdam hostibus ultro cedēs, siue ualetudini curam adhibēs, epilepsiæ scilicet, & caduco morbo, qui plærumque inter ocium illi acciderat, in gentem Parthos, Getasque expeditionem meditatus est, Getis quidem, ut insolentioribus, & pugnæ cupidis, & propinquis sibi nationibus bellum parans, Parthis uero, ut Crassi ulcisceretur iniuriam, quem præter fœdus bello inuasissent. Exercitum igitur sex, & decem legionum peditum, equitum decem millium, qui Ionium transmitteret, præire iussit. Sermo inteirm alius ex Sybillinis monitis vulgatus est, Non ante Parthos Romanis parituros, quam rex ad eorum bellum mitteretur. Qua ex causa nonnulli ī medium afferre ausi, ut dictatorem prius, sic nunc imperatorem Cæsarem es

Aduerte q̄relam.

Diadamatis reiectio a Cæsare

Epilepticꝰ Cæsar.

Exercitus contra Parthos.

rem es

rem esse uocitandum,& quocunq; alio nomine reges appellãtur,omnesque nationes Romanis subditas nullum alium appellare regem. Ille id ipsum abhorrere simulans,omnino ad egressum suum properabat,cum iam inuidia in urbe laboraret. Cæterum per quatriduum ante quam ad Parthos profecturus esset ab æmulis in Senatu occisus est,siue ob felicitatis zelum,ac potentiæ cuius iam ad summum uidebatur peruenisse. siue ut ab illis assertum est patriæ desiderio,& caritate ducerentur. Iam enim abunde notum erat,& si Parthos non uicisset,haud ambiguum tamen Romanorum futurum regem. Hac igitur ratione ductos arbitror in eum assumpsisse impetum,nomine duntaxat inter se dissidentes,opere uero dictatorem eum,& regem ĩtuentes. Insurrexere autem in eum duo potissimum uiri Marcus Brutus,Capio cognomine,Bruti illius,qui a Sylla interfectus fuit filius & bello apud Pharsalum gesto a Cęsare profugerat,& Caius cassius, qui triremes circa Hellespontum in potestate eius dederat. Hi quippe ambo Pompeij partes olim secuti,& ab ipso Cæsare in amicorũ numero habiti fuerant. Decimus eiam Brutus,& Albinus,oẽs apud Cæsarem honoris,& fidei causa uenerati,quibusq; res magnas idem credidisset,& in ibya ad bellum proficiscens exercitum suorum curã demandasset. Nam celtas supra alpes Cecimo regendos dederat. Qui uero intra alpes essent Bruto, Cum igitur Brutus,& Cassius inuicem de prætura urbis dissiderẽt,siue aliarum dignitatum,siue præturæ ipsius causa,aut simulationis potius inter se contenderent,ne in cæteris una conuenire uiderentur Cæsar uerbis eos deliniens ad amicos ita dixisse fertur. Iusta Cassium exposcere, Bruto tamen indulgendum fore. Tanta omni in te beniuolentia, & honore erga illum usus est, ut a quibusdam Cæsaris filius existimatus sit, cum Seruiliam Catonis sororem,Bruti matrem eo tempore, quo Brut⁹ natus est ardentissime adamasset. Itaque ad pharsalum uictoria potitus, magna sollicitudine ducibus imposuisse dicitur, ut Brutum quoad liceret incolumen præstarent Verum ille siue ingratus, siue culpæ matris inscius ,siue Cæsari minus fidens erubescens sue,siue libertatem pluris faciens, scelus, patriamque præferret, siue ex Bruti prisci stirpe genitus, qui reges expulit, & a populo conuicijs ad id opus irritatus. Nam multa Bruti prioris statuæ,& ipsius tribunali inscripta clam reperta sunt, in hunc fere modum. Brute munera accipis Brute mortuus es Vtinã Brute uiueres. Quã indignam sortitus es Brute prolem? Neque ab illo profectos es genitus, pluraque huiusmodi iuuenem incenderint, ad hoc certe facinus

Inuidia.

Beneuolẽtiam nota, Cæsaris erga Brutum.

Brutus Cæsaris filius æristimatus.

Seruilia Bruti mater.

Brutus priscus

Pricipiũ cõspirationis i Cæsarem.

facinus, ueluti maiorum auctoritate dignum deflexit animum. Increbrescente itaque regis fama, & concilio iter eos de hac re tum primũ affuturo, Cassius dextra Bruto præbita, Quid in consilio facturi sumus inquit o Brute? an ut Cęsaris adulatores decet, sententiam de rege proponemus? Minime huic consilio adesse uelim, respondit Brutus. Elatus his uerbis Cassius, Quid si nos inquit, ut prætores aduocarint? quid agemus Brute optime? Patriæ inquit usque ad mortem opem afferemus. Quibus dictis complexus eum Cassius, Quis te inquit non optimus sequetur ita sentientem? An artifices, & caupones trabunal tuum inscribere magis autumas, quam Romanorum quosq; optimos, qui a cæteris prætoribus equorum duntaxat spectacula, aut ferarum, a te autem libertatem, tanquam maiorum tuorum insigne opus exigunt. Hæc igitur iampridem meditati, tunc quidem palam inter se protulere, ac primum quidem amicos proprios, dei Cęsaris ipsius attentare ausi, quos in utranque partem audaciores nouerãt. Ex suis potissimum fratres duos Cecilium, & Bucolianum, & ultra hos Rubrium Rigam. Q. Ligarium, Marcum Spurium, Seruiliũ Galbam, Sextium Nasonem, Pontium Aquilam. Hos quippe ex domesticis asciuerant. Ex amicis uero Cæsaris, Decimum, de quo præscripsimus, Caium Cascam, Trebonium præterea, & Attilium Cimbrum, Minucium, Basillumque. Cum abunde ipsis prouisum uideretur nec pluribus communicandum esse ulterius, inuicem conspirauere omnes, nullo iureiurando, aut sacrificio adhibito. neque tamen quisquam ex ipsis se immutauit, aut fidem prodidit. Tempus duntaxat, & locum requirebant. Attulit autem uel maxime commoditatẽ tempus, cum Cæsar die quarta ad exercitum esset profectur⁹. Sed custodia militum ipsum circunstante, locum in Senatu prius elegere, rati Senatores, & si conspirationem minime intelligerent, inspecta re promptissime manus ad opus allaturos, quemadmodum in Romulum, cum ex rege tyrannus effectus esset, euenisse satis cõstat. Sic isti pariformiter accidere, cum in Senatu fieret, non ab insultu existimare homines, sed ab uniuersa ciuitate perpetratum esse, & ueluti cõmune facinus, nullum periculum a Cæsaris militibus afferri posse, Verum laudem, ipsis non ignorãtibus, quantum negocij aggressi essent permanere. His rationibus permoti omnes, Senatum pro loco sibi destinant. De modo autem inter eos dubitatum est. Nonnulli quippe Antonium Cæsaris collegam in consulatu, & amicum eius præpotentem, militibus quoque quam notissimum cum eodem interficiendum esse censebant. Quibus aduersatus Brutus, In Cæsarem inquit uelut in regem insurgentes, tyrannicidarum habituros famam.

Cõspiratorum nomina.

De Romulo nota.

Dubitationẽ attende.

Iusta, sed inutilis ratio.

In amicos

In amicos uero eius,non secus,ac Pompeianæ seditionis duces,hosti um censeri loco. Ad quæ potissimum adhibentes animum, futuram Senatus unionem expectabant. Cæsar pridie quam Senatum ingre deretur. Lepido magistro equitum cœnæ adhibito,. Decimum Bru= tum, Albinumque pariter induxerat. Sermone deinde inter calices apposito,quod mortis iocũdius haberetur genus,alijs alia diuerse sen tientibus,ipse immeditatum cunctis antetulerat. In hũc modum de seipso uaticinatus est, & his quæ postridiæ passurus esset, allussisse uisus. Nocte postmodum defesso corpore cum accubuisset, Calfur= nia eius uxor per quietem existimasse uisa est,eũdem sanguine pluri mo madentem ob idque e domo exire prohibebat. Sacrificãti etiam ut plurimum signa apparuere perhorrenda. Quamobrem Antoniũ, qui Senatum dissolueret emittere curabat, Assistente autem Deci= mo,ac illum adhortante,ne suspitionis infamiam subire uellet, sed præsens ille ad locũ proficiscens,Senatum sponte emitteret, lectica in Senatum delatus est. Spectacula tũc quidem in Pompeij theatro agitabantur,& Senatus in proximis ædibus conuocabatur, solitus & ad spectacula huiusmodi accedere. Brutus interim summo mane in porticu,quæ ante theatrum sita erat,exigentibus ab eo ueluti prætor ius administrabat. Intelligentes itaque cõiurati de Cæsaris sacris, & Senatus intermissione omnino quid agerent addubitabant. Quidam igitur ad eos sic se habentes profectus, unius ex coniuratis cui Casca nomen fuit apprehensa manu, Tu me inquit amicum latere uoluisti? Brutus autem omnia retulit. Cum Casca ob conscientiam trepidare cœpisset,subridens ille, a quo inquit has pecunias, quibus ædilita= tem emeres tibi comparasti? Quo audito Casca timere desijt. Ipsos autem Brutũ,& cassium simul colloquentes,quidam ex Senatoribus Publius Lena uerbis aggressus, Dij uobis quę cogitatis felicitent in= quit. Verum celeritate opus est. Quibus auditis conturbati ambo,ex stupore siluerunt. Cum Cæsar in Senatum deferretur,quidam ex fa miliaribus coniuratione percepta,ut, quæ didicerat illi annunciaret, ad Calfurniam accessit,hoc solum inquiens instante re magna, Cæsa rem a Senatu redeuntem opperiri uelle,cum omnia,quæ in eum pa= rabantur,haud abunde intellexisset. Et alius in Gnido hospes illi no tus, Artemidorus nomine,ad Senatum accurrens nuperrime eum in terfectum reperit. Ab alio etiam insidiarum libellus in Senatũ pro= peranti traditus,qui subinde in defuncti manibus repertus est, Ante quam e lectica,egrederetur, Lena qui cum Cassio paulo ante sermo= nem habuit Cæsari obuius,quædam instantius eloquebatur. Eius rei aspectus,ac dilatio,adeo eos conterruit, ut se uicissim intuentes,

Calfurnia Cæ= saris uxor.

Testimoio Ci ceronis,& Ap= piani Cæsar oc cisus fuit loco fi nitimo Campo floris prope the atrum Põpeij in curia Põpeia na.

 prius

prius quam deprehenderetur, facinus aggredi uelle properarent. Verum cum sermone in longum producto, Lenam potius deprecantem pro aliquo, suadentemque, quam aliquid annunciantem suspicarentur, perstiterunt. Deinde cum Cæsaris ultro genua amplectentem uiderent, iterum assumpsere animos. Mos fuit principibus Senatum ingredientibus, statim ab ingressu sacra facere. Denuo itaque Cęsari id agenti, uictimarum prima corde caruisse uisa, uel ut alij referunt, caput uisceribus in primis defuit. Aruspice per id signum mortē protendi referente, subridens Cæsar id ipsum in Iberia cū Pompeio depugnanti euenisse, sibi retulit. Respondente aruspice non mediocre tunc eum adijsse periculum, & nunc inquit propitius nobis aderit, iterumque immolare monuit. Cum nec eodem modo litare posset consilij tarditatem erubescens, & ab hostibus ueluti amicis adhortatus, contemptis sacrificijs ingressus est, hoc inquiens, Necesse est, quod necesse est uenire Cæsari. Cōiurati interea Trebonium, qui Antonium ante fores moraretur reliquere. Cæsarem uero in throno considētem, amicorum in morem circunstetere omnes pugionibus instructi. Et primum quidem Attilius Cimber in cōspectu positus, fratris sui reditum, qui tum exul erat, supplex precabatur. Contradicēte Cæsare, & omnino renuēte, Cimber uestem eius, ueluti precaturus denuo apprheendit, exertoque pugione collū perculit, uoce elata, Quid immoramini o amici? Casca caput eius inuadens primus ferrū gutturi infixit, ac fere pectus ex ictu aperuit. Tunc uero Cæsar Cimbri ueste fortius apprehensa, correpta etiam ipsius manu a throno decurrit, & conuersus Cascam magna ui propulit. Sic se igitur habentis, ac latus in conuersione simul detegentis, alius transfixit altius. Cassius pugionem in uultum adegit. Brutus fœmur uulnerauit. Bucolianus inter scapulas impressit ictum, adeo, ut Cæsar feræ in modum ira elatus unumquemque eorum a se auerteret. Post Bruti plagam, ueluti desperatis rebus, ueste se circundedit, quo honestius caderet. Cecidit autem in conspectu Pompeij statuæ, Illi in cadentis dedecus, tres & uiginti impressere plagas. Plærique etiam se mutuo impellentes, aduersis percussere ictibus. Expleto ab ipsis tam ingenti scelere, & loco sacro, & in hominem pariter sacrum, intemeratumque, subito fuga per Senatum, uniuersamque urbem fieri cœpta. nonnulli Senatorum in tumultu uulnerati sunt, alij interempti, plurima etiam ciuium, exterorumque cædes ædita, nulla meditatione, sed ut in tumultu ciuitatis. per inuadentium ignorantiam solet fieri. Gladiatores quippe summo mane instructi armis, ad spectacula edenda, e theatro in Senatum per septa decurrere,

Attende morē

Portentū lege.

Caii Cæsaris cædes.

decurrere, Theatrum quoque ex ſtrepitu cum timore, & fuga diſſolutum, Venalia direpta omnia, fores occluſæ, a tectis parata præſidia. Antonius ad proprias ædes reuerſus eſt, rebus Cæſaris conſilium afferre meditatus. Lepidus uero præfectus equitum, cum in foro perſiſtens, quid actum eſſet intelligeret, ad inſulam, quæ intra fluuium ſita eſt accurrens, ibi en militum legio conſederat, in campum legionem adduxit, ut ad Antonij mandata paratam retineret. Antonio quippe adhæſerat ut pote Cæſaris amico, & conſuli in primis exiſtenti. Ipſis igitur inter ſe conuenientibus uiſum eſt, Cæſaris iniuriam quo quo modo ulciſci. Senatum autem cum interfectoribus una conuenturum magnopere timebant. Quid fieret itaque intenti proſpectabant. Circa Cæſarem milites fere nulli affuerant, non enim cuſtodibus ullis utebatur principatus officium dumtaxat inerat. Plerique porro magiſtratus, ciuium, & exterorum multitudo, non mediocris ſeruorum turba, qui ſe in libertatem uendicantes, ad domos proprias abceſſerant, Ex his tres ſolum cum eo commorati, corpus ferriculo imponentes, nullo ornatu domum detulerũt, & eius quidem, qui pauloante terræ, marique imperabat. Interfectores Cæſaris nonnulla in Senatu dicere conati, auſcultante nemine, ueſtes, clypeorum in morem ſiniſtris annectentes, pugiones quoque cruore illitos palam deferentes, regem ſe, ac tyrannũ occidiſſe clamitabant. Ex his quidam pileum in haſta præferebat libertatis ſignum, uniuerſoſque ad ciuilitatem patriã uocabant. Brutus quæ ueteres in reges peregiſſent illis memorabat. Accurrere itaque ad eos plærique enſibus inſtructi, qui eius operis minime participes ſe tamen affuiſſe ſimulabant. Lentulus ſcilicet ſpinter, Faonius, & Acuinus Dolobella inſuper, & Murcus, & Pitiſcus. Hi gloriæ nullam partem conſecuti, ſupplicij, & reorum cauſas ſubiere. Populo ad eos minime accurrente addubitare, & uereri admodũ cœpere. Senatus nempe a principio ob inſcitiam tumultumque diffugerat. Confiſi itaque his ut amicis, & cognatis, & tyrannidem inſuper odio habentibus, populum contra uerebantur. Multos quoque ex Ceſaris militibus in urbe commorantes, & qui tunc forte præſentes aderant, quoſdam quod a militaribus ſoluti operibus inter ſuffragia diſtributi eſſent. Alios quod ad expectationem præparati, Cæſarem ad exercitum euntem ſecuturi forent. Lepidi inſuper aſpectu, militumque ſub eo exiſtẽtium timore ducebantur. Antonij ad hæc conſulis, ne Senatus loco populum ad ſe traheret, aliquidque cum ipſo crudele moliretur. Hæc igitur animo uoluẽtes cum gladiatoribus in capitolium una peruenerunt. Conſultantibus quid

Modica fides.

Libertatis ſignum.

Dubitatio conſpiratorum.

Conſulationẽ attende.

quid optimum factu esset,mercedem populo conferre uisum. Nam quibusdam,quæ gesta fuerant laudare incipientibus,reliquos secuturos sperabant,libertatis causa,& reipublicæ desiderio pellectos,cum populum ex Romanis quam sincerissimum esse existimarent,quemadmodum Bruti illius prisci ætate fuerat,qui reges expulit,nec satis animaduertebant duo hæc adinuicem contraria,qui libertatis simul & mercedis cupidos sibi utiles arbitrarentur esse, quorum alterum facilimum erat,republica iampridem deprauata. Permixta iam quidem multitudo ex aduenis emersit, & libertinus par illis habetur ciuis,& seruus herilem quodammodo præfert imaginem,Senatoribus exceptis ,quibus alia uestis quam quæ seruis communis est. Annona insuper, que Romæ solummodo pauperibus impenditur, desidẽ æque, & pauperem,industriũ ue Italorum in urbem cõuocat,nec turba eorum,qui a militia soluti sunt uiritim,prisco more per patrias diuiditur. Sic enim iniusta propulsabantur bella. Verum communiter ad suffragia iniqua alienæ urbis, alienarum domorum properabant homines,& in sacris locis,templisque residebant sub uno,signo uno præside suæ ciuitatis,quæ præsentia illis erant ueluti erogationẽ quãdam reputantes,beneuoli ubi mercedem adesse noscerent. Quamobrem non difficulter admodum ex tot,talibusque uiris multitudo ingens fori in medio circa Cassium statim coit,Qui licet mercede ducerentur,quæ gesta erant neutiquam laudare audebant,Cæsaris gloriã & aliorum qui ab eo futuri erant formidantes. Cæterũ ut in cõmuni cõmodo pacẽ conclamabant, & plærumque primores ad eam hortabantur. Id enim interfectorum figmentum fuerat,salutem suam per hunc modum meditãtium, cum pax non nisi delictorum obliuione indita,sperari posset. His ita se habentibus,primus Cinna, qui prætor erat,& Cæsari cognatione deuictus in conspectum uenit, inopineque in mediũ progressus,uestem militarẽ,qua erat indutus exuit. quasi a tyranno præbitam despiceret,& Cæsarem tyrannum cœpit conclamare,& qui eum occidissent,tyranni interfectores esse, & quæ acta essent in maius collaudare,quod maiorum suorum uirtutem forent imitati,Viros eos e capitolio ut benefactores auocandos,& honoribus meritis afficiẽdos esse. Sic Cinna locutus est. At uero qui plebem ipsis permixtam,non adeo sinceram esse cognouissent,non utique eos uiros euocare satagebant,nec aliud amplius,quam pacem conclamabant. Dolobella etiã adolescens,& insignis nomine,& qui sub Cæsare in reliquum anni tempus consulatum gesturus uidebatur, cũ Cæsar urbe excessisset,& consularẽ uestem sibi induerat, & consulat⁹

Dolobella.

signa

signa circuntulerat,eum,qui talia sibi concessisset secundus accusa=bat,& his qui in illum conspirassent ignoscendum esse,se manu sola inuitum abfuisse prædicabat. Fuere qui dicerent,eũdem natalem ur=bis ea die statuendum censuisse. Ad quę mercede ducti in primis ex ultabant,ueluti prætore,& consule ipsorum indulgentia in urbe con=stitutus. Cassium quoque,& Brutum e templo deposcebant. Illi Do lobellæ maxime confisi,eundẽ,& prudentem,& iuuenem,& præter=ea consulem Antonij conatibus aduersaturum existimabant. Descẽ dere tandem ad eos soli Cassius,& Marcus Brutus,manus adhuc san guine fœdatas præferens. Intulerant enim in Cæsarem hi plagas ad inuicem certantes. Cum in medium stetissent, nihil miserandum, aut abiectum uterque eorum locutus est,sed ut in rebus honestis so=let fieri,se mutuo laudarunt,urbem beatam appellãtes, & plurimum Decimo attribuentes,qui gladiatores in tempore illis præstitisset. Deinde populum adhortari pergunt,ut paria suis maioribus experi=ri uellet, Qui reges non ex ui imperantes,ut Cæsar egerat,sed in pa=ce sub legibus degẽtes pepulissent. Ad hæc Sextum Pompeium,ma gni filium,eius,qui pro democratia in Cæsarem mouisset arma, esse reuocandum,cum aduersus Cæsaris duces in Iberia adhuc perferret bellum. Tribunos plebis Cesetium,& Marylum, qui regnum Cæsa ri abstulissent,eligendos esse. Hæc Brutus,& Cassius palam elocuti, capitolium denuo ascendunt:non enim præsentibus satis fiderant. Sed cum domesticis eorum,ac cognatis,quam primum ad templum ire licuisset,legatos eligere,qui pro ipsis ad Lepidum proficisceren=tur,& Antonium conciliationis,& libertatis prouidendæ causa,& ut patriæ ignoscerent,quæ nisi inter se omnes conuenirent magnorum malorum discrimen esset aditura. Hæc quippe legati exorare iussi,ꝙ actum erat nequaquam extollentes,cum de Cæsaris amicis minime confiderent,uerum id ipsum perferre suadentes, misericordia eorũ, quæ gesta fuerant,nõ alicuius odio,sed patriæ potius caritate,& amo re,ac urbis pietate,iam odijs exhaustæ assiduis,cum futura seditio re liquos bonos uideretur ereptura. Non eñ esse æquũ,si qua priuatim odia inter eos extitissent,ea in publicam conferre perniciem, Quin=immo multo magis in rebus publicis singulares inimicitias esse eli=minandas. Antonius autem,& Lepidus Cæsarem ulcisci, ut prius diximus,in animo habebant,siue amicitiæ causa,siue fœderum, siue dominandi potius cupiditate,ac subinde cogitantes omnia ipsis faci liora esse,tot,& talibus e medio sublatis uiris, Cognatos tamẽ, & ami cos eorum formidabant, Reliquũ porro Senatum ad eos cõuersum, ac Decimum præsertim a Cæsare finitimis Celtarum populis præ=

Conspiratorũ adhortationes ad populum.

 esse iussum.

esse iussum, qui exercitus magnos contineret. Quibus ex causis, quã tutissimum uisum est, futurorum præstolari euentum, ac subinde meditari, quo pacto Decimi copias assiduis laboribus attritas sibi assumeret. Hæc machinatus Antonius legatis ita reddidit. Ob priuatas inimicitias nihil attentabimus, uerum odij causa, & eorum, quæ Cæsari iureiurando polliciti omnes sumus, custodes fore eius corporis, aut quippiam perpesso adesse ultores, optimũ id erit iusiurãdum, scelus uindicare, & cum paucioribus innocuam potius uitam agere, quã omnibus execratiõibus esse obnoxios. Verũ hęc nos, quibus sic uidetur, uobiscum in consilio scrutabimur, & id utile urbi facinus credemus esse, quod communi omnium consensu erit approbatũ. Sic Antonius aperte locutus est. Illi relata gratia discedunt, in spe firma ponentes omnia. Senatum certe in cunctis obsecuturum illis esse confidebant. Antonius interea magistratibus nocte urbem custodire imperat, quemadmodum per diem ex interuallo in medio locatis. Conspiciebantur itaq; per uniuersam urbem ignes, quorum gratia nocte tota coniuratorum amici ad Senatorum domos decurrebãt, eosq; ad patriæ salutem, ac suam hortabantur. Ex aduerso, eorum, qui ex forte electi fuerant, duces ferebantur, palam comminantes, nisi illis promissa etiam ultro data seruarentur. Etiam ciuium pars sincerior fiduciam acceperat. paucitate eorum, qui quicquam agerẽt inspecta, & ad Cæsaris memoriam una ferebatur, animoque erexerat. Eadem nocte Cæsaris pecunias cum imperij codicillis in Antonij domum detulere, siue Cæsaris uxore id iubente, quæ a minus tuta in securiorem Antonij domum se contulerat, siue Antonij mandato. His peractis decretum nocte perlectum est Antonij sequenti die in Telluris templo, haud longe ab ipsius domo Senatum habiturum. non enim in consiliũ, quo Capitolio subiectum fuit, accedere audebat, gladiatoribus apud coniuratos commorantibus, nec exercitum urbi inferre, ne tumultum concitaret, quem Lepidus subinde intulit. Appropinquante die quidam ex Senatoribus in telluris templum conuenere, & Cinna Prætor uestem adhuc exutus militarem, quam pridie, ueluti a tyranno præbitam reiecerat, una uenit. Hunc quidam ex Cæsaris militibus ira conciti. quod primus, quamquam Cæsaris affinis maledicta in eum congessisset, ægre perferentes, lapidibus insecuti sunt, & ad domum quandam fugientem comitati, igne adhibito succendere tentabant, nisi quod a Lepido exercitum ductante sunt prohibiti. Id cõfidentiæ in primis signũ Cæsaris reb9 uidetur affuisse, & quod mercede ductis, cõiuratisq; incuteret timorẽ. In Senatu uero ꝑexigua quædã sincerorũ manus aderat, uiolentorũ quoq;, & querulorum

Antonij respõsio astutissima. Imputat iusiurandum Bruto, & socijs.

Antonij mandatum.

Pecuniæ Cæsaris in Antonij domum delatæ

Decretum.

Principum tumultus.

rulorum. Plures enim uario apparatu ad coniuratos se contulerant,& primum fide dignos seipsos existimantes,cum illis una adesse,& cōmorari,& a reis ad optimos transire lætabantur, Quod ab Antonio neutiquam prohibitum fuit,satis fiso,eos minime uenturos esse,quē admodum non uenere quidem. Senatus scrutatione pręposita,quidā quod ab illis audacius admodum tentatum fuerat,laudabāt uiros eos tyranni interfectores,& meritis honoribus donandos prædicabant. Quidam honores dandos abnuebant,recusantibus ipsis,nec ob id,q̄ egissent fecisse profitentibus, satis esse illos ut benefactares collaudare. Alij laudationem eam omittendam esse.solum illis ignoscendum iudicabant. Nonnulli circa huiusmodi subdole se habebant, satis animaduertētes,si a Senatu a principio admissi essent, ad reliqua post modicum,faciliorem illis affuturum aditum. Erant & qui cæteris sinceriores,hoc opus ut nefandū adhorrerēt. Quod autem ab illustrium domibus salui præstarentur,nequaquam prohibebant, querebantur tamen,si eos ut benefactores honoribus excolerent. Plærique e contrario dicebant non conuenire,quibus salutem præstitissent inuidere,ut tuti esse possent. Cum uero quispiam dixisset,eorum laudem Cæsari calumniam afferre, neutiquam concedendum putauerunt,ut defunctus uiuis præferretur, alio constanter admodum dicente,ex duobus alterum eligendum esse,aut Cæsarem scilicet tyrannum profiteri ,aut hos uiros ex misericordia saluos facere. Hoc solū reliqui admittentes,sortes ad hæc tradendas postularunt,ut de Cæsaris iureiurando inter se scrutarentur,sententiam quam sincerissime ab illis ferri posse,nihil ad sortes necessitate latas ītuentib⁹,neq; ut prius de se ipsis sollicitis,atq; ferentibus,defuncto Cæsare,sub quo nihil sponte egissent. Pōpeio exempto rebus humanis,ac post Pompeium infinitis alijs Antonius eos contemplatus cum īsidias astrueret, in sermonum materiam haud inopem.& quæ ambiguitatem auferret, eos incidisse uidens, quod animo conceperat, domestico quodam pauore, ac sollicitudine illis aperit, & Senatorum multitudine conspecta, qui partim ad urbanos magistratus atque sacerdotia ,partim ad prouinciarum, exercituum ue præfecturas a Cæsare in futurum creati fuerant, quasi & ipse in expeditionem ad quiquennium esset abiturus,silentio per tubicinem indicto, cōsulari potestate sic effatus est. Qui sortes de Cæsare denuo emittendas cēsent,eos ad hæc ītelligere necesse ē,Ipso scilicet īperāte,& præside iuste electo,oīa ab eodē facta,& p̄bita,illęsa permanere. Sin uiolētia,& tyrānide crassatū asserant,corp⁹ extra urbē insepultum abijciendum esse eiusq;

Quot discrepātes sententias ī Senatu aduerte

Attende.

Sortes.

Fraus in tempore.

Oratio astuti. & mali uiri.

esse eiusque gesta omnia pro nihilo habenda. Est autem, ut cõiector, quæcunque per omnem terram, mariaque prouehuntur nobis uendicare, & multa eorum nolentibus etiam nobis obtinere, quod post modicum ostendam. Quod autem ad nos solum pertinet, quoniam de nobis solis id ipsum est, uobis ante omnia proponam, ut in re perfacili, difficiliorum imaginem possitis cernere. Nos quippe fere omnes partim sub Cæsare magistratum gessimus, partim adhuc gerimus ultra illos designati, partim in futurum gerere electi sumus. At quinquennium quippe, ut scitis, & urbani uobis magistratus, & anniuersarij ad prouinciarum, aut exercituum curam distributi sunt. An hos sponte estis omissuri? hoc enim in potestate uestra est, Hæc igit̃ uos in primis dijudicare censeo, deinde reliqua perspicere. Ita Antonius ingens, non pro Cæsare, uerum pro seipsis, incendium exuscitans, loqui desijt. Illi subito uoce elata nullas alias sortes deposcentes in medium prosiliũt, nihil prius a populo, quam ut ipsis rata ꝑmanerent quæ concessa fuerant, expostulant, quibusque uel ætatis imbecillitas, aut aliud quippiam in electione nocuisset indulgerent. Horũ in numero Dolobella ascribi uidebatur, cui minime licere existimabant, cum quintum supra uigesimum ętatis annum duntaxat ageret unica ex lege concessum sibi inire consulatum. Subita igitur eorum quæ pridie interagenda dixerat, immutatio ab illo facta est, eodem conuicijs multos incessente, qui coniuratis honores afferre decreuissent, ducesque suos accusassent, quo condecentem percussoribus salutem quærerent. Alij porro Dolobellam, cæterosque ad spem magnã incitabant, gratiam ob id a populo sperantes, si magistratus statim declararet non ex præsidentium immutatione ulla, sed ut legaliorẽ creationem fore ostenderet quæ a monarcha ipso esset ædita, & quæ ornamentum quoddam ipsis in monarchia, & democratia pariter afferret. Dum hæc illi loquerentur, quidam ex prætoribus uestes in cõtradicentiun deceptionem ultro exuunt, ut demum cũ cæteris illas assumentes, iustiore impetu efferri uiderentur, neque creationis huiusmodi fuisse. Sic procedentibus rebus, Antonius, Lepidusque e Senatu simul exeunt, & statim non nulli a longe accurrentes eos uocitabãt, Cum ab alto conspecti essent, & uociferantium quies uix tãdem subsecuta foret, quidã ex illis siue sua sponte, siue ab alijs induct⁹ ne similia patiantur p̃cauere eos admonet. Quo dicto Antoni⁹, exuta ueste, thoracẽ, quo erat indut⁹ aperuit, Aspiciẽtes deĩde uerbis irritans, neminẽ sine armis, ac ne consules inquit, tutos esse posse. Acclamãtibus utraq; ex ꝑte plurimis, ad id facinus accurrẽdum esse, multis contra ad pacem

Confiscatio bonorũ omnium.

Principium omnis erroris.

Dolobella.

Antonij fallaciæ.

De pace contra Brutum.

tra ad pacem prouocantibus,his,qui de pace loquebantur ita respondit. De hac igitur ꝑscrutemur qualis futura sit,& facta queadmodũ seruari possit. Inscrutabilis quippe eius est securitas,quoniam neque Cæsari sacramenta quidem profuerunt neq; execrationes. Ad illos uero,qui exire eum suadebant subinde conuersus,consilium eorũ cõmendauit,quasi sacratiora,& magis pia præeligerent. Et ipse inquit in aciem uos educerem,primus uerbis intonãs,nisi ꝙ consul sum,cui dictorum magis q̃ iusticiæ cura imminet. Qui enim intus sunt ita nobis suadent. In huncmodum Cæsar,quos hostes ex ciuibus cęperat,ob urbis utilitatem saluare studens ab illis interfectus est. Hæc Antonio sensi machinante, qui factis opem afferre suadebãt, Lepidum in auxilium simul prouocant. Lepido uero loqui incipiente,qui longius aberant,ut in forum descenderet,eum hortabantur,ut omnibus æque uox eius nota esset. Quamobrem & ipse subito processit,ratus plebem ad se conuertere,& ad rostra delatus,suspirare, flereq; in multorum prospectu cœpit,deinde sic orsus est. Hoc in loco heri cũ Cæsare una affui. Eodem in loco uicissim defuncti necem cogor inquirere. Quid igitur a me uultis? Acclamantibus multis,ut Cæsaris necem ulcisceretur, contra mercede conductis reclamantibus, ut pacem urbi impenderet. Hoc inquit consulemus,sed qualem pacem dicitis,& quibus firmatam sacramentis? Nos quidem per patrios omnes,iureiurando Cæsari polliciti sumus,deinde fefellimus,qui iuratorum optimi esse dicimur. deinde ad eos qui ultionem postulabant se conuertẽs, Cæsar inquit a uobis ademptus est,sanctus re ipsa,& colẽdus uir. Vrbẽ ne,& cæteros lædere uerebimur? Hæc itaque primores e uobis perscrutentur,si pluribus uidetur. Exclamantibus iterum illis,solus perscrutator. Sic uolo ĩquit,& optimum mihi etiam adest iusiurandum, & soli quidem. Cæterum nec mihi,nec uobis solis hoc uelle sufficiet,aut solis contradicere. Hæc & huiusmodi machinantem,qui mercede ducebantur, liberalem intuentes, laudare incipiunt, & ad sacerdotium Cæsaris ineundum adhortantur.

Simulata uerba Lepidi.

Cæsaris Sacerdotium.

Quo audito non nihil exhilaratus est,& hoc inquit posterius mihi memineritis, nam indignus esse uideor. Magis adhuc confidentiæ ob sacerdotium de pace,assumentibus his,qui mercede ducebantur, & instantius urgentibus, Hoc impium,& iniquũ est inquit. faciam tñ quę uolueritis, Et his dictis ĩ Senatũ reuersus est. In quo Dolobella per omne tẽpus cõsulatꝰ causa turpissime ĩstiterat Antonius q̃ in populo fierẽt opperiẽs,cum risu eum intuebaẽ. Diuerse quippe sentiebant,ut abũde ex aspectu licebat ĩtueri, nec aliquid ĩ populo feruẽtiꝰ actum

A ttẽde simultates.

actum apparebat. Coniuratos itaque ex necessitate saluare instituit, necessitatem occulens, quasi in re difficili ex gratia eos praeseruaret. Quae igitur a Caesare facta erant, consilio firmare studens, & consulta perficere, silentio a tubicine iterum indicto, sic orsus est. Ego quippe o uiri de ciuium facinore, consulentibus in unum uobis nihil locutus sum. his autem, qui de Caesaris sorte ex aduerso pro illis deposcebant, unicum ex operibus Caesaris anteposui usq; nũc, quod uobis nõ irrationabiliter tumultũ attulit. Si enim magistratus deposuerim⁹, facile confitebimur, tot, & tales uiros indigne eos assumpsisse. quę igitur minus audistis, perscrutemini nunc, & numero colligite urbes, nationes, reges, dynastas, & quaecunq; ut sic dixerim, ab oriente in occidentem Caesar nobis uirtute, ac potentia subegit, legibus, clementia & benignitate firmauit. Horum nonnulla uos sinere necesse est, his, qui ea sibi uendicarunt, in omnia bellis, dissidijsq; adimplere uultis, qui patriae maxime aegrotanti ob facinora nuper gesta, salutem afferre cupitis. Et haec quidem, quae a difficilimis, & tremendis rebus lõge absunt omittemus. Illa uero, quae non solum uobis propinqua, uerum domestica per Italiam omnem sunt referam, eorum, qui uictorię praemia sumpserunt, quorum multitudo ingens est in armis, sub eodem ordine a Cęsare instituta, & multa uicissim in urbe armatorum millia, quid eos acturos existimatis, si qua accepere, aut que ex ciuitatibus, prouincijsque auferre satagunt, illis abstuleritis? Haec quidem nox praeterita per imaginem uobis ãteposuit depcantibus quippe uobis pro his, qui deliquerant, illi ex aduerso comminantes accurrere. Corpus caesaris attractum, ac foedatum, insepultum quoque abiectum, Haec enim ex legibus in tyrãnos fieri solent Circunspicite nunc, & cogitate, qui cum eo militabant, Celtarum, Britannorũ, quę accepere stabilia ne sibi fore existiment, illo, qui concesserat sic turpissime affecto? Quid populum ipsum facturum, quid Italos omnes creditis? Quantam in uos concitaturos esse inuidiam deorum, hominumque si imperium uestrum ab oceano usque ad ignotas gentes propagatum foedaueritis? Non enim causa, & reprehensione minus carueritis ob huiusmodi inconstantiam uestram, quam hi, qui consulem in consilio, sacrum hominem, sacro in loco, conuocato Senatu, in conspectu deorum occidentes, honore dignos arbitrãtur. Indignum uero, illum haberi uolunt, qui etiam apud hostes, ob uirtutem est dignissimus. Ab his igitur ut foedissimis, nec in nobis existentibus, abstinere uos omnino cupio, Sententiam autem affero, ut ea, quae per Caesarem facta, & consulta sunt stabilia permaneant. Delin

Oratio fraudulẽta Antonij.

Magna laus.

Consulis sñia.

ant. Delinquentes uero laudibus extollere neutiquam dignum puto. Non enim sanctum, non iustum, aut consonans id quidem est, si quæ a Cæsare acta sunt uelimus confirmari. At si ex misericordia eos saluare cupitis, affinium, & amicorum causa, idque ad eorum gratiam illi ipsi habituri sunt, minime reprehendo. Hæc cum increpatione, & impetu quodam grauitatis, disserente Antonio, decretum statim silentibus omnibus, & id approbantibus perlectum est. Nullas in morte Cæsaris controuesiarum causas habendas esse, quæcunque ab eo facta essent, & consulta, permanere. Ad utilitatem porro urbis, & eorum qui salui futuri essent, firmitatem, id a necessaris, eorum extortum est, ut hoc etiam adderetur, non ob iusticiam, magis quam ob utilitatem, ea fore conseruanda, quod ab Antonio concessum est. Dum hæc ab illis decernuntur, quicunque sortientium duces aderant, proprium pro ipsis decretum cum communi adijciendum postulant, ut quæ sorte collata & data fuerant, immota permanerent. Quod nec prohibuit Antonius, Senatui trepidatione iniecta. Itaque id etiam concessum est. Secutum est, & aliud huic simile, Senatoribus ad domos properantibus. Cæsar nempe apud Lucium Pisonem testamentum deposuerat. Nonnulli igitur Senatũ a consilio redeunte intuentes suadere illi properant, neque testamentum publicandum, neque corpus publice humandum esse, ne quid noui tumultus in urbe fieret. Senatoribus minime assentientibus, ipsimet publicare uelle dixerunt, ut quid communi consensu factum esset, populo minus uirium afferre posset, tyrannidem rursus designantes. Ad quæ quam maxime exclamans Piso, consules Senatum adhuc præsentem conuocare admonet, deinde ita fatur. Qui tyrannum unum interemisse gloriantur, plures nobis pro uno effecti sunt tyranni, qui a me sacrorum principem sepeliri prohibent, & testamentum efferenti minitantur, & substantiam eius, ut tyranni inter se partiri cupiunt, & ultra hæc quæ ab illo publice facta, & decreta sunt, rata esse statuerunt. Quæ uero a seipso dereliquit, minime ualere asserunt. Quis iste? non Brutus certe, aut Cassius, sed qui illos ad hoc impulere facinus. Sepulchri igitur uos domini eritis, testamẽti ego. Nec. n, qui fi dei meæ cõmendauit prius falli sinam q̃ quispiam spiritũ mihi adimat. Tumultu, & ĩdignatione inter oẽs subito coortis, & maxime ab his, q se aliquid ex testamẽto adepturos cogitabãt, uisum est testamẽtũ ipsum in medium afferre, & cõmuni ĩpensa corp⁹ sepelire. Et super his consilium dissolutũ est. Brutus interĩ, & Cassius perceptis his quæ gesta

Dicreti publicatio.

Nota clausulã

Attende aliũ tumultum.

Nota Pisonis uerba

Audax uir.

Testamentum Cæsaris.

Oratio Bruti uiri optimi.

quæ gesta fuerant, ad multitudinem misere, ut ad eos in capitolium ueniret. Accurrētibus statim plurimis, Brutus sis exorsus est. In hūc locum uobiscum conuenimus o ciues, qui heri in foro simul uenera= mus, non tanquam ad templum fugientes, cum nihil deliquerimus, neq; tāquam ad prærupta quædam, cum res proprias curæ uestræ mā dauerimus. Cæterum Cinnæ clade, qua indignissime & crudelissime affectus est ad id compulsi sumus. Sensimus quæ ab hostibus pro iu reiurando obijciuntur nobis, & ob id securitatem nullam pacis asserē tibus. Quæ igitur ad ea respondere uelimus, uobis referemus o ciues, cum quibus, & alia, quę ad popularem statum pertinebant consulim⁹.

Pōpeius popularis.

Postquam e Gallia Cæsar contra patriam, hostilibus armis profectus est, & Pompeius in primis popularis inter uos, ea passus est, quæ om= nes norunt, & post eum multitudo alia bonorum ciuium, qui in Li= bya, & Iberia bello conciderunt, haud imprudenter illum ueriti, qui tyrannide iam firmam possideret, præteritorum obliuionem a nobis exigendi facile concessimus, eamq; iureiurando confirmauimus. Ve rum cum a nobis idem ex sacramento exegerit, non præsentia solum patienter ferre, sed in futurum quoq; seruos esse uelle. quid egerunt, qui contra nos calumnias molliri student? Ego quippe Romanos eos, qui uere Romani sunt, mortem sæpius electuros reos, quam ultroneā iureiurando subire seruitutem. Sin huc usq; nihil ad seruitutem mol litus est Cæsar, nos peierasse confitemur utique. Sin uero neq; magi stratus in urbe, neque prouinciarum præfecturas, & exercituum, neq; sacerdotia, sortilegiaue, aut honores alios uobis contulit, neq; de quo quā prius consuluit Senatus, neq; populus quicquam cōfirmauit, qui in omnibus Cæsar ex mandato adesse uellet, neque malis satiari un= quā potuit, sed Syllæ similis effectus est, quamq̄ ille de inimicis ult⁹ rempublicam uobis reddidit. Hic autem ad aliam expeditionem ꝑ fecturus ad quinquēnium suffragia uobis sustulit. qualem huiusmo di libertatem dicemus esse, cuius nec spes hucusque affulxit? Quid populo præsidentes Cesetius quidem & Maryllus? nonne sacro mu neri, intemeratoque præfecti, cum contumelia repulsi sunt? & lex una maiorum, & iusiurandum? neque causam inquirere Tribunis ad huc existentibus licuit. At Cæsar eos nullo indicta causa expulit. Vtri igitur in sacros deliquere? An Cæsar ipse sacer, & intemeratus, cui ista non sponte, sed ui coacti facere concessimus, pro quo prius= quam in patriam rediret armatus, tot ac tales, & bonos quidem ci= ues neci dedimus? Tribunorum quippe magistratum, num sacrum, intemeratūque patres nostri, in populari regimine, nulla necessitate ducti esse uoluerunt? Idque iureiurando perpetuo fore confirmarūt?

Confutatio iurisiurandi.

Ad quem

Ad quem reditus imperij,rationesque deferunt. Quis nobis inuitis
ærarium aperuit? Quis intactos,& inuiolabiles pecuniarum thesau=
ros rapuit,& alteri Tribuno prohibenti,necem est comminatus? Sed
quale iusiurandum ad seruandam pacem iam tutum erit inquiunt,Si
quidem nemo tyrannus sit,nullo sacramento necesse est, neque parti
bus nostris ullo tempore opus fuit. Si uero alius tyrannus esse cupit,
nihil fidum a Romanis,aut iusiurandum ullum expectat. Hæc em̄
in periculo adhuc constituti ipsi dicimus,& pro patria continue dice
mus. Nam cum stabili adhuc dignitate frueremur apud Cæsarē,pa=
triam honori nostro præposuimus. Calumnientur igitur,& in sorti=
tionibus irritantes uos. Iam quidam ex incolētibus & incolatum ha=
bituris hic adestis. Annuite mihi,& significate uos adesse. Annuen=
tibus plurimis,Eya inquit o uiri,sic in alijs facite simul accedentes.
Oportet quippe uos,quæ conuenientia sunt perferentes, atq; facien=
tes,a patria uicissim,a qua præmissi estis,æqua præmia suscipere.
Vos populus Romanus Cæsari contra Britannos,Celtasque conces=
sit. Aequum est igitur uos strenue agentes honorum,& utilitatum es
se participes. At ille uos sacramentis anteueniens,quāquam inuitos
contra patriam armauit,& in optimos ciues,in Lybiam pariter dubi=
tantes ire compulit. Si enim hæc dumtaxat efficissetis,forsitā & pro
his lætaremini præmia,ab illo petere. Sed cum nullus liuor,nullum
tempus aut humana obliuio,quæ in Celtas, & Britannos per uos fa=
cta sunt,extinctura uideatur,pro his præmia exposcere, æquum du=
cimus,quæ priscis militibus a populo dari consueuerant,qui domesti
cis,& immaculatis uiris,nunquam tellurem eripere sustinuit, neque
alijs aliena distribuit,neque uictoria potitus,æquū retributionis op⁹
ab hostium delicta arbitratus est,uniuersos agros sibi uendicare. Cæ
terum partem illis abstulit,eosque milites iussit incolere,ueluti deui
ctorum custodes hostium. Et plærumque non sufficientibus agris,q
sub hasta acquisiti fuerant,ex communi partem diuisit, aut aliam il=
lis precio coemit. Sic populus,a cura uacuos incolatum uos habere
uoluit. Sylla uero,& Cæsar,qui in patriam cum armis ueluti hostilē
irruerunt,super ipsam custodibus,satellitibusque indigentes, neque
uos per prouincias diuisere ullas,neq; tellurē uobis cōpararūt,nec bo
norū quæ in publicū relata fuerāt partē cōtulerāt, neq; honores his,
quib⁹ adepti fuerāt,ad eorū solamē reddiderunt,cū multa ex ærario,
multa ex his,quæ in publicū uenerāt haberēt. Verū Italiæ nihil deli
quenti,aut quippiā inique agēti,lege belli,ac prædatoria lege,agros,
domos,sepulchra templa abstulere,quæ ne alienigenis quidem hosti
bus ipsi toleremus,sed decimam illis fructuū imposuimus. Sic uobis

Optimus uir

Confutatio in Antoninm, & Cæsarem.

Lex predatoria

quæ nostrarum sunt gẽtium partiti sunt. eorum uidelicet, qui uos supra Celtas, Cæsaris militiæ coniunxerunt, præmiseruntque, & multa ex uictoria uobis exoptarunt prouenire. Vos autem sub signis militari ordine confertos collocarunt, neque pacem assequi potentes, neque intrepide degentes, eorum causa, qui e proprijs expulsi fuerant. Namque errabundus, & quæcunque sibi uendicans uos in multis ab seruato tempore, custodes habere meditatus est. Sic enim tyranni in primis cupiunt, non autem tellurem uos assumerere, quam aliunde præbere potuit, sed ut in hostes continue insidiantes, custodes uos fidos, & stabiles haberet, ac uicissim principatus ab eo oppressi, & similia uobiscum iniuste perferentis. Beneuolentia nempe tyrannorum ad satellites ex iniuriarum illatione fit, timoreque perferendi, & hãc quidem o dij immortales cohabitationẽ uocant, in qua gemitus eiusdem nationis hominum, & insultus ad eos, qui nihil egere, perpetantur. Verum illi nunc quidem consulto nationi nostræ inimicos uos pro sua utilitate reddidere. Nos aũt, quos nũc urbi præsidẽtes, ex misericordia saluare uelle asserunt, eandem tellurem uobis imperpetuũ firmauimus, firmamusque, & testem horum deum facimus, & habetis habebitis, quæ accepistis, neque uobis quisquam eripiet. Non Brutus, non Cassius, non omnes, qui pro uestra libertate periculum adiuimus. Quod unicum in hac requerela dignum est. Sanemus nos ipsos. Id enim conciliationem ad omnes uobis similes nationes afferet, & iocundum erit obsequentibus, quibus honorem ablatæ telluris ex publico reddere intendimus, & ex primis quidem conferre uectigalibus, ut non solum ex sorte uobis præbita certa teneatis, uerum sine inuidia incolere possitis. Hæc disserente Bruto, audientes omnes, & inter se una cõferentes, ut iustissima comprobarũt, & hos uiros intrepidos, & populi præsertim amicissimos admirati summa beneuolentia complexi snnt, & in sequẽtem diem eorum operam nauare pollicentur. Cum illuxisset, consules multitudinem ad concionem conuocant, & quæ illis uideantur intelligunt. In his Cicero uir disertissimus, de discordiarum obliuione laudationem peringẽtem retulit. Ita omes insultantes Brutum, Cassiumque e templo auocant. Illi obsides interim sibi mitti poscunt, quibus Antonij, & Lepidi filij præmissi sunt. Quamprimum Brutus, & Cassius in conspectũ uenere, adeo plausus ingens, & uociferatio exorta est, ut consulibus nonnulla dicere cupientibus, nemo assisteret, sed eos quamprimum inter se cõciliari, amplectique iuberent. Quod ab illis factum est, statimque cõsulibus animus hebetari uisus, siue timore, siue inuidia, ut uiros illos in republica diuersa ab ipsis sentientes conspexere. Interea Cæsaris testamentum

De Cæsare loquitur.

Finis orationis Bruti.

Cicero Vide in philipicis.

Obsides.

Testamentum Cæsaris.

testamentum tabulis quibusdam affertur, quod multitudo recitari iussit. In eo Octauius sororis suæ nepos adoptiuus filius inuentus est. Populo hortanti Trasthyberini præbiti, singulis Romanorũ ciuib⁹ qui in urbe aderant, quinque, & octoginta dragmæ Atticæ collatæ. Qua ex causa populus ad irã subito cõcitus est, cũ tyranni calumniã se ductus, uiri patriæ suæ amicissimi, testamentum intueretur. Miserãdum porro, uel in primis id uisum est, cum Decimum Brutũ ex eius percussoribus, inter secundos hæredes scriptum cognouisset. Consuetudo nempe Romanorum in testamentis fuit, primis hæredibus secũdos addere, ut si primi hæreditatem non adijssent, nanciscerentur ultimi. Ob id non mediocriter cunctorum animi turbati sunt, dirum, ac nefandum existimantes, Decimum in Cæsarem ultro cõspirasse, qui ab illo filius esset nominatus. Pisone deinde Cæsaris corpus in forum deferente, turba ingens ad custodiam eius cũ armis aduolat, cumque magna uociferatione, & insigni pompa in rostris collocãt. Subito itaque eiulatus, & suspiria audiri, arma ab his, qui deferebant cõcuti cœpere, nec multo post obliuionis secuta pœnitẽtia. Antonius sic se habentes contemplatus, neutiquam occasionem negligendã ratus, laudes Cæsaris dicere exorsus, ut consulem cõsulis, amicum amici, cognatum sibi cognati decet. Erat enim Cæsaris iam sanguine cõiunctus, ita retulit. Non dignum arbitror o ciues tanti uiri commendationem in funere eius a me potius, qui unicus sum, quam ab uniuersa patria esse referendam. Quæcunque enim uirtuti Cæsaris, quem nos pariter amauimus, Senatus, & post ipsum populus uiuẽti adhuc, ex decreto contulit, uestram, & non Antonij uocem esse existimans referam. Et hæc uultu mœsto, grauique recensuit. Voce deinde singula indicãs, & in his diutius insistens, maxime in quibus ex decreto eũ consecrarant, cum diuinum scilicet, & intemeratum. patrem patriæ, & benefactorem, uel præsidentem, & qualem neminem unquam appellassent in omnibus. Antonius uultum, manumque ad Cęsaris corpus inferẽs, sermonis impetu facinus aperuit. Ad singulos etiam oratione breui innuens, misericordia, indignationeque repleta. Hoc inquit decretum patris patriæ, hoc pietatis testimonium, hic sanctus, & intemeratus, & illæsibilis uir, & ad quem aliquis perfugeret, nõ autem ab eo diffugeret quisquam. Verum ille uobis sacer, & immaculatus interemptus est, non tyranni in morem per uim honores capiẽs. quos necunquã postulauit. Illiberrimi quippe nos, qui hæc indignis & minime poscentibus impendimus. Verum uos pro nobis respondete, quare non illiberi? O fideles ciues, qui tali honore defunctum estis prosecuti, & his dictis, iusiurandum iterum recensuit. Nos Cæsaris, &

Romanorum mos in teũamẽtis.

Cæsaris corpus in rostris.

arma concutiebant in funere.

Viri seditiosi uerba, & libertatis inimici.

sarem,& Cęsaris corpus totis uiribus custodire pollicemur, si quis insi diabitur. Extorrē esse si quis opē nō attulerit decernimus. In hoc maxime uocē, manumque capitolium uersus erigens. Ego Iuppiter patriæ, cæteriquc dij inquit opem afferre paratus sum, quemadmodum iureiurando sum pollicitus cum collegijs meis, quæ cognita sunt inferre libeat, & inferri deprecor. Tumultu igitur a Senatu super hoc maxime, quod in eum publice dicebatur, elato, paulisper se refrigerans Antonius, & ad se rediens iterum fari cœpit. Videntur inquit o ciues, quæ gesta sunt non hominum manu, sed dæmonum potius opera esse facta, & quid adest, magis quam quod factum est, decet perscrutari, cum maius periculum nobis allatura uideantur, quæ futura quam quæ sunt præsentia, ne ad pristinas seditiones reuertamur, & quicquid generosi in urbe residet conteratur denuo. Præmittamus igitur eum tanquam sacrum in beatorum numerum, solitum illi hymnum, & fletum decantantes. Hæc referens uestem a pectore quasi lymphaticus quidam abscidit, seque ea accingens manuum dexteritate lectum sub tentorio posuit, nunc abscondens, nonnunquam detegens, ut deū celestē primū uersibus cecinit, & ad fidē ex deo geniti manus protendit, cōcita uoce bella, pugnas, uictorias, gentesque quas idem patriæ subegerat edisserēs, Spolia præterea, quæ detulerat summa admiratione recensens, & continue exclamans. Hic solus inuictus contra omnes qui cum eo congressi sunt. Tu solus patriæ, per trecentos annos turpiter afflictæ attulisti opem, & feras gentes, quæ solæ in Romam uenerant, & incendium urbi solæ intulerant ad genua tibi subiecisti. Multa alia demum deprecatus, uocem ex splendida uertit in flebilem, & ut amicum indignissima perpessum deflere cœpit, ac lamētari palā; exoptare pro Cæsare animā propriā cōmutare posse. Dein uehemētissime cōuersus in lachrymas, Cæsaris corpus nudū protulit, uestem pilo impositam ostētans, plagis laceratam undique. & imperatoris sui sanguine fœdatam. Ad quæ populus ueluti lugubri in turba lamentatus, ex luctu in iram commotus est. Cum uero ad hos fletu, & alij uicissim ritu patrio, cum cantu referrentur, uoluptate ductus, opera eius denuo, cædemque recensebat, potissimum in his, in quibus Cęsar erumnas proprias deflere uidebatur, aut quibus ex hostibus beneficijs fuisse nominatim prædicabat, uel cum de percussoribus eius, ueluti admirans querebatur Men. seruasse, ut essent, qui me perderent? Ad ea populus quasi in re admiranda agebatur, maxime, omnes scilicet in cædem eius coniurasse, qui ex Pompeiana seditione Decimo excepto in potestatem eius uenerant, & pro supplicijs ad magistratus, nationumque præfecturas, & exercituum

Tumultus.

Deificatur Cęsar ab Antonio

Gallos itelligit

Attende.

& exercituum elati fuerant. Decimum præterea ab eo dignum habitum, ut filius institueretur, ac hæres. Sic furente turba, cum ad manus sese accingeret, quidam ex Cæsaris lecto imaginem eius extulit, cæra fabricatam. nam corpus supinum in lecto residēs haud ab ullo cerni poterat. Imago autem ex machina undequaque uertebatur, & tres supra uiginti plagas per uniuersum corpus, uultuque ostendebat, ferino ritu impressas, atque patentes. Hanc igitur imaginem, ut lugubrē intuens uulgus, dolorem ulterius ferre non potuit, uerum in unum statim coniurauit, ac locum in quo Cæsar ab æmulis interemptus fuerat, circundedit, igneque combussit, & percussores longe fugientes insecutus est, adeoque intemperanter ex ira & dolore commotus est, ut Tribunum Cinnam ex nominis parilitate deceptus, cum prætor, qui in Cæsarem orauerat Cinna diceretur, eundem esse existimans, non expectato iudicio, crudelissime necauerit, contrucidaueritque, ut nulla pars sepulchro potuerit inferri, ignem quoque ad cremandas percussorum domos comportarit. Verum resistentibus strenue illis, uicinisque rogantibus, ab incendio temperatus est, quamquam populo arma insequentem diem afferre comminanti. Qua ex causa percussores se occultantes ex urbe diffugere. Populus ad Cæsaris corpus denuo reuersus, in Capitolium defferre, ueluti rem commendatione dignam, & cum diis tumulare pariter contendit. Aduersantibus demū sacerdotibus in forum retulit, quo in loco uetera Romanorum regū uisebantur monumenta. Et ligna, sedesque, & quæcumque in foro parata aderant, aliaque huiusmodi intulere omnes, ac pompam uicissim abundantes inferētem, nonnulli coronas a seipsis, & donaria multa iniecere flammæ, & per noctem circa pyram constitere, quo in loco primum ara erecta est, nunc templum Cæsaris ipsius residet, quod diuinis condignum celebrauere honoribus. Etenim hæres, & filius Octauius, Cæsaris nomine assumpto, & per uestigia illius, rempublicam disponens, principatum, qui nunc etiam permanet, ab illo radices assumentem, maiorem in modum auxit, & ut parentem summis prosequerentur honoribus, parem diis immortalibus haberi uoluit. A quo primo nunc etiam Romani cuicunque huic imperio assistenti, nisi tyrannus, aut indignus sit, huiusmodi honores cum e uita cesserit, solent impartiri, qui prius illis præsidentes, ne regis quidem appellatione dignos censuere. Sic Caius Cæsar extinctus est in die, quam Idus Martias appellant, & quam uates non euasurum eum esse prædixerat, quamquam ille irridens circa auroram, aduenisse idus diceret, uatesque interitus nondum præterisse responderet. Is igitur talibus, & a tanto uate præmonitus indiciis, signisque aliis, quæ a nobis

Cæsaris imago ex cæra.

Error ī nomīe

Monumēta regum in foro.

Ara Cæsaris.

Idus Martias.

præmiſſa ſunt irriſis, progreſſus interijt, annum ſextũ ſupra quinquageſimũ ætatis agẽs, uir ad omnia felix, ac beatus, & qui præclara multa geſſerat, Alexandro fere ad omnia conſimilis. Ambo quippe ambitioſiſſimi omnium fuere, ac bellicoſiſſimi, & ad quæcunque concupita ineunda citatiſſimi ad pericula impetuoſi, corporis etiam contẽptores proprij, neque militari diſciplina magis freti, quam audatia, & fortuna. Quorum alter per inaquoſa plurima ad Hamonem æſtatis temporibus profectus eſt, & Pamphilium ſinum, enauigato mari feliciter excurrit, & pelagus fortuna continente transmiſit, & in itinere inſtante hyeme iperportuoſum mare ad Indos uſq; penetrauit, & in oppugnatione oppidi per ſcalam primus aſcẽdit, & in hoſtes e muro proſiluit ſolus, tribus ſupra decem uulneribus corpore exceptis, & inuictus ſemper exiſtens, ſingulo ferme, aut duplici opere unumquodque bellum ſuperauit, multa Europe barbara ſibi uendicans. Græcos porro manu uicit, bellicoſiſſimam gentem, & libertatis cupidam, nec ulli priuſquam Philippo, per ornatum ad belli præſidentiam, modicum quid parere aſſuetam. Aſiam ferme totam, ut ſic dixerim, excurrit, Sic ut Alexandri fortunam, ac potentiam, ex regionibus, quas adeptus eſt, metiri poſſimus, qui cum reliquum orbis animo conciperet extinctus eſt. Cæſari autem Ionium mare hyeme media patuit, & nauigationi eius tranquillum ſe præſtitit. Heſperium etiam oceanũ ſupra Britannos idem enauigauit, & cum nondum eorum promontoria eſſet expertus, cedentes gubernatores naues appropinquare iuſſit. Ipſe uero per alios fluctus, ſolus parua rate, nocte per uim profectus, gubernatori, ut uela uentis traderet imponit, & ut maiorem in Cæſaris fortunã, quam in mari ſpem apponeret edixit. Intra hoſtes ſæpenumero proſiluit ſolus trepidantibus cæteris, & trecenties ipſe in Celtas aciem inſtruxit, donec quadrigentas nationes poteſtatem ſibi ſubdidit, ſic Romanis formidabiles, ut ſacerdotũ, ſeniorumque lege, de immunitate belli edita aſcriptum ſit, niſi Celticum inſtaret bellum incumbente eo, ſacerdotes, ſenioreſque in armis eſſe oportere. Cæſar circa Alexandriam depugnans, & in ponte ſolus derelictus, & oppreſſus, undiq; ueſtẽ purpuream abiecit, & in mare deſiluit, & ab hoſtibus perquiſitus in profundum enatauit diu latens, ſolam ex interuallo reſpirationem hauriens donec amica appropinquante naui manus extulit, & ſeipſum oſtentans ſaluatus eſt. Ciuilibus autem in bellis, uel propter timorem, ut dicere ſolebat, uel propter dominandi libidinem illapſus ducibus in bello optimis uſus eſt. Exercitibus preterea multis, & magnis, nõ barbarorum modo, ſed Romanorum occurrens, qui uirtute, & felicitate præſtiterant,

Comparatio inter Alexandrũ & Cæſarem.

Græci bellicoſiſſimi.

Mare Ionium.

Lex imunitatis ſacerdotum, & ſeniorum.

Vir magni ſpiritus.

tate præstiterant,oẽs superauit unico prælio,aut duobus ad summũ expertus hostes. Neque tamen in omnibus exercitu in uicto quem admodum Alexãder est usus. Nã & apud Celtas fœde deuicti Cot ta,& Titurius prætores eius,magnam sustinuere cladem. Et Iberia Petreius & Affranius,obsessorum in modum,milites eius concluse runt,& in Dyrrachio,& Libya aperte fugam meditati sunt,Et ĩ Ibe ria iterum Pompeium iuuenem extimuerunt. Cæsar quidem ipse interitus semper fuit, & in fine cuiusque prælij inuictus habitus. Romanorum potentiam terra, marique ab occidente ad Eufratem usque pertinentem per uim pariter, clementiamque subegit mul= to quippe Sylla constantior multoque continentior. Regem enim seipsum nolentibus ostendit,& si appellatione eius abstinuerit. Cum bella alia animo conciperet,uicissim,&ipse extinctus est. Affuit am bobus exercituum quoque similitudo. promptissimi quippe utrique affuere,ac beneuoli,& in prælijs feritate simillimi. Inobedientes sę penumero suis imperatoribus, et ob assiduos labores ad seditionem proni,quos defunctos deplorauere desiderauereque quam maxime, & deorum honoribus dignos censuere. Vterque etiam corporis robo re,& pulchritudine præcelluit. Vtriq; a Ioue genus. Ille quidem ab Aeaco,& Hercule,hic ab Anchise,& Venere duxit originem. Con tentiosi aduersus irritantes ambo,ad conciliandum uero perfaciles, & in captiuos pariter clementes habiti,ultra clementiã benefici quo que,neque aliud quam uincere affectantes. Hæc igitur in hunc mo= dum congrua,& si dispari uterque potentia ad principatum accesse rit. Ille eni ex regno iam adaucto a Philippo,atq; exercito,hic ex pri= uato ordine,nobili tamen,& illustri,pecuniarum destitutus copia, ad gloriam emersit. Signorum porro,quæ per eximia illis euenere, uter= que contẽptor,& uatibus eorum finem prædicentibus, neuter suc= censuit,Signa utrisque sæpenumero paria, & idem amborum exi= tus. Vtrique etenim bis infelicia affuere pronostica,in quibus am= bo a principio dubium subiere periculum. Nam Alexander inter Oxidraces, super hostilẽ ante macedones prouectus murum, cõfra= ctis scalis in summo destitutus, ob audaciam ad hostes interius pro siluit,quo ĩ loco errabundus, pectus primum, deinde collũ superiori ex parte grauiter saucius,cum iam concideret, macedonibus portas ex timore prosternẽtibus saluatus est. Cęsar uero in Iberia,cũ exerci tus pauore trepidaret, ĩ iuniorem Pompeium sumpturus arma,& pu gnam inire uereretur, in medium prosilijt, & ducẽtis supra clypeum exceptis telis tam diu perstitit,quoad ab exercitu accurrente,& uere cundia,timoreq; correpto tutatus est. Sic ipsis prima quidem prono stica

Signa.

Pronostica.

Oxidraces.

Nota imperatorum audaciã

ſtica periculum attulere mortis. Secunda uero mortem conſumarũt. Pythagoras quondam uates Apollodorum, Alexandrum, Epheſtionemque metuentem, ſacrificio rite peracto, ne metueret admonuit, ſtatim quippe ambos e medio abituros. Defuncto deinde Epheſtione, ueritus Apollodor⁹, ne quis inſidias regi ſtrueret, uaticiniũ illi prodidit. Ad quod ſubridens rex, Pythagorã interrogauit, quid id ſignũ portẽderet. Cum ille ultima ſignificare diceret, denuo arridẽs, Apollodorum ex beneuolentia, uatẽ uero ex confidentia laudauit. Cæſari uiciſſim cum ad ultimũ in Senatum acceſſiſſet, ut a nobis pauloante dictum eſt, eadẽ obuenere ſigna, ad q̃ ille irridens, ſimilia ſibi ĩ Iberia eueniſſe dixit. Reſpõdente uate, & tunc quidem ipſum ĩ periculo fuiſſe. Et nunc quidẽ inquit, propitium nobis aderit, Aliquidq; ad fiduciam adijciens, denuo ſacra fecit, donec retardantib⁹ eum ſacrificijs, ſubiratus Senatum ingreſſus eſt, ibiq; interficitur. Simile & Alexandro cõtigit, cum ex Indis in Babylonem cum exercitu rediret, & iam proximus urbi eſſet Chaldæi admonuere ut ab ingreſſu ſe ĩ præſenti continere. Illo uero Iambum proferẽte, Quoniã optimus uates is eſt, qui bene meditatur, ſecundo monuere Chaldæi, ne in occidentem ſe conuertens, cum exercitu ingredi uellet, cęterum ad orientem conuerſo aſpectu circum eundo, urbẽ caperet, quibus illum annuiſſe ferunt, & urbem circum ire ſtatuiſſe, ſed ab interiacente palude prohibitum, cum ira contẽpſiſſe eos, & in occidentẽ conuerſo aſpectu introijſſe urbem. Egreſſum deĩde, & per Euphratẽ, & Pollacota flumẽ nauigantem, qꝫ Euphratem ſuſcipiens, in paludes, ſtagnaq; diffunditur, & aſſyriam tellurem fere nauigabilem ubiq; reddit, cum fluuium muro ſepire deſtinaſſet, ob idq; nauigaret, Chaldæorum uerba irriſiſſe aiunt, qꝫ Babiloniam ſaluus ĩgreſſus eſſet, & egreſſus nauigaret. Cæterum euenit, ut cum in urbem rediſſet moreretur. Simili contẽptione, & Cæſar uidetur uſus. Vate quippe diem mortis illi prædicente, quod Martias Idus nõ euaderet, cum dies illuxiſſet, uatẽ irridens Idus adeſſe dixit. Et in his ſimiliter extinctus eſt. Pari modo pronoſtica quiſque ſua contempſiſſe dicitur, nec tamen uatibus hæc ipſa referentibus ſuccenſuiſſe, & ambos nihilominus ſub uatum prædictione deceſſiſſe memorant, Fuere præterea ad uirtutis diſciplinam & patrij, & Græci, & exteri ſimul ſermonis ſtudioſi ambo. Alexãder quidem inter Indos potiſſimum Brachmanas, qui doctiſſimi habẽtur apud eos, quemadmodum apud Perſas magis, eorum ſapientiã perſcrutatus eſt. Cæſar uero Aegyptiorũ ingenia, cum Aegyptum peragrans Cleopatram regno præficeret, diligenter tentare ſtuduit. Quorum cauſa plæraq; inter Romanos prudentiſſime dixerit, & anni curſum

Notabile de Chaldeis.

Euphrates, & Pallacota fluuij.

ni cursum nullo ordine fluentem ob intercalares mēses, ad lunę quippe cursum metiri eum soliti, ad solis conuertit motum, ut Aegyptijs mos fuit. Contigit etiam ambobus neminē ex conspirantibus in eos euasisse, sed eorum stirpi condignas impendisse pœnas, quemadmodum, & Alexādro, qui Philippum occidere, Quod Cęsari uicissim, ut contigit, in sequentibus referemus libris.

¶ Appiani Alexandrini sophistæ bellorum ciuiliū. Traductio. P. Candidi. LIBER Secundus Explicit, TERTIVS Incipit.

AIVS igitˀ Cæsar plurimi apud Romanos in iperio dignus habitus, in hunc modum ab hostibus interfectus est, & a populo sepultus. Quas autē percussores eius, & i primis clarissimi pœnas dederit, liber iste, & insequens uicissim explicant, q. ciuilia Romanorum bella deiceps ab illis gesta cōplectuntur. Senatꝰ quidem Antonium ob Cæsaris funus suspectum habebat, quod eius causa populus ad tumultum cōcitatus, discordiarum obliuionem ex decreto statutam cōtempsisset, & ad percussorem domos cum igne decurrisset, quam suspitionem idem unico opere in Rep. edito, ad beneuolētiam conuertit. Erat Amatius quidam prioris Marij falso filius, qui parentis causa populo fuerat acceptus. Is igitur ob hanc simulationem cum Cæsaris affinis crederetur, eius interitum permoleste ferens, aram ante pyram constituerat, collectaque in unum audaciorum manu, ijs qui effugerant tremendum se præstiterat. Horum nonnulli urbe cesserant. Qui uero sub Cæsare prouinciarum curam sibi assumpserant, ad eas se contulerant. Decimus quidem Brutus ad finitimam Italię Celtarum gentem. Trebonius in Asiam, q̄ circa Ioniam sita est. Tullius Cimber in Bithyniam. Cassius uero, & Marcus Brutus, quibus Senatus plurimum fauebat, & ipsi sub Cæsare ad prouinciarum regimen in sequenti anno electi dicebantur, ut Syriæ Cassius, Brutus Macedoniæ præesset, Sed cum urbani prætores adhuc essent ex necessitate sub mandato tenebantur, sortilegisque adulabantur maxime & alijs quoscunque suspicabantur, suffragia ad se uendicantus uenundare, lege prohibente, ne cui intra uigesimum annum prouinciæ administratio conferri posset. Cum his Amatius una conferre, & insidiari dicebatur. Hac igitur ratione motus Antonius, ueluti consul in eos inuectus, Amatium cœpit, interfecitque, nulla iudicio ex

Antoniꝰ Senatui suspectus.

Suspicio ad beneuolentiā conuersa ab Antonio.

Amatius. De hoc meminit Cic. in Philip.

Discessus conspiratorum ex urbe.

Amatiꝰ ab Antonio occiditˀ.

dicio exhibito audacter admodum. Quod opus tanquam arduum, iniquumq; Senatus admiratus est, præcepta tamen utilitate dissimulanter tulit, satis conscius sine huiusmodi audacia, quæ ad Brutum ptinebant, & Cassium neutiquam in tuto collocari potuisse. Cęterum Amatij milites, & reliquus ad hos populus, Amatij desiderio, ac eorum, quæ gesta fuerant dolore correpti, quoniam quam maxime Antonius ob illum Populo acceptus ferebatur, eo modo se sperni cōquerentes magnis clamoribus forum occupant, Antonium calumnijs insequuntur, magistratibus quoque persuadent, ut Amatij loco aram collustrantes super ipsam Cæsari quam primum sacra faciāt. Et pulsi deinde e foro a militibus, qui ab Antonio præmissi fuerant, maiori adhuc indignatione uoces emittebant, nonnulli Cæsaris imagines interempti proferebant. Verum cum quidam illis prædixisset locū in quo Cæsaris imagines fierent demonstrare uelle, statim insequūtur, hisque perspectis ignem iniecerunt, quod ab alijs ab Antonio missis, quidam resistentes interfecti sunt, alij deprehensi ex seruorum numero cruci delegantur. Qui uero ex liberis in unum aderant ex edito quodam loco præcipites truduntur, eoque modo tumultus in populo sedatur. Verum insigne odium ex magna populi beneuolentia in Antonium subito exarsit. Qua ex re Senatus exhilaratus est, quasi nemo ex his qui circa Brutum fuerant, amplius trepidare posset. Cum autem Sextum Pompeiū magni Pōpeij filiū, qui ab omnibus fere diligebatur, Antoni⁹ ex Iberia acciri suaderet, quo in loco aduersus Cæsaris prætores bellum gereret. Illique pro paternis bonis in publicum collatis uicies, & quīquagies decē millia drachmaticarum impendi, maris quoque præsidem institui debere, quemadmodum, & parens eius olim extitisset, rebusq; ingruentibus Romanorū classe, ubicunque ea esset, uti posse, Senatus singula admiratus facile concessit, Antoniumque per uniuersam diem laudibus inmensis extulit. Non enim quispiam Magno popularior, aut acceptior illis fuisse uidebatur, quamobrem desiderabatur ab omnibus. Cassius porro, & Brutus q̄ ex Pōpeiana factione esse dicebantur, & tunc quidem in honore habiti, salutem indubiam adipisci putabantur, & eorum quæ peregissent intentum obtinere, popularem insuper statum ad optatum duxisse exitum, forte eorum iam in tuto collocata, Ob quæ Cicero continua oratione Antonium palam commendauit. Senatus ob uulgi insidias illū miseratus ut custodiā corpori adhiberet, & ex militib⁹, peregrinisque idoneos sibi deligeret indulsit. At is siue ad salutē hæc omnia referret, siue fortunā ueluti aridentē cōpleri cuperet, assidue custodias sibi deligebat. Et iā ad sex millia nō ex armatorū

Imagines Cęsaris ex cæra puto

Sedatio tumultus.

Odiū in Antonium.

Versutia Antonij.

Magnus Pompeius.

Cōpatio inter Alexandrum & Csarem.

ex armatorum numero,quos facile in necessitatibus, & alibi habere putabatur,sed ex turmarum ducibus electos sibi asciuerat, pręcipuos in armis,& bellicarum rerum experientia doctissimos, Ad hæc porro notissimos ex militia,quam sub Cæsare gessissent. Ex his,ordinũ pricipes summo ornatu dietim eligebat,eosque magno in honore penes se habebat. Illustrium quoque consiliorum participes una deducebat. Senatus cum multitudinem eorum,& electionẽ suspectam haberet,Antonio consuluit,ut custodiam huiusmodi,inuidię plurimũ obnoxiam dissolueret,& ad sufficiẽtem numerum ac debitum referre ꝙ illi facere est pollicitus,quũ primũ populi tumultus quieuisset. Sed cũ stabilia fore decreuisset,q̃ Cęsar constituerat,eaque in cõmentarijs a Cæsare relata penes se haberet, Cæsaris item scribam Faberium nomine,in omnibus fidum atque obsequentem retineret, propterea quod ex urbe proficiscens Cęsar,hæc omnia apud Antonium deposuerat,in quibus multa ad multorum gratiam conscripta erant, quæ urbibus,Dynastis,& eorum præsidijs dono impenderat, Ad singulos ea deposcentes scribebat Antonius,hi uero ex huiusmodi gratia deuicti Antonio fauebant. In hunc modum plures in Senatum introduxerat,reliquis ex senatorio ordine obsequẽtibus,ne custodiæ eius uiderentur inuidere. Dum hæc ab Antonio Faberioque agitantur,Brutus & Cassius nihil a populo aut exercitibus tutum intuentes,non ob Amatij insidias se ab ullius scelere immunes arbitrati, nõ Antonij dissimulationem,ac uarietatem,qui exercitum parasset,ulterius ferentes,non populi statum ullo opere firmari posse cogitantes uerum ob id ipsum Antonium suspectum habentes, Decimo confisi,qui tres in lateribus legiones paratas retinebat ,ad Trebonium in Asiam,ad Tullium uero in Bithyniam clanculum misere,ut pecunias secreto cumularent,exercitum insuper pararent. Properabant autem ut earum prouinciarum quas a Cæsare accepissent,compotes fierent. Indecens.n.uidebatur nondum transacto tempore,Præturam, quã in urbe gererent,omittere,quę suspitionẽ ieundi dominatus gentium afferre posset. Malebantq; ob necessitatem medio tempore priuatim degere,quam in urbe esse Prætores ,cum nec timore carerent, neque conuenientia his,quæ pro patria egissent,exequi liceret. Sic se habentibus rebus ,Senatus cognita eorum uoluntate, ut de frumento urbi inuehendo ab omnibus terrarum partibus curam sumerẽt,illis imperat, quoad prouinciarum ab illi sumendarum aduenisset tẽpus. Id enim meditabatur,ne Brutus aut Cassi⁹ ex urbe uiderent effugere Tanta illorum Senatui cura,& uerecũdia inerat, cũ eorum causa percussores reliquos in tutelam suam suscepisset. Bruto deide,& Cassio urbe

Cæsar in commentarijs.

faberius

Diligebantur a Senatu Brut⁹ & Cassius.

Monarchicus Antonius

urbe egreſſis, Antonius poteſtate adauctus,& iam monarchicus exiſten s, præfecturas nationum,'& exercitus ſibi uendicabat, Syriam quæ in primis habere cupiebat. Sed cum ſe ſuſpectũ eſſe animaduerteret, maiori tamen ſuſpitione detineri putabat, ſi prouinciam illam poſtulaſſet. Nam Senatus Dolobellam conſulem alterum, ſecreto contra ipſum ſibi aſciuerat, quem continue Antonio aduerſus cognouiſſet. Dolobellam igitur iuuenem,& ambitioſum intuens Antonius, Syriam Caſſij loco, ac exercitum in Parthos preparatum petere ſuaſit, non a Senatu quidem, quod fieri minime putabat, ſed a populo prolata lege. Qua de re letatus ipſe legem protulit. Increpante deinde illum Senatu quod a Cæſare decreta diſſoluere tentaret, bellum contra Parthos ſub Cęſare ſtatum, minime immutatum eſſe ait, Caſſium Syriæ adminiſtratione dignum habitum, qui Cæſaris acta in primis oppugnaret, Sortes præterea plurimis impenderet, qui uigeſimum ætatis annum nondum attigiſſent, ſe maxime erubeſcere, cum Dolobella eſſet, ſi ad Syriæ adminiſtrationẽ Caſſio minus haberetur dignus. Ob hæc ſenatus Tribunum quendam Aſprinam nomine, in creatione pro duobus ſignificantem, iuſſit illudere, ſperans Antonium ad id quippiam illaturum eſſe, conſulem exiſtentem, ac ſignorum ſacerdotem,& iam diſcordem cum Dolobella habitum.

Scãdaloſus uir iſte

Aſtutia.

Perpulchra Antonij reſpõſio.

Antonius ſortitione facta, cum Aſprina duo ſignificare retuliſſet, idque nefaſtum eſſe diceret, quippe mos fuit alios ſubinde eligere, iratus Aſprinæ mendacio, tribus, de Dolobella ſententiam iuſſit efferre. In hunc modum Dolobella Syriæ præficitur,& belli cõtra Parthos prætor deſignatur, ac exercitus uniuerſi circa Macedoniã a Cæſare collecti. Et tunc quidem Dolobellæ Antonius ſuffragari inſtituit. His in populo peractis, Antonius Macedoniam a Senatu ſibi poſtulauit, arbitratus poſt Syriam Dolobellæ traditam, minime Senatum pro Macedonia ſibi aduerſaturum eſſe, potiſſimum cum prætore eſſet deſtita. Eam igitur licet inuitus Antonio conceſſit, admiratione ductus, quemadmodum exercitum in ea exiſtente Dolobellæ eſſet traditurus quem tamen Dolobellam ante Antonium habere lætabatur. In tempore uero, qui pro Caſſio & Bruto aderant, alias prouincias ſibi dari earum loco depoſcebãt. Cyrenem igitur, ac Cretam illis tradidere. Vt alijs uiſum eſt utranque Caſſio, Bithyniam uero Bruto cõceſſere. Quę igiť agitabãtur huiuſmodi fuiſſe conſtat, Octaui⁹ autem Caij Cæſaris ſororis nepos, princeps equitum per annum apud eum fuerat, ex quo Cæſar hunc honorem ad amicos eius deferens plærumque ad annum illis cõſeruauerat. Is cum adoleſcẽs adhuc eſſet, in Apolloniam ſupra Ionium, ut literis erudiretur. & militiæ ſimul

litiæ simul instrueretur, a Cæsare præmissus fuit, & ut in hostes profecturus ibi moraretur. Eo in loco equitũ turmæ ex Macedonia aduentantes exercitabantur. Copiarum insuper prætores quidam, quasi ad Cæsaris affinem, atque cognatum sæpe commeabant. Ob id a plurimis cognitus, exercitus quoque beneuolentiam sibi compararat, cum omnes ad se uenientes summa charitate, liberalitateque complecteretur. Sextum igitur iam mensem in Apollonia degenti, circa uesperam annunciatur, Cæsarem in Senatu ab amicissimis suis, & apud ipsum maxime potentibus interfectum esse. At cũ de reliquis nihil referretur, timor, atque ignorãtia eum inuasere, utrum commune, aut Senatus, uel eorum, qui peregerant, id esset opus, & an plurib⁹ causam tribuissent, uel cuius id esset, & an multitudo cum illis cõspirasset. Pro quibus amici eidem talia ab urbe præmisere. Laudare eos, ut pro custodia sui corporis, in Macedoniam ad exercitum transiret, quo in loco commune id opus non esse intelligens, hostibus timorem incuteret, & Cæsari necem ulcisci posset. Et affuere, ex ducibus quidã, qui uenientem ad se tueri pollicerentur. Mater uero & Philippus eius uitricus, e Roma scripsere, ne se quippiã extolleret, neue cõfideret, memor eorum, quæ Cæsar post deuictos hostes ab amicissimis eius pertulisset, priuatas conditiones, ueluti periculorum magis expertes, in præsenti eligendas esse, Romam ut ad eos properaret sua dere, a quibus custodiretur. His adductus Octauius, ob inscitiam eorum, quæ post Cæsaris necem gesta fuerant complexis exercituũ primoribus Ionium enauigauit, neutiquam ad Brundusium accedens. Nam cum exercitui, qui illic aderant, minime confideret, cuncta precauebat, & ad aliam non longe a Brundusio extra iter sitam urbem, appulit, cui Lupinum nomen est. In hanc itaque delatus moram protrahebat, ibidemque de Cæsaris nece, tumultuq; populi, ac testamẽti publicatione, eorumue quæ decreta fuerant, diligẽter ad eum scripta deferuntur, ex quibus adhuc magis admonebatur, Cæsaris pręcauere hostes, cum filius eius atque hæres esset nominatus dehorbaturque ab his hæreditatem adire. At ille Cæsaris ultionem, nõ assumere erubescens, Brundusium accessit, præmissis tamen qui diligenter explorent ne quis ex Cæsaris percussoribus in insidijs lateret. Sed cum eo in loco exercitus ueluti Cæsaris filio obuiam prodisset, libensque suscepisset, lætatus sacra peregit, ac subito Cæsar appellatus est Romanorum more qui adoptiuis filijs, adoptantium nomina solent imponere, quod ille nõ solũ libens assumpsit, uerũ eodẽ tempore paternũ nomẽ penit⁹ amisit, & pro Octauio Octauij filio, Cæsaris filiũ se, ac Cæsarẽ dici maluit, qua appellatione usq; in finẽ usus est, ac subito ad ipsum

Octauij maximi imperatoris exordia.

Timor octauij

Amicorum cõsilium.

Philipp⁹ Octauij uitricus.

Multutido ad Cæsarem.

ipsum omni ex parte ueluti ad Cæsaris filium, multitudo hominum affluxit, ex quibus alij Cæsaris amicitia ducebātur, alijquod liberti, aut serui Cęsaris fuissent nonnulli quod milites cum illis extitissent, Ac eorum quidā arma, & apparatus, aut pecunias in Macedoniam ferentes quidam res alias, & aliarum prouinciarum redditus Brundusium attulerant. Ille igitur & gentium multitudine ad eum confluētium, & Cæsaris gloria, & omnium in eum beneuolētia confisus Romam uersus iter arripit, conuenienti stipatus turba, & quæ torrentis in morem dietim augeretur. Aperte igitur in Senatū uindicaturus, ob gentium multitudinē, & ob id insidias magis ueritus nuperrime gentibus sibi notis, fere omnibus stipatus accedebat. Verum aliarum urbium, non æque fauor illi aderat. Cæsaris tātum milites, & qui per sortes diuisi fuerant, ex colonijs adolescentis beneuolentia confluxerant. Hi Cæsarem deplorare, Antonium calumnijs insectari cœperant, qui se e tanto uulgi odio, minime eximeret. Si quis præiret se Cæsarem ulcisci uelle prædicabant. Quos Cæsar laudibus ornatos, & in præsenti quiescere iussos a se dimisit. Ad Terracinā deinde delato, qui locus ꝑ trecenta stadia distat a Roma, nunciatū est, quemadmodum Brutus, & Cassius, sublatis ipsis a consulibus Macedonia, & Syria, & ad eorum solamen modicis quibusdā præbitis, Cyrenē, Cretamq; suscepissent, exules quidam restituti forent, Pompeius reuocatus, & ex Cæsaris codicibus nonnulli in Senatum acciti, & alia plura subide gesta. Cum in urbem itaq; uenisset, mater denuo, & philipp⁹, & quicunq; necessarij eius aderant, Senatus alienationem a Cæsare uerendam arbitrabātur, Decretū præterea, ne de Cæsaris nece questio haberetur. Antonij ad hæc potestatē, & suspitionē in eū formidabant, qui neq; ad aduentū Cæsaris filij obuiā prodisset, neq; aliquē ad eum præmisisset, quæ omnia sedate idem perferens, æquum esse inquit, se ad Antonium prius, tanquam iuuenem ab ætate prouectū priuatum ad consulem accedere debere, Senatum, quæ conuenientia forent procurare decretum locū, habuisse, nemine, Cæsaris hostes persequente. Sin aliquis persequi consideret, populum auxilio affuturū, Senatum uero ut in lege, ad eos, ut iniusticia causæ eius, & Antoniū uicissim allaturos opem. Si uero sortem eius, adoptionemque spreuisset, primum erga Cæsarem delinquere, populum etiam proprijs defraudare commodis. In fine demum professus est, non solum subire periculum pro hac re honestum esse, uerum etiam obire mortem. quādoquidem præ omnibus electus, ad tam magna, Cæsaris loco dign⁹ habitus, indignus uideretur eo, qui ad pericula oīa semꝑ fuisset prōptissimus. Achillis demū uerbis, quibus ille ad Thetidē usus dicit, in matrem

Terracina.

Aduētus Octauij Cæsaris Romam.

Sapiens Octauius.

in matrē cōuersus inquit. Sed prius opto mori si nō fas est mihi uiuo. Vlcisci sortem cari morientis amici. Et hæc referens, Achilli ex omnibus immortalem laudem id uerbum attulisse ait, sibi uero hoc op⁹ potissimum allaturum esse. Non enim Cæsarem amicum, sed patrē, non commilitonem, sed imperatorem, non lege belli procumbētem, sed in Senatu impie necatum. Pro quibus mater ex timore in læticiā conuersa cōplexa eum dicitur, & solū Cæsare dignū affirmasse. Cōpresso deinde sermone, ad ea, quæ meditaretur fauste, feliciterq; accelerare iussit. Arte tamē potius, & tolerantia, quam aperta audacia uti persuasit. Quod ille collaudans, ita se facturum esse respondit, ac uespere quidem subito ad amicos destinat, & ut mane in foro cum multitudine adesse uelint, unūquemq; conuocat. Eo in loco cū Caiū Antonium Marci Antonij fratrē, qui præturam gerebat in urbe obuiū forte habuisset se Cæsaris adoptionē suscœpisse ait. Mos quippe Romanis fuit adoptiuos testimonium exhibere prætoribus, quo publice descripto, subito ex foro ad Antonium consulem alterum euadit. Ille Pompeianis in hortis, a Cæsare dono quondam sibi traditis, tūc quidem uersabatur. Mora igitur in longū acta circa fores, Cæsar Antonij alienationē per hæc ipsa facile deprehendit. Cum ingressus esset, colloquia inter eos primum, & blanditiæ conuenientes affuere. Cum uero de his, quæ opportuna fuerant differendum esset, Cæsar in hunc modum locutus est. Ego pater Antoni, patrem quidem te mihi esse beneficia Cæsaris in te collata testantur, & tua in illum gratia eorū omniū, quæ pro illo operatus es, equidem partem laudo, & gratias tibi uicissim pro his debere fateor, partē accuso, & summa confidentia, in quibus me dolor adigit expromam. Cū interficeretur Cæsar minime affuisti, percussoribus eius te ad portas destinātibus, quoniam uel illum saluum præstitisses, uel cum illo una concidisses, quorum alterutrum futurum esset, honeste tamen non affuisti. Statuentibus nonnullis eidem honores, ut in tyrannum seuientibus, audacissime restitisti, cuius rei gratias tibi scio deberi q̄amplissimas. Cæterū si uiros illos, ut te perimerent, consilium inijsse intelligis, non ut nos putamus ultorem Cæsaris futurum, sed ut ipsi aiunt tyrannidis eius successorem, non utique tyranni occisores esse poterunt, quin & homicidæ simul sint. Quamobrē itaq; in Capitolium confugere, an ueluti ad templū, ut peccatores supplices? aut ut in arcem hostes? Vnde igitur ipsis actorum obliuio, & cædis innocentia? utrum a Senatu, aut a populo, aut ab eo, qui sub illis interfectus est? Nam te inter plures inspicere id opportuit, cum consul sis. Verum alterutra cōsulente te, principatus eos absoluit uindicāte te tā insigne facinus, & errātes una perdocente,

Matris cōsiliū

Romanorum mos.

Initiū cōtentionum inter Cæsarem, & Antonium perastuta & audax.

Nota.

ad templū fugere.

Accusat Antoniũ Octauius.

perdocente, ueniæ tamen obsides ex proprijs ad percussores, in Capitoliũ misisti. Esto & hęc a corruptis, per uim a te extorta esse. At cũ perlecto testamento, & cõmendatione, ut æquum fuit, in funere a te acta, populus iam Cæsaris memoria firmatus, ignem in percussores detulisset, & uicinorum causa illis pepercisset, armaq; in sequentẽ diẽ esset cõminatus, cur auxilium nõ attulisti? uel ut dux cum igne aut armis accurristi, uel percussorib⁹ mulctã inscripsisti, si mulcta opus est ei, qui per se deferre potest? & Cæsaris amicus est, & cõsul, & Antonius. Sed Amatius ex mandato interfectus est, ob principatus potestatem, percussores quomodo effugere siuisti? & ad prouinciarum administrationes, nonnullos se transferre? quas iniuste possident, eo, qui cõcesserat ab illis interfecto. Syriam quidem, & Macedoniam, cõsules rite decernentes, tu scilicet ac Dolobella constitutis rebus ab illis abstulistis, pro quibus gratias uobis agerem, ni statim Cyrenem, & Cretam ex decreto illis dedissetis, & fugitiuas statuissetis prouincias. Cõtinue aduersum me satellites habetis, & Decimum Celtas proximos tenentem, uidere negligitis, & hunc cũ alijs dñm sub patre meo effectum. Sed hæc Senatũ cognouisse dicet quispiã. Tu tamen ex decreto confirmasti, & in Senatu præsedisti quo in loco potissimum congregatus est, ut per te contradiceret. Actorum obliuionem illis concedere, salutem dare est, quod gratificantium uidetur solum, Cæterum prouincias ex decreto iterũ præbere, & præmia conferre, Cæsari iniuriam inferentiũ, & sententiã tuam abolentiũ dicetur esse. Ex quo igitur me passio ad hoc ipulit, ultra id, quod moderatio ætatis meæ, & uerecũdia erga te postulare uisa est dicã liberius, ut ad amicũ Cæsaris, & plurimũ apud illũ honoris potestatisq; assecutũ, & fortassis futurũ ad optiuũ, si te ex Herculeo Aeneadẽ fieri malle cognouisset. Hæc eñ res dubitationẽ illi attulit plurimã de successore cogitanti. In futurũ itaq; Antoni, si qua deorũ immortalium, si qua tibi Cæsaris reuerentia inest, quippiã ex his quæ facta sunt uelis imutare, potes eñ si uelis. Sin autẽ ad reliqua, saltẽ in percussores cũ populo, amicisq; paternis opẽ afferas. At si uirorũ, aut Senatus reuerẽtia te detinet, in his, quę necessaria mihi sunt ne te aggraues, Scis eñ quantũ oneris domi mihi incũbat ad impensam, quã pater populo iussit exponi, quæ sollicitudo amicorũ adsit, ne retardans ingratus uidear, neue qui in colonijs distributi sunt me opperientes, diutius in urbe cogantur permanere. Quæcunq; igitur in morte Cæsaris, confestim apud te tanq̃ in tutũ redacta sunt ob domus periculũ, donaria eius, & apparatũ oẽm nos habere finito, & quæcunq; alia a nobis uelis assumi. Ad distributionẽ uero aurum illud perinsigne, quod ad bellorũ usum Cæsar cumulauerat,

Decimus Brutus.

Antoni⁹ ex genere Herculis.

Aurũ Cæsaris.

mulauerat, abunde fuerit, si usq; ad trecenta milia nummũ mihi impenderis. Residua distributionis eius, & si hoc cõfidere odiosum sit, a te fortasse, aut per te ex publicis mutuo sumpserim pecunijs, quoad reliquam substantiam uenundare concesseris. Hæc loquente Cæsare, Antonius ex confidentia eius, & audacia, quam præter opinionẽ, & ætatem illi adesse uiderat obstupuit. Conturbatus igitur huiusmodi sermonibus non quantum honestati congruebat, potissimum ex pecuniarum repetitione, insolentius in hunc modum illi responsum reddidit. Si quidem o puer cũ hæreditate, & cognomine imperium tibi Cæsar reliquisset, æquum fortasse foret, te publicarum rerum rationem poscere, & me polliceri. Verum Romani principatum nulli ex hæreditate tradidere, neque regibus, quibus eiectis iureiurãdo sanxerunt, neminẽ ulterius uelle suscipere, quod præcipue patri tuo obijcientes percussores eius, ob id eum interemisse asserunt, regnantem, non autem imperantem amplius. Mihi quidem, neque responso circa publica opus est, similique ratione te releuo, ne gratias pro his debere mihi asseris. Quicquid enim id est non tui gratia, sed populi Romani factum est, uno opere dumtaxat excepto, quod præcipuum, & maximum omnium in tuam, & Cæsaris beneuolentiam effectum dixerim. Si enim ego mihimet intrepidus, & nulla motus inuidia, honores percussoribus, & tyrannidis decretos contempsissem, tyrannus habitus fuisset Cæsar, cui neque gloriæ quicq̃, neq; honoris, aut actorum stabilitas ulla affuisset, non decreta, non hæredem, non substantiam ullam esset consecutus, nõ corpus sepulchro dignum habitum, ne priuato quidẽ. Leges q̃ppe tyrannorũ corpora insepulta iubẽt abijci memoriã omnẽ aboleri, & si quid peculij illis adest, in cõmune redigi. Quæ singula ipse ueritus pro Cæsare pugnaui, ut imortali gloria & publico potiretur funere, nõ expers periculi, atq; iuidiæ, quæ ab hominibus prõptissimis, & cæde crassantibus mihi incubuit, & ut intellexisse potes in me cõspirantibus ad Senatũ patris tui imperiũ iã grauiter ferentem, Verũ ob hæc sponte me p̃iculis obieci, & quodcunq; pati prius præelegi, q̃ insepultũ Cæsarẽ, & infamia fœdatũ intueri, optimũ uirorũ qui sub illo fuere, & in multis felicissimũ, & prę omnibus honore dignissimũ a me habitũ. His igitur proprijs p̃iculis meis, quæ Cæsaris præsentia tibi sunt illustria omnia accepisti genus, nomen, dignitatẽ, substãtiã, pro quibus iustius fuisset, te mihi gratias agere, q̃ quæ ad Senatus sedationẽ derelicta sunt, uel in retributionem eorum, quæ a me gesta fuerunt, uel ad alias opportunitates, ac ratiões distributa reprehẽdere, maxime cum iunior sis, ego ætate p̃uectior. Et hæc pro ijs, quę dixisti abũde sint. Insinuasti præterea me principatum appetisse, quẽ nunq̃ cõcupiui, quã q̃ non indignũ arbitreris, &

Antonij respõsio insolentissima.

regnante

Leges in tyrannos.

dolere existimas, non cõsecutũ fuisse Cæsaris adoptionẽ, professus genus Herculis mihi sufficere. Pro necessitatibus aũt tuis, in quibus ais ex publico mutuari uelle satis credere te ironia uti, nisi ꝑsuasum haberem, te adhuc ignorare, publica omnia a parente tuo inania esse derelicta, ex quo ad imperiũ accessit, cũ ad eum ærarij loco deferrent & subide in substãtia eius reperta sint, quãprimũ illa inquirere decreuimus. hoc minime impiũ in Cęsarẽ fuerit, defũctũ iã humanis reb9, nec attestãtẽ, id esse impiũ, & si ratiões uiuus exegerit. Cũ aũt priuatorum plurimi de unaquaq; ei9 facultate tecũ decertabãt, satis intelliges, nõ sine controuersia, te eã possidere. Pecuniarũ uero, quas ad me translatas esse asseris, neq; copia ea est, quã existimas, neq; nunc quidẽ penes me est, cũ oẽs in magistratibus, ac potentijs, Dolobella, & fratribus meis duntaxat exceptis, ueluti tyrãni distributæ sit, & per me translatæ ad eorũ gratiã, quæ a Cæsare decreta fuerant, & tu reliqua tecum feres, si rite sapis. Indignãtibus populi loco potius impendẽs. Illi populum ad colonias remittent, si rite sentient. Populus quippe, & tu græcis ibutus disciplinis optime scis, instabilis est, ut in mari unda fluctuans hæc, aduenit, illa reuertitur. Simili ratiõe populus e nobis ambitiosiores ad summum eleuans, ad ima demum abijcit. Horũ plurimis indignatus Cæsar cum ad contumeliam referri crederet, abscessit, patrem nomine sæpe inuocans, ac confestim omnẽ substantiam uenui subiecit, quantam ex hæreditate fuerat adeptus, populum in auxilium eius ex hac liberalitate conuertere festinans, Antonij odio in eum iam palam perspecto, & cognito, Senatu præterea publicarum pecuniarum inquisitionem ex decreto statuente, nam plæriq; nouum Cæsarem uereri cœperant, ob paternam militũ, & populi in eum beneuolentiam. facultatibus insuper plurimis illis adsistẽtibus, quas in largitionibus, & populi ambitione conferret, neutiquam eundem in priuatorum numero mansurũ cogitabant, neque cum Antonio societatem inturum Cæsarem nouum uirum, diuitijs, & gloria abundantem, uerum inter se pariter certaturos fore, quis ad Cæsaris imperium celerius esset euasurus. Quidam ex his uoluptatem capiebant, quasi huiusmodi uiris sibijpsis impedimento futuris, & opibus Cæsaris, & pecuniarum inquisitione dissolutis, ærarium summa opulentia repletum iri uideretur. Nam multa ex publicis penes Cæsarem posse reperiri. Instante uero spectaculo, quod pro Bruto prætore Caius Antonius Antonij frater esset præbiturus, inter alia, quæ ad præturam absentis Bruti, curiose disposita sunt ab eo, apparatus abunde affuit, ac donariorum copia, Spes quoque affulsit, populum spectaculo placatum, Brutum reuocaturum esse. Verum Cæsar alia ex parte populo sublandiens omne, quod ex uenditione cumulauerat.

In Cæsarem attende.

Difficilior questio.

populus instabilis

Cæsaris substãtia uenui.

Sollicitudo Cęsaris.

ne cumulauerat,argentum,cõtinuo ambitiosis per partes diuidebat, ut præuenientibus impenderent. Porro per oppida deuectus publi= ce proclamari iusserat,qui minimo uænundarẽt,cum ob causas, ꝙ du bia,& incerta adhuc essen,ttum propter Cæsaris studium,quo omnẽ populum ad beneuolentiam eius conuerterat,ac pietatem,quod indi gne hæc pati uideretur. Cum autem ad ipsius hæreditatem,ac facul= tates proprias quæcunque apud Octauium patrem,aut alicubi sibi adessent,& matris uniuersa,& Philippi,uenisset & a Pedio,& Pina= rio hæreditatis partem requisisset,singilatim omnia uendere propo= suit,tanquam Cæsaris substantiam,hisque non abunde sufficienti= bus ob effusiones,populus non iam a Caio Cæsare,sed ab ipso largiti onem fieri existimans,ex indulgentia cœpit misereri,& admirari si= milia agentem,& in hunc modum contendentem. Iam enim cla= rum erat,non multo post eundem Antonij contumeliam despectu= rum esse,quod in Bruti spectaculis splendide æditis intueri licuit. Nam mercenarijs quibusdam acclamantibus, Brutum,& Cassium reuocandos esse, cum residuum theatri ob pietatem assentiri uidere= tur, accurrere plurimi, qui spectacula compescerent,donec postula= tionem eorum penitus extinguerẽt, Brutus uero,& Cassius cum eo= rum spes a Cæsare in spectaculis effusas ĩtelligerent in Syriã,& Ma cedoniam,ueluti ipsis ante Antoniũ,Dolobellamque decretas, per uim proficisci statuunt. Quibus intellectis Dolobella confestim in Syriam,& ex ea in Asiam,quasi pecunias his in locis coacturus acce= lerat. Antonius uero in futurum potentia sibi necesse esse existimans exercitum,qui in Macedonia fuerat, uirtute præcipuum, magnitudi ne copiarum amplissimum, Sex quippe legiones inerant, & alia multitudo sagitariorum,ac leuis armaturæ, exercitatorumque cum illo adiuncta,equitatus plurimus, apparatus præterea iuxta exerci= tum insignis, & qui Dolobellam secuturus uidebatur, in Syriam, & ad Parthos sese conferentẽ,cum Cæsar in Parthos eo usurus dice= retur,ad se quam primum trãsferre statuit,& ubi q̃ maxime ad Ionij transitum esset propinquis,in Italiam traducere. Interea subito fama aduolat Getas cognito Cęsaris interitu Macedoniam ingressos depo pulari. Quãobrem Antoniꝰ exercitum a Senatu petijt,ueluti in Ge tas expeditionem paraturus. Nam in ipsos ante Parthos a Cæsare institutus fuerat,ut in Parthos sensim profecturus. Senatus rumore ꝑcæpto, q̄ scrutarẽt emisit. Antoniꝰ timorẽ,suspitioneq; ob hęc ema natã, dissoluere festinãs decreto sanxit, se nulla ex causa ꝓfecturũ si dictator

Cæsaris.

Causæ inter Senatum, & Cæsarẽ de pu= blico, & priua= to.

Cohæredes Octauij.

Prĩcipium mo tus Bruti.

Illustris in Ma cedonia exerci tus.

Transitus a Dyrrhachio

Famam nota.

si dictator crearetur, neq; decreturum se, aut assumpturum ullo modo dictaturam, si illi præberetur, Si quid horum quis spernentem uideret, ab obuio quoque uelle trucidari. Ac per hunc modum audientes maxime deliniēs, & his qui Dolobellæ fauebant, per largitionem sibi ascitis, exercitus in Macedonia existentis prætor, & imperator constituitur. Qui cum ea quæ concupisset foret adeptus, Caium fratrem magna celeritate ut decretum ferret, ad exercitum emittit. Exploratores interim rumoris præmissi reuertuntur, Getasq; in Macedonia nequaquam se uidisse referunt. Addidere tamen, siue uere, siue ab Antonio perdocti, trepidare omnes ne Getarum copiæ aduentantes Macedoniam excurrerent. Hæc dum Romæ geruntur, Cassius, Brutusq; exercitus, & pecunias quotidie parabant. Trebonius Asiæ præfectus, ciuitates muro sepiebat, & uenientem ad se Dolobellam, Pergamo, & Smyrna non admiserat. solum cōmeatum ueluti cōsuli extra mœnia parauerat. Aggrediēte eodem cum ira urbes, nihilq; perficiēte, Trebonius in Epheso suscipi mādauit, & ad Ephesum euntem, quosdam ex interuallo subsequi iussit. Hi nocte ingruente Dolobellam recedentem intuentes, nec ulteri⁹ quicquam suspicati, paucos ex suis, qui illum sequerētur reliquere. Ipsi uero ad Smyrnam rediere Dolobella eos qui derelicti fuerant per insidias adeptus ĩterfecit omnes, & nocte adhuc ĩstante, Smyrnā uersus gressum mouet, quam incustoditam offendens per scalas occupat. Trebonius in lecto a militibus deprehensus, se ad Dolobellam deduci suplicat, sponte se illos esse secuturum. Huic turmę ductor eum intuens, Eia tu sequere inquit caput interim nobis derelinquens, non enim te, sed caput tuum afferre nobis iniunctum est. Quo dicto caput illi subito abscidit. Orta luce Dolobella, Trebonij caput prætorio in solio, quo iudicare solitus erat, iussit affigi. Exercitus ira commotus, & supplex turba omnis ob necem Cæsaris, cuius Trebonius particeps fuisse dicebatur, eo quod defuncto eo, Antonium Senat⁹ ad fores urbis tenuisset, in reliquum corpus eius crudeliter excanduit. Caput sphera in morem instrato lapidi, cum risu adinuicem diu prouolutum, donec contritum, effusumque est. Et hic prim⁹ ex percussorum numero huiusmodi pœnas dedisse dicitur. Antonius interea exercitum ex Macedonia in Italiam transferre meditatus omni alia occasione destitutus a Senatu petijt, ut Celtarum prouinciam intra alpes residentem, q̃ Decimus Brut⁹ detinebat Macedoniæ loco, sibi ascriberet, & mēte repetens, Cæsarem ex Celtis ꝓdeuntem, Pōpeium superasse, quasi exercitū non in Italiā, sed in Celtas postularet, Senat⁹ Celtarū gentem ueluti arcē in se præparari muetuens, conturbari cœpit, & ĩsidias eius

Fictio Antonij

Facetę.

Trebonij mors de qua conqueritur Pollio in epistolis,

Celtarū gens.

dias eius tum primum intelligere,& iam Macedoniam illi tribuisse pœnitebat. Priuatim itaq; potentiores ad Decimum premittit,& ut prouinciam firmiter teneat hortatur, exercitum alium ac pecunias parare suadet,ut uenienti Antonio possit obsistere, Adeo eni eum uerebantur,& odio habebāt. Antonius contra Senatus loco Celtas a populo ex lege petere instituit,quemadmodum Cæsarem prouīciā eam in primis obtinuisse meminerat,& Syriam Dolobellam occupasse. Ad Senatus uero trepidationem,exercitū,qui in Macedonia erat,Brundusium Caium fratrem per Ionium transferre admonet,Et his quidem quæ Antonius expeteret,facturus uidebatur. Forte spectacula instabant,quæ Critonius ædilis exhibiturus erat. Inter quæ Cæsar aureum soliū,& coronam auream patri præparauerat, quemadmodum illi in theatris omnibus apponere decreuerāt. Conquerente itaq; Critonio neutiq̃ admissurum esse se,ut Cęsar ad impensas ei⁹ coleretur,Cęsar eum ad Antonium,tanq̃ ad consulem confestim attrahit Antonio uero dicente ad Senatum esse deferendum, subiratus Cæsar,ego solium hoc inquid, quoad decretum tuū extiterit apponam. Ad quæ conturbatus Antonius,ut apponeret ihibuit,uetuitq; subinde in spectaculis,ꝙ indecentius uisum est, quæ Cæsar ipse fecerat apponi,repetitis a patre in Venerem genitricem, cui & templū pater in foro,& forum ulterius addiderat. Tūc igitur uehemens odium,& aperte quidem ab omnibus in Antoniū exarsit, quasi non solum cum Cæsare presente cōtenderet,uerum in priorē ingrate contumelijs insurgeret. Ipse autē Cæsar multitudine ueluti custodia stipatus,populū,& qui sub patre beneficia acceperant,uel sub illo militauerant,circūibat ,inuidioseq; deprecabatur,ne se talia ac tanta sustinentem ultro despicerent uerum Cęsari eorum imperatori atq; benefactori cōtra Antonium auxilium afferrent,tuerētur seipsos, q̄bus nihil tutum eorum q̃ a Cæsare habuissent futurū esset,nisi quę ab illo decreta fuerant,stabilia firmaq; manerēt. Ad omīa præterea urbis loca editiora conscendens,in Antonium clamabat his uerbis. Cæsari propter me ne irascaris,neue iniuriam inferas Antonij benefactori tuo,& in maximis tibi affecto. Mihi quantumuis iniuriam infer, & facultatum eius compesce rapinam quoad ciues distributionem debitam sint consecuti, Reliqua omnia tibi habeto abunde etenim mihi fuerit ,quanquam indigenti , si paternam assequar gloriam, & distributionem populo sinas impendi. Quibus ex uerbis iam in Antonium emissæ uoces palam innotu erant. Comminante uero illo acerbissime,& minis in publicū elatis,adhuc magis omnes accurrebāt. Quāobrem militiæ primores,q̄ ad Antonij custodiā delecti fuerant

Spectacula. Critoni⁹ ædilis

Vide superius

Odium apertū inter Antoniū & Cæsarem.

Grauis querela Cæsaris iunioris.

Irritat populū.

fuerant,ac sub Cæsare primo militauerant,ab Antonio summo i honore habiti, ut ab iniuria abstineret hortabantur, eorum intuitu, ac sui ipsius qui sub Cæsare una meruisset totq; ingẽtia commoda ab eo suscepisset. Quæ mente repẽtes Antonius,cum uera fateretur,& deferentes ad eum erubesceret,& Cæsare ad fauorẽ populi ob Celticas res promerendum indigeret,tandem acquiescere cœpit, & ea confiteri,quasi præter mentem eius gesta essent,uerum ob adolescẽtis animum,tam superbe elati acta recenseret,qui nihil pudoris aut reuerẽtiæ erga duces,& quidẽ antiquiores habuisset,cuius causa solito magis,reprehensione in eum esset usus,Cæterum eorum gratia,qui hęc deposcerent,ab ira temperare uelle,& ad pristinam eius naturam,cõsuetudinemque redire,si & ille ab huiusmodi insolentia desisteret.

Vincit̃ rumore Antonius.

Hæc duces læto animo audientes,in unum ambos coniunxere, & inter se conquestos in amicitiã reduxere denuo,ac statim lex de Celtis perscripta est,Senatu abhorrente,& iam præmeditante si eum cõsuleret Antonius,prohibere uelle.Sin absque Senatus consulto ad populũ defleret,Tribunos contra,ut illi prohiberent opponere. Fuere insuper qui gentem illam omnino liberam a prætore iudicarent adeo Celtas sibi propinquos formidabant,Antonius contra palam proclamabat,si eam prouinciam Decimo permitterent,qui Cęsarem interemisset,sibi uero minime confiderent,qui prouinciam eam acquirentem,& ad genua eius prosternentem neutiquam occidisset,aperte iam omnia in omnes effundens,quasi Cæsaris necem exoptassent Cum comitiorum adesse dies, Senatus tribuum multitudinem ad concionem acciri cogitabat. Illi uero nocte adhuc instante,circa forum tabernaculis appositis speculatoriam conuocant cohortem a signo prodeuntem. Qua ex re conturbata popularis concio, Antonio ob Cæsarem fauere instituit,circa tabernacula assidentem atque deprecantem. Verebatur etenim permaxime ne Decimus prouinciæ opportunissimæ, & exercitui in ea existẽti imperaret, qui patris percussor extitisset,& ob id ad Antonij gratiam cum eo conciliati una uenerat, nam & ipse aliquid ab Antonio uicissim suscipere sperabat.Corruptis autem ab Antonio ob pecunias Tribunis,& subinde cõticẽtibus, lex promulgatur,& exercitus ad Antoniũ præstita condecenti causa per Ionium accedit. Defuncto deĩde quodã ex Tribunis,in creatione alterius Cæsar Flaminio plurimum fauit, qua ex causa ratus populus eundem tribuniciam affectare dignitatem,sed ob adolescentiã minime petere,in comitijs Tribunũ declarare instituit. Verum Senatus ĩcremento ei⁹ inuidens, timore correpṭ⁹

Antoni⁹ & Cęsar i amicitiam reducunt̃ a militibus.

Scandalosus hic uir.

Lex de Celtis.

Flaminius.

correptus est, ne si Tribunus crearetur, percussores patris ad populũ in iudicium uocaret. Antonius amicitiam cum Cæsare in primis cõturbatam haud multifaciens siue ad senatus gratiam, siue ad leniendos animos ob legem recens in Celtas æditam, siue profectionis causa id esset meditatus, ueluti consul decretum edidit. Nemini Cæsarẽ præter legem insurgere debere, nec ex seipso potentie magnitudine uti posse. Quæ cum Cæsari ingrata essent, & in populum huiusmodi scriptio indigna uideretur, multitudo subirasci cœpit, & in suffragijs contentione uti statuit, ita ut trepidaret Antonius, ad decretum abolendum cæteris Tribunis tanquam sufficientibus omitteret. Cæsar ex aduerso ut aperte circumuentus, plures ad colonias a patre deductas ire iubet, & quæ patiatur nota facere, ac cuiusque mentem scrutari imperat. Misit & ad Antonij exercitum nonnullos commeatum deferentes, qui cæteris sese immiscerent, & hortantibus in primis se concrederent in turba quoque libellos clanculum eijcerent. Hic igitur in his uersabatur. Ordinum iterim primores ab Antonio temporis commoditate percæpta, in hũc modum fari incipiunt. Nos quidem Antoni, & quicunque alij tecum cum Cæsare meruimus, & imperium illi simul constituimus, & in hanc usque diẽ ad illius obsequia uitam duximus, pari odio, & insidijs percussores eius, in nos uti, & Senatum illis obsequentem esse non ambigimus. Populo uero eos expellente, fiduciam assumpsimus cum Cæsarem non omnino amicis destitutum aut obliuioni traditũ aut gratia carentẽ cerneremus. Securitatẽ tamen omnem in futurum in te uno collocauimus, ut pote Cæsaris amico, & post illum p̃ cunctis ad militiã edocto, & nunc nobis ĩperante, idoneoq; ad oĩa quammaxime. Insurgẽtibus autem nobis inimicis, & audacter ĩ Syriam Macedoniamq; crassantibus, pecunias porro, & exercitũ in nos colligentibus, ac Senatu Decimũ contra te pręparante, & te curas oẽs in Cæsaris noui dissensiõe consumente, non iepte formidamus, ne in futurũ, quale nullũ in præsenti affuit, hęc inter uos dissensio bellũ afferat, & facultatẽ inimicis contra nos q̃ uoluerint agendi, facile cõcedat. Quę omnia cum ipse animaduertas, te præcamur, ut pro tua in Cæsarem gratia, & nostri caritate, qui nihil querela dignum in te egimus, & ultra hæc utilitatis tuæ causa, quoad licet, & Cæsari duntaxat abunde sit in percussores depugnanti opem præstes. Quæ res te ab omni cura uacuum in imperio constituet, & nos pro te, & nobis ipsis trepidantes, in tutum collocabit. His a primoribus ordinum relatis, Antonius in hunc modum reddidit. Quanta beneuolentia & studio erga Cæsarem semper fuerim, cum ad omnes ei⁹ necessitates in peri

Alia nouitas Antonij

Decretum r.

Oratio primorũ exercitus ad Antonium.

Attende.

Oratio Antonij fallacis referta omnibus,

tes in periculis præceteris me obiecerim,clare cognouistis,qui una mi litantes his quæ gesta sunt præsentes affuistis, Quantum uero,& ipse caritatis ac promptitudinis erga me usque in finem conseruarit,nō necesse mihi arbitror testari,Hæc enim utraque intuentes eius percussores,me cum illo interficere meditati sunt, quasi me superstite, neutiquam quæ animo conceperant in tuto collocari crederēt. Quod si quis eos ab hac sententia deterrere conatus est,non boneuolentia aut cura salutis meæ id egit,sed honestate potius,ne multis, inimicos suos insectari uoluisse,non autem tyrannum occidisse uiderentur. Quis igitur me Cæsarem amplius negligere existimat, benefactorē meum?& hostes præ illo ī honore habiturum esse?& necem illis spō te indulgere,qui mihi insidiantur,quemadmodum hic nouus Cæsar opinatur? Vnde igitur ipsis necis obliuio,et prouinciarum cura? Hæc enim mihi pro Senatu obijcere conatur. Quemadmodum id euene rit audite. Cæsare inopine interfecto in Senatu,timor omnes inuaserat,potissimum tamen me,ob Cæsaris amicitiam,& facti huius in gnorantiam.non enim coniurationem intellexeram,nec quot ad eam conspirarent audieram Populus quippe tumultum concitarat percussores cum gladiatoribus capitolium ingressi ianuas occluserant. Senatus cum illis aderat,ut nunc etiam uersatur clarius , & honores percussoribus ueluti tyrānicidis instituerat. Quod si tyrannus habitus fuisset Cæsar,nobis quoque indilate fuisset pereundum,ueluti tyranni amicis, Sic mihi a tumultu cura,& timore præpedito,ratio nulla aderat. Impossibile quippe non timere. Id animo scrutantes facile cernetis. Vna quidem ex parte audacia incredibili opus erat, ex altera dissimulatione mirabili. Hoc igitur ex omnibus primum erat, reliqua deinde congruebāt,honores scilicet his uiris decretos abolere. Quod ex meipso facere īstituēs,Senatui& percussoribus me opposui & fortissime operatus sum,audacia fræt⁹ eximia, piculo me solū obijciens,& nos Cæsaris amicos in tuto esse existimans,si idem minime tyrannus haberetur. Simili itaque pauore,& hostes & Senatum detinente,ne si tyrannus non haberetur Cæsar,homicidij causa & ipsi tenerentur,& ob id contendentibus cedere uisum est,& obliuionem necis honorum loco illis contribuere,ut quātum necesse mihi esset, ab illis sumerem. Et hæc sunt,quanta & qualia,neque cognomen Cæsaris aboleri sinere,quo uno maxime delectatus sum,neque substantiam eius in publicum deferri,neque adoptionem qua nunc potissime iste exultat dissoluit premittere neque decreta eius in irritum euadere. Corp⁹ sepelire regie,& honores iampridem illi deditos immortalitati cōsecrari,& omnia deniq; ab illo facta,illæsa conseruare,filiumque

Contra Brutū.

Accusat Senatum.

Notabilis cas⁹

Cæsares usq; ī ætatē nostram.

umque eius,& nos una,amicos,prætores,militesq; in salute tuta cõsi=
stere, & in gloriosa uita ꝑ turpi cõmẽdari. Hæc ne uobis minima,aut
parua pro necis obliuiõe a Senatu exegisse uideor?aut Senatum sine
obliuiõe daturũ fuisse arbitramini? Quã sincere illis tradere pro his
rebus condignum arbitror,& cum ueritate percussorũ animis igno=
scere ob Cæsaris immortalem gloriam,& nostri salutem,ac tutellam,
Quæ tamen non ea uoluptate sum executus.sed ut causam in contra
rium euerterem,ex quo Senatum in ijs.quæ utilia primum fuerãt in
duxi,& ut percussores in quiete consisterent adhortatus sum, & obli
uionem non decreto,aut statuto ,non enim licuit ,sed insigni populi
ambitione dissolui,Cæsaris corpus sepulchri occasione in forum effe
rens,& uulnerum eius multitudinem detegens. Vestem prærea san
guine mandentem,& laceram ostentans,ac uirtutem eius,beneuolen
tiamq; ad populum,miseranda oratione in medium recensens,deflẽs
que,ut occisum deum insuper appellans. Hæc omnia mea opera,&
uerba sunt,quibus irritatus populus,assumpto igne,cum obliuiõe ad
percussorum domos se conuertit,eosq; ex urbe tandẽ expulit. Et hæc
quemadmodum aduersante Senatu,& grauiter ferente acta sint,con
festim ipse ostendit,nam me ambitus primum accusauit percussori=
bus prouincias habere concessit,Bruto , & Cassio Syriam scilicet &
Macedoniam,quæ magnis exercitibus repletæ fuerant,& ne ante sta
tutum tempus accelerare uiderentur,occasionem frumenti in urbem
conuehendi,eis detulit. Quamobrem maior adhuc me pauor tenuit,
cum nullum priuatum exercitum haberem,& contra tot armatos ip=
si inermes proderemur. Collega ad hæc suspectus mihi aderat,& dis
cors continue,nam Cæsari insidias struxisse ferebatur,& in die necis
ut in urbe adesset statuisse. Quibus ex rebus uehemẽter addubitans,
& hostes exarmare festinans,& ab illis arma ad nos transferre, Ama=
tium occidi,Pompeium reuocandum esse censui,ut his adductus Se
natus,denuo se ad me conuerteret. Nec propterea illi confisus,Dolo
bellæ Syriam petere suasi,nõ a Senatu,sed a populo prolata lege,pe=
tentiq; operam,& opem præstiti,ut percussoribus ex amico hostis fie
ret,& Senatoribus turpe uideretur post Dolobellæ concessionem pro
Macedonia mihi obsistere,non enim aliter prouiciam eam mihi tra=
didissent,neq; ulterius exercitum in ea existentem concessissent , ni
prius Dolobellæ eum permisissent,ueluti in Syriam,& Parthos pro=
fecturo,neq; uicissim Cassio,& Bruto Macedoniam , & Syriam eri=
puissent,si nullas alias prouincias ad securitatem eorum præbuissent.
necesse quidem erat pro illis alias tradere,Sed quales,pro quibus de=
derint cogitate exercitu uacuas,Cyrenem scilicet & Cretã, quas ho=

Incipit detegere scelera sua Antonius.

Astutissimus uir.

ſtes ueluti inutiles eis futuras contempſerunt,& in eas quas abſtulimus per uim ingredi conantur. In hunc modum exercitus ab hoſtibus ad Dolobellam tranſlatus eſt, artibus & machinationibus,& aliarum prouinciarum traditionibus. Sic enim nullis apparentibus armis, legibus operari neceſſe fuit. His igitur geſtis,& hoſtibus exercitum alium congregantibus, opus mihi erat exercitu, & copijs in Macedonia exiſtentibus nec in hoc occaſionem ullam præuidebam. Interim fama percrebuit, Getas Macedoniã ingreſſos depopulari. Diffidente Senatu,& exploratores ad hæc præmittente, de dictatoris magiſtratu ſententiam attuli, non licere mihi poſcere, aut decreto conſtituere, aut oblatum magiſtratum mihi aſſumere. Qua ex re maxime allecti, exercitum mihi conceſſere, ac tunc quidem, me primum hoſtibus parem eſſe credidi, non his manifeſtis & cognitis, ut hic Cæſar arbitratur, uerum alijs pluribus, longe potentioribus,& adhuc minime apparentibus, Quibus a me perfectis alius ex percuſſoribus in lateribus adhuc hærebat, Decimus Brutus, prouinciam nactus opportunam,& copijs ingentibus refertã, quẽ ego audaciorẽ cõtemplatus, Celtas ab eo eripui, Senatus honeſtate adhibita, cum Macedoniam tradere uelle pollicerer exercitu nudam, atque deſtitutam. Cæterum conquerente Senatu,& inſidias iam palam metuente, Scitis enim quot,& quanta a multis Decimo perſcripta ſint, qui cõſules etiam in me concitare properabant, ego audacius adhuc prouinciam eam, Senatus loco a populo per legem petere diſpoſui, exercitũ a Macedonia Brunduſium adducens, quaſi eo ad opportunitates uſurus, quo dijs iuuantibus utemur, ut neceſſitates aduocabunt. Sic ex magno timore nos pridem detinente, ad ſecuritatem pertranſiuimus, & audaciam in hoſtes maximam, quibus deficiẽtibus, deſijt etiam multorum ad eos ſtudium. Conſiderate igitur quanta illis adſit pœnitentia eorum, quæ decreuere, quantus labor mihi affuerit Celtas alij traditos adimere, Scitis quæ Decimo ſcribentes,& quanta, ut conſules in me concitarent ſuadentes, pro Celtis contra me decernere. Verum cum dijs patrijs,& pia mẽte,& a nobis recte factis, quorum gratia uictoriam Cæſar eſt adeptus illi ſuccurremus, corporibus una aſſiſtentes,& animis afferentes opem. Hæc a me geſta commilitones adhuc ſecreta eſſe uolueram, quemadmodum anteacta ſint uobis retuli, quos ego & opere & uerbo in omnibus participes eſſe uolui.

Attende.

Occaſio imme diata.

Aſtutus uerborum artifex.

Finis orationis Antonij.

Alijs igitur e uobis ſi quis ignorarit dicitote, Cæſare excepto, qui ad omnia erga nos eſt ingratiſſimus. Hæc referente Antonio, primoribus exercitus clare innotuit, eundem omnia ex uehementi in percuſſores odio, in Senatu peregiſſe, decreuereque cum Cæſare iterum

eum conciliare

eum conciliare. Persuasis itaque ambobus, denuo in Capitolio una conuenere. Non multo post Antonius nonnullos ex custodibus corporis sui ad amicos attrahit ueluti ministros a Cæsare in eum per insidias instructos siue calumniæ causa id ageret, siue re ipsa adductus, siue a Cæsare ad exercitum eius præmissos cognouisset. & id facinus ad aggressionem corporis sui meditatum referens, subito in populo tumultum concitauit, ita ut indignatio simul sequeretur. Pauci quippe, quibus ratio maior inerat, id opus Cæsari conferre lætabātur. Antonium quidem lædentem facile superare posse, qui percussoribus tremendus esset. Deffuncto uero eo, audacius in omnes illos insurrecturos esse, qui a Senatu iuuarentur. Sic enim prudentiores existimabant. Plærique autem inspiciētes, qualia per singulos dies Cæsar, contumelijs, & dispendijs affectus pateretur, nō ab re calumnias huiusmodi fieri arbitrabantur, neque æquum porro aut tolerabile existimabant, Antonium consulatu perfruentem, insidijs ab illo peti. Cæsar igitur ad sic se habentes cum ira, & furore aduolans clamabat, insidias ab Antonio sibi inferri, ob amicitiam, quam in populo habere eum solum existimabat. Amplius Antonij fores percurrens, eadem magnis clamoribus intonabat, deos testes inuocans, execratiōes omnes efferens, ut ad iudicium accederet prouocabat, Nemine uero prodeunte, ab amicis inquit tuis iudicari postulo. Et his dictis intra domum progressus est. Prohibitus subinde, iureiurādo conqueri cœpit, & qui circa fores erant insectari, quod Antonium redargui ab eo prohiberent. Discedens demum in populo testatus est, si quid mali pateretur ab Antonio sibi dolo infligi. Quibus cū inuidia in publicum elatis, multitudo ingemuit, & quædam illi prioris opinionis pœnitentia accessit. Erant & qui tūc ambigentes, neutiquam fidem utrique impenderent. Simulationem alij in his quæ fierent, adesse existimarent, & ob ea quæ in templo una statuissent, hæc inter se aduersus hostes machinatos esse crederent. Nonnulli Antonium hęc ipsa meditatum fuisse cogitabant, ad occasionem custodiæ maioris ineundæ, quo Cæsari suffragia adimeret. Cum deinde Cæsari a quibusdā occulte præmissis nunciatum esset, exercitum, qui in Brundusio erat, nec non eos, qui in colonias deducti fuerant, ira in Antonium efferri quod Cæsaris interitum negligeret, ipsos in uindictam paratos esse, si quid licuisset, Antonium autem ob hæc Brundusium uenisse ueritus Cæsar ne cum exercitu rediens Antonius, eum omni custodia destitutum caperet, pecunijs assumptis in Campaniam processit ciuitatibus, quæ sub patre cōditæ olim fuerant, ut militiam secum inirent

Tumultus ab Antonio erigitur.

Attende historiam.

Audax Octauius.

Aduerte gemitum.

Suspitiones.

persuadens, ut Celatiam primũ deinde Silium, quæ utraque ex parte Capuæ finitimæ aderant, sibi adiungerẽt. Sic unicuique dragmas pollicitus quingẽtas, ad decem milia hominum in unum coegit, neque sufficienter armis instructa, neque in legiones, aut cohortes distributa, sed ut ad corporis custodiam, sub uno uexillo allecta. Qui uero in urbe aderant, Antonium cum exercitu redeuntem metuentes, cũ Cæsar alio aduentare diceretur, in duplo formidabant. Quidam igitur ut in Antonium insurrecturi, Cæsari se cõiunxerant, Nonnulli conciliatores inter eos iampridem in Capitolio factas mente repetẽtes, hæc omnia ad simulationem quandam referebant, & retributionem Antonio potestatis esse, Cæsari in percussores ultionis existimabant. Sic ipsis trepidantibus Carnutius quidam Tribunus, qui Antonio aduersabatur, & ob id Cæsari amicus fuerat, Cæsari occurrit. Cuius perspecta mente, populo clarius annunciat. Cæsarem, ut Antonij hostem aduentare, necesse esse ipsis ambigentibus, pro Antonij tyrannide, Cæsari se coniungere, cum exercitum alium in præsenti nullum habeat. Hæc effatus Cæsarem ante urbem in templo Martis commorantem, quod per quinque & decem stadia haud longe aberat, ingredi iubet. Cum ingressus esset, in templo Pollucis, Castorisque consedit. Templum uero circũdedere milites palam gladijs accincti, Primus Carnutius in Antoniũ fari cœpit. Ille patris sui memoriam cunctis subijcit, & quæ ab Antonio idem patiatur edisserit, qua ex causa coactus fuerit exercitum pro eius custodia in unum cõparare, cum ad omnia patriȩ obsequi, & inseruire promptus sit, & nũc in Antonium paratus. Hæc loquente eo, & iam concionem dissoluẽte, exercitus in oppositum pro reconciliatione Antonij, & Cæsaris præmissus aduentat, uel ad solam dumtaxat Cæsaris custodiam, & in percussores apparatus. Quamobrem indigne ferre uisi milites, hæc in Antonium dici, qui eorum imperator esset, & consul simul existeret. At illi ad eorum domos, quasi arma sumpturi demitti postulãt. Nõ enim alijs quam proprijs armis indigere, quod uere dixisse uidebantur. Cæsar interim magna dubitatione afficiebatur, ac in contrarium putabat rem euasisse intuens. Sperãs itaque eos suasione, potius quã ui superare posse, occasioni statim cessit, & hos quidem ad sumenda arma, quosdam simpliciter ad propria redire iussit, ac mœrorem contegens reditum laudauit omnibus, nouis quoq; donis insigniuit, & adhuc liberalius uelle facere est pollicitus, & ad occurrentiã, eorũ opera in primis uti, ueluti paternis amicis, potius q̃ militib⁹, sibi obnoxijs. Hæc dicẽs mille duntaxat, aut ter mille ex decem milib⁹, ut manerẽt

Duplex timor

Carnutius Tribunus Antonio aduersus.

a cæteris.

a cæteris diuisit. Diffidentibus autem illis ob numerum, reliqui tunc quidem abiere. Laborum deinde agricolationis memores, utilitatum que militiæ, pollicitationum ad hæc Cæsaris, & suasionis eius ad quę cunque libuisset, munerum quoque quæ accepissent, in futurumque suscœpturos se sperarent, ut populorum inexpertorum mos est, eos Viles populi. pœnitere cœpit, & ex occasione ad honestatem conuersi, se armis instruxere, & ad eum redire denuo. Ille nouis pecunijs assumptis Rauenam, & finitima quęque peragrabat. Alijs insuper alios ad militiam adijciens, Arritium ire iussit. Rauena. Arritium. Antonio interim ex quinque legionibus, quæ in Macedonia fuerant, quatuor Brundusium omnino peruenere, & hæc quidem conquerentes, quod Cæsaris necē minime ulcisci pergeret, nulla laudatione habita, ad tribunal ire suadent, ueluti de ea re quamprimum ad eos orationem habiturus esset. Eam taciturnitatem permoleste ferens Antonius, nequaquam ira cohibere potui, uerum ingratitudinem eorum improbauit, quod a Parthis, ad Questus Antonij. quos delecti fuerant, in Italiam acciti essent, nec ullum testimonium caritatis huius reddidissent. Questus est insuper, quod uiros a iuuene proteruo, quem Cæsarem appellant, ad dissentionem eorum missos, ad se non adduxissent, sed ipse eos solus inuenisset. Exercitum uero ad prouinciam ex decreto sibi traditam, Celtarum gentem uberem, & beatam ducere, & singulis ibi assistentibus, dragmas cētum elargari statuisse. Eam uocem milites, ut pusillanimem, irridere cœperunt Cum turbaretur ille, adhuc magis tumultuari, & discurrere perseuerabant. Irrisio i Antonium. Quamobrem exurgens hoc solum iratus protulit. Sub imperio regi condiscite. Deinde seditiosiores a Tribuno quodam deposcens. Mos enim Romanis in eorum exercitibus olim fuit, Sigillatim per numerum quosque describere, lege militari sortitus est, neq; decimum quemque, sed partem eorum interfecit, ratus hunc in modum ob paucitatem eos deterrere. At illi minime conterriti maiori adhuc odio, atque ira ferebantur. Quæ intuentes, qui a Cæsare ad seditionem præmissi fuerant, libellos plurimos in Antonij exercitum Fraudes. emittunt, & pro eius auaritia, crudelitate, ac Cæsaris primi memoria ad Cæsaris noui opem, dona, ac liberalitatem milites inuitant. Eos Antonius summa diligentia perscrutari nixus, si quis occuluisset, pœnam comminatus est. Verum cum neminem deprehenderet, maiori adhuc exæstuabat ira, quasi ab exercitu omni tegerentur. Intellectis deinde his quæ in colonijs, ac Romæ a Cæsare dietim fierent, animo commotus exercitum denuo his uerbis allocutus est. Conturbarer equidem ob ea, quæ militari necessitate gesta sunt, o uiri paucis quibus Antonij breuis oratio. dam plurium loco per legem interfectis, ipsis clare intelligentibus.

neque crudelem, neque pusillanimem esse Antonium, nisi quod peccatis & supplicijs iã abunde saciata, a me discessit inuidia. Cētū quippe dragmas, nō dono uobis tradere, nec enim id Antonij fortunæ cōgruum, sed ueluti primæ inter nos congressionis professionem quandam, non donum exibere uolui, ac sic lege patria, & militari, in his, & in cæteris mihi benefidere superesse uobis. Sic Antonius elocutus est, nihil muneri tamen addidit, ne imperator ab exercitu uinci uideretur, illi siue pœnitentia, siue timore ducti id ipsum suscœperunt. Ex his ordinum primores, uel seditionis ira, uel alia suspitione mot9, permutauit. Reliquos uero, & quæcunque alia ad opportunitates suas transtulit, & exercitum per partes iuxta mare, Ariminum properare iussit. Ipse ex omnibus desumpta cohorte militari eorū, qui corporibus, & obsequio præcellerent, Romam profectus est, ut exinde Ariminum uicissim graderetur. Ingressus est autem superbe admodum cohortem ante urbem statuens, & qui circa se fuerāt succinctos ducens, & noctu circa domum ad custodiam armatos continens. Insignia etiam illis tribuit, aderantq; ueluti in castris custodiæ per uices positæ. Coacto in unum Senatu, ut de his, quæ Cæsar egerat, ad eū quereretur, ab ingressu statim itelligit, ex quatuor legionibus, eã, quę Martia appellabatur ex itinere ad Cæsarem iuisse. Ipsi porro ingressum cohibenti, & addubitanti plurimum, denuo annunciatur, legionem, eam quæ quarta dicebatur, Martiæ in morem, ad Cæsarem uicissim transiuisse. Quibus uehementer territus, Senatum quidem ingressus est, quasi ob alia eum conuocasset, ac pauca præfatus subito ad portas transijt, ut ab illis Albam profectus, deficientes quosque reuocaret. Reiectus deinde a muris iterum retrocessit, & ad reliquas legiones misit quingentas dragmas unicuiq; dare pollicitus. Ipse cū his, qui aderant Tibur usque progreditur, apparatum habēs his qui in hostes tendunt consuetum Iam enim bellum clare imminebat, Decimo Celtas nequaquam deponente. Eo igitur in loco assistenti, Senatus fere omnis, ac plurimi equitū cum honore accessere ex populo quoque pars non contēnenda, eūq; iusiurandū a militibus qui aderant sumentem offendentes, & ex his, qui pridē cū illo militauerāt, multos accurrentes, magnū quippe id aderat, sponte, & ipsi iusiurandū præstitere, neutiq̃ fidem, & beniuolentiam, quam erga Antoniū habuerāt omissuros eē, ita ut nōnulli trepidarent, q̃ pauloante in cōcione noui Cęsaris, Antoniū calumnijs insecuti fuerant. Sic ille splēdide admodum Ariminum præmissus est, quo in loco Celticæ prouinciæ initiū adesse noscitur. Fuitque illi exercitus, excœptis nouiter delectis legionū trium, nuper e Macedonia ad eū profectarū. Iā em̄ illi residuū aduenerat.

Ariminum.

Martia legio.

Alba.

Tybur.

Nota. Celticæ prouinciæ initium.

nerat. Commilitabant præterea nonnulli ex ueteranis, qui tyronib⁹ in duplo potiores habebantur. Sic Antonio bellicosissimorum uirorum legiones quatuor adhæsisse referuntur, & quantum auxiliatorũ subsequi consuetum est, custodum præterea corporis, & nouiter electorum illi affuisse constat. Lepidus uero quatuor in Iberia legiones habens, Asinius Pollio duas, & Plancus in altera Celtarum prouincia, tres, Antonij partes electuri uidebantur. Cæsarem autem quæ similiter legiones delectorum sequebantur, quæ ab Antonio ad ipsum transierant. Tyronum item una, duæ ex primis cum eo militantibus, nec hæ numero perfectæ, aut armis instructæ omnes, sed ex nouiter delectis suppletæ fuerant. Omnes igitur Albæ in unum congregans ad Senatum misit. Ille uero ut in re ambigua, iterum ad Antonium deflexit oculos. Ac tum quidam affuere, qui Antonium præponerent permoleste ferentes, quod non ad Senatum, sed ad Cæsarem legiones diuertissent. Simul deinde Cæsarem, easque laudantes, pollicentur non multo post quid facto opus esset, ex decreto uelle statuere, cum primum noui magistratus ad agenda processissent. Iam enim clarum erat eorum ope aduersus Antonium uti uelle, cumque exercitu proprio carerent, neque sine auctoritate cõsulum deligere liceret, omnia ad nouos magistratus referre cupere. Cęsari exercitus, secures, uirgasque ex ordine paratas, ut imperatori aduersum militãti, & belli duci præferri suadebat, ipsis sub imperatore cõtinue degere assuetis. Ille honore collaudato, rem ad Senatum deferri admonet. Cumq; ad eum turmatim aduolarẽt, ultro inhibuit, oratores etiam compescuit, quasi Senatus ea per se esset cõsulturus, potissimũ inquit cum uestram promptitudinem, hæsitationem meam intellexerit. Quibus uix tum facile repressis, ducibus præterea, suspitionis se insimulari conquerentibus, ita retulit. Senatum non beneuolentia eius, sed Antonij timore in eum inclinaturum esse exercitus etiam inopia adductum quoad nos inquit Antonium confecerimus, & percussores amici, & cognati eorum, qui in Senatu sunt, uires comparauerint. Quæ ego animaduertens, Senatui obsequi optimum existimo, neque simulationem prius aperire eorum, pro quibus imperium nobis, sub contumeliæ aut uiolentiæ infamia queat adimere. Obsequentibus certe nobis, fortasse id ipsum facile concedet, timore ductus, ne id per uim nobis uendicemus. Talia effatus, legiones duas, quæ ab Antonio ad ipsum pertransierant, inuicem certantes contemplatus est, spacio inter se distãtes, & omnia belli opera, nullo respectu habito, sola excoepta nece peragentes.

Quo spe

Lepidus. Asini⁹ Pollio Plancus.

Attende uarietatem

Perplexus sermo.

Deluditur ab utraq; parte Senatus.

Pulchrum spectaculum.

Hic Cæsaris historia ab auctore demittitur.

Quo spectaculo lætatus, & huic occasioni perlibenter sese inferēs, alias quingentas drachmas unicuique elargitus est, & si qua belli necessitas interim ingrueret, uictoribus quinque millia est pollicitus. Sic Cæsar munerum liberalitate mercenarios sibi uēdicabat. Et hæc quidem in Italia agitabantur. In Celtis uero Decimum Antonius in Macedoniam transire suadebat, ut populo obsequeretur, & sibi ipsi uicissim parceret. Ille econuerso, literas a Senatu perornate sibi scriptas ad eum emittebat, quasi per populum sibi cedere, non magis honestum foret, quam Antonio per Senatum. Antonio diem præfinitam statuente, qua ut in honestate uti posset, longiorem sibi Decimus diffiniri petit, ne celerius Senatui hostis fieret. Antonius facile eo superato, cum in campo adhuc esset, ad ciuitates ire properat, a quibus admissus est. Veritus igitur Decimus ne ab omnium prohiberetur introitu, literas a Senatu redditas sibi fingit, quæ illum cum exercitu Romam propere euocent. Eo modo in Italiam conuersus ire pergit. Recipientibus illum cunctis ueluti redeuntem, usque Mutinem progressus est urbem felicissimam, ac statim portas occludi imperat. Mutinensium omnia ad uictum necessaria in medium afferri, iumenta ad currus debita, immolari, & sale cōdiri iubet, ne forte obsidio in longum traheretur, eoque modo Antonium opperiri pergit. Copiæ illi aderant haud contemnendæ, gladiatorum manus ingens, armatorum legiones tres ex quibus una nuper militantium, & inexercitatorum fuerat, duæ fidelissimæ, quæ prius cum eo stipendia meruerant. Antonius cum ira in eum delatus Mutinæ urbem muro, fossaque præcinxit, sic ut Decimus obsidione præmeretur. Interim Romæ consules anniuersarij, mensis initio creati Ircius, & Pansa, Senatum subito ad sacra, & in ipso templo contra Antonium conuocant. Cicero nempe, & amici eius eundem a Senatu hostem iudicari, his potissimum ex causis uehementius urgebant, quod Celtarum prouinciam Senatu inuito ad patriæ oppugnationem per uim armis inuasisset, & exercitum in Getas illi ascriptum in Italiam deduceret. Adijciebantur ad hæc, quod aliam cum Cæsare dissensionem inijsset palam in urbe, tot primoribus exercitus stipatus, & domum ueluti arcem quandam armis signisque præmuniens, ad cætera ipsis superbior, quam annua potestas ferret, uideretur, Lucius autem Piso, qui Antonij peregre existētis partes tuebatur, uir inter Romanos apprime insignis, & quicunque alij ob ipsum, uel propter Antonium, aut propriam sententiā illi adhęserāt, Antoniū in iudiciū uocari deposcebāt, Nō enim ex patriæ moribus

Strata gema.

Mutina.

Mutinæ, ac Decimi obsidio ab Antonio.

Mensis Ianuarius.

Ircius, Pansa. & Cicero cōsules

Quēadmodū Antonius hostis iudicatur.

Initium lege.

Lucius Piso.

moribus congruere aiebat, hominem inauditum iudicari, neque con decens, eum, qui heri consul extitisset, cum laudem mereretur, in sequentem diem conuicio persequi. Alij uero, & Cicero in primis aduersus hæc uerbis nitebantur. Senatores autem, quibus hæc sententia haudquaquam grata fuerat, rem usque in noctem produci deposcebant. Illucescente die ob eam causam in Senatum conuenerunt, quo in loco instante Cicerone, eiusque sequacibus Antonius hostis esset iudicatus, nisi quod Saluius Tribunus rem in sequentem diem differendam censuit. Inter cæteros nempe magistratus, præ omnibus potentissimus ad prohibendum est Tribunus. Quamobrem Ciceroniam omnes contumelijs uehemētius in illum inuecti sunt, & populū subinde discurrentes in eum concitabant, Saluiū quoq; ad illū ꝓuocabant. At his iterit⁹ quocunq; in loco præsto aderat, donec a Senatu est prohibitus, uerito, ne populū in memoriā Antonij, exercitum in diuersum conturbaret, cum minime ignoraret, uirum illum ante accusationem plurimum illustrem extitisse, nec quia populus Celtarum prouinciam illi tradidisset, sed pro percussorum uenia, & salute succensebat, maxime quod proposita iniuriarum obliuione, populum in eum concitasset. Eam ob causam, & ipse Cæsaris opera in illum utebatur. Quæ Cæsar haud ignorans, se Antonium quam primum oppugnare prædicabat. Hac ratione Senatus Antonio subiratus est. Sortibus itaque propositis, ut primum a Tribuno concessum est, Decimum laudibus prosequendum statuunt, qui e Celtarum prouincia Antonio minime cessisset. Consulibus porro, Ircio, & Pansæ, Cæsarem una militare cum his, quas haberet copijs edicunt, statuam illi ex auro apponendam fore, sententiam inter consulares afferre posset, consulatum petere per decem ante annos, quam ex lege liceat indulgent. Legionibus quæ ab Antonio ad eum transiuissent, tantundem a populo impendi debere, quantum uictoribus Cæsar promisisset. Et hæc ex decreto statuentes recessere. Cum uero Antonium, re ipsa, ut apparuit, hostem iudicatum, ac Tribunum insequentem diem nihil aduersantem intueri datum est, Antonij mater, & uxor, filiusque adolescētior adhuc, alijque necessarij, & amici per uniuersam noctem potentiorum domos percurrere, illisque supplicare, per diem uero in Senatum uenire, cunctos molestia afficere, & ad eorum pedes cum fletu, & eiulatibus se prosternere non cessabant, nigra ueste ante fores acclamantes. Quibus illi exciti ob clamorem, aspectumque, ac rei nouitatem tam inopine factam flecti, mitigarique cœpere. Huius rei causa pauefactus Cicero, Senatum in hunc modum

Saluius tribunus.

Tribunus ad ꝓhibēdum potētissimus.

Sortes.

Antonius hostis iudicatus.

Sollicitudinē attende nocturnam.

Ciceronis oratio.

modum allocutus est. Quę circa Antonium cognoſcenda fuerat Patres conſcripti heri abunde percæpta ſunt a uobis. Quibus enim hoſtes eius honorauimus, hiſ ipſis eundem hoſtē iudicauimus. Saluiū uero ſolum impedimentum quoddam obiectum nobis, uel inter omnes omnino prudentiorem iudicare neceſſe eſt, uel amicitia commotum, uel præſentium potius rerum ignorantia hæc efficere. Ex quo turpiſſimum nobis iudico, ſi omnes unico homine, & hoc quidem Saluio indoctiores habeamur, aut rei publicæ beneuolentia ſuperior nobis ſit, qui præſentium ignorantia maxime laboret. Mihi quidem, conſulibus ante ipſum, ac prætoribus, Tribuniſque collegis ei⁹, fides uidetur adhibenda, cæteriſque Senatoribus qui tot in hoc ordine, & dignitate, & numero, per ætatem quoque, & experientia, longe Saluio, Antonium magis norunt. Eſt enim in iudicijs publicis, & cauſis, id plurimum, quod iuſtum eſt. Verum ſi denuo cauſas intelligere neceſſe eſt, breuiter expediam, & quæ principaliora ſunt memoriæ ſubijciam. Defuncto Cæſare pecunias publicas ſibi uendicauit Antonius. Mecedoniæ deinde adminiſtrationem a nobis ſumens, in Celtas ſine conſenſu noſtro profectus eſt, exercitum contra Getas ſibi traditum, eorum loco in Italiam contra nos inuexit. Hæc utraque in nos ad inſidias expoſtulans, cum adipiſci non poſſet, per ſeipſum nactus eſt. Cohortem regiam in Brunduſio ad cuſtodiam ſuam delegauit, ita ut ipſum palam ferro accincti intra urbem circunſtarent homines, & noctu ſublatis ſignis cuſtodirent. Eduxit deinde a Brunduſio exercitum alium ad omnia promptiorem in urbem, cum ad ea aſpiraret, quæ Cæſar concupiſſet, uerum a nouo Cæſare cum exercitu alio præuentus, ac timore correptus, ad Celtarum prouinciam ſe conuertit, ueluti commodiorem in nos habiturus aditum, quoniam Cæſar eo ex loco, & ipſe contra nos īuectus, nobis imperauit. Exercitū præterea ad hæc terrefaciens, ut ad omnē iniuſtitiā, & crudelitatē eius adhæreret, ſorte delectos morte mulctauit, cum nec ſeditionem excitaſſent, non cuſtodiam, aut ordinem in bello reliquiſſent, Quibus etiam militaris lex ſic ſe habentibus, punitionē q̄dam ſolet diffinire, Ex his pauci maximis ſolum in periculis, & caſibus, neceſſitateq; uiſi ſunt Hic autem ad uocem, & riſum ciues ad mortem deduci imperat, mortem in quā non deprehenſorum, ſed electorū potius. Itaq; qui potuere ab eo diſceſſerūt, quos ueluti benemeritos heſterna die donis exornauimus. Quib⁹ autē diſcedere nō licuit, hi ſunt, qui timore ducti cū illo latrocinantur, & hoſtium in modū prouinciam noſtrā inuadūt, & exercitum noſtrum, ac ducem obſident, Et cui uos, ut ꝓuincia Celtarū

Criminum obiectio.

Attende.

motaretur præscripsistis, eum Antonius exire iubet. Verum igitur nos Antonium hostem iudicauimus, an Antonius ipse hostiliter nos aggreditur? & Tribunus noster hæc adhuc uidetur ignorare, quoad Decimo deuicto prouincia tam ingens, & nobis finitima & ultra prouinciam Decimi exercitus, contra spes nostras, Antonio accesserit. Tunc quidem, ut uidetur Tribunus eum hostem iudicabit, cum nobis potentior longe extiterit. Hæc cum perorasset Cicero, amici eius tumultu excito, neminem in contrarium dicere sinebant, donec Pisone assurgente, reliquus Senatus, eius reuerentia commotus silentium tenuit, unaque Ciceronis amici siluere. Tunc Piso ita fari orsus est. Lex quidem (patres conscripti) reum audire admonet. Audite itaque, & pro eo respondentem iudicate. Potentissimum quippe ad perorandum Ciceronem adesse postulat, qui præsente Antonio accusare non audet, absente uero eo crimina non cessat afferre. Ego maxima ex omnibus, & quæ ambigua sunt facile transiliens, breuibus ea falsa esse ostendam. Pecunias Antonium publicas, post Cæsaris necem, sibi uendicasse dicit, lege furem eum, non hostem decernente, & pœnam illi damni statuente. Cum Brutus Cæsarem interemisset, & in populo de his palam conquestus esset, quoniam Cæsar pecunias abstulisset publicas, & ærarium nobis inane reliquisset, Antoni⁹ paulo post eas inquiri debere statuit, uobis sententiā eius approbantibus, & publice id ipsum proclamari facientibus, præmium quoque his, qui indicasset, decimam omnium pollicentibus. Itaque si quis Antonium de his accusare pergit, in duplo easdem uobis persoluemus. Et hæc de pecuniis abunde dicta sint. Celtarum autem prouinciam minime nos Antonio decreuimus, uerum populus ex lege sibi contulit, Cicerone assidente, quo more, & alia plærumque aliis tradidit, & hanc ipsam prouinciam olim Cæsari concessit. Pars itaque legis habebitur, Antonium prouinciam sibi ascriptam deposcere, ac Decimo non paranti inferre bellum, & exercitum nondum aduersus Getas motum, in Celtis contra eum, qui sibi obsistat inferre. Verum Cicero Decimum nequaquam hostem esse existimat, qui contra legem armis obluctatur. Antonium uero hostē esse putat, qui pro lege bellum gerat. Sin legem eam damnat, eos uicissim, qui legem tulere condemnet necesse est, qui tamen dehortandi fuerant non autem contumeliis insectandi, neque prouinciam Decimo committendam esse, consulere debuit, quem populus ob Cæsaris necem expulisset, Antonio uero non committendam esse, cui populus eam tradidisset. Non enim bene consulentis est, aduersus populum uelle

Elegans confutatio.

Piso.

Subdola Pisonis oratio.

Lex furti.

lum uelle contendere, his maxime temporibus dubijs atque periculosis, neq; obliuioni tradere, quod ad populũ in primis pertinet, amicos, hosteſque diſcernere. Solus quippe ex priſcis legibus populus ipſe imperator eſt, belli, paciſque tractandæ, quorum nihil populus nobis edixit, aut impoſuit, præfecto aſſiſtente. Cæterum nonnullos ex militibus occidit Antonius, cum imperator eſſet, & a nobis ex decreto conſtitutus. Nullus certe imperator huiuſmodi iudicium ſubijſſe noſcitur. Non enim utile nobis leges putauere, imperatorem militibus in iudicio eſſe obnoxium, nec inſuper æquum fore, ſi quod in bello conſtitutum eſt, id ab ullo negligatur, ob quæ etiam, qui uicere nõ nunquam interempti ſunt, nec in eos, qui ſupplicium ſumpſere quiſquam inuectus eſt, nec in præſenti cognatus quiſpiam aut neceſſarius, ſed Cicero ſolum queritur, & necem eorum improbans honorum loco, qui interfectoribus impendi ſolent, Antonium communem hoſtem decerni iubet. Antonij uero, quemadmodum exercitus nullo ordine turbatus ſit, & imperatorem ſuum contempſerit, ſatis indicãt duæ legiones, quæ ab eo perfugere, quas uos cum eodem militare decreuiſtis, nunc præter militarẽ legem ab eo transfugæ, non ad uos ſed ad Cæſarem uenere, quod Cicero ſimul commendauit, & ex publico mercedem heri dari perſuaſit, ne uos id exemplum aliquando conturbaret. Ita Ciceronem ad inſaniam propria perduxit inimicitia.

Populus iperat — *Leges.* — *Cicero.*

Antonium etiam tyrannidis accuſat, quod milites ſupplicio affecerit, qui continue inſidias meditati ſunt, qui uero exercitum curãt, puniri non conſueuerunt, nec alium Antonio poſt Cæſarem principatum ueluti tyrannicum potuit obijcere. Itaq; de ſingulis hunc in modum interrogare eum libet. Quem ueluti tyrannus in auditum occidit. Antonius, qui nunc inauditis in periculo conſtitutus eſt? quem ciuitate expulit? quem ex nobis condemnauit? uel adeo in ſingulos potens, non omnibus ſtruxit inſidias? Quãdo hæc o Cicero fecit Antonius? an cum actorum obliuionem confirmauit? uel cum neminem nece proſecutus eſt? uel cum publicas pecunias inquerendas eſſe cenſuit? uel cum Pompeium, Pompeij illius ueſtri filium reuocari in patriam, & ex publico ſubſtantiam illi ſolui perſuaſit? uel cum fictum illum Marium inuadens, cæteris inſidias ſtruentem interemit? & ab omnibus uobis eſt collaudatus? Hæc ſolum propter uos minime reprehendit Cicero? uel cum de dictatoris magiſtratu aliquem referre, aut decernere prohibuit? uel aduerſum obnitentes morte mulctãdos cenſuit? Hæc ſunt, quæ per duos menſes in Republica egit Antonius, cum ſolus poſt Cæſarem urbi præfuiſſet, cum modo percuſſores populus inquireret, modo uos futurorũ cura perureret, Quo tempore ſi iniquus

Confutatio in Ciceronem. — *Fictus Marius.*

si iniquus extitisset Antonius, nullum cōmodius ad agēdum fuisset habiturus. Verū nunq̃ in contrariū imperio usus est, an nō solus tūc imperio præfuit, cum Dolobella in Syriam profectus esset? Num exercitum in urbe paratum habuit a uobis traditum? Num urbis custodiam per noctem tenuit? Num eam custodiam ob hostium egit insidias? Num occasionem necis Cæsaris amici eius, & benefactoris habuit, ac populo pergrati? Num aliam domum inuenire potuit cum hostium uereretur insidias? quorum neminem occidit, neminem urbe expulit, quinimo illis quantum ex honestate licuit indulsit, & prouincias eisdem datas nulla motus inuidia concessit. Hæc maxima patres conscripti, & dubiam in Antonium a Cicerone collata crimina perspicite ex quo ad accusationem diuinationes quoque adiungit, quod Antonius exercitum in urbem fuerit adducturus, sed metu Cæsaris exercitus urbem præoccupantis abscesserit. Quomodo igitur, si hoc solum cogitare uiri nobis inimici proprium existimandum est, eum qui uenerit, & nullo signo dato contra nos castramentatus sit, non putat hostem? Quomodo igitur pertransiuit Antonius? non ad nos accessit? Nunquid triginta milia in armis parata ducens, ter mille extimuit, quos inermes nullo ordine circa se Cæsar habuit? ad Cæsaris conciliationem dumtaxat assistentes, Qui cum primum bello decernendum esse cognouere, educentem eum reliquerunt. Sin autem cū triginta milibus accedere ueritus est, quemadmodum mille comitatus ad nos uenit? cum quibus Tybur quot ex nostris misimus? quot nullo adacti sacramento, iusiurandum illi obtulimus. Quanta Cicero preconia in laudem consulatus ab eo gesti consumauit? Quemadmodum ergo Antonius si hæc intellexit, pignora, quæ Senatus in conspectu constituta sunt, nobis dereliquit? matrem scilicet, & uxorē, & adolescentem filium, qui nūc deflent illachrymantq;, & nō ea quæ ab Antonio in republica gesta sunt, sed potentiam inimicorum eius reformidant. Hæc apud uos proferenda duxi patres conscripti, uelut exemplum quoddam Antonij defensionis, Ciceronisque mutationis. Bene intelligentibus autem, hanc suasionem in primis afferam, ut neque in populum, neque in Antonium quicquā inique moliri audeant, neque communibus in rebus inimicitias, periculaque cōferre, ægrotante republica, & celeriter ijs, qui opē afferant indigente, & qui prius potestatem constituant in urbe, quam qui ab extra sunt tumultum inferant, quousq; in eā insurgentibus abunde liceat obsistere, & quos libuerit iudicare, & quod a uobis iudicatū fuerit perficere possitis. Quomodo igitur hæc erūt dicet quispiā? Si Antoniū ad occasionem, aut gratiā populi Celticā sinemus habere prouinciā, Decimū

Diuinationes.

Cōfutatio subdola.

Attende rationem.

Verba sanctissima.

Pisonis sententia.

cum tribus quas habet legionibus huc euocabimus,& uenientem in Macedoniam mittemus,legiones retinentes,& duas,quæ ab Antonio recessere,pariter nobis uendicabimus,quemadmodum dicit Cicero,& has a Cæsare in urbem accersemus. Sic quinq; legionibus nobis assistentibus cui uisũ fuerit ex decreto confirmabimus,ad nullius hominis spes inhiantes. Et hæc a me sine inuidia,aut ambitione audientibus dicta sunt. Pro his uero,qui incõsiderate,ac temere ob domesticas inimicitias,aut cõtentiones in nos tumultum excitant, iudices deprecor,ut neque celeres nimis sint,neq; præcipites in uiros magnos,& exercituum duces prępotentes quicquam agere,ne ue inuitos in bellum attrahant , sed Marcij Coriolani , eorumq; , quæ a Cæsare nuper gesta sunt uelint reminisci,quem exercitum uicissim adducentem,& fœdera uobiscum facta protendentem, præcipitãter ad modum hostem iudicantes re ipsa hostem fore coegistis. Parcite populo,qui pauloante in percussores Cæsaris inuectus est, neque ad cõtumeliam eius prouincias gentium his impendere uelitis,nec Decimum laudibus extollere,quod populi legem despexerit, Antonium hostem iudicare,quoniam Celtas a populo suscepit, In quibus bene consulentes necesse est pro his quæ fefellerunt adhibere animum,cõsules uero ac Tribunos plures periclitantibus rebus publicis apponere.Sic Piso pro Antonio elocutus est,conuicijs simul , & pauore eos incitans,quem aperte causam fuisse asserunt , quod Antonius hostis minime iudicatus sit.non tamẽ ut Celticę præesset obtinere potuit. nam id ipsum percussorum cognati atque amici timore ducti prohibuere,ne deposito bello in percussores aliquando insurgeret Cæsari conciliatus. Quamobrem Cæsarem Antoniumque inuicem contendere placuit. Antonium quoque Macedoniam assumere Celtarum loco decreuere. Cætera alia mandata seu temere,seu consulto,Ciceroni rescribenda,ac legatis tradenda cõmisere . Ille sentẽtia prolata in hunc modum scripsisse dicitur.Antoniũ confestim Mutina discedere,Decimo Celticã cõcedere prouinciã,quæ intra Rubiconem amnem,qui Italiã a Celtis diffinit,sita est. Data est dies ad hæc pręfinita,in qua Senatus oĩa ad se referret. Sic ambitiose admodũ ac minus uere mãdata Cicero uidet̃ cõscripsisse,nõ ulla quidẽ inimicitia,quæ tanta illi cũ Antonio suberat. Verũ fortuna quadã ut apparet publica ad mutationen impellente, Ciceronique insidias iam abinde præstruente,cum iam Trebonij reliquijs allatis,contumeliæ in eum illatæ,certior Senatus,haud difficulter Dolobellam hostem iudicasset, legati ad Antonium missi,cum ob mandatorum alienationem uehementer erubescerent,nihil locuti sunt,uerum Antonio mãdata tradiderunt.

Contra Ciceronem.

Martius Coriolanus.

Finis orationis.

Mandata.

Rubicõ fluuius

In Ciceronem Fortuna.

derunt. Antonius ira concitus, multa in Senatum, multa etiam in Ciceronem protulit, potissimum se admirari dicens quod Cesarem, qui principatum maxime adauxerat, tyrannum, ac regem putauisset, Ciceronem uero non putarent, quem Cæsar bello cœpisset, nec tamen occidisset. Is autem percussores amicis eius prætulisset, & Decimū olim Cæsari amicum odio insectatus esset, nūc autē necis eius participem diligeret, & illi qui post Cæsarem a nullo Celtas suscœpisset, ope assisteret, Sibi uero quia populo eam prouinciam cœpisset, inferret bellum. Legionibus etiam quæ ab eo transfugissent, honores tribuendos esse decreuisset, His autem, qui cum eo restitissent, minime decerneret, & militiam non solum apud eum, sed in urbe corrupisset, Percussoribus porro obliuionem concessisset actorum, quam ego inquit confirmaui, & ob id duos insignes uiros Antonium scilicet, ac Dolobellam hostes iudicandos esse censet, quoniam quæ nobis data & concessa sunt habemus. Hæc enim uere causa est. Nam si a Celtis inquit abeā, neque hostis, neque monarchicus dicar amplius. Hęc autem testor me obliuionem haud quaquam gratam soluturum esse. Huiusmodi plurima effatus Antonius, responsum decreto in hunc modum præbuit. Senatui ueluti patriæ in omnibus se obsecuturum esse, Ciceroni uero qui mandata perscripsisset ita retulit. Populus mihi Celtas ex lege tradidit, ego Decimum legi non parentem a Celtis amouebo, & necis causas repetam ab omnibus, ut & Senatus hoc odium aliquando euomat, quo Ciceronis causa repletus est, qui Decimo auxiliatur. Hæc Antonius cum dixisset, subito rescripsit, ac Senatus statim eum hostem iudicauit, omnemque cum eo exercitum, nisi ab illo discessisset. Macedoniæ, & illirici nationibus, & utriusque exercitibus, Marcum Brutum præsidere uoluit, donec rempublicam meliorē in statum conuertisset. Ille igitur proprio iā fultus exercitu, ab Apuleio partem acceperat, Naues ad hæc longas onerariasque in unum conduxerat, pecunias usque ad sex & decem milia talentorum summam coegerat armorum quoque ingētem numerum, qui in Demetriade a Caio Cæsare iampridem cumulata inuenerat quibus omnibus ut ad patriæ utilitatem utereretur, Senatus ex decreto confirmarat. Cassio etiam Syria Senatu tradita, mādatumque ut Dolobellæ inferret bellum. Aliis quicunque prouincias, aut Romanorum exercitus ab Ionio mari usque in orientem continerent, edictū, ut Bruto Cassioque parerent. Itaque qui circa Cassium fuerant, celeri impetu in bellum prodiere. Quæ singula Cæsar animaduertēs magna trepidatione fluctuabat animo. Gestorum nempe obliuionem condecētiam quādā humanitatis in eos arbitrabatur, ac cognatorū misericordiam erga

Antoni⁹ iratus

Sagax Antōij responsio in Senatū, & Ciceronem.

Antoni⁹ hostis iudicatur.

Marcus Brut⁹.

Apuleius.

Bellum in Dolobellam.

 diam erga

Dolobella hostis iudicatus.

Sagax Cæsar.

Breuis ad exercitũ Octauij oratio.

Pansa.
Ircius.

Decimi fames
Mutiæ obsidio
Fluuius credo panarus.
Eqtes ad prędã mittebantur.

diam erga uiros, qui simili honore tenerentur, & has breues ad temp⁹ dignitates eis traditas, ad eorum securitatem pertinere. Sic Decimo Celtas eos confirmasse, ut Antonio notã tyrannidis inurerent, Qua simulatione & ipsum in Antonium educerent, Dolobellam hostem iudicatũ, quod ex percussoribus unũ occidisset, Bruto, & Cassio ꝓuincias ad populosiores nationes datas esse, Exercitus plurimos sũma celeritate illis additos, Pecunias isuper collatas esse, & ducũ q ultra Ionium mare incolunt, duces eos & principes effectos. Et ea omnia ad Pompeianarũ partium incrementum clare pertinere, Cæsaris partes ad nihilum deduci. Huiusmodi itaque artem, quæ in eum ueluti adolescentem fabricaretur animaduertens, imaginem quendam, & insidias ipsis apponentibus, & ueluti ducem in Antonium declarãtibus ut re ipsa exercitum ab illo eriperent, suspectum habuit. Consulib⁹ nempe una militantibus, nihil duce aduersum contendente opus esse, Solis honores ab Antonio ereptos ex decreto uendicantibus, Se autem nulla gloria militaturum apud eos. Postremo bellũ omne in infamiã eius decisurum esse, Senatũ sua opera aduersum Antonium uti uelle, quid uires eius contriuisset. Hęc intra se meditatus nulli patefecit, uerum sacris pro imperio sibi tradito rite peractis, his uerbis exercitum allocutus est. Hæc enim mihi a uobis nonmodo nunc cõmilitones, sed ex quo imperium mihi tradidistis, collata sunt. Nam & Senatus uestri gratia hæc ipsa contulit, ut intelligatis me horũ causa ad gratias uobis reddendas esse obnoxium, quas si dijs bene iuuantibus feliciter agemus, abunde referam. Sic ille exercitum proprium confirmãs eduxit agmen. Consulũ alter Pansa per Italiã exercitum cogebat. Ircius aũt copias cũ Cæsare partitus est, & ut a Senatu secreto illi iniunctũ fuerat, in patiendo legiones duas ab illo petijt, quæ ab Antonio ad eũ trãsfugerãt, satis conscius ex omni exercitu has potiores esse in bello. Quæ uniuersa Cęsar facillime concessit. Distributis inuicẽ copijs in hiberna simul cõcessere. Finiente hyeme Decim⁹ iã fame laborabat. Ircius & Cæsar Mutinã propius castra mouẽt, ne deficientẽ Decimi exercitũ Antonius sibi uendicaret. Vrbe diligenter custodita ab Antonio, Pansæ milites nequaq̃ cũ illo iniere bellũ, imperatorem expectantes. Equitum pugnæ frequẽter inter eos fiebãt, & quamq̃ multitudine equitũ antecelleret Antonius, campi tamen difficultas, qui interlabente fluuio fossis præpediebatur, auaritiã multitudinis eorum defraudabat. Hæc igitur circa Mutinã agitabantur. Romæ uero cũ consules abessent Cicero ad ambitionẽ gerebat omnia, Nã cõciones assidue aduocabat, Arma etiã opificibus sine precio coactis præparabat, Pecunias in unũ cumulabat, & grauiora onera Antonij

ra Antonij necessarijs,atq; amicis imponebat,quæ illi calumniã euitantes prompte conferebant,donec Publius Ventidius qui cum Cæsare una militabat Antonij amicissimus, Ciceronis acerbitatẽ haud ferendam ratus,ad Cæsaris colonias profectus est,ueluti notior apud omnes,ac duas ad Antonium legiones eduxit, Ciceronem quoq; in urbe comprehendere tentauit. Ac tunc statim tumultus ingens exortus est,ita ut multi uxores & filios trepidatione moti ex urbe educerent,& Cicero ex urbe una aufugeret. Quæ Ventidius intelligens ad Antonium cõuertit iter. Interclusus deinde a Cæsare,& Ircio in Picenum se contulit,& legionem aliam in unum congregans euentum rei intentus expectabat. At uero qui circa Cæsarem fuerant,Pansam cum exercitu appropinquare sentientes, Carsuleium ad illum mittũt qui prætoriam Cæsaris cohortem,ac legionem Martiam deduceret, quo illi ꝑ angusta transeũti afferret opẽ. Antonius ãgustias locorum haud multifaciens quasi nihil ãplius q̃ ab accessu eos esset prohibiturus,& pugnæ ductus desiderio,cum equitatu anteiret,per campũ palustrem,& fossis præpeditum duas ex præstantioribus legiones in occulto collocat uersus iter,quod angustum & manu factum utraq; ex parte arundinibus circunseptum aderat. Carsuleius cũ legione Martia,angustijs locorum per noctẽ superatis,orta luce Martialibus solis ac cohortibus quique comitatus iter manu factum,quod hostibus uacuum inspiciebatur ingressus est, Dumque paludem utraque ex parte perscrutatur,arundinum quippe strepitus suspitionem illi iniecerat,statim clypeos,galeasque per arundines emicare uidet, & prętoria Antonij cohors ipsis subito a fronte astitit. Martiales omni ex parte circumuenti,nec ullo ex loco decurrere potentes,eos, qui aderant nouiter electos nullã laboris partẽ subire admonent,ut pote q̃ illos ob inexperientiam minime perturbare uellent,ac prætoriæ Antonij ,prætoriam Cæsaris cohortem opposuere. Ipsi in duas diuisi acies, utramque legionem aggressi sunt. Et uni quidẽ ꝑti Pansa præsidebat,alteri uero Carsuleius. cumque binæ paludes imminerẽt,bina intẽr eos resultabant prælia,& in arctis constituti neutiquam se discernere poterant. Et circa transitum prætoriæ cohortes bellum aliud inter se gerebant. Mens quippe Antonij militibus fuit ex Martialib⁹ ueluti trãsfugis,& ipsorum proditoribus uindictam sumere. Martialibus autẽ ob suspitionẽ,qua iãpridẽ in Brũdusio corrupti fuerãt,se de ipsis ulcisci uelle, & cũ uicissim,quod fortissimũ foret,utraque in acie adesse noscerent , facile eo opere bellum diffiniri posse putabant , Illis porro uerecundia aderat,si duæ legiones ab una uincerentur. His uero contentio quædam honoris,si una dũtaxat ambas oppressisset. In

Consulibus absentibus , Romæ quid.

In Ciceronẽ attende.

Stratagema.

Nobile ꝑlium

Verecundiam ac honorem attende.

timore correptus est, ne Cæsar quemadmodum anteacta die urbem aggressus introiret, aut ipsum uallo, fossaque præcluderet, operariorũ copia abundãs, Qua in re equitatum parum utilem sibi arbitrabatur esse. Despicient me inquit Lepidus, ac Plãcus bello superatum. Sin ex Mutina discendam, Ventidius cõfestim ad nos ueniet, tres ex Piceno legiones ducens. Lepidus insuper, & Plancus fortissime nobiscum depugnabũt. His dictis non utiq; in periculis timidus, ac contemnẽdus uir subito surrexit, & ad alpes celeri cursu se proripuit. Decimo ab obsidione liberato, timor Cæsarem inuasit. Consulibus nẽpe e medio sublatis, eum uelut hostem formidabat, Pontes igitur fluminis ãte diem disiecit omnes. Ille caduceatoribus ad Cæsarem præmissis, salutis suæ auctorem testatus est, petijtque quoniam fluuium in medio haberet ad colloquium accedere una uellet. Ex quo testimonio ciuium profiteretur se fortunæ iniquitate ad conspirandum in Cæsarem prolapsum esse, alijs ipsum inducentibus. Cæsare postulationibus eius cum ira respondente, & gratiam, quam illi se debere Decimus aiebat, respuente. Non enim inquit Decimum saluaturus huc accessi, sed oppugnaturus Antonium, cum quo conciliari nõ impium mihi fuerit. Decimi uero in conspectum aut ad colloquium uenire, minime ab ingenio pati possem. Saluet ille se, quoad ijs, qui in ciuitate sunt uidetur æquum. Cum ad Decimũ relata essent, stabat enim non longe a fluuio, Cæsarem uocare cœpit, & ut Senat⁹ literas inspicere uellet deprecari, qui Celticæ administrationem sibi concessisset, uetuitque absentibus consulibus pertransire amnem, & in alienam prouinciam excurrere, aut in Antonium conferre signa, se enim ad eum persequendum abunde esse. Illum itaque ad tantam audaciam a Senatu concitum, cum sine mandato intercipere adhuc posset omisit, & ad Pãsam Bononiam uersus iter capiens, Senatui de omnibus quæ gesta erant ex ordine perscripsit. Idem & a Pansa factum est. Eas literas Cicero Romæ in populo ueluti a consule scriptas recitauit. Cęsaris uero ĩ Senatu dũtaxat publicari iussit. Supplicationes ob res ĩ Antoniũ gestas quinquaginta dierũ anniuersarias Senatus habẽdas censuit, quot nec unquam bello Celtico aut alijs in prælijs decreuere Romani. Cõsulum exercitus Decimo concessus, quanq̃ superstite adhuc Pãsa, cęterum desperata salute eius, imperatorẽque Antonium solum decreuere. Vota etiam publice suscæpta sunt, si Antonium Decimus opprimeret, tanto in Antonium odio, & insolentia ferebantur omnes. Confirmata porro duabus legionibus præmia, quæ ab Antonio perfugerant, singulis uidilicet militibus, quæ pollicitæ olim fuerant ex publico drachmę quiquies mille, quasi

Lepidus. Plancus. Ventidius.

Decimus ab obsidione liberat⁹ Cæsaris timor.

Caduceatores attẽde Decimi ad Cæsarem. Irata Cæsaris responsio caduceatorib⁹ Decimi.

Bononia. Attẽde litteras ad Senatũ Cæsaris, & Pansæ.

Fit imperator ĩ Antonium solũ Decimus.

mille,quaſi uictoribus,conceſſumq; ſolennibus diebus corona flori-
da uti poſſe. In decretis uero nihil de Cæſare relatum eſt,neq; nomē
omnino additum. Sic ſtatim contēptui habitus eſt,ueluti debellato
penitus Antonio. Scriptum præterea Lepido,& Planco. Aſinioque
Pollioni,ut cum Antonio proximi forent,cum illo depugnarent.

Cōfirmatio p̄miorū legionibus,quę ab Antonio pfugerāt
Corona florida ſolennib⁹ dieb⁹
Cæſar cōtemptui habitus.

Hæc igitur Romæ agitabantur. Panſa interim ex uulnere morti pro
ximus,Cæſarem ſibi aſſidentem his uerbis allocutus eſt. Ego paren
ti tuo non ſecus ac mihi amicus fui. Cui cum interficeretur opem mi
nime afferre potui,neque pluribus aduerſari licuit,quibus, & tu pru-
dentiſſime obſecutus es,& ſi exercitum haberes. Veriti itaque illi te,
ac Antonium ad Cæſaris ſententiam procliuem,contētioſumq;, am
borum diſſentione lætati ſunt,quaſi i unum periclitantium uires p-
prias. Cum autem te exercitus dominum intuerentur, modicis qui-
buſdam honoribus, honeſtiſque ſimulatione uſi, ueluti adoleſcentē
decipere tentarunt. Demum honore adauctum ,clarioremque cer-
nentes,cum magiſtratum ſub exercitu tibi traditum minime admit
teres turbati ſunt,& te nobiſcum ad prælium prætorem ſtatuerunt,ut
duas legiones,quæ cæteris exercitatiores apud te fuerant,ipſi eripere
mus,ſatis fiſi ſi ex uobis unus uinceretur,reliquum infirmiorem, ac
unicum tandem futurum eſſe,Eoque modo Cæſaris potentiam bel-
lo profligantes,Pompeij in maius adaucturos fore. Hoc illis totius
ſententiæ fere caput. Ego & Ircius,quod mandatum nobis erat ad-
impleuimus,quoad reprimeremus Antoniū ſuſpitione laborantem.
Hunc igitur bello ſuperatum,ut tibi reconcilies, optimū putamus
eſſe,ueluti ex Cæſaris beneuolentia hanc gratiā tibi redditurí, quod
unicum felicitati tuæ maxime conducere in futurum arbitramur.

Oratio Panſæ ad Octauium Cæſarem.

Suſpecta locutio.

Attēde cōſiliū

Hæc quidem paulo ante conſulere haud æquum fuit. Nunc autem
ſuperato Antonio,defuncto Ircio,& me ab humanis diſcedente, in
tempore prolatum eſt,non ut gratiam morienti exhibeas,ſed ut feli-
ci ſorte procreatus, ut hæc opera oſtendunt, quæ ad utilitatem tu-
am pertinent, intelligas, & meam,Ircijque præelectionem pariter,
ac neceſſitatem non ignores. Exercitum igitur, quem nobis præbui-
ſti,& quem optima occaſione licet reddere, tibi tradimus. Nuper
uero electos ſi quidē aſſumens continere poſſes,& hos tibi traderem⁹
ſed cum magna moleſtia Senatū ob id uideantur affecturi,& eorum
principes cuſtodes nobis dati ſint,q̄ res inuidiam in te gigneret,& ul
tra id q̄ neceſſe eſſet in maius te extolleret,Torquato queſtori prius
aſſignabimus. His dictis cum eos Torquato tradidiſſet,ceſſit e uita,
quos ille,ut a Senatu mandatum fuerat, Decimo cōceſſit. Ircij, ac
Panſæ funeris adornata donis Cæſar Romam ut humarentur cor-
pora deferri

Sors felix.

Mors Panſæ.

Quæ i Syria& Macedonia gesta sunt. pora deferri iussit. Eadem tempestate circa Syriam, ac Macedoniam res hunc in modum fere se habebant. C. Cæsar cum per Syriam proficisceretur legionem in ea dereliquit iam tum in Parthos meditatus bellum. Huius cura Cecilio Basso mandata fuerat. Iulius autem Sextus adolescens adhuc Cæsaris affinis, atque cognatus, legionis dignitatem, & nomen obtinebat, quã ut in delicijs uacãtem hinc inde fœdissime ducebat. Qua de re cum Bassus quereretur, contumelijs eum adorsus est, & postremum omnium illum appellans, cum tardus pareret, quosdam eum compellentes duci iussit. Tumultu ædito, cum ad plagas uentum esset, exercitus contumeliam egre ferens, Iulium gladijs confecit. Quod facinus pœnitentia confestim insecuta est, & timor Cæsaris. Iure igitur iurando sancientes, nisi si qua fides, aut uenia illis præberetur, ad mortem usque depugnare uelle, & ad id Bassum inducentes, aliam collegere legionem, cuius auxilio bellum gererent. Sic a quibusdam de Basso relatum est. Alij ferunt Libonem Pompeianæ militiæ participem, qui post cladem in Tyro priuatus degebat, quosdam ex legione corrupisse, qui Sextum interimerent, seq; Basso traderẽt. Vtcumq; fuerit Sextum certe Mulcum, qui tribus cũ legionibus a Cæsare ad eos mittebatur, fortissime oppugnarunt, quoad Mulcus Minuciũ Crispum, qui Bithyniæ præerat in auxilium uocauit. Is tribus alijs comitatus legionibus, opem allaturus accesserat. Cumq; iam Bassum obsideret, Cassius celeritate usus, duas Bassi legiones prius sibi asciuit, & quæ Bassum obsidebant, quorumdam amicitiam traditas, simul intercœpit, qui illi ut proconsuli ultro paruere. Iam enim ut prædiximus a Senatu decretum erat ut omnes Bruto, Cassioque parerent. Albinus ad hæc nuper a Dolobella missus in Aegyptum quatuor legiones e prouincia ducebat, quas e Pompeij clade, Crassique dispersas, Cleopatra sub Cæsare collectas retinebat. Hunc igitur nihil suspicantem, Cassius in Palestina adortus, legiones sibi tradere coegit, quatuor legionibus aduersus octo depugnare ueritum. Sic Cassius mirum in modum duodecim legionum imperator confestim effectus est, ac Dolobellam cum duabus ex Assia progressum, & in Laodiciam ob amicitiam recœptum, ipse assistens obsidebat. Qua re percæpta Senatus summa lætitia elatus est. At uero in Macedonia Caius Antonius Marci Antonij frater cum Bruto diffidens, bellum agitabat, legionem unam ex ciuibus secum agens, & Brutum acie inferior obseruabat. Brutus contra, simulata fuga insidias illi struebat. nihilque congressum hostium euitans moliebatur. Quinimo proprijs militibus, ut hostes alloquerentur, & amplecterentur edixerat. Recusauit

Sextus Iulius Cęsaris affinis.

Contumeliæ Sexti Iulij in Bassum.

Mors sexti Iulij.

Pœnitentia facinus insecuta.

Iusiurandũ attende.

Cassius duodecim legionũ imperator.

Obsidio Dolobellæ a Cassia.

Sanatus lętitia

rat. Recuſantibus ipſis,neque huiuſmodi experimentum admitten tibus,ex inſidijs tutos permiſit abire. Ad alia deinde itinera proue=ctus,ſubito in crepidine quadam emicuit, neque tamen eos aggreſ=ſus eſt,uerum ſumma hilaritate ſuſcepit. Illi ut ciuibus manſuetiſſi=mum, & ea ſapientiæ,& charitatis opinione, quæ ferebatur preditũ intuentes,uiciſſim complexi ſunt,& ad eum ſe conuertere omnes.

Bruti mãſuetũdo.

Caius etiam ſe illi tradidit,fuitque magno in honore apud eum,do=nec exercitum eius plærumque corrumpens, cum reprehenſus non deſiſteret,tandem interfectus eſt. Sic Bruto ultra priorem exercitum ſex legiones acceſſere,Qui in Macedoniam tranſgreſſus, duas alias legiones in unum collegit. Italorum more depugnantes. Hæc in Syria,Macedoniaque gerebantur. In Italia uero Cęſar Decimum eius loco in Antonium imperatorem electũ eſſe permoleſte ferẽs, ac iram contegens,triumphum pro ijs qua geſiſſet poſtulabat. Spre=tus itaque a Senatu,quod digniora ætate ſua cõcupiſceret,timore cor reptus eſt,ne profligato Antonio magis adhuc ab eo contemneretur & colloquium cum Antonio efflagitare cœpit,monitis Panſæ,cum uita excederet mente repetitis. Quoſcunque igitur ex Antonij exer citu captos apud ſe,ſiue duces,ſiue milites humane pertractabat Suis quoque conceſſerat, ſi quis ad Antonium mittere optaret, quaſi er=ga illum minime irato eſſet animo. Venditio præterea Antonij be neuolo, atque amico, quis tres legiones deducebat, cum propius ca ſtrametatus timorem inieciſſet, nihil hoſtile molitus eſt, ſed ut ſe=cum conuenire poſſet,uel ad Antonium cum exercitu tuto redire facile permiſit,& ſimul cum eo conqueri mandauit, quod inſcitia duct⁹ utilitatẽ communem poſt habere. Quibus perceptis Vẽtidius ad Antoniũ peruenit. Interea Cæſar Decium quendã ex Antonij primoribus,circa Mutinam olim captum,in honore penes ſe habe=bat,Huic cum ad Antoniũ,ſi uellet redire conceſſiſſet. Ille uero mẽ tem eius erga Antonium exploraret, multa ſigna bene intelli=gentibus ad eum miſiſſe ait,ita ut ignorantibus,ne pluribus quidem eſſet opus. Hæc Antonio Cæſar innuit. Lepido autem,& Aſi=nio quid in eorum contumeliam, percuſſorumque elationem actum eſſet, ad eorum timorem adhuc clarius expoſuit, monuitque ne ad Pompeianæ partis gratiam, ipſi Cæſaris beneuoli, paria Anto=nio ſingulatim perferre uellent, quæ ille ob ignorantiam, ac ſu=ſpicionem timore ductus pertuliſſet. Laudauit itaque, ut hone ſtatis cauſa Senatui parerent. Cæterum ad propriam ſecurita=tem, quoad illis fas eſſet, una conſpirarent. Exprobrarent hæc An=tonio, & ut ſub ſe militantes imitari uellet admonerent, qui neque ſe diſſolue=

Mors. C. antonij.
Reſumit hiſtoriã Appianus
Cæſaris indignatio.
Origo inſequẽtiũ malorum.
Spretus a ſenatu Cæſar.
Cæſaris timor.
Querit Cęſar reconciliari ſe Antonio.
Ventidius Antonio amicus.
Attẽde cõſiliũ

se dissoluerent, aut a militiæ labore requiescerent, ne hostibus eorum fierent obnoxij, sed in unum coniuncti in alienis habitare cum potẽtia prius cuperent quam priuatim in patrijs eorum degere. Hęc a Cæsare, Asinio, Lepidoque annunciata sunt. Interim Decimi uetus exercitus famæ confectus morbo laborabat, nam militibus uentres profluebant, ita ut nouus imperator nullo bello inniti posset. Huic Plãcus domestico stipatus exercitu, propius accessit. Decimus autem ad Senatum misit annuncians Antonium errabundum, nihil quam uenationi operam impendere. Præparata demum classe, Põpeiani hęc ipsa intelligentes admiratione elati sunt. Libertatem patriam nunc ab illis uendicari conclamabant ac sacrificia priuatim ab omnibus fiebant. Creationes præterea decem uirorum ad punitionem Antonij magistratus insti tutæ. Ea autem figura quædam erat abolitionis eorum, quæ Cæsar decreuisset. Antonius quippe nulla a se, aut parua quædam, uerum uniuersa ex commentarijs Cæsaris ædiderat, Quod clare intelligens Senatus, nonnulla eorum ex occasione dissoluerat. Nam omnia confestim demoliri, haud facile sperabat. Hęc igitur decem uiri perscripsere. Si quis quippiam in consulatu suscepisset Antonij, confestim profiteri, & ãnunciari debere. Comminationes etiã parentibus adhibitæ Decimum porro Pompeiani in reliquum anni tempus Pansæ loco, & Ircij, consulatum postulare suaserunt. Itidẽ & Cæsar pro se petijt, non ad Senatum, sed ad Ciceronem priuatim mittens, ipsumque adhortatus est, ut una cum eo consulatum gereret, ut is scilicet qui ad principatum ordinandum, cęteris antiquior esset, & expertior, se consulis nomine duntaxat contentum esse, quo honestius arma deponeret, quorum causa a principio triumphum postulasset. Quibus ex rebus, ob ambitionem elatus Cicero, fassus est, præsẽtire se inducias inter duces, qui foris erant machinari, consuluitque æquũ fore, ut huic uiro obsequerẽtur, q̃ ĩiurijs, affect' plurimis etiam magni exercitus esset imperator, eumq; p̃ter ætatẽ in urbe consulẽ potius admittendum esse, quam in armis iratum experiri ne quid præter Senatus utilitatem moliri posset, Optimumque sibi uideri aliquem ex antiquioribus, utpote prudentem, quasi illius adolescentiæ magistrum adhiberi. Quibus ex uerbis Senatus, illius ambitione perspecta, ridere cœpit. Percussorũ uero cognati, & amici ueriti ne Cæsar consul effectus, supplicium ab illis sumeret, dilationibus in creatione factis, uarijs de causis ex lege rem protrahebant. Antonius interim alpes supergressus est Culeone ex Lepidi ducibus, qui custodiæ præerat, ut sibi cederet persuasor, Cum deinde ad fluuiũ accessisset, quo in loco Lepidus exercitum tenebat, non uallo, aut fossa suos cĩcũsepsit

Dissenteria
Laborabant milites Decimi.

Decẽ uirorum creationes legecur.

Perscripta decẽ uiris.

Pompeianorũ suasiones ad Decimum.

Adhortationes Cæsaris ad Ciceronem.

Dilationes creationis consulatus Octauij,

cunsepsit,quasi amico proprius castrametaretur. Oratores itaq; inter eos crebro cōmeabant,cum Antonius amicitiā erga illum,gratiasq; multiformes memoriæ subiiceret,Cæsaris quoq; reliquos amicos singulatim post eū ac cōcordiam uenturos edoceret. Lepido uero Senatum formidāte,qui Antoniū ab eo oppugnari mandauisset,q̄q̄ ille se iuitum ad id compelli diceret,Lepidi exercitus Antonij dignitatem ueritus,& nuncios hinc inde cōmeantes crebro intuens,simplicitatem porro militū eius admiratus,clam primo cū illis admisceri,deinde palā ueluti cum ciuibus,ac cōmilitonibus uersari cœpit. Tribunis id ipsum prohibentibus,spretis illorum mandatis,fluuiū,quo facilius in unum conuenirent,nauibus utrinque additis, ponte iunxerunt. At legio,quæ decima appellabatur,olim ab Antonio regi solita,quæ in castris erant ad obsequium illius præparauit. Id præsentiēs Laterensius,uir ex his,qui a Senatu aderāt illustris, Lepido rem omnem aperit. Verum illo minus fidei dictis eius adhibente, exercitū i multas partes diuidere,&ueluti aliqua ex necessitate,emitteretur suadet ut uel proditionis eorum,uel fidei experimentum caperet. Lepidus copias in tres partes diuidens,nocte milites egredi iubet,ut quæstorum,qui proximi adesse dicebātur custodiæ assisterent. Illi postrema uigilia egressi,quasi ad iter arma capientes,quæ munitiora castrorum fuerāt inuadūt,portasq; Antonio reserant. Ipse cōcito cursu, ad Lepidi tabernaculum recta peruenit, cuncto Lepidi exercitu illum permittente,& pacem,misericordiamque a Lepido erga infelices ciues deposcente. Lepidus ut ex lecto prodierat, discinctus adhuc illis occurrit,& eorum petitioni obsequi uelle annuens,Antonium complexus est,necessitatemque suam excusauit. Sunt qui eum procidisse coram Antonio existimēt,omnis operis & audaciæ expertem, quod nec ab omnibus scriptoribus ad missum est, neque mihi ipsi probabile uidetur esse.nihil enim hostile in Antonium peregerat,cuius timore duceretur. Sic Antonius denuo ad summum potentiæ euectus est, formidabilisque adhuc magis hostibus apparuit. Exercitum quidem habuit,quem ex Mutina sustulerat et cum eo equitatum splēdidissimum, Tres præterea legiones cum Ventidio ad iter reperit, & lepidus simul ad bellum socius accesserat,septem legiones in armis paratas agens, multitudinemque aliam,& apparatum exercitui haud imparem. Inquibus omnibus Lepidi nomen præerat. Antonius nero cuncta disponebat. His Romæ nunciatis admirabilis quædam,& subita animorum mutatio insecuta est, aliјs ex ea,qua prius tenebantur audacia collapsis ad timorem,aliјs a timore ad confidentiā elatis,uehemētius etiā decē uiroū proscriptiones, & mādata

Timor lepidi

Legio decima

Laterensius,

Proditur lepidus a suis.

Conciliatio Antonij cum Lepido.

Formidabilior Antonius

Senatorū timor.

cum contumelia explodebantur,& consulum creationes instantius fiebant,Senatores quid agerent incerti ne in unũ Cæsar, Antonius que conspirarent formidabant. Clam itaque ad Brutum,& Cassium a seipsis,Lucium & Pansam ueluti ad spectacula in Græciam profi=ciscentes miserant,poscẽtes,ut quoad liceret stati illis auxilium afferent,accerserent que e libya ex tribus legionibus duas,quas Sextius agebat,& tertiam Cornificio ab eo dari postularent, alterius Libyæ prætori,& qui Senatui obsequebatur. Sed cum,& hos Caio Cæsari cõmilitasse intelligerent,& omnia illius suspecta haberent,ob rerum ambiguitatem ad hoc consilium delati sunt. Vt quia nouum Cæsa=rem in primis uererẽtur,ne se cum Antonio coniungeret, prætorem eum denuo in Antonium satis decenter cum Decimo crearunt. Verum Cæsar assiduis contumelijs,eius exercitum ira sublatum intuẽs in eos concitabat,quod prius quam e prima quinque mille drachmas sibi pollicitas assumeret,ad secundam truderetur expeditationem,docuitque ut ad Senatum mittentes id milites exposcerent. Illi uero turmarum duces præmisere. Quibus Senatus cum ad hæc instructos uenisse sciret,quid intenderet,per legatos alios uelle innuere respon=dit,misitque quos ipse uicissim instruxisset. His mandatum erat,ut duas legiones,quæ ab Antonio recesserant priuatim a Cæsare conuenirent,edocerentq; ne in uno duntaxat spem apponerent,sed Sena=tum,qui potestatem imortalem haberet solus, potius sequi uellent. Accederent itaque ad Decimum,quo in loco pecunias ipsis allatas inuenirent,& hæc simulantes dicere,etiam dimidium muneris ad eos attulisse. Decem præterea uiros ad distributionem creauerunt,quib⁹ nec undecimũ addidere Cæsarem. Legati legiones separati a Cæsare alloqui non ausi,infecto negotio reuersi sunt. Tũ Cæsar ad exercitũ uerba facturus,non interpositis aliorum uocibus,sed per se ipse loqui statuit. Congregatis itaque in unum omnibus in medium progressus quas a Senatu contumelias,iniuriasq; pertulisset,ex ordine disseruit. Insultum porro in Cæsarianos omnes ab illo factũ,cũ singulati eos opprimere studeret,palam retulit,monuitque ut sibi ipsis præcauerẽt concitatis in ducem,ex sorte iudicatum hostem,& ab alijs ad alia cõ=pulsis bella, ut uel funditus interirent ,uel adinuicem contenderent, nam prælium apud Mutinam commune omnibus,duabus solum le=gionibus attributum esse ut eas ad seditionem,rixamque concitarẽt. Nostis quippe inquit,ob quæ Antonius nuper debellatus est ,qualia que in urbe Pompeiani subinde moliti sint contra nonnullos,q̃ mu=nera a Cæsare sũpserũt. Quid igitur tutũ uobis futurũ creditis eorũ, quę ab illo suscepistis, agrorum scilicet,pecuniarum,aut salutis meæ,

Lucius. Pansa Cornificius

Contra cõsiliũ

Aliorũ decẽ uirorũ creatio nem attende cur.

Pulchrã & per propriam lege historiam,

Octauii ipsius ad exercitum contra Senatũ uerba,

Calummia

percussorum

percuſorum cognatis,atque amicis in ſenatu dominantibus. Ego fi-nem qui mihi obuenerit,ultro admittam. Optimum quippe pro pa-rente depugnantem pati, pro uobis uero tot,talibuſque uiris, mei & parentis gratia periclitātibus in unum,non mediocriter timeo. Me ſiquidem ab omni ambitione uacuum eſſe ſcitis,ex quo ducem a ſi-gnis uobis ſtatuentibus non admiſerim. Vnum autem nunc ſolum uideo uobis,mihiq; ſalutare,ſi conſul ueſtra ope declaratus ſim. Quę enim a parente meo uobis præbita fuere,firma permanebunt. Colo-nias quæ adhuc debentur uobis,aſſequemini,& præmia uiciſſim nā ciſcemini integra. Ego percuſſores in cauſam agens,alia uobiſcum diſſoluam bella. Quibus dictis exercitus promptiſſime uocē extulit. Tunc igitur turmarum duces iterum ad Senatum mittendos ſtatu-ere,qui conſulatum Cæſari dandum poſtularent,Senatu ætatem eiꝰ accuſante,illi quæ edocti fuerant exponunt, Coruinum iampridem ætate iuniorem geſſiſſe conſulatum dehinc Scipiones,primum ac ſe cundum,cum uterque adoleſcens adhuc eſſet, multa patriæ adeptos eſſe. Ad nouiora deinde progreſſi. Pompeium magnum Dolobellā que protulere,Ipſi etiam Cæſari per decennium ante tempus conceſ-ſum eſſe,ut conſulatum peteret. Hæc ducibus confidentiſſime referē tibus,non ſuſtinentes quidam ex Senatorum numero turmarum du ces tanta audacia inniti,obſtrepere illis cœperunt,quaſi præter mili-tarem modum,honeſtatēq; loquerentur. Quæ cum intellexiſſet,exer citus,maiore adhuc ira flagrare cœpit, ſeque ad urbem deduci concla mauit.ueluti Cæſaris filium ſingulari alia electione facturum conſu lem. Multis deinde laudibus ſuperiorem Cæſarem ornare pergit, Quem cum Cæſar tanto impetu efferri uideret, confeſtim ab ipſa congregatione octo peditum legiones,equitatuſque ſufficientem nu merum,&quæcumque alia oportuna legionibus,ad iter mouet. Supe ratoque Rubicōe fluuio,ex Celtica ī Italiam quemadmodum & pa-rens eius ad ciuile bellum pertranſiuit,copias omnes in duas partitus acies,ex quibus primam paulatim ſubſequi iuſſit,alteram quæ potior fuerat,celeri greſſu ſecum duxit,imparatos adhuc deprehēdere feſti-nans. Etiam pecuniarum pars obuiam ipſis ferebatur,quas Senatus ob militum præmia præmiſerat. Veritus itaque latores earum Cæſar clam emittit,qui illos deterrerent. Qua ex cauſa pecunias retro feren tes,abiere fuga. Re in urbe nunciata, tumultus confeſtim,ac tre-pidatio ingens oritur,multis nullo ordine hinc inde diſcurrentibus & mulieres,paruuloſque,& quæcunque alia precioſiora ad agros, & munita urbis loca deferētibus. Nō enī ſatis cognitū erat,an cōſulatū dūtaxat appeteret. Sed cū exercitū ira cōcitū urbi īferētē,ciues audi-

Aſtute Cæſar

Finis uerborū Cæſaris.

Poſtulationes ac replicatio. nes attende.

Pōpeius ma gnus. Dolobella.

Quorūdā Se natorum impa tientiam lege. Cęſaris aſtutia Rubicon fluui us.

uissent ad uniuersa trepidabant. Senatus porro ultra modum formidine correptus est, nulla in armis præsidia parata obtinens. Mutuo igitur, ut in trepidationibus consuetum est, querelas emittebant. Nonnulli exercitum, quem contra Antonium eduxerat, contumeliose eidem ereptum fuisse querebantur. Alij suspitionem in triumpho habitam, cum nihil iniquum depoposcisset. Quidam inuidiam in diuisione pecuniarum ultro additam. Nōnulli, quod nec undecimum eum ascripsisset. Plurimi, quod præmia nec celeriter, nec perfecte tradita esset, exercitum arma sumpsisse aiebant. Inter omnia contentionem non in tempore adhibitam damnabant. Bruto, & Cassio procul existentibus, cum Antonius, & Lepidus in lateribus adhuc hostes morarentur, quos cum Cesari consiliari uelle animaduerterent, denuo in maius augebatur timor. Cicero qui prius eos adhortari, & instituere solebat, nullo in loco uisebatur. Subito omnium ad omnia mutatio facta erat. Et iam pro quingētis supra duo millia drachmis duabus legionibus exibendis, quinquies mille, easque ligionibus octo distribuendas suadebant, Cæsarem decem uirorum loco ad diuisionem eligendum. Absenti quoque ut consulatum petere liceret permittendū. Legati hinc inde uolitabant, qui hæc illi sūma celeritate nuntiarent Quibus prius ab urbe digressis, pœnitentia Senatum insecuta est, cū nec tam timide, ac pene muliebriter consternari, aut aliam tyrannidē sine cæde, & sanguine in urbem admitti oportere consuleret. Non cōsuesse etenim, qui consulatum deterent per uim grassari, neque milites ex tributo patriæ imperare uelle. Armari oporteret ex his quæ interius existerent. Leges insurgentibus opponendas esse. Sperare se neque illos prolatis legibus patriæ illaturos arma. Sin inferent, obsiditione tolerandum, quo ad Decimus, & Plancus accessissent. Satiusque esse usque ad mortem depugnare, quam ultroneam subire seruitutem. Vetera etiam Romanorum consilia, & tolerantiam pro libertate habitam, cum nihil pro illa conmutandum censuissent, referebant. Duabus uero legionibus, ea die in portum accedentibus ex Libya, deum ipsos pro libertate adhortari arbitrabantur. Pœnitentia itaque ducti, omnia quæ statuissent, denuo reuocare pergunt. Cicerone iterum inter eos apparente, uniuersi quoque qui per ætatē arma ferre poterant, ad bellum scribebantur, cum quibus legiones duæ ex Libya profecte, equites insuper mille, & legio alia, quam Pansa reliquisset, huic numero adiiciuntur. Omnesque huiusmodi copiæ per partes diuiduntur. Nam pars collem, qui Ianiculus dicitur, in quem pecuniæ omnes collatæ fuerant, insederat, pars fluminis

Tumultus urbis.

Senatus timor

Querelę ciuiū

Opiniones de Cæsare cur exercitū urbi inferret.

In Ciceronem attende.

Senatus consilium.

Non cōsueuisse cōsulatū petentes per uim grassari.

Attende.

nis ripā tuebatur. Diuisis inter eos,qui per urbē fuerant prætoribus, alij scaphas,ac rates quæ in portu morabantur,resque in ipsis existentes adseruabant,si forte uicti illis indiguissent ad maris fugam. Et hæc magna audacia,celeritateque peragentes, Cæsarem contra deterrere, aut ab exercitus fiducia ad consulatus petitionem uertere, aut potenter se ab eis tueri,& præsentem sortem immutare posse existimabant, donec pro libertate bellum gererent. Matrem autem Cæsaris,ac sororem,neque palam, neque occulte inuenire poterāt. Tumultum itaque denuo erexerant tam magnis defraudati obsidib⁹ ueluti Cæsarianis minime ad eos inclinantibus,qui tam diligenter eas occuluissent. Quibusdam e legatorum numero adhuc Cæsari assistentibus,omnia in contrarium mutata esse nunciantur. Qua ex causa legati illum relinquentes,non sine rubore in urbem rediere. Cæsar exercitu adhuc magis concitato summa celeritate educit agmen,ne quid mulieres mali paterentur. Ad populum quoque tumultuantem,nōnullos ex equitib⁹ pręmittit,q neminē trepidare ulterius moneant.Exultantibus itaque uniuersis,que ultra Quirinalem collem sita sunt inuadit loca,nullo ad manus accedere aut insidentem prohibere auso. Alia igitur admirabilis mutatio confestim cernitur,Illustribus uiris ad illum concurrentibus,& uicissim salutantibus.Subsequente deinde populari turba,quę militum dispositos ordines ueluti pacificos ambiebat, Cæsar exercitum eo in loco derelinquens,postridie uersus urbem,gressum mouet, sufficienti custodum stipatus manu.Interea ciues per uniuersum iter separatim aduentabant,salutabantque,nullo blanditiarum aut obsequij quamuis infimo genere omisso.Mater uero,ac soror in templo Vestæ residentes, cum uirginibus sacris,summa alacritate illi occurrunt.Et tres legiones,spretis eorum ducibus,ad illum emisere legatos,& se illi tradidere. Ex prætoribus earum Cornutus seipsum interimit. Reliqui fidei,& sponsionibus eius obsequentes,cum illo conuenere. Cicero his intellectis,per amicos Cæsaris,ut ad illum tute proficisceretur impetrauit. Cumque ad conspectum eius peruenisset, excusationem protulit , consulatus quoque suasionem , quam in Senatu ob ipsum ædidisset, ad cœlum extulit. Cæsar autem cauillo usus hoc solum retulit eum postremum ex omnibus amicis , ad se uisendum, salutandumque uenisse. Nocte deinde subito rumore ædito, duas ex legionibus Cæsaris. Martiam scilicet , & eam , quæ quarta dicebatur, in urbem transire uelle quod ex insidijs bellum patriæ inferre recusarent, prætores confestim, ac Senatus omnis, rumori fidem

Matrem, ac sororem Cæsaris nota.

Legati delusi. Iterata Cæsaris astutia.

Quirinalis collis,qui recte uersus flamíniam respicit.

Fauor Cęsaris

martia, & q̄rta Cęsaris legiones.

dem prȩstitit,& quamquam finitimus Cæsaris esset exercitus, rati his fortissimis legionib⁹,reliquis copijs eius obstare posse,donec alia alude ad eos potentia accessisset, nocte adhuc instante Acilium Crassum in Picenum transire iubent,qui exercitum pararet,ac quēdam ex Tribunis Apuleium,concito cursu ad populum misere felicia illi ānunciantem. Senatus quoque eadem nocte ad consilium conuenit Cicerone eum ad portas cum leticia summa,hilaritateque suscipiente. Rumore demum ut inani euanescente,in lecticam sublatus fuga euasit. Cæsar hac fama compulsus,ad risum, exercitū propius admouit urbi,in campum,q̧ Narcius dicitur. Nulli tamē prætorum succensuit,neque Crasso qui ad tabernaculum eius usque percurrerat quamquam ad id inductus esset. Postremo cum captus aspectu miserando,ad præsentiam eius delatus supplicaret,ad benignitatis famā atque clæmentiæ pepercit omnibus. Verum posterius morte mulctauit,pecunias publicas in Ianiculo repertas aut alibi in unum conferre iubens,& quas, Cicerone prius exigente,inscriptas fuisse nouerat, exercitui distribuitduo millia & quingentas drachmas unicuique exhibens,residuum;quoque pollicitus impendere. Et hæc agens urbe abstinuit quoad consules electi crearentur. Electus est autem & ipse consul,cum Quinto Pedio,ut uoluerat,qui portionem Cæsarianæ hæreditatis sibi dereliquit. Postremo ut consul urbem ingressus est, sacrificauitque,duodecim uulturibus quot olim Romulo condenti urbem, euenisse referunt inter sacrificandum apparentibus, Perfectis sacris iterum se parenti in adoptionem dedit ex lege Curiacia. Est autem id a populo in adoptione confirmari. Curias quidem Romani,tribus,aut plebem per partes diuidentes solent appellare,quem admodum & græci fratrias dicunt. Legalior quippe a Romanis ad eos,qui parentibus carent huiusmodi habetur mos, Licetque ipsis æque ac legitimis filijs,adoptātium affines ac libertos secum ducere. Caio autem Cæsari,ut alia splendida, sic liberti plures,& dites aderant,quibus potissimum Cæsar prima in adoptione ex testamento facta indiguisse uisus. Alia item lege, Dolobelam ex hostium numero xoluit,& ut causæ in percussores Cæsaris haberi possent edixit Et statim accusationes, conscribentibus Cæsaris amicis in eos fieri cœptæ, qui manus intulissent, aut illis solum ignouissent. Nam quibusdam id inscriptum est. Nonnullis, quod nec peregre cessissent cum Cæsar extinctus est. Omnibus demum una die diffinita per præconem ad iudicium, destituta causa inuicem capti sunt Cæsare iudicia ipsa asseruante, neque ullo iudicij ab solutionem

Octauio.
Duodecim uultures attende.
Cæsar consul creatus iterum parenti in adoptionē datur

Adoptantium mos.
Caij Cæsaris liberti plures,
Acta per Octauium consulē lege.

ſolutionem obtinente,excœpto uno ex illuſtrium numero,qui nihil tum quidem perpeſſus eſt,uerum paulopoſt cum cæteris morti tradi tus. Viſus eſt,& his diebus Quintus Gallius Marci Gallij frater, q. Antonio conuenerat urbis præturam agens,a Cæſare Libyæ prætu ram poſtulaſſe,& ea adepta inſidias ſtruxiſſe Cęſari. Eius igitur præ turam collegæ inuaſere. Populus domum prædę expoſuit. Senatus uero eum morti condemnauit. Verum Cæſar ad fratrem ire iuſſit. Feruntque intereundum nuſquam illum apparuiſſe. Tam ingentia, itaque operatus Cęſar ad Antonij conciliationem conuertit animũ. Certior iam factus uiginti legiones in exercitu Bruti conueniſſe, & Antonio ſuper his meditatus uti,ex urbe profectus ſupra Ioniũ ſen ſim carpebat iter. Senatus conſulta opperiens. Pedius nempe abſen te Cæſare Senatoribꝰ ne inter ſe diſſiderent,ſed cum Antonio, Lepi doque conciliarentur,enixe ſuadebat. Illi ſatis aduertentes, non ſua patriæue utilitate,ſed a Cæſare in Brutum, Caſſiumq; conſpiratio nis ineundę cauſa,huiuſmodi conciliationem quæri,tandem ex neceſ ſitate conuenere,ut decreta quæ in Antonium Lepidumque & eo rum milites,ut hoſtes per ſcripſiſſent hactenus,diſſoluerẽt,& ad eos pacifica alia præmitterent. Pro quibus Cęſar ad illos ſcribens con gratulatus eſt. Antonio præterea ſe adiutorem,ſi opus foret in Deci mum ultro obtulit. Illi uero paribus blanditijs Cæſari adulabantur & uiciſſim collaudabant,Itaque Antonius ad illum ſcripſit, Deci mum ſe omiſſurum eſſe eius gratia,Plãcum autem ſui propria,& cũ illo ſe coniuncturum fore ſi placeret. Tam magna ad inuicẽ ſibi pol licebantur. Perſequente Decimum Antonio. Aſinius Pollio ad eũ uenit,legiones duas in armis agens,Plancumque cum illo reconcilia re ſtuduit,Qui tribus ſtipatus legionibus ad Antonium ſe cõuertit, ſic ut ingentibus copijs iam præſideret Antonius. Decimo legiones decem aderant,quarum quatuor cæteris bellicoſiores, iampridem fa me,morboque tabuerant,electorum uero nuper ſex ſupererant, uerũ ignauæ ac laborum inexpertes. Quamobrem pugnam inire ueritus, fuga ſe ad Brutum in Macedoniam ſtatuit conferre,iterque non per ſuperiora alpium,ſed per Rauenas Aquileiamque capeſſere. Cogni to deinde Cæſaris aduentu ad illas partes,multo longius aliud,ac di ficilius elegit iter,& per inculta barbarorum loca, ſuperato Rheno fluuio proficiſci inſtituit ,per quæ tranſeuntem, primi tyrones ad bellum electi,calore inopiaque deterriti,eum relinquẽtes, ad Cæſa rem profecti ſunt. Poſt hos legiones quatuor, quæ a principio apud

Mutatio ſtatus

Quinti Gallij inſidię in Cæſarem.

Initiũ cõſpirationis Cæſarianorum.

Subitã uide ducũ mutationẽ.

Fuga copiarum Decimi ad Cæſarem,&

Antonium.
Relinquitur Brutus e suis.
Infelicem attē=de casum.

illum fuerant, Antonium sunt secute, Cætera deinde multitudo, custodibus corporis exceptis, ex equitibus Celtarum, quibus ille uolētibus ad propria redire concessit, uiaticum quoque ex auro, quod illi superfuerat impartitus est, & cum trecentis solum, qui remanserant ad Rhenum peruenit, cuius transitum cum difficilem intueretur, cū paucis destitutus, & ab ijs postea relictus, decem solum permanentibus, mutata ueste in Celtarum modum, cum eorum linguam pariter calleret aufugit, ueluti quispiam eiusdem nationis, non per iter longius ulterius procedens, uerum aquileiam uersus cum facile obsequentium paucitatem euadere posse speraret. Captus demum a latronib9, uinctusque rogare cœpit, cuius principis Celtarum ea gens existeret, cum Camilli esse intellexisset, haud paruit Camillum faciens, ut ad eum duceretur exorauit. Ille adductus intuens, palam blanditijs prosecutus est, & qui eum deuinxissent contumelia coarguit, quod ob inscitiam tam illustrem iniurijs affecissent uirum, Clam uero ad Antonium præmisit. At uero Antonius mutationem fortunæ non nihil miseratus, captiuum intueri minime sustinuit, Camillum autem admonuit, ut eo interfecto, caput ad se mitteret, quo uiso a præsentibus sepeliri iussit. Hic igitur Decimi finis fuit, equitum Cæsaris præfecti, & qui ueteri Celticæ sub illo imperauerat, & in sequenti anno cōsularem inire dignitatem, & alteri Celticæ præesse, sub eodem elect9 fuerat, secundus ex percussorum numero, qui post Trebonium pœnas dedit, anno cum dimidio a nece Cæsaris.

Annus cum dimidio a nece Cęsaris ad mortem Decimi.
Punitionem attende.

Eodem tempore Minucius Basillus & ipse Cæsaris percussor, a seruis proprijs interfectus est, quorum nonnullis genitalia ademerat punitionis causa.

Appiani Alexandrini sophistæ bellorum ciuilium Liber Tertius finit.
Traductio. P. Candidi.

P. Candidi de ciuilibus Romanorum bellis, ex Appiano Alexandrino traductis in latinũ. LIBER QVARTVS Incipit.

VO igitur Caij Cęsaris percussores, in eorum magistratibus bello superati, in hunc modum dedere poenas. Trebonius i Asia, Decimus autẽ Brut⁹ inter Celtas. Quẽadmodum uero Cassius, ac Brutus uicissim profligati sint, qui in Cæsarẽ conspirationis uel præcipui fuisse perhibentur, tellurẽq; omnem a Syria ad Macedonię usq; fines possidebant, exercitum præterea ingentem equestrẽ naualemq; continebant, armatorum legiones circa uiginti sibi suberãt, nauium, ad hæc, & pecuniarum multitudine pollebãt, quartus iste ciuilium bellorum liber explicabit. De his quidem Romæ publice damnatis ad mortẽ, interrogationes, inquisitiones, & supplicia omnia proponebãtur, qualia nec inter Græcos dissensione, & bello laborantes, neque inter Romanos ipsos unquam agitata, memoriæ proditũ est, præterquam sub uno Sylla, a quo primum hostes neci damnati fuisse referuntur. Marius quoque eos inquirebat, quosque inuenisset tormentis afficere solebat. Sylla uero sub præmiorum pollicitationibus maximis, ac supplicijs occulentes, simul ab obuio quoque occidi scripserat. Verum de his, quæ a Mario, & Sylla gesta sunt superius meminimus. Quæ autem insequuntur in hunc modum referuntur acta. Cæsar quidem, & Antonius ab odio in amicitiam simul conuenere circa Mutinensem urbem in paruula quadam insula Labinij fluminis & aperta. Horum cuilibet quinque armatorum legiones aderant, quas ad inuicem aduersas statuentes cum trecentis solum, ad fluminis pontes accesserunt. Lepidus autem ipse progressus isulam perscrutatus est, deinde chlamyde excussa ut uterq; eorum accederet signum protulit. Tunc ipsi trecentos illos cum amicis ad fluminis pontes relinquentes in medium uenere loco aperto ac conspicuo, unaque concedere hi tres uiri, Cæsar medium locum ob consulatum obtinente. Per duos itaque dies a mane usque in uesperam hoc in loco commorantes hęc inter se statuisse feruntur. Deponere consulatum Cæsarem, & Ventidium in residuum anni tempus illum gerere. Cessante consulatu ad directionem intestinarum rerum ex lege decreuere Lepido, & Antonio Cæsariq; ut illi per quinquennium præessent eo modo, quo consules præesse consueuerant, Sic autem dictatorũ loco uisi sunt

Cassius, M. Brutus.

Sylla primum hostes neci dãnauit.

Marius tormẽtis affecit.

Cõciliatio iter Cæsarem Lepidũ & Antoniũ

Lepidi signum attende.

Triumuiratus.

uiſi ſunt eos nominaſſe,fortaſſis ob Antonij decretum, qui dictato=rem creari prohibuerant. Et hos ex nũc ciuitatis declarati pricipes ad anniuerſaria illis ad quinquennium ſtatuta tempora. Ad hæc genti um magiſtratus iter ſe diuidere.ut Antonius Celticam omnem, ſi=ne ulla Pyrenei montis continuatione, quam ueterem Celticam ap=pellant obtineret,Huic nempe præſidere Lepidum,& Iberiæ ultra hanc. Cæſari Libyam,Siciliam,Sardiniam,& ſi qua his in locis in=eſt inſula,regendas committere. Sic Romanorum principatũ hi tres inter ſe uiri partiti ſunt,quæ ultra Ionium fuerant ſola poſtponentes ob Brutum & Caſſium,qui adhuc prouincias illas obtinebant. Caſ=ſio item & Bruto Antonium Cæſaremque inferre bellum. Lepidũ in futurum conſulatum gerere,& ob ingruentes neceſſitates in urbe moram agere,Iberiæ ob utroſque præſidentem. Ex Lepidi exercitu tres legiones cum illo Romæ permanere. Septem uero legiones Cæ ſarem, Antoniumque inter ſe diuidere ut tres Cæſar haberet,quatu=or Antonius cum ad bellum uterque eorum uigiti duceret legiones. Et iam exercitum ſpe fulciendum a bello ad uictoriæ præmia alia=que munera aſſequenda. Incollatuum quoque dationes urbium octo ſupra decem Italicarum,quæ & ſubſtantia,& domorum pulchritudi ne,pauimentiſque præſtarent,quæque ſubinde militibus ipſis diui=derentur,quemadmodum illis pro earum inimicitia per prius belli iure pertinebãt. Erant autem hæ,& aliæ urbes,& in primis illuſtrio=res,Capua,Regiũ,Venuſia,Beneuentum, Nucerai, Ariminum,& Hipponium. Sic optima,& pulcherrima Italiæ quæq; exercitibus aſcripta ſunt. Viſum eſt illis præterea hoſtes proprios interimere, ne hæc ipſa ſtatuentibus impedimentum quirent afferre,& bellum ex=terum conficerent. Hæc igitur ab illis decreta,& conſcripta ſunt. Reliqua Cęſar exercitibus exceptis,quos ad mortem cõdemnaſſent, ut conſul recitauit. Quæ intelligentes milites ingẽti præconio extu lere,inuicemque ſeipſos ad reconciliationem complexi ſunt. His peractis multa prodigia,ſigna perhorrenda ſtatim Romæ uiſa ſunt. Canes luporum uice ululatus ædidere,iudicium ſane inſuetum. Lupi etiam per forum diſcurrere quod animal in urbe minime aſ=ſueuerat. Bos uocem emiſit humanam, & infans recens genitus elocutus eſt. Ex ſimulacris etiam nonnulla ſudorem emiſere,alia ſanguinem, hominum immanes uoces, armorum ſtrepitus, equo=rum curſus inſpectante nemine audiebantur. Circa ſolem por=ro inſolita apparuere ſigna, & imbres lapidei e cœlo miſſi, continua fulmina in templa,ſtatuaſque deciderunt. Quorum cauſa Senat⁹ uates, & aruſpices ab Etruria iuſſit acciri. Ex his ſenior, reges pri=

Diuiſio prouinciarum.

Spes exercitus.

Vrbes olim in Italia illuſtres & opulentæ.

Prodigia Romæ.

Lege Virgiliũ de ſolis ſignis

ſcos iterum reuerti,omneſque ut prius ſubiectum iri,ſe excepto refe= rens,tam diu,quoad extinctus eſt,os,uocemque pertinaciſſime conti nuit. Hi igitur tres uiri a ſeipſis conſtituti,quos morti deſtinaſſent, una conſcripſere,ac potẽtioribus prætermiſſis,proprios delegere ho ſtes, domeſticos eorum uidelicet, aut amicos ,ad necem mutuo ſibi ipſis,& tunc quidem,& poſterius indulgentes. Elegere,& alij alios, quidam ob inimicitiam,alij ab offenſione ſolum aut iimicorum cau ſa, aut amicorum inimicitia ,aut diuitiarum excellentia commoti cum multis pecunijs ad bellum indigerent.Bruto nempe,& Caſſio Aſiaticis reditibus,& tributis aſſiſtentibus. Ad hæc regibus,& ſatra pis illis conferentibus. Ipſi Europę,& in primis Italiæ,opibus bellis tributiſque afflictæ,deſtituti ob ea,quæ popularibus quidem ac fœ= minis exemerant, onera ad ſummũ uſque adauxerant,uectigalia quo que fabrorum, & mercenariorum impoſuerant. Itaque plærosque ob habitationum ſplendorum proſcribentes, omnes fere uel morte, uel bonorum publicatione damnauerant. Senatori ordinis,circa trecen= tos,equeſtris uero ad duo millia. In quibus,uel fratres,uel patrui pro ſcribentium inerãt, aut præſidentium ſub ipſis quicunque magiſtra tibus,aut alijs ducibus aduerſi fuerant. Multitudinem itaque eorum, cum a primo congreſſu Romam acceſſiſſent proſcripturi uidebãtur. Cum duodecim uiros,uel ut alij referunt ſeptem ſupra decem ex po= tentioribus neci condemnaſſent,inter quos,& Cicero fuiſſe dicitur, confeſtim,qui eos interficerent Romam præmiſere, ex quibus qua tuor primo impetu in conuiuijs,occurſibuſque interempti ſunt. Sed cum in perquirendis reliquis ubique ſcrutaretur , domos, templaque ſubito tumultu per noctem cuncta replebantur. Clamores ad hęc, & diſcurſus cum eiulatu , ueluti capta in urbe undique ſtrepebant. Nam cum cognitum eſſet, uirorum captionem fieri , neminemque ex damnatis proſcribi prius,unuſquiſque ad inquirendum cum ac= currentibus una præcedebat. Sic deſperatis rebus quidam propria nonnulli communia igni ſubijcere parabant, aliquod inſigne faci= nus prius agere quam ab ullo pati meditantes ,& fortaſſis effeciſ= ſent,niſi quod Pedius ipſe præconibus aſſumptis urbem peragrare cœpit,eoſque in lucem ſperare monuit,quoad diligẽtius cuncta per cœpiſſent. Orta demum luce præter triumuirorum ſententiam, ſe ptem & decem uiros proſcribi iuſſit,&quos ciuilium malorũ cauſam attuliſſe exiſtimãs,ſolos ab illis damnatos fuiſſe crederet,fideq; cæte ris publice ſubide pręſtitit,quæ decreta fuerant penitus ignorant,ea= demque nocte labore, caloreq; cõfectus mortem obijt. Ingreſſi ſunt autem

Summa crude litas.

Aſiatici belli difficultatem attende.

Cicero dãnat⁹

Tumult⁹ urbis priore maior.

autem hi tres uiri per tres separatim dies unusquisque, Cæsar, Antonius, & Lepidus militaribus ordinibus instructi, una armatorum legione quemlibet eorum comitante. Cum in urbe extitissent, confestim urbs ipsa armis, signisque per opportuna loca dispositis oppleta uisebatur, ac subito in medio ipsorum concio parata astitit. Tribun9 Publius Titius legem protulit, consulatum sub præsentium triumuirorum constitutione in quinquennium uacare, Antonij scilicet, Lepidi, & Cæsaris, qui pari modo, ac consules illũ obtinerent. Hos quispiam Græcorum aptatores commode diceret, quod Lacedæmonij rei publicæ subiecta disponentibus imposuere nomen. Nullo itaque interuallo ad approbationem posito, nullaque insigni die ad censendũ præstita legem proposuere, ac nocte unica supra septem & decẽ, quos prius diximus centum, & triginta uirorum proscriptiones per uaria urbis loca prolatæ sunt. Nec multo post centum, & quinquaginta illis additæ, & continue ex prius damnatorum, aut prænominatorum numero, ob ignorantiam aliquis tabulis adijciebatur, qui iustitiæ opinione neci traderetur. Cũctorum capita ad triumuiros diffinito præmio deferri iussum. Erat autem præmium, libero argentum, seruo libertas, & argentum, omnesque propria ad inquisitionem proferre cogebantur. Et qui uel suscepisset aliquem, aut occuluisset, aut inquiri prohibuisset pari pœna tenebatur, Licebatque unicuique istorũ, quæ uoluisset pari præmio indicare. Fuit autem proscriptionis tenor huiusmodi. Marcus Lepidus, Marcus Antonius, Octauius Cęsar communia aptare statuentes, & in melius componere, ita fantur. Si non ob infidelitatem perditissimi homines deprecantes misericordia digni habiti fuissent, eaque adepta benefactorum suorũ inimici, & subinde insidiatores effecti essent, neutiquam Caium Cæsarem interemissent, quos ille iure belli captos, misericordia saluos pstitit, & amicorum loco sibi statuens ad prouincias, honores, muneraque confesti impulit, neque nos inimicos his contumelijs, & scriptis, hoc in loco repente facere coacti essemus, nunc autem ex his, quæ in nos moliuntur, & eorum causa quæ Caius Cæsar perpessus est, implacabilem beneuolentiæ intuentes esse maliciam, potius hostes nostros præuenire quam ab illis quicquam pati præelegimus. Et ne quis id facinus iniquum, aut crudele, aut nefandum arbitretur, in Caium, & nos, qualia perpessi sumus conuertat oculos. Caium nempe imperatorem, & sacrorum principem, & quæ formidabiliores Romanis fuerant abolentem gentes, easque ditioni suæ summittentem, & uirorum primũ super Herculeas columnas, innauigabile quondam mare pertantentem, & Romanis incognitas aperiẽtem terras, templi in medio, quod Senatus

O miseram ciuitatem.

Proscriptionis tenor.

Laudes. C. Cæsaris.

Senatus appellatur, in conspectu immortalium deorum, uulneribus tribus et uiginti fœdatum confecerunt, qui bello ab illo capti, saluatique fuere, hęredes quoque substantiæ eius nonnulli ascripti. Quos reliqui in eodem constituti odio sceleratissimos hos uiros, suppliciorum uice ad principatus, prouinciarumque administrationes pręmisere, quibus abutentes illi publicas diripuere pecunias, & ex ipsis exercitum in nos comparant, alium quoque a barbaris expostulant, principatus nostri continue inimicissimis, a quibus pleræque Romanis subiectæ urbes, quod illis non paruissent flammis traditæ sunt, aliæ dirutæ aut funditus euersæ, nonnullæ metu impulsæ, patriæ contra nos inferre bellum, Verum nos quosdam iam ex illis supplicio affecimus. reliquos deo fauente pœnas confestim pendentes concernetis. Maximis quippe nobis concedentibus, & sub manus existẽtibus prouinciis, Iberia, & Celtica, & his quæ domi sunt, superest adhuc non contemnendum, & triste opus, cum his, qui ultra mare incolũt Caij percussoribus, in uos externum meditantibus bellum, ut nec tutum rebus uestris, neque nostris arbitremur, alios post terga relinquere hostes, qui in absentia insidientur nobis, & euentus belli in tempore obseruent, neque ob hos iterum retardare in tanta celeritate, æquum magis putamus esse, quam eos confestim e medio tollere. Hoc enim contra nos incipiente bello, cum hostes nos, & exercitus, qui nobiscum erant uicissim decreuissent ipsi, tot ciuiũ millia nobiscũ profligarunt, non deorum indignationem, non hominum inuidiam multi faciẽtes, cum tamẽ nos nulli multitudini succenseamus, neque hos hostes omnes delegerimus habendos, qui nobiscum contenderũt, aut ĩsidias nobis struxerũt nõ diuitiarũ causa aut facultatũ aut dignitatis, nõquod alter ante nos ĩperator interemit, dũ urbem huiusmodi ciuilibus constitueret in rebus, cui bene successisse fantur ob fęlicitatem q̃q̃ necessitate urgente tribus plures q̃ uni opus sit adesse hostes. Verum solos ignobiliores, & præ cæteris malorũ causam præ ferentes ulciscemur. Et hæc non minus uestri causa, q̃ nostri. Necesse quippe est nobis, dissidentibus, uos omnes in medio dira perpeti, necesse est & exercitui iiuria affecto, cõturbatoq;, & hostiliter proscripto a cõmunibus inimicis nostris solamẽ aliquod afferre. Sed cũ potẽtes simus quocũq; libeat ĩpetu primo capere, proscribere eos præeligimus potius, q̃ iopinãtes præuenire, & hoc uestri causa ne ab armatis & ira cõcitis plus obnoxijs ĩferatur pœnæ, sed ut numero diffinitos noĩe tenẽtes, ab alijs mãdato abstineãt. Optima igitur fortuna eorũ q hic scriptioni minime subscripti erũt. Nullus ergo aliquẽ suscipiat, aut occultet, aut aliquo pręmittat neq; pecunijs cõfidãt, ut uel saluet aliquem

Mare innauigabile.

Barbari.

Bellum in Brutum nota.

De Sylla credo loquitur

Magna crudelitas sub pietatis specie

uel adiuuet, aut cum illo sentiat. Hunc quidem nulla occasione, uel uenia admittentes in proscriptorum numerum ponemus. At qui interemporum a se capita nobis apportari, si liber fuerit, quinque supra uiginti mille drachmas pro quolibet accipiet. Seruus ultra proprij libertatem corporis, decies mille drachmas Atticas, & ciuilitatem heri sui consequetur. Eadem indicantibus præmia aderunt, ac nemo ex his, qui acceperit in commentarijs nostris perscribetur, ne manifestus ulli sit. In hunc modum trium uirorum proscriptio annotata est, quantum ex latina lingua in Græcam licuit transferre. Primus igitur ex proscriptoribus Lepidus fuit, Ex proscriptis uero prim9 Paulus Lepidi ipsius frater. Secundus deinde proscribentium Antonius, & secundus ex proscriptis Lucius Antonius eius patruus. Hi etenim primi hostes eos iudicauerant. Tertius uero, & quartus fuere, qui in altera tabula in futurum consules creati fuerant Plancus, & frater Plocius, & Asinij socer Quintus, qui neutiquem secundum dignitatem cæteris magis proponebantur, quem ut timorem, & desperationem omnibus incuterent, cum meminem liberari post existimarent. Erat & inter proscriptores Thoranius a nonnullis Cæsaris procurator habitus, Et simul cum his proscriptiones ueteres continebantur. Omnes porro urbis exitus, aut portus, aut stagna, aut lacunæ, aut quodcūque aliud ad fugam suspitiosum inerat, aut ad latendum per prouinciam profugis patebat, a turmarum ducibus obsidebatur, quibus per scrutari omnia, & discurrere iniunctum fuerat. Et hæc uno impetu simul facta sunt. Statim igitur per prouinciam omnem, ac ciuitatē, & quisque quod sperauerat adeptus fuerat, hominum captiuitates plurimæ, subitæq; perpetrabantur. Varij ad hæc necis modi, capitū abcisiones mercedis gratia conspiciebātur. Fugæ turpissimæ, & cultus prius illustribus insueti, cū nonnulli puteos subirent, alij subterraneas specus, & imunda quæq; quidā per fumi exitus, aut sub tectis tegulis operti, miro silentio laterēt, nō minus percussoribus mulieres, puerosq; formidantes, qui nō satis beneuole erga eos se habebāt. Erāt qui libertos uererentur, ac seruos, aut fœnorū debitores, aut agris suis finitimos ipsorū desiderio timerēt. Insurrectio itaq; oīum quarta pri usq̄ ubiq; aderat. Subita, & nefanda mutatio omni in loco uisebatur Senatorum, aut consulum prætorūue, aut tribunorū, aut magistratus discurrentium, aut qui in illis erant ad pedes seruorum suorum procidentium cum clamore, & eiulatu, & seruos proprios dominos, saluatoresque appellantium. Quæ res eo miserior uidebatur, quo deiecti nulla misericordia ab ullo leuarentur. Propria uniuscuiusq; malis referta erant, non quemadmodum in seditionibus aut belli captiuitatibus

Margin notes: Traductionē attende. — Proscriptiones optimatū & interitus. — Thoranius. — Crudelitas maxima.

uitatibus,non enim ut illis aduersarium,aut hostē metuentes domesticis se crediderant. Cæterum eos percussoribus magis formidantes quos in seditionibus,aut bellis ueriti erant tunc maxime timebant, cum repente ex necessarijs hostes effectos cernerant,uel ob simulantem,uel munerum promissionem,uel ob repositum in domibus aurū atque argentum. Infidus quippe unusquisque in domesticos effectus erat,& propriam utilitatem beneuolentiæ eorum antetulerat,Fidi autem,& beneuoli,non auxilium afferre,non celare aliquem,aut cum ullo conuenire audebant ob suppliciorum crudelitatem cum eorum mentibus septem,& decem uirorum prius interemptorū insideret timor,& nullo proscribente. Verum quibusdam repente insurgentibus quilibet similia sibi expauesceret,& inuicem conspirarent, cum in conscriptionibus nōnulli uniuersis statim traditi etiam, alij nulla de se cura habita,ad lucra,prædasque conuersi,alios ad percussorum mercedem uenabantur. Ex reliqua autem multitudine,quidam ad occisorum domos spoliandas accurrebant,quæ utilitas a consideratio ne præsentium malorum eos auertebat. Alij moderatiores benignioresque ex stupore cohorruerant, eratque illis admirabile animo uoluentibus , alias quidem ciuitates a seditione disiectas a concordia seruatas extitisse hanc uero seditione principum turbatam, concordia in hunc modum corruisse. Nam & qui interfectoribus opem attulissent,& qui minime afferrent una interibant,quasi ab illis nullam iniuriam accepissent. Erant qui se spontanea fame cōficerēt,qui laqueis finirent uitam,qui se aquis immergerent,aut e tecto pręcipites darent,aut igne se absumerēt,aut iugulatoribus se offerrent. Erant qui accersiti retardarent,alij qui se occulerent,indecoreq; deprecarentur. Quidam qui malum a se propulsarent,quidam qui precio accersirent Alij porro præter trium uirorum sententiam aliorum inscitia ab insultu necabantur,& clare non proscriptus neci traditus inspiciebatur,quod cadaueri caput assisteret. Nā proscriptorū capita ante tribunal in foro ponebantur,quo in loco afferentes precium accipere opus erat. Aliorum quoq; studium,& uirtus eminebat,cum mulierū, tū filiorum,fratrum,seruorumq; seruantium plurima,aut machinantium,& una morientium,cum quæ optarēt perficere nequissent. Nōnulli interfectoribus suis uitam adimebant. Ex fugientibus præterea quidam naufragio peribant,omnibus conatibus ipsorum aduersante fortuna. Alij præter cunctorum opinionem ad urbis magistratus, bellorum præturas, triumphosque reuertebantur, Sic tempestas illa admirabilis omnibus emicuit. Et hæc quidem non priuata in urbe, aut minimo in regno, sed potentissimo gentium

Domesticorū pauor.

Nota.

Vrbis confusionem attende,

Varia mortis genera.

Fortunæ uarietates.

cunctarum, marisque dominatu commouit deus a longe, in hunc, in quo nunc est disponens principatum. Fuere & similia alia i ipsa urbe sub Sylla, & ante illum sub Caio Mario, quorum uicissim clariora mala in his, quæ de eorum gestis scripta sunt ædidimus, ita ut insepulta maneant. Hæc autem trium uirorum gesta existimabit quispiam unius potissimum intuitu, cuius uirtute, ac fortuna imperium in stabilem sedem constitutum est, gestus quoque, ac nomen eorum, qui sub ipso nunc sunt derelictum fuit, longe fuisse clariora. cuius splendida opera ipsius manu facta, quæ memoriæ magis com mandata sunt, quoniam posteriora fuere, referam subinde. Nunc autem non omnia, non enim relatu digna, interitus, fugæque priuatorum, & quod nonnullis a trium uiris reditus concessus sit, & eorum qui rediere ignota uita, uerum quę ad mirabiliora in primis extitere, maxime ut ex eorum consideratione præscriptis adhibeatur fides, in præsenti edisseram. Multa quippe sunt, & quæ multi Romanorum pluribus in libris a seipsis conscripserunt, ex quibus modica ipse ex quacunque specie ad uniuscuiusque fidem, & præsentiam temporum beatitudinem a principio magnitudinis eorum reserabo. Assumpsit autem initium hæc clades in ipso statim concursu in urbem ab his qui magistratibus adhuc præsidebant, ac primus ex Tribunis Saluius interemptus fuit. Sacrosancta quippe ex legibus hæc habetur dignitas, & quæ plurimum inter cæteras polleat. Ita ut nonnullos ex consulibus aliquando custodiæ incluserit. Et erat hic quidem Tribunus, qui Antonium hostem a principio iudicari prohibuerat, posterius uero in omnibus Ciceroni ad hæc se rat. Intellecta igitur triũuirorum conspiratione & festinantia in urbem, domesticis conuiuium exhibuit, quasi non ulterius cum illis sæpenumero affuturus. Accurrentibus autem in conuiuium armatis, nonnulli ex accumbentibus cum tumultu trepidationeque assurrexere. Cæterum armatorum dux quiescere omnes iussit. Saluium uero ut sedebat crinibus apprehẽsum, donec cõficeret attraxit in mẽsa caputque illi abscidit, & qui una affuerant, ut prius manere persuasit, ne tumultu ædito similia perferrent. Sic illi præfecto abeũte stupefacti usque in profundam noctem reliquo Tribuni cadaueri silẽtes astitere. Secundus interẽptus est Minucius prętor cũ in foro comitia haberet. Audiens etenim armatos ad se accurrere, subito prosiluit, & inter fugiendum quo in loco latitaret, mente cogitãs mutata ueste tabernã ingressus est, clientes cum magistratus insignibus ab se abigens. Illi pudore, ac misericordia commoti perstitere, eoque modo licet inuiti faciliorẽ insequẽtibus ad prętorẽ prętitere aditũ. Annalim alium ex prętoribus, dum quæstorem circũcurrẽtem, & sorte ele

ctos

De Augusto

Principium nefandæ historiæ.

Saluius Tribunus.

De saluio eodem quia a pricipio Antonium defendit lege

Minucius prætor

Annalis prætor.

ctos adhortantē per puerum aduocat, amici q cū eo fuerant, & qui insignia magistratus deferebant deseruere fuga, in tabulis proscriptum esse sentientes. Ille ad clientulū delatus, qui uilem quandam & humilem domunculam in suburbano fere ignotam possidebat, secure in ea latuit, quo ad filius ad clientulum fugisse ratus percussores eum in locum secum duxit, & ob id a triumuiris parentis substantiam adeptus ad ædilitatem quoque sublatus est. Verum posterius ab ebrietate redeuntem, milites a casu obuij, ac propellantes ītemere, qui parētem eius antea occiderant. Thuranius uero non iam prætor, sed prętoria functus dignitate, adolescentis īpudici genitor, & qui apud Antonium plurimum poterat, turmarum duces deprecatus est, ut necem aliquantulum differrent, donec filius eum ab Antonio desposceret. Illi risu ædito poposcisse quidem illum, uerum pro filia dixere. Id intelligēs senex, aliud breue ab eisdem exorauit spacium, donec filiam uideret. Qua conspecta a paternis bonis abstinere iussit. Sed nec illam ab Antonio postulauit frater. Contigit autem ut is substantiam omnem in turpibus absumeret, & furti deprehensus ex condēnatione aufugeret.

Thuranius

At Cicero qui post Caium Cæsarem potens admodum, quantum popularis monarchia ualuit, in urbe floruit, cum filio & frater, ac fratris filio, omnibus denique necessariis eius, & clientibus, amicisq; proscriptione damnatus est. Is fugiens paruam ingressus ratem maris tēpestate deterritus ad proprios agros, quos ob historiæ huius passionē uidisse memini circa Capuam Italiæ urbem delatus est. Tacite igitur accedentibus his, qui illū īquirebant, quippe prę cęteris ambitiosissime hunc uirum efflagitabat Antonius, & Antonij causa quamplurimi corui aduolantes obstrepere cœperunt, eundem e somno excitantes, uestem quoque rostris eousque attraxere e quiescentis corpore, quoad serui id signum adeo missum arbitrati lectica impositum iterum ad mare per profundam siluam occulto calle detulere. Multis per partes accurrentibus, interrogantibusque sicubi Cicero appareret, obuij ob beniuolentiam misericordiamque nihil nisi ablatum fuisse referebant. Verum cerdo quidam Clodij clientulus Ciceronis acerbissimi hostis, Lenæ turmarum duci cum paucis assistenti callem indicat. Quo cognito insequitur ille & Ciceronis seruos longe plures, q̄ quos ipse deduceret auxilio adesse cernens militariter admodum cœpit exclamare. Ea uoce qui in agris aderant postremi turmarum duces aduolant, quos intuētes Ciceronis serui, quamplurimi accedentibus territi cesserunt. Lena uero qui propriā causam Ciceronis patrocinio tutatus pœnā effugerat,

Cicero uir illustris.
Fuga ciceronis
Capua.

caput e lectica primus extulit, simulque præcidit, tribus feriens, secansque uulneribus ob inexperientiam. Abscidit & dexteram, qua orationes illas luculentissimas in Antonium ueluti tyrannum exarauit, ad Demosthenis in Philippum æditarum similitudinem. Quo facto nonnulli i e quis, quidam nauibus præuecti sunt, ut hæc Antonio primi nunciarent. Lena sedenti in foro Antonio caput, manumque Ciceronis a longe protulit, ostenditque. Qua ex re exhilaratus ducem coronauit, adornauitque donis, ducentis scilicet, & quinquaginta millibus drachmis Atticis, quod maximum, & pugnacissimum inimicorum olim eius occidisset. Caput manusque Ciceronis ĩ foro ante tribunal per spacium temporis pependere, quo in loco & ipse prius orare solitus. Ad id spectaculum multi audientes uisendi causa conuenere. Ferunt & in die Antonium Ciceronis caput in mensa tenuisse, demum satiarũ animo ab hoc nefando spectaculo abstinuisse. In hunc modum Cicero eloquentia admirabilis, præter cæteros in hanc ætatem usque & qui consularem dignitatem obtinuerat ĩ maximis patriæ suæ utilis extinctus ab hostibus contumelijs affectus est. Filius autem eius in Græciam ad Brutum pertransiuerat. At uero Quintus Ciceronis frater simul cum filio depræhensus apud percussores præcibus instare cœpit, ut se ante quam filium occiderent, Filio cõtra suppliciter poscente, ut se prius neci traderent, percussores id utrisque se concessuros ãnuerunt. Ita ambobus intercœptis, signo dato, separatim uno impetu necauere ambos. Gnatij etiam pater & filius telis concurrentes inuicem uno uulnere confossi sunt, reliqua membra, capitibus ademptis insimul complexa resederunt. Blauus filium eius, ne una gradientes conspicui fierent hostibus, ad mare fugere suasit. Ipse posterius ex interuallo sequebatur. Annũciãte deinde quodã siue temere, siue consulto filium eius interceptum esse, retro rediens, percussores ut se interimerent accersiuit. Accidit aũt ut filius eius ex naufragio periret. Si inter clades fortuna plurimum poterat. Arũcius filio sine illo recusanti fugam arripere, uix ut se ipsum saluaret potuit suadere, Et hunc quidẽ mater ad portas ante misit, deinde ut parentem occisum sepeliret reuocauit. Sed cum illum in mari ex inedia uitam finisse nouit, seipsam interemit. Et hæc quidem filiorũ bonorum, malorumque imagines descriptæ sunt. Fratres ambo proscripti qui Ligarij nomine appellabantur inter latendum somno consopiti sunt. Ex his alter inquirentibus seruis statim interficitur, alter fuga elapsus, dum fratrẽ interẽptũ audit, se ex ponte proiecit ĩ fluuiũ Circũstãtibus illum piscatoribus, ueluti nõ spõte, sed casu decidisset, diutius ne ab illis caperetur obluctat⁹ est, seq; ĩter fluct⁹ ultro obruit.

Demosthenes, Philippus.

Ciceronis fili⁹

Varij & admirandi fortunæ casus.

Fratres Ligarij

Mirabilis casus,

Captus

Captus postremo ab his cũ in tutum peruenisset, Nõ me edepol seruastis inquit, sed una uos, cũ proscriptus sim neci condẽnastis. Verum illi misericordia moti apprehẽsum tenuere, quousq; a militib' qui põtem obseruabant cõspectus, & capite abciso interẽptus est. Quorundam etiã fratrũ casus miserabilis fuisse legitur, nã cum alter se proiecisset in fluuium, seruus cadauer diligentius perscrutatus, elapsa iam quinta die rimando comperit, & adhuc ab aspectu cognitum capite priuauit. Alterum in sterquilinio demersum seruus alius indicauit. Percussores itaque ĩgredi nõ ausi, hastis, hamisq; e fundo extraxere, & caput sorde fœdatum ut erat abscidere. Alius capto fratre nescius se cum illo pariter proscriptũ esse propere accurrit, & me ante istum ĩterimite clamauit, Quod intelligens turmæ ductor, cum & hunc pariter proscriptum sciret, æqua postulas respondit, nam & tu ante istũ proscriptus es. Quibus dictis iuxta ordinẽ interfecit ambos. Et hæc fratrum exempla digna memoratu. Ligarium cõtegens mulier unicã secreti participem admiserat ancillam, prodita deide ab ea uiri caput deferentem prosequebatur exclamans. Ego hunc suscepi, par mihi & suscipientibus debetur pœna. Cum nullus esset, qui interficere auderet, aut succensere. Ipsa per se ad principes nuncia peruenit. Spernentibus ijs ut mariti cupidam, inedia se denuo confecit. Et hæc quidem hoc in loco commemorata est, quoniam uirum saluare cupiens nõ potuerit, ob idque seipsam interfecerit. Quæcunque a felicitate amoris nequaquam cecidere in his, quæ uiros tutatæ sunt perscribo, Ex illis uero quæ impudice insidias struxere uiris in primis Septimio nupta habebitur. Hæc enim a quodam Antonij necessario atq; amico corrupta fuerat. Dum igitur ex adulterio ad nuptias transire cupit Antonium per adulterium in uirum deprecata est. Per hunc modũ Septimius in tabula proscribit̃, qui re ab uxore cognita, domestici ignarus mali fugam præparabat. Illa ueluti mariti cupida fores occlusit, ac tam diu tenuit, quoad percussores aduenere. Eademque die, & maritus ĩterfectus est, & ipsa impias celebrauit nuptias. Salassus fugiẽs, cum spe decidisset in urbem nocte delatus est. Dum desinente sæuitia res in melius componi existimat, occlusa domo solus ostiarius & ipse in ea pariter conclusus herum agnouit, & in eius cellulam recepit, contegere quoque ex his, quæ habuisset, atque alere pollicitus est. Ille uxorem e domo ad se euocare iubet. Mulier, accelerare simulans ancillas uereri aiebat, ne per noctem quippiam suspicarentur, mane præsto se affuturam. Orta luce percussores subito accersit. Ostiarius in domum profectus ueluti morantem accelerare suadebat. Salassus absente illo insidias non nihil ueritus, tecti culmen ascen=

Alius casus.

Ligarius.

Septimi uxor.

Salassus.

Fuluius. men aſcendit,quid fieret interim opperiebatur. Videns deinde non oſtiarium,uerum mulierem percuſſores deducere,ſe præcipitem miſit e tecto.Fuluium ad ſeruam eius fugientem,quam pellicem olim habuerat,& libertate donatam in uxorem ſibi aſſumpſerat,ab eadē tot beneficijs obnoxia proditum fuiſſe aiunt,zelotypia alterius, quæ & ipſa Fuluio denupſerat. Tot peſſimarum mulierum exempla ſeſe offerunt. Stacius Sānius,qui plura Samnitibus in ſociali bello utilia peregerat,ob inſignia facinora,diuitias,atque nobilitatem in Romanorum Senatum admiſſus fuerat,cū iam octogeſimum attigiſſet annum. Cum igitur diuitiarum cauſa inter proſcriptos referretur,domum populo aperuit,& ſeruis quæcumque libuiſſent efferre conceſſit,alia & ipſe proiecit,donec euacuata domo,& occluſa igne iniecto in eadem combuſtus eſt. Ignis porro per urbem euagatus non nulla

Capio. alia conſumpſit loca. Capio in longum adopertis foribus per uim ingredientes ad unū interfecit,& a multis cōtumelia affectus ſolus eos

Vitulinus Regium. interficiens extinctus eſt. Vitulinus ingentem armatorum manum circa Regium in unum comparauit ex proſcriptis ſcilicet,& cum illis fugientibus,& ab octo ſupra decē urbibus,quæ exercitibus in prędam deſtinatæ id eorū præmia ad grauiſſime perferre uidebantur. Qua ſtipatus,turmarū duces ad eos diſcurrentes īterfecit,donec maiore exercitu in eū miſſo,cū nec ſic animo deficeret in Siciliā ad Pōpeium,qui inſulā eam obtinebat,& fugientes ad ſe ſuſcipiebat profectus eſt. Subinde bello acriter geſto in Sicilia multis ſuperatis præ

Meſſana. lijs,filiū,& quoſcunq; ex proſcriptis,qui ibidē conuenerāt,Meſſanā ire iuſſit. Ipſe cū ratem ab hoſtibus nudatam eſſe cerneret ī eos dela-

Naſo. tus hoſtili manu cōfoſſus eſt. Naſo ab liberto q olim ex obſoletis ei⁹

Exemplū ignotū ſerui fidelis. fuerat,ꝓditus,a quodam militum gladiū eripuit,& proditore ſolo intercepto,ſe ultro percuſſoribus necandum prębuit. Amator heri ſui ſeruus, liberatum eum in tumulo quodam conſtituerat. Ipſe quo ratem precio conduceret ad mare deſcenderat. Reuerſus cum Herum interfectum offendiſſet aſpirantem adhuc, uehementer intonans ſuſtine parumper o here inquit, & inſurgentem ſubito turmarum ducem interemit,poſt quem ſeipſum interficiens, ad herum cōuerſus,Solamen inquit o here ſuſcepiſti. Lucius duobus fidiſſimis libertis aſſignato auro,ad mare properabat. Fugientibus illis, retro redijt, & deſperata ulterius uita, iugulatoribus ſeſe obtulit. Labienus qui in Syllæ proſcriptionibus multos cœperat, multoſque interemerat, ignauus merito haberi poterat in his ſimilia generoſe pertuliſſet. Egreſſus itaque domo in throno conſedit, percuſſores ad ſe uenturos læte opperiens. Ceſtius in agris apud benignos ſeruos

gnos seruos cælabatur. Ducibus uero turmarū continue cum armis, capitibusq; discurrentibus pauoris diuturnitatem ferre nō potuit ue rum seruis persuasit ut pyram pararent, atq; incenderent, ita ut inqui rentibus, Cestium a se interfectum & sepulturæ traditum affirmare possent. Cui cum illi paruissent, pyram prosiluit intrepidus. A poni us tute latebras adeptus abominata uictus turpitudine insequentib⁹ sese necandum obtulit. Alius in publico se ultro obtulerat. Iugulato rib⁹ moram ducentibus, oppresso spiritu sibi ipsi ademit uitam. Lu cius Asinij tunc cōsulis socer per mare arrepta fuga, salis motum nō perferens, se sponte immersit undis. Sisinium fugientem, acclaman temq; neutiq̄ se proscriptum esse, uerum pecuniarum causa īsidijs ap peti, ad tabulam psequentes adduxere, & eius nomen inscriptum, ut legeret coegere, quo lecto eūdem dedere neci. Emilius nescius se pro scriptum esse, cum armatos alium insequi uideret, turmę ductorem i terrogauit, quis ille proscriptus esset, Is Emilio inspecto tu ipse es in quit, & ambos simul interfecit. Cillus, & Decius e Senatu egrediētes cum eorum nomina tabulis inscripta cognouissent, nullo insurgente sine ordine per portas arripuere fugam, & occurrēti turmarum duci, ex cursu seipsos prodidere. Iceli⁹ qui sub Bruto, & Cassio ius aliquā do dixerat, Cæsare cum exercitu circa iudicia assistente, cęteris iudi cibus occulte condemnationem eius afferentibus, solus palam absolu tionem protulit, & ob libertatis confidentiam clam elapsus, afferen tibus cadauer sese immiscuit, lecticamq; detulit. Admirantibus qui custodiæ portarum præerant, quod solito amplius uno homine ad ferendū uterētur, nilq; suspicantib⁹ de his, qui ferebāt lecticam per scrutati sunt, ne sub simulatione quispiā in ea cęlaretur. Qua ex causa deferentes Icelium redarguere cœperunt, quasi minime cum illis ad id munus esset electus. Ob id a persequentibus agnitus interemptus est. Varus a liberto suo proditus summa celeritate se proripuit, & mō tē ex monte commutās ad Minturnensium ꝑuenit paludē, in qua se ipsum recreans tacit⁹ latebat. Minturnensibus ad latronum inquisi tionem, discurrentibus paludem, arundinis motu deprehensus capi tur, seq; latronem professus est, eoq; modo damnatus ducebatur. Cū una cum cæteris supplicio afficiendus esset, id genus mortis ut inde corum aspernatus in hunc modum locutus dicitur. Interdico uo bis o Minturnenses me consulem olim factum, & a principibus, quod longe honorabilius est proscriptum, ulterius torquere aut morte mulctare. Si enim mihi fugere non licet, utilius nunc est sub col legis meis obire mortem. Ad quæ diffidentibus illis, cum ora tionem huiusmodi suspectam haberent, accurrens turmæ du

ctor Varū

Emilius.

Cillus.

Decius.

Astuta custo dia.

Varus.

ctor Varum agnouit,& capite adempto residuum corporis Minturnensibus reliquit. Largum quidam in agris deprehenderunt, nō Largum, sed alium īquirentes, Eius itaque fortunam miserati, quoniam non quæsitus intercœptus esset, per siluam ut aufugeret illi suaserūt. Insequentibus alijs ut eundem caperent, ad primos festino cursu peruenit,& uos me interficite inquit, qui casum meū prius miserati præmia ob id debita habere promeremini. Sic moriturus æquam humanitatis uicem illis reddidit. Rufus domum ornatissimam iuxta Fulniam Antonij uxorem possidebat, quam cum Fuluia summopere ab eo emere tentasset neutiquam morem gessit mulieri, tunc autem dono exhibens inter proscriptos delatus est. Itaque capite eius ad Antonium relato id ad se spectare renuit, uerum ad uxorem deferri monuit. Illa fori uice ante domum ei contiguam iussit appendi. Alius uillam perornatam admodū,& floridam possedit. Antrum in ea profundum,& pulcherrimum inerat,& forte ob hæc proscriptione damnatus fuerat. Contigit autem, ut se in antro tunc forte refrigeraret, cum percussores a longe uenientes conspiratus seruus, in profundum antri eum iussit abscedere. Ipse herili tunica assumpta se dominum esse simulauit,& trepidatione magna detineri,& fortassis pro hero mortem pertulisset, nisi quod conseruus alius dolum reserauit. Interfecto itaq; hero populus pergrauiter id ferens rem ad principes detulit, nec ante ab ira conquieuit, quam herum indicantem cruci affixū qui uero conseruasset libertate donatum comperit. Aterium latitantem seruus prodidit, qui statim liber effectus heri sui filijs substantiam ademit, contumelijs quoque insectatus est. Illi quacunque gradientem taciti, ac flentes sequebantur. Eam iniuriam detestatus populus triumuiris rem aperuit. Hi fortunis abundantem proscriptis filijs in seruitutem redegere ultro. Hæc circa uiros memoriæ conscripta fuisse referuntur. Attigit quoque ob diuitiarum facultates, & orphanos fortuna illius tempestatis, quorum unus cum ad præceptorē graderetur, cum pedagogo simul interimitur, dum ille puerum arctius complexus, ab se ammoueri minime sustinuit. Attilius prætexta deposita togam sumpturus amicorum turba stipatus, ut mos fuit, ad sacra,& ad templa ducebatur. Exorto rumore eum in tabulis proscriptū esse, amici seruique deseruere omnes. Solus itaque relictus ex tā insigni pompa ad matrem sese contulit. Ea filium ob timorem penes se retinere uerita domo expulit. Itaq; post matrē alteri⁹ periculū facere non ausus in montē aufugit, ex quo ob famem ad ima compulsus in latronem incidit, qui prætergradientes deprædabantur. Ab hoc per uim assuefactus ad predam, cum delicijs innutritus esset, laborem ut

Largus.

Rufus.

Exemplum sine nomine

Vis uirtutis.

Mortes innocētum.

Attili⁹ īfelix.

borum ut puer ferre non potuit. Arrepto itaque curru, rotarum uelocitate sublatus est, & turmarum ducibus seipsum prodidit, eoq; modo interemptus est. Dum hæc ita geruntur, Lepidus de Iberis triumphum agere constituit, Et statim edictum in hunc modum promulgatur. Lætam fortunam annunciari omnibus, qui sacra, cōuiuiaque, eo die peregissent. Qui autem minus paruissent, eos in proscriptorū haberi numero. Ille igitur triumphum inter sacra deduxit omnibus hilari gestu, & mente infesta prosequentibus. Proscriptorum interi bona domesticis uenui subijciebantur, paucique admodum inuenti sunt, qui agros illorum emere auderent, quidam, quod infelicium erū nis pœnam addere erubescerent, nec satis prospere similia ipsis eueni re posse arbitrarentur, non etiam ab his tuto, qui aurum, & argentum habuissent illorum oculis obijci, quinimmo proprios agros neutiquā periculi expertes fore, uerum multo magis quæ ipsi possiderent, discrimini subiecta esse existimarent. Soli quidam ob audaciam minuta quædam precio coemerant. Ea ex re principibus, quæ ad belli apparatum necessaria forent sufficere sperantibus, ducēta millia deesse adhuc comperta sunt. Hæc igitur in publicum referentes illi, quadringentas supra mille mulieres proscripserunt, quæ præcipua diuitiarū copia excellerent quibus iniunctum erat, quæ haberent æstimantib⁹ simul ad belli conferre necessitatem, quanti unanquanque earum hi tres condemnassent uiri. Aderat, & occulentibus quippiam eorum, quæ habuissent, aut precium male afferentibus pœna, & similia indi cantibus liberis, seruisque præmia. Hæ autem per acceptiores princi pibus fœminas exorare illos statuerunt. In qua re neq; ab sorore Cęsaris, aut Antonij matre repulse sunt. a Fuluia dūtaxat Antonij uxore a foribus exclusæ contumeliam grauiter tulerunt. In forum itaque delatæ, & a tribunali similiter reiectæ, assistente populo, & satellitibus armatis fari uelle dixerunt. Tunc Hortensia præconis uoce ante alias proscripta. Moderatione uestra indigentibus inquit tot, talibusque mulieribus ad uxores uestras confugimus, nullam ab his consecutæ gratiam, a Fuluia reiectæ in forum ab eadem compellimur.

Attēde edictū

Proscriptorum bona uenui.

Fœminarū pro scriptiones in ære.

Vos quippe iam nobis patres, uiros, filios, fratres accusantes eripuistis, quod ab his iniuriam accepisse fatemini, pecunias etiam abstulistis, nunc sexum nostrum ad indecentiam indignam, ac præter naturæ mulieribus modum cogitis. Si enim a nobis quemadmodum a uiris nostris contumelia uos affectos creditis, nos æque ut illos proscribite. Si uero neminem ex uobis hostem decreuimus, non domum diripuimus, aut exercitum corrupimus, aut alium induximus, neque principatus, aut honoris titulum sortiri prohibuim⁹,

Oratio Hortensiæ ꝑ mulieribus.

tiri prohibuimus, qua ĩ re ſuppliciorum participes eſſe promeruim⁹, quæ iniuriarum nulla attigimus partem? Quid præterea impendere tenemur, quæ neque imperij, neque honoris, neque exercitus, neque præturæ, aut denique reipublicæ, quæ a uobis ad tantum calamitatis diſcrimen oppugnata eſt utilitatem ullam capimus? An quia ut dicitis bellum inſtat? Sed a quo bella iſta prouenere? aut quemadmodum mulieres iutulerũt, quas natura apud omnes homines ab his curis uacuas eſſe uoluit. At matres noſtræ ſupra naturam earum ſemel aliquando id fecerunt, cum periclitãte republica, & deſperata urbe inſtantibus Cartaginenſibus, ac tum quidem ſponte contulerunt non a terrarum, aut locorum poſſeſſionibus, non a dote aut domibus ſine quibus in libertate poſitis, ne uita ſupereſt, ſed ab ornatu ſolum, quem domi, poſſidebant, non pœna aliqua, non accuſatoribus, aut indicijs adducte, non per neceſſitatem aut uim coactæ, ſed quantum ſponte ex animo illis placuit. Quis igitur nũc ineſt uobis de pricipatu, & patria timor? Inſtet aliquando. Celtarum, aut Parthorum bellum, nõ deteriores ad ſalutem matribus noſtris fuiſſe uidebimur. Ciuilia autem bella neque intulimus, neque uobiſcum adiuicem miſcuimus manus, neque in Cæſaris, Pompeijue bellis quippiam impendimus, neq; Marius nos aut Cinna ad hoc compulit, non Sylla, qui patriæ tyrannidem induxit, Vos autem Rempublicam conſtituere uelle profitemini. Hæc perorante Hortenſia, triumuiri excandeſcere cœperunt, quod ſilentibus uiris mulieres hac audacia uterẽtur, concioneſque celebrarent, & quæ agenda eſſent a principibus inquirere auderent, militiam quoque perferentibus uiris, ipſæ ne pecunias quidem in medium afferrent. Lictoribus itaque impoſuere, ut ipſas a tribunali explerent, donec uoce a multitudine ædita lictores ſe paulum continuere, & principes in ſequentem diem hæc differri mãdauerunt. Statuta die quadrigentas ſolum ex priori numero proſcribi iubent quæ facultatum ſuarum redderent rationem. Ex uiris autẽ qui ditiores haberentur centum, & amplius millia exterorum ſimul & ciuium, libertorumque proſcripſerunt, inter quos & ſacerdotes, & omne genus hominum nemine omiſſo immiſcuere, quemadmodũ bello Celtico ſimilibus pœnis, ac mãdatis a Romanis æditum olim memorant, ut quinquageſimam facultatum omnium illis mutuo ad belli conferent impenſam in tributis eiuſdem anni ſubinde computandum. His igitur mandatis in hunc modum æditis Romani paruere, exercitus uero contempſiſſe uiſus, & in deteriorem quoque partẽ retuliſſe, ueluti eorum principibus in huiuſmodi operibus ſolam ſibi ipſis ſecuritatem apponentibus. Itaq; ab illis domos in publicum

Contra Platonis ſententiæ.

Carthagineſes

Excandeſcẽtiã nota.

Conſilij mutatio a Triũ uiris

Timor belli celtici.

quinquagesima.

redactas

redactas, agros uillas, aut hæreditates, filiorum quoque adoptiones deposcebant. Alij diuersa ab his agitabant, nam aut eos, qui minime proscripti fuerant inuadentes trucidabant, aut domos nulla ex causa ademptas sibi uendicabant, Ita, ut principes perscriberent alterum ex consulibus commutationem aliquam facere in his, quæ præter mandatum facta cognouissent. Verum ille armatos attingere non ausus, ne in se ultro eos irritaret, quosdam e seruis militari more sæuientes cruce suspendit. Et hæc quidem in fine calamitatum, quas superius perscripsimus obiecta huiusmodi fuerunt. Quæcunque autem insperato ad salutem quibusdam obuenere, & ad dignitatem posterius præbuere gradum. periucundum erit recensere, neque minus utilitatem audientibus allatura arbitror, cum in nullo ut supersint spem uideantur omissuri. Quibus igitur facultas affuit, ad Cassium, & Brutum contendere fuga, aut ad Cornificium in Libyam sese contulere, popularium partes adhuc confouentem, Maior tamen pars in Siciliam peruenit, insulam Italiæ finitimam promptissime eosdem suscipiēte Pompeio. Insignem quippe diligētiam i eos qui a fortuna cecidissent ea tempestate exhibuit Pompeius Nam præcones ad partes uniuersas demittens omnes ad se reuocabat, & seruientibus illos siue liberis, siue seruis, dupplicia his quæ interficientibus proposita erant præmia pollicebatur. Itaque lembi, & onerariæ rates nauigantibus undique occurrebant, Triremes insuper litora quæque collustrantes signa his qui aberrassent præferebant, & obuios quosque incolumes præstabant. Ipse uenientibus assistens uestem & necessaria quæque conferebat. Dignioribus uero ad præturas, aut classium præfecturas utebatur. Inducijs posterius factis cū triumuiris eo modo assensus est, si ad se fugientes in his suscæpissent, Sic ille utilissimus infortunatæ patriæ eius affluit. Qua ex re gloriā adeptus optimam & priuatim a parente suo illius non inferiorem uidetur meruisse. Cæteri ad alia loca fugientes, aut se occultantes ad inducias usque partim in agris. aut in sepulchris, quidam in urbe mœstis cogitationibus egere uitam. Mulierum item amores erga uiros præter opinionem conspecti, filiorum in parentes beniuolentiæ, seruorum in dominos supra naturam caritatis signa emicuere, Ex quibus admiranda maxime perscribo. Paulus Lepidi frater cum illum percussores uelut imperatoris fratrem uererentur, oblata uenia enauigauit ad Brutum deinde Miletum se transtulit, quo ex loco posterius nondum confesta pace euocatus reditum promeruit. Lucium Antonij auunculum Antonij ipsius mater ut fratrem publice penes se habuit. Erubescentibus itaque turmarum ducibus

Celerum licentia.

Mutatio fortunæ.

Laus Sexti Pōpeij.

Bonū attende ciuem.

Animaduerte caritatis & amoris signa

Paulus Lepidi frater.

Lucius Antonij auuncu.

eam attingere ut imperatoris matrem, demũ ui crassantibus in forũ descendit,& Antonium cum cæteris ducibus simul considẽtem sic allocuta est. Meipsam accuso imperator Lucium penes me suscepisse, & habere iterũ, ac habituram esse, quousque nos ambos intefeceris. Paria etenim in his, qui suscepere, ac reis supplicia proposita a uobis sunt. Is mulierem ut sororem optimam, matrem uero minus fidelem arguens, Non Lucium seruare oportuit inquit, sed prohibere potius, qui filium tuum hostem iudicari censuit. Deinde Plancum consulẽ induxit ut reductionem Lucio decerneret, Messala illustris adolescens ad Brutum perfugerat. Eius prudentiam ueriti Triũuiri in hũc modum perscripsere. Ex quo Messalam necessarijs eius nobis affirmantibus minime affuisse nouimus cum Caius Cæsar occisus est, eundem ex proscriptorum numero eximi iubemus. Verum illi ueniam huiusmodi despexit. Bruto deinde & Cassio in Macedonia deuictis exercit[9] magno numero superesset adhuc, nauesq; & cũ pecunias, nec non spes optimas sibi asciſſeret, Messalam insuper copijs omnibus præsidere cuperet neutiquam suscępit, uerum aduersãti fortunæ cedendum persuasit, & cum Antonio pariter castra iungere illos monuit. Ea ex causa intima familiaritate deuinctus Antonio cum eodẽ una conuenit. Demum Cleopatræ delicijs obnoxium ægreferens ad Cæsarem se transtulit. Is Messalam abrogato Antonio consulem efficit. Cum ille iterum esset hostis iudicatus, & circa Actium aduersum Antonij prætorem classem continentem, ad Celtas deficientes ire iussit, uictori quoque triumphum agere concessit. Bibulus cum Messala fœdus inijt, & cum Antonio pariter classem tenuit. Cæsari quoque ad inuicem per mare copias transuexit, ac Syriæ pręter electus sub Antonio prouinciæ præfuit, in eaque decessit. Acilius clam ab urbe aufugit. Verum seruo illum indicante milites spe pecuniarum allectos impulit ut quosdam e suis ad uxorem eius mitterent signa afferentes, quæ illi tradidisset. Ea ad se profectis mundum omnem muliebrem anteponens, ipsis ĩquit hæc omnia tradere, quasi reddituris, quæ pollicerẽtur, ignorare tamẽ an reddituri essent. Neque uero amore eius defraudata est. nã milites Acilio nauem cõduxere, & in Siciliam tutum pręmisere. Lentulus instante uxore ut eam fugæ socium secum duceret & ob id attentius illum obseruante, ueritus uxorem pariter ĩ discrimen agere clam perfugit in Siciliam, Prætor demum creatus sub Pompeio nuncium emisit, quemadmodum saluus euasistet, prætoriamque obtineret dignitatem. Illa ubi loci uir eius degeret intelligens, ac matrem custodiæ eius assidentem

Audax mulier

Plancus consul

Messala.

Appianus dixit in Thracia

Cleopatra.

Bibulus.

Acilius.

Lentulus.

assidentem, latuit & seruis duobus comitata, magno labore, summa inopia seruilem in modum profecta est, quoad in regionem Messa= nam, uespera iam inclinate peruenit, nec difficulter quo in loco præ= toris tabernaculum existeret edocta, Lentulum non ut pretorem cō morantem, sed lecto humi strato inopi uilla, epulatione misera degen tem eius desiderio comperit. Apuleio uxor conminata est illum pro= dituram si ea dimissa solus aufugisset. Mulierem itaque licet inuitus secum duxit. Contigit autem ut in fuga nulla suspitione iter ageret, uxore, seruis, & ancillis una prosequentibus. Ancium coniunx in= iecta culcitra simul inuoluit, eoque modo mercenarijs impositum ad mare præmisit, indeque in Siciliam fuga abijt. Reginum mu= lier nocte in cloacam in, mundicijs obsitam deposuit, in quam per diem militibus non ausis ingredi ob fetorem, sequenti nocte in mo= dum eorum qui ramalia deferre solent præparauit, & asinum rama= lia ferentem illi tradidit. Ipsa breui interuallo in lecticula delata ui= rum sequebatur. Ex custodibus autem portarum cum quidam lecticula perspecta addubitaret, scrutareturque, ueritus Reginus cō tinuo accurrit, & ueluti uiator quidam militem deprecari cœpit, ut mulieribus parceret. Ille ut ramalium gerulum contemnens, respon so cum ira præbito cognouit. Meruerat quippa alias sub eo cum Sy= riæ præesset, Et abeas hilare inquit imperator mi. Iuuat enim te hoc nomine etiam presentem appellare. Scoponium mulier ab Antonio petijt pudica prius habita, uerum infortunio huiusmodi infortuniū exoluit. Getam filius ueluti moribundum in aperto domus igni imponere uisus est. deinde clam in agro nuper consito reliquit, quo in loco senex seipsum permutare studens membranam alteri oculo apposuit. Inducijs postmodum factis membranam sustulit, oculum que ex desidia delatum comperit. Oppium filius ex senectute debi= lem & manere deprecantem humeris extulit, donec e portis tutum sisteret. Postremo in Siciliam nunc agens, nunc deferens incolumen peruexit, nemine figuram huiusmodi, suspitione, aut calumnia ulla prosequentem, quemadmodum & Aeneam scriptores prodidere ue= rendum fuisse hostibus, quod parentem detulisset. Populus itaque po sterius cōmēdato adolescente ædilem declarauit. Substātia uero eius in publicum relata, cum muneris impēsam ferre nequiuisset, artifices quæ ad magistratum pertinebat contulere gratis, & spectatores quan tum nummorum unicuiq; placuit in orchestra præbuere, ita ut ditis= simus hac munificentia fieret. Arianum cum in carceribus testamē= ti causa affligeretur, filius non proscriptus parentem proscriptum oc

Messana. Apuleius. Ancius. Reginus. Scoponius. Oppius. Aeneas pius. Pietatis præmium. Metelli.

culuit,& cum illo pariter fugit,& eundem saluti demum reddidit. Metelli quidem filius ac parens eodem nomine appellabantur. Parēs cum Antonio militans circa Actium captus,& a nullo cognitus interim fuerat. Filius sub Cæsare ea tempestate militiam agebat,& præturę simul præsidebat. Et hoc quidem circa Actium. In Samo uero dijudicante Cæsare captiuos omnes, cum iuuenis adesset,senex inter hos ducebatur,comis, sorde,& squalore oblitus,& ob id immutatus ut dignosci nequiret, Verum cum inter captiuos præconis uoce citaretur,filius e suggestu accurrit,& parentem pœne agnitum cum eiulatu complexus uix fletum potuit continere. Deinde Cæsarem in hunc modum allocutus est. Hic hostis tibi fuit o Cæsar,ego belli pro te socius. Et hunc quidem æquum est pœnas pendere,me pręmia accipere. Peto igitur ut parentem mei causa seruari iubeas, me autem ob illum neci tradi. Misericordia ob hæc exorta inter omnes Cæsar Metellum quāquem sibi inimicissimum seruari iussit, donis quoque multis adornauit,cum ab Antonio sæpenumero despiceretur.

Pia deprecatio pro parente.

Marcus.

Marcum clientes summa clementia & benignitate toto proscriptionis tempore intra habitationem eorum tenuere. Postremo concessa uenia omnibus Marcus ab eorum domo tanq̄ e fuga prodijt. Ircius cum familiaribus urbe effugiens per Italiam profectus est carceratos soluens,& fugientes in unum congregans, oppida etiam perpauca a principio,deinde maiore numero inuasit. Post hæc fortiore manu comparata Brundisinos sibi subdidit,& exercitu in eum misso ad Pompeium cum omnibus copijs euasit. Restionem solum effugere putantem seruus clam insecutus est,prius quippe sub Restione enutritus,& in multis clæmēter habitus ob nequitiam tandem notis barbaricis iniustus fuerat. Restioni itaque in palude latitanti seruus pręsto astitit,eumque ex occursu facile conterruit. At ille trepidanti hero ita locutus est. Nunquid me magis o here præsentium stigmatum an priorum beneficiorū putas reminisci,Et hic dictis in spelūcā abactum & quiescentem egregie curauit, Cibaria illi ut potuit hic inde conquisiuit, Suspitione etiam oborta circa speluncam,cū armati appropinquarent,seruus re animaduersa insecutus est,& senem quēdā prætergradientē accurrens interficit, caputque abscidit. Stupefactis militibus,& ut uiatoris interfectorem comprehēdentibus. Restionē inquit herū meum occidi qui mihi hæc stigmata inussit. Illi capite adempto ob præmij spē in urbem,ut agnoscerent simul detulere. Seruus interim excitato hero in Siciliam cum illo enauigauit. Appion dū in stabulo quiesceret armatis accurrētibus seruus uestē eius induit & pro hero in lecto eius accubans libens mortem pro illo subijt, hero interim

Ircius.

Restio.

Attende plura exempla fidelium seruorum

Appion.

ro interim serui in morem illi assidente. Armatis Menenij domum inuadentibus seruus heri lecticam ingressus est, alijs conseruis operã nauantibus elatusque Menenij loco interficitur. Ipse subinde in Siciliam aufugit. Iunium libertus eius Philemon domum sortitus splendidam, in medio urna quadam inclusum tenuit, ex his, quas ad ferri repositiones, aut pecuniarum, librorum ue custodiam habere solent. In eaque per noctem usque ad inducias aluit. Libertus alius sepulchrum domini custodiens, heram proscriptam in eodem sepulchro cum parente una saluos tenuit. Lucretius duobus fidis seruis comitatus errabundus cibariorum inopia ad uxorem retrocessit, a seruis ueluti æger quidam lectica delatus in urbem. Interim uni ex seruis perfracto crure alteri innixus ambulabat. Cum uero ad portas accessisset, quo in loco parens eius a Sylla proscriptus olim intercæptus fuerat, turmam militum accurrentem intuens pauefactus est loci omine, & cum seruo aufugiens in sepulchro latuit. Pollinctoribus denuo sepulchra perscrutantibus seruus se ultro ut caperetur obtulit, quo ad Lucretius iterum ad portas profugit, Ibique tandiu commoratus est, ut rediret seruus, cuius uestem sibi induit, indeque ad uxorem redijt, sub cuius cura duobus interclusus laquearibus delitui, donec ex proscriptorum numero eximeretur. Postremo cõfecta pace cõsulari dignitate potitus est. Sergius apud Antoniũ ipsum latuit quousque Planco qui tum cõsulatu fruebatur reditũ suasit decernere. Idem deinde Sergius in Cæsaris, & Antonij dissensione Senatu Antonium hostem iudicante, solus absolutionem palam protulit, Atque hi hunc in modum seruati sunt. Pomponius prætoris in formam seipsum adornauit, & seruos ministrorum more similiter componens, ciuitatem ut prætor lictoribus stipatus pertransiuit, seruis illum circunstantibus, occulentibusque ne ab ullo dignosci posset, demum iuxta portas currus publicos ascendens, peragrata Italia, suscipientibus illum cunctis, præmittentibusq; ut prætorem a Triũuiris missum ad inducias ineundas cum Pompeio, publica etiam triremi ad illum pertransiuit. Apuleius & Aruncius ductores militum se esse simulantes, & seruos militaribus instruentes armis ad portas ueluti proscriptos insequentes properarunt. Per reliquum uero itineris ita profecti sunt, ut carceratos exoluerent. accurrentes ad eos in unum colligerent, quousque sufficienti exercitu uterque eorum potiretur. Iam signis, armisque fulgebant, & dignitas exercitibus abunde aderat. Quisque uero per se iuxta mare ad tumulum quendam castra habebat. Orta luce cum suspitio inter eos incidisset, quasi unus contra alterum copias parasset, assumptis armis pugnam

Menenius. Iunius. Libertus alius Lucretius. Pollinctores curators cadauerum. Sergius. Pomponius. Apuleius, & Aruncius. Mira suspicio.

ineunt. Demum resipiscentes abiectis telis inuicem flere, & fortunam in eos sæuientem apud omnes queri lamentarique cœperunt. Postremo classe delati, unus ad Brutum, alter ad Pompeium peruenere. Et hic quidem cum Pompeio una rediјt, alter sub Bruto in Bithynia Prætor fuit, & Bruto in Macedonia deuicto, Bithynia Antonio præbita, domum rediјt, Ventidiũ libert⁹ cũ primũ proscript⁹ fuit uiculis iiecit, quasi iugulatorib⁹ eũ præbitur⁹, nocte uero seruos in unũ adhortatus ad militũ similitudinẽ istruxit, & herũ turmarum ducis more ornatum urbe extulit, ac per reliquam Italiam usque in Siciliam euexit, sæpenumero cum cæteris ducibus, qui illum inquirebant hospitatus. Alium in sepulchro occuluit libertus, uerum cum ille sepulchri meditationem, & pauorem abhorreret in quadam domuncula latere monuit. Inhabitante non longe uno ex ductorum numero huius uicissim timorem ferre non potuit. Ita ex summo pauore ad extremam prolapsus audaciam, raso capite ad inducias usque præceptorem ueluti discipulus in urbe comitatus est. Volusius dum ædilitatem gereret proscriptus est. Is sacerdoti cuidam Isidis amicitia deuinctus stolam ab eo petiјt, & uestem ad pedes usque induens canem capiti imposuit. Eoque modo sacra peragens ad Pompeium peruenit. Sittium Caleni ciuem eorum existentem, & multa illis ex substantia propria olim elargitum, summa custodiere diligentia, ferro assistentes, et seruis minitantes, necnon milites abigentes ab eorum mœnibus, quousque deferuescente iam nequitia ad Triumuiros emisere legatos, qui Sittium ab omni Italia exclusum in patria tute commorari obtinuere. Sic Sittius primus uel unicus uirorum omnium ex peregrinatione in patriam profugus peruenit. Varro philosophus, & historiarum pariter scriptor militia egregie perfunctus, & prætorius uir, & fortassis ob hæc monarchiæ inimicus habitus inter proscriptos relatus fuerat, contendentibus inuicem domesticis eius, & amicis, quis illum prius esset suscæpturus. Calenus tandem penes se retinuit, habuitque in uilla, in quam Antonius deambulationis causa proficiscebatur aliquando, & tamen nullus seruorum, aut Varronis ipsius, aut Caleni intus existentem Antonio prodidit. Virginius uir dicendi suauitate præcipuus seruos edocuit quemadmodum ob modicas pecunias, nec satis tute illum occidentes odium ingens subituri forent, demum extremo pauore tenerentur. Sim incolumem seruassent, eos gloriam pietatis habituros. Ad hæc spes optimas, pecunias etiã multo plures maiori securitate adepturos esse. Quibus persuasi cum eodẽ ueluti conseruo arripuere

Ventidius.

Exemplũ ignotum

Volusius.

Sittius.

Varro ille doctissimus.

Virginius.

arripuere fugam,& in uia a percussoribus agnitum strenue tutati pugnando conati sunt. Sed cum ab ipsis tandem comprehensus ducere tur uerbis insinuare cœpit. Se non ob eorũ inimicitiam ad necem cõpelli, sed ob pecuniarum duntaxat spem. Edocuit itaque multo iustiores,& copiosiores, eos assecutores fore si ad mare secũ accessissent, quo in loco uxor mea inquit nauem pecuniĳs stipatam deuehit. Milites hac spe deliniti ad mare descendunt. Mulier, ut a uiro mandatum fuit ad mare quidem uenerat, Cæterum tardante Virginio, rata illũ ad Pompeium transiuisse, nauim abduxerat, seruo in littore maris derelicto, qui id annunciaret. Seruus Virginium intuens ad herum subito accurrit,& nauem a longe recedentem illi ostendit,& quæ mulier mandauerat, cur ue ibidem relictus esset edisserit. Id milites clare dignoscentes cum Virginius aliquantisper morari suaderet dum mulierem euocaret, aut simul cum eo ad sumẽdas pecunias accedere, scapham ingressi, non sine iugi labore certatim remigantes eundem in Siciliam tutum deduxere. Ibi quæ pollicita fuerant adepti, neutiq̃ a seruitio eius destitere ad inducias usque. Rebulum nauita quidam ĩtra nauem suscipiens quasi in Siciliam deductur⁹ pecunias ab eo postulauit, eundem idicare uelle comminatus nisi tradidisset. Ille Themistoclis in morem cum aufugeret effecit, comminatus,& illum pariter accusare uelle, quod ob pecunias se intra nauem recepisset. Ob eam rem conterritus nauita Rebulum ad Pompeium deduxit. Marcus sub Bruto olim prætor ea ex causa proscriptione damnat⁹ fuerat. Deuicto demum Bruto interceptus seruum esse simulauit, emptusq; a Barbula quodã nomine, cum solertem illũ intueretur, cæteris seruis præsidere uoluit, pecuniarum insuper curã habere cõcessit. Aptũ igitur ad omnia supra seruorum moram expertus, ac prudentem si ex proscriptis aliquis fortasse esset,& id profiteretur, eum seruare uelle pollicitus est. Abnuente illo uehemẽtius,& genus nomenq; ac priores dominos uerbis simulante, Romã secum iussit accedere, ratus id negaturum esse si proscriptus extitisset. At ille intrepidus secut⁹ est. Circa fores interi consulũ ex amicis Barbulæ quispiã inspecto Marco serui ĩ morem illũ prosequente clam Barbulę insusurrauit aurib⁹. Ille ꝑ Agrippam exorato Cæsare ex proscriptorũ numero exemit, fuitque subide Cæsaris amicus Marcus, Nec multo post circa Actium contra Antonium prætor instituitur, secutumque est ut eodem tempore sub Antonio præturam gereret Barbula, similisque fortuna illi occurrerent. Barbula siquidem deuicto Antonio captus ab hostibus cum se seruum esse simularet,& illũ præcio inscius emisset Marcus,

Rebulus.

Themistoclis exemplum.

Notabile exẽplum fortunæ uarietatis.

Agrippa.

Barbula.

set Marcus, re Cæsari intimat, ut saluus esset impetrauit, simileque beneficium illi reddidit. His igitur pares affuere fortunæ, utrisque in super pares permansere, nam nominis eiusdem dignitatem in urbe obtinuere ambo.

Balbinus

Balbino fugienti, & cum Pompeio demum rede unti, nec multo post gerenti consulatum, Lepidus sub Cæsare ex po- tenti ad infimum delatus gradum ex huiusmodi causa astitit.

Lepid' q. olim Triumuir.

Mecœnas.

Me- cœnas Lepidi filium persequebatur, quod in Cæsarem conspirasse diceretur. Persequebatur, & matrem simili suspitione laborantem cum filio, Lepidum tum debilem quidem haud multifaciens. Iu- uenem igitur Mecœnas Cæsari ad Actium præmisit. Matrem ue- ro ne mulier existens duceretur fide iubere apud cõsulem iussit se ad Cæsarem ituram esse. Nemine fideiussionem subeunte, Lepidus ad Balbini fores plærumque morabatur, & ius dicenti præsens ade- rat, ministris eum a longe propellentibus, uix hæc effari potuit. Mihi quidem accusatores innocentiam adesse perhibent, neque cum uxore, aut filio una conspirasse aiunt. Te autem neutiquam pro- scripsi unquam cum in proscribentium numero assisterent. Ad hu- manos itaque casus intuens, & ad me tibi assidentem hanc gratiam exhibe, ut uel me sponsore mulier ad Cæsarẽ transire queat, uel ego cum illa simul deuinctus eam. Hæc dicente Lepido. Balbinus pie- tate motus mulierem a fideiussione absoluit.

Cicero filius.

Cicero a Cicerone pa- rente eius, in Gręciã præmissus, cum fortunã huiusmodi futurã uere retur, e Græcia ad Brutum peruẽit. Defuncto deinde Bruto ad Põ peiũ pertransiuit, cum utroq; p̃ture functus officio. Hunc Cęsar quo se a traditione Ciceronis excusaret, Pontificem statim declarauit, nec multo post consulem instituit, & Syriæ prætorem. Antonio apud actium posterius deuicto a Cæsare cum consul adhuc esset ius populo plærumque dixit, seditque pro rostris eo in loco, quo paren tis eius caput, manusque pependerant.

Appius.

Appius seruis suis substanti am distribuit, & in Siciliam cum ipsis ut transiret nauem cõscendit, Illi insurgente tempestate, auri, cupiditate permoti, Appium par ua quadam rate quasi tutiorem in spem deponunt, contigitque ut præter cunctorum opinionem euaderet ille, serui perfracta naui ad unum interirent.

Publius.

Publius Bruti quæstor, Antonij domesti- cis illum adhortantibus ut Brutum proderet id facere renuit, & ob id proscriptus, demum reuersus inter Cæsaris amicos esse meruit. Aduenienti quoque Cæsari nonnunquam Bruti imagines apposu- it. Eaque ex causa laudatus est a Cæsare. Hæc autem præter cunctorum opinionem, quæ nonnullis proscriptorum ad discri- men, aut

men,aut salutem eorum contigere, pluribus alijs omissis a me potissimum relata sunt. His igitur Romæ gestis, quæ ultra confinia posita erant ob huiusmodi seditiones, bellis, turbinibusque agitabantur. Bellorum autem uel præcipua fuere circa Libyam Cornificio aduersus Sextium depugnante,& in Syria Cassio contra Dolobellam, In Sicilia quoq; clades plurimę a Pompeio ciuitatibus, captiuitatesque inferebantur. Quæ igitur memoria minus digna uisa sunt omittentes,clariora,& ob aliorum dignitatem longe conspicua ī Laodicenses, Tarsenses, Rhodios, Pathareos, Xanthiosq; gesta,&eorum quælibet ueluti ab exordio explicabim⁹. Lybiæ partem Romani ueterem adhuc nominãt,quam olim abstulere Carthaginiensib⁹. Eam uero quam Iuba rex tenuit,& posterius sub Cæsare illi ademere,nouam Lybiam appellant. Est autem Numidica. Sextius igitur sub Cæsare Lybiæ præfectus, quę noua dicitur Cornificium ex ueteri Libya iussit excedere,quasi Cæsari in partitione triumuirat⁹ uniuersa Libya ex sorte contigisset. Ille partitionē iudicantibus Triumuiris æditam ignorare respondit,neque prouinciam a Senatu habitam alicui præterquam Senatui uelle concedere. Hac ex causa ad inuicem armis contendebant. Exercitum Cornificius longe maiorē, & grauiorem continebat. Sextius leuiorem inferioremque ducebat. Ex quo mediterranea quæque percurrens,quę Cornificio parebãt ad defectionem incitabat,& Vēditium Cornificij præfectum cum pluribus in eum irruentem urbe cōclusus repellabãt. Excurrebat,& Lælius alter Cornificij præfectus Libyam quæ Sextio suberat, & Cirtam urbem ipse assistens oppugnabat,omnesque ad Arabionem regem,& ad eos qui Sittiani nuncupantur præmissis oratoribus ad belli societatem pellicere tentabant. Sittiani nempe a confœderatione huiusmodi nominati sunt Sittius Romæ accusationem propriam ferre non ausus arrepta fuga exercitum in unum comparauit. Deinde ex Italia, & Iberia in Lybiam enauigauit. Lybicis porro regibus ad inuicem contendẽtibus bello,per partes opem attulit. Quibus autem attulisset continue uictoria exultantibus Sittij nomen adeptus est. Nam exercitus eius splendide armis degugnabat. Caio demum Cæsari in Lybia persequenti Pompeianos auxilium impendit, & Soborram Iubæ præfectum perillustrem occidit. Quorum omnium ob causam præmium a Cæsare suscæpit Manassis regis prouinciam,non uniuersam tamen ,sed potentissimam eius partem. Manasses quippe Arabionis pater fuit Iubæ in bello socius. Huius igitur prouinciam Cæsar Sittio,& Bocco Maurusiorum regi dono contulit. Eius partem Sittius his qui sub illo fuerant

Lybiæ descriptio.

Iuba rex.

Cornificius,

Ventidius.

Cirta urbs.

Sittiani.

Soborra.

Manasses.

illo fuerant pariter diuisit. Arabio ea tempestate in Iberiam ad Pō=peij filios perfugit. Postremo Caio Cęsare interfecto in Lybiā ad suos rediijt,& Libycorum nonnullos continue iuniori Pōpeio præmit=tens in Iberiam,& bellatores inde suscipiens Boccho prouinciā ade=mit. Sittium quoque iterfecit dolo, Ob hæc Pompeianis fauorabilis, cum eorum partes assidua infelicitate corruentes desperaret. Sittio prioris filio adhæsit, per quem Cæsari conciliatus est. Hunc& Sittiani ob paternam amicitiam cum Cæsare comitati sunt. His igitur confisus Sextius ab obsidione ad pugnam progreditur, & Ventidio ui superato fugiente exercitu ob indignitatem interficiens capiensque persequitur. His percæptis Lelius Cirtam obsidione liberauit,& ad Cornificium sese transtulit. Sextius rebus gestis elat⁹ ad ipsum Cornificium Vticam uersus castra mouet,& quanq̄ pluribus fidenti co=pijs contra astitit. Cornificio Lelium cum equitibus ad inuestigan=dos hostes p̄mittēter, Sextius Arabionē ut a frōte Lelio obsisteret cū equitibus pariter ire iubet. Ipse potioribus stipatus e transuerso equitibus irruit, eosque conterruit, adeo ut Lelium non iferiorem adhuc, ne reditu prohiberetur trepidantem, tumulum qui in medio patebat coegerit adire. Arabioni uero prius assistentes interimere,& tumulū circundare imperat. Hæc animaduertens Cornificius maioribus co=pijs Lelio ut opitularetur accurrit. Sextius a tergo instans ad illū su=bito defertur, Quem ab se ut repelleret Cornificius non sine iugi la=bore depugnabat. Arabio interea inter petras reptantibus suis per p̄cipicia ad Cornificij exercitum clam accessit. Roscius castrorum cu=ræ derelictus intercæpto uallo a scutigerulo quodam exerto iugulo interfectus est. Cornificius pugna fatigatus per camporum auia ad Lelium cursu transilit, quæ in exercitu gesta erant penitus igno=rans. Decurrentem autem illum conspicati Arabionis equites per=sequentesque interficiunt. Hæc ut gesta erant a colle summo contē=platus Lelius sibi ipsi necē consciuit. Ducibus itaq; prostratis hunc in modum exercitus per partes fugam arripuit. Quicunque cum Cornificio ex proscriptione damnati fuerant in Siciliam enauigarunt. Alij ut quisque potuit abiere fuga. Sextius Arabionem, Sittianos=que omnes multis adornauit spolijs, ciuitates uniuersis concessa ue=nia Cæsaris ditioni subdit. Hic igitur bello inter Sextium Corni=ficiumque gesto in Lybia finis datus, breui profecto si gestorum ce=leritatem mente reputes. Quæ uero ad Cassium, Brutumque pertinēt parua quidem si pręmissa animaduertas, huiusmodi fuere. Cum Caius Cæsar iterfectus esset percussores eius capitoliū stati inuasere. Decreta deinde obliuione omnium ab eodem descenderunt. Verum

Bocchus rex.

Vtica.

Insigne p̄lium

Cornifici⁹ profligatur & interimitur.

populus

populus in cõmendatione funeris misericordia excitus interfectores Cæsaris hinc inde cœpit conquirere. Hi ciues a tectis abigentes ad prouincias separatim profecti sunt, quas a Cæsare unusquisque ex decreto nactus fuerat. Cassius & Brutus prætores adhuc in urbe morabantur, quibus similiter a Cæsare ut prouinciarum curæ assisterent iniunctum fuerat, & ut Cassius Syriæ præesset, Brutus Macedoniȩ. Neque magistratus ante tempus assumere potentes, neque cȩdis odium in urbe perferentes, cum prȩtores adhuc essent, urbe excesserant. His ad indignitatem obtegendam Senatus ut annonæ curam agerẽt iniunxerat, ne medio interim tempore aufugisse uiderentur. Absentibus illis Syria quidem, & Macedonia Antonio, & Dolobellæ, qui consulatui præerant ex decreto delegantur. Senatu permoleste id ferente, datum est earum loco ut Cyrenem Cassius administraret, Cretam Brutus, quas ut inferiores contemnẽtes illi exercitum pecuniasque collegerant ut Syriam, & Macedoniam ultro inuaderent. Et hi circa huiusmodi curas uersabantur. Occiso autem Trebonio a Dolobella in Asia, Antonio Decimum inter Celtas obsidente, ut a nobis præmissum est, conturbatus Senatus Dolobellam simul, & Antonium hostes iudicauit. Brutum autem, & Cassium ad priores prouincias reuerti iussit. Bruto insuper Illyrium addendum censuit. Cȩteros omnes quicunque Romanorum nationibus exercitibusque præessent, ab Ionio Syriam usque Cassio, & Bruto sub esse uoluit. His ex causis Dolobellam anteueniens Cassius, in Syriam deducto exercitu signa magistratus in primis extulit, & duas supra decem legiones ex Caij Cæsaris exercitu iampridem in castris commorantes, exercitatasque primo impetu assumpsit. Quippe unum ex suis Cæsar in Syria dereliquerat cum in Parthos præpararet bellum. Apparatum autem omnem illi tradidit Cecilius Bassus. Nam cum dignitatem, & præturam contineret Sextus Iulius adolescens Cæsaris affinis, legionemque in delicijs ihoneste duceret, cõquerente Basso contumelijs eundem insectatus est, postremum omnium Bassum appellans. Ob quæ cum minus appareret ille, duci a lictoribus confestim iussit. Tumultu inter eos turpiter exorto cum Bassus telis, ensibusque impeteretur, exercitus rei deformitate perspecta Iulium occidit. Milites facti primum pœnitentia, deinde Cæsaris timor insecutus est. Iure igitur iurando in unum conspirantes, nisi uenia illis aut fides præberetur, ad mortem usque decertare uelle. Bassum ad hæc ipsa secum compulere. Aliam quoque legionem inuicem ducentes strenue pugnabant, & Sextum Murcũ cum tribus legionibus a Cæsare prȩmissum haud ignaue repellebãt.

Annonæ cura.

Decimi Brut⁹.

Cecili⁹ Bassus.

Sextus Murc⁹ Minucius Crispus.

Murco

Murco belli ſocius affuit Minutius Criſpus ex Bithynia tribus comitatus legionibus. Hi Baſſum ſex iam freti legionibus obſeſſum detinebant. Caſſius obſidione percæpta Baſſi exercitum ad ſe confluẽtem ſuſcepit ultro. Murci ad hæc & Minucij exercitus, militibus ſe ex beneuolentia de dentibus, & ex Senatus mandato ad omnia obſequentibus inuicem ſibi aſciuit. Prius quippe Albinus a Dolobella miſſus in Aegyptum quatuor legiones ex prouincia deduxerat, quæ a Pompeij clade Craſſique ſuperfuerant, Eas ſub Cæſare olim derelictas Cleopatra detinebat. Caſſius Albinum, eorum, quæ agitabantur penitus ignarum Paleſtina ſubito iuaſit, & exercitum ſibi tradere coegit, quatuor legionibus aduerſum octo depugnare ueritum. Sic Caſſius mirum in modum duodecim optimarum legionum confeſtim imperator effectus eſt. Non nulli quoq; ex Parthorum ſagittarijs in equis pugnare ſoliti Caſſio adhæſerant, fama apud parthos iam inde increbreſcente cum olim Craſſo quæſtor aſtitiſſet eundem imperatore ſub longe prudentius decretare ſolitum. Dolobella poſt Trebonij necem circa Ionium moram agitabat, Tributa quoq; a ciuitatibus exigens claſſem per Lucium figulum a Rhodijs, Lycijs, Pamphilijs, atque Cilicijs mercede in unum comparabat. Cũ in prõptu adeſſent omnia Syriam aggredi inſtituit. Terreſtri quidem itinere legiones duas idem agitabat, Claſſis uero a Figulo deuecta ſequebatur Caſſij deinde copiarum magnitudine percæpta ad Laodiciam urbem ſibi amiciſſimam conuertit iter, quam cheronneſo contiguam, & quæ telluris inerant tutantem, & ad mare facilem præbentem aditum in primis nouerat. Quo in loco abunde commeatum a mari capere, quoue libuiſſet claſſem tuto conuertere liceret. Id intelligens Caſſius, ueritusque ne ab eius manibus Dolobella euaderet, Iſthmum enim obtinebat per duo ſtadia diſtantem, lapides, omnẽsque materiem ex ouilibus, ſuburbis, ualiſque caſtrorum in unum cõferens nauium cauſa in Phœniciam, Lyciam, Rhodumque pręmiſit Spretus itaque ab omnibus præterquam Sidonijs in Dolobellã claſſem mouet. Et naues quidem abunde utrique ad pugnam aderãt, ex quibus quinque cum ipſis hominibus a Dolobella capiuntur. Caſſius ad eos, qui mandata neglexiſſent denuo ex ſuis mittit, & ad Cleopatram Aegypti reginam, ad Serapionẽ quoque in Cypro pro Cleopatra exercitum ducentem. Tyrij igitur & Aradij, & Serapion Cleopatra inſcia naues omnes, quas habebãt Caſſio pręmittunt, Regina famem, peſtemque, quibus Aegyptus ea tẽpeſtate oppreſſa erat Caſſio duntaxat obtulit. Ob familiaritatem uero primi Cæſaris Dolobellæ fauere inſtituit. Ex hac igitur ſententia quatuor legiones per

Minucius Criſpus.

Albinus.

Caſſij laus.

Lucius figulus

Cleopatra.

Albinum sibi misit, Alterumque exercitum ad eius opem paratum tenuit, uenti nanque incubuerant. Rhodij autem, & Lycij, neque Bruto, neque Cassio ciuilibus in bellis auxilium afferre uelle. Dolobellæ naues ad transitum dedisse. nullam tamen cum illo belli societatem iniisse fatebantur. Casius ex his, quæ in præsenti aderant pro tempore sese instruens, bis in Dolobellam copias mouit, Ac primum inter se acri odio iniere prælium, Subinde in re nauali inferior Dolobella apparuit. Cassius elato aggere murum urbis adeo concussit ut ruinam minaretur. Custodem autem noctis Marsum nomine cum nullo precio corrumpere liceret turmarum duces diurnæ custodiæ præfectos, ut sibi obsequerentur induxit. Quiescente igitur per diem Marso reseratis portis Cassius per partes magna multitudine ingressus est. Capta urbe Dolobella custodi corporis caput obtulit monuitque ut abscissum Cassio afferret quo proprium seruaret. Ille capite desecto seipsum interemit. Pari modo Marsus uita se priuauit. Cassius Dolobellæ exercitum ad se transtulit, Lodicensium sacra publicaque omnia prædæ exposuit. Ciuium primores supplicio affecit, reliquos grauioribus tributis subesse uoluit, urbẽque ad extremam tandem cladem impulit. Post Laodiciæ captiuitatem Cassius in Aegyptum copias mouit Cleopatram magnis copijs, ad Cæsarem, Antoniumque transire audiens, ratus nauigationem illi prohibere, animumque eius erga se pariter ulcisci posse. Nam Aegyptum eo tempore fame ĩ primis confestam, audiebat nec exterorum exercitum copiosum admodum Albini militibus a principio emissis continere. Verum illum spe & impetu gestarum rerum exultantem Brutus summa celeritate ad se redire monuit cum iam Cæsar, & Antonius Ionium classe transire dicerentur. Tanta igitur spe deiectus Cassius haud sponte in Ægyptum transire destitit. Parthorum itaque sagittarios pręmijs affectos a se dimisit. Oratores etiam ad regem eorum delegauit, qui illum ad societatem maiorem ineundam, uel etiam post opus inuitarent. Syriam porro ac plærasque finitimas nationes ad Ionium usque percurrit, indeque exercitũ retro mouẽs fratris filium in Syria cum legione una dereliquit. Ipse equites in Cappadociam præmisit, qui Ariobazanem nihil tale metuentem, quasi insidias olim sibi præstruxisset oppressere, pecuniãq; eius plurimam, omnemq; alium apparatum ad eum adduxere. Tarsensibus præterea inter se dissidẽtibus cum alij Cassium prius ueniẽtem, alij Dolobellã post illũ accedentem corona donauissent, utriq; ei per quandã urbis significationem id effecerãt, contẽdẽtibusq; ad inui

Dolobellæ interitus.

Direptio Laodiciæ urbis.

Mors Ariobarzanis.

Cõtẽtio Tarsẽsium.

cem ueluti in mutatione maxima calamitas utrosque inuaserat. Cassius igitur deuicto Dolobella mille & quingentorum talentorum tributum exoluere illos iussit. Ad quod persoluendum cum impotentes essent, assiduęque a militibus ad illos uenientibus fœde cogerentur, omnia publica uenundare, sacra quoque publicis adiungere coacti sunt, quæcunque ad pompas aut insignia seruabant concidentes. Quibus nec sic sufficientibus ad ferenda onera, magistratus quæ libera apud eos fuere uenui subiecerant. Primi igitur pueri, innuptæque puellæ, mulieres deide, tũ senes ætate miserandi paruo precio ab alienabantur. Postremo adolescentuli, ex quibus plærique seipsos confecere, donec rebus in hunc modum collabentibus Cassius e Syria rediens misertus est, tributi quoque residuum absoluit. Tarsus igitur, & Laodicia calamitatibus his oppressæ sunt. Cassius interea & Brutus ad inuicem consilia ineunt. Bruto exercitum eo ex loco mutare uisum, & in Macedoniam ad longe maius opus se transferre. Hostibus quadraginta in bello adesse legiones, & earum octo cum Cedicio & Norbano iam Ionium pertransisse aiebat. Cassius contra hostes haud multi faciendos existimabat, Ex inopia quippe seipsos facile oppressuros ob multitudinem, Rhodios, Lyciosque aggrediendos esse, utpote illis beneuolos & classem continentes, ne inter agendum eos a tergo inuaderent Cum inter utrosque conuenisset diuisere copias. Brutus aduersus Lycios, Cassius ad Rhodios profectus est. In ea quippe insula eruditus Græcis litteris, atque innutritus fuerat. Sed ubi cum fortissimis uiris nauali prælio esset certatur⁹ proprias naues apparare studuit, cõpleuitq;, & ĩ Gnido exercuit. Rhodiorum quicunq; prudentiores aderant cum Romanis ad arma uenire formidabant. Populus uero q̃ maxime exultabat, & qui uetera etiam opera ad dissimiles illis uiros mente repetebant. Naues autem eorum uel præcipuas tres ac triginta in unum conduxere, alias quoq; ad Gnidum emisere, Cassium simul admonerent ne Rhodios cõtemneret, quorum ciuitas contemptores suos continue ulta esset, neq; fœdera insuper, quæ Rhodij cum Romanis inijssent, ne arma inuicem inferrent. Si quid de societate belli queretur, uelle id a Romanorum Senatu discere, Quo iubente ad societatem confestim uẽturos esse. Hæc uel præcipue Rhodij asserebãt. Ille bello pro uerbis decertare opus esse inquit. Fœdera ne arma ad inuicem inferrent prohibere. Verũ Rhodios Dolobellæ conspirantes Cassio insurrexisse. Iubere nunc ut opem metuo afferrent Cassio indigenti, Eos ironia uti, & ad Romanorum Senatum uelle mittere fugitiuum, & errantẽ ob tyrannos in urbe cõmorantes, qui & ipsi pœnas cõfesti pẽderẽt, & Rhodij

Maxima Tarsensis urbis calamitas.

Attẽde cõsilia

Gnidus.

Rhodij una cum illis,quos in primis uenerantur,ni subito imperata facerent.Hæc a Cassio illis reddita.Quæ audientes qui sanioribus consilijs adhęserant,maiori adhuc trepidatione tenebantur. Multitudo uero inconsulto quodam impetu Alexandrum efflagitabat & manassem,quoniam Mithridates pluribus nauibus ad eos contendisset,& Demetrius olim ante Mithridatem.Hi igitur Alexādrum ob hæc ī Pritanem sibi asciuerant. Est autem hæc quem maxime imperatoria dignitas,& Manassem classis ducem instituerent. Emisere tamen denuo ad Cassium legationis causa Archelaum quēdam præceptorem olim Græcarum literarum ea in insula ut eum deprecaretur iucundum hominem,& Cassio longe pinguiorem. Is dextra eius apprehensa ut notum precabatur his uerbis. Ne Græcam conturbes urbem Græcorum amice,ne Rhodum, libertatis uir amator,nec Doricam spernas bignitatem nunquam ex quo nati sumus imminutam, nec optimæ obliuiscaris historiæ, quam Romæ Rhodique didicisti. Rhodi quidem quæcunque Rhodij erga urbes regesque alios,& eos maxime qui inexpugnabiles arbitrabantur esse Demetrium,ac Mithridatem pro libertate peregere,pro qua tu te laborare asseris. Romæ uero quæcunque uobiscum & in alios & contra Antiochum magnum egimus,quorum,apud nos columnæ a uobis inscriptæ adhuc extant monumenta gestarum rerum. Et hæc quidē ob genus,dignitatemq; nostrorum,& felicitatis in hanc usq; diem,liberæque societatis & electionis in uos o Romani dicta sint. Tibi autem o Cassi singularis quædam inest uerecundia in hanc urbem,& ī nutricem tuā eruditricemque ac medicinalem,& larem proprium quē incoluisti, & præceptorum uobis locum,& in me qui te ad alia contumeliam afferre credidi,& pro patria bellum gerere, ne tecum armis cogatur decertare, qui ī ea enutritus eruditusq; fuisti,neue ex duob⁹ alterū ex necessitate eueniat,aut Rhodios omnes bello occumbere, aut Cassium ab illis pugna superari. Consulo etenim ultra quod obsecratus sum,& tanto pro republica operi assistenti deos propitios adcupio. Vos autem iureiurando deos inuocastis cum nuper per Caiū Cæsarem nobiscum cōuenistis. Fœdera quoque sacris addidistis, ac dextras inuicem complexi estis,quæ assidue in hostes exerandæ sūt, non autem in amicos & altores. Parce non dijs modo,sed gloriæ quæ ad mortales pertinet, cum nulla fœderum uiolatio immanior habenda sit,quam quæ delinquentes ad omnia infidos reddit amicis, inimicisque. Hæc eloquutus senior Cassij dextram haud quaquem dimittebat, uerum lachrimis rigabat amplius, sic ut Cassius ab aspectu eius erubesceret, & passionem ex rubore palam ederet uix ut

Multitudo. Alexander. Mithridates. Demetrius. Pritanis. Archelaus.

Antiochus magnus.

Fœderum uiolatio.

Cassij respon=sio ad praece ptorem.

Artificiosa lo cutio.

hæc potuerit loqui. Si quidem Rhodijs minime consuluisti ne mi=hi iniuriam inferrent, iniuria me affecisti. Si uero eos edocens mo=nensque nequaquem suasisti opem tibi affero. Aperte quippe in=iuria affectus sum primum, quod auxilium belli expetens ab his qui me erudierũt, & enutrierunt despicior, ac contemnor. Deinde quod Dolobellam quem neque erudiere neque enutriere mihi an=tetulerunt, & quod intolerabilius est enim mihi modo sed Bruto, uirisque optimis quoscunque ex Senatorio ordine tyrannidem affu gisse cernitis, & pro libertate patriæ pugnantes. Et uos o Rhodij libertatis amatores Dolobellam patriam in seruitutem asserentem nobis anteponitis. Quibus autem beneuolos esse oportuit negligi=tis, ciuilibus uos bellis neutiquam immiscere simulantes. Est profe=cto inter ciues concertatio, quam nos potestatem populi affectam⁹ esse. Bellum quod nunc geritur apertum est reiplublicę aduersum monarchiam contendentis, & uos reipublicæ fauentes derelinqui=tis, deprecantesque pro suis legibus, amicitiamque Romanorum præferentes, morte, publicatione bonorum, siue iudicio proscriptos, nulla misericordia amplexamini, sed Senatum hæc damna patien=tem & opem sibi afferre nequeuntem consulere uelle simulatis. Iam enim uobis clare innotuit ex his quæ a Senatu decreta sunt omnes, qui orientis plagas incolunt mihi ac Bruto auxilium impẽdere opor tere. At uero nobis finitima acquirentibus quid auxilij impenderitis ob beneficentiam, ac mercedem eorũ quæ a nobis suscępistis tu ipse cogita, quoniam nobis libertatis ac salutis cura inest, uos autem in=iuria affectis nullam affertis opem, quos æquum erat & si non nobis ad inuicem certantibus adesse, attamen imperium sibi uendicantes pro Romanorum republica utilitateque repellere cum Dorici sitis. Cæterum uos rationes & opera haud multifacientes, solum fœdera, quæ uobiscum egimus nobis anteponitis, & quæ cum Caio Cæsare monarchiæ principe pariter iniuimus. Sed hæc quidem Romanos Rhodiosque in eorum necessitatibus inuicem sibi auxilia afferre admonent. Assistite igitur nobis in maximis Romanorum casibus atque periculis. Cassius est qui fœdera uobis anteponit, qui uos ad belli societatem inuocat, Romanus uir & Romanorum prætor ut Senatus decretum indicat. In quo omnes qui ultra Ionium ma=re incolunt ditioni nostræ subesse uoluit. Hæc eadem & Brutus uobis anteponit, & Pompeius mare ad Senatus imperium conuer=tens. Ad hæc preces addimus, deprecanturque quicunquee Senatu nuper expulsi atq; fugientes partim ad me Brutumq; uenerũt, parti ad Põpeiũ delati sunt. Est enim ex fœdere sancitũ ut prędixi, Roma

Concertatio.

Pompeius.

nos & Rhodios sibi mutuo auxilia impendere debere,& si.ad unũ dumtaxat necesse sit. Si uero nos neque prętores,neq; Romanos adhuc,uerum fugitiuos & exteros,aut damnatos,ut qui nos proscripsere profitentur existimatis non ad nos amplius hæc fœdera sed ad Romanos o Rhodij uobis extãt. Nos igitur exteri,et alieni,& fœderũ expertes bellum uobiscum iniemus si non ad omnia nobis parueritis. Hæc Cassius altius edisserens Archelaum a se dimisit Alexander uero,& Manasses Rhodiorum duces tribus supra triginta comitati nauibus Gnidum uersus in Cassium mouent quasi illum subita nauigatione territuri, et si parum spei sibi uendicarent quod in Mithridatem ad Gnidum deducentes belli exitu feliciter egissent Remis quippe ad ostentationem usi prima die in Gnido deduxere moram. postridie uero in Cassianos exeruere classem,quod admirati illi ad eos conuertuntur, eratque ab utraque parte uirtutis ac potentiæ isigne opus. Rhodij leuibus ratibus subito ad hostes accurrebãt recurrebantque, conuersionibusque utebantur. Romani grauioribus fræti nauibus, cum se illis miscuissent, magno impetu easdem perurgebant,quasi pedestri pugna decertantes. Cassio deinde multitudine nauium hostiles obsidente,Rhodij enim ulterius adnauigare, & renauigare facile poterant. Sed cum a fronte solum impetu ferrẽtur, reuerterenturque, experientia omnis angustia loci inclusa deperibat. Nam impetus ab acutis earum proris ad grauiores Romanorũ naues infirmus reddebatur. Romanis ex leuioribus stabiles quædam affuere, donec tres Rhodiæ cum ipsis hominibus intercæptæ sunt duæ collisæ, ac uinculis iniectæ, aliæ semifractæ Rhodum uersus fuga contendere. Romanorum omnes Gnidum redierunt. Ex his plures pugna laceratas restituere denuo. Et hic quidem naualis belli inter Rhodios Romanosque i Gnido finis, Quod Cassius cum ageretur e monte contemplatus est. Reparata classe ad Loryma enauigauit Rhodiorum in Perea oppidum, peditatumque omnem sub Fanio & Lentulo maioribus nauibus Rhodum præmittit, Ipse octaginta stipatus nauibus horribili apparatu cursum dirigit, & ad Rhodum peditatu, classeque deposita tacitus prę stitit, quasi hostibus seipsos dedituris. At illi alacres ad pugnam conuertuntur, duabusque amissis nauibus se subito occludunt, demunque ad mœnia delati uniuersa cooperuere armis, & eos, qui cum Fanio in litore constiterant continue infestantes Cassio uicissim depugnabant, qui naues ad murorum pugnam imparatas, ad mœnia mari proxima ducebat. Quod animaduertens Cassius turres fabricatas adducebat, quas subito erigi mãdauit. Sic Rhodus duob[9]

Damnati.

Confutatio.

Bellũ naualle.

Rhodiorũ classis profligatur

Loryma.

Fanius.

exercitibus obsessa ad mari pariter terraque excludebatur, Ciuibus autem tanquam subito & inopino opere nihil molientibus haud dubium erat ciuitatem ipsam, uel ui,uel fame ad hostium manus confestim peruenturam. Quæ prudentiores eorum intelligentes nõ nunquam cu Fanio, Lentuloque loquebantur. His ita se habentibus, Cassius nemine aduertente, media in urbe cum electiore exercitu conspectus est,ui nulla, aut scalarum opera quouis modo patescente ad ingressum. Credidere plurimi, ac uisum est id fautorum ope reseratis portis contigisse pietate urbis ne fame deperiret. Sic Rhodus capitur,& Cassius statim pro tribunali uisus est, hasta apposita,ueluti urbe per uim capta. Que item tamẽ militibus imposuit præconis uoce, & his qui uel ui,uel præda desæuissent, mortem est comminatus. Rhodiorum ad quinquaginta nominatim ipse acciri imperat, quos ad se deductos morte mulctauit,reliquos ad quinque supra uiginti non inuentos fuga comdemnauit. Res omnes aurum & argentum in sacris, publicisque coactum sibi asciuit. Iussit & priuatos quæcunque possiderent ad præscriptam diem ĩ medium afferre. Occulentibus autem mortem,indicantibus decimam seruis libertatem præconis uoce nunciauit. Multi itaque a principio cum mandatum non in finem mansurum credidissent, occuluere sua, sed cum præmia indicantibus dari conspexissent,ob timorem,dilatione habita, prodidere omnia. Nonnulli itaque e terra effodientes, alij e puteis haurientes quidã e sepulchris longe primis plura protulerunt. Huiusmodi igitur Rhodiorum fuere clades,ad quorum curam Lucius Varus derelictus est. Cassius ob captionis celeritatem,nec minus pecuniarum multitudine lætatus cæteris Asiæ nationibus decem annorum tributa imposuit, eaque confestim iussit afferre, quod ab illis serio perfectum est. Interea nunciatur Cleopatram magnis cũ copijs, ingentique apparatu & classe ad Cæsarem per mare, & Antoniũ ire statuisse. Eorum nempe partes ob primum Cæsarem cunctis anteponens, amplius ob Cassij timorem properabat. Murcum itaque præcipua armatorum legione sociatum, sagittarijs nonnullis additis, sexaginta cataphractis nauibus in Peloponnesum ire iubet, & circa Tenarum moram agere, Indeque ex Poloponneso uniuersa percurrentem prædam antecapere. Quæ uero in Lycios gesta sunt a Bruto,parua quidem. Sed quæ a principio licet reminisci,huiusmodi fuere. Cum exercitũ ab Apuleio, quem ipse ut prædixim⁹ habebat,ac pecuniarum sex supra decem milia talenta quæcunq; ex tributis Asiæ in unum cumularat accepisset,in Boeotiã transmisit. Decreto deide a Senatu habito ut pecunijs his ad pręsentia uteretur,

Lentulus. Proditio occulta.

Rhodus a Cassio capta.

Spoliatur Rhodus.

Lucius Varus.

Bruti historia. Apuleius. Senatus decretum.

Macedoniæq;

Macedoniæque præesset, Illyrium quoq; ultra Macedoniam teneret ab exercitu qui in Illyrio fuerat legiones tres sibi uendicauit, Vatinio qui tunc Illyrio præerat eas exhibente. In Macedonia quoq; unam ab Caio Antonij fratre recæpit. Quatuor itaque ad has aggregans octo legionum imperator tandem effectus est, Quarum maior pars sub Cæsare meruerat. Habuit & equitum multitudinem, leuis armaturæ insuper, & sagittariorum Macedonumq;, quos Italum in morem adornauit. Exercitum nempe ac pecunias in unum colligenti felicitas huiusmodi ex Thracia obtigit. Polemocratia reguli cuiusdam uxor uiro ab hostibus eius iterfecto, pro filio adhuc infante uerita ad Brutum cum eo accessit, & uiri thesauros cum filio in potestate eius tradidit. Ille infantem Cyxicenis alendum misit, donec ad parentis regnum transferretur. In thesauris autem infinitam uim auri argentiq; repperit, quam ad nummorum fabricam cudi iussit. Cum igitur Cassius ad eum accessisset, uisumq; esset Lycijs ac xanthijs inferre bellū, xanthios præ Lycijs aggredi istituit. At hi cognito Bruti aduentu suburbia eorum euertere ne in ipsis moram duceret, neue lignorum materia uti posset. Vrbē porro fossa sepientes ab ea depugnabant. Eius profunditas quinquaginta pedum summam antecessit. Latitudo profunditatē adæquabat, sic ut ad eam persistentes telis sagittisque in hostes uterentur, ueluti fluuio quodā impermeabili in medio diuisi. Brutus fossam ui superare contendēs artificum operimenta adiecerat. Exercitum quoque per diem noctemq; partiebatur, & materiam a longe ueluti in agone uoce cursuq; transferebat, nihil laboris sollicitudinis ue interponens, donec opus iam speratum quod prohibentibus hostibus minime fieri posse uidebatur, aut multis mensibus in longum duci, paucis diebus absoluit, xanthijsq; intra urbem redactis obsidere eos pergit, ac nonnullos a machinis, alios impedimentum afferentes ad portas repulit, omnesq; continue immutauit. At illi recentes defessis opponentes, quanquam uulneribus afecti persistebāt, donec propugnacula integra mansere. Cum autem & illa corruissent, turresque disiectæ forent, Brutus quæ futura erant meditatus, portis assistentes ordines retroducere imperat. Quod xanthij negligentia, & incuria effectum arbitrati nocte facibus accensis ad machinas accurrunt. Verum statim ex occursu obuiantibus Romanis ad portas repelluntur, & custodibus eas occludentibus ueritis ne hostes cum illis miscerentur, cædes ingens xanthiorum qui exclusi fuerant ad portas æditur. Non multo post, & reliqui qui circa meridiē egressi sunt, ordinibus quoq; denuo cedentib9, machina

Bruti felicitas.
Polemocratia.

Bruti bellum contra Xanthios.

Xanthiorum probitas.

machinas omnes uno impetu incendunt, Quibus reseratis portis ob priorum cladem ad duo millia ex Romanis simul immiscentur, alijs ob ingressum impellentibus, portæ ipsæ statim delabuntur, siue Xãthijs eas demittentibus, siue machinis fortuito delapsis, adeo ut crassantibus Romanis quidam interirent nonnulli intra urbem, cũ portas ulterius reserare nequiuissent, disiectis retinaculis manerent, Qui per angiportuum angustias delati, a Xanthijs, qui superius imminebant ui adacti ad forum finitimum effugiunt. Eo in loco sagittis impetiti acriter, cum ijdem arcubus telisq; carerent, ad Sarpidonium ne omni ex parte clauderentur subito procurrunt. Romani qui ab extra steterant, pro his, qui interius erant conturbati, ac uerentes, Bruto eos circuncurrente ad omnem se obtulere experientiam. Sed cum portas ferro constipatas impellere nequirent, neq; scalis aut turribus igne absumptis ulterius uti, quidam scalas ex tempore habendas dictitabant, alij lignorum apices muris appellẽtes, ueluti per scalas ascendebant. Nonnulli funibus clauos annectentes, superius ad murum iaciebant, cumque aliquis affixus contineret, per funes nitebantur. Inandes Xanthijs finitimi ob innatam cum illis inimicitiã Bruto adhærentes, ex præruptis, arduisque locis lapides ad ima deuoluebant. Quos intuentes Romani ob lassitudinem imitabantur, multique ex illis saucij interibant. Fuere qui murum transgrediẽtes portam reserarent, quæ densissimis lignis, & in transuersum positis obsepta fuerat. Hi cæteros audaciores erigentes supra ligna uicissim assumebant. Tandem plures numero effecti, portam cædere aggrediuntur, & interius minime munitam ferro, quidam ab extra, alijs intro nitentibus effrigunt. Xãthijs magno clamore in Romanos qui ad Sarpidonium confugerant ruentibus ueriti pro illis Romani qui ad portas depugnabant, interius exteriusque summa ui disijciunt, & ueluti insania quadam ducti eas reserant, turmatimque ingrediũtur paulo ante solis occasum, magna uoce conclamantes, ut ijs qui interius steterant aduentantium signum darent. Capta urbe, Xanthij ad domos proprias accurrunt. Cariores suos iugulos ultro exhibentes necant. Vlulatu in immensum orto Brutus prædam fieri arbitratus per præconem milites reuocari imperat. Cum uero quod actum erat cognouisset, animum eorum miseratus libertati deditum, inducias per nuncios emittit. Illi repulsis qui detulerant uniuersis suorum interẽptis, adhibito ad pyras igne, quas propria in domo unusquisque præparauerat, seipsos insuper iugulantes iniecere flammis. Brutus sacra omnia illæsa præseruare studuit. Solos Xanthiorũ seruos cœpit. Virorum ĩsuper mulieres quasdam liberas, easq; degeneres ad centum fere & quĩ

Cataractæ.

Sarpidonium.

Insignem attende audaciam.

Capitur Xanthiorum urbs.

Desperatio Xãthiorum.

fere,& quinquaginta numerum inuenit. Sic Xanthij libertatis causa ter a seipsis consumpti sunt. Obsessi nempe ab Arpalo Medio, Cyri magni prefecto, ne seruituti se subijcerent, sibi ultro intulere necē et Xanthiorum urbs ab Arpalo neglecta, sepulchrum illis præstitit. Similem ab Alexandro Philippi filio cladem pertulere, cum tam ingētium terrarum dominum pati renuissent. Brutus ab Xanthijs ad Pataræas descendit, urbem xanthiorum naualibus adsimilem, exercituque apposito ut mandatis eius obsequeretur, in xanthiorum sortem perferre mallēt, ciues monuit. Accessere ad eos xanthii proprias erūnas deplorantes, suadentesque ut in melius consulerent rebus suis. Patareis nihil ad xanthios respondentibus, reliquum lucis ad consultandum illis prębitum Brutus exercitum inde sustulit. Orta luce iterum copias urbi admouit. Ciues e mœnibus magno clamore ad omnia se paratos obtulere, portasque aperuere. Brutus ingressus neminem occidit, aut urbe expulit, aurum solum, & argentum quodcunq; in urbe coactum repperit in unum congregans, priuatos etiam quod haberent afferre monuit, his pœnis, & præmijs appositis, quæ Rhodijs a Cassio iniunctæ fuerant. Itaque id omne collatum est. Seruus herum suum quod aurum cęlauisset accusauit, & præmisso Tribuno aurum illi ostendit. Aductis ad Brutum omnibus, herus tacitus perstitit. Mater ut filium seruaret clamans sequebatur, se aurum cælasse dictitans. Seruus a nemine rogatus ut mentientem arguebat, & filiū occuluisse instantius aiebat. Ea propter indignatus Brutus, iuuenē ex silentio, matrem ex passione miseratus illæsos dimisit, aurū quod attulerant secum deferentes. Seruum uero ultra præceptum heris insultantem, cruce suspendit. Lentulus ea tempestate Adriacum præmissus, Est autem id Smyrnæorum nauale inclytum, portus cathenas effregit. Vrbem præterea ingressus Smyrneis mandata suscipiētibus, pecunijs assumptis ad Brutum redijt. Lyciorum interim legati ad Brutum uenere, belli societatem, & quęcunque conferre possent pollicentes. Tributis igitur Lycijs appositis. xanthiorum liberos eorum urbi attribuit. Naues Lyciorū cum reliqua classe Abydū enauigare iussit, nā & ipse peditatum omnem eum in locū deducebat, Cassium ex Ionia uēturū moraturus, ut ambo ad Sextum transfretarēt. Interim Murcus in Peloponnesum classe delatus ut Cleopatram nauigantem obseruaret, cum illam circa Libyam ui tempestatis expulsam, classem amisisse nouit, nauiumq; naufragia i Lacedęmoniā usq; delata conspexit, Reginam ualetudine correptā uix ad propria redire potuisse, ne frustra tanto exercitu eo i loco moram duceret, Brūdusium uersus

Brutus patareas obtinet.

Exēplū æquitatis Bruti.

Smyrnei Bruto se dedere.

Lycij se dedūt.

Reuertitur ad acta Murci.

ſium uerſus claſſem mouit,& in inſulam portui finitimam delatus reliquum hoſtilis exercitus,aut commeatum in Macedoniam deferri prohibebat.Hunc Antonius longis nauibus quas habebat,haud fere multis,turribuſque ratib⁹ aduectis oppugnabat,cum exercitum ꝑ partes magnis nauibus emittens,uentum e terra,ne a Murco interciperētur,uehementiorem expectaret,Aſſiduo itaque labore fatigat⁹ Cęſarem qui circa Siciliam maritima claſſe cum Sexto depugnabat, in auxilium uocauit.Sic enim ſeries earū rerum ſeſe habuit.Pōpeius qui Sextus dicebatur,magni Pompeij filiorum ętate iunior,cum primum a Caio Cæſare in Iberia neglectus perſtitiſſet,quaſi nihil magnum ob adoleſcentiam inexperientiamque factur⁹,ad oceanum delatus cum paucis piraticam exercens intercæptus eſt,nemine illum ut Pompeium dignoſcente. Procedente mox tempore pluribus ad eum accedentibus ingentem comparauit manum,ſeque Pompeium profeſſus eſt, Ac conteſtim quicunque ſub patre eius,aut fratre militantes uicti ceſſerant,ad illum ueluti proprium ducem cōfluxerunt, Arabio quoque ex Lybia,paternis ſpoliatus bonis,ut a nobis præſcriptum eſt,ad eum uenit.Ita maioribus copijs adauctus, opera piraticis lōge clariora adorſus eſt.Nam Pompeij nomine per Iberiam omnem populis maxime florente, longe lateque uulgato, præſides ſub Cæſaris imperio eam continentes ad manus cum eo uenire formidabant. Quibus intellectis Cæſar Carrinam amplioribus cum copijs in Iberiam miſit,qui Pompeium debellaret. Ad ijs leuior ad modum in conſpectum eius ſtatim uenit. Et ſubinde aduolans Carrinam afflixit. Vrbes etiam plæraſque cum paruas tum magnas ditioni ſuæ ſubdidit.Ea ex cauſa Caius Cæſar Aſinium Pollionem ut Pompeij reprimeret inſultus,ſucceſſorem Carrinæ dedit,qui forte cum illo tum bellum agitabat cum idem Cæſar extinctus eſt, & Senatus Pompeium ultro reuocauit. Verum ille in Marſiliam delatus, quæ Romæ fierent intentus expectabat.Electus ſubinde maris imperator ut parens eius ante fuerat,neutiquam ad urbem redire uoluit,naues autem omnes,quæ in portu aſſeruabantur aſſumens, adiunctis ijs quas prius poſſidebat,ex Iberia mouit.Secuta demū Triumuirorū dominatione,in Siciliam enauigauit,& Bithynicū ꝑtorē inſulam eam ſibi dare renuentem,arctius obſedit, donec ex proſcriptione damnati, & e Roma fugientes, Ircius, & Fanius, eam inſulam Pompeio dari ſuaſerunt. In hunc modum igitur Pompeius Siciliam ſibi uendicauit, qui nauibus abundans, & inſulam Italiæ nactus adiacentem, exercitum porro ingentem obtinens, qualem pri⁹

Antonius.

Hiſtoria Sexti Pompei.

Aſinius Pollio orator,

Bithynicus.

lem prius nunquam habuisset ex his, qui e Roma fugerant, liberis, ser uisq; coactum, & quem Italiæ urbes quæ uictoribus ad belli præmia addictæ fuerant ad illum præmittebant, ad summum potentiæ peruenit. Hi etenim Triumuirorum dominatum, ac uictoriam detestabantur animo, & quęcunq; aduersus eos licuisset, clanculum moliebātur. Nam ex urbibus eorum fugientes, quasi non ulteriꝰ in patria mā suri, ad Pompeium properabant Italiæ propinquum, & præ cæteris ea tempestate Romanis acceptissimum. Accedebant, & ad eum uiri nautici ex Libya, & Iberia maritimis in rebus expertissimi, sic ut ducibus, nauibus, pedestribusq; copijs nec non pecunijs abundaret Pōpeius. Quæ intelligens Cæsar Saluidenum magna classe in Siciliam misit, facillimum opus existimans, Pompeium mari prohibere. Ipse ex Italia ut Saluideno auxiliaretur, ad Rhegyum peruenit. Pōpeius Saluideno ingenti classe propius accessit. Nauali deinde prælio ad maris fauces circa insulam exorto Pompeij naues, cum leuitate, tum nautarum celeritate, & experientia anteibant. Romanorum uero magnitudine, & grauitate laborabant. Cum autem fluctus iuxta pontum moueri solitus uehementius insurgeret, & mare ab utraq; parte ob fluxum scinderetur, Pompeij naues ob undarum assuetudinem minus trepidabant. Quæ uero a Saluideno ducebantur, neque constanter permanentes ob insuetudinem, neque remos faciliter conuertere potentes, neque gubernaculis ad manus aptis annitētes, turbabantur. His ex causis Saluidenus sole in uesperam uergente, naues proprias reuocare in primis cogitur. Pompeius quoque ex pugna se dissoluit, pari numero ab utraque parte confractis nauibus. Reliquas ex labore fluctuantes, semilacerasque Saluidenus reparare studuit, cū ad portū q Balearico mari imminet suos reduxisset. Interea suprauenie̅s Cæsar Rhegynis, & Hipponensibus magna spe ab uictorum præmijs absoluere uelle pollicitus est, nam mari imminentes in primis uerebatur, deinde uocante ipsum Antonio celerrime ad eum Brundusium accessit, cum in sinistra Pompeius Siciliam haberet, cui bellum decreuerat inferre. Murcus accedente Cæsare ne in medio eius Antonijque clauderetur, paululum a Brundusio secessit, maiores naues in transitu obseruans, quæ exercitum a Brundusio in Macedoniam deferrent. Hæ etenim sub triremium cura mittebantur. Vento deinde plurimo ad uotum incumbente, deposito timore arripuere cursum, nulla ulterius custodia indigentes, Quamobrem conturbatus Murcus denuo redeuntes inanesque opperiebatur. Verum ille tum quidem ac postea reliquum tollentes exercitus, rotundis uelis, plenisque ferebantur, quo ad uniuersæ

Saluidenus.

Prælium inter Pompeium, & Saluidenum.

Reuertitur ad historiam Murci.

ad uniuersæ copię Cæsarque,& Antonius una transiere. Murcus igitur a dęmonio quodam lædi se arbitratus, alias ex Italia profecturas, quę apparatus, commeatum ue deferrent, intentus expectabat, uel ut supraueniemtem exercitum quoad fas esset conturbaret. Domicius quoque Eneobarbus ex his qui sub Cassio militiam agebant ad eum uenit, tanquam ad utilissimum delatus opus, alijs quinquaginta stipatus nauibus, legionem alteram,& sagittarios simul agens, ratusq; ijs copijs, quas Cæsar deducebat nullum aliunde commeatum afferri posse, omnem ex Italia delatum intercludere parabat. In hunc modum nauibus longis centum,& triginta, plurimisque actuarijs exercitu ingenti adnauigantes, maria infestabant. Interea Cedicius,& Norbanus, quos a Cæsare & Antonio octo cum legionibus in Macedoniam præmissos fuisse diximus, ex Macedonia ad Thracię montes properantes, per mille,& quingenta stadia præcesserant, donec urbem Philippos pretergressi, angusta Torpidorum, ac Sapeorum, quę ad Rascupolis regnum pertinent intercæperant quę unica ex Asia i Europam transeuntibus notissimum pręstant iter,& Cassianis ex Abydo ad sextum transmittentibus impedimentum afferebant. Rascupolis quidem,& Rascus, Thracij reges fratres extitere, unicæ regionis principes. Verum hi de belli societate inter se dissidebant. Nam Rascus Antonij, Rascupolis Cassij partes sequebatur,& eorũ quisque ter mille equites secum agens, egregie pugnabat. Scrutantibus itaque de itinerum progressibus, qui circa cassium fuerãt, Rascupolis in hunc modum retulit. Iter quod per Henum, & Maroniam deferret, breue,& consuetum esse, turpisque refertum, ac per illud ad Sapeorum angusta peruenire posse. Hostibus uero ea loca detinentibus nullum ad ea patere aditum. Circuitum in triplo longiorem, difficilemque superesse, hostes neutiquam in occursum uenturos commeatus inopia, sed in Thraciam Macedoniæ loco profecturos esse. Quibus persuasi per Henum, & Maroniam arripuere iter, per quod in Lysimachiam,& Cardiam, quę Thracij cherronesi Isthmum, ue luti Ianuæ binæ suscipiunt patescit aditus. Sequenti die ad nigrum sinum peruenere. Ibi copias suas recensentes armatorum nouem supra decem legiones secum militare intelligunt Bruti octo. Cassij nouem, reliquas minime itegras, sed quæ duas adimplerent, Ita, ut octoginta milia hominum adesse censerentur. Equitum numerus utrique par. Bruto Celtarum,& Lusitanorum equitum quatuor millia aderant. Thracum uero, Illiriorum, Parthenorum, ac Thessalorum duo millia Cassium, Iberorum,& Celtarum equitum duo millia comitabantur, Sigittariorum equitum. Arabum, Mœdorumque, ac Parthorum

Domicius Neronis imperatoris auus.

Vrbs Philippi in plurali.

Rascupolis,& Rascus fratres.

Equites.

thorum quatuor millia Belli socij una sequebantur, Galatharum tetrarchæ, qui Asiam incolunt, peditatum alium plurimum agentes, equitum circiter quinque millia. Tam ingentes copias Brutus & Cassius ad nigrum sinum recensentes, ad gerendum bellum processerunt, reliquis ad necessitates alias distributis. Lustrauere præterea exercitum solito more, & ad ea quæ polliciti fuerant quibusdam promissa dona tribuere, cum pecuniæ magnitudine confiderent. Disponentes itaque milites huiusmodi muneribus atque donis, & præsertim eos, qui sub Caio Cæsare olim militauerant, ne quis ad conspectum aut appellationem noui Cæsaris quicquam moliretur. Insuper eius gratia uisum est exercitum affari. Tribunal ingens appositum fuit, in quod Senatores una cum prætoribus palam conscenderunt. Romanorum copiæ cum cæteris belli socijs infra perstitere, & multitudo utraque ex parte se se intuens lætata est, cum potentior quodammodo sibi ipsi uisa sit.

Belli socij.

Lustratio exercitus.

Audacia quoque, & spes maxima accreuit omnibus tot in exercitu intuentibus, quæ res militibus erga duces fiduciam adauxit. Pariunt quippe beneuolentiam communes spes, quasi deo aliquo inter multos conspirante. Præcones igitur, ac tubicines silentium indixere omnibus. Quo facto Cassius, nam ætate Brutum anteibat, paulum extra ordinem progressus in hunc modum locutus est. Hoc certamen o commilitones, quod uobis commune in primis adest, ad fidem pariter inducit, & omnia quæ nos polliciti fuimus ut exequeremur impulit, quæ res maiorem insuper fidem adijcit ut in futurum uobis promissa tribuamus. Spes autem in uirtute uestra militantibus sitæ sunt, & in nobis, quos in hoc solio aspicitis tot talesque ex Senatorio ordine præstantes uiros. Adest & magnitudo . pparatus non ignota uobis frumenti, armorum, pecuniarum, nauium, adhæc sociorum belli auxilia ex regibus & nationibus, ut necesse sit eos adhortari ad promptitudinem & concordiam, quos apparatus, & communia belli opera coniungunt. Quibus autē ex rebus calumniam inferant hi tres uiri, inimici nobis, diligentissime intellexistis, & ob id promptissime nobiscum induistis arma. Verūtamē necessarium uidet̃ ī præsenti causam reserare, qua potissimum ab ipsis ad bellum prouocamur, optimam nobis, & iustissimā occasionem afferentem. Nos Cæsarem in bellis uobiscum militantes, & prætoria fugientes dignitate, ad imperium eueximus, et amici illi continue astitimus, ita ut non uideamur ob inimicitiam ullam insidias illi præstruxisse. In his uero quæ ad pacē pertinēt, nō detestād⁹ nobis amicis uisus ē, quoniā & ī his honorē ab illo cōsecuti fuim⁹, sed

Cōmunes spes quid agunt.

Cassij oratio ad exercitum singularis.

Attende.

 legibus

legibus & reipublicæ ornamento ac dignitati, quibus nullus ordo, aut poteſtas optima, popularíſue ulterius inerat. Quæ omnia a patribus noſtris tunc quidem conſtituta ſunt, cum reges expellentes iureiurando confirmarunt, nullos ſe ulterius reges habituros eſſe. Quorum ſacramento inhærentes filij, & maledictionem a ſeipſis abigentes, neutiquã in ciuitate uirum unum ſuſtinuere & ſi amicus & utilis ipſis eſſet, qui publicas pecunias, qui exercitum, qui magiſtratuum creationes a Populo principatus gentium a Senatu adſe tranſferret, & ſe legiſlatorem pro legibus, dominum pro Populo, imperatorem Senatus uice in omnibus profiteretur. Ea igitur, quæ fortaſſe minus diligenter a uobis intellecta ſunt, cum uirtutem eius dumtaxat in bello cognoueritis, ex ueſtri ſola parte a nobis intelligite. Vos enim Populus, in gerendis bellis prætoribus ueſtris ut dominis aſſidue paretis, eandemque conditionem uiciſſim a nobis in pace exigitis. Conſulente etenim in primis Senatu, ne errore ullo teneamini, uos ipſi iudicantes, aut ſortes proferentes per turmas, tribuſue, Conſules, Tribunos, Prætoreſque declaratis, & in his qui creantur ut plurimum indicium ueſtrum adhibetis, nonnullos punientes, quoſdam honore dignos deputantes, quemadmodum in ſupplicijs aut honoribus digne uobis præfuere. Hac retributione o ciues pricipatum ueſtrũ ad ſummum felicitatis gradum adauxiſtis. Sic ei dignos extollẽtes, pares gratias ab illis ſuſcæpiſtis. Hac præterea, fræti poteſtato Scipionẽ Conſulem olim affeciſtis cum ĩ Libya uirtutis teſtimonium illi redderetis, et ſimiliter Tribunos per ſingulos ut uoluiſtis annos, unumquemque creauiſtis. Diſſidentibus deinde uobis, ultra quod neceſſe fuit, quæ minime mihi referre opus eſt, ſed ex quo Cæſar tyrannidem aſſumpſit, non magiſtratum ullum, nõ Prætorem, non Cõſulem, non Tribunum ulterius ex decreto declaraſtis. Nemini teſtimonium attuliſtis, non enim retributionem quam exhiberetis habuiſtis, & ut a principaliori exordiar, nemo uobis gratiam debuit, non magiſtratus, non imperij, non punitionis aut meriti. quinimmo quod miſerrimum omnium dep uto, nõ ipſis Tribunis ueſtris contumelia affectis opem licuit afferre, ut aliquam uobis perpetuam ſtatueritis dignitatem, ſacramque & inuiolabilem ſeruaretis. Sed alios ſacro ſanctum magiſtratum ueſtrum contemnentes, & uerendam eius ueſtem in ludibrium auferentes indamnatos & illæſos ex unius mãdato, abijſſe conſpexiſtis, quoniam pro uobis excandeſcere uiſi ſunt in eos, qui regem illum appellare decreuiſſent. Quã rem ueſtri cauſa pergrauiter Senatus tulit. Ad uos quippe nõ ad Senatũ tribunitia poteſtas pertinet, cũ nihil de eo uiro palam

De Caio itelli ge.

Prior Senatus Conſulibus,

Scipio minor,

palam uobis conqueri liceret, neque in iudicium attrahere ob exercituum eius magnitudinem atque potentiam, Qui cum ad ciuitatem prius pertinerent, sibi ipsi uendicarat. Eam ob rem reliquū tyrannidis modum ulcisci cogitans in corpus eius coniurauit, mentemque illam ab optimis processisse testatus est, opus uero paucorum extitisse. Quo facto Senatus idem confestim conmunem eius uoluntatem declarauit, & aperte quidem quoniam præmia tyrannicidis exhibenda decreuit. Continente uero illum Antonio, conturbationis simulatione præstita, & uobis neutiquam dignum arbitrantibus ob præmia ciuitati magis, quam ob patriæ amorem auxilium afferre, ab illis abstinuistis ne Cæsari iniuriam inferre uideremini, non aūt tyrānidē delere uoluisse. Obliuionem igitur omniū habendam Senatus censuit, & apertius insuper necis causam a nullo prosequēdam. Non multo post Antonio multitudinem in nos concitante, Senatus administrationem nationum potentissimarum ac principatuum nobis tribuit, omnique telluri quæ ab Ionio & Syriam pertinet imperare uoluit. Vtrum ne ut sceleratos puniens? an ut tyrannicidas insigni purpura fascibusque ac litoribus adornens? Quo more uicissim adolescentem Pompeium qui nihil in his cooperatus fuerat, Pompeij illius magni filium, qui primus pro republica arma induit, quod paululum circa Iberiam in tyrannidem latens peregisset, non solum ab exilio reuocare studuit, uerum paternorum bonorum precium illi ex publicis pecunijs reddēdum censuit. Maris prætera imperatorem statuit, ut & ipse magistratui alicui pręsideret popularis existēs. Quod opus igitur clarius, aut quod certius signum a Senatu queritis? Hæc enim omnia ex eius sententia facta sunt, nisi uerbo solum id uobis confiteri quod & dicit & facit, & dicēs simul insignia dona largietur, cum dicere & reddere fas illi fuerit. Nunc autem quēadmodum ciues nostri sese habeāt ītelligitis. Nulla indicta causa proscribuntur, & quæ illis adsunt ī publicum feruntur. Ipsi in domibus, angiportis, tēplisque trucidantur, a militibus seruis inimicis longe repulsi, nec per se turrim locis omnibus, legib⁹ etiā fugientes abire permitttētibus. In foro pręterea in quo nec hostis quidē caput illatū est unq̄, sed arma dumtaxat & nauiū rostra cōferri solēt, nunc consulum, prætorū, tribunorum, ędilium & equestris ordinis uirorū capita abscissa uisuntur, & huiusmodi facinora agētibus præmia cōstituta sunt. Hæc igitur insurrectio quædam, & quanta prius unq̄ uiolētia erga omnes, captiuitates publicæ, diuersa odia, cū mulierum tū filiorū, libertorum, seruorūq;. Ad tantū enim cladis & ad has mutationes cōuersa ciuitas. Et his quidē facinorosis hi tres uiri duces ad

Attēde Senatū coniurasse in Cæsarem.

Pompeius adolescens.

ſunt. Ipſi ante alios fratres patruos mutuo inter ſe proſcribentes. Dicite cum urbs ab agreſtibus barbaris capta eſt, quæ his ſimilia paracta ſunt? Nullis capita abſcidere Celtæ. Non defunctos contumelia perſecuti ſunt. Non adhuc bellum gerentibus latere aut fugere prohibuerunt, Neque nos urbem ullam quam manu cæpimus hunc in modum pertractauimus, neque aliјs ut id facerent perſuaſimus, qualia nunc non priuata ciuitas, ſed aliarum longe illuſtrior atque prior ab his ſuſtinet, qui rempublicam conſtituere uelle profitentur. Quid ſimile Tarquinus fecit, quem ob unius mulieris contumeliam ex amore prodeuntem, regem adhuc urbe eiecerunt, nec ob unicum dumtaxat facinus, ulterius regnare Romæ uoluerunt. Et hæc agentes o ciues hi tres uiri ſceleratos nos appellant, & Cæſaris necem ulciſci uelle prædicant, proſcribuntque qui minime affuere cum iterremptus eſt. Ex quibus plærique adſunt ex his quos cernitis ob diuitias, aut nobilitatem, aut popularis ſtatus uoluntatē ab ipſis proſcriptos eſſe, Eo modo quo Pompeius longe in Iberia tunc exiſtens cum hæc a nobis confecta ſunt, nobiſcum reus eſt, quoniam ipſius pater popularis fuit, Eamque ob cauſam quod a Senatu reuocatus & maris imperator creatus eſt hi tres eum proſcripſere uiri. An mulieres ad Cæſaris necem conſpirarunt, quas ad tributorum onera proſcribuntur? Quid populus quem ad centum millium numerum ſub pœnis, & indiciјs ob noxium cenſum afferre imperant, & uectigalibus exemptum ad onera compellunt? Quæ tamē ſic agentes, necdum his, qui ſub ipſis militāt promiſſa adimpleuere munera. Nos autem a quibus nihil impiū patratum eſt, quæ polliciti eram⁹ uobis exhibuimus, & parata alia ad retributionem ſeruamus āpliorem. Sic nobis deus tanq̄ iuſta operantibus præſtat auxilium. Ab eo enī quæ ad homines pertinēt cognoſcere debetis ad ciues ueſtros flectētes oculos, quos plerūq; uobis pręſidentes aſpexiſtis prætores, conſules & ad ſummū dignitatis elatos gradū laudatos uiros nūc ad uos ut ad pios & populi fautores fugiētes cernitis, partes ueſtras extollētes, & omnia uobis proſpera exoptātes. Multo quippe iuſtiora a nobis præmia eos cōſeruantibus promiſſa ſunt, q̄ ab illis his qui occidiſſent policentur. Nunquid animaduertunt Caium Cæſarem, quod principatum ſol⁹ ſibi uendicaret noſtris manibus interfectum eſſe? Et eos q̄ id ſibi pręſtitiſſent, a nobis nullius precij habendos fore? nec in ipſis ſed populi in medio rempublicam eſſe poſituros, quemadmodum patriјs ex legibus conſcripta eſt? Cum nec abſimili opinione atq; ſententia bellū iter utroſq; aſſumptum ſit, ſed ob poteſtatem atque tyrānidē ab illis quam

Celtæ.

Roma.

Tarquinus.

Pompeius.

Deus.

Tyrannis.

quam in proſcriptionibus palam oſtenderunt a nobis minime qui ob patriæ dumtaxat libertatem depugnamus, ita ut ſub legibus ut æquum eſt priuatim degat. Quemadmodum igitur hi uiri, & an te hos immortales dij de rebus noſtris iudicent uidetis. Maxima ſemper in bellis æqui iuſtique ſpes proponitur. Neque quod ſub Cæſare militaueritis aliquando, in animo uobis ſit. Non enim illius quouis modo milites, ſed patriæ fuiſtis. Neque ſtipendia aut mune ra uobis præbita Cæſaris propria fuere, ſed reipublicæ. Sicuti ne que in præſenti exercitus iſte Caſſij eſt habendus, neque Bruti ma gis quam Romanorum ciuium. Nos autem uobiſcum cōmilitones Romanorum prætores ſumus. Quæ ſi bellum contra nos agentes intelligerent, liceret omnibus nullo periculo deponere arma, & ex ercitus omnes urbi condonare, & quæ utilia illi forent præeligere, quæ ut eligant adhortamur. Sed ex quo admittere recuſant non etiam per proſcriptiones, & omnia alia quæ faciunt admittēt. Eam⁹ itaque commilitones certa ſpe confiſi audacia minime ſeruili pro Se natus libertate, populique Romanorum depugnātes. Acclamantib⁹ omnibus eamus, & ſtatim duci deprecantibus, promptitudine eorū exhilaratus Caſſius iterum per præconem ſilentium indixit, & ſub inde in hunc modum fari cœpit. Dij omnes iuſtorum duces prælio rum pro fide uobis commilitones, ac promptitudine gratias condi gnas reddant. Quæ uero ad prouidentiam imperatorum humanam pertinent, quod plura, ac meliora quam hoſtibus noſtris nobis adſint his uerbis diſcite. Legiones armatorum pares numero illis ducimus, Plures ad neceſſaria multis in locis dereliquimus. Equitatu & claſſe longe ſuperamus, tum ſocijs belli, regibus, nationibuſque ad Mœdoſ uſque, & Parthos. Ipſi nobis dumtaxat a fronte īminent. Nos illis a tergo quo pariter inſtamus. Pompeium nobiſcum conſpirantem in Sicilia habemus, Murcum in Ionio. Adeſt & Norbanus magno ex ercitu & cōmeatu duabus ſeptus legionibus, quem ſagittarij aſſidue claſſem infeſtantes perſequuntur. Quæcumque alia maris terræque ab inimicis poſt nos pura relinquentes. Pecuniæ nobis ſuppetunt, quas nonnulli bellorum neruos ſolent appellare. Ipſis uero nullæ ad ſunt, neque policita ſuis militibus adimplere potuerunt. Nō proſcri ptorum bona ad opinionem eorum ſucceſſere, nemine ex eorum nu mero qui boni habentur, proſcriptorum prædia inuidiæ ſubiecta cō parente, Neque aliunde quid capiant ulterius nouere. Italia ſeditio nibus, tributis, proſcriptionibuſque uexata. Nobis uero ī tanta rerū ſollicitudine & præſentia abunde ſuppetunt adeo ut alia confeſtim uobis tradituri ſimus, & multa ſuper his quæ a nationibus a tergo ex

Nota.

Intermiſſio ora tionis.

Reſumptio ora tionis a Caſſio

Pecuniæ bello rum nerui

istentibus collata peruehuntur,commeatus,itinerisque seminaria, magnis suffectura exercitibus, quorum illis summa est inopia, nisi si que ex sola Macedonia montana natione,aut ex Thessalia prouincia arctissima difficillime suscipiunt,quæ terra magno labore illis conuectare opus est. Si quid ex Lybia,aut Lucania, aut Apulia afferre cupiunt,omnibus in locis a Pompeio, Murco, Domitioque intercluduntur nobis uobis per singulos dies, minimoque labore, non a mari modo,insulisque omnibus,sed mediterraneis quoque ex locis a Thracia usque ad fluuium Euphratem copie offeruntur & hæ nullo prohibente,cum nullus nobis a tergo instet hostis ut in nobis sit etbellum accelerare,& per ocium hostes inopia simul fameque contere. Tot & tanta uobis adsunt commilitones ultra sollicitudinem humanam præparata. Reliqua autem illis a uobis, diisque immortalibus conuenienter accident. Nos omnia quæ uobis in primis polliciti fuimus exibentes, & fidem uestram munerum multitudine digne compensantes, maius insuper certamen quod ex deorum sententia futurum est, ampliore prosequemur gratia, ac nunc quidem his qui ad id promptissime accesserint. Huius igitur concionis causa statim ab ipso Tribunali militi mille quingentas drachmas Italas, turme duci qui cuplum, Tribuno amplius ad eundem tribuemus modum. Hæc effatus &, uerbo & opere muneribusque eos instruens concionem dimisit. Ipsi persistentes Cassium ac Brutum summis extulere laudibus, ac pro illis quæ æqua forent facturos se obtulerunt. Hi uero munera illis confestim persoluerunt,& alia porro ad occasiones multas illustrioribus impēderunt, & qui suscæpissent continue armatos per partes emittebant, nec multo post ipsi insecuti sunt. Binas aquilas ad eos aduolantes in argenteis uexillis consedisse fama est, se inuicem rostris,unguibusque lacerantes,uel ut alijs placet se mutuo obseruantes ac manentes,quæ publicis alimonijs a Prætoribus educatæ sunt, eaque die quæ pugnam antecessit uolantes abierunt. Per biduum itaque nigrum sinum transeuntes ad Henum peruenerunt, supra que illum quæcunque alia usque ad Serrium mortem maritima omnia sibi uendicarunt. Serrio pelagus uersus inclinante ipsi per mediterranea arripuere iter. Tullium ad hæc Cimbrum cum nautis,& armatorum legione una ac sagittarijs quibusdam litus maris adnauigare iubent quod iampridem inhospitum fuerat quemquam tellure opima. Thracibus minime mari utentibus aut ad maritima descendentibus, aliorum] Græcorum metu, & Heraclidarum eas pelagi oras detinentium. Floruere quippe mercatorum

Finis orationis Cassij.

Ostentum.

Serrius mons

Tullius Ciber

catorum commercijs,& agricultura olim ea loca, oblectantibus se in his Thracibus ob montium uarietatem donec Philippus Amintæ filius Græcos alios & in primis Heraclidas in bellũ mouit, ita ut his temporibus præter sacellum unicum nihil prætereuntibus itueri datum sit. Hoc itaq; desolatum litus Tullius undequaq; percurrens, ut a Bruto imperatum fuerat regiones accommodas metiebatur, diuidebatque exercitibus nauibusque per partes aduentabat, ut Norbanus angusta illa, ueluti custodiæ inutilia desereret. Quæ res ad uotum cõtingit. Norbanus quippe nauium dubitatione permotus ad Sapeorum ãgusta tumultuari cœpit,& Cediciũ ex Turpilijs magna trepidatione in auxilium uocauit, cui ille subito affuit. Turpilliorum igitur derelictis angustijs, Brutus agmen præcedere imperat. Simulatione deprehensa, Norbanus & Cedicius Sapeorum loco summa ui præmuniunt, adeo ut militibus Bruti neutiquam per ea pateret aditus. Desperatio igitur eorum mentibus denuo incidit, ne circuitum quem prius euitassent, a principio cogerentur ingredi & obsessa circunquaq; peragrare, deficiente tempore ad id commodo. Sic igitur se habentes, Rascupolis his uerbis allocutus est. Compendiarium adesse iter iuxta ipsum Sapeorum montem dierum trium, hominib⁹ quidem in presenti inuium ob rupium asperitatem,& inaquosa loca siluis referta undiq;. Cæterum si aquam deferre uelint, & per semitas angustas progredi, quæ transitum tamen præbeant ex arborum condensitate, ne ab auibus quidem præsẽtiri posse, quarta die ad Arpessum fluuium facile uenturos, qui in Hermum defluit, ex quo per diem unam ad Philippos delati, inopine hostes præuenirent, quos debellare ad ultimum liceret, cum nullus illis aliunde pateret reditus. Quibus edocti milites, quanquam itineris difficultate deterriti, nihilominus spe adhibita tam ingentem exercitum deprehendi posse, partem ex suis cum Lucio Bibulo præmittunt, qui una cum Rascupoli iter caperent. Hi igitur summo labore cum eodem tamẽ sollicitudine & impetu usi, processere, freti potissimũ quod ex ijs quos præmiserant nonnulli redijssent, flumen se a prospectu uidisse referentes. Quarta die, itineris asperitate defessi, ac siti laborantes deficiente aqua, quã triũ dierum itinerationem accelerãtes deferebãt, quod ea loca inaquosa dicerẽtur, trepidare,& ne per insidias circũducerẽtur expauescere cœperũt, nõ quod his qui redierãt, fluuiũ uidisse dicentibus, minus crederent, uerũ per diuersa itinera se duci existimantes excandescere, & exclamare, & Rascupolim ad eos accurrentem, & adhortantem intuentes criminari, repellere a se nitebantur.

Bibulo

Philippus amintæ.

Cedicius.

Stratagema.

Rascupolis cõsilium.

Arpessus fluuius.

Hermus.

L.Bibulus. Bibulo supplíciter orante ut residuũ itineris æquanimiter perferre uellent, fluuius circa uesperam a primis conspectus est,& statim acclamatio maxima,ut æquum erat,cũ læticia auditur,quæ ab his qui sequebantur excæpta ad postremos peruenit.Brutus igitur,& Cassi⁹ intellecta re prerum pta quæq; reliquos agentes deferuntur. Ea uociferatio minime hostes latuit,adeo ut eos præuenire nequiuerint.Nã Rascupolis frater Rascus ex clamore quid erat suspicatus, hostium adesse aduentum ingenti admiratione correptus est tam immensum exercitum per inaquosa iter tenere potuisse,quę ne feris ex siluarum opacitate peruia existimaret,ac subito Norbanum, cæterosq; certiores facit. Illi ex Sapeorũ locis nocte fugientes Amphipolim uenere. Sic Thraces ambo fratres præsidia exercitibus suis præstitere, unus per ignota deducens loca,alter ne id etiam ignorans actum. Milites interim Bruti admirabili audacia in Philippos descendere. Eo loci Tullius uicissim delatus est, & uniuersus cõsedit exercitus. Philippi ciuitas est que Datos olim dicebatur, Crenida ante Dati nomen appellata. Fontes quippe plurimi circa collem,uberibus scaturiunt aquis.Eum locũ Philippus ut accommodum metatus super Thraces uallo sepsit,& a se Philippos nũcupauit. Cõdita est ei ciuitas in prærupto quodam colle,cuius magnitudo collis latitudinem complexa est,habetq; a septẽtrione saltus & nemora,ad quæ Rascupolis Bruti exercitum considere monuit. A meridie palus adiacet, & mare ultra illam. Ab oriente Sapeorum,& torpilorum uisuntur angustia. Ex occidẽte camp⁹ ãplissimus ad Murcinũ usq; & Drabiscũ & Strymonis fluuiũ ꝑ recẽta & quiquag ita stadia protenditur. gramine uberrimus,& amœnus, In quo puellam per uim compressam florem induisse fama est & fluuius subinde Zygacus. In eo dei licet existentis iugum,currumque confractum esse memorant,& ob id fluuio nomen editum. Est autem campus ad imum procliuis, ita ut aptissimus sit his qui a superiori a Philippis aduersus eos,qui ab Amphipoli progrediuntur. Philipporum præterea collis nõ longe alius, quem Dionysium nominant,in quo aurea templa eo nomine consecrata sunt. A philippis per decẽ stadia progresso,alij bini colles sese offerunt, ab illis per octo supra decem stadia distantes. Ipsi ab inuicẽ per octo segregati stadia. Horum in altero qui ad meridiem uergit Cassius castra metatus est, Brutus altera ex parte in colle qui ad Arcton pertinet consedit, & Norbanum ulterius cedentem minime insecuti sunt. Iam enim Antonius aduentare dicebatur, Cæsare ob ualetudinem in Epidamno commorante. Erat itaq; campus ad

Rascus.

Amphipolis urbs.

Descriptio urbis Philippi pluraliter nuncupatæ.

Creni fons est.

Collis Dionysius.

Templa aurea

Epidamns,

pus ad prælíandum peraccommodus, colles ad metanda castra op= portuní. His uero ín circuítu una ex parte paludes stagnaq; íacebant usque ad Strymonís fluuíum. ex alía angusta loca & ímpermeabilía. Inter utrosque colles octo stadíorum planícíes ínerat, peruía & ín Asíam & Europam quasí per portas quasdam ítínera emíttebat. Hanc íllí ad uallo ad uallum muníere muro portas quasdam ín medío línquentes, íta ut bíní exercítus, uníus duntaxat ímagínem præferrent. Decurrebat & íuxta fluuíus, quem Gangam nonnullí, quídam Gangítím uocant, & mare a tergo aderat, a quo apparatus omnes íngressus & íngressus uídebantur habíturí. Thasum quíppe ut horreum bellí per centum stadía dístantem constítuerāt. Ingressum autem trí remíbus Neapolím, quæ per octogínta stadía aberat. Loco ítaq; confísí exercítus muníerant. Interea Antoníus summa celerítate exercítum agebat, ratus Amphípolím ad bellí commodítatem protínus ínuadere. Vrbem deínde a Norbano munítam íntellígens exhílaratus est, omnemque apparatum cum una legíone, quam Pínaríus ducebat ín ea derelíquít. Ipse audacter admodum progressus ín campo constítít, ac per octo stadía ab hostílíbus castrís castra posuít. Tunc uero exercítuum exílítatem, ac copíam ínspícere palam lícuít. Brutí eným & Cassíj mílítes rosído ín loco, Antoníj ímo ín campo metabantur. Illí ex montíbus prodíbant, Antoníj ex paludíb9. Illí ex fluuío aquatíonem assumebant, Antoníj ex puteís, quos repente effoderant. Commeatum præterea paucorum stadíorum spacío ex Thaso íllí afferebant. Antoníaní per quínquagínta supra recenta stadía, ab Amphípolí adducebant. Credítum est etíam Antoníum necessítate compulsum íd egísse. Cumq; nullum írríguum locum obtíneret, resíduum uero campí, ut pote declíue, plærumq; stagnante fluuío lateríoríbus ínundaret aquís, fontes latícum dulces, & perennes effossís puteís ínueníssse. Huíusmodí ígítur audacía, quæ ex ínopía processerat, cum síc íllís proxímus ex ítínere, magno anímo fretus accessísset, hostes uehementíssíme conterruít. Castella ítaque plurima, & ea sūma celerítate, fossís, murís, uallísque muníebant. Vallabāt, & hostes quæ resídua camporum superfuerant. Cassíus Antoníj ímpetū furentí ad símílem íntuens, quícquíd superat cāpí, & ab exercítu ín paludē ob angustā locí aut multífecerat, uícíssím p̄muníuít, íta ut níhíl omní ex parte munímíne careret, nísí q̄ a Brutí latere p̄rupta ínerāt. Cassíj, ex p̄te pal9, & mare paludē vltra cōtínebat. Cęterū quícquíd spacíj medío ínterfuít, íd omne fossís, uallís, murís, portísque fírmauere

Strymō fluuí9. Ganga fluuí9. Thasus urbs. Neopolís. Audacía ex ínopía.

uere. Sic ambo exercitus castris se inuicem tutati sunt. Interea equitum, uelitumq; leuibus quibusdã inter se prælijs uires experiebãtur. At cum omnia quæ animo conceperant perfecta uiderẽtur, Cæsarq; applicuisset, nondum tamen in bellum firmus, lectica enim in exercitum, delatus uenerat, subito qui ex parte eius steterant explicauere aciem. contra Bruti milites editori in loco se pugnæ præpararũt, nec propterea ad ima descendere, minime prælium inire decernentes sola, commeatuum inopia hostes expugnare rati. Erat peditum numerus utrisq; nouem supra decem legionum. Verum qui a Bruti parte

> Copiarum numerus.

steterant aliquando inferiores numero fuere, Qui a Cæsaris parte, superiores. Equitum Thracum Cæsari & antonio tria supra decẽ millia. Bruto & Cassio uiginti millia aderant, ita ut uirorum multitudine, imperatorum audacia ac uirtute, armorũ insuper apparatu splendidissimum utraque ex parte spectaculum ederent. Per plures igitur

> Insignem nota apparatum.

dies cum prælium inire distulissent, nihil insigne peractũ est, ob eos, qui circa Brutum erant, dum hostes commeatibus prohibere meditãtur, Ipsi Asiam propinquam admodũ, & necessaria exibentem continerent, uniuersa e mari quibus indigerent suscepturi, Hostibus cõtra nihil uel domesticum superesset. Non enim ab Aegipto per ne-

> Aegyptus.

gotiatores quippiam assumere licebat ob sterilitatẽ, famemque regionis neq; ex Iberia aut Libya aut Pompeium, neque ex Italia ob murcum & domicium, neq; macedonia, & Thessalia in longũ illis suffecturæ uidebantur, quæ solæ ea tempestate commeatũ exercitibus eorum suppeditabant. Quæ omnia intelligentes Bruti milites, tempus in longum differre satagebant. Anthonius hęc ipsa ueritus per uim eos ad prælium prouocare instituit, & paludem, si qua posset, peruiã clanculum efficere, ut a tergo hostibus adhuc inscijs profectus, commeatũ qui a Taso ferebat̃ interciperet. Subito itaque suis ad præliũ

> Antonij in re militari astus

instructis utraque ex parte uniuersis elatis signis, ut omnes in aciem eduxisse uideretur, partem eorum die noctuq; semitam quandã perangustam in palude iubet substernere, arundines sensim incidentes, & tellurem, lapidesq; utrinque inijciẽtes ne agger solueretur. Profunda uero utroq; ex latere lignis in crucem actis confirmauit, iunxitq; pontibus miro silentio ne quis præsentisceret. Aspectũ quippe operis, arundinum opacitas circa semitam celabat hostibus Decem dierum spacio perfectis omnibus insidias recto tramite per noctem propere emittit, & quæ destituta erant spacia in medio appræhendit, ad castella plura communiuit, Cassius operis machinationem & fraudẽ

> Cassij opera in Antonium.

admiratus, & quæ ab Antonio castella erecta fuerant excludere festinans, paludem omnem quæ superat muro uallauit, a castris usque ad

mare

mare omnia substernens, ac pontes instruens & uallum cõstratis in locis & ualidis imponens, & quæ ab Antonio facta erat semitam eripiens, ne in ea existentes excurrere ullo in loco possẽt, aut ipse suis auxilium afferre. His circa meridiẽ ab Antonio perceptis, nulla interposita mora, cum ira, & impetu exercitum, quem ex aduersa parte instructum tenuit, propere conuertens ad Cassij munimenta, quæ paludis & exercitus in medio erecta fuerant educit, ferramẽta, scalasq; in unum afferens, quasi effracto uallo in castro eius irrupturus. Concursu itaque facto cum audacia e latere ex aduersoque campi in medio inter utriusque exercitum, Bruti milites ad contumeliam id referentes tam audacter discurrentibus eos hostibus in armis existentes, pręfecti cuiusdam mandato exiti feruntur, & quoscunq; ex tranuerso insurgentes impetu cædunt. Inchoato iam belli opere, & exercitu Cæsaris a fronte ipsis constituto, in eum decurrunt, ac conuersum fugientemque insequi nituntur, donec per ipsum erupere omnes, qui Cæsari cum Antonio communis fuit, absente tamen Cæsare ob insomniũ & diem illum obseruante diligentius, ut ab eodem in commentarijs suis perscriptum est. Antonius pugnam iam effusam intuens, lætitia correptus est, quasi necessitate duceretur, nam commeatus uerebatur inopiam. Conuertere igitur milites in campo noluit ne phalangem dissoluendo conturbaret. Vt igitur insigne quippiam acturus, magno impetu aciem mouit, & cursu pariter ascensum capit. Repulsus deinde non sine iugi labore perstitit, donec per uim Cassianæ phalangi sese immiscuit, ordinem sibi appositum cõseruanti adhuc, & quod actum fuerat, ueluti irrationabile quoddam admiranti. Qua repulsa ingenti animo ad ualli murum se proripuit, qui campi in medio paludisque constiterat, uallum summa ui dilacerans, & fossam tellure obruens, ædificium quoque suffodiens mira celeritate, & qui pro portis steterant, fœda strage undique prosternens, & quæcũque a muro proijciebantur operiens intrepidus, donec per portas tandẽ ingręssus est. Alij per ualli scissuras introierunt, qui descendentibus insurrexere Cassianis. Et hęc tanta celeritate effecta sunt, ut his qui ad paludem persistebant, operis causa in auxilium accelerantibus, ipsi occurerẽt, iam murum ualli detinentes. Auertentes itaque illos uehementi impetu, & ad paludem usque propellentes, ad Cassij castra demum redierunt, quicunque soli cum Antonio intra murum progressi fuerant, reliqua alia multitudine utraque ex parte ab extra depugnante. Castra interim quasi destituta pauci tuebantur. Qua

Antonij audacia.

Vincitur Cęsaris exercitus a Bruto.

Cæsar de insomnio i cõmentarijs suis.

Virtute Antonij uincitur Cassius.

tur, Qua ex causa Antonius facillime illis potitus est. Et iã Cassiani milites exteriori quoque ex parte victi cesserant, cum castra ab hostibus intercepta cõspicati in fugam nullo ordine palãtes abeunt, Sic ut ab utrisque præliũ confectum uideretur. Brutus quippe sinistram hostium aciem, occupatis eorum castris loco mouerat. Antonius alia ex parte deuicto Cassio, admirabili audacia hostium castra prædabatur, Eratque cædes utrinque uaria. Ob amplitudinem uero campi, & pulueris in immensum elati nebulam, uix se inuicem intueri poterant donec se mutuo interrogantes reliquos ad signa reuocabant. At illi gerulonibus potius quam militibus ad similes redibant. Neque tunc quidem una lætari, aut se mutuo intueri licebat, cũ alij quæcunque attulissent, ab alijs temere aggressi proijcerẽt, quæ res magnã turbationem utrisque attulit. Eo in prælio ad octo milia Cassianorum lixis & seruis additis cecidisse existimantur. Ex cæsaris parte bis totidem interijsse. Cassius castris exutus, cum nec ulterius ad exercitum redire posset, Philipporum collem propere ascẽdit, eminus quæ gesta erant inspecturus. Cæterum ob puluerem undique elatũ, minus diligenter uniuersa prospectabat. Castra duntaxat ab hostib⁹ capta esse decernebat. Pindarum itaque scutiferum eius ensem exerere, & necem accelerare imperat, Cunctante Pindaro, superueniens quidam, Brutũ altera ex parte uictoria potitum hostium castra deprædari nunciat. Quo audito Cassius, hoc solum respondit. Vicisse nos illi uictoriam dicito omnem. Deinde ad pindarũ cõuersus quid cunctaris inquit? cur me a turpitudine ista non eximis? Pĩdarus igit̃ herum suum iugulum ultro prębentem neci tradidit. Sic plærique Cassium interijsse autumant. Alij referunt accedentibus ad eum, ut uictoriam annunciarent Bruti militibus, hostes suspicatum, Tiriniũ qui ueritatem scrutaretur præmisisse, quem ut Cassij beneuolum circũsidentibus cum lætícia militibus, & ob id magna uoce conclamantibus, inter hostium manus incidisse existimantem, hęc dixisse. Sustinuimus raptum ab hostibus intueri amicum, & ad tabernaculũ quoddam cum Pindaro secessisse, nec ulterius Pindarum ab ullo fuisse cõspectum. Quamobrem nonnulli credidere neutiquam iubente illo, a Pindaro interfectum esse. In hunc modum Cassium decessisse memorant, eomet die qui natalis illi fuerat, in quo prælium incidit. Titinius ob eius tarditatem, Cassium se interemisse autumans, se quoq; pariter occidit. Brutus cognita Cassij nece multis lachrymis ut optimum Romanorum lamentatus est, quasi neminem illi parem ob uirtutem ulterius futurũ, agendi promptitudine, ac celeritate, & simul beatum testatus est, a curis, cogitationibusq; liberatum, quę ipsum ad tam

Victoria mirabilis utraq; ex parte.

Quantũ obest puluis.

Pindarus.

Cassij interit⁹. Plutarchi opinio.

Titinij fidelis obitus.

Laus Cassij.

ad tam ingentis operis finem excitarent. Deinde amicis corpus exhibens clam ab omnibus sepeliri iussit, ne intuentes milites ad fletum concitaret. Ipse cibi, somniq; expers uniuersam noctem in confirmãdis Cassij copijs absumpsit. Orta luce hostibus se ad bellũ præparentibus, ne numero debilitati uiderẽtur esse Brutus eorũ percepto astu. Induamus & nos arma inquit, ut pari simulatione non inferiores illis esse uideamur, Eductis ĩ aciem militibus, hostes retrocessere. Quib⁹ illudens Brutus, Hi inquit ut defessos nos, prouocantes, minime experiri ausi sunt. Eamet die qua in Philippis inter utrosque certatum fuerat, ingens clades ĩ Ionio pariter accepta est. Domicius Caluinus onerarijs nauibus duas Cæteri legiones, quæ Martiæ ob audaciam earum cognominabantur afferebat. Prætoriam insuper cohortem, duũ millium uirorum equitum turmas quatuor, aliamq; multitudinẽ collectam ad bellum, quam triremes eorum paucæ sequebãtur. His cẽtũ & triginta nauibus longis occurrẽtes Murcus & domicius eas strenue aggrediuntur. Ex onerarijs itaq; nauibus paucæ sublato uelo fugam primæ arripiunt. Reliquæ inclinante confestim uento, in tranquillo maris distitutæ capiunt, felicitate quadã deorum immortalium traditæ hostibus. Vnamquamq; etenim earum inuadentes immergere tentabant, neq; triremes illas subsequentes, & ob paruitatem undique conclusæ aliquid opis afferre poterant. Erat igitur periclitantiũ hinc inde uarium & ingens prælium, cum naues celeri studio rudentibus ĩ unum conferre properarent. telisque ad inuicem instruerẽt, ne hostes arripere eas possent. Quam connexionem Murcus incidere festinans, sagittas igne accensas rudentibus iniecit. a quibus celerrime cõnexio omnis dissoluta est nauesq; fuga elapsæ ignem mutuo euitare conabãtur. Illi confestim ad triremes conuertuntur, ad insequendum, aggrediendumue parati. Quibus indignati milites & præsertim martiales quod ui superiores ob impotentiam agendi, tam fœde necarentur, quidam se iniecere flammis, alij triremes hostium ingressi, necem intulere alijs, aut ab illis passi sunt Naues semiustæ per longũ euasere, uiros deferentes, quosdã ab igne, alios fame, sitique consumptos. Quidam uela aut asseres tenentes, ad petras, desertaque litora truduntur. Fuere ex ijs, ꝗ mirum ĩ modum seruati euaderẽt, alij ad quinq; superlati dies, fame enecti, picẽ, aut uela, funesue ĩgẽtes duxere uitã, donec a fluctibus ad terram pellerẽtur. Fuere multi qui se hostibus ultro traderẽt, clade macerati. Tradidere & septẽ supra decem hostibus triremes, quarũ uiros Murcus ad se trãstulit. Prætor eorũ Caluinus naui propria prouect⁹, quito die Brundusium accessit, cũ exstictus crederetur. Sic una die, eadẽ & in Philippis & in Ionio clades simul incidit, siue

Classis Cæsaris, & Antonij superata fuit.

Domicius Caluinus.

Nauale præliũ

Desperationẽ attende Martialium.

Aduerte fam[illegible]

Caluin⁹ prętor

siue naufragium,siu e nauale prælium uelimus appellare.Is enim concursus operum,posterius cognitus,timorem ingentem attulit. Brut' in concionem uocato exercitu,in hunc modum locutus dicitur. Nullum est præter hesternum prelium o commilitones in quo non potiores hostibus uestris extiteritis. Pugnam quippe promptissime incepistis,etiã nullo signo dato,& quartam legionem,cuius apud hostes celebre nomen est,in qua eorum cornu maxime considerat,& qui cũ illo in ordine constiterant,ad castra usque dissipastis. Quinimo castra ipsa quamprimum inuasistis ,diripuististisque,sic ut longe iniectam nobis cladem, quæ in sinistro cornu accepta est uiceritis,& cum prelium uno impetu perficere possetis,prædam maluistis inuadere, quã hostes neci diuictos tradere. Plurimi quidem e uobis illos prætereuntes ad eorum res uertere cursum. Et in hoc duo illi diripuere simul, quæ nostri uidelicet exercitus fuere,& alterius. Nam eorum omnia i potestate habuimus Ita ut calamitatis huius acceptio,in duplo nobis constet. Quantũ uero & acie illis præstiterimus,quantumue in cæteris superiores simus,facile a captiuis cognoscere poteritis,de frumẽti inopia,& contentione ob id ipsum, ac uexatione ingenti, modicaque ipsius suscipiendi spe,iam palam facta. Non enim ex Sicilia aut Sardinia aut Libya aut Iberia frumẽtũ illis licet cõuectare ob Põpeium Murcũque,& Aenobarbum ducentis & sexagita nauibus intercludẽtes illis maria. Iam Macedoniam omnẽ exhausere,& ex sola Thracia modicum quid accipiunt,& quantum illis pœne sufficit. Cum eos ad pugnam accelerantes conspexeritis, tunc a fame stimulatos, mortem in manibus deferre cogitetis. Nos contra ut fames pro nobis in eos militet, omnino studeamus, ut infirmioribus, & fame enectis cum opus fuerit occurrere possimus, Neque promptitudine præter tempus efferamur, neque tarditatem quispiam experientiam putet esse, aut celeritatem, ad mare qui a tergo est deflectens oculos, quod nobis tam ingentes subministrat copias, commeatus affert, prælij huius uictoriam sine periculo exhibet, Quam expectetis,neque diffidatis, si insurrexerint atque prouocarint, deteriores nobis facti, quemadmodum hesternum prælium clare edocuit. Sed alium timorem medicantes,promptitudinem quam uos continere aueo,effũdatis omnem, cum ipse iussero. Victoriæ præmia integra, cum perfectis rebus nostris, de uobis dij iudicium dederint, uobis tribuam. Nunc hesternæ uirtutis gratia mille drachmas unicuique militi, ducibus uestris æquæ præmia debita persoluam. Sic Brutus locutus est. Nec multo post munera legionibus singulis impendit. Sunt qui putent Lacedæmonem & Thessalonicam urbes inclytas a Bruto in prædam

Conuocatio exercitus in concionem a Bruto

Bruti oratio.

Inopia frumenti quantum obsit.

Salubre consilium.

Finis orationis Bruti.

dam militibus promissas esse. Cæterum Cæsar & Antonius Brutũ tunc pugnam detrectantem intuentes, exercitum in unum congrega runt, quem Antonius his uerbis allocutus est. Hesternum opus o mi lites, satis animaduerti ab hostibus uerbo quidẽ fuisse diuisum, quasi quosdam e nobis insecuturi essent, exercitumque direpturi, re autem ut uniuersum nostrum esse ostenderẽt. Polliceor uobis neq; crastina eos die, neque insequente prælium sponte esse edituros. Certissima hesternæ cladis eorũ fides est atq; trepidationis, quãdo quidẽ ueluti in gymnicis contentionibus inferiores loco cedunt. Non in tantũ eorum castra protenderunt, ut Thracũ solitudinem ædificantes inhabitare cupiant, sed ea insurgentibus nobis ob timorem cinxere muro, intra tabernacula desides ob hesternæ cladis metum commorantes, & quod antiquior eorum imperator, atq; expertior desperatis rebus seipsum interemit. Maximũ præterea calamitatis eorum iudicium est, quod prouocantibus nobis, neque in pugnam prodeunt, neque a mõtibus in aciem descendunt, manuum loco in præruptis fiduciam suã apponentes. Quãobrem fidenti animo estote o milites, & quẽadmodum hesterna die a uobis factum est, sic illos denuo licet inuitos, in pugnam cogite, turpe existimantes dubitantibus cedere, aut a formidãtibus cohibere manũ, & cum uiri sitis eorum mœnibus esse infirmiores. Non enim huc accessimus tãquam in campis acturi uitam. Nec etiam cõmorantibus quicquam nobis abunde erit. Verum a prudentibus celeriter bella conficienda sunt, ut diutius in pace uiuatur. Tempus igitur, & opera nostra meditemur. Hesternum opus sine querela omittamus. Solum uirtutem uestram, cum ab imperatorib9 uestris exigetur, palam edite. Neque hesternæ direptionis aut prædæ memineritis, aut pro re minima mœsticiam capiatis animo. Non pro his quæ possidemus diuites esse possumus, uerum si prouincias imperio subijciamus nostro, non ideo eorum causa quæ erepta sunt cõturbari uos necesse est, quæ apud hostes nostros integra adhuc & salua permanẽt, cum etiã quæ sua suut, nobis quoque uictoribus ultra hæc sint præbituri, potissimum si ea acceleremus inuadere, & ad prælium una properemus. Quæ abunde adhuc fuerant hesterna die illis eripuimus, & fortasse utiliora rebus nostris. Nam quæcumque ex Asia per uim abstulere, rapuereque, ĩ unum congesserunt. Vos tanq̃ a patria profecti, quæ cariora fuerant domi reliquistis, quæ necessaria solum erant afferentes. Si quid preciosum illis inerat, uestorum potius imperatorum fuisse existimandum est, quæ omnia pro uestra uictoria uobis tradere parati sumus, et ultetius huius damni causa, uictoriæ præmia uirtuti uestræ impendere, unicuiq; militi drachmas

Oratio Antõij

Optima adhortatio.

Attende.

Magnum munus.

Finis orationis Antonij.

quinquies mille, duci turmæ quincuplum. Tribuno in duplo ampli⁹. Hæc effatus postridie copias iterum in bellum mouit. Non descendentibus Bruti militibus, animo grauatus, educere perseuerauit. Brutus interea aciem paratam tenuit, ne per uim cogeretur decertare. Itinera per quæ necessaria afferebantur, communiuit. Erat collis non longe a Cassij exercitu, quem hostes haud facile superare poterāt ob propinquitatem eorum, qui sagittas emittibant a Cassio olim diligenter custoditus, ne quis, eum locum inopine inuaderet. Hunc a Bruto destitutum Cæsaris milites nocte profecti, quatuor legionibus propere inscendunt, crates, culcitrasque quam plures in obiectū his qui sagittatis utebantur afferentes. Quo munito, alias decem legiones perquinque stadia distantes, uersus mare statuere. Porro ultra quatuor illas primas, duas addidere, ueluti omnia usque ad mare in potestate eorum suscepturi, & ulterius mare ipsum per paludes, uel alium modum adituri, quo commeatus hostibus adimerent. Aduersus hæc Brutus contraria opera commentus est. Nam alia castra eorum castris opposuit, ad quæ Cæsaris milites aduersa & ipsi opera machinati sunt. Iam fames haud occulte præualere cœperat, cuius magnitudo timorque per singulos augebatur dies. Non enī ex Thessalia quæ exercitibus abunde essent ferebantur, neque a mari spe sulla aderat, hostilib⁹ nauibus circunquaque maria omnia obtinentibus. Nunciata insuper clades, nuper ī Ionio habita apud utrosque, adhuc magis auxerat timorem, aduentante hyeme, cum in locis maxime palustribus castra haberent. Quibus ex rebus permoti hostes, armatorum legionem in Achiam misere, quæ opportuna præpararet, sūmaque celeritate illis mitteret. Ergo ulterius tam ingenti discrimine ī incunbente, cum neque famem tolerare neque alijs machinationibus se amplius tueri, aut in residuo campi iuxta hostilem murum castra munire possent, magno clamore prodeuntes Brutum, salibus, conuicijsque incessebant, & utrum obsessi in morem, an insania potius ducēte, pugnam detractaret, ignorare dictitabant. Quæ omnia cum a prīcipio a Bruto essent cognita, tunc amplius certior effectus, perurgentis eos famis, & uictoriæ in Ionio adeptæ, & desperationis ex inopia eorum prodeuntis, obsidionem & quæcunque alia se perpeti malle aiebat, quam ad manus cum his accedere, qui fame torquerentur, seq; desperatis rebus suis, morti obijcerent, nec ullam nisi in manibus spē apponerent Cæterum Bruti milites ob inscitiā, haud paria imperatori suo sentiebant. Egre itaque ferentes intra uallum, mulierum in morem nullo opere trepidantes contineri, palam querebantur. Excandescebant & eorum duces, qui quanquam Bruti consilium ex

Interceptio loci,

Fames.

Achaia.

Desperatio.

Contra opinionē Plutarchi, qui historiam hāc minus in omnibus uidet intellexisse.

tolleren

silium extolleret,hostes tamen ab exercituum prõpto paratoque facillime deleri posse existimabant.His causam præbebat Bruti facilitas eiusque clæmentia erga omnes,quæ nullæ in Cassio aderant,austero a natura,& ad omnia ambitione maxime æstuanti.Quamobrem illi ex mandato parebant milites,nequaquem illius officijs se immiscẽtes,neque causas inquirere audentes,aut quicquam consulẽtes,quod ipse statuisset,quorm nihil Brutus faciebat,sed una milites ad cõsilia accersere ob humanitatem æquum putabat esse.Tandem exercitu per cohortes ac deinde per concursus apertius conquerente atq; dicente,Quid tandem imperator noster meditatur? Inquo nuper uictoriam adepti deliquimus?hostes persequentes,aut aduersos nobis occidentes,aut exercitum eorum diripientes,Brutus sponte audire negligebat,neque in concitonem deducere curabat,ne indecentius a multitudine,ad ea quæ irrationabilia erant,cogi uideretur,potissimum a mercenarijs militibus,quibus leuium seruorum in morem a natura insitum est,ad alios continue dominos,salutis suæ spẽ apponere,aut ad æmulos & repugnantes libentius se conferre.Instantibusq; deinde pertinacius ducibus,& exercituum primoribus,suadentibusq; ut militũ promptitudine uti uellet,fortassis eos splendidum quippiam acturos esse,si quid sinistri inter pugnandum accidisset,denuo eos ad mœnia retrouerti posse,& castra in oppositum obiicere hostibus,indignatus Brutus maxime erga duces,quod minus caute exercitui consulerent,ipso uictoriam sine discrimine & periculo ullo pollicente eorum temeritati proprioq; discrimini assensus est,hoc solum inquiẽs,Pompeij Magni in morẽ ad bellum cogimur,militum imperio magis quam ductu nostro pugnaturi. Quod Brutum in primis dixisse crediderim,ut id quod uehementius timebat,diligẽtius occuleret,ne exercitus sub Cæsare assuetus,& ĩpatiens ad illũ pertrãsiret. Quẽadmodũ ipse & Cassius a prĩcipio ueriti,omnẽ indignationis causam,quæ cũ eo oriri posset euitarant.His igitur ex causis ĩductus Brutus,quãq̃ inuitus,milites tamen in aciẽ eduxit,disposuitq; ante ualli mœnia,& ne longe a tumulo secederẽt eos monuit ut facilẽ cũ opus esset redeundi haberẽt aditũ,& ĩ hostes cõmodius ĩsurgerent.Erat utraq; ex parte apparatus ĩgens,& cupiditas maxima ineundi prælij Illis quidem ob inediæ timorem,his uero ob iusti reuerẽtiã,cum ĩperatorẽ educẽtem per uim coegissent,ne deteriores eorũ pollicitationibus uiderẽtur esse,neue infirmioribus debiliores,temeritatisq; pœnis potius obnoxii,quam ueri iudicij laude digni cẽserẽntur Quæ omnia cõmemorãs illis Brutus ĩsigni prouectus equo,singulas percurrebat acies seuero intuẽs uultu,& ut tempus postulabat breuibus

Natura Bruti

Natura Cassij

Querimonia exercitus.

Mercenarij milites.

Attẽde naturã

Bis militum temeritate corruit romana respublica.

Belli apparatus

hís alloquebatur uerbís. Vos pugnam elegiſtís o mílít es,uos alíter cẽſentem,& uíctoríam ín manibus habentem,ad bellũ cõpuliſtís. Nõ ígitur ſpe ueſtra me aut uoſípſos defraudetís. Collem propugnatorẽ a fronte retinetís. Quæcunq; a tergo ímminent,ueſtra ſunt. Hoſtes noſtrí dubío ín loco reſident,ueſtri ĩ medío,famíſq; deſtitutí. Hæc referens hinc índe uertebat curſum,uír ætatís ſuæ præſtãtíſſimus, quẽ omnes ordínes ut bene ſperaret hortabantur, Ac ſummís laudíbus, magno clamore præmíttebant. Interea parte ex altera Cæſar & Antoníus proprías díſcurrentes acíes,dextras ad aſtantes protendebant, & aſperius adhuc ſuos íncítabant,famem non ulteríus celantes, cuíus recordatío audacíam ín tempore eſſet allatura. Inueními uſo mílítes aíebant hoſtes noſtros,quos extra murum munímentaque ínuenire concupíuimus. Nullus ítaque ínſurgens turpíter cedat,aut alteríus commínatíone ſít ínferior. Neque famem mortem quídem dífficílẽ & ínexcogítatam,refertamque dolorí bus,potíus quam hoſtíum corpora & caſtra appetat quæ temerítate,ferro & deſperatíone exhíbuere nobís. Præſentía celerítate ín prímís índígent,íta ut níhíl ín ſequentẽ díẽ dífferendũ,uerum hodíe de tota bellí mole decernendum ſít ad uíctoríam uſq;,aut íſignem mortem. Víctoríbus una díe,uno opere cõmeatus,pecunías,naues,exercítus,& uíctoríæ íp ſíus præmía lícet adípíſcí. Hæc tantum nobís cordí ſínt,ut cum prímum ín íllos ímpe tu feremur,feſtínatíonis & celerítatís eorum recordemur,& eos præcípítes a caſtrorum portís excludẽtes a præruptís locís ad camporum íma compellamus,ne prælía denuo excítent,neue per ínertíã ín nos quícq̃ ulteríus molírí queant,q̃ ob debílítatem,nullam ín pugnando ſpem,ſed ab armís abſtínẽdo poſuerunt, Síc Cæſar & Antoní9 ſuos ad bellum adhortarí ſunt, ac propere omníbus uerecundía affuít ne índígní ímperatoríbus ſuís uíderentur,& ut famem ĩ ímmenſum íã adauctam,ob cladem marí acceptam,euítarent,anímo príus elígẽtes ſpe optíma ín prælío ſi opus eſſet mortem patí,quam ab ínexcogítata famís nece turpíter abſumí. Síc ſe habentíbus omníbus,& ad proxímum ſíbí quoque uertente oculos,anímus adhuc augebatur magís,audacíaque índeſinentí replebãtur,níhíl tunc quídem æſtímãtes quod ínuícem cíues eſſent,neque íd memoría omníno retínentes,cæterum ut hoſtes genere, ac natura mutuo ſe trucí íntuebantur uultu, In tantum repentínus eorum furor, ſolítam quoque naturæ uím extínxerat. Hoc ſolum utríque mente uolutabãt díem íllã, hoc prælío, uníuerſa Romanorum facta íudício ſuppoſíturam eſſe Iam díe ĩ apparatu círca nonam ferme conſumpto horã,aquílæ duæ cãpí ĩ medío aduolãtes,mutuís íter ſe occurrere odíjs. Qua ex re ſílẽtíũ uníuerſos tenuít

Adhortatíones Cæſaris & Antoníj ad ſuos.

Famís tímor.

Oſtentum.

tenuit. Fugiente deinde præpete qui a Bruti parte steterat, clamor in immensum tollitur, uexillaque ab utraque parte erecta sũt. Impetus porro ingens, & admirabilis, sagittarum, lapidum, telorumque cũ stre pitu auditur. Nihil enim illis lege opus erat, qui nulla alia fere arte, quã in gerendis prælijs usi essent. Itaque nudis ensibus se inuicẽ cõplexi, corpora ferro petebãt, petebãturq;, seq; uicissim ex ordine pel lebãt, Illi quidẽ ob salutẽ magis, quam ob uictoriã acriter pugnãtes, Hi ob uictoriam & imperatoris solamen proprij, quem inuitum in bellum egerant. Ergo cædes horrida, & suspiria ubique resonabant. Corpora quoque ab his omni ex parte efferebantur, cum alios ex ad uerso obijcerent, qui pene illos ordines seruarent. Imperatores ipsos discurrentes, circumspiciente undequaque ad impetum cogebant. Laborantes quoque nomine inuocabãt, & ut amplius labori assisterent hortabantur. Recentes etiam defessis opponebant, ut animus his qui a fronte aderant continue augeretur. Tandem Cæsaris milites, siue famis metu, siue Cæsaris felicitate ducti, non enim Bruti acies adhuc cesserat, phalangem hostium ueluti machinam grauem cõuertẽtes, commouere incipiunt, quamquã illi pedibus adhuc instimterent, retro pulli, rursusque cum audacia se conuerterent. Sed postquam oppressi ordines, passim dissoluti sunt, celerius uertere gressum, & secunda post eos. tertia que constituta acies loco cessit. Ipsi inuicem permixti, nullo ordine, a seipsis, & ab hostibus assidue incumbentibus fœde conculcantur, donec aperte arripuere fugam. Cæsariani milites intellecta quãprimum fuga, fortissime incumbentes, castrorum portas non sine periculo inuadunt, desuperque & a fronte eos deturbantes multos ob ingressum pepulerũt. Qua ex causa confusi hostes nonnulli uersus mare, quidam ad montes, per Zygaci fluenta amnis se proripiunt. Cõuersione fieri cœpta, Imperatores reliquum operis inter se partiti sunt, Cęsar in castris fugiẽtes occupabat, castraque tuebat̃. Antonius omni in loco aderat, omnibusque fugientibus uel consistentibus adhuc accurrebat, cæterisque exercitibus eorũ illatus patenti ĩpetu uniuersa per uĩ simul cõpellebat, duces ueritus ne a manibus elapsi, nouas denuo copias ad bellum conpararent, Porro equites ad itinera ac pugnæ exitus mittebat qui fugientes exciperent. Alij igitur a mõte in montem præterue cti, Rasco duce, qui ob itinerum peritiam ad id munus electus fuerat, castra crepidinesque scrutantes, quoscunque a fuga uenabãtur alij intra munimenta deprehensos continebant. Quidam Brutum insequebantur, Quos a cursu minime cessantes intuens Lucilius,

Belli prinicpiũ

Cæsaris felicitas.

Vincitur Bruti exercitus.

Antonij diligẽtia in bello.

lius parum substitit,& quasi Brutus ipse esset,ad Antonium non ad Cæsarem duci precabatur. Qua ex causa adhuc magis Brutum eum esse crediderunt,utpote implacabilem euitantem hostem. Cũ ad illum duceretur,Antonius percepta re cõposito processit ordine, fortunam uiri simul ac dignitatẽ uirtutẽq; secum cogitãs,quo pacto eũ esset suscepturus uersabat animo. Verũ cũ appropinquasset Lucilius & in cõspectũ audacissime uenisset, Brutus inquit a nullo captus est, nec unquam a malitia capietur uirtus. Ego his illudens tibi ad sũ. Eo sermone equites rubore suffusos intuẽs Antonius,ut paucos solaretur,non deteriorem prædam o uenatores cœpistis,inquit,uerum meliorem quam putatis attulistis,inquantum hoste potior est amicus. Hoc dicto Lucilium cuidam ex necessarijs seruandum tradidit, quo posterius ut fido usus est .Brutus interea non exigua multitudine stipatus, ad montes procurrit,quasi ea nocte reuocaturus exercitum, aut mare uersus iter assumpturus. Sed postquã omnia præsidiis diligentius custodiri comperit,pernox cum reliquis in armis constitit. Fama est illum ad astra prospectantem hæc dixisse. Teq; Iouẽ haud latuit,qui horum est causa malorum, Antonium annontantem, qui cũ Bruto & Cassio conspirare,posset minister fuisset Octauij. Quod carmen deinceps in periculis proprijs dũ actorũ suorũ pœnituisset retulisse ferũt Antoniũ,Eam et nocte Antonius ut Brutũ a fuga cohiberet armatus,perstitit,uallũ cadaueribꝰ & spolijs Bruto circũponẽs. Nam Cæsar ad mediã fere noctẽ ob ualetudinẽ labore fatigatus exercitũ Norbano custodiendum dederat. Procedente nocte, Brutus animaduersis hostiũ insidijs cum nõ amplius quã quatuor legionibus uti posset,diligẽtiq; custodia undequaq; circũseptꝰ esset,primores exercitꝰ,facti pœnitẽtia cõfusos & erubescẽtes adhortatꝰ est,ut si qua liceret custodias aggredi & ꝓpria recuperare niterẽt̃,q̃ a suis i castris derelictis seruabãt̃. Illi aut spõte id opꝰ attẽtantes,lõge æquanimiores ac prius iã effecti,fortuna eos deferente, Bruto respondere. Scire se imperatori suo indigne consuluisse bellũ,& cum plærumq; fortunã experti essent,nullam ulterius spẽ in rebus suis esse posituros. Quibus auditis Brutus ad amicos cõuersus, in nullo deiceps inquit sic si habẽtibus rebꝰ patriæ utiles esse possumꝰ ,ac unũ ex domesticis Stratonem nomine,sibi carissimum acciri,necẽq; accelerare iussit. Illo uero ut diligentius consulerer Bruto suadente,alium quendã ex seruis postulauit. Tum Strato nõ egebis inquit o Brute amico potiꝰ quam seruo ad nouissima mandata tua quo dicto latus illi ense aperuit,neque auertente se Bruto neque impellente. In hunc modum Cassius & Brutꝰ uiri nobilissimi, ac clarissimi obiere mortẽ. Virtu=

Laus Bruti.
Attende.
Bruti uerba
Fortuna.
Strato.
Mors Bruti uiri magnanimi.

tuti si unũ eximas semp ꝑ dediti. Nã. C. Cęsar Pompeianas prosecutos partes ex hostibus amicos sibi fecerat, ex amicis deinde filiorum loco habuerat, quos senatus continuo amore prosecutus est, ac post cladem miseratus. Horum duntaxat duorum causa, cæteris obliuionem necis dederat, abeuntibus quoque prouĩcias decreuerat, ne pro fugi uiderentur esse, non tamen Caij Cæsaris contemnens necem, aut ijs quæ gesta erant delectatus, cum unum ob uirtutẽ, fortunãque admiraretur. Nam defunctum publico decorauit funere. Opera etiam eius immortalia ex decreto haberi statuit. Prouincias & magistratus ex scriptis eius diutissime obseruari uoluit, nihil melius ijs, quæ Cæsar decreuisset inueniri posse ratus. Verum eiusdem ad utrosque studium ac suarum rerum timor eum ad suspitionem calumniæ impulit. Tanto apud omnes honore prosecuti sunt, & cæteris exulibus etiam optimis digniores habiti, Pompeio proximi, neque conciliationis imeritam habente causã uenia nõ indigni uisi sunt. Cum autem a longe discessissent desperata uenia, & agendorum necessitas incumberet, duobus nec his integris annis, armorum uiginti legiones,, totidẽq; equitũ milia in unũ coegerũt. Naues longas supra ducentas, apparatum quoque congruẽtem tantis copijs, porro infinitam pecuniarum uim a uolentibus pariter & inuitis abstulerunt populos urbesque expugnarunt, & aduersantes plurimos ad deditionem compulerunt, a Macedonia ad Euphratẽ usque imperium eorum propagantes. Quoscũque præterea uicisset, in societate belli allectos, fidissimos sibi reddiderunt. Vsi sũt regum, dymnastarum, Parthorũque in bellis ope, quamq̃ inimicorum latino nomini. Et hæc minoribus in rebus. Cum uero ad maiora se uertissent, minime eosdem perpessi sunt ne gentem barbaram, aduersamque Romano populo in eum assuescerent. Verum quod omnium admirabilissimum est, exercitum ut plurimum ex Cæsaris collectum copijs, felicitatis eius beneuolentiam cupidum Cæsaris percussores ipsi in cõtrariam uertere partem & in Cæsaris filium incidantes, fideliorem quam ipsi in contrariam uertere partem, & in Cæsaris filium incitantes, fideliorem quam ipsi & Antonio eius collegæ & propugnatori experti sũt. Nõ enim quispiam ex his Brutum aut Cassium uictos dereliquit, qui Antonium ad Brundusiũ & ante experientiam belli reliquere occasionem laborum pretendentes. Sub Pompeio præterea, & deinceps non pro seipsis, sed ob popularis status nomen, insigne quidem illis, quãq̃ continue inutile pugnarũt. Sed dum nihil patriæ se prodesse arbitrantur, uicissim se ambo contempserunt. In actionibus rerũ gerendarũ, curisq; Cassius pertinacem se & in cõmutabilẽ præstitit, quemadmodũ athletæ

Lege Ciceronẽ in Philipicis

Cassij & bruti laudes.

athletæ ad angonistem solent. Nam ad bella continue uertebat animum. Brutus quocunq; in loco ad conueniendum, audiendumq; facillimus, ut pote qui philosophiæ ingenue dedisset operam. Ab huiusmodi itaq; uiris, contrarium in omnibus, nec simplex quidem facinus in Cæsarem emersit, nec modico profecta in re. Nam in amicum præter æqum iustumq; deliquere. In benefactorem quoq; qui eos ex prælio q̃q̃ ingratos conseruauerat. In imperatorem præterea nefande conspirantes in Senatu potissimum sacrum uirum, & sacra amictum ueste trucidantes, principem qualem utiliorem neminẽ patriæ imperioq; fuisse satis constat, ut a Demone ipsos coarguente plerumq; indicatũ est. Nam Cassio exercitum perpuganti lictor diadema inuersum attulit. Et uictoriæ eiusdem insigne aureum in terram corruit. Alites exercitue insidentes sæpenumero mœstum clangorem edidere. Apum insuper examina continue uolitãtia uisa sũt. Ferunt brutum cum in Samo supra mare natolem suum celebraret, nec læte admodum his in rebus se haberet, hunc uersum, nulla ratione adductum protulisse. Sed me sors misera & latronæ perdidit infans. Ex asia quoq; in Europam transmissuro cum exercitu, nocte deficiente pene lumine horrendam uigilanti astitisse imaginem, quam cum impauide rogaret ill, quuisnam hominum aut deorum esset, hoc solum respondise. Tuus o Brute dæmõ malus, in Philipis me uidebis, eamq; nouissima in pugna quæ, in Philipis acta est, iterum illi apparuisse. Exercitui e castris exeunti æthiopem obuium factũ memorant, quem iniquum omen aduersati interemere milites. Diuinũ & illud habebitur, Cassium in ambiguo adhuc prælio spem omnem abiecisse. Brutum a tarditatis optimo consilio a suis per uim compulsum, inter manus se iniecisse hominum fame pereuntium, cum ipse commeatu abunde potiretur, classe etiam longe superaret, idq; a domesticis potius, quam ab hostibus suis pertulisse. Et cum uterq; bella plura peregisset nihil in prælijs passos esse, uerum ambos necis propriæ fuisse authores, quemadmodum & Cæsaris fuere prius. Has igitur Cassius, Brutusq; dedere pœnas. Antonius Bruti cadauere in uento purpurea ueste contegi, adoleriq; flãmis, reliquias uero ad Seruiliam eius matrẽ mitti iussit. Bruti milites cũ primũ eum interijsse uulgatũ est, legatos ad Cæsarem misere, & Antoniũ, a quibus subide ueniã adepti, iter copias eorũ relati sũt. Qui quatuor supra decẽ milium adimpleuere numerũ. Munitiones uniuersas, quæ multæ ab his asseruabantur, simul tradiderunt. Cæsaris & Antonij exercitibus castra omnia diripere concessum. Ex illustribus autem uiris qui circa Brutum extitere, nõnulli in bello perierunt, quidam imperatoribus

Sacer uir Dæmon.

Patrocli uerba moriẽtis apud Homerum.

Aetiops.

Seruilia Bruti mater.

peratoribus se sponte tradidere. Alij ex industria ad mortem usque produxere pugnam. Inter hos Lucius Cassius Cassij prioris ex fratre nepos, & Vticensis Catonis filius Cato nomine, qui cum plærunque inter hostes irruisset, cedentibus tandem suis galeã exuit, ut uel notus fieret, uel egregie occumberet, uel utrunque potius assequeretur. Labeo sapientiæ nomine illustris, Labeonis eius parens, cuius ob legum experientiam celebre nomen est, locum in tabernaculo ad corporis sui modulum effodit, et quæ coniugi, filijsque indicaret, seruis suis ex ordine disseruit. Epistolas etiam familiaribus afferendas dedit. Vnum præterea ex his fideliorem dextra apprehensum ad se cõuertens, ut Romanis in liberandis seruis mos fuit, gladium sibi tradidit, iugulumque ultro obtulit. Sic illi tabernaculum sepulchrum præstitit. Rascus Thrax multos ex montibus in exercitũ adduxerat, quorum causa cum gratiam expeteret, Rascupolim germanum suum ueniã donari petijt, quod ab Imperatoribus facile concessũ est. Ex quo satis liquet non a principio iter se fuisse hostes, uerum ob exercituum duorum magnitudinem, atque ambiguitatem, qui per regionẽ eorũ transituri essent, in euentu dubios, fortunam inter se partitos esse, ut uictus a uictore conseruari posset. Portia Bruti consors, Catonis iunioris soror, intellecta amborum nece, cum a domesticis diligentius custodiretur, prunas ab igne accensas rapuit, carbonesque absorbuit. Ex cæteris illustriores, qui Thasum se contulerant, quidam enauigarunt alij se cum residuo exercitu Messalæ Cornificio, & Lucio Bibulo collegis tradidere, ut quæ pro seipsis deliberassent pari modo de omnibus consulerent. Nonnulli Antonio se dedentes, eodẽ Thasũ uersus nauigante, quicquid pecuniarum, armorum, commeatus, ac apparatus prope infiniti in oppido aderat, illi præbuere. Sic Cæsari, & Antonio ob singularem quandam audaciam, duobus pedestrib⁹ prælijs tam insignis uictoria parta est, qualem neminem ante eos consecutum fuisse constat. Non enim huiusmodi exercitus, tanquã ingens Romanorum manus utraque ex parte ante eos bello dimicauit, non ciuili more instructa, sed ex optimis collecta uiris, neque bellorũ inexpertis adhuc, uerũ iampridẽ inter se mutuis ꝓbatis armis, neq; alienigenas barbarasue nationes solitis euertere, sed q eiusdẽ linguę hoĩes eius belli artibus istructos, eiusdẽ p̃terea exercitationis ac tollerãtiæ inter se inexpugnabiles superare didicissent. Nec ulli profecto unq̃ tanto impetu, & audacia in bello usi sunt, ciues simul existentes, tum domestici sub eisdem assueti ducibus. Argumentum huius rei abunde erit defunctorum multitudo, cum æquata pugna non inferior apud uictores conspiceretur numerus.

Cato filius Vticensis.

Romanorum mos in liberãdis seruis.

Rasc⁹ Thrax.

Portia Bruti consors.

Luci⁹ Bibulus

Insignis uictoria.

Crudelis pugna.

tonij milites imperatorum suasionibus rite perfuncti sunt, una die, & uno opere extremam famis necisque formidinem, abundanti commeatu stabilique salute, & illustri uictoria commutantes. Contingit nempe illis quod a prudentioribus ea in pugna Romano populo uaticinatum est, ut eius respublica eo ex prælio iudiciũ esset subitura, & ad democratiam transiret denuo. Neque uero laboribus eum in modum amplius uexata est, unico duntaxat non multo post excepto opere contentione scilicet inter Cæsarem, & Antonium nouissime Romanis orta. Quæ autem sub Pompeio, & Cassij Brutiq; beneuolis, hinc inde profugis post Brutum gesta sunt, reliquias tam immensi apparatus obtinentibus, neutiquam præmissis audacia se ęquarunt, neque uirorũ, ciuitatũ ue, aut imperatorum ad prouincias impetu similia extiterunt. Non enim illustrium illis quippiam non senatus adhuc, neq; gloria ipsa, ut Cassio, Brutoq; ulterius accessit.

Appiani Alexandrini sophistæ ciuilium bellorum Liber QVARTVS finit. INcipit eiusdem QVINTVS, & Vltimus.

Traductio. P. Candidi.

POST Cassij, Brutique necem Cæsar in Italiam profectus est, Antonius uero in Asiam, quo in loco Cleopatra Aegypti regina ad eũ uenit, ac protinus uisa eundem ad amoris sui cupiditatem ĩpulit. Qui tamen amor utrosq; simul, & Aegyptum insuper extremis tandẽ calamitatibus ĩuoluit. Eam ob rem Aegypt⁹ ipsa huius libri pars quædam erit, uerum modica, nec satis digna scriptione nostra, & propterea ciuilib⁹, quæ plura sũt, ĩcerta bellis. Quippe alia post Brutum, & Cassium ciuilia denuo insurrexere bella, nullo duce, ut in aliјs præsidente omnibus, uerum per partes gesta, donec Sextus Pompeius, magni Pompeij filiorum ætate iunior. Bruti seditionis residuus auctor interijt, Lepidusque a principatus sui parte collapsus est, ac omnis Romanorum uis, atque potestas ad duos tandem Antonium scilicet & Cæsarem peruenit. Quæ singula in hunc fere modum gesta referuntur. Cassius cognomine Parmensis, sub priore Cassio, & Bruto relictus in Asia quo naues, & exercitum, & pecunias colligeret, defuncto Cassio, nulla spe adempta Bruti rebus Rhodiorum triginta naues, quas repleri posse existimabat, elegit. Reliquas sacra dumtaxat excepta, ne quid noui mollirentur, igne cremauit, & cum eisdem proprijsq; comitatus ĩde discessit. Clodius ad Rhodios nauibus tribus, supra decem missus a Bruto Rhodios nouis rebus elatos intuens, Iam enim Brutus decesserat, præsidia armatorum trium milium ex urbe sustulit, & ad naualia cum reliquis sese transtulit. Nam & Torulus alijs pluribus stipatus nauibus, pecunijsque, quas e Rhodo ad parãdam eam classem sustulit eo aduenerat. Et quicunque circa Asiæ oras morabãtur, uelutiad potentiam quamdam per partes ad huiusmodi ministerium accesserant, ac quibus potuerant armatis remigibusque ex seruis, aut captiuis additis, ad insulas insularesque adnauigantes replerant classem. Venere insuper ad eos Cicero Ciceronis filius, & alij quicunque illustres e Thaso perfugerant, ac confestim multitudo & concursus imperatorum exercituum, nauiũque non contennendus in unum affuit. Assumẽtes præterea a Lepido alias copias, quas Bruto ad Cretam attribuerat, ad Murcũ et Domicium magna præditos classe delati, Ionium percurrebant æquor. Eorum pars cum Murco in Siciliam se transtulerat, & potẽtiam non mediocrem Pompeio addiderat. Alij cum Domicio ipso persistentes factionem quãdam seperatim per se fecerant, Hę igitur

Cleopatra.

Aegyptus.

Sextus Põpei⁹

Cassius Permãsis.

Ciceronis fili⁹

quæ e Cassij Brutique apparatu reliquæ superfuerant, tum primum firmauere uires. Cæsar, et Antoni⁹ post uictoriam i Philippis habitã, sacrificia dijs immortalibus adoleuere splendida. Deinde laudatis exercitibus, atque adornatis uictoria præmis, Cæsar in Italiam ut militibus agros, domosque deligeret profectus est, Hoc enim onus ob ualetudinem, sibi assumpserat. Antonius ad nationes, quæ ultra mare incolunt, deflexit iter, pecunias i unũ coacturus. Quas enim prius polliciti fuerant, a primis collectas nationibus, exercitibus impenderant, & quascũque Lepidus habuerat, ulterius addiderant. Galliam porro quæ intra Alpes sita ẽ, ex decreto prioris Cæsaris, nouo poscente Cesare, immunem dereliquerant. Et quoniam Lepidus cum Pompeio conspirasse ferebatur, ex decreto statuerant, si calumniam accusatio saperet. Cæsarem alia pro his quæ habuisset, conferre Lepido. Dimiserant quippe ab exercitu ea tempestate multitudinem, ingentem eorum, qui militiam integre exercuerant, octo milibus dumtaxat exceptis, quos iterum militare de precantes ipsi inter sese diuidentes, ad prætorias cohortes addiderant. Residuus illis exercitus cum his, qui a Bruto recesserant, legionem undecim peditum quatuor suprra decem milia equitũ fuisse dicitur. Ex quib⁹ Antonius peregre proficiscẽs, equitum decem milia, legiones sex secum duxit. Equitum dumtaxat quatuor millia legiones quinque Cæsari attributæ sunt, & quos ex Antonij copijs cum Caleno in Italia relictis sibi assumpserat. Cæsar igitur in Italiam ut prædiximus profectus est. Antonius Ephesum delatus, Ioui magnificẽtissime persolutis uotis superstites e Bruti Cassijque calamitatibus in templo supplices uenia donauit, Petronio, Quintoque exceptis. Petronius quidem in Cæsaris uecem conspirasse dicebatur. Quintus in Laodicia urbe Dolobellam Cassio ultro prodidisse. Græcos insuper cæterasque nationes, quæ circa Pergamum Asiam incolunt, fœderum causa per oratorem conuocauit, quos subinde his uerbis allocutus est. Vos quidem o Græci, cum Attalus uobis imperaret, ex testamento reipublicæ nostræ dereliquit, ac confestim Attalo ipso potiores uobis fuimus. Nã quæ idem tributa pendebatis, ultro condonauimus, quousque insurgentibus in nos ambitiosis quibusdam uiris, cum pecunijs egeremus non pro facultatibus, & opibus imposuimus uobis onera, sine periculo tributa uendicare cupiẽtes. Verum unũquemque fructuum suorũ portionem, ut cum æmulis nostris cõmuniter illis potiremur, afferre iussimus, qui tamen hæc præter Senatus authoritatem, & cum iniuria extorquentes, multo plura a nobis exegerunt. Caius Cæsar tertiam

Sacrificia.

Gallia

Quæ ab Antonio i Asia i pro merẽdis uictricibus copijs agitata sunt.

Cõuocatio nationũ, & Antonii oratio.

tertiam pecuniarum partem,quas illis contulistis, ex tributo dere liquit. Contumelias etiam sedauit omnes. Nam ab agricolis pecunias uobis exigere concessit, quem tamen clementia huiusmodi utentem optimi nostrorum ciuium tyrannum appellarunt. His uos pecunias multas contulistis,quemquam benefactoris uestri percussoribus, & nobis hostibus,necem eius uiri, ut par erat,uindicantib⁹. Iustam itaque fortunam, non ut uoluistis, sed ut dignum fuit, bello discernentes, ut aduersariorum nostrorum propugnatoribus & beneuolis oportet uti. Mulctam igitur uobis inferre necesse est. Cæterum cum intellexerimus, non libenter quidem uos,sed necessitate potius, ad id coactos esse,a maioribus pœnis abstinendum duximus. Pecuniarum, tellurisque indigemus, tum urbium ad exhibēda quæ militibus uictoriæ promissa sunt, præmia. Octo & uiginti armatorum legiones nobis adsunt,quæ cum reliquis ad bellum constitutis, centum & septuaginta millium, equitibus exceptis, adimpleuere numerum. Adest & alterius exercitus electa multitudo. Ex huiusmodi uirorum copia necessitatem nostram discernere potestis. His agros & urbes distributurus in Italiam concessit Cæsar, uel si unico uerbo rem explicare opus est, constiturus Italiā. Vos ne tellure ,urbibus, domibus, templis quoque,ac sepulchris depellamus,pecunia mulctabimus,nec omni profecto quam habetis, non enim possibile id uobis, sed ut partem licet tenuem,conferatis. Quod optime intelligentibus pergratum esse credimus. Nam quæ hostibus nostris duorum spacio annorum,decem tributa persoluentes contulistis, eadem quoque nobis assumere perabunde fuerit,uerum unicum intra annum,sic enim necessitas, & conscientia uestræ cogit caritatis, tantum dumtaxat imponemus, quoniam nulli peccato par pœna impenditur. In hunc modum Antonius elocutus est,octo supra uiginti legionibus relaturus gratiam,quas tres supra quadraginta olim extitisse,cum Mutine inuicem cōciliati sunt Et hæc quæ illis promiserunt,fuisse intelligo. Cæterū assidue bellorum clades ad tam infimum eas adduxere numerum. Hæc referente Antonio audientes Græci cum fletu humi se sternentes, necessitatem a Bruto,cassioque inditam neque æquam erratibus eorum, sed misericordia potius,dignam attulerunt. Daturos se sponte benefactoribus suis,si haberent,uerum ab hostibus spoliatos esse,quibus enim pecunias solum conferre,sed apparatus omnes pro pecunijs abijcere, coacti forent,illi autē incudendis nūmis absumpsissnet. Tandē rogātes ac deprecantes,ut nouē annorum tributa duobus annis conferre possent,exorarunt,quæ non solum regibus,dynastis liberisque ciuitatibus

Ingentes copię

Perfidus uir, & simulator.

Cōsciētia optima.

Græcorum responsio,cū fletu

tatibus,uerum iusta uniuscuiusque potestatem iniuncta sunt. Eodem nationes peragrante, Lucius Cassij frater,& quicunque alij ex timore delituerant, intellecta uenia,quæ cæteris in Epheso concessa fuerat,ultro supplicatum accessere. Quos omnes præter eos,qui in Cęsarem olim conspirauerant,his enim implacabilis semper fuit, uenia donauit. Vrbes quoque maximas oppressas calamitatibus consolatꝰ est. Lycios tributis immunes esse iussit,Xanthios eorum urbem restituere adhortatus est,Rhodijs Andrum, Tenum, Naxũ,& Gnidũ tradidit, Quas non multo post quasi ex sorte legalius illis imperãtes abstulere. Laodicenses, Tarsensesque liberos,ac tributorum immunes esse uoluit, ex Tarsensibus precio uenundatos edito liberauit,

Athenienses

Atheniẽsibus ad eum accedentibus ultra Tenum, Eginam quoque tradidit,Icum præterea,ac Ceum,Sciatum,Peparethum, Epipariũque, Phryhiam insuper, Mysiam, Galathas,qui Asiam incolunt, Capadociam, Ciliciam,Syriam inferiorem,& Palestinam, Turionãque,& quascunque alias Syriorum nationes,grauioribus tributorum

Tributa duplicia.

oneribus afflixit,quæ separatim regibus,& populis imposuit,ut Ariarathi in Cappadocia,ac Syseno. Cui etiam ad obtinendum regnum adiutor affuit,matris eius pulchritudine ductus ac Festiuitate. In Syria tyrannos ex urbibus pepulit. In Cilicia autem accedente ad eum

Cleopatra.

Cleopatra,quod Cæsaris laborum nullam attigisset partem, conquestus est. Verum ea non tam se a crimine purgante quam actorum exhibente rationem,quod quatuor legiones per Dolobellam emisisset, exercitumque alium paratum tenuisset a tẽpestate præpedita, Dolobella celerrime bello superato,minitante insuper Cassio ni una militaret. Ipsis præterea in Ionio pugnantibus cum exercitu,& apparatu magno,adnauigasset,nullo Cassij timore habito,aut Murci,qui clas-

Amor Antoni

se maria omnia obsideret, quoad tempestate correpta naues omnes amisisset,ipsa graui ualitudine fere ad interitum oppressa esset. Quibus ex rebus gratiæ sibi potius habundæ forent quam posterius deuictis inferenda arma. Antonius ultra aspectum prudentia eius stupefactus,iuuenili quodam amore subito exarsit, quẽquam quadragesimum ætatis attigisset annum,uerum pronior ad huiusmodi libidines semper habitus. Ferunt quippe eiusdem uirgunculæ adhuc pulchritudine correptum,ardentius eam concupisse,cũ Gabinio ĩ Alexandriam proficiscenti ad bellum, ipse præfectus equitum, adolescentior comes accessisset. Statim igitur,quæ Antonio ad omnia diligentia & cura affuit,uno impetu extincta est. Quicquid Cleopatra imperasset,nec difficulter quidem tam de iustis,quem de sacris exequebatur, posteaquam sororem eius Arsinoẽ supplicem Militi in Leu-

cophryenis Dianæ templo præmitens interemit, etSerapionem in Cypro pro ea depugnantem cum Cassio, & pro Tyrijs ad se supplicem profectum. Tyrios Cleopatræ tradere coegit. Et alterum itē deprecantem Aradios illi prodere. Hunc ignotum quēdam Ptolemæo Cleopatræ fratre non apparente nauali pugna, que in Nilo contra Cæsarem gesta est, Aradij habuisse dicuntur, qui se Ptolemæum profiteretur esse. Ac etiam in Epheso Dianæ flaminem, quē Megabyssum existimant, quod aliquando Arsinoem ueluti reginam suscipi imperasset, Ephesijs Cleopatram deprecantibus facile concessit. Adeo Antonius ad omnia propere immutatus est, quæ passio principium ac finem omnium sub inde calamitatum illi attulit. Enauigante etenim in patriam Cleopatra. Antonius equites ad Palmyrā urbem non longe ab Euphrate fluuio sitam modica quædam ciuilib⁹ imponens, ut eam diriperent emisit, quoniam Romanis et Parthis finitima ad utrosque accommoda futura esset. Negociatores in ea habitantes ex Persia Indorum res, & Arabum solent connectare. Igitur ueluti Romanorum partes dispositurus in urbe, re ipsa ut militibus in prædam traderet adire illam iubet. Palmyrenei intellecta fraude, necessarijs in contrariam fluminis partem euectis pręparatis etiam arcubus in aduersa ripa, ad quorum usum promptissimi habentur, si quis uim afferre uellet urbem destituerant, quā uacuam offendentes equites, nullo cum ipsis inito prælio, ac ne præda quidem abacta discessere. Quæ res non multo post Antonio Parthicum uidetur intulisse bellum, multis ex Syria tyrannis in eam fugientibus. Nam Syria ad Antiochum usque Eusebium, et Antiochum eiusdem filium ab his qui a Seleuco Nicatore originem duxere regebatur, ut a nobis in libro quem de Syrijs edidimus perscriptum est. Pompeio deinde Syriam Romanis uendicante, & Scaurum prætorem ī ea statu ente, Senatus post Scaurum Prætores alios instituit, & Gabinium qui Alexandrinos bello aggressus est, imposuit. Gabinij discessu Crassus ei prouinciæ præfuit, qui habito cum Parthis prælio uita excessit. Hunc Bibulus Prætor insecutus est. Nouissime post Cæsaris necem seditiones in ea a tyrānis emerserunt, quibus Parthorum imperium secutis a Crassi clade, Parthi Syriam occuparunt tyrannis potissimum fauentes, quos in Parthiene fugientes Antonius urbe expulit, plurimis tributa grauiora inferens ac Palmyreneis, illata iniuria, prouinciam tumultu excitam, minime confirmare aggressus, militibus per urbes in hiberna distributis, in Aegyptum post Cleopatram profectus est. Illa

Megabyssus. i. magnus litheo amictus.

Palmyra urbs

Seleucus Nicator,

Lege in libro Siriorum.

Syriæ prætores

uenientem apparatu ſplendido ſuſcepit. Eo loci Antonius depoſitis imperij ſignis, atque apparatibus, priuato habitu, uictuque tranſegit hyemem, ſiue quod alieno in principatu, & regia urbe moram duceret, ſiue quod hyemem, ueluti in ſpectaculis quibuſdam ageret. Exutus nempe curis omnibus, & imperij obſequijs, ſtolam quadratam Græcorum more, pro patria & domeſtica induit. Calciamenta candida qualia Athenienſium ſacerdotes, & Alexandrinorum, quos Phecaſios uocant deferre conſueuerunt, ſibi aſſumpſit. Deambulabatque uel ad tēpla, aut gymnaſia, aut ad philologorum conuerſationes, aut Græcorum conuenticula ſub Cleopatra, cum qua præcipue in aduentu hæc peregit. In his itaque obuerſabatur Antonius, Cæſarem interea Romam redeuntem grauior ualetudo afflixit, ita ut non ſine periculo Brunduſium delatus, ex rumore interijſſe crederetur. Conualeſcens deinde urbem ingreſſus eſt, & Antonij præfectis literas, quas attulerat exhibuit. Hi Calenum duas Cæſari legiones concedere iuſſerunt. In Libya pręterea ad Sextium miſere, ut Libya excederet, eamque prouinciam ex mandato illi traderet. Quæ omnia ab ipſis perfecta ſunt. Cæſar Lepido cum nihil indignum egiſſe comperiſſet, Libyam priorum nationum loco aſcripſit ac reliqua quæ ex proſcriptione in publicum ablata fuerant, coemere curauit. Cum uero milites per colonias diſtribuere, agroſque illis aſſignare niteretur, magna ſollicitudine & cura tenebatur. Nam urbes, quæ a principio illis pollicitæ fuerant, ad belli præmia poſcebant. Quæ res totam fere Italiam, uel illorum libidini ſubijcere, uel ad alia loca ex neceſſitate eos mittere cogebat. Agrorum præterea precia expetebant, nullis aſſiſtentibus pecunijs. Quæ palam facta cum iuuenes pariter, ac ſenes intelligerent, Romam continue per partes aduentabant. Mulieres porro cum pueris in foro, templiſque paſſim illachrymabant, nihil impium egiſſe dictitantes, Seq; cum Itali forent, ab agris, dominibuſq; ueluti belli iure captos, indigne deturbari, Super quæ audientes Romani angebantur animo, atq; deflebant, potiſſimum cum nulla utilitate urbis, ſed eorum cauſa, ac rei publicæ mutatione, bellum geri animaduerterēt, præmiaq; obinde illis dari Colonias etiā cōcitari, ne popularis ſtatus ulterius locum eſſet habiturus cohabitātibus una cū ducibus, mercenarijſq; exercitib9, qui ad omnia, quæ illi cōcupiſſent, parati aſſiſterēt. At uero Cæſar neceſſitatē exponebat urbib9, quę neutiquā ſufficere adhuc illis uidebātur, Neq; ſe cohibāt milites uerū finitimos nō ſine iiuria aggreſſi, longe plura quam illis pollicita eſſent, rapiebant

Quæ in italia a Cæſare in promerendis uictricibus copijs geſta ſunt.

Difficilem attēde prouinciā.

Militū ꝑteruia

piebant,quæ potiora etiam forent auferentes, Neque increpante eo qui muuera exibebat. Ad multa quippe Cæsari silentium indixerant,potissimum cum imperatores ad tuendum principatum illis indigentes ultro spernerent. Iam enim annorum quinque tempus illi effluxerat,& necessitas securitatem utrorũque exoptare uidebatur. Nam & imperatoribus ad tuendum principatum exercitu opus erat, & exercitui,ut quæ abstulerat retinere posset,stabili opus erat imperio,& cum seipsos ad id agendum impotentes cernerent,ex necessitate interim coacti depugnabant. Multa præter hæc indigentibus e sacris mutuo sumpta,tribuerat Cæsar. Qua ex causa ad illum quã primum uertebant oculos,& plurimorum gratia illi accesserat,utpote qui agros,urbes,pecunias, habitacula quoque esset præbiturus,& omnium non sine inuidia qui hæc adepti forent celebraretur uoce,& contumelias exercitus gratia perferret. Quę singula mente repetentes Lucius Antonius Antonij frater,tum forte consulatum gerens, & Antanij uxor Fuluia,& ex absentia Antonio fauens Lucius Menius,ne uniuersa Cæsaris opera agi uiderentur, neue solus gratiam assumeret sibi Antoni⁹ beneuolentia & caritate fraudaret,habitationes militum absente Antonio differri suasere. Cũ difficile id esset ob instantem militum sollicitudinem atque curam,qui Antonij legiones per habitacula disponerent,decernendos esse,eosque ab se exigendos postularunt, quas decreto Antonij solum Cæsari concessas dicerent. Questi insuper neque dante Antonio concessas esse. Ipsi Fuluiam,Antonijque liberos inuidiose admodum in exercitum ducentes,ne Antonij gloriæ,benignitatisue obliuiscerentur, aut beneficiorum,quę ab illo suscepissent,precabantur. Creuerat iam enim & apud milites & apud alios Antonij gloria belli in Philippis acti,ob Cæsaris ualetudinem,cum id opus Antonij tantummodo arbitrarentur esse. Cæsar eorum quę in illum tentarentur minime ignarus, Antonij tamen gratia facile cõcessit. Sic habitationes, qui Antonij legionibus impenderent, eorum arbitrio permissi sunt. Illi militib⁹ subinde contulerunt,& ut Cæsare indulgentiores erga suos uiderentur esse,multos adhuc amplius ĩiuria affecere. Nam & plæraq; urbes non lõge ab ijs quæ distributæ fuerant incolebantur, quæ plura a militibus indigna sustinentes,aq Cæsarem clamabant,habitationes huiusmodi proscriptionibus longe iniquiores esse,illas quidem in hostes,has ad nihil delinquentes instrui. Hęc Cęsar minime ignorabat, uerum difficilima illi erant. Nam argentum quod cultoribus in tellluris premium daretur, nequaquam aderat,neque uictoriæ præmia incũbẽtib⁹ adhuc hostib⁹ suscipere ab ullo poterat, Põpeio maria ob

sidente

Contentionis origo inter Octauiũ,& Luciũ Antoniũ. Fuluia. Lucius Mani⁹

Opus Antonij

Difficultas.

ſidente,& famem indicẽte urbi. Aenobarbo præterea & Murco exercitum & claſſem aliam in unum comparantibus, deſpectiores ſe quoque apud illos futuros intelligebãt,ni præmia priora ſuſcepiſſẽt, plurimum illis cõſpectũ ad quinquẽnale imperium,& exercitus beneuolentia longe amplius opus eſſe,& ob id contumeliarum ac contemptus nullam rationem habendam exiſtimabat. Nempe in theatro præſente illo,miles quidam ſeſſione indignus ad equitum proceſſit ordines,qua ex re populus turbatus eſt. Cęſare illum aſſurgere imperante,milites ira conciti,ac illum circunſtantes,excedentem theatro iterum reuocant,eos qui minime inſpexerant, ad rixam concitare rati. Nam redeuntem e carcere duci prodiderunt, abnuentẽ deinde illum & ut res geſta fuerat palam enarrantem,arguere & ueluti communia prodentem increpare incipiunt. Hæc autem in theatro facta ſunt, uocati deinde ad diſtributionem milites Martium in campũ ex feſtinatione etiam noctu peruenerunt. Cæſare tardius ad eos accedente,ira ſublati ſunt. Cum Nonius turmarum dux,ſumma fiducia eos argueret,& honeſtatem ab ipſis ad imperatorem deferret, ualetudinem porro non ſuperbiam eius excuſaret,ut adulatorẽ ſalibus primum inſectati ſunt. Increbeſcente in maius ira, conuicijs agreſſi,e campo pepulerunt,ac fugientem inſecuti,cũ forte ad Tybrim declinaſſet,præcipitauere in fluuium,exceptum quoque eo loci abiecere, quo Cæſari iter futurum erat,ad campum accedenti. Amici itaque ut a congreſſu illorum abſtineret,iramque uehementiorem euitaret monuerunt. At is ultro ad illos uenit,ratus ſe furorem militum inſenſurum magis,ſi conſpectum eorum euitaſſet. Deinde corpus proiectum intuens,cum paulum e uia declinaſſet,ueluti paucorum facinus id eſſe queſtus,ut in futurum ſibi ipſi mitiores forent, adhortatus eſt. Nulla que interiecta mora,agros partiri cœpit,& ut digniores dona expoſcerent conceſſit,ac indignis quibuſdam præter mentem ei⁹ contulit,quoad multitudo grauitatem eius admirata,poſt pœnitentiam gauiſa eſt.quaſi ſibi ipſi culpam inferens,eoſque qui Nonio attuliſſent manus,ſi agnoſceret,ut punire pſuaſit. Ille eos ſe cognoſcere profeſſus,ſibi ſoli notum præter cæteros,punire uelle dixit,neque ullã apud eos eſſe culpã. Sic milites uenia ſimul & honore doniſq; adornati,cõfeſtim ex mutatione præconijs eũ extulere plurimis. Huiuſce uero indignitatis,& arrogãtię erga imperatores maxime duæ uериſimiliter cõiecturæ afferri queunt. Et fortaſis cauſa erit, quod Prętores ut plurimũ creandorũ munerũ ut in ciuilibus bellis, expertes erã,nec exercit⁹ eorũ ullis patrijs morib⁹ ad comitia accerſebãť. neq; utilitate patriæ potius,aut reipublicę cõmuni bono,quã ducentium

Lege militum ſuperbiam, & indignitatem.

Nonius.

Audaciã attẽde Cæſaris cũ optima ratione.

Ratio militũ arrogantiæ.

cium eos auspicijs in unum conspirauerunt, neque necessitate legũ, sed pollicitationibus allecti proprijs, neque ad communes sed ad proprios duntaxat ferebantur hostes, neque in exteros sed in ciues & collegas pugnaturi. Hæc enim omnia militarem illis ademerant timorem. Non enim militare se magis existimabant, quã ex eorum uoluntate, & gratia afferre opem. Imperatores quoque ducentibus ipsis ad propria ex necessitate transisse credebant. Causam etiam attulisse dixerim, ut quod olim apud romanos trãsfugam haberi, uenia indignũ fuit, tunc munerum quæ offerebãtur gratia dignũ habebatur. Quod & exercitus ex multitudine agebant, & illustrium preterea nonnulli. Non transfugas se arbitrantes, cum ad sibi similia transissent. Nam similia tunc erant omnia. Nec alia ipsis ad communem cum Romanis inimicitiam dissimilitudo inerat, Et eadem imperatorum simulatio, quasi omnes ad utilitatem patriæ auxilium afferrent. Quæ res proniores ad mutationem eosdem reddidit, ueluti qui omni in loco patriæ se opem allaturos crederent. Hęc prætores eorum intelligentes, non legum causa potius quam munerum & utilitatum imperatores suos perpessi sunt. Sic omnia ad seditionem denuo collapsa, quæ exercitus ad indignitatem cõtra seditionis duces impulit. Interea fames urbem perurgebat. Nihil enim e mari ob Põpeium, aut ex Italia bellorum causa distributis ad culturam agris ferebatur. quicquid autem ex his fieret, ab exercitibus consumebatur. Multi adhuc per noctem latrocinijs uniuersam infestabant urbem, Et quod deterius erat, nullo timore in omnes grassabantur. Eius rei culpa potissimum ad milites referebatur. Iam multitudo præclusis officinis duces sibi erexerat, utpote quæ nullis artibus, aut magistratibus necesse sibi duceret in desolata & exhausta urbe. Lucio igit̃ Antonio populari ad modum triumiratus munus detestante, asserenteque nullo unquam tempore cessaturum esse, offensiones multæ in Cæsarem prodibant, ampliores que in dies rixæ pullulabant. Cultores omnes, qui e proprijs expulsi agris potentis cuiuslibet supplices effecti erant, ad se uenientes solus admittebat, auxiliumque pollicebatur, ipsis ad quæcunque libuisset, pari modo opem suam offerentibus. Qua ex causa Antonij exercitus de ipso grauissime conquestus est. Sic Cæsar Fuluiam quæ Antonio contraria essent operari fassus, intempestiuũ illi præparare aiebat bellum, donec Manius maligne admodum Fuluiam tandem in deterius conuertit. Is nempe quiescente Italia Cleopatrã Antonium detenturũ prędicabat. Iusurgente uero bello q̃ citissime ad se rediturũ esse. Fuluia muliebri passiõe ducta, Lucium

Simulatio imperatorum.

Lucij Antonij seditio.

Homo uarius.

um ad contentionem ſponte impulit. Egrediente itaque Cæſare ad reſidua militibns præbenda loca, Antonij filios, qui eũ ſequerentur cum lucio emiſit, ut non amplius apud milites authoritatis Cæſari quam filijs ineſſet. Equitibus igitur Cæſaris ad Brutiorum maritima, quæ Pompeius olim diripuerat egreſſis, ratus Lucius, ſiue e ſpõte a ſeipſo commentus, equites in Antonij filios emitti, ad Antonij colonias celeri curſu ſe proripuit, multiſq; ad tutelam ſui in unum comparatis, Cæſarem apud milites arguere conatus eſt, ueluti Antonio infenſũ. Cęſar contra omnia ſibi cũ Antonio cõmunia, & pacifica eſſe edocuit, Lucium alia ratione inter eos lites ſerere ut triũuiratum oppugnaret per quem colonias ſibi aſcriptas tuto demum eſſent habituri. Equites in Brutios ad mandata eius exequẽda ꝓceſſiſſe. Hæc præfecti exercituum, duceſq; audientes cum eodem in Theano collocuti, his uerbis conuenere. Conſules quæ patriæ neceſſaria ſolum forent prouidere. Neminem ex Triũuiris illos prohibere. Nulli ex ijs qui in Philippis militaſſent agros impartire poſſe, Pecuniaſq; ĩ publicum redactas, & condemnationes eorum qui uęnales adhuc eſſent non attingere. Antonij exercitum per Italiam æque partiendũ eſſe, neque alium ex Italia amplius ẽligẽdum. Cæſari in Pompeium militanti duas Antonij legiones tribuendas fore. Alpes patere ijs, qui a Cæſare in Iberiam proficiſcerentur, neque Aſinium Pollionem prohibere ulterius. Lucium his contentum, cuſtodiam corpori amouere, intrepideq; in urbe uitam agere. Hæc ꝑ exercitus primores ad inuicem decreta. Ex quibus duo poſtrema illa ſolum confecta ſunt. Et Saluidenus licet inuito eo alpes tranſgreſſus eſt. Cum cetera neutiquam fierent uel in longum ducerentur. Lucius Preneſte profectus eſt Cæſarem ſe uereri inquiens principatus cauſa circũſeptum armis, cum ipſe nullo cuſtode in publicum prodiret. Seceſſit et Fulula Lepidũ ſibi exẽplo eſſe referens, ut filij caueret. Hæc eni in primis Cæſari obijciebantur, quæ ab utriſque Antonio pariter conſcripta ſunt, Et amici cum epiſtolis ad eũ miſſi, qui ſingula edocerẽt Quæ ſi minime perquirens inueniret, apertius reſcriberet. Subito itaque exercituum pæfecti iureiurando ſancientes, Se quod iuſtum eſſet iter Imperatores iudicaturos eſſe, & diſſẽtientes ad idẽ ĩducturos, eos, qui cum Lucio erant uiciſſim poſtularunt. Non aſſentientibus illis, Cæſar inuidioſe admodum ad exercituum duces, Romanorumque optimos de his conqueſtus eſt. Illi ad luciũ arrepto curſu, ut urbis. Italiæque miſereretur ob ciuiliũ bellorũ metus deprecati ſunt, aliquẽ quoq; eligeret, qui medius inter eos, & imperatores eorum iudicaret

Brutij,

Theanum.

Ordines ſeparatim Triũuiris & cõſulib⁹.

Saluidenus.

Probitatem attende præferctorum.

dicaret. Erubescente Lucio, non ob ea solum, quæ dicebãtur, sed ob eos etiam qui referrent, Manius audacter admodum Antonium nil aliud, quam in exteris pecunias accumulare dixit. Cæsarem exercitus, & opportuna quæque Italiæ muneribus, & obsequijs sibi asciscere. Celtarum prouinciam Antonio ante concessam decepto eo libertati restitutam esse. Italiam fere omnem octo supra decem urbium loco, militibus attribui, & quatuor ultra triginta legionib⁹, pro octo supra decem urbium loco, militibus attribui, & quatuor ultra triginta legionibus, pro octo acuiginti, qui una militassent impendi. Non agros modo, sed pecunias e tmeplis ab eo eripi, quasi si et in Pompeium esset profecturus, ad quod impotens omnino esset urbe iampridem fame laborante. Diuidere præmia militibus ut in Antonium eos irritaret, cum quæ in publicum relata forent, nõ uenundare magis quam elargiri uideretur. Necesse esse si re ipsa pacẽ cupiat, eorum que cõstituta forent subire rationem. In futurum uero quæ communi utilitati consulentibus uisa sint, ea solum facere. Sic Manius singulari audacia, nec Cæsarem alicuius operis fore dominum, nec Antonio pactionem ullam affirmandam esse censuit, utrũque cum iniuncta peregisset, Imperatorem habendum esse & eorum q̃ publice uenundaretur, ad inuicẽ retinere potestatẽ. Omnino itaq; Cęsar se ab his oppugnari ituẽs, nõ nihil uereba, & ẽ se uterq; eorũ p̃parabat. Duæ legiones olim Cæsari paternę aderãt in Ancona urbe cõstitutæ, quæ cũ Antonio militabant. Hę utriusq; apparatũ sentientes, ob cõmunionem beneuolentiã, ac familiaritatẽ uerecundia ductæ, legatos inuicem misere Romam, qui ambos conciliarẽt. Cęsare illis referente, non cum Antonio pugnare se, sed a Lucio oppugnari, exercituũ primores allocuti ad Luciũ oratores destinant, qui eum cũ Cæsare in iudiciũ uocarẽt. Iam enĩ quę facturi essent, si id recusarẽt clare licebat intueri. Lucio cõditionẽ admittente, locus causæ diffinitus est, urbs scilicet Gabiorũ, inter Romam Prænesteq; media, & sessio uicissim iudicib⁹ ascripta. Tribunalia insup̱ duo in medio erecta, ueluti indicio facturis uerba. Prim⁹ Cæsar aduenięs, equites ad locũ p̱ quẽ Lucius trãsitur⁹ erat emisit, insidias si quę forte adessẽt, scrutaturos. Illi equitib⁹ quibusdã Lucij præcursorib⁹, ac uicissim exploraturis ea loca, obuiam facti nonnullos interemere. Qua ex causa Lucius aggressionẽ, ut aiebat uerit⁹ retrocessit. Reuocatib⁹ deide illũ exercituũ p̃fectis & tuto affuturũ illũ pollicẽtib⁹ neutiq̃ asses⁹ ẽ. Sic cõciliatiões nullo p̱fecto opere soluũt, bellũq; ab utroq; meditari cœptũ, accerbiorib⁹ etiã epistolis itter se cõtẽdere aggressi sũt. Lucio sex legionum

Manij audatia

Gapiorũ urbs. nunc Gallicanum.

Ambigua suspicio.

Legionum exercitus aderat, quas ipſe ad conſulatum accedens congregarat. Huic Antonii undecim aliæ acceſſerant, quibus Calenus præſidebat,& hæ per Italiam diſtributæ omnem. Cæſaris legiones quatuor Capuæ fuere,& Prætoriæ quædam circa ipſum, ſex quoq; alias Saluidenus ex Iberia adduxerat,& Lucio pecuniæ a nationibus, quæ minime ab Antonio expugnatæ fuerant. Cæſari uero quas ab omnibus acceperat,atq; expugnarat,Sardis exceptis,& quas mutuo ex ſacris retributionis gratiam pollicitus aſſumpſerat Romæ a capitolio,ab Antonio Libanubio a Nemis ac Tybure,quib' i locis theſauri nūc uel maxime ſacrarū pecuniarum aſſeruantur copioſiſſimi, Nam quæ Italiam extra idem poſſidebat,ea tempore turbatiōibus diſcidijſq; agitabantur. Nempe Pompeius ob proſcriptiones & exercituum incolatus,Lucij præterea diſſenſionem ad ſummum gloriæ potentiæque peruenerat. Quicunq; enim pro ſeipſis ſoliciti,aut qui propria abſtuliſſent,aut rempuplicam penitus auerterent, ad illum ferebantur. Alia porro iuuentus lucri cauſa ad militiam feſtinans, & ſub quo potiſſimum militaret haud multifaciens,cum ubiq; Romanis miſceretur ad Pompeiū præcipue inclinabat,ueluti iuſtiores eligentem partes,& qui ad ingentem opum abundantiam ob prædas mari abactas perueniſſet. Naues plurimas haberet,maximum quoq; rerum apparatum. Nam Murcus duas agens legiones ſagittarios pro roquingentos, pecunias multas. Ad hæc naues octoginta, ad illum uenerāt, aliumq; exercitum ex Cephalenia accerſierat, Sic ut a nonnullis creditum ſit, Pompeiū ſi ſe audacter his rebus intulliſſet,Italiæ tunc fame,diſſenſionibuſque laborantis,& ad ipſū iclinātis, maxime fuiſſe potiturum. Cæterum Pompeio ob inſcitiam, non Italiam aggredi,ſed opem potius afferre uiſum,donec res eius inferiores tandem effectæ ſunt. Quippe Sextius equitum Antonij præfectus in Libya,iam antea exercitum iubente,Lucio,Fagioni Cæſaris præfecto dederat,& ſubinde qui repeterent ad eum miſerat. Quo recuſante cum eodem gerebat bellum nonnullos ex militantibus,aliamque Libycorum multitudinem,&a regibus quam multos in unū congregans,Fagio pugna ſuperatus,utroque amiſſo cornu, exercitib' ſe inuicem ſuſcipientibus,ex proditione id eueniſſe ratus,ſeipſū interemit,ac confeſtim Sextius utranque Libyam aſſecutus eſt. Lucius Bocchum Mauruſiorum regem ut cum Carrina bellum gereret, qui Iberiam Cæſari tradiderat adhortatus eſt. Aenobarbus octoginta nauibus,duabus preterea legionibus,ac ſagittariorum, funditorumq;, nec non uelitum,& gladiatorum ingenti manu Ionium deprædabatur æquor,Et quæcunque Triumuirum ſubiecta imperio depopulabatur.

Calenus.

Saluidenus.

Murcus.

Cephalenia.

Inſcitia Pompeij.

Sextius.

Fagio.

batur. Ad Brūdusiū quoq; delatus Cæsaris triremes prælio aggressus partem itercæperat, partem igne comburens, Brundusinis intra mœnia conclusis, regionem deuastabat omnem. His ex causis commotus Cæsar, militum legionem Brundusium ire iussit, et Saluidenum in Iberiam euntem magna celeritate ad se reuocauit. unaque Cæsar & Lucius qui exercitus per Italiam colligerent continue mittebāt. Exterorum quoque incitationes maiores minoresue ab utroque fiebant, insidiæ etiam plærunque interueniebant. Verum Italorum beneuolentia utplurimum ad Lucium inclinabat, quasi pro ipsis in sortem distributis depugnantem. Neque solum urbes exercitibus descriptæ, uerum uniuersa Italia timore ducta, ne similia illis pateretur, assurrexerat. Et qui pecunias ex eorum sacris ob Cæsarem abstulerant, ex urbibus expellentes populi, interficientesue, mœnia in potestate sibi assumpserant, & ad Lucium una confluebant. Itidem & ad Cæsarem, qui per colonias ab eo distributi fuerant accedebant, ueluti ad domesticum iam inter se diuisi bellum. Quibus ex rebus Cæsar Senatum, equestremque ordinem in unum cōuocans, his uerbis allocutus est. Despicior equidē satis scio ab his qui circa Lucium sunt, quasi ob debilitatē, timiditatemue eos minime ulctus fueri, propter quæ nunc ordines uestros alloquentem me uituperāt. Mihi quidem ualidior in dies exercitus fit, atq; audacior, quicunq; cōtumelia mecū affectus a Lucio, sortione sua spoliatur, omnisq; alius quicunq; adest, ualidiora etiā & cætera exurgūt, una dumtaxat sentētia excepta. Nō enim mihi iocundū ciuilibus cōcertare bellis nisi ad ea necessitate impellar maxima, neq; ī reliquis ad inuicē abuti ciuibus, potissimū ciuili bello, quod a uobis nō ex Macedonia aut Thracia audiēdum sit, sed in ipsa Italia agēdum, quæ ultra tot uirorū cladem atq; īteritū tot ingētes calamitates, ueluti stadiū quoddā effecta nobis, passura uideatur. Hæc quippe ego addubito, & adhuc testor neq; iniuria me affecisse Antoniū, neq; ob illo affectū esse, solū uos ut Luciū, me osq; sequaces arguatis persuadeo, meq; illi ut cōsilietis uehemēter cupio. Qui si mihi non obtemperarint, minusue crediderint, faciam ut uniuersi intelligant, consilij rectitudinē usq; nunc affuisse mihi, non timiditatem. Vos autem ut apud Antonium testes mihi, sitis deprecor, & ob Lucij suspitionem una consurgatis. Hæc a Cæsare palā dicta. Quorum causa hi denuo Preneste profecti sunt. Quibus Lucius hoc solū retulit, Cur ad horum assumptionē operum uterq; eorū delatus esset, dissimulare Cæsarem, qui nuper legionem, ut a reditu prohiberet Antoniū, Brūdusiū emiserit. Manius etiā Antonij epistolā protulit, siue cōfictā a se, siue uere editā, hac sentētia pugnaturū se, si

Cæsaris oratio ad Senatum, & equestrem ordinem.

Finis orationis

Preneste.

Superba Lucij responsio,.

Manius.

quis dignitatem eius destruat. Rogantibus ijs qui e Senatu aderant, quis dignitatem eius impugnaret, & ob id eos in iudicium uocãtib⁹ Manius plura alia sophistice admodum his inseruit, quoad illi infe= cto negocio abiere, nec ad iudicium cum Cæsare ulterius uenere, siue a seipso unusquisq; e renunciaret, siue alia ex causa, siue rubore duce retur. Sic bellum continuo apertum est. Ad quod Cæsar proficis= cens Lepidum duabus cum legionibus custodiæ urbis dereliquit. Ea tempestate multi illustrium, tum uel maxime triumuiratum detesta ri uisi sunt, Nam ad Lucium transiere omnes. Belli autem principia huiusmodi fuere. Duæ Lucij legiones apud Albam dissidentes, eie= ctis ducibus ad defectionem inclinarunt. Festinantibus ad has Cęsa re, & Lucio, præueniens Lucius iterũ pecuniarum oblationibus, pol= licitationibusq; leniuit. Firmio deinde exercitum alium ad Luciũ du cente, Cæsar Firmium aggressus, accurrentis ad collem exercitus po strema iuasit. Cum nocte ad Sentiam urbem accessisset, quæ earũdẽ partium dicebatur esse, Cæsar insidias ueritus, minime nocte insecu= tus est. Orta luce Sentiam simul & Firmij exercitum obsedit. Luci⁹ Romam properans, tres acies præmisit, que in urbem accurrentes neutiquam per noctem conspectæ sunt. Ipse magno exercitu equitũ, gladiorumque processit. Nonio custode per portas illum admittẽte, & exercitũ qui sub eo fuerat exhibẽte, Lepidus ad Cæsarem aufugit. Lucius Romanos affatus, Cæsarẽ, ac Lepidum nefandi magistratus pœnas cõtinuo daturos esse dixit. Fratrẽ eius eundẽ magistratũ ultro ponere, & cõsulatũ q legalior habetur, pro eo accipere, & legitimã, pa triãq; dignitatẽ pro tyrãnica uelle assumere. Ob quæ exultãtibus cũ ctis, & triũuiratus dignitatem dissolui existimãtibus, ipse iperator a populo appellatus, in Cæsarẽ progreditur, exercitũque alium ex co= lonijs ab Antonio cõditis i unũ cõgregans, urbes i potestatẽ redegit. Hæ autẽ Antonij partes sequebãtur, Barbatius Antonij quæstor, nõ nihil Antonio infensus, & ob id reuersus in patriam, iterrogantibus dicere solebat, Antoniũ ijs qui in Cæsarem pro cõmuni eorũ potesta tem depugnarent subirasci. Qua ex re fere omnes nisi si quis circũuẽ tus esset, Barbatio assentientes, a Lucio ad Cæsarẽ transibant. Lucius autẽ Saluideno cum igẽtibus copijs a Celtis ad Cæsarẽ proficiscẽti occurrit. Saluidenũ Asinius Pollio, Vẽtidiusque sequebãtur Anto= nij prætores qui progredi ulterius ipsum uetuere. Agrippa Cæsari a= micissimus ne Saluidenus intercluderetur extimescens, Subrium in tercepit, locum Lucio accomodissimum, ratus Lucium omisso Salui deno in ipsum moturum copias, & Lucio a tergo instante. Saluide= no auxilium afferre posse. Nec eum fefellit opinio, nam Lucius spe defraudatus,

Belli principia Alba.

Firmius.

Sentia urbs.

Nonius.

Lucius impera tor appellatus.

Barbatius.

Saluidenus.

Agrippa,

Subrium.

defraudatus,uersus Asiniū Vētidiumq; processit. Insurgētibus utroque ex latere Saluideno & Agrippa,opperientibusque ut illum iter angusta deprehenderent,cum insidiæ apparuissent,Lucius utrosque aggredi non ausus,Perusiam se contulit, urbem mœnibus copijsque munitam,iuxtaque eam castrametatus est,Ventidij copias opperiēs, ac simul ipsum,Perusiamque urbem Agrippa,Saluidenus,& Cæsar superueniens,tribus exercitibus, circundedere.Porro exercitum alium Cæsar omni ex parte magna celeritate comparauit,quasi in hoc belli moles uniuersa consisteręt, si quis Lucium oppressisset.Præmisit & alios,qui ad Ventidium uenientibus se objcientes, neque hi per seipsos accelerare non ausi, substitere,prælium neutiquam expectantes Antonij mentem adhuc clare discernentes,cum ad exercitus imperium iuxta dignitatem neuter eorum assisteret. Lucius neque in pugnam progredi ausus pluribus ac longe melioribus bellicosioribusque incumbentibus,cū ipse exercitū maiori exparte nouis collectum copijs haberet,neq; ad iter se apponere tot undique illum circunstantibus Manium ad Ventidium Asiniūq; præmisit , ut obsesso celerem afferrent opem. Tissinium etiam cū equitibus quatuor millibus ad diripienda Cæsaris oppida ire iubet ut inde discederet. Ipse Perusiam ingressus est,ueluti munitissima in urbe transacturus hyemem,si necessitas impelleret,donec Ventidij copiæ accessissent. At statim Cæsar uniuerso exercitu summa celeritate Perusiam uallo,fossaq; præcinxit,sex & quinquagita stadia complexus ob mōtuositatem urbis brachia longe usq; ad Tyberim protendens,ne quis urbem ingrederetur.Ex aduerso Lucius alijs fossis uallisque in illū nitebatur,montis semitam undiq; communiens .Et Fuluia Ventidium & Asinium,Ateiū quoque & Calenum ex Celtis accelerabat,ut Lucio auxilium afferrent. Alium insuper exercitum in unum congregans Plancū ad Lucium præmiserat.Plācus Romā proficiscente Cęsare,legionē ī itinere deprehēsam ad internitionē fere amisit. Asinio Vacētidio segniter admodū cūctantibus,nondū satis perspecta Antonij uolūtate, cum a Fuluia & Manio subide exciti ad Luciū accelerantes,obstātes quosq; repellerent, Cæsar Agrippa comite, relicta urbi custodia,illis occurrit Hi neq; īsimul cōgressi,neq; ea qua decuit celeritate retrouersi Rauenā un9 ,alius Ariminū fuga petiere. Plāc9 ad Poletiū iter arripit,Cæsar unicuiq; eorū separatim apposito exercitu,ne ī unū ccnuenirēt,Perusiam denuo reuers9, fossas magna celeritate muniuit,profūditatē etiam ī duplo adauxit,latitudinē quæ trīgita pedes utraq; ex parte excederet,adiūxit,murū excelsum erigēs, & turres ligneas sexagita pedum ī circuitu ad quingentas supra mille

Perusia urbs, quæ nunc Perusium dicitur

Tres Cæsaris exercit9 attēde

Insignis & peruulgata Perusinæ urbis obsidio.

Rauena, uel rauenæ pluraliter Poletium,ex quo prisci rauenæ domini.

constituens, pinnis septas densissimis omnemque alium apparatum a fronte obijciens, ut non minus obsessos quam exterius irruere tentātes repelleret. Hæc autem multis experimentis uarijsque prælis iter utrosque confecta sunt, cum Cæsaris milites iaculandi arte præcellerent, Lucij gladiatorum in morem ad congrediendum cominus essent potiores, multosque complexi trucidarent. Postquam uero hęc omnia a Cæsare confecta sunt, fames Lucium inuasit, Ea clades di etim augebatur, quod nihil ab urbe conuectari posset. Id Cæsar intelligens, custodias diligentius agere cœpit, Anni solennibus in sequentem diem futuris, Lucius festum obseruans quod hostes ea die negligentius custodias acturos putaret, ad portas nocte procurrit ueluti præludio quodam alium in eos ducturus exercitum, nam magnæ copiæ nonnunquam illi aderant. Proxima autem legione ad præsidia existente, Cæsare insuper cum prætoris cohortibus celeri cursu afferente opem, quamprimum Lucius pugnans repellitur. Hisdem diebus militibus frumentum Romæ præseruātibus, multitudo uictoria, belloque sublata, aperte tumultuari cœpit, & ad domos ciuium delata, ut frumentum scrutaretur, omne quod subinde inuentum est diripuit. Ventidij milites Lucio fame oppresso uerecundia ducti, vt Cæsaris exercitum urbi assistentem ui repellerent, Perusiam uersus iter capiunt. Agrippa, & Saluideno longe amplioribus copijs aduersum prodeuntibus, ueriti ne in medio amborum clauderentur, ad Fulcinium locum declinarunt, qui per sexaginta supra centum stadia a Perusia distat. Eo in loco Agrippa eos obseruante, ignes plures excitarunt, per quæ Lucio signa aduentus eorum proderent. Vētidius & Asinius iter pugna faciendum consulebant. Plancus Cæsaris & Agrippæ i medio existentes, quæ facienda essent præstolari adhuc amplius illis suadebat. Vicit tandē Plāci sententia. Qui Perusiæ aderāt conspectis ignibus exhilarati sunt. Tardātibus ipsis uicissim ab hostibus præpeditos esse, demum cessante igne, ab eisdem profligatos esse crediderunt. Lucius incumbente fame, noctu iterum a prima custodia ad aurorā usque munimēta omni ex parte oppugnare cœpit. Verum repulsus Perusiam iterum redire cogitur, ibi reliqua cibaria in unum comportata, seruis dari prohibuit, custodiri insuper eos diligentius iussit, ne quis aufugeret, & extremæ difficultatis cognitio ad hostes perueniret. Deprehensa est igitur seruorum multitudo ingens, qui, & i ipsa urbe conciderunt, & usque ad proprium uallum pabulum si quod reperissent, & ramalia edentes reperti sunt. Hos fame uitam explorantes, Lucius ingentibus fossis obrui mandauit, ne igni imposita cadauera iudicium aperirent hostibus

Perusina fames, de qua Lucanus

Fulciniū credo locū quē nunc Fulgineū dicimus,

Plāci sententia

Difficilis prouincia.

hostibus,aut putrescentium uapor fetorẽ cæteris & morbos gigneret. Cum uero neq; famis neque mortis finis ullus uideretur esse,turbati milites ob instantẽ cladẽ Lucium adeũt,rogantq; ut hostiũ munimẽta de uno aggredi uelit,sperare se per ui ea omnino erupturos esse. Lucius promptitudine eorum commodata.Non digne inquit iamprídem cum huiusmodi necessitas adesset,bello decertauim⁹,nunc autẽ si uosmetipsos dedere necesse est, aut si id mortem deterius uidetur, ferro dimicare placet,usque ad mortem censeo pugnandum. Conditione ab omnibus promptissime accepta, ne qua occasio ut in nocte euenire posset,ad auroram se duci, postularunt,quos Lucius ante diem mouit. Instrumenta ad euertendos muros ferrea,scalas plurifariam ad uniuersas fabricatas secum ferens. Aduehebat & machinas quasdam ferreis hamis ad superandas fossas peraccommodas,Turres fixiles,quæ asseres muro appellarent, omnis generis iacula, lapidesque,tum crates,quas sudibus iniicerent. Aduolantes itaque uehemẽti impetu fossas statim repleuere,lignaque in transuersum ducta superarunt. Deinde muris propiores facti, nonnulli uallum fodere, alij scalas afferre properabant, quidam turres admouentes, nullo mortis habito respectu saxis, sagittis,fundisque nitebantur. Et hæc quidem per partes haud minima gesta sunt.Sed cum hostibus multis in locis distributis, omnia apud illos infirmiora conspexissent, asseribus muros quatiẽtes,non sine periculo summa ui depugnabant. Quippe asseribus ipsis insistentes,sagittis ex trãuerso,telisq; omni ex parte petebantur.Tandẽ uiolentia summa usi,licet pauci murũ conscẽdere,quos alij cõfesti ĩsecuti sunt.Et fortasse aliquid,nõ sine labore tamẽ,ac desperatione per fecissẽt,nisi quod optimi ex Cæsaris exercitu,q in subsidijs cõstiterent,machinarũ huiusmodi ĩopiã apud eos ĩuentes,milites labore uacuos defessis obiecere.Tũ uero præcipites e muris deturbãtes,machinasq; cõterẽtes,non sine cõtentu ex alto ad ima pepulere. quibus ĩ terrã procidẽtibus arma simul, corporaq; proterebãtur.Deficiente illis ad clamandũ uoce,non sine prõptitudine tamẽ persistebãt.Cũ autẽ eorumqui supra murũ expirauerãt corpora armis spoliata intuerentur facinoris magnitudine cõmoti, contumeliã ferre nõ poterant,uerum aspectu illorum conturbati parumper quid agerent ĩcerti morabãtur,ut ĩ gymnicis certaminibus ij qui a labore aliquãtulum respirant,facere consueuerũt. Sic se habentes miseratus Lucius tuba reuocari imperat.Ob hoc exultantibus Cæsaris militib⁹, & ut in uictoria mos est,arma quatientibus,Luciani dolore extiti,scalas denuo assumunt.Cumque turribus carerent,ad muros desperatione magna deferuntur.Hos igitur in hostes nihil peragentes,non eni

Lucij adhortatio.

Repelluntur Luciã milites.

Desperatio militum.

poterant, circũcurrens Lucius ne frustra pugnare uellent precabatur. Eoque modo suspirantes inuitosque a prælio adduxit. Sic murorũ oppugnatio tanto impetu cœpta, ac furore in hunc modum desijt. Cæsar ne hostes simili audacia ad muros denuo redirent, exercitum omnem, qui gestis rebus interfuerat, super mœnia constituit, docuitque per murum alium alio continue deferri ad tubæ somnum, quanquam nemine cogente, ut suis pugnandi peritiam adijceret, hostibus uero timor augeretur. Tristicia ob hæc Lucij militibus, ut in talibus fieri consueuit aduecta est, ac custodes derelicta urbis cura, uniuersa negligebant, ita ut ex simili incuria plærique dietim ad hostes pertrã sirent, neque abiectiores tantum, sed ex primoribus nonnulli id agerent. Versus est itaque ad conciliationem Lucius tantæ multitudinis, quæ indies deperibat misericordia commotus, iterumque ab inimicis quibusdam Cæsaris, qui pro seipsis uerebantur, persuasus ab incepto destitit. Postea uero quam Cæsarem, transfugas ad se uenientes benignius suscipere, multorumque ĩpetum ad conciliationem inclinare uidit, dubitare cœpit, ne illis aduersando & ipse traderetur, experientia quadam ad id facta, nec ĩcerta spe. Exercitum igitur ĩ unũ conuocauit, quẽ hisce uerbis allocutus est. Mens mihi fuit o cõmilitones patriam uobis restituere ac rem publicã tyrãnidẽ triumuirorũ & principatum intuenti, sed nec occasio affuit, Cassio Brutoque defunctis, Lepido insuper magistratus sui parte spoliato, Antonio longe a nobis pecunias dumtaxat in unum colligente, cum hic solus ad uoluntatem eius cũcta ministraret, Romanorum respu. ut figura quædã & irrisio effecta esset. Ea propter ad libertatem pristinã popularẽ statum ĩmutare cupiẽs, cum præmia militibus petita traderẽtur, monarchiam dissoluere arbitratus sum. Cumq; nihil profecissem, ĩ cõsulatu meo necessitate id quędã efficere tẽtaui. At hic nõ mediocri me apud milites calũnia affecit, quasi sortiones ipse prohibuissem, agricolarũ ductus pietate, Hoc profecto diutius me latuit. Sed neq; cũ ĩtellexissem quicq̃ in animum induxit meũ. Incolas qui sortiones uobis præbituri essent, ad me inclinantes intuens. Verum nonnullos hæc calumnia ad ambitum induxit, & ad illum ueluti in nos pugnaturi, ut existimant delati sunt, cum tempore a seipsis militare formidantes. Hæc ego uobis testor, qui potiora elegistis, & ultra posse tam ingentia mala perpessi estis. Victi quippe sumus non ab hostibus, sed a fame, quoniam a præfectis nostris derelinquimur. Mihi quidem honeste cesserit pro patria ad extremam pugnasse fortunã, & honestã laudem usq; ĩ finem a conscientia mea suscepisse. Sed nec propter uos deficiam, quos gloriæ meæ fautores semper habui. Mittã ad

Lucij oratio ad exercitum.

Solus erat Cæsar.

De Cæsare loquitur

eum in cuius manu potestas est, rogaboque ut pro salute uestra, me solum arbitratu suo enecet, uobis mei causa ueniam impendat, ciuibus & militibus quondam suis, & qui nihil usque nunc inique peregistis nec nisi honesta ex causa induistis arma, nec bello magis quam fame superati estis. Sic ille locutus est, nullaque iterposita mora tres ex potioribus, qui pro cæteris uerba facerent, ire monuit. Multitudo iureiurando assensũ præstitit, cum quidam ipsorum gratia, alij imperatoris mente ducerentur, ut qui optimus, & democraticus illis uideretur, & extrema tandem necessitate est superatus. Tres illi ad Cæsarẽ profecti exercitus utriusque genus, & eiusdẽ nationis edidere uiros, & qui una aliquando militassent. Affinitatis etiam illustrium, & parentum uirtutis meminere, quæ neque ad implacabilẽ seditionẽ eos impulissent, & quæcunque alia his similia ad sedandum eum retulerunt. Cæsar partem eorum insolentem intuens, partem pro sortionibus ultro depugnantem, arte usus in hũc modum reddidit. His qui sub Antonio militiam egissent, spõte ueniam elargiri uelle ueluti q̃ gratiam illi redderet, alios ut uoluntati suæ se subijcerẽt edicere, Hęc in conspectu omnium ab illo dicta. Vnum deinde ex tribus Furniũ priuatim ad se euocans, maiore caritatis spe erga Lucium, ceterosque proprijs exceptis hostibus incendit. Qui igitur Cæsari aduersabantur, separatim Furnium cum eodem locutum esse, eorum causa suspicati redeuntem conuicijs insectati sunt, Luciumque ut uel pro ipsis cum cæteris iniret fœdus, uel ad necem usque depugnaret, exorarũt. Non enim priuatim ipsis inimicum Cæsarem, sed communem pro patria hostem extitisse. Lucius commendatis ipsis collegarum misericordia & caritate ductus, alios ad id munus eligere uelle ait, & neminem se potiorem esse inquiens, nullo præcone comitatus, iter arripit. Præcurrentibus nonnullis, qui Cæsari Lucium aduenire nunciarent. Cæsar obuiam illi prodijt. Conspicui itaque ad inuicem apparuere, amicis comitati, præclari quoque eodem uestis ornamento, militarem in modum pariter amicti. Lucius sepositis amicis, cum duobus lectoribus progressus est, simul mentem eius ab aspectu indicans, quem Cæsar proficiscens ad exemplum imitatus est, quasi beneuolentia quadam erga illum teneretur. Lucium deinde ad uallum properantem intuens, ut palam omnibus se ad eũ conuersum faceret præueniens e uallo progressus est, ita ut Lucio consulendi de se, ac iudicandi libertas esset, In hunc modum se a nutu, uesteque indicantes, ad inuicem congressi sunt.

Finis orationis Lucij ad exercitum.

Briuis, & artificiosa Cæsaris responsio.

Lucij audatia.

Cõgressus Cæsaris & Lucij.

Cum autem supra fossam constitissent, salute inuicem accepta, redditaque, Lucius prior hæc loqui orsus est. Siquidem exterus essem

Lucij oratio ad Cæsarem.

essem o Cæsar, turpe mihi existimarem in hunc modum a te bello superatum esse, turpiorem adhuc deditionem a me factam ducerem, cuius dedecus, atque erubescentiam facile a me ipso potuissem euitare. Ex quo uero cum ciue contendere, ac collega pro patria contigit, neutiquam indecorum mihi arbitror, huiusmodi occasione tali uiro in bello concessisse. Hæc quippe refero, qui minime quæcunque uelis pati recuso ob hoc enim in hunc tam ingentem, nullo fœdere a te habito, profectus sum exercitum, sed ut alijs, ueniam, & tuis congruentem rebus iuste expectem. Oportet autem hęc me indicantem orationem, pro illis & me æque diuidere, ut harum rerum causam a me processisse intelligas, & in me uno iram tuam esse colligendam. Neque fiducia commotum quicquam reprehendere uelle existimes. Intēpestiuum id quidem, sed ut ueritati potius innitar, quæ nemini me excepto nota est. Ego bellum contra te suscepi, Cęsar, non ut te superato principatu mihi assumerem, sed ut optimam rempublicam triumuirorum potētia patriæ nostræ ademptam, in melius restituerē, quod nec ipse arguis. Nam cum in unum cōuenissetis, fassi id imperium per iniquum esse ut necessarium & tempori accommodum esse iudicastis, Cassio, & Bruto persistentibus adhuc, cum illis conciliari minime possetis. At uero defunctis illis qui dissensionis huiusce capita fuere, aliorumque reliquis si quæ extiterant penit⁹ extinctis, nō bellantium illa respublica, sed uos formidantiū uisa est. Igitur quinquennij finiente principatu magistratus ad patrios mores reuocādos duxi, non fratrem patriæ ante ponens quem redeuntem ad id compellere ultro credidi, idque ut fieret in consulatu meo properaui. Quod si ipse occipisses solus eius rei gloriam assecutus esses. Ex quo igitur ut pareres minime tibi suadere potui, Romam proficiscens per uim ad id inducere putaui, ciuis existens, & notus, & cōsul. Hæ igitur suscipiendi a me belli causæ extitere. Hæ inquam solæ non frater, non Manius, non Fuluia, non sortiones eorum qui in Philippis depugnarunt, Non denique agricolarum misericordia, quibus propria auferebantur, Ex quo fratris mei legionibus, qui habitacula tribuerent, impendi, qui plura ab agricolis dementes militibus ascriberent. Sed tu hac me infamia apud eos aspersisti, belli causam a sortiones, a te transferens. Quæ ratio potissimū eos inuoluens in me cōuertit. Non enim sub me militare amplius, aut ut inique agentem ope prosequi confisi sunt. Dissimulare etenim bello utētem te oportuit ut uictoriam assequereris, & si hostis patriæ esses me hostem iudicare, in his, quæ illi conferre uidebantur ob famem consulentem. Hęc ipse tibi refero, me tuis concredens manibus, quicquid de me deliberes ut dixi clare ef-

fundens

fundens qualia de te prius sensi,& adhuc sentiens solus ad te profici=sci uolui. Hæc pro me dixisse sat erit. Pro necessarijs autẽ meis, amicisque & uniuerso exercitu, nisi si quid de me suspicari maius, quæ utilissima tibi sunt aperte consulam. Nihil inique eos ob mutuam inter nos contentionem egisse animo neque hominẽ quẽpiam fortuna utentem in re dubia prohibere eos, qui in casibus & opportunitatibꝰ propter te pericula subire uelint, cũ ex lege tua intelligãt difficulter saluari posse nisi uincerit. Sin hostile consiliũ ut suspiciosũ, & ĩfidũ respuis, hoc te adhortari audeam, ne amicos meos ob delictum fortu=namue punire pergas, sed in me unum uniuersa ingeras, cunctorum causam ex quo illos ab sententia mea penitus absolui, ne forte existi=mes audientibus illis, pro meipso studiose uerba facere. Hec cum di=xisset Lucius, & subinde siluisset, Cæsar in hunc modum illi reddi=dit. Sine fœdere ad me uenientẽ te intuẽs o Luci, e castris proprijs q̃ celerrime obuiã ꝓfectus sum, cum exterius adhuc esses, ut tui cõpos per te consulere, & ea dicere & facere posses, quæ utilia tibi esse arbi=trareris. Postq̃ uero delinquentiũ in morẽ, & peccata sua cõfitentiũ, teipsum potestati meę subijcis, nihil ulterius habeo quod redarguam ex his quę in me dissimulanter admodũ mẽtitus es. A principio q̃ dẽ me lædere instituens, nũc uel maxime lędis. Fœdera etenim mihi im ponens, a uictore & iniuria pariter affecto consecutus es, cum te, ami=cosque tuos, & exercitum sine fœdere mihi credidisti. Iram ademisti omnem, potestatem quoque eripuisti mihi, quam ex necessitate fœ=dus tibi impartiens attribui, quos æquius expugnasse fuit, & uos quę obuenissent patienter ferre. Verum quæ me digna sunt præponere institui, per deos per meipsum, & te Luci, hac spe qua erga me fiden=ter usus accessisti, neutiquã te falli sinam. Hæc inter se locuti sũt, ue lut e commentarijs quibusdam referẽtes elata uoce, quoad licuit, quę dicturi fuerãt ex animo prius meditati, seq; inuicem censentes, Cæ=sar Lucium laude & admiratione prosecutus est, quod nihil ut in ad=uersis imprudenter ignaueq; dixisset. Lucius Cæsaris modestiã, bre uitatemque loquendi uel maxime laudauit. Reliqui eorum quæ di=xissent ex utriusque aspectu facile tulere sententiam. Lucius deinde ad Tribunos militũ misit, ut exercitus signum a Cęsare exposcerẽt. Illi militum numerum ad eum detulerunt, quæ consuetudo nunc etiam a nostris obseruatur. Mosque est Tribunum signum expeten=tem diurnalium librum afferre regi, exercitus numerum præsentis continentem. Illi igitur signum assumentes, custodias quoque ad manus habere. Cæsare quæ sua essent, utrosque ea nocte custo=dire imperante, cum illuxisset, sacrificia inijt. Lucius exer=citum

Cęsaris respon=sio.

Principe digna oratio.

citum ad illum misit, arma deferētem, & ueluti in agmine ad iter apparatum. Milites Cæsarem ut imperatorem a longe salutarunt. Legiones quoque per partes statuentes, eo in loco, quo idem iussit firmauere signa qui sortiones deposcebant scilicet ac tyrones separatim ab illis distributi. Cęsar rite per actis sacris lauro redemitus, quod uictoriæ signum erat, tribunal ascendit, omnibusque ut arma ponerent eo in loco quo cōstiterant edixit. Cū deposuissēt qui sortiones expectabant, propius accedere monuit. Quibus cognitis ingratitudinē eorum improbauit, minisque conterruit. Hoc enim facturum esse illū iam antea cognouerant. Cæsaris igitur milites, siue consulto moniti, ut in rebus plærumque solitis, siue passione ducerētur ut ad uiros domesticos atque necessarios, destitutis ordinibus, quibus præsidebant, Lucius propius mouere gradum, ac ueluti commilitonibus suis circūfusi, arctiusque complexi fletum edidere, Cæsaremq; pro illis precari cœpere. Nec prius a clamore temperatum est, ipsis inter se complexis, & communicantibus dolorem, tyronibus quoque idem factitantibus, ita ut nihil inter eos diuisū, aut diuidi posse uideretur. Quo Cæsar a sententia propria excusus est, ut uix clamorem cohibēs, his proprios milites quieuerit affari. Vos o cōmilitones sic continue mihi aduersamini quasi nihil a me feliciter possitis cōsequi. Ego nuper militantes, ex necessitate cū Lucio militare existimo. Eos igitur plærumque nobiscum assuetos, & nunc a nobis conseruatos, alloqui in animo statueram, quid a nobis passi, aut qua gratia īdigni habiti, aut quid ab alijs maius expectantes, in me, uosque, ac seipsos arma mouerint. Hæc enim in quibus defatigor ad sortionem pertinent, quarum pars ad istos spectat. Quod si anuitis & id intelligam non suadentium, sed incessanter deprecantium esse signum, quæcunque cupieritis ultro indulgeam. Discedent quippe a reorum numero impune illi, qui in futurum paria nobiscum sentient. Vtrisque policētibus, gratiæ uotaque in Cæsarem reddita, ac nonnullis eorum quosdam attribuit ut susciperent. Multitudinem uero tabernaculū eo loco in quo prius consederat collocare iubet, donec urbes ad hyemandum opportunas & aduersātes in urbibus illis traderet. Ipse pro tribunali sedēs Luciū e perusia cum Romanorū legione ad se uenire iussit. Venere igitur plurimi e Senatorū numero, plurimi etiā ex equestri ordine, aspectu mœsto & miserando, ut in subita mutatione ꝑsistentes. Et cū Perusiā egressi essent, custodia urbi apposita est. Accedentibus illis, Cæsar Luciū penes se constituit, alij alios ex Cæsaris amicis Alios duces turmarū suscipere, præmonitos omnes in honore, & īsigni custodia

Victorię signū

Receptio exercitus ab imperatore.

Cæsaris reprehēsio ad suos.

Indulgentia reatuum prætéritorum.

ſtodia futuros eſſe. Peruſinos autem e muris deprecãtes, ſine Senatu exire monuit, uenientibus quoque indulſit. Senatores cuſtodibus attribui mandauit, qui non multopoſt interfecti ſunt, Lucio Emilio excepto. Is Romæ cum iudicium de C. Cæſaris nece haberetur, abſolutionem protulit, & ut omnes idem facerẽt, quaſi ſolutos omni odio ſuaſit. Peruſiam Cæſar militibus prædæ ſubijcere ſtatuerat. Verum Ceſtius quidam inſolentior, qui prelio geſto in Macedonia Macedonicum ſe olim appellauerat, domum propriam incendens, ſe, ſuaque iniecit igni. Hunc uenti inſurgentes per urbem effudere. Sicq; uniuerſa ciuitas conſumpta eſt. Vulcani dũtaxat templũ ſuperfuit. Hũc finem Peruſia habuit uetuſtatis gloriã, & dignitatis in ſe continens, quam ab Tyrrhenijs iampridem in Italia conditam, inter duodecim primas urbes fuiſſe memorant, & ob id Iunonem Tyrrheniorum more, in ea coli ſolitam. Qui reliquias urbis ex ſorte delegerunt, Vulcanum deum patrium, Iunionis loco ſtatuere. Poſtridie Cæſar induci as conceſſit omnibus. Exercitus neutiquam a tumultu conquieuit, donec nonnulli ex illis necarentur, & erant hi potiſſimum Cæſaris hoſtes, Canutius ſcilicet, & Caius, tum Flauius, Clodiuſque Bithynicus, alij quoq;. Et hic finis Lucij obſidionis in Peruſia fuit, bellumque hoc modo diſſolutum eſt, quod omnium grauius, ac diuturnius in Italiam futurum timebatur. Nam Aſinius ſtatim, & Plancus, Ventidius inſuper, & Craſſus, Ateiuſque, & quicunque eiuſdem factionis extitere, exercitum haud cõtẽnendum deducentes, tres enim ſupra decem legiones, equites quingentos ſupra mille pugnaces habebant, rati potiſſimam huius belli partem ex Lucio pendere, ad mare alius alio itinere profecti ſunt, quidam Brunduſiũ, alij Rauẽnas, nõnulli Tarantum. Fuere qui ad murcum profiſcerentur, Aenobarbũ, alij qui ad Antonium ſe traſſerent. Subſequentib⁹ cõtinue Cæſaris amicis, & inducias illis offerentibus, & recurſantes clade aliqua circa pedites maxime afficientibus. Ex his ſolus Agrippa, duas Plancum legiones, quæ in camerijs relictæ fuerant ſibi tradere ſuaſit. Effugit & Fuluia comitantibus filijs in Dicearchiam, Ex Dicearchia uero Brunduſium acceſſit, equitum tribus millibus illam ſubſequentib⁹, qui a prætoribus ueluti ductores ad eam miſſi fuerant. Eo ex loco nauibus quinque longis comitata, quæ a Macedonia aduenerant, alijs quinque prius exiſtentibus iter cœpit, cum qua & Plancus una profectus eſt, exercitus reſidua ob timorem delinquens, quæ Ventidium Imperatorem ſibi delegere. Aſinius, & Aenobarbus amiciciam, cum Antonio inire decreuerunt, miſereque ambo

Peruſia igne abſumpta.

Tẽplũ Vulcãi

Peruſiæ origo.

Flauius.

Rauennæ.

bo ad Antoniũ,transit im,commeatumque ut in Italiam celerrime ueniret pollicentes. Inter Hęc Cæsar alium Antonij exercitum,quẽ Fusius Calenus magnis copijs circum alpes deducebant,Antonium iam infensum sibi existimans,assumere tentabat,ratus si in amicitia idem permansisset,exercituum sibi conseruare. sin hostis fieret, magnam uim adijcere suis rebus. Id cum facturus esset,nec indecorum uideretur, Calenus morte præuentus est. Sic Cæsar ad utrunque occasionem nactus, ac illuc proficiscens,exercitum assumpsit. Celticã insuper prouinciam, Iberiamque suscepit,quæ olim ab Antonio parere consueuerant,Fusio Caleni filio ex nouitate pauefacto & uniuersa sine armis ullis exhibente. Sic Cæsar uno opere legiones undecim prouinciasque ingentes consecutus Prætores earum magistratibus absoluit,proprijsque appositis ad urbem se conuertit. Antonius hyeme persistente adhuc legatos,qui ad eum sortionem causa profecti erant,penes se detinuit quæ mente conceperat occultius adhuc cohibens. Ex Alexandria deinde Tyrum profectus, ex Tyro Cyprũ, Ex Cypro uero Rhodum,& Asiam enauigans, quæ in Perusia facta erant,intelligit. Fratrem igitur, Fuluiamq; causatus, & in primis Manium,Fuluiam Athenis morantem repperit ex Brundusio profectam. Iuliam porro matrem ad Pompeium fugientem,qui clariores circa illum extitere ex Sicilia triremibus ad eum præmiserunt. Lucius autem Libo Pompeij socer & Saturnin⁹ & alij quicũque Antonij magnificentiæ utilitate ducebantur,ut cum Pompeio societatem iniret,unaque cum illo in Cæsarem insurgeret,enixe suadebãt. At ille gratias Pompeio quam maximas habere, recepta matre professus est,easque in tempore redditurum fore. Se quidem cum Cæsare pugnandum esset, Pompeio,ut socio, in bello usurum. Sin in his, quæ pollicitus erat permansisset Cæsar daturum operam,ut Pompeium illi conciliaret. Sic ille respondit. Cæsar uero e Celtis in Vrbẽ profiscíscens ab his,qui ex Athenis uenerant, Antonij responsum satis intellexerat. Cæterũ rei effectum haud clare intuebatur. Itaq; qui sortiones suscepissent in Antonium irritare pergit,ueluti Pompeio agrorum cultores reducere tentante,quos ipsi possiderent. Multi quippe ex illis ad Pompeium se contulerant. Et quãquam ea persuasio facile eorum animis hæreret,tamen sortiones sibi assumpserant,prõpte in Antoniũ capiebant arma. Tanta illi uictoria in Philippis habita inter omnes gloriam attulerat. Cęsar Antonio,Pompeioque et Aenobarbo armatorũ multitudine lõge superiorem sese existimans,habebat enim ea tempestate legionum quadraginta haud inferiores copias,tamen cum classem nullam obtineret,& tempus ad eam

Fusius Calen⁹

Regreditur ad Antonij historiam.

Iulia Antonij mater.

eam præparandam minime sufficeret, Illi quingentas naues possiderent, ne Italiam circunnauigantes fame opprimerent, non inepte uerebatur. Hæc igitur animo contemplans, uirginibus quampluribus in connubium oblatis, ad Mecenatem misit, ut ex ijs Scriboniã, quæ Libonis Pompeij soceri soror erat connubio sibi adiungeret, ut si cõciliatione opus esset occasionem ad id promptam & paratam obtineret. Id intelligens Libo ad necessarios & ipse misit, & ut sponsionem eam cum Cæsare inerent persuasit. Cæsar Antonij familiares, & exercitus, quos suspectos habuit, occasione assumpta alios alio demittere curauit. Et primum quidem Lepidum in Libyam, ex decreto sibi traditam præmisit, sex Antonij legiones suspectiores deducẽtem. Lucium deinde ad se euocans ad fratris beniuolentiam adhortatus est, ut si qua Antonij sententia subesset, animo eius proprium illi crimem obiectaret. Exprobrauit autem illi ingratitudinem, qui tanto in honore apud ipsum habitus, nihil de Antonij mente retulisset, qui palam cum Pompeio cõuenisse diceretur. Hæc ego tibi fidens edisseram inquit. Defuncto Caleno exercitum, prouinciasque sub illo positas, ne principatus sui parte frauderetur, per amicos proprios Antonio disponere curaui, nunc insidijs eius apparentibus, omnia illa mihi subijcere institui, teque ad fratrem si abire cupis, adhibita uenia facile concedo. Sic illũ affatus est sine, ut Luciũ tẽtaret, siue ut quæ ab eo dicta essent, ad Antonium deferri cuperet. Lucius ut a pricipio iterum locutus est. Ego Fuluiam monarchiam esse intelligens, fratris mei exercitibus ad omnium uestrum directionem usus sum. Quod si nunc ad monarchiæ euersionem accedit frater clam palamq; illum proficiscar pro patria contra te gesturus bellum, quenquam erga me beneficum expertus sim. Sin idem dicit, & cum collegis ad id decernere intendit, tecum pariter in illum assumam arma, quousq; te monarchiam constituere nolle intelligam. Hoc enim pro patria semper anteponem, gratia simul, genereque reiectis. Sic Lucius retulit. Quem Cæsar ut prius admiratione prosecutus neutiquam se inuitũ & reluctantem ad fratrem missurum esse ait. Cæterum tanti uiri fidei Iberiam omnem, exercitumque in ea existentem, Speduceo, & Lucio præturam gerentibus, uelle committere. Sic Cæsar Lucium cum honore pariter, ac dignitate a se dimisit, ac his, qui sub eo militabant, haud aperte custoditum. Fuluiam interea morbo laborantem Antonius in Sicione dereliquit. Ipse e Corcyra in Ionium classe peruenit, haud ingenti uectus exercitu, nauibus solum ducentis, quas in Asia perfecerat enauigans. Sentiens deinde Aenobarbum magno

Mecenas. Fallacia. Lucij respõsio Speduceus. Sicion. Corcyra

exercitu,& ingenti classe ad se properare,cũ nõnullis haud satis tutum ex induciarum præmissione uidetur.Fuerat enim ex his Aenobarbus,qui in causa pro Caij Cæsaris nece habita,in damnatorũ numerum relati ulterius inter proscriptos habebantur,& in Philippis contra Cæsarem & Antonium arma sumpserãt,nihil omnibus nauigare perseuerauit,& nauibus quinque præstantioribus euectus,ut fidem illi præbere uideretur,reliquam classem ex interuallo subsequi iussit. Aenobarbo deinde uniuerso exercitu,& classe,celeri remigio ad eum nauigante,Plancus Antonio proximus,formidine correpto est. Et ut cursum contineret, aliquosque ad Aenobarbum periclitandæ rei causa, ut ad uirum ambiguum emitteret admonuit. Antonius fœdere recepto,mortem prius subire uelle inquiens,quam formidine prælata salutem adipisci,nauigare pergit. Iam in conspectum uenerant,& rates præcedentes ex signorum uexillis apparebant, & ad cursum ut se inuicem adirent hortabantur,cum lictor Antonio ante proram assidens,ut mos fuit,siue quod ambiguum illum uirum ignoraret,qui tanto exercitu proprioque ad eos nauigaret,siue a generositate animi id expromeret,ut iferioribus dignitate uiris,signum e naui deponere imperauit,Quod ab illis factum est,nauemque ad Antonij latera nauis appulere.Ibi se inuicem dignoscentes complexi sunt Domicij exercitus Antoniũ iperatorem appellauit.Quo facto,uix tunc quidem Plancus fiduciam assumpsit. Antonius Aenobarbo intra nauem propriam recepto in Paloentam adnauigauit, quo in loco peditatus eius seruabatur.Aenobarbus tabernaculum egressus Antonio loco cessit.Inde ad Brũdusium uenere ambo,qui locus a cohortibus Cæsaris custodiebatur.Brundusini Aenobarbo ut hosti ueteri, Antonio ut hostem adducenti clausere partas. Anrcnius animo turbatus,& id lenocinio quodam fieri existimans,se autem Cæsaris mãdato prohiberi aditu urbis,Isthmum muro pariter,fossaque ualauit. Est autem ea urbs insulæ in modum telluri addita,stagno lunæ in formam circunclusa, ita ut præciso colle, & muro communito,neutique ex continenti ad illam ire liceat. Portum igitur Antonius magnitudine amplissima,insulasque in eo existentes, crebris custodijs omni ex parte circunsepsit,& ad maritima Italiæ præmittens,ad opportunitatem incitabat omnes.Iussit & Pompeium Italiæ inferre classem,& quæcunque posset bello inuadere. Ille Menodorum magna classe, quatuor legionum instructum apparatu in id bellum misit, qui Sardiniam Cæsari parentem, duasque in ea legiones sibi assumpsit,ob Antonij conspiratione cum Põpeio,metu territas. Italiæ itaq; Sigiuntã i Ausonia Antoniani sibi uendicarũt Thurios

Plancus omni in loco timidus

Audax lictor.

Paloenta.

Portus Brundusij.

Menodorus.

Sigiunta Ausoniæ.

& Consentiã

& Consentiam Pompeius obsedit. regionē quoque equitibus attribuit. Cæsar subita aggressione omnibus ī locis cōfesti facta, Agrippam, qui Ausonijs bello laborantibus afferret opem in primis misit. Agrippa ex itinere, qui tellurem ex sorte cōsecuti erāt, ex interuallo sequi iubet, quasi in Pompeiū sumpturos arma. Illi ex Antonij sententia hæc fieri intelligentes, clanculū ad propria uertere gradū, quæ res Cæsarem maxime conterruit, Brundusium itaq; proficiscēs alio comitāte, exercitu his ipsis a casu obuiat admonetq;, & qui ab se ī coloniјs distributi fuerant uerecūdia correptos iterum reuocat, inter se secrete uolutantes Antonium Cæsaremq; inuicem conciliare uelle, ut si non obsequeretur Antonius, ipsi Cæsari ope adsisterent. Cęsar in Canusio per nonnullos dies morbo conflictatus est. Omnino igitur secundum multitudinem Antonio superior, Brundusium adhuc circunuallantes reperit, nec aliud quam prope assidens castrametabatur, & quæ fierent intentus obseruabat. Cæterum Antonius munitiora quæque facile adeptus, ut pote qui multo plura tute expugnare posset, exercitum ex Macedonia summa celeritate ad se euocat. Interim circa uesperam naues longas rotundasque clanculum populari multitudine repellere statuit, quæ deinde per diem ex interuallo nauigantes atque armatæ cursu caperent, ueluti e Macedonia tunc primum redeuntes, ut intuente Cæsare, machinas ab ollo destituras ipse inuaderet, quibus Brundusinos aggredi sperabat, turbato Cæsare, quod nihil illis pręsidij afferre posset. Circa uesperom utrisque nunciatur Sigiuntam ab Agrippa occupatam fuisse. Pompeianos a Thurijs reiectos, circa Consentiam adhuc habere castra pro quibus Antonius conturbatus est. Cum uero Seruilium ducentis supra mille equitibus stipatum ad Cæsarem transisse nunciatum est, Antonius nulla interposita mora, ab ipsa statim cœna, cum amicis, quos paratos reperit, & equitibus fere quadrigentis audacissime prouectus, mille & quingentis circa Yriam urbem quiescentibus, celeriter inuehitur, eosque nullo marte sibi ascișcit, Eademque die Brundusium iterum redit. Sic Antonium ut inuictum, belli opinione in Philippis acti, uerebantur omnes. Qua gloria insuper elatæ prætoriæ cohortes, quę cum illo militabant, ad Cæsaris castra per partes proficisci ausæ sunt & cum eo castrametantes, conuicijs incessere, quod ad oppugnandum Antonium una conuenissent, qui eos iu Philippis saluos præstitisset. Reclamantibus illis quod in ipsos pugnaturi potius uenissent, sermones inter astantes cohorti, conuitiaque ad inuicem obiecta. Antoniani, exclusionem Brundusij, ac Caleni copiarum surreptionem referebant. Cæsaris milites contra Brundusij exclusionē,

Consentia.

Terror Cæsaris.

Canusium.

Stratagema Antonij.

Seruilius.

Yria urbs.

que exprobrabant. Ausoniæ præterea excursionem, quodque cum Aenobarbo percussore Caij Cæsaris, ac Pompeio communi hoste inijssent fœdus. Postremo Cæsaris milites quæ mente continebant cæteris aperiunt, quod Cæsarem uidelicet secuti essent, neutiquam immemores Antonij uirtutis, sed conciliationem inter utrosque meditati, in Antonium si abnueret sumpturi arma, & hæc etiam Antonij uallo appropinquantes referebant. Dum hæc inter eos agitantur, subinde Fuluiam decessisse nunciatum est, quæ ex Antonij querelis ualetudine correpta, ob eiusdem iram morbum sponte produxisse ferebatur. Egrotantem quippe reliquerat, neque cum relinqueret, adierat. Visum est itaque utrisque eius mortem in rebus haud quaquam cōtemnendis permaxime conferre, muliere ambitiosissima e medio sublata, quæ Cleopatræ zelo tam ingens exuscitasset bellum. Eius obitum Antonius perfacile perfessus est, ut pote qui mortis suæ causam a se prodijsse sciret. Erat Lucius Cocceius Cæsari & Antonio pariter amicus, & qui superiore æstate cum Cecina in Phœniceam a Cæsare legatus, Antonium adierat. Is redeunte Cecina, cum Antonio moram trahens commoditate temporis ad hæc sumpta, se ad Cæsarem iturum, quasi illum inuisurus simulauit. Annuente Antonio idem tentandi gratia, an aliquid ad Cæsarem nunciari uelit interrogat, litteras eius causa, se delaturum esse spondet. Cui Antonius quid ad inuicem scribemus, inquit, hostes existentes, nisi ut calũnias mutuo loquamur? Has enim per Cecinam iampridem scripsi, quarũ si cupis antigrapha ultro accipe. Quo dicto ridere cœpit. Ad hæc Cocceius non sinam, inquit, Cæsarem hostem dici, qui talem erga Lucium cæterosque Antonij amicos se præstiterit. Tum ille qui e Brundusio inquit me excluserit, nationesque mihi subditas, & exercitum tam ingentem sub Caleno eripuerit, hic amicis beniuolus solum tibi apparet. At is non amicos meos saluos esse, sed pro beneficio inimicitiam reddere uelle uidetur. Cocceius de quibus queretur intelligens, nihil ulterius acerbitatem eius irritare ausus, ab eo ad Cæsarem transijt. Qui cum illum aspexisset, cur non celerius ad eum redijsset admiratus est. Non equidem, inquit, fratrem tuum, ut inimicus mihi esses conseruaui. Tum ille, quid hoc inquit, Amicos inimicos uocas? & exercitus illis eripis & prouincias? Ad hæc cōuersus Cæsar, Non defuncto Caleno inquit, necesse fuit adolescenti filio, absente Antonio, tam ingentes concredere copias, quibus Lucius irritatus desæuiret. Asinius & Aenobarbus propinqui in nos uicissim uterentur, ex quo Planci legionem summa celeritate ne ad Pompeium transiret intercæperam, nam equites eorum in Siciliam

Nuncius mortis Fuluiæ.

Lucius Cocceius, de quo Oratius meminit

Cecina.

Mira arte hic inimicos nititur concordare

Optimum uerbum ad concordiam.

liam delati sunt. Ad hæc Cocceius aliter inquit hæc uerbo referũtur, quibus nec fidem adhibuit Antonius, quosque a Brundusio ut hostis exclusus est. Tum Cæsar nihil huiusmodi se mandasse, aut aduentũ eius cognouisse ait, neque cum hostibus eum uenturum credidisse, uerum Brundusinos ac præfectum eo loco derelictum, ob Aenobarbi excursiones a seipsis Antonium prohibuisse aditu, cum Pompeio cõmuni hoste conspirantem, & Aenobarbum parentis sui percussorem adducentem, decreto, ac iudicio, proscriptioneque damnatũ, & post bellum in Philippis habituum, Brundusij etiam urbem obsidentem Ionium porro omne in circuitu deprædantem qui insuper naues ei⁹ succendisset, Italiamque uniuersam excursioni, prædæque subijceret. Tum Cocceius conuenistis, inquit, cum quibus uelletis fœdera pariter inire, neque cum percussore aliquo fœdus inijt Antonius, nihil minus quam tu, parentem tuum in honore ducens. Aenobarbus porro in percussorum numero nequaquam fuit, neque decretum ullum in eum ex ira illatum est. Non enim consilij eius particeps fuisse dicitur, neque sic amico Bruto non ignouisse existimamus. Nec profecto uel modicum præueniremur succensentes omnibus. Neque cum Pompeio una depugnare pollicitus est Antonius, sed cum a te oppugnaretur, socium sibi assumere, aut illum tibi conciliare, nihil intolerabile hucusque peragẽtem, Tu autẽ & horum causam tibi assumis. Siquidem per Italiam bellum minime passurus est Antonius, neque etiam cũ his legationes initurus. Hæc quippe de Antonio confido. His auditis Cæsar quid Italiam inquit nominas? Me quidem cum ipsa Manius & Fuluia, Luciusque bello persecuti sunt. Neque Pompeius primum, uerum nunc Antonio confisus maritima inuasit. Ad hæc Cocceius, Non Antonio confisus, sed ab Antonio præmissus. non enim hoc tibi cælabo inquit ut reliquam Italiam, classem nullã continentem, ingenti classe percurrat, ni uos in unum conueneritis. Cæsar huiusmodi dicendi artem haud incuriose audire uisus, cum paulum se continuisset, in hunc modum retulit. Sed nec gloriabitur Pompeius nequam male nunc ex Thurijs expulsus. Cocceius sermonum ambiguitatem utraque ex parte intuens, Fuluiæ mortem cœpit recensere, modum quoque eius retulit, quodque ob Antonij iram grauius contraxisset morbum, & ex mœsticia in longum languisset, cum Antonius ne ægram inuisere curasset, & ob id mulierem interijsse non ambigeret. Ea igitur e medio sublata nihil inter uos inquit necesse arbitror, quam ut eorum quæ subdubitatis uera fateamini. In hunc modum Cæsarem leni⁹ Cocceius, ea die apud illum hospitatus est, & ueluti iuniorem maiori natu nonnihil ad Antoniũ

Excusatio Cæsaris.

Optimum uerbum ad concordiam,

Prudentis responsum ad suspitionem.

Verba Cæsari grata.

mittere suasit. Ille belligerenti adhuc quicquam scribere uelle renuit non enim illum ad se scripsisse. De matre uero eius palam se queri professus est, quod cum illi generis affinitate iungeretur, præ cæteris que ab se coleretur, diligereturque, ex Italia fugisset, quasi apud nemi nẽ filio excepto diuertere liceret. Hæc quidẽ Cæsar studiose machinatus est, & ad Iuliã præmittere curauit. Cocceio egredienti exercitum, multi ex præfectis & ordinum primoribus exercitus mentẽ pro didere Cocceius cum alia multa tũ hæc etiam Antonio referre studuit, ut si Cęsari se minime cõiungeret, milites i eum pugnaturos esse sciret, Cõsuluiq; ut Pompeium ab his quæ populabatur auertens, in Siciliam præmitteret. Aenobarbum etiã aliquo legaret, dum inter utrosque fœdus iniretur. Matre itaq; illum adhortante, nam a Iulijs genus deducebat, rubore motus uereri se dixit, ne succedentibus minime fœderibus, iterum cum Pompeio societatẽ inire cogeretur. Nõ desperante matre ea fore secutura, Cocceio insuper instantius urgente, & ampliorem spem ad huc illi pollicẽte, Antonius tandẽ assenssus est, Pompeioq; Siciliam redire persuasit, quasi eorum quæ promisissent concilia initurus. Aenobarbum in Bithyniã qui prouinciæ illi præesset delegauit. Hæc exercitibus Cæsaris cũ innotuissent oratores ad utrumq; inter sese decreuere, qui calumnias compescerẽt, quasi non iter illos iudicium laturi essent, sed inuicem conciliaturi ambos, Cocceium a seipsis ueluti communem utrisque amicum eligentes. Ex Antonij uero parte Pollionẽ nominarũt ex Cæsaris amicis Mecenatẽ qui Cæsaris & Antonio præteritorũ obliuionẽ primũ nunciarẽt, deinde i futurũ beneuolẽtiã utrique idicerẽt, Nuperrime autẽ defũcto Marcello q Octauiã Cæsaris sororẽ matrimonio sibi adiũxerat ex fœdere æquũ statuere Cæsarẽ Antonio eandem uxorem tradere, Quod celeriter effectũ est, seq; inuicem iperatores cõplexi sunt, ac cõfesti clamores ab uniuerso exercitu, laudationes ad utrũque, nulla iter missione per uniuersã diem, noctẽque patuerũt. Sic Cæsar, & Antoni⁹ Romanorũ principatũ denuo ter se partiti sunt. Terminos uero imperij Codropolim Illyriorum, quæ Ionij finium in medio potissimum sita est, inter se statuerunt. Antonio deinde ab oriente ad Euphratem usque fluuium, desuper populos, insulasque subesse. Cæsari quæ ad occidentem pertinerent, usque ad oceanum parere uoluerunt. Lepidum Libyæ præesse ab Cæsare concessum. Cæsari Pompeio inferre bellum, ni una conuenirent iniunctum est. Antonio Parthos adoriri, ob cladem pręter fœdera Crasso illatam. Aenobarbo easdẽ cũ Cæsare, quæ cũ Antonio fuissent manere sponsiones. Exercitum ex Italia utrũque posse deligere. Hęc nouissima

Inclinatio Cæsaris ad concordiam.

Iuriorũ familia

inter Cæsarem, & Antonium fœdera fuisse referuntur, ac confestim unusquisque ad ea quæ celeritate indigebant amicos premisere. Ventidium in Asiam Antonius, qui Parthos, Labienumque per ocium Siriam ad Ionium usque percurrentes contineret. Quæ uero Labienus, Parthique a Ventidio passi sunt, eo libro quem de Parthis scripsimus priuatim referuntur. Helenum autem Cæsaris pretorem magno impetu Sardos inuadentem, Menodorus Pompeij prætor iterũ e Sardis expulit. Qua ex re maxime conturbatus Cesar Antonij suasiones, qui Pompeium sibi conciliare cuperet contempsit ultro. Romam deinde reuersi ambo, nuptias solemni more celebrarũt. Et Manium quidem Antonius, utpote qui Fuluiam ad bellum irritasset, ad Cleopatre calumniam, neci tradidit, tantorum malorum causam afferentem. Saluidenum insuper perfidie apud Cæsarẽ accusauit, quod defectionem priuatim cogitasset, cum exercitus eius circa Rhodanũ deduceret sibique ad Brundusium castra habenti, per nuncios id ipsum intimare curauisset. Hæc igitur ab Antonio peracta non omnium tamen iudicio comprobata sunt, ob naturam eius subitã, nimisq; procliuem ad beneuolentiam. Saluidenum igitur Cæsar summa celeritate, quasi eo solo opus esset, ad se reuocauit, extemploque ad exercitum remissum, cum denuo reuerteretur, conuicijs prius impetitũ cõfodi iussit, Exercitum quoque sub eo existẽtem ueluti suspectum Antonio tradidit, Inter hæc fames asperius inuasit urbem, nullis ab oriente negociatoribus, ob Pompeij timorem, Siciliæq; adiacentis, maria adnauigantibus, neque ab occidente ob Sardiniam, & Corsicam, quas idem obtinebat, neque ex superioribus Lybiæ, ratibus eius utraque ex parte maria infestantibus. Quamobrem uniuersa calumnis referta erant, causæque uel præcipue ad contentionis duces referebantur, quos subinde increpabant, & ad conciliationem cum Pompeio inundam incitabant. Cæsare nec sic quidem conciliationem admittente, Antonius ut bellum in eum accelerararet ob famem hortabatur. Obstante pecuniarum iopia, descriptio in publicum prolata est, Eos uidelicet qui seruos possiderent, quinq; & uiginti drachmarum precio dimidium pro quolibet ad onera conferre oportere, quod alias bello in Cassium & Brutum gesto factum uidebatur. Conferre insuper & sortem qui ex testamentis fructũ suscepissent. Hanc descriptionem furibundo impetu turbatus populus statim lacerauit, questus eos, qui aeraria publica olim exhausissent, prouincias prede subiecissent. Italiam ipsam tributis, uectigalibus, & bonorum publicatione oppressissent, non in bellis ex acquisitis imperare posse, sed in proprios hostes ob domesticas solum crassari dignitates, quorum causa proscriptiones,

Manij mors.

Antonij natura

Saluidẽi mors.

Vrbis fames.

Descriptio.

proſcriptiones,& occiſiones,fameſque ex omni dolorũ genere emer=
ſiſſent,Et adhuc reſidua inter ſe partiri cuperent. Inſtantes itaq; cla
mabant,& eos qui minime una inſurgerent,reijciebant a ſe, eorũq;
domos diripere,ac igni ſubijcere uelle minabantur. Dũ igitur mul
titudo omnis tumultu fluctuat,Cæſar cum quibuſdam ex amicorũ
numero, & ſcutiferis paucis comitatus,in medium uenit, Eos allo=
qui,& querelam huiuſmodi ab his inquirere affectatus. Illi quã pri
mum in conſpectum uenientem fœde repulere,& nec ſe ſuſtinentẽ
aut offerentem amplius,uulneribus quibuſdam impetitum irriſere.
Quæ ad Antonium relata eſſent,ut illi opem afferret properabat.
Per ſacram igitur uiam deſcendentem non utique expulere ciues ue
luti ad Pompeij conciliationem iclinantem uerũ reuerti ſuaſerunt,
quibus cum minime pareret,repulerunt. At ille armatos quã plures
extra murum confidenter ad ſe aduocat,Non permittẽtibus illis mi
lites inter ſe diuiſi per tranſuerſa itinerum forique,uertuntur,obuios
quoſque cædentes.Sed nec facilis illis euadenti exitus, cum a multi
tudine oppreſſi locum fugæ haud quaquã inuenirent. Cædes igitur
immenſa oritur,plagæ undique & ab tectis ululatus,uoceſque ſtrepe
bant,Ita ut Antonio uix ſubter fugiendi pateret iter,Qui tamen Cę
ſarem ab inſtanti tunc quidem periculo abſoluit,& intra domus pe=
netralia tutum reddidit.Fugiente multitudine,ne reliquos aſpect⁹,
rei conturbaret,iacẽtia paſſim cadauera in Tybrim iacebant, ac ſub
inde aliorum inſurgebat fletus, corpora a fluuio delata contemplan
tium circũſidentibus ea militibus,maleficiſque. Quæ enim honeſta
erant ut domeſtica facilius ferre poterant.Verum hæc tandem non
ſine imperatorum odio,ac timore conſopita ſunt.Interim fames die
tim augebatur, & populus nil preterquã quieſcẽs ſuſpiria emittebat.
Antonius Libonis neceſſarijs,ut eundem ex Sicilia accerſerent,
ueluti magnum quippiam acturum,ex generi conſenſu ſuadebat.Li
boni quippe ſe ſecuritatem abunde præſtiturum. Quod ab illis ſum=
ma celeritate effectum eſt.Pompeius quoque Liboni aſſenſum præ=
ſtitit. Progreſſus igitur Libo ad inſulam quam Enariam uocant,in
anchoris conſtitit.Id intelligens populus,iterum in unum conuenit,
multiſque fletibus Cæſarem deprecatus eſt,ut Liboni ad eũ pro pa=
ce uenienti fidem ſecuritatemque pręmitteret. Itaque Cæſar quãq̃
inuitus tandem annuit.Populus inſuper Mutiam Pompeij matrem
ignem comminatus ni filium conciliaret,una miſit, Libo igitur ho=
ſtibus ad id inclinantibus,duces ut ad ſe uenirent adhortatus eſt,qua
ſi inuicem conceſſuros quæ illis uiderentur. Impellente itaque per
uim populo, Cæſar & Antonius Baias uſque progreſſi ſunt.Pompe

Tumultus po=pularis.

Via ſacra.

Periculũ noui tatis maximũ.

Libonis aduẽ=tus.

io interea ut pacem iniret alij omnes sine ulla dubitatione suadebāt. Menodorus solus e Sardis præmittens, ut uel bellum prosequeretur uel pacē ulterius differret, quasi fame pro ipso depugnante, & fœderibus cum placitum esset in melius illi longe successuris, hortabatur. Quibus cum Murcus aduersaretur Pompeius eundem tacite custodiri iussit, quasi imperium sibi asciscere querentem. Iam enim antea cum ob dignitatem, atque interiorem eius mentem grauiter ꝑferret, tum uel maxime ob hæc ipsa aspernari uidebatur, nec ulla in re colloquium cum illo inibat. Murcus ob hæc conturbatus Syracusas concessit. Ibi nonnullos ex custodibus se subsequentes contēplatus aperte de illo conquestus est. Pompeius ductore turmæ, ac Tribuno eius prius interfectis, qui Murcum etiam occiderent instruxit, feruntq; illum a seruis quibusdā interfectum esse, quos Pompeius ad tegendū scœlus crucibus affigi iussit. Non latuit tamen id odium in Bithynicum secundo exercens, ergo hominem bello inclytū, & qui a principio ob beniuolentiā partes eius secut⁹ fuerat, In Iberia benefactorem quondā suū, & ad illū sponte profectū in Siciliā. Murcus igitur in hunc modum perijt. Cæsaris deinde Pōpeiū ad cōciliationē impellentibus, & Menodorum ut regni cupidū palā arguentibus, qui non heri sui beneuolentia potius quā ut exercitū, prouinciāq; adipisceretur his obstaret, assentiens Pompeius multis nauibus ac sex remibus inclytis Enariā enauigauit, Indeq; Dicearchiam circa uesperam, insigni pompa & apparatu, inspectantibus hostibus cursum tenuit. Orta luce, modico interuallo, ignis pertransuersum intra mare fixis, asseres apposuere, per quas inferius additis stramentis, Cæsar, & Antonius ad ea quę tellури propiora erant applicuere. Pōpeius autem, & Libo ad id usque quod adnauigari poterat, modico subeunte salo, ne ad inuicem clamantes audirētur, firmauere ratē. Cū Pompeius se ad prīcipat⁹ cōmunionem Lepidi loco admitti posceret, Illi reditū in patriam dūtaxat polliceri dicerent, nullo confecto negotio ob inuicem digressi sūt. Legationes deide amicorū crebræ hic inde uolitabant, uarijs petitionibus ab utrisq; emergētibus. Petebat Pompeius ut proscriptis, & Caij Cæsaris ꝑcussoribus, qui secū una conuenissent, fuga sine dolo peteret. cæteris redit⁹ in urbe prębeſeretur. Substātiæ īsuper quam ꝑdidisset, restitutio illis fieret. Accelerātes itaq; ad cōciliatione partī a fame, partī a populo coacti, uix hoc quartū tandē annuere, ut a possidentib⁹ emerēt. Et hęc ꝓscriptis subide annūciarunt, sperantes hec ipsis abunde suffectura. At illi iam Pompeium ab Murci odium nō nihil formidantes, omnia hęc ultro suscepere, & ad Pompeiū profecti, ut fœdera iniret, suadebant. Ob hæc Pompeium

Murcus.

Siracuse.

Menodorus.

Dicearchia.

Matrũ auctoritatem nota.

ium ueſtẽ diſcidiſſe aiunt, quaſi ab illis proderetur, quorũ cauſa Menodorum pugnare, & ut prætorium uirum, ſolumq; beneuolum crebro conclamare cœpit. Demum matre Mucia, ac Iulia Antonij matre compellentibus iterum hi tres uiri in circũcluſum undique & ueterem conuenere aggerem, & cuſtodiarijs nauibus appoſitis in hæc conſpirauere fœdera. Bellũ inter eos terra mariq; diſſoluere. Negociatores omni in loco libere commeare poſſe. Pompeium cuſtodias quaſcunque in Italia habito ſubito educere. Seruos ad ſe fugientes non admittere, neque nauibus Italiæ oram ulterius percurrere, Sardiniæ, Siciliæ, Corſicæque imperare, alijſque quas tunc cõtineret inſulis, cæteris Antonio Cæſareque præſidentibus. Romanis præterea ex longo cumulati, ut illis mitteretur curam ſuſcipere frumenti. Peloponneſum ultra hęc ſibi aſſumere. Abſentem per amicum quẽ eligeret conſulatum adminiſtrare, & põtificem inter ſacerdotes nominari poſſe. Hæc Pompeio conceſſa. Illuſtrioribus pręter hęc reditus in urbem datus, niſi ſi quis ob necem Caij Cæſaris, decreto, aut iudicio damnatus exularet. Subſtantiam cæteris qui ex timore profugiſſent reddendam cenſuere, & quę exiſtẽtia illis ui ſublata eſſent, nauigantibus exceptis in integrum reſtitui debere. Proſcriptis, & his qui cum Pompeio militaſſent, quartam partẽ aſcribendam fore. Seruos liberos eſſe. Liberis cum a militia ceſſaſſent, eadem, quę Cæſaris & Antonij militibus conceſſa fuerant, præmia eſſe tribuenda. His itaque inter ſe conuenere, eaque conſcripta & ſignis proprijs munita

Veſtales.

ſacris uirginibus cuſtodienda miſere Romam. Poſt hæc ſortito ad inuicem ordine iter ſe hoſpitati ſunt. Primus in ſex remi Pompeius quæ ad aggerem proxima conſtiterat cæteros ad cœnam inuitauit. Deinde Antonius ac Cæſar, tabernaculo ſuper aggerem appoſito & ueluti ad occationem omnes in littore conuiuium egerũt, & fortaſſe ad ſecuritatẽ nulla ſuſpicione addita. quamquam nec ſi quidem negligenter ſe habuere, uerum naues ad eos acceſſerunt, cuſtodeſq; circũquaque pręſtitere. Et hienſibus pariter accincti clanculum ad cænam aſſiderunt. Ferunt Menodorum illis innaui conſidentibus, ad pompeium nuncium miſiſſe, qui ad hos uiros animum conuertere,

Suſpitio.

Menodori cõſilium.

& parentis fratriſque ſupplicia pariter ulciſci, Imperiumque paternum ex tam ſubita occatione uendicare illum admoneret. Se etenim ita nauibus prouiſurum eſſe, ut nemo poſſet euadere. Cui Pompeium, quæ genere eius, & neceſſitate digna eſſent, his uerbis reſpondiſſe aiunt, Menodoro ſine me hoc facere profecto licet, cui peierare fas eſt. Pompeio uero non utique. Deſpondere pręterea hoc cõuiuio Pompeij Filiã, Libonis neptẽ, Marcello Antonij primogenito

mogenito, Cæsaris consorbrino. Postridie consules in quadriēnium Antonium, ac Libonem primos creauere, contra constituente Antonio quem prius ipse eligeret. Post eos Cæsarem & Pompeium, deinde Aenobardum & Sossium. postremo iterum Antonium, & Cæsarem tertio tunc futurum consulem, sperantem eundem rempublicam populo subinde restituturū fore. Hisque peractis ab inuicem diuisi sunt Pompeius nempe in Siciliam enauigauit. Cæsar & Antonius Romam rediere. Quæ itelligentes Romani, uniuersaq; Italia, laudes passim concinebant, quasi ex gentili bello ad pacē aspirantes, filiorum direptione, custodiarum contumelia, seruorum fuga, agrorum populatione. denique agriculturæ uocatione, ac famis ad extremum ipsos opprimentis clade liberati. Sic proficiscentibus ipsis, ueluti saluatoribus publicis ubique sacrificia fiebant, Et in urbem uenientibus summo splendore, & apparatu obuiam progredi statuerant, nisi quod pompam euitantes illi clam noctu Romam ingressi sunt. Soli animo agebantur, qui agros sub Pompeio distributos aliis, ipsi ex sorte datos sibi assumpserant. Nam eandem tellurem simul uendicantes ut implacabiles hostes affuturos, seque cum licuisset inuasuros formidabant. At qui circa Pompeium moram duxerant, maiori ex parte Dicearchiam profecti, illumque complectentes, ac gratulātes Romam nauigarunt. Quo facto reliqua multitudo omnis exultabat, uoces uariæ cum lætitia & gaudio resonabant undique, tot prę claris uiris, tam insperate saluti redditis. Post hęc Cęsar ad Celtas tumultu concitos profectus est. Antonius ad Parthorum bellum intercœpit, ac senatu quæcunque fecisset, aut acturus esset ex decreto comprobante, iterum duces suos ad uarias orbis partes delegauit, et quæcunque alia animo cōceperat effecit. Instituit & reges, quos ipse comprobasset, tributis ex ordine descriptis, Ponti Darium, Pharnacem Mithridatis filium, Indumæorum, & Samareorum Herodem. Pisidorum Amintam. partis Ciciliæ Polemonem, aliosque aliis nationibus præesse uoluit. Exercitum uero quem secum in bibernis habete decreuerat, ex abūdanti ornare, & exercere constituēs, partim ad Parthienos misit gentem Illiriā, Epidāni quondā incolā, cuius opera Brutus in bello promptissime usus fuerat, partim in Dardanos aliam Illiriorū gentem, cōtinue Macedonibus bello īfensā, reliquuum in Epiro quæcunque in circuitu patet manere iussit. Ipse hyemem Athenis peracturus, Furnium in Libyam ire monuit, legiones quattuor quæ a Sextio tenebantur in Parthos deducturum, neutiquam satis fisus Lepidum eas Sxtioadepturum esse. His hunc in modum constitutis, hyemem Athenis cum Octauia uxore

Partitio cōsulatuum.

Lætitia publica.

Celtæ.

Darius rex, & alij ab Antonio instituti.

te egit, quemadmodum in Alexādria cum Cleopatra prius egerat. Quæ enim ab exercitibus missa fuerant solum detulere. Ipse simplicitate quadam priuati cultus, principantis loco usus est. Nam ueste quadrangula, calciamento Attico utebatur. Ante fores solitudo & quies, & egressus eius pari modo seruabantur, nullis præcedentibus signis duobus solum amicis comitatus, subsequentibus totidem seruis ad præceptorum contubernia, aut recitationes ferebatur. Conuiuium Græcorum more instruebat. Cum Grecis quoque hiemē una transigebat. Festiuitates & solennia cum cantu uicissim celebrans, assistente Octauia cui plurimum obsequebatur, ut pote ad muliebres lasciuias procliuis & subitus. Finiente hyeme, quasi alius effectus esset, iterum immutata ueste, aspectum quoque uariabat, nam signorū raptim multitudo, ducum, armatorumque fores eius obsidebat, uniuersa strepitu pauoreq; resonabāt. Legationes a pricipio silere iussę, tunc primum admittebantur, discernebantur & causæ, naues attrahebantur, & omnis alius apparatus simul mouebatur, & Antonius ad omnia præsens uentitabat. Cæsari interim a Pompeio fœdera prius inita dissolui uisa sunt, alijs ut existimant ex causis. Quas autem Cęsar palam referebat huiusmodi fuere. Pelopōnesum Pompeio Antonius tradiderat, poscens ut quæ sibi Peloponnesij deberent, ipse traderet, uel se suscipiente prouinciam, redditionem ipse assumeret, aut actio eorum in integrum maneret. At ille prouinciam super his minime suscepisse aiebat, ratus cum debitoribus una ascriptā esse. Turbatus itaque uel eorum causa, ut Cæsar asserebat, uel quod mente minus fideret, aut eorū zelo q exercitus maiores continerent excandesceret, aut a Menodoro irritatus, qui inducias potius quam firma fœdera inijsse illum diceret, naues denuo alias, remigesq; in unum comparabat, & ad exeritum oratione habita, omnino se apparare ob hæc necesse esse prædicabat. Deprædatores igitur clā denuo maria omnia infestabant, parumque aberat, Romanos a prima famis clade per urgeri, Sicut palam conclamarent, non ob malorum liberationē, sed ob quarti tyranni susceptionem, fœdera iter eos inita esse. Cæsar nōnullas a piratis naues assecutas nautas supplicio affecit, Qui cum se a Pompeio missos dicerent, rem populo ut acta erat, notā fecit, & ad Pompeium ipsum misit. Ille pro his uerba reddidit, deinde Pelopōnesi gratia contra postulauit. Quicūque igitur ex illustribus cum illo aderant libertis assidue parentem intuentes, quosdam ex his interemere, siue a seipsis meditati, siue Cæsaris gratia ut in Menedorum irritaret, quasi dominum in seruum adhortantes. Quidam etiam Menodori potentiæ aduersi libenter id agebāt. Et Pompeius ad contentionem

Hæc uestis apud nos proprie pithochiū dicitur.

Mirabilis uir.

Attēde dissensionis initium inter Sextū, & Octauium.

Pompeius belli causa.

tionem cum Menodoro continue agebatur. Hisdem diebus Philadelphus Cæsaris libertus ad Menodorum frumenti conuectandi causa nauigauit, qui Menodoro fidissimus, etiam de pugna eius ad Cæsarem agitare cœpit, pollicitus Sardiniam, Corsicamque cum tribus legionibus illi tradere, amicorum quoque multitudinē aliam adiịcere. Quod opus siue Philadelphi, siue Menodori causa processisset, ob calumnias ad Pompeium antea delatas, Cæsar confestim non admisit, meditatus pacem re & opere quemprimum soluere. Itaque Antonium ex Athenis Brundusium ad definitam diem euocauit, cum eodem de bello consilia initurus. Naues longas ex Rauenis, & exercitum ex Celtis apparatumque alium Brundusium, & Dicearchiā summa celeritate accedere mandauit, omni ex parte si Antonio placeret Siciliam, Pompeiumq; inuasurus. Et ille quidem ad definitam diem cum modicis applicuit. Non inuento autem Cæsare inde discessit, uel quod belli sententiam cōtra fœdera assumpti minime probaret, uel quod apparatum Cæsaris ut ingentem contemplatus formidaret. Non enim suspitio ineundi principatus ex animo eius penit⁹ excesserat, uel signis terrefactus id egisset. Nam ex custodibus ad tabernaculum eius excubantibus, unus a feris laceratus inuentus est, facie adempta, quasi ad indicium auferendum, cū neq; uocē emittere, nec a quoq̄ cum eo quiescentium audiri potuisset. Et lupum circa aurorā e tabernaculo eius fugientē Brundusini se uidisse dicerent. Ad Cæsarē tamē scripsit, neque īter eos cōposita fuerāt dissolueret. Menodoro quoque ne abiret, ut seruo eius fugitiuo cōminatus est. Fuerat enim Pompeij magni seruus, cuius substātiam Antonius, ut hostib⁹ ex lege uenundatam ad hastam emerat. Cæsar tamē nonnullos ī Sardiniam & Corsicam misit, sumpturos, quæ Menodorus illi tradidisset. Iam enim Italiæ maritima omnia custodijs multis occuparat, ne Pompeius iterum illa inuaderet. Ad hæc triremes alias Romæ, alias Rauenis commorari iussit, & exercitum plurimum ex Illirio accersiuit. Menodorum ad se profectum, liberum confestim ex liberto declarauit, & his quas adduxisset nauibus præesse uoluit, sub Caluisio prætore classem deducentem. Hæc constituens Cęsar, & apparatum ampliorem ī unū colligēs, bellum differebat, quest⁹ Antoniū neutiquam absentem opperiri uoluisse. Apparatum autē omnem cum ī unum contulisset, Cornificium ex Rauenis celeritatem Tarentū adducere imperat. Eo classem deducente ingens tempestas subito exoritur, & ex omni classe nauis, quæ Cæsari parata aderat, mari obruitur. Quæ res futuram calamitatem significare uidebatur. Inualescente dietim suspitione quasi præter fœdus id bellum iniretur Cæsar

Suspitio. Ostentum.

Pompeio fauebat Antonius

Lege in Philippicis.

quo suspitionem in populo dilueret, ad urbem misit. Ipse etiam exercitum edocuit, Pompeium quod mare latrocinijs inuaderet, fœdera inter eos iacta dissoluisse, Idque piratas sibi retulisse. Menodorum præterea interiorem eius mentem prodidisse referebat. Idque intelligere Antonium. Ob eamq; causam Peloponnesum, ut ad inuadendam Siciliam, pernecessariam sibi retinuisse prouinciã. Ipse ex Tarãto. Caluisius autem ex Sabinis, & Menodorus ex Tyrrhenia confestim deduxere, peditatum quoque omnem Rhegium accelerare iubet. Vniuersa denique summa diligentia, sollicitudineque parabat. Inter hæc Pompeius Menodorum ad Cæsarem transfugisse eo iam adnauigante audiens, ut utrique ad classem paratior adesset, in Messana Cæsarem opperiri statuit. Caluisio insuper & Menodoro inimicissimũ sed præcipue Menodoro ex libertis eius Menecratẽ uniuersæ classis pręsidem institu it. Menecrates circa uesperam inclinante iam sole in conspectu hostium ex alto oparuit. Illi i sinum supra cumas fuga deferũtur, ibique per noctẽ quieti perstiterẽt, Menecrates Enariam uersus iter arripit. At illi orientem luce, sinum circa littus, summissiori classe enauigare pergunt, ne hostes eum ad locum se cõferrent, ac repente Menecrates iterum in conspectu illis affuit magnaque ui ac celeritate ad illos propius accessit. Nihil igitur operæ precium in hostes longe a pelago diuisos se conari posse existimens, ad prærupta eos compulit. Illi igitur trudebantur simul, & ex nauiũ rostris in eos decertabant. Erat hostibus redeundi, inuadendique ad libitum facultas, & aliarum nauium commutatio per uices. Ipsi uero ex petris dumtaxat, & præruptis insurgebant. Cumque naues conuertere nõ possent, quasi e terra ad eos qui in mari erant depugnabant, neque declinare hostes, neque insequi potentes. Inter hæc Menodorus ac Menecrates se mutuo intuentes, omni alio postposito labore, cum ira, & acclamatione quampromptissime inter se naues concitant in eo uictoriam, & belli caput consistere arbitrati, qui alterum prælio primus superasset. Naues igitur magno impetu ab utrisque concitæ se inuicem concussere ambæ, & hæc quidem nauis, quæ Menodorũ uehebat, rostrum perculit atque confregit. Altera uero Menecratis gubernaculum prorsus euertit. Deinde manicis inter se complexi ferreis, neutiquã nauali opera indigebãt, utraque ad bellum firma persistente. Viri igitur ueluti e terra nihil laboris, aut uirtutis omisere, tela, crebra, sagittas, lapidesque emittentes. Cataractas, ad hæc proiecere, e nauibus per uim inscensuri. Menodori itaque naue eminente altius, cataractæ ad imum pronæ, faciliorem audacibus ad inscendendum præbebant aditum, & quę proijciebantur, ut pote ex alto, uehementiore

Bellum nauale iter Sextum et Octauium,

Cataractas põtes intelligit.

uehementiore ferebantur impetu. Occumbentibus plurimis, cum reliqui uulneribus affecti minus acriter pugnarēt, Menodoro brachiū sagitta traiectum est, telumque subinde euulsum. At uero Menecrates cum iaculo ad Iberorum forma, in multis hamis ferreis inserto, fœmore saucius, subito telum educere non posset, & ob id bello inutilis existeret, reliquos ad pugnam hortaturus constitit. Postremo intercæpta naue, seipsum mari iniecit. Nauis a Menodoro uinculis iniecta ad terram delata est, cum & ille nihil agere ulterius aut conari posset. Sic in læuo classis cornu, hunc in modum pugnatum est. Ex dextro autem Caluisius ad sinistrum sponte adnauigans, nonnullas menecratis naues fregit, fugientesq; in Peloponnesum insecutus est. Demochares Menecratis conlibertus, ac sub eo tunc quidem præturam gerēs reliquas Caluisij naues aggressus, partem in fugam uertit, partem ad petras compulit uirisque, ab his expulsis naues incendit, donec Caluisius ab insecutione se conuertens, fugientes retinuit, ignemque a cæteris inhibuit, ac nocte insurgente, omnes eo loco quo pridie morati sunt. Sic nauale bellum inter utrosque finitum est, in quo Pōpeij classis longe superare uisa. Demochares autē Menecratis necem non secus ac belli cladē egre perferens, duo quippe hi maritimis in rebus Pompeio perutiles in primis habebantur, Menecrates, & Menedorus omissis omnibus ex acie in Siciliam transiuit, ueluti Menecratis corpore cū unica dūtaxat naui, non āt uniuersa Pōpeij classe i discrimine periculoq; destituta. Caluisi⁹ quoad Demochares adnauigaret opperiēs, eodem loco, quo isederat morat⁹ est, haud q̄q̄ prælio decertare ausus, nauib⁹, quę potiores fuerāt, i bello amissis, reliquis uero ad ieundā pugnam prorsus inutilibus. Sed dū i Siciliam cursum mouere intelligit, paratis nauibus & ipse litus enauigare cœpit, ut sinū derelinqueret. Interea Cæsar multis nauib⁹, ingentiq; exercitu ex Tarāto Rhegiū applicuit ut Pōpeium circa Messanā quadraginta fere naues continentem inopine inuaderet. Id enim amici eius uel i primis suadebant, ut ex tempore tanto stipatus apparatu modica adhuc classe circunsepto prius q̄ reliquæ aduenirēt, subitus occurreret. Quibus ille Caluisiū opperiri statuens neutiquam assensus est, præfatus non utile consilium id esse, quod periculis obijceret. Eoque modo auxilia suorum intentus expectabat. Demochare in Messanam delato, Pompeius Apollophanem, & hunc quidem libertum eius Menodori & Menecratis loco, una cum Demochare classi præesse uoluit. Cæsar eorum quæ circa Cumas gesta erant, certior factus, Pontum adnauigare pergit, ut Caluisio obuiam prodiret, qui per portum, ut plurimum ad illum aduentabat, & iam ad Stylida delatus

Superatur Menecrates.

Demochares

Memoratæ pugnæ finis,

Aduentus Cæsaris.

Consilium.

tus, Siciliam uersus, moturus uidebatur. Pompeius ex Messana decurrens, postrema classis aggressus est, antecedentes quoque naues insecutus, mox omnibus inuectus, in pugnam prouocabat. Illi quã quam ab eo uexarentur, minime tamen se ad pugnam conuertere, non permittente Cæsare, siue quod in arcto bellum detractaret, siue ut a principio instituerat uenturos opperiri, nec sine Caluisio bellum inire cuperet. Tandem ex eius sententia omnes ad litus cõcessere, ibique in anchoris firmauere rates, ac simul a prora irruentes repellebant. Demochare duas ad quancumque earum, naues opponente tumultu concitæ aliæ ad petras deferuntur. Ibique per inertiam ut apud Cumas prius euenit, undis assurgentibus impleri collidique cœperunt, hostibus nunc ab insultu, nonnunquam ab regressu eas eludentibus, repellentibusque. Nec longe periculum aberat, cum Cæsar naui egressus ad petras ex alto se proripuit, & a pelago enatantes ad sese recepit, Ad montes quoque superius ire monuit. Cornificius uero, & quicunque alij prætores aderant se mutuo adhortantes, nullo mandãte, naues anchoris exoluunt, & in hostes, celeri cursu feruntur, utilius arbitrati aliquid potius agentes perpeti, quã per inertiam nullo prælio ab illis opprimi. Singulari itaque audacia fretus Cornificius, prætoris nauem primo impetu inuadit intercipitque, Qua ex causa Demochares in aliam subito desiluit. Labore igitur & cæde hunc in modum succrescentibus, Caluisius & Menodorus a longe nauigantes conspecti sunt. Non tamen a Cæsaris militibus e terra aut mari uideri poterant. Cæterum Pompeij naues liberiore pelago euectæ, eos aspexere, Quibus uisis retrocedere cœperunt. Iam enim nox imminebat, nec defessos recentibus opponere audebant. Horum aduentus reliquis ex priori inutilitate cõmoditatem attulit. Increbrescente quippe nocte nauibus egressi ad montes confugerunt, ignibusque passim incensis, cæteris nauigantiũ aduentus signa prodiderunt. Eodem igitur, sine cibo & obsequio ullo omnium indigi per noctem traxere moram, quos Cæsar simili modo affectus, & hinc inde discurrens solabatur, & ut ad lucem usq; perferrent suadebat. Laborante itaque inter milites Cæsare, atque sustinente, cum Caluisius nondum adesse cernerentur, neque ex nauibus quicquam utile sperari posset, illo ad tempestatem enitente atque occupato, fortunæ benignitate quadam tertia decima legio ad montes propius accessit, extemploque milites intellecta clade per aspera quæque ex ignibus iter arbitrati, cœpere cursum. Eo loci imperatorẽ cæterosque cum illo fugientes cõspirati, labore fameq; cõfectos alij alios suscipientes cõseruarunt. Ad hæc primores ordinũ Cæsarẽ ad eorum

Periculum classis Cæsaris.

Fortunati milites.

Tertia decima legio.

rum tabernacula ducentes, cum nemo ex seruis ut in nocte, tumultu que turbatis, atque diuisis superesset, consolati sunt. Dum igitur uaria ad loca qui se saluum esse dicerent emittit, Caluisius cum nauib9 adesse nunciatur. Sic duplici & insperato fortunæ euentu recreatus paulum cõquieuit. Orta quamprimum luce ad maria uisum dirigit, ac naues igne succensas flagrantesq; intuetur, nonnullas semiadustas & adhuc ignem sustinentes, quasdam derelictas. Velis ad hæc, gubernaculis, uasisque passim repletum mare. Ex is uero quæ integre mãsissent, non nullas maiore ex parte laborantes. Caluisium itaque in aciem constituens, rates, quæ celeriores aderant, in transuersum obiecit hostibus, quiescentibus illis, siue ob Caluisij aduentum, siue quod insurgentes aggredi pararent. Sic utrisque classem continentibus a circa meridiem notus creber paulatim surgens, inter angusta ac mari peruia undas ingentes extulit. Pompeius intra Messanæ portus classem continebat. Cæsaris naues iter prærupta litorum, & importuosa quæque per compulsæ mutuo ac petras trudebantur, ponderibus minus integre illas continentibus. Menedorus tempestate, quamprimũ orta, utilius fore arbitratus ad interiora pelagi sese contulit, ibique ĩ anchoris classem sistit, leuiores ob profunditatem sustinens undarum motus, remigium præterea erexit, ne ab ĩpetu ferretur, quem aliqui uicissim imitati sunt. Reliqua autẽ multitudo dum uẽtorũ motum, ut in uere sito inclinaturũ putat, naues anchoris utraq; ex parte, a pelago pariter, terraque firmauit, ratesq; inter se fluctuãtes, contis ad inuicẽ propellere cœpit Vehementiore deinde insurgente uento, omnia in unũ confusa sunt, uauesq; ab anchoris excussæ, passim conteruntur, & ad terrã delatæ ad litus colliduntur. Clamor itaq; confusus oritur ab his qui trepidabant, simulq; querebantur, & se inuicem ĩter tumultũ inuocabant. Non enim uoces discerni poterent, furente uento, nec gubernator ac remige quicquem differebat aut peritia artis aut ĩperio, sed confusio inter omnes par erat, siue intra naues, siue cum quis ab illis excidisset, undis, æstu, lignisq; propellentibus, mare autem uelis, remis, uiris, cadaueribus inundabat. Si uero quis effugiens ad litus enataret, uel ad terram illidebatur, uel ad petras impellente unda trudebatur. At cum mare scinderetur, quod circa litus plærumque euenit, insuetos nouitas rei cõturbabat, & rates tũ uel maxime circunlatæ in unũ ferebantur conferebanturq;. Ventus quoq; ut in nocte difficilior erat ad ferendum. cũ non in luce ulterius sed in tenebris obruerentur undis. Fletus igitur per uniuersam noctem resonebãt. Necessariorũ porro ĩuocationes per lit9 discurrẽtiũ, & qui ĩ mari erãt nominati appellantiũ opplerãt aures. Vlulat9 ad hęc & gemitus, cum quos ĩuocarent,

Felicitas cęsaris

Menodori consilium.

Clamorẽ atẽde

Periclitantium mira desperatõ

rent, ueluti defunctos, nullis exhibitis uocibus lugerent. Contra eorum, quos per pelagus unda inuoluerat, & in litore existentes ad opē conclamabant, audiebatur fletus. Admirabilis quædam malorum facies utrisque inerat. Non enim mare dumtaxat his, qui in ipsum desilierant, aut naues incenderant, terrorem afferebat, uerum fluctibus lōge periculosior imminebat tellus, ne incumbens illis unda inter saxa, petrasque collideret. Nouis itaque modis inter æstus uexabantur, telluri proximi, nec illam ingredi, nec ab illa in pelagus demum regredi, aut in medio consistere potentes. Nempe angustiæ locorū, & natura inaccessi littoris, & incumbens unda, uentusque ab astantibus aspirans montibus, & in procellas uarie confractus, profundi quoque maris separatio in utranque partem prouoluta & exæstuans, neq; manendi illis, neque fugiendi præbebat aditum. Tenebræ ad hæc intensæ, nocte potissimum obscura turbarant omnia ut se minime intuentes morerentur, quidam conturbati & clamantes, alij taciti casum sustinentes. Erant qui se inuicem conficerent, quasi omni salute desperata. Instante huiusmodi clade, omni animaduersione longe maiore atque grauiore, ita ut fortuitorum quoque spem ex animis adimeret, subito illucescere, & uentus paulatim dissolui uisus, & hebescere, & cum sole penitus extingui et subinde uento undaque cessante, uix in longum tamen fluitantia quieuere æquora, ut tam ingentis tempestatis motus incolæ earum partium, haud unquam se meminisse dicerent. Hæc igitur consuetudine & opinione amplior, maiorem Cæsaris nauium uirorumque contriuit patrem, cum etiam bello quod superiore die gestum fuit plures amisisset. His ergo duobus fortuitis inuicem conflictatus casibus, ad Hipponium eadem nocte per montes summa celeritate perrexit, tantæ rei cladem haud intueri sustinens, cui nihil præsidij ferre poterat. Ad amicos etiam, ac prætores misit, ut omnes parati assisterent, ne qua aliunde, ut in aduersis, subita calamitas insurgeret. Misit & pedites ad uniuersa Italiæ litora, ne ob recentem casum aliquid e terra moliretur Pompeius. At ille nihil tale meditatus, non ad præsentis classis reliquias, abeuntisue, instante adhuc tempestate quicquam molitus est. Sed scaphas ex his quæ poterant adhuc annectentes, & uēto ad Hipponium ultro nauigantes aggredi neglexit, siue quod cladem illam abunde sibi sufficere putaret, siue ad consequendam uictoriam esset inexpertus, siue ut a nobis aliunde scriptum est, ad aggrediēdum mollis foret, & ignauus, ac solum insurgentes repellere contentus. Cæsari ne dimidium quidem classis ea ex tēpestate superfuisse creditū est, & id quod difficultate summa, ac labore. Derelictis igitur non nullis

Tranquillitas maris.

Hipponium.

Sollicitudo Cæsaris.

Pompeij Sexti molities.

nullis ad eius curam turbatus animo, Campaniā uersus iter arripit. Non enim alias naues cōtinebat, multarū indigus, neq; ad fabrican dum tempus aderat incumbente fame, populo quoque pro ineunda pace plurimum instāte, bellumque ueluti aduersus fœdera susceptū improbante. Pecuniarum quoque distinebatur inopia Romanis nihil conferentibus, neque tributa quæ meditatus erat, sustinentibus, promptis tamen ad ea quæ utilia erant, exequenda. Mecenatem ad Antonium destinat, ut de quibus nuperrime inter se questio erat, rationem redderet, eumque in societatem simul aduocaret. Cui si minus paruisset ille, armatos onerarijs nauibus in Siciliam præmittere statuerat, & omisso pelago, per terram inceptare bellum. Dum his curis āgeretur Cæsar, Antonium cum eo ad belli societatem conuenisse intelligit, uictoriam quoque e Celtis qui Aquitani dicuntur ab Agrippa per illustrem in bello habitam. Protinus itaque amici eius ac ciuitatum nonnullæ, naues illi pollicitæ sunt, simulque prestiterunt. Deposita igitur solicitudine omni, apparatū priore longe splēdidiorem raptim congregauit. Incipiente uere, Antonius ex Athenis trecentarum nauium classe comitatus, Tarantum peruenit, Cæsari auxilium allaturus, ut promiserat. At ille conuersa mente, naui bus iam fabricatis suos intulit. Vocatus denuo quasi sufficientibus his quæ Antonio aderant, & uicissim apparatis, alias occupationes protulit, ut iam clarum esset, illū cum Antonio in cōtentionem uenturum, aut societatem eius, ob necessariorum copiam, haud multifacturum esse. Antonius quāq̄ animo turbatus, tamen perstitit, ac iterum in societatem eundē uocare perseuerauit. Nam præbitione nautica defessus cum exercitu Italo, in Parthos indigeret, naues cū Cesare permutare constituerat, cum ex fœdere sancitum esset utrūque ex Italia copias posse diligere. Sed cum difficile ipsis uideretur, tū uel maxime Cæsari cui Italia ex sorte obuenerat, Octauia quæ pro illis posceret ad Cæsarem peruenit. Cæsar suos periculis obiecisse circa pontum aiebat. Illa Mecœnatem hoc exclusisse respōdebat. Ille Calliā libertū ab Antonio ad Lepidū missū esse, ut Lepidū in eum cōcitaret. Illa scire se Calliam, nuptiarū causa, ad Lepidum iuisse. Velle quippe Antoniū anteq̄ Parthicū iniret bellū, filiā eius Lepidi filio in uxorē dare, quēadmodū profiteretur. Sic enim Octauia. Antoni⁹ uero Calliā ut Cæsarē torqueret ad Lepidū præmiserat. Hec igitur minime admisit, ut aūt una in colloquiū ueniret illi annuit, & inter Metapontum & Tarātum cōuenere ambo, quo loco fluuius eiusdē nominis medius interfluit. Congredientibus ad fluuium illis fortuna quadam Antonius ex ripa ad occurentes naues properans, scapham

Aquitāi Celtæ

Cōmunis Italia quo ad delectus faciendos.

Callia.

pham solus insiluit,& ad Cæsarem quasi amico se concredens pertransibat. Quem cum intueretur Cæsar imitatus est. Sic fluuij in medio ambo conuenere, alterius in ripa uterque descendere uelle contendentes. Vicit tandem Cæsar, & ueluti ad Octauiam Tarantum profecturus in Antonij ripa penes eum simul constitit. Taranti quoq; ad eius diuersorium nullo munitus custode, pertrãsiuit, & noctu iuxta illum armatis nullis circũseptus, conquieuit Similia & ab Antonio postridie gesta sunt. Sic illis continua ad suspitiones ob principatus ambitum, & ad fidem subinde in necessitates mutatio inerat. Classem igitur in Pompeium præparandam Cæsar in nouum tempus distulit, Antonio in Parthos expeditionem ulterius differre nequeunte. Tradidereque ad inuicem, Cæsari quidẽ Antonius naues uiginti supra centum, quas propere Tarantum missas illi dedit. Cæsar Antonio bis mille Italos armatos, quos missurum se spoponderat exhibuit. Octauia insuper fratrem donis prosecuta est, & decem onerarias naues ex fortioribus, amplioribusque phaselis triremicis immixtis ab Antonio petitas, illi tradidit. Cæsar Octauię mille ad custodiam probatos uiros, quos Antonius eligeret elargitus est. Finiente uero principatus tempore, quod ex decreto tribus concessum fuerat, eundem denuo in quinquẽnium sibi desumpsere, nihil ulterius populo indigentes, Eoque modo ab inuicem disgressi sunt. Antonius in Syriam profectus est, Octauia penes fratrem, cum filia, quam ab ea substulisset, derelictis. Interea Menodorus, siue ex innata ꝓductione duceretur, siue quod Antonij minas extimisceret, qui eum tanquam fugitiuum bello adeptum abducere uelle dictitabat siue quod se minus ac sperauerat, in honore haberi cerneret, siue quod ab alijs Pompeij collibertis, assiduis impeteretur conuicijs, qui eum infidelitatis erga herum arguebant, & ad reditum, post Menecratis necem hortabantur, Fide data, acceptaq;, ad Pompeium septem sublatis nauibus fugam arripit, Caluisio classis præfecto nequaquam aduertente. Qua ex causa Cęsar Caluisiũ a prefectura classis amouit. Agrippamque eius loco pręesse uoluit. Cum parata adessent omnia, Cæsar classis exercitum hoc modo perpurgauit. Altaria primum maris in litore sita, alluuntur undis, multitudo omnis circũquaque magno silentio per naues assidet. Sacerdotes in mari considentes sacra faciũt terque per exercitum scaphis circũuecti, purgamina sacra deferunt, ducibus una adnauigantibus & purgamina extollentibus, ut ab exercitu infelicia quæque depellant. Diuidentes deinde ea, partem in mari proijciunt, partem altaribus impositam flammis adolent, ac protinus multitudo omnis ea benedicit. Sic Romani classem solent perpurgare.

Lege purgatione exercitus.

Hinc Virgili⁹

perpurgare. Cæsar igitur ea die ex Dicearchia discedere statuerat, eodemque tempore Lepidum ex Lybia, Taurum ex Taranto, Siciliam uersus mouere iusserat, ut illum tandem ex aurora simul & occidente, meridieue sequerentur. Sic Cesaris motus ea die omnibus prefinitus fuerat, decima solsticiali scilicet, quam nonnulli Romanorũ nouam lunam mensis appellant, in quo primo Cæsari exhibetur honos, cui Iulio pro quintili nomen est iditum. Hanc igitur diem Cæsar elegerat, religione fortasse mot⁹, ob parentem eius, assiduis uictorijs bello illustrem. Pompeius in Libæo Plinium Lepido opposuit, legionem armatorum, aliamque multitudinem leuiter armatam continentem. Ad hæc ab oriente in occidente usque, Siciliæ maritima omna, & in primis Liparam, & Cossyram insulas custodijs, præsidijsque munierat, ne Cossyra lepido, Lipara autem Cesari stationes quaidam ad inuadendam Siciliam offerrent. Precipuum uero totius classis in Messana collocauit, promptum quocũque in loco necessitas exigeret. Sic utrique apparatus suos tenuere. Noua luna sole iam radijs contingente terram, Lepidus ex Libya mille onerarijs nauibus, octuaginta longis comitatus cursũ mouet. legiones duodecim, equites Mumidas quinquies mille, aliumque apparatum ingentem secũ agens. Taurus ex Taranto ex Antonij nauibus numero centum ac trigita, duas supra centũ, dumtaxat aduehebat. reliquarũ enim remiges ex tẽpestate amiserat. Cæsar ex Dicearchia discedens, sacris, libaminibusque peractis, a prætoria naue in pelagus placidis uentis & immobili neptuno, marique nulla fluctuãte unda, ut aduersus parentis hostes properanti, propitij adesse uellent, uota obtulit. Inde nonnullis maris profunditatem ante se perscrutantibus, æquora permeare cœpit. Appius multitudine nauium stipatus, post eum classis custos sequebatur. Tertia a dicessu, die notus, incumbẽs, quãplurimas Lepidi naues onerarias euertit. Impetu tamen ab eodem in Siciliã facto, Plinium, in Libæo obsedit, plærasque ex urbibus sibi asciuit, quasdam ui cœpit. Taurus incipiente uento Tarantum denuo reuersus est. Appio circa Atteniẽsiũ rupes deducente classem, quædam e nauibus ad petras delatæ collid untur, nonnullæ inter abrupta ab impetu pelluntur, aliæ non sine uitio proiectæ sũt. Cæsar oriente tẽpestate in Eleatem sinum inhospitumq; profugit, sex remi dũtaxat unica amissa, quę circa rupes confracta est. Libyco deinde suscipiẽte notum, sinus in uesperam patescens commoueri cœpit, ita ut ex eo egredi non amplius liceret, aduersante loco uento, neque remirates continere, aut anchoræ ulterius cohibere possent, sed ad

Nota decimã solsticialem.

Notus classie uniuersæ.

Ventus Libycus.

inuicem inter petras collisæ truderētur. Atra incumbebat nox, eoq; periculum difficilius adhuc illis uidebatur. Increbrescēte clade, Cæsar cadauera humari, saucios curari iubet. Ipse e mari enatantes ulterius assumpsit, aliosque adornauit armis, exercitum quoque omnem qui supererat paulatim recreauit. Sex e nauium numero quę, grauiores fuerant tempestate contritæ sunt. Leuiorū sex supra uiginti amissę. Liburnicæ maiore adhuc numero disiectæ referuntur. Et cum ad reparandam classem triginta dierum spacio uideretur indigere, optimum factum uisum est, bellum in futuram æstatem denuo differre. Cæterum instante populo ob urgentem famem, naues magna celeritate litori appulsas reparare pergit porro earum onera, quæ corruptæ fuerant, tauri nauibus inanibus deuehenda transtulit. Vt igitur maiore in calamitate Mecenatem Romam ire monuit, ut eos qui ob magni Pompeij beniuolentiam elati fuerant, diligentia comprimeret. Non enim pręclari uiri memoria ab eorum animis penitus excesserat. Ipse qui tellurem sortiti fuerant, per Italiam discurrēs, hortabat, & ex timore eorum quæ gesta fuerant, perterritos ad spem erigebat. Eadem celeritatę Tarantum proficiscens, classem quæ sub Tauro erat contemplatus ad Hipponium rediјt, ped itatumque ibi existentem consolatus, nauium quoque fabricationem accelerare monuit. Et iam proxima aderat in Siciliam secunda profectura classis, cum Pompeius huiusmodi opportunitate neglecta, tot naufragijs insurgere haud æquum duxit, sed mari duntaxat, ac Neptuno contentus peregisse sacra, se filium eius uocitari passus est, ratus non sine dei auxilio, æstatis tempore, bis hostes naufragio obrutos. Ferūt ob hæc gloriabundum, solitam ab imperatoribus deferri chlamydem, neptuni in morem, ex purpureo in ceruleum mutasse colorem. Sperās igitur Cæsarem classem iam tandem soluturum esse, cum denuo naues pręparare, eademque æstate uenturum audiuisset, animo collapsꝰ est, ut qui cū īuicto homine & indesinenti apparatu, bellum se gerere animaduerteret. Ergo propere Menodorum, septem, quas adduxerat, stipatum nauibus qui classis subductionem Cęsaris inuiseret, & si quid posset uicissim moliretur, ire iubet. At is iam pridem animo turbatus, cum classis præfecturam nondum sibi reditam doleret, ac satis conscius cum his solum quas abduxerat, ob suspitionem ab illo demitti nauibus, fugam denuo inire statuit. Verum prius intra se meditatus, quemadmodum ad omnia sibi fidos redderet, qui illum sequebantur, aurum omne, quod secum habuit inter eos partitus est, & trium dierum remigio delatus, per mille, & quingenta stadia continue ꝓgressus est, primisq; qui Cæsaris classē obseruabant, fulguris

in motem,

Mari infelix Cæsar.

Cæsaris diligētia.

Mecenas.

Vanus Pompeius.

in morem subitus insiliens, protinusque regrediens, post duas aut tres ex custodiarijs nauibus e medio ereptas, ex onerarijs insuper, quæ frumentum conuehebant illi insurgentes, aut enauigantes, quasdam per uim submersit, alias uinculis iniecit, aut igne cremauit, Ita ut omnia tumultu ob Menodorum repleta essent, Cæsare absente, & Agrippa ad conuectandam materiem profecto. Ludibundus igitur ad arenã litori finitimam, atque palustrem. nauem per contemptum ultro impulit, seque a fimo detineri simulans immotus perstitit, donec hostes e montibus casum conspicati, ad eum ueluti ad prędam paratam decurrere. quibus appropinquantibus iterum conuersa naui cum risu abijt. Cæsaris exercitũ mœror simul & admiratio secuta est. Cum abunde id egisset, & utrum hostis an amicus foret prodidisset, tandẽ capto Rebillo consulari uiro, eundem libertati reddidit, quid acturus esset corde meditatus. Erat illi cum Mindio Marcello quodã ex Cæsaris necessarijs ante fugam priorem amicitia. His igitur qui circa se fuerant, Mindium transfugere uelle affirmat, deinde hostib⁹ proprior factus, Mindium ad se conferendi gratia ad insulã quẽpiã uenire rogat. Cũ accessisset, nemine alio audiente, se ad Pompeium ob iniurias a Caluisio illatas, cum classi præesset, transfugisse ait. Cæterum præturam suscipiente Agrippa, ad Cęsarẽ a quo nil mali pertulisset, redire uelle, si fides pręstaretur. Hæc Mindius absẽte Agrippa ad Messalã detulit. Inquid enim redeuntẽ insigni aliquo facinore emendaturum, quæ prius commisisset. donec autem fides præberetur, quẽpiam ex Cæsaris exercitu inuasurum, ad suspitionem euitandam, idque executus est. Messalã cum ueluti in re turpi nonnihil dubitaret, tandẽ assensum præstitit, siue quod has belli necessitates esse crederet, siue ex Cæsaris mente quicquã præsentisceret, siue intra se idipsum cogitaret, Sicque Menodorus ad eum fugit. Aduenięte demum Cæsare, in conspectu eius supplex procidit & ut fugæ causam minime reddenti, ueniã impartiri uellet, deprecatus est. Cęsar salutẽ illi ob inducias concedere respondit, & protinus clanculũ custodiri iussit. Triremium autem ductores ab ullo transferens, quocũque libuisset abire permisit. Parato exercitu Cæsar classem confestim mouit, & ad Hipponium enauigans, Messalam cum duabus peditum legionibus, quas ducebat in Siciliam, supra Lepidi exercitum transire imperat, & ad sinum qui ad Tauromenium deducit, castra ponere. Tres præterea legiones ad Stilida misit ac superum mare obseruaturas quæ fierent Taurum ad Scylaceum promõtorium, quod ultra Tauromenium adiacet, ex Taranto adnauigare iubet, quod ille ad pugnam,, remigiumque paratus protinus effecit,

Mindius Marcellus.

Messala orator eximius.

Astuta respon sio.

cit,& cum eo peditatus omnis pertransiuit,equitibus tellurem,Lib urnicis uero maria scrutantib⁹.Sic se habentibus rebus,Cæsar ex Hipponio decurrens,circa Scylaceũ sese obtulit,& susceptis ordinibus, ad Hipponium iterum rediјt.Pompeius ut a nobis prescriptum est, omnes ad insulam ingressus custodiri iussit, naues uero in Messana congregauit,ut quocunque opus esset auxilia dimitteret.Sic uterque in hoc apparatu constitit.Lepido interim ex Lybia onerariæ naues residuum exercitus quatuor legiones adducebant.Quibus ex Pompeiј parte Papias ab alto occurrit, easque ut amicos admittentes penitus euertit.Credidere quippe,naues a Lepido præmissas ad eos aduentare,& illæ quidem a Lepido tarde ferebantur. Sic ut iterum ad eas accedentes,ut priores alias hostiles arbitrati declinarẽt, donec ex ipsis alie combustæ sunt,aliæ captæ,quædam dispersæ,nonullæ in Libyam retro nauigarunt.Ex exercitu duæ legiones in mari submerse,ex quib⁹ nõnulli enatarũt,& hos quidẽ Tisinenus Põpeiј ꝑtor,ad terrã ꝓdeũtes iteremit,aliј ad lepidũ demũ redierũt q dã stati,aliј posteri⁹.Papias ad Põpeiũ reuers⁹ ẽ.Cesar ad Strongylã,unã ex qnq; Aeoli insulis,uniuersa classe,perscrutato pri⁹ pelago ex Hipponio ꝑuenit.Exercitũ uero ingentem in aduersa Siciliæ ripa contẽplatus in Peloride Mylis,& Tyndarie,Pompeium ibidem abesse credidit,eoque loco Aggrippam bellum gerere precepit.Ipse ad hipponium denuo rediјt,& ad Tauri exercitũ cum tribus legionibus Messala comite procurrit,quasi Tauromenium inuasurus absente Pompeio,qui insultum illi duabus ex partibus præbere uidebatur. Agrippa ex Strongyla ad Hieram enauigauit,& Pompeiј custodiјs minime eum sustinentibus Hieram intercepit,& sequenti die Mylas inuasurus uidebatur,Demochare Pompeiј prætore quadraginta duntaxat naues continente.Pompeius animaduerso Agrippæ impetu, naues quinque supra quadraginta ultra primas a Messana Demochari præmittit, Apollophane eius liberto deducente.Ipse cũ octoginta aliјs sequebatur nauibus.Agrippa nocte incumbente ex Hiera dimidium classis abducit,ueluti cum Papia solo congressurus.Visis deinde Apolophanis nauibus,ac octoginta aliјs aliunde prodeuntibus,protinus Cæsari indicat Pompeium cum magna classe in altũ aduentare.Ipse grauiores per medium educit, reliquas naues ab Hiera celeri festinatione aduocat.Erat apparatus utrinque longe splendidus,& turres e nauibus a puppe,prioraque eminebant. Quam primum igitur adhortationes ut equum erat,inter illos factæ, signaque e nauibus elata sunt,se inuicem aggrediuntur,hi quidẽ a fronte,aliј in circuitu,magno clamore & nauium impetu,uarioque stupore omnium.

Strongyla insula.

Hiera.

nium. Erant Pompeio naues perbreues agilesque leuitate ad iuadendum ad nauigandūq;. Cæsari uero maiores ac grauiores & ob id ad tarditatem pronæ, maiore tamē robore ad inferēdos ipetus, & ad uulnerandū haud euitari faciles, Ex uiris Pōpeiani ad pelagus ampli⁹ exerciti, illi firmiores ad bellandū. Hi non aggressionibus sed circūuentionibus solis longe superantes, maiorum gubernacula & transtra perfringebant, aut remos icidebant, aut omnino naues retrahebāt, & denuo incursionibus non minora inferebant damna. Cæsaris naues ex incursibus illas ut pote breuiores perfringebant. aut concutiebāt, aut omnino lacerabant, & cum in unum congrederentur, ueluti humiliores ab alto facile insilientes, coruos aut manus ferreas ad eas iaciebāt. At illi cum opprimeretur, in mare protinus desilientes, a Pompeij nauibus ad auxilia paratis, circū currentibusq; leuabantur. Agrippa ad Papiæ nauem potissimum delatus, & ad tigna que extra proram, nauis, eminebant magno impetu inuectus nauem perfregit, & ad infima usque disiecit, eosque qui in turribus constiterant excussi. Nauis mare per rimas protinus admisit, Ex remigibus igitur thalamiæ primum omnes destituti sunt, alij per foros elapsi, pōtum enatarunt. Papias ab occurrēte naui susceptus, in hostes iterum se conuertit, quē Pompeius e regione contemplatus, naues proprias ascensoribus uacuas, cum hostilibus iampridem congressas parum utiles existimaret classemque ab Hiera ad Agrippam aduentantē intueretur, signo dato suas cum ordine redire imperat. Quod ille in surgētes & se subide paulati cōuertentes effecere. Verū Agrippa incūbente acrius, fugam protinus arripiunt, nō ad litorū oras deducētes, sed quæcūq; fluuiorū uada, quæ i mari decurrentes egerant, ultro subeūtes. Quāobrem Agrippa prohibētibus illū gubernatorib⁹ tam exiguo pelago maiores naues concredere, in anchoris intra mare constitit, hostes si opus esset etiam per noctem aggressur⁹. Amicis deide illum admonētibus ne inani audacia frustra duceretur, neue exercitum uigilia laboreque cōfectum ulterius contereret, neque quieto, & tranquillo mari, ultra ac fas esset fidem adhiberet, uespera iam instante classem retrouertit, & Pompeiani triginta nauibus amissis, quinque solum ab hostibus adēptis, ad portum deduxere classem, cum necessaria plura perdidissent, & ab alijs adempta uicissim sustulisent, quos Pompeius laudibus prosecutus est, quod aduersus tam ingentes naues depugnantes, terrestre potius quam maritimum pertulissent bellum. Eos porro ueluti uictores, donis adornatos exortatus est, ut intra pontum, ut pote leuiores ob fluxum, morā ducerent, præfatus nō nihil se ad nauium altitudinē uelle adijcere. Et hic finis naualis pugnæ circa Hylas iter Agrippam

Corui machinæ sunt ad detinēdas rates.

Thalamiæ remiges ad remos sedentes.

Vicitur Pōpeij classis.

Finis memoratæ pugnę inter

Finis memora tæ pugnæ inter patriũ prætores primo gestæ.

& Papiam fuit. Cæsarem autẽ Pompeius,ut re ipsa effectum est,ad Tauri exercitum accessisse,& Tauromeniũ aggredi uelle ĩtelligens, propere Messana post cœnam adnauigat,parte suorum intra Mylas derelicta,ut Aggrippa illum denuo adesse crederet. Agrippa refocillato exercitu,quantum necessitas postulabat ad Tyndarida se dedentem est profectus,ac statim ingressus repugnantibus strenue ijs qui custodiæ præerant, repellitur. Adhæsere tamen ei aliæ ciuitates, custodiasque admisere. Ipse circa uesperam reuersus est. Iam Cæsar ex Leucopetra ad Scylaceum adnauigarat. Sentiens deinde diligentius Pompeium ex Messana ob Agrippam,ad Mylas peruenisse,ex Leucopetra supra pontum ad Tauromenium per noctem accedere statuerat,uerum classem adesse intelligens,ĩmutato proposito nõ per noctẽ clam adnauigare,cæterum per lucẽ alacri exercitu transire potius deliberauit. Omnino quippe Pompeium Agrippam opperiri existimabat. Perscrutato igitur per diem mari e montibus, cum hostibus uacuum esse deprehendisset,classem mouit, exercitum quantum naues capere potuerant,secum agens,Messala ad reliqui exercitus curam derelicto,donec naues ad eum redijssent. Ad Tauromenium itaque delatus,copias ueluti ingressurus emisit. Non suscipientibus ipsum custodibus,ultra Onobalam fluuium,& Veneris templũ classem impulit,& ad Archigetem cursum dirigit,deum quasi uallũ eo loco positurus,& Tauromenium abinde expugnaturus. Archigetes quidem ex Apollinis habetur simulacris,quod primũ illi sacrũ ĩstatuere,in Siciliam sedes transferentes. Eo in loco naui egrediens Cæsar,lapsus est,simulq; in terram cõcidit,& ob id retrocessit. Ipsi igitur adhuc constituenti exercitum, Pompeius magnis copijs occurrit. Res ĩmeditata,& summa admiratione uisa est. Iam enĩ ultra Agrippam,Cæsarẽ debellare crediderat. Aderat Pompeio equitatus e classe sublatus,& pedites alio ex loco protinus emicuere, adeo ut omnes trepidarent,in medio trium hostilium destituti copiarum,trepidaret & Cæsar,nescius que pacto Messalam accerseret Equites itaq; Pompeij primi trepidationem intulere, Cæsare adhuc metãte castra, Ad hos pedites classisq; superueniũt. Et forte quid magnũ a Põpeio perfectũ esset nisi quod belli ĩexpert⁹,nec trepidationis satis cõsci⁹ quæ Cæsaris castra inuaserat, dubiusque ne in uesperam pugnare cogeretur,a prælio abstinuit. Et eorum quidem pars in Coccineum montem ascendit Pedites propius ab hostibus haud satis fisi castra ponere, ad Phœnicem urbem diuerterunt. Ibique per noctem quieuerunt. Interim Cæsaris milites,uallũ perfecere,uerũ labore & uigilia adeo affecti sunt,ut ad pugnam ĩutiles esse uiderẽtur. Legiones tres Cæsari

Leucopetra.

Onobala fluuius.

Tẽplũ Veneris.

Archigetes.

Malum auguriũ ab euentu

Mons Coccineus.

ri aderant, Equites quingenti, nullis tamen equis assistentibus, Leuioris armaturæ mille. ex socijs sorte electis bis mille numero, exceptis qui ex ordine descripti fuerant. maritima ad hæc potentia. Peditatū igitur omnem Cornificio attribuens, aduersum eos qui terram ingressi fuerant, bellum iussit capescere, & quod necesse fuerat confestim exequi. Ipse prius quam illucesceret, ne ob hostibus circūueniretur, mare nauibus ingressus est. Dextrum cornu Titinio, Sinistrum Carcino attribuit. Liburnica igitur prouectus, ac omnes circūnauigans ad pugnam hortabatur. Post adhortationes uero, ut in periculo prætoria signa deponi imperat. Insurgente itaque Pompeio bis inter se congressi sunt, præliumque in nocte finitum est, Captis & incensis Cæsaris nauibus, nonnullæ breuiora uelorum erigentes, spretis montis, Italiam uersus cœpere cursum, quas paulo post insecutæ Pompeij naues, postremas earum auertentes quasdam abduxerunt, nōnullas incenderunt. Si qui ex ipsis e pelago enatantes in terram emersissent, a Pompei equitibus aut capti sunt, aut interempti. Alij ad Cornifici castra fugientes, ab eodem ad accurrentes insurgente, perimūtur. Seuiter armatis solum abire concessum. Non enim utile uisum est phalangem diffidentem commouere, assistentibus ex aduerso peditibus, & ut in uictoria sese extollentibus. Cæsarem inter ministros ad multam interim noctem considentem atque consulentem, utrū ad cornificium per medium tam ingentis naufragij, an ad Messalam potius aufugeret, fortuna quædam ad Abalam portum, uno armigero dumtaxat, comitatum attulit, nullis assistentibus amicis, aut scutiferis, ministrisue. Quidem itaq; e montibus casum suspicati, & ad rei fidem occurrentes ipsum animo corporeq; torpentē offendere. Quē ex cymba in cymbā transferentes ut lateret, ad Messalā tandē enim longe castra habentē detulere. Ipse q̄q̄ ministerij omnis indignus, ad Cornificiū Liburnicam propere emittit. Itē ad montes finitimos quosdam destinat, qui se saluū esse nunciarēt, uniuersosq; ad Cornificium præsidia afferre admonet, quem & ipse per epistolas certiorem facit, auxilia ad eū aduentare. Post hæc curato corpore cū paulū quieuisset ad Stylidam nocte processit, & ad Carrinam qui tres legiones sub Messala continebat per nuncios imperat, ut Liparā adnauigaret quem ad locum & ipse erat profecturus. Ad Agrippam quoque perscripsit ut periclitanti Cornificio Laronium cum exercitu celerrime ire iubeat. Mecenatem porro Romam ut proficisceretur, admōuit eorum causa, qui res nouas moliebantur. Ex quibus enī nulli titubātes supplicio affecti sunt. Messalam īsuper Dicearchiā præmisit, & legi

Superatur Cæsaris classis.

Necessitas hostes amicos reddidit.

Extema Cæsaris fortuna.

Sollicitudo, & industria Cæsaris.

onem,quæ prima nominatur, ad Hipponiũ adducere imperat. Hic est Messala ille quem tres uiri i Roma morte proscripserunt,& pecunias qui illum interfecissent libertatemque polliciti sunt. Verum is ad Brutum fugiens & Cassium defunctis illis exercitum per inducias Antonio tradidit, Quod nunc ad Romanæ uirtutis æmulationem commemorare libuit, quod eum proscribentem, in tanta clade solũ natus ĩ potestate,ut imperatorem tamẽ iuuit,salutique restituit, Cornificius cum a castris hostes facillime repellere posset,ex inopia coactus suos ĩ aciem eduxit,hostesq; ad bellum prouocauit. Pompeio pugnã capescere cum iјs,qui in armis dumtaxat spem haberẽt, detractante,fame coactus ulterius progreditur,& per mediũ eorum qui e nauibus perfugerant ipse classis expers iter capit. Aggressus deinde ab equitibus,acriter per media camporum asperis uero in locis,ab his, qui leuiter armati insequebantur. Numades hi quidem erant,ac Libyci,ut plurimum sauciato exercitu ab impetu repellitur. Quarta uix demum die ad tellurem inaquosam,quam ignis riuũ nominant, peruentum est,hæc ad mare usq; oppositos excludit agros, cursus etiam aquarum extinguit omnes,ac per eam finitimi nocte solum proficiscuntur,suffocationem exalantem, & puluerem cinere permixtum. Cornificij igitur milites neque noctu per ea loca proficisci audebãt, luna nullo emicante lumine,ob uiarum difficultates & insidias, neq; per diem facile carpebant iter suffocatione oppressi & angustia,pedes quoque illis ueluti in æstate caloreque adurebantur, potissimum qui nudi incedebant,& cum morã ducere nequirent,urgente siti,neminẽ insurgentem repellebãt hostem,sed indefessi uulneribus obijciebãtur undique. Cum ad exitus adustæ telluris peruenissent,alij apparuere hostes,quos nudos debilesque intuentes,contempsere primo,mox ad colla prosilientes incredibili audacia,quod uires suppeterent, opprimebat. Verum eos detinentes,salutis propriæ obliti,a calore laboreque conficiebantur. Auocante eos Cornificio,& fontem iam propinquum ostendente,tandem plures ab ipsis repellentes ĩterficientesque cessere. Cæterũ alij fontẽ occuparant hostes,& omnino Cornificio mœsticia extrema inerat,cũ sic se habentibus Laronius a longe apparuit,tribus cum legionibus præmissus ab Agrippa,non tamẽ adhuc an amicus aduentaret,clare intuebantur milites,uerum spe ducti, ac huiusmodi fore suspicari ad eum deferẽtur. Postea uero quam hostes, fontem deserentes,ne in medio eorum clauderentur animaduertunt, clamorem ob læticiam ingentem extulere,Reclamante ad eos Laronio,cursu ad fontem deferuntur,quos duces confertim haurire prohibebant, Qui uero minus paruisset,hauriretque auide extinguebatur.

Attende belli nouam formã.

tur. Sic ex insperato Cornificius, exercitus sui parte delata, ad Agrippam ac Mylas saluus peruenit. Et paulo ante Agrippa Tyndaridã acceperat, locum commeatu refertum, & ex mari accommodum ad gerenda bella, ad quem Cæsar equites, peditesque deduxit. Aderãt quippe illi ĩ Sicilia copiæ omnes, armatorum una ultra uiginti legiones equites ad uiginti millium numerum, Leuis armaturæ ultra quinque millia, Et adhuc Mylas. Ex Mylis uero nauicularias. Peloridam, & maritima omnia, Pompeij præsidia obtinebant, Quæ timore potissimum Agrippæ, ignes continue adurebant, quasi nauigantes incensuri, Vtraque etiam angusta locorum, circa Tauromenium, & Mylas, a Põpeio tenebantur. Exitus ĩsuper montium mœnibus occluserat, & Cæsarem a Tyndarida ulterius euntem, ne congredi posset infestabat. Rumore exorto Agrippam nauigare, ad Peloridam relictis circa Mylas angustijs locorum, sese proripit, eaque Cæsar protinus ĩuadit, & cum his Milarum & Artemisij exigua oppida, in quibus solis, boues fuisse memorant, & Vlyssis somnium. Fama deinde ex Agrippa ut inani euanescente, Pompeius angusta illa intercepta audiens Tisineum cum exercitu aduocat. Tisineo Cæsar occurrere decreuerat, cæterum itinere delapsus circa Myconium montem sine tẽtorio ullo pernox constitit. Imbre deinde uehementissime cohorto, ut autumnali in tempore, nonnulli ex armigeris scutum Celticum nocte perpetua supra illum tenuere. Horridi porro Aetnæ fetores, & ingentes mugitus, fulguraque circa exercitum late splendentia, illos terruere, adeo ut Germani præ timore e stratis exciti, auditionem earum rerum, quæ de Aetnæ fluxu referuntur non inanem inter tot admiranda arbitraretur esse. Post hæc Palæstinorum agros depopulatus est, & Lepidus frumentatum profectus illi obuiat. amboque circa Messanam locauere castra. Pluribus igitur prælijs per uniuersam Siciliam leuiter inter eos gestis, nullo insigni peracto opere, Cæsar Taurum qui Pompeij commeatus interciperet, & urbes necessaria illi subministrantes inuaderet, emittit. In qua re maxime exagitatus Pompeius, maiore prælio de omnibus decertare instituit, & peditatũ ueritus Cæsaris, cum classe longe superaret, ad Cæsarem destinat, & ut secum maritimo prælio de uniuersa re decernere uelit, expostulat. Cæsar a maritimis abhorrens prælijs ne fortuna interueniente concideret, cum ab illo denuo prouocaretur, iam mari assuetus, ac turpe ducens bellum detrectare, conditionem accipit. Statuta est illis dies in qua trecentæ naues utrique adessent, omnifariam telorum genera ferentes. ad hæc turres & machinas, quas ipsi excogitassent. Agrippa

Homeri fabula ĩ Odyssea.

Myconi⁹ mõs.

Aetna mons horrificus.

Messana.

Dies ad bellũ statuta

pa ultra hæc quædam instrumenta machinatus est, quæ arpagæ appellantur Harum forma huiusmodi fuit. Lignum quinque cubitum ferro circumplexum, fibulas ab utroque capite fixas continet, quarũ uni fax ferro curuata inhæret, alteri funes plurimi connexi insidẽt, falces machinis attrahentes, cum hostilis nauis ex impetu capta est. Cũ dies prælia destinata illuxisset, protinus remigũ contentio, clamorq; tollitur. Telorum deinde partim ex machinis, partim e manibus excussorum intuebatur multitudo. Ad hæc lapides ignemque ferentes machinæ, sagittæque uolitabant. Postremo naues magno impetu in unum delatæ, simul connectuntur. Hæ quidem e latere, aliæ e tignis proram superantibus, nonnullæ rostris concurrentes, quo ex loco uehementiores plagæ, concussiones, & insultus per maxime prodibant, nauesque ob id debiliores reddebantur. Quædam etiam pariter ferebantur remis insultantes, iaculantesque & ministerijs delapsos suscipientes manum denique ui, nautarum fortitudine, gubernatorum arte & clamore, nec non ducum adhortationibus & machinis strepebant omnia, Optimum itaque inter cætera apparuit falcis instrumentum, quod plærumque nauibus ob leuitatem a longe inijci, immissumque percommode funibus attrahi ad se posset. Non enim facile incisionẽ admittebat, ferro circumplexum, & longitudo eius inaccessibilem ad secundos funes prebebat aditum, quod nec antea præceptũ fuerat, ut falces quæ pillis annectuntur. In hoc igitur ut in re immeditata stupebant hostes, & repulsa naui, puppem inuadere certabant. Quod cum fieret æqua amborum conspiciebatur uis. Cum uero instrumentum accessisset, proprium tum quidem id erat opus. Appropinquantibus inuicem nauibus omni ex parte certabatur, seque mutuo inuadebant, nec facile hostes inter se dignosci quibant paribus adsistentibus copijs, & eisdem ut plurimum grassantibus armis, & eadem uoce Itala utentibus. Depugnantium quoque concursus ad utrosque ferebatur, & ex hoc insidiæ plurimæ uariæque prodibant, & diffidentia ad eos qui loquebatur. Inscitia denique maxima eos detinebat, potissimum in mari, cædibus armis, naufragijsque redundante. Nullam quippe experientiam belli omiserant, excepto igne. hunc enim primi insurgentes ob congressum euitarant. Inter hæc pedestres copiæ utriusque exercitus, cum timore pariter ac sollicitudine e terra ad mare prospectabant, eo in bello, propriæ salutis spem sitam arbitrantes. Nihil tamen discernere poterant, quanquam ad maria flectentes oculos, sexcentis nauibus magno ordine a longe consistentibus, Acclamationes solum eiulatusq;, qui modo

Arpagarum instrumẽta inuenta ab Agrippa

Nauale præliũ inter ipsos Cæsarẽ, & Põpeiũ

Optimũ falcis instrumentum

Difficile bellũ

quí modo ab his, modo ab illís reddebantur, audiebant, turresque íter se congredientes aspectabant. Agrippa plures ex Pompeij nauibus defecisse intelligens, assistentes quasi uictoria adepta adhortatus ad pugnam, ac fortiter incumbens nullo labore omisso strenue progressus est, quoad ui ingenti conati, milites, & turres prosternentes naues in fugam adigunt. Ex his septem supra decem celeri cursu reliquas antecedentes ad pontum deferuntur. Aliæ intercludente Agrippa, partim ab insequentibus ex impetu repulsæ sunt, partim insurgentes confracte, aut igne absumptæ. Quæcunq; uero in mari pugnam sustinebant, quæ gesta erant intuentes, seipsas dedere hostibus. Sic Cęsaris exercitus magno clamore uictoriæ hymnum in mari prodidit. Eius pedites uicissim e terra extulere uocem. Pompeij autem fletum edidere. Pompeius ipse ex classe se proripiens Messanam subito confugit, nulla peditum ob consternationem suscepta cura. Qua ex causa, & illos Cæsar Tisineo per inducias tradente suscepit, deinde equites ducibus eos exhibentibus pariter accepit. Tres ex Cæsaris nauibus mari immersę. Pompeij octo supra uigiti. Reliquę aut combustę sunt, aut redactæ in potestatem, aut ad terram compulsę perierunt septem, & decem duntaxat fuga elapsis. Pompeius ex itinere cognita peditatus defectione ad hostes, uestem immutauit, & ex i deratoria priuatim sibi induit. Ad Messanam quoque præmisit, ut quæcunq; licuisset classi propere inferrent. Quippe omnia iam pridem para tahabuerat. Plinium ex Lilybæo cum octo quas ducebat legionibus ad se summa celeritate aduocat, quasi cum illis fugam arrepturus. Et quidem Plinius ad illum properabat. Transfugientibus deinde reliquis Pompeij amicis, pręsidijs, exercitibusq;, ac hostibus adnauigantibus Pontum non expectato, Plinio, quamquam in urbe egregie septa mœnibus, ex Messana profugit, & septem supra decem, quas præmisimus comitatus nauibus, ad Antonium iter dirigit, ut pote qui illi matrem iam antea seruasset incolumen. Plinius non inuento eo, Messanam ingressus, urbem in potestatem redegit. Interea Cæsar intra exercitum qui classi inerat deducta mora, Agrippam Messanæ copias admonere Agrippa cum Lepido pariter ad urbem castra posuere. Plinio ob inducias legatos emittente, Agrippa ut Cæsarem opperiri uellet, ad auroram usque suadebat. Verum Lepidus inducijs oblatis, Plinij exercitu sibi ascito, cum reliquis copijs, ad diripiendam urbem conspirauit, & hi soli pro salute eius precabantur, lucrum incredibile in Messanam depræhendentes, per noctem integram

Aggrippæ uictoria.

Pontũ appellat mare isulæ proximum.

Pompeij fuga.

integram cum Lepido diripuere urbem,& cum eodem una posuere castra. Lepidus duarum supra uiginti legionum, illis additis, effect⁹ imperator,equites multos excitauit,ita ut Siciliam facile adepturus uideretur,occasione habita quod primus ei insulæ ītulisset bellum, pluresque ciuitates in ditionem redegisset. Nam ad eas præsidia subito demisit,ne a Cæsare proficiscentes ingredi possent,angusta locorum adeptus omnia, Cæsar sequenti die ibidem profectus, per amicos de Lepido conquestus est,qui se belli socium in Sicilia uenire diceret, non utique eam insulam sibi uendicantem. Lepidus e primo magistratu se expulsum esse referebat,Solum Cæsarem eum obtinere. Velle autem Siciliam, Libyamque dimittere eius loco. Ob hæc conturbatus Cæsar,& ipse cum ira pariter accessit, Lepidum ingratitudinis ultro accusans. Sic interse comminanti subinde discessere, ac confestim custodiæ diuisæ sunt, nauesque ex anchoris solutæ secesserunt. Increbuerat quippe rumor, Lepidum ignem classi inferre uelle. Quibus ex causis milites contristati sunt,ueriti denuo aliud ciuile inire bellum,nec unquam ab huiusmodi dissensionibus uacare posse. Non tamen eodem in honore Lepidum quo Cæsarem habebāt,non ipsimet qui cum Lepido una militabant. Nam Cæsaris uirtutem admirabantur maxime,negligentiam uero Lepido ascribebāt ac de rapinis eius conquerentes,se earum causa haud impares uictis esse fatebantur. Quibus perceptis Cæsar,quæ utilia uisa sunt, clāculum adsingulos præmisit, eos adhortatus, Ob quæ plurimi inter eos corrupti referuntur,& præcipue hi qui cum Pompeio militauerant,timore ducti,inducias neutiquam ipsis permansuras, ni Cæsari coirent. His inscio adhuc Lepido hunc in modum gestis, Cæsar equitibus multis circunseptus ad exercitum uenit, quibus ante uallum destitutis,cum paucis ingressus Lepidi castra,præsens ad singulos testatus est,se inuitum ac renitentem ad bellum cogi. Salutantibus illum,qui aderāt,ueluti imperatorem,primi Pompeiani ad eum accurrunt, quicunque a Cæsare præ alijs corrupti fuerant, ueniamque ab illo postularunt. Cæsare admirari se dicēte ueniā petere eos q nūdum cōuenientia sibi ipsis effecissent, cognita eius mēte protin⁹ signa arripuere,eaq; ad Cęsarē ferētes,tabernacula euertere cœperūt. Percepto tumultu Lepid⁹ e tabernaculo ad arma cōcurrit. Acclamationes igitur ubique editæ,unusq; ex Cæsaris scutiferis occidit̃. Cæsari uulnus ī thoracem īditū,uerum telū haud corpus attigit. Ipse cursu ad equites defert̃. Lepidi pręterea castellū quoddā in cursu aggressus,non prius ab ira destitit, quam adeptum cum equitibus euertit, deinde aliud

Dissensio inter Cæsarē & Lepidum.

Tumultus militaris.

Deseritur Lepidus a suis.

deinde aliud eripuit. Ex Lepidi ducibus hi quidem statim, alij nocte a Lepido digressi ad Cæsarem uenerunt, quidam nullo experimento edito, aliqui per simulationem ab equitib⁹ eius modicum quid agitati. Fuere qui aggressiones quasdam opperirentur, isurgentesque repellerent. Nam Lepidus auxilia quocũque emittebat. Præsidijs deinde ipsum deserentibus, relsquum Lepidi exercitus, & si quis beneuolus supererat adhuc mentem immutarunt, & primi Pompeiani iterũ quicũque cum illo aderant, per partes aufugere. Lepido ad prohibendum instruente alios, qui ad obuiandum arma sumpserant signa eorum abstulerunt, & cum reliquis ad Cæsarem uenerunt. Lepidus abeuntibus illis minabatur, simulque trepidabat, signa quoq; manu detinens, neutiquã permittere uelle clamitabat, donec deferentium quispiam illa, uel defunctum permissurum esse ait. Tum uero timore ductus dereliquit. Postremi equites ab eo discedentes quendam ad Cæsarem misere, sciturí an Lepidum non ulterius illis imperantem occiderent, quod ille renuit. Sic Lepidus præter cunctorum fidem ex tã sublimi fortuna, tantisque copijs solus breui decidit, mutatoq; ad Cęsarem habitu procurrit, cæteris ueluti ad spectaculum quoddam insequentibus. Cæsar aduenienti assurrexit, & ad genua procumbere uolentem prohibuit, uerum eo habitu quo uenerat idutum Romam misit, priuatum imperatoris loco. Sic ille qui imperium sæpenumero obtinuerat ex Triumuiris quondam unus, princeps enuncians, & illustres morte proscribens uiros, priuato habitu, nonnullis eorũ quos proscripserat assistens in gloriam egit uitam. Pompeium uero Cæsar neutiquam insecutus est, nec alijs ut insequerentur iniunxit, siue quod in Antonij principatum, ueluti alienum, manum afferre dubitaret, siue euentum rei, & quæ molirentur Antonius opperiri mallet uel potius dissensionis occasionem quæreret, si minus æqua esset executus. Non enim sine suspitione iãpridẽ uixerant, principatus æmuli, & depulsis alijs inter se postremo sumpturi arma, Siue ut Cęsar posterius retulit, minime parentis eius percussor extitisset, Copias autẽ omnes in unum congregauit. Fuereque illi armatorum legiones quinque supra quadraginta, equitum millia uigintiquinque, leuis armaturæ ultra equites in sexcuplo. Naues longæ sexcentæ onerarium multitudo ingens, quarum ut inexpertus dominis earum demitti iussit. Exercitum uictoriæ præmijs ornauit, nonnulla pollicens quædam repræsentans. Coronas, & honores omnibus exhibuit. Veniam quoque Pompeij ducibus impendit. Ipsi igitur florenti tam ingenti gloria gestarũ rerũ, fortuna inuidisse uisa est. Nam exercitus eius potissimum familiaris, & domesticus ad seditio-

Cæsaris clemẽtiã attende.

Copiæ Cęsaris

Fortuna.

Seditio militaris.

ſeditionem elatus eſt,a militia diſſolui poſtulans, & præmia ijs, qui in Philippis depugnaſſent,paria ſibi pręberi exigens. Cæſar ad prælium haud ſimile huic fuiſſe aiebat,policituſque eſt ſe ipſis condigna traditurum,cum his qui ſub Antonio meruerant,cum idem acceſſiſſet. De diſciplina quoque militari cum patriarũ legum iuriſiurandi conſuetudine,ſuppliciorumque comminatione uerba fecit.Non auſcultantibus illis,a comminatione deſtitit,ne quis ex ſuſceptis nuper exercitibus tumultum cõcitaret.Verum in tempore cum Antonio exercitum ſe ſoluturum eſſe ait,nec ad ciuilia denuo bella deductum ſumma felicitate,utilitateque pacata. Cũ uero Illiriorum gens, aliæque nationes barbarę,uix adepta pace arma ſuſtuliſſent, occaſionem paratam habere,qua illo ex bello dites redderet. At illi ulterius militare uelle ni munera honoreſque ſuſcepiſſent,palã recuſarunt. Cæſar tum quidem honores minime proponere uelle ait, cum plures tribuiſſet. Legionibus coronas alias, turmarum ducibus, tribuniſquę purpuream ueſtem,Senatoriam inter patres dignitatem tribuiſſe.Hæc & alia his ſimilia proponente adhuc eo,Hoffilius quidã ex tribunorum numero,coronas,purpuramque puerorum delinimenta eſſe ait,Exercitui agris,& pecunijs opus eſſe,nõ ludicris, Ac multitudine ſubinde acclamante, eum uera profiteri, Cæſar e tribunali conturbato diceſſit animo. Aderant & circa Tribunos ea collaudantes,& qui minime inſurrexiſſent criminantes, Quibus Cæſar ſe ſolum iuſtis hoc modo ſufficere poſſe inquit.Et his dictis in ſequenti die non comparauit, nec quo loci ſe contuliſſet ſciri poterat.Exercitus igitur depoſito timore,non iam ſigillatim, uerum per partes conſurgens,atque conclamans,a militia diſſolui poſtulabat. Quãobrẽ Cæſar uarijs modis duces eorũ ſedare conat' eſt,Et ijs q̃ in Philippis & Mutinæ meruerant, ueluti antiquioribus, miſſionemque depoſcentibus ultro conceſſit,& ad uiginti millia numero,ſacramento liberauit,ad inſulas eos præmittens,ne cæteros ad diſſentionem, tumultumue concitarent, His ipſis qui Mutinæ fuerant hoc ſolum inquiens,ſe illis quæ promiſerat,quãquam in hunc modum diſſolutis a militia præſtiturum fore. Ad aliam deinde multitudinem conuerſus,abeuntes ex ſacramẽto corripuit,quod præter imperatoris ſui mente,ab armis diſceſſiſſent.Præſentes inſuper laudibus proſecutus eſt, quam ociſſime a militia abſoluere pollicitus,quod nihil pœnituiſſet eos,diuites pręterea effecturum cum diſſolueret,actum quidem quingentas drachmas unicuique repreſentaturum eſſe. Quibus dictis mille, & ſexcentorum talentorum tributa Siciliæ impoſuit. Prætores ad hæc Libyæ Siciliæque declarauit, exercitu in

Periculũ Cæſaris.

Opera prudentiſſimi pricipis

Reditus Cæſaris poſt uictoriã

citu in utraque diuiso. Naues ab Antonio susceptas Tarantum praemisit. Reliquarum copiarum partem in Italiam classe deferri iussit, partem ex insula ipse enauigans secum duxit, Aduenienti Senatus honores nullo adhibito modo exhibuit, quorum omnium iudicem, an uniuersos, an partem potius sibi assumeret, eundem statuit. Et a longe proficiscenti cum populo pariter occurrit. Turba omnis certis redimita ad sacra primum, ex sacris deide domum redeunte comitata est. Postridie delatus in Senatum concionem de gestis per eum in reipublicae administratione a principio usque in finem habuit. Porro quae elocutus fuerat, in scriptis redigẽs, libellum edidit, per quem pacem, & concordiam confectis ciuilibus bellis omnibus ediceret. Tributa quoque debentes absoluit. Publicanorum, & mercedes assumentium debita recensuit, & ex decretis sibi honoribus percepta pompa, sacerdotium annuum ijs quibus uicisset diebus sibi assumpsit. Aureumq; tropheum in foro ea forma qua ipse ingressus esset, colunnae rostratae supereminente decerni passus est. Cuius statuae huiusmodi inscriptio adiecta fuit. Quoniam pacem iampridem conturbatam terra, mariq; stabilisset. Populo pontificatum maximum a Lepido in ipsum transferente ad uitae usq; finem non admisit, & ut hostem interficere illum suadentem ultro renuit. Epistolas per uniuersos emisit exercitus, quae inscripta essent adopertis ipsis, statuta die, executioni mandari imperans. Erant autem haec de seruis inscriptae, qui per seditionem arrepta fuga, militiam exercuissent, & quibus libertatem Pompeius postulasset, Senatus uero ex foedere sanxisset. Hi igitur una die intercepti sunt, quos Romam missos Caesar Romanis, Italisque quibus inseruiuerant, aut eorum successoribus ascribi iussit. Reddidit & uicissim Siculis eorum seruos. Quorum autẽ domini haud inuenti sunt, iuxta urbes e quibus profugissent, eius mandato interficiuntur. In hunc modum seditionibus finis adhiberi uisus, Cum Caesar octauum supra uigesimum aetatis attigisset annum, quem urbes in deorum suorum numero ascripserunt, deuastata ex seditionibus Roma urbe, ac Sicilia omni palam depraedata, & raptoribus audacia potius quam latrocinio grassantibus, Sabinus a Caesare electus ad directionem earum rerum, multa comprehensorum perpetrata caede, eodem anno pacem tutam, incustoditamque firmauit. Et ex eo tẽpore exercitum custodum noctis, morem, formamq; sumpsisse memorãt. Magna igitur cunctorum admiratione tam celeriter, insperateque directis omnibus. Plurima etiam circa Remp. annuosq; magistratus, & patrios mores emẽdare instituit. & epistolas quae alicuius dissensionis

Magna laus.

Aureũ tropheũ

Seditionũ fini

Simulatio.

ſenſionis ſigna continerent, igne cremauit, præfatus uniuerſam rem publicam tum demum reſtituere uelle, quamprimum Antonius e Parthis rediJſſet. Fidere quippe illũ principatum depoſiturum eſſe, ciuilibus compoſitis bellis. Quamobrem præconijs, illũ extollentes Romani ciues, in futurum perpetuum ſibi tribunũ delegere, ut a primo magiſtratu & ipſum pariter auerterent. Quibus idem aſſentiri uiſus eſt. Antonio quoque ex eadem cauſa nuncium emiſit. Ille Bibulum ad eum uenientem, his de rebus conferre monuit, duceſque ad prouincias pariter elegit, contra Illirios geſturus bellum. Pompeius interim ex Sicilia ad Lacinias prouectus arces, Iunonis templum donarijs inſigniſque refertum, ad Antonium paraturus fugam, prædæ expoſuit, Mitylenas poſt modum delatus, moram egit, quo in loco puerum quondam exiſtentem Pompeius genitor, Cæſaris ſubiturus bellum, cum matre dereliquerat, demum ſuperatus inde auexerat. Antonius ea tempeſtate in mediam profectus Medos Parthoíque oppugnabat. Cui Pompeius in reditu ſeipſum dedere inſtituerat. Sed cum ab hoſtibus bello uictum intelligeret, id que latius uulgaret fama iterum in ſpem conuerſus eſt, quaſi ſucceſſurus Antonio ſi interijſſet, aut cum eo diuiſurus imperiũ ſi accederet. Quippe Labienus pauloante Aſiam excurrens plurimũ illi obſeruabatur animo. Non multo deinde Antonium Alexandriam redijſſe nunciatũ eſt. Ad utraque igitur conuerſus iterum, oratore ad eũ deſtinat, uerbo quidem ut ſe amicum, belliq́ue ſocium ueniſſe oſtẽderet, re autem ut uires eius perſpectaret. Sic in Thraciam & oſtenderet, re autem ut uires eius perſpectaret. Sic in Thraciam & Pontum nonnullos mittit clanculum cum eorum regibus inituros fœdus, ut ſi cogitata minus proſpere ceſſiſſent, ex ponto in Armeniam fuga penetraret. Miſit & ad Parthos, ratus ad reſidua belli cum Antonio promptiſſime admiſſuros ducem Romanum ſcilicet & Pompeio magno genitum. Interea claſſem confeſtim præparari, & exercitum eam inſcenſurum exerceri iubet, Cæſarem uereri ſimulans, aut Antonio hæc ipſa inſtruere. Antonius perceptis his quæ a Pompeio agitabant ducẽ contra Titium elegit, & naues, exercitumq; e Syria ducentem, Pompeio ſi bello gereret, arma inferre, Sin ſe dedat, cum honore ad ſe ducere admonet Legati a Pompeio uenientes his uerbis feruntur uſi, Pompeius ad te nos o Imperator, neutiq̃ impotẽs, ſi belum gerere affectet, in Iberiam claſſe penetrare eamque prouinciam ob parentem eius, iam pridem amicam ac beneuolã, & adhuc ipſi cum adoleſcentior eſſet, ſe dedentem, eumque nunc inuocantem ad res gerendas excitare. Verum cum tecum pace perfrui, aut tuis auſpicijs ſi opus ſit, arma

Sequitur hiſtoria Pompeij.

Tẽplũ Iunõis.

Oratio legatorum Pompeij.

arma sumere,& bellum agere prius aueat, Idque non in præsenti modo,sed cum Siciliam in potestate haberet, Italiamque popularetur, ac matrem tuam saluam præmisisset, enixe,cuperet. Nos a te quam primũ uenire uoluit,eandem ĩ præsentia tibi relaturos,quæ sentiret, Quẽ si admiseris,neutiquã se Sicilia pulsum arbitrabitur. Non enim naues contra ipsum, Cæsari te concessisse existimat,uoluntate ductũ sed necessitate,cum ĩ Parthos minime uictoriam adipisci posses,Cęsare exercitum non præbente tibi,ut conuenerat. Sed cum facile tibi foret, his quas obtinebas copijs,Italia potiri,idq; a te minime in tempote factũ sit,nũc ut diligẽtius cõsideres te etiã atq; etiã admonet,ne plærũque Cæsaris circumuentus insidijs, aut affinitate irretitus,ab illo capiaris,Cum scire possis Pompeium illi affinitate coniunctum, præter fœdera nulla occasione adhibita,oppugnatum extitisse, Lepidum magistratus participem ab illo exercitibus dignitateque spoliatum. Et ne aliena prosequatur, solum te derelictum esse ait,qui quo minus concupita monarchia frueretur impedimento esses, Ita ut ambiguum non sit, Pompeio e medio sublato Cæsarem tecum ad arma uenturum esse, Hæc profecto tui causa æquum est te animaduertere. Tibi autẽ Pompeius ob beneuolentiã sese offert,uirum optimum,ac magnanimũ subdolo anteponens ac doloso. Nec præterea classem a te Cæsari cõcessam ex necessitate queritur,cum exercitu ad oppugnãdos Parthos indigeres quẽ ab eo assumeres. Cæterum memoriæ subijcere uisum est,ut ĩtelligas exercitum quẽ nundũ ad te miserit tuo ĩperio subesse,& aduenieñti secum his quas habet nauib9, exercituq; fidissimo,& nihil ex fuga relinquẽte ultro dedere, Pacẽ quippe meditãti non in ultimis laudũ fuerit Pompeij magni seruasse filiũ, Armata uero prius eligenti condignã sortem in futurum bellũ cõtulisse. Hæc legatis referẽtibus, Antonius mãdata,quę Titio ĩiunxerat illis protulit,ut si re ipsa,eadem sentiret Pompeius, quæ illi retulissent,eũ sub Titio ad se uenturũ nõ ambigeret. Dum hæc iter eos gerũtur,hi qui a Põpeio ad Parthos mittebãtur,ab Antonianis ducibus intercepti sunt & ad Antoniũ Alexandriam ducũtur,a quibus singula edoctus Antonius Pompei legatos acciri ĩperat,captosq; illi ostendit. Legati deprecantium in moram,uirũ iuuenem,extremis circunuẽtum cladibus,trepidantemque ne ab Antonij excluderetur amicitia ad hæc inductũ retulerunt,ut perpetuos Romanorũ experiretur hostes. Cæterũ id se opere statim ostẽsurum,q̃ primũ,Antonij mentẽ cognouisset, nec ulterius experientia alia aut meditatione usurũ esse. Quib9 Antoni9 ob ĩgenij simplicitatẽ,magnanimitatẽq; facile assensus est. Interea Furni9 Asiæ præfectus sub Antonio,Põpeium ad se uenientẽ ac

Vates optimus

Repetitio.

Detegitur Põpei fraus.

Antonij laus.

E .j. nihil

nihil trepidantē ſuſcepit,nec prohibere,aut aduerſus contēdere potē tem,nec Antonij animū adhuc clare dignoſcentē, Sed cum exercitā tem copias ſuas intueretur, non nullos ex ſibi ſuppoſitis elegerat, & Aenobarbū finitimi exercitus ducē,aliaque ex parte Amintam ma= gna celeritate cōuocarat,quibus propere accedētibus Pompeius que= itus eſt,ſi hoſtē eum arbitrarētur eſſe,qui legatos ſe ſuaq; dedentes ad Antoniū miſiſſet. Et hęc dicēs Aenobarbū ex Curij proditione,qui cū eo obuerſabatur intercipere cogitabat,ſperās ad eius reſtitutionem Aenobarbū magna ex parte conferre poſſe. Proditione detecta, Cu- rius inter primos Romanorum deprehenſus interijt. Pompeius The odorum libertum quod ſolus eius cōſilij eſſet,particeps,ne commiſſa proderet occidit. Et qui circa Furnium aderant nihil ulterius inquiſi turos autumans, Lapſacum per proditionem capit,quod oppidū mul tos Italos,ex īcolatu C. Cæſaris, eum in locū tranſlatos continebat, quos magna mercede allectos ſtipēdio ſibi adiunxit. Iam equites du centos,peditum legiones tres ī unū cōgregarat,& Cyzicum terra,ma rique oppugnare cœperat,quem illi ab utraq; parte repellebāt. Nam exercitus quidam Antonij licet modicus intra urbē caſtra habebat,& cuſtodes nonnulli gladiatorum qui his in locis alebantur,ut frumen= tū comportarent in Acheorum portum ſe trāſtulerant. Furnio haud deterioribus eorum īperante,ac cōtinue cū equitum īgenti manu pro pius illi caſtrametāte,nec ad urbes aut frumētatum ire permittēte,Pō peius equitatu nullo frętus Furnij exercitum,ex circuitu quodā latēs a fronte aggreditur. Ob id Furni9 ī Pōpeium uerſus,a tergo ab exer= citu excuſſus eſt,quē per Scamandriū campū īſecutus Pōpeius plu res ī fuga occidit. Erat quippe ex ībribus lubricus admodū,& madēs cāpus,nec greſſus ſuſtinebat. Qui uero e fuga ſaluati ſunt cōgredi nō auſi,cū impares illis eſſent,ceſſere loco. Id cū ī Myſijs Propōtide,ac alijs finitimis ī locis uulgaretur,egeni,tenueſq; ob tributorū aſſidua onera,ſpōte ac Pompeij mercedes confluebant,uictoriæ potiſſimū fa ma ducti,quæ in Acheorum portu adepta ferebatur. Equitatu itaq; haud abunde munitus Pompeius,& ob id iter pabulandum non ſine damno reiectus ab hoſtibus,equitū cohortē Italiā ab Antonio ſedu cere tētauit, quæ ab Octauia Athenis hyemante ad eum mittebatur, ſtatimque nonnullos eius rei cauſa,cum auro ad cohortem deſtinat. Verum hos Macedoniæ præfectus ab Antonio depræhenſos interce pit,aurumque inter equites diſtribuit. Pompeius capta Nicea,& Ni comedia, pecunijs abunde potitus eſt, ac ſubito præter opinionem uniuerſa illi adaucta ſunt. Furino haud longe caſtrametante, primū ex Sicilia icipiente uere octaginta naues ad eū acceſſerūt,quecūq; ab Antonio

Proditio

Cāpus Scamā drium

Nicea.& Nico media urbes.

Antonio Cæsari accommodatæ aduersus eum, ea ĩ pugna superfuerãt. Bello quippe Siculo paracto, Cæsar easdem a cæteris absoluerat. Venit & ex Syria Titius uiginti supra centũ comitatus nauibus, copijs quoque ĩgentibus adauctus, omnesq; in Proconessum arma sustulerunt. Territus igitur ob Titij aduentum Pompeius, naues ĩcẽdit. Remiges omnes, quasi cæteris ad congrediendum in terra potiores, armis ĩstruit. Cassius autẽ Parmẽsis, et Nasidi⁹, & Saturnius, & Thermus Antitiusq; & quicũq; alij digniores cũ Pompeio obuersabãtur, & honoratior cunctorũ Fanius, socer quoq; ipsius Libo, quemprimũ præsente Titio, cui Antonius Põpei res iniunxerat, potentia longe superabat, a bello minime cessante conspexerũt, desperatis rebus suis, fide pro se ipsis habita, ad Antonium transiere omnes. Ita ab amicis destitutus Põpeius ad Bithynię mediterranea se cõuertit, ĩ Armeniã subinde profecturus ut aiebãt, quẽ clanculũ nocte discendentẽ Furnius & Titius, & ultra hos Amitas insecuti sunt, eumq; circa uesperam continuo cursu depræhendentes separatim appositis castris obsidere pergunt, in colle quodam sine uallo & fossa, ut pote nocte defessi confidentes. Sic se habentibus, Pompeius ter mille scutigerulos per tenebras ĩmisit, multosque ex illis decumbentes adhuc, & raptim e stratis exercitos neci dedit. Illi igitur nudi turpissime ĩ fugã abeunt. Creditũque est si hostes uniuerso cũ exercitu, conuersione iã accepta Pompeius nocte ĩsecutus esset, celerẽ forte uictoriã de omnibus fuisse habiturũ. Verum hæc deo aliquo aduersante neglexit, nec aliud ulteri⁹ conatus iterũ ad mediterranea iter tenuit. Illi uero prædabũdi ĩsequebantur, & frumentatum ire prohibebãt, donec ĩopia deuictus cũ Furnio ĩ colloquiũ uenire postulauit, magni Põpei beneuolo olĩ atque amico, & quẽ prę cæteris egregium, moribusque cõstantẽ arbitrabãtur esse, fluuium igitur ĩ medio nact⁹ se legatos ad Antoniũ misisse aiebat adijciebatq; se ob famẽ, & ĩcuriam de ipso habitã, hæc ĩterim egisse. Vos enim aiebat si ex Antonij mẽte bellum mihi ĩfertis, male sibi cõsulit Antonius, ĩsurgens ĩ se bellũ, haud aduertens. Sin Antonij mentẽ præuenistis, testor, suadeoq; ut legatos meos ad eum missos expectetis, uel me suscipientes ad illũ adducatis. Dedo eni iam me tibi soli Furni, hoc tantum pro fide exigẽs, quod me ad Antoniũ saluum comitabere. Sic ille locutus est. Antonio ob naturæ eius bonitatem facilitatẽque confisus, & quæ in medio erant dumtaxat ueritus. Furni⁹ Pompeio in hunc modum retulit. Si quidem seipsum a principio Antonio dedisset, ad illum fuisse profecturum, aut responsiones eius Mitylenis quiescentem moraturum, uerum cum ad omnia gessisset bellum, ut notum erat, nihil ad intelligentes his uerbis opus esse.

Amaci Põpeij

Infelix Põpei⁹

Põpeij excusatio & deprecatio ad Furniũ

Furnij respõsio

Nunc enim te inquit pœnitet neque nos duces in unum repulisse neque te Titio uicissim permisisse. Titio nempe quæ ad Antoniũ pro te necessaria erant, commissa sunt, & quam a nobis fidem postulas, ab illo prius fuit exigenda. Cui iniunctum est, aut te bello grassantem interimere, aut illi permittentem cum honore ad se ducere. Cæterum Põpeius Titio uehementer succensebat, quod belli gerendi curam in eum succepisset, quem alias a se captum conseruarat. Hac igitur opinione ira concitus, cum Titium haud præclarum uirum arbitraretur esse, & ut suspectum uereretur, & inueteratã quandã contumeliam beneficio eius adiunctãĩtelligeret, Furnio iterũ se dedere uelle aiebat, & ut eum suscipere orabat. Non admitente eo Amitæ se cõmittere respondit. Cui Furnius ne Amintam eum suscepturum esset ait contumelia ductum eorũ quæ in Antonium egisset. Et his profecto qui circa Furnium erãt, opinio affuit, Pompeiũ ex præsenti inopia ĩsequẽti die se, suaq; Titio permissurum fore. At uero Põpeius instante nocte, consuetos ignes derelinqui, & tubicines interualla noctis more solito præcinere mandauit. Ipse clanculum cum potioribus tentorio egressus est, quibus nec quid acturus foret, aut quo profecturus patefecit. Deliberauerat quippe ad mare progredi, ignẽque Titij classi imittere, Quod fortassis effecisset, nisi quod Scaurus ab eo transfuga iter per quod se proriperet, quenquam meditationẽ eius ignoraret, edixit hostibus. Tum uero mille & quingentis equitibus Amitas comitat[9], Pompeium nullo equite stipatum insecutus est, ac protinus, qui cum Pompeio fuerãt ad Amintam iam propinquũ effugerũt, nõnulli clã, alij palã discendentes. Destitutus igitur ab omnibus Põpei[9], & iam suos ueritus, nullo fœdere seipsum Amintæ tradidit, qui nec fœdere proposito se Titio tradere sustinuit. Eoq; modo Põpeius Sextus captus est, residuus magni Pompei filius, natu iunior a patre derelictus, ac sub fratre adolescẽtior adhuc residens, clam in Iberia prædatoris usus nauibus, donec multis ad eum confluentibus, cum Pompeij filius esse nosceretur, palam maria deprædatus est, & aduersum. C. Cęsarẽ audicissime pugnauit. Exercitum quoq; ingẽtẽ sibi asciuit naues pecunias, insulasque consecutus. uniuersi etiam maris circa occidentem effectus imperator, Italiam fame afflixit, hostes ad fœdera quæ optaret pariter induxit, & quod maximum, est ĩ proscriptionibus patriæ penitus ruenti opem atulit, Plures & illustres uiros saluti reddidit, qui tunc proprijs ob ipsum fruebantur laribus. Cæterum deo aliquo aduersante, ut præmisim[9] cũ fortunæ prosperitas afflaret, neutiquã hostes bello ĩsecutus est, abũde illis succẽsere existimãs. Huius modi

Mos in castis per noctem.

Capitur Sext. Pompeius,

Pompeij laus

modi igitur Pompeius habitus tandem inter hostium peruenit, manus. Titius Pompei exercitum Antonio asciuit. Ipsum præterea Pompeium Mileti interemit, cum quadragesimum ætati attigisset annum, siue propria ad id prouectus ira ob contumeliam illatam benefici percepti immemor, siue iubente Antonio. Sunt qui Plancum non Antonium id iussisse existiment, quem Syriæ prætorē existentem, & ad epistolas, quæ Antonio conferrent institutum, Antonii annullo utentem, id scripsisse referunt. Nonnulli sciente Antonio, Cæterum erubescente ob Pompeii nomen ac Cleopatrā, quæ magnum Pompeium præcipua beniuolentia coluerat. Quidam a se ipso id egisse Plancum, hæc intelligentem, & ternpus obseruantem, ne Antonio & Cæsari aliquando diffidendi causam, Cleopatra Pompeio assentiens afferre posset. Defuncto Pompeio Antonius cum exercitu Armeniam iterum aggressus est, Cæsar in Illirios, qui Italiam latrociniis, prædationibusq; uexabant, bellum mouit, cum quidā Romanis minime parerent, alij ciuilibus distraherētur prælis. Ac mihi quidem uisum est Illiorum res, non utique diligenter a me cognitas, neque propriæ scriptionis adimplentes opus, aut prouinciam alibi sortitas, eius temporis, quo gestæ sunt, in fine prius iungendo scribere, easque Macedoniæ illis finitimæ subijcere.

Mors sexti Pōpeii.

Pōpei⁹ magn⁹

Appiani Alexandrini bellorum ciuilium Liber Quintus & Vltimus Finit.

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorū Liber incipit, qui Illyrius inscribitur. Traductio P. Candidi.

LLYRIOS Græci eos existimant, qui supra Macedoniam, & Thraciam, a Chaonibus, & Thesprotis ad fluuium Istrum, sedes habent. Hæc enim totius prouinciæ lõgitudo est, Amplitudo eius ex Macedonia & Thraciæ montibus, ad Pęones usque, & Ionium mare, alpiumque, abiecta protenditur. Quæ dierum quique itinerationem continet Longitudo in triplo productior est, ut Græci perhibent, Romani eam regionem mensuræ subijcientes, longitudinem sex milium stadiorum, latitudinem mille & ducentorum numero contineri putant, asseruntque eius prouinciæ cognomen ab Illyrio Polyphemo ortum habuisse. Polyphemo quippe Cyclopi, ac Galateę, Celtum, & Illyriũ, & Gallum, filios extitisse, eosque ex Sicilia progressos, Celtis & Illyrijs, & Galathis, ab ipsis cognomen assumentibus, imperitasse. Et hæc mihi inter plęraque, a multis memorata, placuere. Illyrio deinde, filios Achillẽ Autarium, Dardanum, Medum, Taulantium, Perrebumque referunt, filias quoque Partham, Daortem, Daseram, aliasque, a quibus Taulantij, Perrebi, Achillei, Autarici, Dardani, Partheni, Dasaretij, Darsijque prodiere, Autario ipsi, Panonium, uel Pæonum potius, & Scordiscum, filios fuisse aiunt, Pęono Tribalum, a quibus pariter nationum cognomina traducta sunt. Et hæc quidem ab antiquitate repetuntur. Illyriorum gens itaq; ut ĩ tam ampla regione multa, & uulgata, nunc quoque inesse cernimus, Scordiciorum, & Tribalorum fuit, qui tellurem ingentem possidentes tam, diu inter se bello dimicarunt, quo ad Tribalorum, qui supererant, ad Getas supra Istrum, fuga transiere. Hæc natio ad Phillipi. & Alexandrini, usque tempora, potens habita, nunc adeo enituit, ut nullo fere cognomine, superesse uideatur, Scordificiorum insuper gens, debilior effecta. Hi enim a Romanis bello superati, ad Istri tandem fluminis peruenere insulas. Procedente mox tempore, nonnulli iterum regressi Pęones incoluere ultimos, & ob id nunc quoque inter Pæones Scordisciorum genus inest. Pari modo & Ardiei cum mari finitimi, optima Autariorum loca circa littus inuasissent eos expulere. Post hos Liburni nauibus plurimum insignes fuisse memorantur, Illyriorum natio alia, qui Ionium, insulasq; prædabantur, nauibus citis usi, leuitateq; pręcipuis, Qua ex causa, Romani nũc

Chaones popu

Illyriorũ situs & eorũdem origo populorum peruetusta.

Filij Illirij.

Autarij filij.

Ister fluuius.

quoque naues,quæ leuitate, celeritateque præstarent, Liburnicas solent appellare. Fama est Autarios, Apollinis indignatione in extremam decidisse cladem. Quippe eosdem, Celtasque quos Cibros uocant,ad Delphos posuisse castra,statimque omnes dispersos aufugisse,multos ante inceptam pugnam,pluuia in eos cum procellis fulguribusque desæuiente. His uero,qui ad propria reddissent, infinitam ranarum uim subortam,quæ putrescentes flumina corrumpuntur. Vapore deinde ex terra exhalante, pestem Illyriorum ac corruptionem insecutam esse,quæ potissimum Autarios inuaderet,donec profugi a patria,ac pestem deferentes,cum nemo ob timorē susciperet audeieret,trium & uiginti dierum progressi iter,ad tellurem palustrem, inhospitemque uenere,& iuxta Bastarnarum gentem, condidere urbes. Celtarum porro tellurem Apollinem concussisse aiunt, urbesq; absorbuisse. Nec prius finem tantæ cladi impositum,quam & ipsi pari modo e laribus egressi sunt,& ī Illyrios qui cum ipsis una deliquissent,peruenere. Quos peste iam confectos,& ob id debiles,cum facile uicissent,contractione earum rerum,morbo correpti,in fugam abire,& ad Perenem usque mutauere loca. Cum deinde ad orientē gressus conuertissent, Romani, Celtarum metu ducti,cum quibus antea insigni bello dimicauerant,ne & hi superatis alpibus in Italiam uenirent,cōsules opposuere,qui cum omni exercitu deleti sunt. Huiusmodi Romanorum clades,& terribile Celtarum nomen, omnem inuasit Italiam,donec Marium imperatorem eligentes,qui prius Libycos,Numidasque,ac Maurusios ingenti prælio deuicerat, Cimbros superarunt,plurimāq; illis cædem sæpenumero intulerunt,ut a me cum,de Celtis scriberem suo loco celatum est. Qua ex re debiliores iam effecti,& ob id exclusi tellure omni,multa perpessi ,atque inferentes damna,ad propria tandem rediere loca. Et hic finis impietatis a deo Illyriis, Celtisque īpositus. Nec propterea a sacrilegio impias cohibuere manus. Verum iterum ex Illyriis Celtisq;, Scordiscij p̄cipue ac Medi Dardaniq; Macedoniā simul ac Gręciam excurrere,& multa ex sacris deprædati, Delphicū iterum inuasere templū, pluribus ex suis,tunc quoq; amissis, duobus ac triginta,a prima iter Romanos,& Celtas incepta pugnam, elapsis annis ,& ex illo per interualla, cum eiusdem depugnantes, denuo ob simile sacrilegium in eos mouere bellum , Lucio Scipione ducente exercitum , Iam tum quidem Græcis , Macedonibusque imperantes , feruntque finitimos ad hæc nefanda socios illis accessisse , uerum sua sponte nulla exhibita ope Scipioni eos reliquisse , Autariorum memoria ductos.

Clades Romanorum.

Medi,& Dardani ex Illyriis.

ria ductos, qui per Illyrium omne concidissent. Scipionẽ uero Scordisciorum uniuersos fere deleuisse. Qui autem e bello superfuerant, ad Istrum, fluminisque isulas peruenisse fuga. Ipsum deide cum Medis & Dardanis, sacri auri pactione corruptum, iecisse fœdus, ex quo nonnulli Italorum monumentis suis prodidere, ob hanc potissimum causam Romanos sæpenumero post Lucium, usque ad monarchiam ciuilibus inter se concertasse bellis. Hæc igitur de Illyrijs a Græcis habita longioribus uerbis a me perscripta sunt. Romani uero nõ hos duntaxat, sed Pæones ultra eos, nec non Retios, Noricos, & Mysios qui Europam incolunt, & quoscunque alios his finitimos, qui, Istrum a dextra nauigantibus, sese offerunt, uicissim ut Hellines a Græcis distingunt, eosque proprijs appellationibus separatim nominant, cæterum communi uocabulo Illyrios omnes arbitrantur. Qua opinione a principio ducti, neutiquam, adhuc in ea persistentes finem earum inuenere nationum, sed ab Istri ortu, usque ad mare ponticum, quod sub tributo obtinent, Illyrici fines esse uoluerũt. Quemadmodum autem sub imperio illos adegerint Romani, cum de Celtis scriberemus, præfati sumus minime nos abunde cognouisse, neque bellorum principia, aut occasiones percepisse. Eamque ob causam qui clarius Illyriorum res discernerent, ad scribendũ hortati sumus. Quæ autem nobis nota sunt propalam efferemus. Agrõ Illyriorum partis rex fuit, eius quæ circa Ionij maris sinum, sita est, quam & Pyrrhus Epiri rex, & qui Pyrrho uicissim adhæserunt, olim tenuere. Idemque & Epiri partem quandam, & Corcyram ultra hãc, & Epidamnum, Pharumque suscipiens sub custodia detinuit. Reliquum autem Ionij cum adnauigaret. Insula quædam Essios nomine ad Romanos deficit, & subinde legatos ad eos misit accusationẽ eorũ, quę in Essios Agron cõmisisset deferentes. Illyrij nauigantib⁹ iuecti Essiorũ oratorem, Calemporum nomine, necnõ Romanorũ, Coruncaniũ, ut quidã arbitrantur, interemerũt. Reliqui seipsos neci tradiderũt, Et ex hoc Romani nauib⁹ simul ac pedestri exercitu Illyrios aggressi ferunt. Agrõ ifante filio superstite, cui Pine nomẽ fuit, diẽ obijt. Vxori uero regnũ, quo filij curã assumeret, quãq̃ nec illius, esset genitrix, seruandum dereliquit. Demetrius qui ex Agronis imperio Pharum obtinebat, Corcyra interim adepta, Romanis adnauigantibus, utranque ex proditione illis tradidit. Romani Epidamnũ in amicitiam eorum pellexere, & Essijs, Epidamnisque obsessis ab Illyrijs ad eorum opem exercitum misere. Quamobrem Illyrij obsidione dissoluta retrouertere copias, & quidam ex ipsis qui Atintani appellabanẽ

Essios insula.

Pine.

ni appellabantur,ad Romanos defecere. Interea Agronis uxor legatos suos Romam misit,& captiuos, transfugasq; Romanis exhibens, ueniam ab illis supplex postulauit,quasi hęc non ab ea,sed ab Agrone potius gesta essent. Romani Corcyram,Pharum,Essios, atq; Epidamnum,postremo Illyrios qui Atintani appellantur sub eorum imperio cessisse retulerunt. Pinem aliam Agronis regionem retinere, ac Romanorũ societate uti posse,si a præmissis se abstineat,necad Essium Illyrij prærterq̃ duobus lembis,& his quidem inermibus adnauigent. Quæ omnia ab illis suscepta sunt. Et hæc prima Romanorũ cum Illyrijs prælia,fœderaque extitere. Post quæ Corcyram & Apolloniam libertate donauerunt. Demetrio quoque proditionis dedere præmia,ob ea quæ cõtulisse. Infidelitatem tamẽ aspernantes q̃ paulo post ab eo prodijt. Romanis quippe per trienium circa Eridanum cum Celtis dimicantibus,Demetrius ueluti bello implicitos, minus ueritus,mare percurrit,& Istros Illlyriorum nationem aliam sibi uendicauit, Atintanos etiam a Romanis deficere coegit Romani quam primum Celtarum res composuissent,subito adnauigãtes, prędatores intercepere,qui nuper cum Demetrio, cæterisque deficientibus,Illyrijs se coniunxerant. Demetrium porro ad Philippum Macedoniæ regem fugientem,atque iterum in patriam reuersum,& Ionium classe depredantem interemere,& Pharum eius patriam cũ illo coniurantem,euertere funditus.Illyrijs ob Pinem denuo illos ad mittentẽ,indulgẽtes. Sic secũdo bello,fœderaq; cũ Illyrijs iita sunt. Residua uero a me neq; tẽpore neque ordine magis oĩa,q̃ per Illyriorum nationes,quemadmodũ singula quæq; repperi descripta sunt.

Prima fœdera Romanorum, cũ Illyrijs.

Romani Macedoniã bello inuaserant,cũ Perseꝰ post Philippũ eius regno potiretur. Perseo Genthius Illyriorum rex alius,pecunijs inuitatus ab bellum,socius accesserat,Illyriosq; in Romanos concitarat, ac Romanorum legatos ad eum proficiscentes uiculis iniecerat,causatus non legionis sed explorandi occasione ad se uenisse Ob eam rẽ Anitius Romanorum prætor,nonnullas Genthij naues mari cepit, deinde in terram progressus, eundem bello superauit, Et loco quodam conclusum,cum ueniam deposceret, Romanis se dedere suasit. Ille ad consultandum tres dies postulauit. Quibus concessis, cum interim sibi subditi ad Anitium transirent, ut ad eum accedere posset exorauit. Ad quem delatus genu procũbens summa turpitudine pro seipso deprecatus est. Anitius trepidantem adhortatus,manu sustulit,& simul in conuiuio discũbere monitum, cum e triclino discederet, a ministris in custodiam inijci mandauit.

Genthius, de quo Plutarchus i uita Emilij.

quem Romæ deinde cum filijs in triumpho habuit. Genthij bellũ diebus uiginti consumatum fuit. Septuaginta illius urbes, Emilius Paulus qui Perseum regem bello superauit, & ad Senatum misit, in hunc modum deprædatus est. Clanculum enim Romam profectus, & inde reuersus, a Senatu summa celeritate urbium incolis cõmissorum ueniam concedere uelle, allato omni quod haberent auro atque argento pollicetur. Consentientibus ipsis exercitum ad unãquamque eorum urbium per partes intulit. Tandem uniuersis exercituum ducibus, diffinita die, ad auroram per præconem urbes publice discurrere, omnesque pecunias intra horarum trium spacium ĩ forum deferri a ciuibus imperat. Quibus allatis reliqua omnia prædæ exposuit. Sic Paulus una hora septuaginta spoliauit urbes. Ardiei autem, & Palarij alia Illyriorum natio, Illyrium quod a Romanis tenebatur inuaserant, Quibus Romani ob occupationes misere legatos qui illos deterrerent. Nõ parentibus uero, exercitum decẽ milliũ peditum, equitum sexcentum destinant. Illi cognita re, nundum parati in bellum, legatos suos Romã mittũt, & ueluti gestorum per eos pœniteret ueniã expostulãt. Senatus damnorũ impẽsam, q̃ indigne oppressis intulissent, ꝑsoluere illos iubet. Cum id quoq; neglexissent Fuluiꝰ Flaccus ĩgentibꝰ copijs in eos ꝓficiscitur. Præliũ ad excursionẽ duntaxat usque finitum est. Non enim exitum diligenter inuenire potuerunt. Iapodes intra alpes incolentes. Sempronius Tuditannus cognomine, & Tiberius Pandusius pugna superarunt, uisumque est illos ambobus paruisse. Pari modo, & Segestani, Lucio Cottæ, ac Metello se dedere. Verum omnes non multo post a Romanis desciuere. Dalmatæ Illyriorum ab his diuersa natio, Illyrios Romanis obsequentes inuaserunt, & legatos Romanorum eam ob causam ad eos uenientes minime admiserunt. Quamobrem uidentur Romani aduersus illos sumpsisse arma, Marco Figulo consule ducente. At hi Figulo quam primum inferente copias, custodias aggressi superarunt, easque ab exercitu in campum pepulerunt, ita ut ad Neronẽ usq; fluuiũ fuga peruenirẽt. Verum iidẽ retrouertere gradum. Iam enim instabat hyems. Figulus ratus eos ĩopine aggredi posse, discurrentes undique ad eius impetum ex oppidis offendens, in fugam uertit, donec ad urbem Delminium, a qua Dælmatarum nomen illis inditum, terga dare compulit. Cum nihil ex impetu aduersus munitam urbem conari, neque machinas ob altitudinem adhibere posset, ad alias excursiones se conuertit. Destitutis omnibus ob insultus in Delminium factos, Ipse bicubitas sudes, pice ac sulfure stuppaque componens ex catapultis ĩ Delminium iacit, quæ ab impetu

Illyrij deprædatio.

Palarij populi.

Iapodes.

Vrbs Delminium, a qua Dalmatæ.

ab impetu ſuccenſæ,& lampadarum uice,per inane uolitantes quæcunq; attigiſſent igne corripiebant. Ita multa flammis abſumuntur. Eoq; modo finis belli a Figulo Dalmatis imponitur, Sequēti tempore Cecilius Metellus,conſulatum adeptus,nihil delinquētibus Dalmatis,triumphandi libidine bellum ex decreto intulit. A quib⁹ amice ſuſceptus,in Salone eorum urbe tranſegit hyemem. Poſtremo Romam delatus,nulla ex cauſa triumphauit. Cæſare haud longe i Celtas ducente copias,Dalmatę,aliiq; Illyriorum populi, proſpere rem geſſiſſe uiſi ſunt,& Liburnis,quæ Illyriorum gens alia habetur,Promonam abſtulere urbem. Liburni Romanis ſe dedentes, ad Cæſarem iam propinquum fuga peruenere. Cæſar legatos ad illos miſit, hortatuſque eſt ut qui Promonam ſuſcepiſſent, Liburnis reſtituerēt. Deſpicientibus illis mandata exequi , exercitum ingentem intulit, qui ab Illyriis oppreſſus eſt, Cæſar curis præpeditus inſtante Pompeianorum ſeditione cum iam ad bellum inclinaret,nihil ulteri⁹ molitus eſt,uerum cum omni exercitu,quanquam tempeſtate aduerſa, a Brunduſio Ionium tranſmiſit,cum Pompeio in Macedonia geſturus bellum. Reliquum exercitum Antonius in Macedoniam Cæſari perduxit. Ingenti deinde tempeſtate tenente Ionium, Gabinius cohortes peditum quinque ſupra decem equites ter mille per Illyriū ad Cæſarem adducere tentabat,quos Illyrii timore eorum,quæ paulo ante in Cæſarem egiſſent,cum uictoriam eius , internitionem rebus ſuis allaturam arbitrarentur,Gabino excepto,paucisq; cum illo fugientibus,ad unum interemere omnes , magnamque pecuniarum copiam ob hoc,ſpoliaque innumera obtinere. Hæc Cęſar ob belli cū Pompeio neceſſitatem diſſimulanter tulit. Deuicto deinde Pompeio,cum reliquias ſeditionis huius per partes perſecutus eſſet, tandem compoſitis omnibus Romam rediit,expeditionēque in Getas, Parthoſq; præparauit. Veriti itaq; Illyrii ne Cæſar ex itinere in eos iſultaret,legatos Romam mittūt,qui actorum ueniam depoſcerent,ſeq; in amicitiā eius,ſocietatemq; dederēt,Illyriorum gentē ueluti bello inclytam uerbis extollentes. Cæſar in Parthos profecturus acerbius reſponſum reddidit Minime amicorum loco habituros eos , qui talia in ipſum perpetraſſent . Indulgere autem uelle ſi tributa contuliſſent , obſideſque dediſſent . Vtraque pollicentibus ipſis, Atinium cum tribus legionibus magnoque equitatu ad eos mittit , qui tributa quædam parua imponeret , obſideſque reciperet. Defuncto interi Cęſare,rati Romanorū res,ut i illo potiſſimū uires habuiſſent, ita eius morte penit⁹ extinctū iri, Atinio ulterius parere recuſarunt, neq; tributa aut obſides conferre uoluerunt. Graſſante in eos quinque cohortibus

Cecilius Metellus.

Vrbs Promona

Illyriorū legatio ad Cæſarē.

que cohortibus

que cohortibus Antonio,Illyrij in illum cõuersi,bello superarũt du ctoremque ordinis Bebium consularem uirum interemerunt. Atini us cum residuis ex fuga Epidamnum sese contulit. Romanorum de inde Senatus exercitum huius modi,& Macedoniam ultra ipsum, Illyriosque omnes,quibus imperabat,Marco Bruto,qui Cæsarẽ occidit,quemadmodum & Syriam Cassio,eiusdem necis cõscio,& participi,concessit. Sic illis aduersus Antonium, Cæsaremque Augustum cognomine pugnantibus. Illyrij nullo ocio potiti sunt Pæones uero natio ingens,circa Istrum per longum incolens,ab Iapodum populis supra Dardanos protenditur. Hi pæones a græcis,a Romanis Pannonij appellantur,& ab illis ut pręmisimus inter Illyrios ãnumerati sunt. De quibus nunc mihi Illyriorum res recẽsenti uidetur disserendum. Gloriosi admodum ob Macedonum Agrianos qui potissimum Philippo,& Alexandro in bellis pręstiterunt,quoniam & hi Pæones fuere,ex his qui inferiora incolunt, ab Illyrijs coloni editi. Cæterum cum Cornelius aduersus Pæones exercitum deducẽs, turpiter reiectus esset,ingens Pæonum fama, uniuersam formidine cõcussit Italiam. Ac deinceps per longum tempus,qui cõsulatum apud Romanos gerebant,haud quãquam Pæones bello aggredi ausi sunt. Et hæc iampridem tam ingẽtia de Illyrijs,& Pæonum populis, scrutando repperi. In Cæsaris uero commentarijs,eius,qui Augustus cognominatus est,nihil antiquius de Pęonum gente perscriptum legi. Aliam quoque Illyriorum gentem,præter eam quam retuli, Romanis paruisse mihi uisum est,uerum quæ ea sit haud intelligo. Non enim alienas res Augustus,sed proprias conscripsit,Quemadmodũ ab imperio deficientes ad tributa redegit,& alias sub proprijs legib⁹ degentes bello superauit. Postremo reliquas omnes,quæ summitates alpium ĩcolunt barbaras, bellicosasque nationes per uim subdidit, quæ finitimæ Italiam furtim prædabantur. Et profecto mirum mihi uidetur,cum tam multæ magnæque Romanorũ copiæ cõtra Celtas,& Iberos alpes pertransierint,eas nationes contempsisse. Caium etiam Cæsarem felicissimum in bellis uirum,pari modo eos neglexisse,cum Celtas oppugnaret,& per decem fere annos circa prouinciam illam hibernasset. Cæterum arbitror hos uiros ad ea quæ elegissent properantes,de transitu alpium duntaxat cogitasse. Caius Cæsar circa Celticam moram ducens,& seditioni Pompeianæ, quæ hæc ipsa sibi assumeret finem solum apponere curauit. Videtur insuper & Illyrium,& Celtas simul eligens,non omnibus,sed his quę ad Romanos pertinerẽt præfuisse. At uero Cæsar Augustus uniuersa adeptus,cum inter loquendum, Antonij inertiam Senatui explicasset,

Agriani.

Lege a quo Historiã sumpsit Appianus.

Gesta per Augustũ usque in finem.

Illyriam

Illyriam gentem præ cæteris bellicosissimam,& eundē sæpenumero infestantē,mitam reddidisse,Oxyeos,Perthenetas,Bathiates,Taulātios,Cābeos, Cinembros,Merromenos,atq; Pyrisseos,omni experientia edita sibi subdidit. Maiore insuper labore capti sunt,& ad tributa quæ soluere desierāt īpulsi,Docleatæ, Corinij,Interfrurini, Narisij, Clintidiones atq; Taurisci. Quibus uictis finitimi metu territi, Ippasini scilicet,& Bessi,se illi tradidere,Deficiētes uero Melitimos & Corcyreos,qui īsulas incolunt,īgenti belli mole superauit, quoniā maria classe prædabātur. Et horū quidē impuberes Cæsar iussit īterfici,reliquos precio uenūdedit. Liburnis naues ademit, quoniā & hi pariter maria īfestabāt. Ex Iapodū gēte,quæ ītra alpes habitat,Moētini & Edeatę ipsi aduenienti se ultro tradiderūt. Auripini qui plurimi & bellicosissimi ex Iapodū natione referūtur,ex uillis ad urbē se cesserūt. Appropiquāte quoq; illo,inter siluas latuerunt. Cæsar capta urbe neutiquā ignem inijci passus est,ratus eos se tandē illi esse dedituros. Quo facto urbē ut incolerēt, omisit. Maxime autē īter omnes Cæsari īpedimētum attulere Salassi & Iapodes qui ultra alpes incolunt. Segestani, Dalmatæ, Daisij, Pæonesque qui Salassijs spōte adhæserāt, Hi uertices alpium tenēt,mōtes inaccessi,arcta semita,ac difficilis,ad eos ducit,quorū fiducia proprijs degebāt legibus,& uectigalia a trāseuntibus poscebāt. Hos Veterus iopine aggressus,angusta locorum per īsidias occupat,& per biēnium obsessos tenuit. Illi salis inopia ducti quo maxime īdigebāt,tādē admisere custodias Postermo a Vetero deficiētes munimēta deiecere,& angustijs locorū occupatis qui a Cæsare ad ipsos mittebātur,irrisere,cū nihil magnum ī eos conari possent. Ea ex causa Cæsar īstante cōtra Antonium bello,suis legibus degere cōcessit, Et qui Vetero insultassent ueniā indulsit. Hæc omnia ad suspitionē uertētes ipsi,alias iterum urbes cōgregabant,& qua Romanis parerēt inuadebant,donec Messala Coruinus,ut illos expugnaret a Cęsare præmissus fame domuit, Eoque modo Salassi ī Romanorū cessere potestatē. Iapodes qui ultra alpes incolunt, natio ferocissima,ac pene siluestris,bis a se,per ānos fere uigīti Romanos repulere. Aquileiam quoque excurrere,& Torgiū Romanorum coloniā deprędati sunt, Insurgente in eos Cæsare per iter asperum atque aduersum,adhuc magis contra eū irritabantur, nemora ī oppositum illi præcidētes. Cum deinde ad aliā siluam diuertisset Cæsar in fugam abeunt,& appropinquanti struxere īsidias. Cæsar id ipsum suspicatus,ad mōtiū apices ex suis mittit,qui eos utraque ex parte aggrederētur. Sūmissius aduentāte illo,& siluas excidente, Iapodes ex insidijs subito apparuere,multosque affecere uulneribus. Verum maior

Moentini.

salis inopia.

Messala Coruinus.

eorum pars ab his qui ex apicibus decurrerent interfecti sunt. Reliqui iterum ad siluas reuertuntur, urbem relinquentes, cui Terponus nomen fuit. Eam interceptam Cæsar minime cremauit, satis arbitratus, pariter illos se esse dedituros, ut fecere. Deinde ad aliam processit urbem. Metulium incolæ nuncupant, quæ Iapodum primaria habetur urbs. Sita est autem in monte nemoroso, duobus condita tumulis, quos uallis modica intersecat. Et iuuentus ad trium millium numerum, armis, animisque præpollens, Romanos circa mœnia pugnantes, facile ab illis replebat. At hi aggerem erigentes a Metullis hinc inde discurrentibus die noctuque uexabantur, & e muris machinarum ope, quas in bello acceperant longius distare cogebantur. Nã ea pugna, quam Brutus haud longe ab eo loco, cum Antonio & Cæsare ipso simul habuit, machinas susceperant. Dissipantibus interim Romanis eorum mœnia, illi interius propugnacula alia struebant, & labore defessi in ea quæ construxerant saltu ferebãtur. Romani recepto muro, qui ab illis relictus fuerat igne succedunt, ad reliquum uero aggeres binos erigunt. a quibus pontes subinde quatuor, ad mœnia struxere. Peractis omnibus Cæsar nonullos ad aduersam urbis partẽ ire iubet, ut ciues ab inuicem distraheret, reliquos ex suis per pontes ad mœnia accelerare admonet. Interim ab edita turri, quæ fierent, intentus prospectabat. Barbari ascendentibus ipsis ex aduerso per mœnia occurrunt. Cæteri a tergo insidias struentes cum pontes longos lanceis appellarent, adhuc magis exultare incipiunt. Vno igitur ex pontibus, deinde alio post primum corruente, cum tertius in ruinã laberetur, timor omni ex parte Romanos occupat, nec ull⁹ quartũ pontẽ audebat ingredi. Cęsar igitur e turri eos icrepare pergit. Cum nec sic i bellũ concitare posset, Ipse clypeo assumpto per pontẽ cursu ferebatur. Accurrũt & cũ eo ex ducibus Agrippa, & Hierõ, Luciusq; ex corporis custodibus Iolas, quatuor hi soli, ac scutiferorum nonnulli pontem occupant. Cæsare igitur pontem transeunte, rubore ducti milites confertim ad eum aduolant. Qua ex causa prægrauatus pons ad inferiora statim labitur, uirique inuicem plurimi in terram corruunt, ex quibus nonnulli periere, Alij ferme contritis membris efferuntur. Cæsar crus dextrum & utrumque brachiũ saucius, denuo turrim conscendit, consularibus quibusdam prosequentibus, ut ex fide se incolumem esse ostenderet, ne quis interim ex rumore mortis eius, tumultus oriretur, aut hostes illum terga uertere putarent, ac protinus alium exedificare iubet pontẽ, quæ res præcipue Metulios exterruit, cum se ad uersus hominem animo penitus inuictum bellũ inijsse cernerent. Postridie itaque legatis ad eum missis, quigẽtos quos idẽ postularat

Notabile magnanimitatis exemplum de Augusto.

postularat,exhibuere obsides, & custodias admittere polliciti, altiorem ut custodirent,reliquere tumulum.Ipsi in alterum omnes secesserunt. Cum custodes ad eos uenientes arma deponere iuberent,animo turbati,mulieres eorum,atque filios intra Senatus conclusere locum,& custodias simul admittētes Romanis annunciant,Si quid insolitum erga eos moliri audeant,se locum illum īcensuros,& cum desperatione pariter Romanos inuasuros. Quibus dictis,ex inferiore loco quasi superiorem ascensuri in unum coeunt.Tunc uero custodię Senatus locum ultro incendunt.Plurimæ igitur mulierum seipsas filiosque interemere. Quædam natos uiuos deferentes iniecere igni. Sic omni Metuliorum iuuentute fere in armis concidente, & inutilium maiore parte igne conflagrante, ciuitas quoquæ incendio absumpta est,ita ut nullum tam ingentis urbis superfuerit uestigium,Deuictis Metulijs,Iapodum reliqui timore ducti,seipsos Cæsari dedere.Sic Iapodes,qui ultra alpes, incolunt,tunc primum Romanorum tulere iugum,recedēte deinde Cæsare,Posseni ab illo defecerūt,quos Marcus Elbius ad eos missos bello domuit,& qui defectionis causa fuerant,occidit,reliquos precio uenundedit.In Segestanorum igitur tellurem bis autea profecti romani,neque obsides neque aliud quicquam ab illis abstulerant. Qua ex causa Segestani maiores spiritus sibi assumpserant. Cæsar per Pæonum tellurem,cum & hi nondum Romanis paruissent, in eos profectus est. Nemorosa quippe Pæonum regio est,& in longum ab Iapodum populis, usque Dardanos protenditur. Pæones nullas urbes habent, agros dumtaxat, & uillas per cognationes possident.Neque iudicia communia illis adsunt, neque principes qui cæteris pręsint Ipsi centum millia uirorū,ætate ad bellum ītegra,utique habebant,uerum īperio carentes minime ī unū congregabant. Appropīquante Cæsare,ad siluas delati fuga, si quos ex Romanis palantes repperissent, occidebāt.Cæsar quo ad illos ad se uenturos credidit, neque uillas,neque agros eorum depopulatus est. Non accedentibus,ignem omnibus imisit,& per continuos octo dies maximis affecit cladibus,quibus ī Segestanorum & Pęonum regionem,usque ad Saum fluuium est profectus.Huius in ripa,ciuitas, latissimo fluuio & ingenti fossa munita concidet. Qua ex causa potissimum Cæsar illam inuasit, ueluti belli horreum in Dacos, Bastarnasque, qui ultra Istrum incolunt habiturus. Idem fluuius his ī locis Danubius, dicitur, nec multo deinde inferius elapsus,uberioribus aquis,pro Danubio Istri nomen assumit.Saus autē Istrū īfluit. Erantq; Cæsari naues eo in flumine,quæ commeatū ad exercitū per Danubium afferrēt,ob id Cæsar Segestā urbē sibi assumpserat.Pro-

De scriptio regionis Pæonū

Differentia nominum Istri & Danubij,

grediēte eo, Segestani legatos destinant, quid facto opus sit, ab eo ex quirunt, Ille custodias accipere, & obsides centū afferre īperat, ut tute eorum urbe, ueluti horreo aduersus Dacos uti queat. Frumēti īsuper quantum ipsis liceat afferre. Hæc igitur primores exequi haud īiquū existimabant. Populus cōtra turbari cœpit, obsidesq; cōtemnere, quo niam nō ab ipsis forsan liberi, sed a primoribus dādi essent. Acceden te igitur custodias, aspectū ferre nequeuntes, furibūdo impetu aduo lāt, portasq; protinus occludunt, ac desuper e mœnibus iterū sese offe runt. Ea ex re Cæsar fluuiū ponte coniūxit, uallum, fossasq; undiq; cō munit. Conclusis ciuibus intra urbem aggeres binos erigit, ad quos Segestani sæpenumero cursu ferebantur, sed cum aggeres iuadere ne quiret, faces, ignēq; plurimum ex superiore loco iaciunt. Appropin quantibus ad eos subsidijs a Pęonum natione alia, Cæsar ex occursu insidias illis instruit, Sic eorum pars interimitur, pars in fugam uerti tur, nec ulla ulterius Pæonum ad Segestanos accessere subsidia. Sege stani obsidionem omnem fortissime perpessi, trigesima tandem die difficili pugna superātur. Ac tum primum supplicare didicere. Quo rum uirtutem Cæsar admiratus, nec non precum pietate motus neuti quam occidit, aut clade ulla conturbauit, sed pecunia mulctare contē tus in ciuitatis semota parte conclusit, & quinque supra uigīti cohor tes pro custodia urbis ītulit. His peractis, Romam, denuo in Illyriū rediturus abscessit. Fama deinde uulgante Segestanos custodiā quā in urbem recepissent, per uī interemisse, Cæsar quanquā hyemis tem pore, cursu ad eos proficiscitur. Tandem rumorem falso editū intelli- gens, ueritatis causam subide iuenit. Suos ī periculo cōstitutos fuisse, Segestanis inopine eos inuadentibus, a quibus multis confestim inte rempti essent, uerum sequenti die milites ciues inuadentes obtinuisse urbem. Quamobrem Cæsar copias in Damaltas conuertit, gentē Il lyriorum aliam, & Taulantis finitimam. Dalmatæ quidem ex quo sub Gabinio quinque cohortes interimentes signa ademerant, ob res prospere gestas animis elati, per decem annos neutiquam deposuere arma, & aduenieti Cæsari una cum Segestanis occurrere statuerant. Erant quippe bellicosissimorum millia duodecim, & ultra, ducem quoque ipsis Versum nomine præfecerant. Ille Promonam Libur- norum urbem denuo inuadens, uallo, fossaq; munierat, aliaq; ex natu ra locorum munitissima occuparant. Nam regio omnis mōtuosa, col libus undique acutis, pinnarū ī modū, erectis prominet. Maior itaq; eorū pars urbē īsederat. Custodias uero per colles in altū eminētes col locarūt, sic ut ab excelso, Romanorū castra facile respicerent. Cæsar pro palam omnes muro sepire uelle simulat, clanculum autem auda- ciores

Felicitas Augu sti.

Bellū damati- cum.

ciores

ciores, qui adit⁹ ad montiũ summa deferentes, explorarent, emittit. Hi igitur per siluas se occulentes, nocte custodias inuadũt, & adhuc somno consopitas ferro cædunt, ac Cæsaris finẽ itineris sibi adesse significant, ad expugnationem urbis maioribus copijs esse opus, & ex tumulis per uim captis alios supra alios emittunt, ad eos, qui ulteriores colles occuparant, Cõfestim igitur turba ac trepidatio barbaros inuadit, cum se omni ex parte circunuentos esse ĩtelligunt, maxime uero qui in tumulis steterant eminentioribus, ob quæ indigentiã in primis formidantes, ne exitus undequaq; clauderentur, in Promonam deferuntur. Cæsar urbem duosq; assistentes colles, qui ab hostibus tenebantur adhuc, per quadraginta studia muro sepsit, & interim Teutinum, alium Dalmatarum exercitum ducentem, ut his, qui obsidebantur afferret opem inuadit, fusumque per montes ĩsequi pergit, & adhuc prospectante eo. Promonam capit. Nam cum munimẽtis nõdum editis ciues ab extra decurrissent, citoq; repellerẽtur. Romani fugientibus illis se immiscẽtes urbem ingrediuntur, ac tertia ciuium parte deleta, reliqui in arcem fuga abeunt. Romanorum cohors iterim ad portas eos obseruabat. His cum barbari quarta nocte inuecti essent, cohors timore ducta portas dereliquit, Verum Cęsar hostium impetum confestim repulit, ac sequẽti die sedẽtes ultro cæpit. Ex cohorte ꝙ custodiam reliquerat, sorte iacta, decimũ quẽq; morte mulctauit. Ex turmarum ducibus binos ex decẽ singulis imminuit. Reliquos ea æstate hordeo, frumenti uice, cibari iussit. In hunc modum Promona capitur. Teutinus exercitum ꝑ montes fugientẽ in uarias partes effuderat. Quãobrem Romani non lõge illos insecuti sunt, diuisionem eorum per tã multa loca, ob uiarum inexperientiam, uestigiorumq; implicitam confusionem formidantes. Nulla quippe itinera in unum copulant nemorum ingressus, & Dalmatæ Gabinio insidias struentes, per uallem profundã, & in longum prodeuntem inter duos montes delituerant, Quo in loco insidias Cæsari pariter instruxerant. Cæterum illi itinerum concursus igne succendij, & per montium superiora præmisso exercitu, qui ab utraque parte ad eum properaret, iter per uallem arripit, siluas undique præcidẽs, urbesque ĩuadens, & quæcunque obuia in itinere igne corrũpens. Setouia urbe obsessa, barbarorum manus ingens in auxilium aduenerat, quib⁹ obuius Cæsar urbem ingredi prohibuit. Eo in prælio lapide genu saucius, per multos dies æger iacuit. Conualescens Romam ad consulatũ redijt, cum Barbatio Tullo collega magistratum initurus, Statyliũ Taurum ad residua eius belli dereliquit. Mensis initio ingressus cõsulatum. Eamet die Antonio administratione præbita. Ipse in Dalmatas iterum procurrit Triumuiratum adhuc obtinens. Iam enim

Teutinus alias Testinus.

Cęsaris peritia in expugnãdis Barbaris.

ſecundí quinquennij tempus effluxerat,quem a ſe ipſis a principio ĩ uaſerant,Populus uero ſubinde confirmaret. Delmatæ igitur fame fatigati,commeatu undique excluſo,uenienti Cæſari ſponte obuiãt, ſeque illi ſuppliciter dedũt,obſides numero ſeptingẽtos ex proprijs filijs exhibent.Hos Cæſar Romanorum ſigna Gabinio adempta aſ ferre monuit. Tributa quoque quæ ſub Caio Cæſare olim polliciti, in id temp⁹ diſtuliſſent,perſoluere imperauit.Ita Romanis obſequẽ tiores deinceps effecti ſunt,Ea ſignaCæſar in porticu quæ octauia dicitur,appendi. Deuictis Dalmatis,Derbani,appropinquante Cę ſare,ueniam deprecari uelle,obſides tradere,& tributa olim intermiſ ſa exoluere confeſtim promiſere.Igitur Cæſar propi⁹ ad illos uenit, Cui obſides iuxta fœdus exhibuere,quos abſenti ob ualitudinẽ tra= dere,& fœdus firmare recuſauerãt, Videntur,& hi poſtremo inducti a Cęſare qui Illyriorum tellurem omnem quę a Romanis defecerat, aut pri⁹ ſub imperio neutiq̃ aſſueuerat,ad obſequiũ redegit. Eam ob rem triumphus Illyrius a Senatu Cæſari decretus eſt,quem poſt di= uictum tandem egit Antonium. Reſidui deinde Illyriorum habe= buntur ante Pęones a Romanis,Retij.Poſt Pæones,Norici, Myſij q;,qui ad Euxinum pontum uſq; incolunt. Retios igitur,& Noricos exiſtimo Caium Cæſarẽ cum aduerſus Celtas depugnaret, ſubegiſ ſe,aut Auguſtum cum Pæones aggrederetur bello ſuperaſſe. In me= dio quippe amborum ſedes habent.Nec ullum in Retios aut Nori cos Bellum geſtum priuatim repperi, quamobrem cum reliquis finitimis una deuictos fuiſſe arbitror. Marcus enim Lucullus, Lu= cij Luculli frater qui Mithridatẽ debellauit,Myſorum Regionem excurrit omnem,& uſque ad fluuium curſum tenuit,quo in loco qua tuor Græcorum urbes Myſijs finitimę ſitę ſunt.Iſtros uidelicet,Dy onyſopolis,Odiſus & Meſẽbria. Deinde Romã ex Gallia, magnũ illum Apollinam qui in palatio ſitus eſt,adduxit. Nec ulterius quic q̃ a Romanis Rempublicam regẽtibus,cõtra Myſios actum fuiſſe, aut a tributa redactos eſſe,aut ab Auguſto geſtũ,legiſſe memini,ſed Tiberium,qui poſt Auguſtum imperauit eos tenuiſſe. Verũ hæc a me ante Aegypti adeptionẽ a populo peracta ſuo loco,pſcripta ſunt Quę uero poſt ægyptum imperatores tenuerunt,aut bello uendica= runt,ueluti propria ipſorum opera,poſt cõmunia tandem diximus,ĩ quibus multa de Myſijs quoque continentur . Nunc autem ex quo Myſios,Illyrios Romani exiſtimant,hic liber a me Illyriorũ appel labitur,qui ut abſolutus crederetur,præſcribere uiſum eſt,Lucullum iam antea ſub populo imperantem Myſios excurriſſe, Tiberium ue= ro ſub monarchia illos recepiſſe.

Derbani.

Triũphus Illy rius.

Magnus apol= lo.

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum Liber Incipit, qui Celticus. inscribitur. Traductio. P. Candidi.

ELTAE primi Romanis isurrexisse dicũtur, urbem quoque capitolio excepto ui captã incendisse, quos Camillus uicit & expulit, & post tempus iterum regressos denuo deuicit, triũphumq; ob id egit, cum iam octogesimum ętatis attigisset annum. Tertio deinde, Celtarum copiæ Italiam igressæ sunt, quas Romani sub Quinto Imperatore deleuere penitus. Post hos Boij Celtarũ natio ferocius Romanos aggrediuntur. His Caius Sulpicius dictator cum exercitu occurrit, Stratagemate huiusmodi usus. Iussit enim milites a fronte cõstitutos uno impetu tela iacere, eodẽque momento statim considere, donec secundi iacula emisissẽt. Idẽ tertia & quarta acie locatos agere, cessantes quoq; a iactu continue insimul iungi, ne in eos tela uibrarentur. Cũ postremo iacula emisissẽt accurrere omnes uno impetu, & cum clamore protinus inuadere hostes, manusque cõserere. Terrefacere nẽpe aduersos, tot telorum uno impetu excussorum missionẽ, subitamq; post hac aggressionem. Tela autem non his similia fuere quæ Romani Yssos appellant, sed ex ligno quadrangulo, medietas perfecta fuit, reliquum ex ferro pariter quadrangulo, molique mucrone excepto. Hoc pacto Boiorum exercitus a Romanis dissipat⁹ est. Alios iterum Celtas Popilius deuicit, & post illum Camillus, prioris Camilli filius eosdem debellauit. Erexit & contra Celtas Emilius Paulus trophea. Ante Marij autem consulatus, longe numerosior bellicosior, & ætate formidatior exercitus Celtarum Galliam inuasit & Italiam, & quosdam ex consulibus Romanis superauit, exercitusque deleuit, contra quos electus Marius uniuersos bello uicit. Vltima, maiorque Gallorum cum Romanis pugna, a Caio Cæsare peracta est. Plura quippe millia ferocissimorum uirorum per decem fere annos, quibus Galliæ præfuit, cum eodem gessere bellum, quæ si quis sub uno numero complecti cupiat, quadrigenta & ultra millia fuisse intelliget. Centum etenim milia uirorum capta, totidem in pugna cecidisse constat, quadrigentas nationes, urbes octingentas, quasdam deficientes ab ipsis, nonnullas eum suscipientes redegit in potestatẽ. Ante Mariũ Fabi⁹ maximus Emilian⁹ modicum ferme deducens exercitũ, centũ & uiginti milia Celtarũ unica prostrauit acie, cũ quicq; supra decẽ ex suis dũtaxat amisisset.

Breuis explicatio Celtici belli usq; in finẽ.

Camill⁹ pater

Yssi.

Et hæc

Magna differentia.

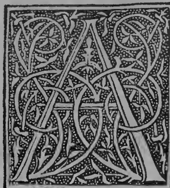
Et hæc quanq̃ ex uulnere quod in genam acceperat, grauiter saucius peragere non dubitauit, acies discurrens, suosque ad bellũ incitans, & queadmodũ aduersus Barbaros esset pugnandũ, uerbis istruens, partim curru uectus partim manu ductus inambulans. Cæsar cõtra eosdem bellum gerens primum Luetios, & Tigryos ad ducentorum milium numerum subegit, quoniam Tigyrij superiori tempore Pisone, & Cassio quodã ducẽte exercitum, Romanos pugna superatos sub iugum miserant, quemadmodũ inantiquis monumẽtis Paulo Claudio uisum est. Hos quidem Tigyrios Labienus prętor superauit, Reliquos Cęsar, ac cum his Tricurios illis afferentes opem, deinde cum Ariouisto germanos domuit, quorum magnitudo maior magnitudinem longe superauit. His mores ferocissimi insunt, in aggrediendo insignis audacia, contemptus mortis maxim⁹, ob reuiuiscendi spem Ad hæc frigore fouentͬ, pabulum in necessitatibus pro cibo habent. Equi eorum nõnunq̃ lignis aluntur, Fuere tamen ut creditum est in bellis non admodũ laboriosi, aut ratione ulla instructi, uerum bælluarum in modum, furore sæuientes, ob id quæ a Romanis per patientiam ac tolerentiam subacti. Nam barbari graui ĩpetu in Romanis insurgentes, Phalangem protinus omnem discurrebant. Romani contra ordinem seruantes, peritia rei militaris eos facile uincebant. Postremo octoginta millia eorum per interualla dedere neci. Post hos Cæsar in eos qui Belgæ nominanͬ inuectus, in transitu fluminis deprehensos, tam ingenti cæde prostrauit, ut cadaueribus oppositis, põtis in modum flumen pertransiret. Neruij tamen aliquãdo illum terga dare coegerunt, cum exercitum ad iter pręparantẽ inopine aggressi, plurimo, ex suis occidissent. Nã ductores ordinum, & turmarum fere duces omnes confecerũt. Ipsumq; in tumulum quendã cum scutiferis rędactum ꝑ circuitum obsederunt, uerũ legione decima a tergo incumbente ad sexaginta millia eorum oppressa sunt, qui ex Cĩbrorum, Teutonumque progenie extitere. Vicit porro, & Allobroges Cæsar. Sypetũ, & Tancherorum populos ad quadraginta millia, qui parti bello assueti, partĩ inexꝑti in aci e cesserũt. Sycãbri qui gẽtis equitib⁹ quinq; mille Cæsaris equites, subito illis incũbentes uerterũt, Verũ post hæc uicti dedere pœnas. Prim⁹ eni Romanorũ omniũ Cęsar Rhenũ pertransiuit, & ad Britannorũ insulã meditarraneo maxima maiorem existentẽ exercitu delatus, quoniã loco mortalibus nihil pensi eius fama fuit, circa inundationis tempus iter cœpit. Nam prius idem motus macre perturbauerat, & exercitus hinc inde per fluctus iactabatur sensimprimo deinde uehemẽtius, donec uiolenta tandem promptitudine Britanniam in sulam ingressus est.

Belgę Picardi

Britãnorũ insula.

Appiani Alexandrini sophistę Romanorum Liber Finitqui Celticus inscribitur. Traductio. P. Candidi.

P. Candidi in libros Appiani sophistæ Alexādrini ad Nicolaū quintum summum pontificem Præfatio incipit felicissime.

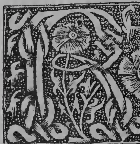

PPIANI ALE xandrini historiam seu ueterum incuria, seu temporum iniquitate deperditam, & ueluti longo postliminio ad nos redeuntem optime, ac maxime pontifex Nicolae Quin. tuo nutu, tuoque imperio e græca latinam facere institui, ut non modo apud nostros nota esset sedulitas mei obsequii, sed ad posteros quoque uirtutis tuæ fama transiret. Quid enim dignius tuis meritis impendi potest, q̄ ut ij, qui sequenti æuo hæc aliquando legent, cum ædificiorum magnitudinem ornatumq; intuebuntur, quæ ætate nostra tuo auspicio confecta sunt, te Nicolaum eum esse intelligant, qui non minorem in recuperandis libris, q̄ in restituendis mœnibus huic urbi adhibueris curam. Et profecto licet illa præclara, & magna sint, quæ manu & arte constant, & a plurimis summo ingenio diligentiaque parantur, præstantiora tamen habenda erunt, quæ studiis adiuncta, monumentis quoq; seruantur literarum. Itaq; qui Petri Basilicæ contiguam domum admirantur a te structam quadrato lapide, qui Hadriani molem uicissim restitutam, qui deorum templum ab Agrippa cōditum a te suffectū ætate nostra, qui plura alia, breui cessura uetustati, ni tua caritas admouisset pias manus, eosdem quoq; admirari conueniet tot illustres libros, ad nos tua opera traductos e græcis, nec tuam sapientiam / nomen / dignitatem / commemoratione laudis suæ immunes præterire, & si non huius temporis esse putem, uirtutes tuas elegantiori stilo debitas, in medium proferre, hoc solum dixerim, te his rebus gestis assecutum, ut uerus præsul dignissimus princeps habere. Sed ad Appianum redeam. Doleo equidem summe pater his in libris traducendis non mediocrem mihi laborē, & industriā ereptā eē. Nam cum mecū ipse reputo duos & uiginti libros (tot. n. Appian⁹ exarasse dicitur) ita euanuisse ut nouē uix a me, ac ne hi quidem integri posteritati tradi possint oīs mihi scribendi feruor ille dilabitur, q̄q̄ hæc uetus apud nos historiæ q̄rela sit, ut rerum gestarum scripta deflere potius uacet, q̄ inspicere. Nam ut clariores referam, quis Liuii lacteum illum eloquentiæ fontem exaruisse non defleat? interceptam nobis Curtii elegantiam? Trogi grauitatem intermissam eē? Taciti magnam partē interijsse? Crispi nil extare, quod cupiditatem nostram expleat? Siue

Liuius
Curtius
Trogus

rerum ille summus opifex, ita statuit, ut nihil ætati obsisteret, nihil permaneret, siue causarum uis latẽtium, mortalitati deuouit omnia, paucorum certe auxilio, fragilitati nostræ consultum est. Inter quos cum uincus ætate ista uideare, qui dignitati tuæ uirtutem adiunctã teneas, nec præsentibus modo, uerum posteris literarum specimen, ornamenta prisce conserues urbis, meritos tibi honores reddimus, te sacro illo solio dignum confitemur, & quicquid bonum faustumq; continget nobis, beatitudini & fœlicitati tuæ acceptum referemus.

Appiani sophistæ Alexandrini Romanæ historiæ procemium feliciter incipit.

Omanorum historiam scribere adorsus, necessarium in primis mihi existimaui, terminos præponere quibus nationibus imperent Romani. Sunt autem huiusmodi in oceano Britannico plures partes. Ab Herculeis igitur columnis in id mare, quod ad illas denuo circũque nauigatur insulæ, litora, populi omnes, Romano parenti imperio, Horum primi in dextra Maurusij quicunque circa mare omnisque laltera Lybicorum natio usque Carthaginem, his superiores Nomade, quas Romani Numidas appellãt, & regionẽ Numidiã. Altera aũt Libyca natio, q̃ Syrtes ac Cyrenẽ usq; icolit, & Cyrene ipsa & Marmaridæ Hãmonijque, & qui paludẽ marinã tenẽt, urbe quoque magna quã Aleyander ad Aegipũ cõdidit. Aegyptus quoque uniuersa ad Aethiopes Orientales a Romanis reguntur. Per Nilum autem nauiganti ad Pelusium usque per mare, uertentique nauigationem & collustranti litora Syria occurrit Palæstina, & supra ipsam pars Arabũ, finitimique Palestinis Phœnices supra mare, & Phenicibus ulteriores Cilisyri super Euphratem usque fluuiũ. Amari supi⁹ Palmyrini sũt & Palmyrinoꝝ arenæ q̃ supra Euphratẽ icoluntur. Cilices Syris ꝓpinqui, & Cappadoces Cilicũ finitimi. Armeniorumque pars quam Armeniam minorem uocant. Apud Euxinum autem pontum quæcunque alia maritima Romanis parent. Syri quidem & cilices ad mare prospectant. Armeni autem & Cappadoces inter ponticas gentes habitant. Per mediterranea uero ad Armenia maiorẽ Romani non imperant ex tributo ad modum uerum reges illis approbant, A Capadocia & Cilicia in Ioniã descẽdẽti magna adest Cheronesus, cuius a dextra Euxinius põtus, Pro-

tis, &

maurusii

Syria palestina.

pontis, & Hellespontus, Aegeumque mare. Aleua Pamphylum, & Aegyptium pelagus. Feruntur quippe ambo Cherronesum facere. Adsunt etiam, & in Aegyptiū mare prospectantes Pāphylij & Lycij, & post ipsos Cares usq; ad Ioniam. Qui autem super Euxinum pontum Propontidem & Hellespontum, Galathæ & Bithyni Mysi Phrygesque, in mediterraneis Pysidæ & Lydij tot nationes Cheronesum incolunt, quibus omnibus imperant Romani. Vlterius uero transeuntes alijs circa pontum imperant gentibus & Mysijs qui in Europa, ac Thracibus quicunque circa Euxinum sunt. Ab Ionia autem sinus maris est Aegeus, & alter Ionij maria, ac Siculum Tyrrenūque pelagus usque ad Herculeas columnas, hæc longitudo ac Ionia ad oceanū. Et in hac iterum nauigatiōe tot Romanis subiectæ nationes, uniuersa Græcia, ac Thessalia Macædōes, & quęcunque alia ad Thraces pertinent, Illyriorum & pæonum gens, & ipsa Italia omnium gentium domina, quæ ab Ionio circundata plurimum a Tyrrheno mari usque ad Celtas quos ipsi Galathas uocāt extenditur, omnisq; Celtarum natio, quorum pars ad mare, pars ad oceanum respicit septentrionalem, pars apud Rhegnum fluuium habitat, Iberia omnis & Celtiberi super Hesperium, & Borealem oceanum ad Herculeas finientes columnas. Ac de his quidē & singulis earum diligentissime edisseram cum de omnib9 particulariter nationibus scribendum fuerit. Nunc autem q̄ longis terminis principatum assumpserint circa maria, dictum est. Terras deinceps peragranti pars quædam Maurusiorum superest, qui ad Aethiopes occiduos spectant, ac calidiorem ferisq; horrentem Libyam usq; ad oriētales Aethiopes, hic quidē Libyæ Romanis terminus. Asiæ autem Euphrates fluuius & Caucasus mōs maiorisq; Armenię principiū, & Colchi ad Euxinum pontū habitantes, residuaq; huius maris. In Europa fluuij duo Rhenus & Hister potissimū Romanis fines imponunt, quorum quidem Rhenus ad Borealem oceanum, Hister ad Euxinum pontum influit. Progredientes ulterius nonnullis Celtarum, qui supra Rgenum habitant imperant nationibus, & ijs qui supra Histrū quos Dacos appellant. Fines terrarū q̄ diligentissime inquirenti propemodū hi uidebuntur. Oēs aūt insulę quæcūq; intra mare sitæ sunt Cyclades, uel Sporades, uel Hyades, uel Echinades uel Thirrenides, uel Mesiæ, uel quæcunque alię alio nomine aliter dicuntur circa Lybiam & Ioniam, uel Aegiptum, uel Myrthoum, uel Siculum, uel aliud cuiuscūque nominis mare quę singulariter a Græcis magnæ insulę dici solent Cypros, Creta, Rhodos, Lesbos, Euboia, Sicilia, Sardinia, & Cyrnos, uel alia quæcunque minor

maiorue uniuersæ Romanis parent. Borealem preterea oceanum & Britannicam insulam penetrantes ingentique terra maiorem supra dimidium potentioris soli in ea possidentes alterius non indigēt, cū nec utilis admodum, nec ferax ipsis sit, neque quam tenent. Harum tantarum innumerarumq; nationum cum tanta sit magnitudo. Italiam tamen magno labore, ac uix quingentis annis stabilem, sibi reddidere cum medio interim tempore regibus usi per reliquum his expulsis, nullos deinceps reges admittere iureiurando sancientes. Aristocratiam coluere politiam, & ab inde imperijs utebantur anniuersarijs, ducentis aut amplius ultra quingentos quos diximus, annis quo tempore rerum principatum adepti externam omnem oppressere potentiam uniuersas fere nationes sibi subigendo. Caius autem Cæsar superatis Romanis imperioque suscepto, & in potestatem redacto formam quidem politiæ nomenque seruauit, re autem principē se cunctis præstitit. Estque in hanc usque ætatem eadem sub uno potestas principe, quos neutiquā Romani reges appellant uetus iusiurādum, ut ego arbitror in primis ueriti imperatores eos dici maluere, quod Priscorum ducum nomen fuit. Sunt autem re ipsa uere reges, a quibus ad ætatem usque nostram anni fere ducenti elapsi sunt quo tempore potissimum Romana res floruit, progressusque ad maiora uidetur adaugeri cunctis in pace constitutis amplissima summaque fœlicitate, ac nonnulla a prioribus nationibus ijdem imperatores in principatu suscepere, deficientiaque restituere integritate cōsilij, terrę, marique dominantes, potiusque augere dignitatem cupiebant, q̄ inter barbaros propagare, imperium gentem inopē minimæque utilitatis. Quorum ego nōnullos Romæ uidi ob id missos quó se suaque Romanis dederēt, neq; imperatorem admmittentē, quos ut inutiles sponte recusabat. Plurimis etiam nationibus quarum infinita pene est multitudo Romani reges statuunt nihil ijs ad imperium indigentes. Ex nonnullis præterea imperio parentibus, atque suppositis plus detrimenti capiunt q̄ utilitati. Quos licet inutiles ab ijcere cum pudeat, principatum omnem, magnis copijs, magnisque præsidijs circūquaque uallantes tm̄ terræ, tantumq; maris, quasi fundum quendam seruant: ac cōtinent. Nullum quippe in præsentem diem tam paruo tempore in tantum creuit, ac surrexit imperium ne Grecorum quidem. Quod si quis Atheniensium & Lacedęmoniorum, & Thebanorum qui separatim imperarunt a Darij regis expeditione qua maxime floruere usque ad philippum Amyntæ filium Grecorum res gestas in unū colligat, anni plures uidebuntur, in quibus contētionibus potius, ac discidijs inter se ad ambitionem certasse

Italia

Aristocratia optia potestas

C. Cæsar.

Imperator priscorū ducū nomē

imperiū inutiliū prouintiarū recusabant romani.

dicentur quam ob principatum, aut libertatem in posteros successuram bella gessisse. Quidam enim ex ipsis in Siciliam profecti ob alterius spem imperij ultro corruere. Vel si quis in Asiam prouectus est minimum adeptus non multo post in patriam redijt. Græcorũ quippe potentia & si maximis conflictata prælijs, nunquam tamen ultra Græciam firmiter progressa est. Verum potentes dumtaxat extitere se liberos aliquãdiu & inuictos præstãtes. A Philippo quippe Amitæ filio & alexandro Philippi magno, in deterius eorum res labi uisæ, præterq; dignitatem priscam decidisse. Asiæ quidẽ pricipatus si quæ in Europa gesta sunt, uel minima consideres, nullius ferme momenti aut uirtutis habebitur ob ingenitam timiditatem imbecillitatemq; populorum, quod & sequentia scripta declarant. Modicis quippe exercitibus Romani tot in Asia gentes populosq; subegere, quot in præsẽti adhuc obtinent. Macædonibus ipsis resistentibus, atq; oppugnantibus plurima tamen circa Libyam & Europam confecta sunt. Con gestæ porro in Alexandrum Philippi filium, Assiriorũ, Medorum, ac Persarum uires trium maximarum, potentissimarumq; nationum neutiquam ad noningentos annos seruare potuere, quanta nunc possident Romani. Magnitudo nempe illorum imperij, nec ad dimidiũ huius, ut existimo, quiuit attingere. Coniecto id autem, cum Romanorum ab occidente & Hesperio oceano supra Caucasum montem, & Euphratem fluuium, & Aethiopes superiores per Aegyptum, & Arabes supra occidentalem rursus oceanum, protendẽtium imperiũm, & terminus illis sit idem oceanus incipientis, & finientis diei, tum mari uniuerso, quod interius est, insulisque in eo imperent omnibus. Oceano præterea Britãnico, ac Medis & Persis ubi plurimũ maris uel Pamphilius inest sinus & unica Cypros insula, uel quid aliud modicum Ioniæ in mari, sinusque Persici, nempe quicdquid huius est maris, Romani tenẽt. Quæ autem Macedonum ante Philippum Amynte filium gesta referuntur promodica fuere cum nonnullis, & ipsi paruerint. Ipsius uero Philippi labore, & erumnis non inficior referta esse omnia, uerum circa Græciam & unicam dumtaxat gesta prouinciam. Alexandri autem principatus magnitudine rerum, igenti fœlicitate, celeritateque gestarum permaxime enituit. Sed cum infinitum & nulli imitabilem gradum attigisset, breuitate temporis, fulgori coruscanti assimilis, & hinc inde discurrenti, in multos dominatus plurimasque partes effulsit. Nostris autem temporibus, & quidem solis copiæ ingentes adsunt, peditum ducenta, equitum quadraginta millia, elephantorum trecentorum bellicosorũ numerus. Curruum præterea ad prælia instructorum duo millia, ac

Spe alterius imperii alterũ amissum

asiæ populi timidi.

Cõtra Grecos

Alexãder magnus

Magnitudo Romani iperij

Philippus.

alexandri principatus qualis.

Copiæ Romanorum imperatorum.

armorum in supplementum trecenta millia, Et hæc quidē terrestrib⁹ copijs. Maritin⁹ uero minorū nauiū duo millia mitriremiū a sexcup lis i quiqueremes mille quingentarū classis. Instrumentorū quoque naualium numerus bis totidem. Ad hoc naues partim auro proris, partim puppibus exornatæ, quas thalomigas appellant, ad belli pompam quibus ijdem īperatores uehi consueuere, octuagita. Pecuniarū præterea in thasauris Aegyptiorum talētorum, quatuor & septuagita millia, Tanti apparatus summā, ac rei militaris ex regijs codicibus licet ītueri ab ipsis in unum cumulatā, atque relictā. Cæterū secundus ab Alexandro Aegyptiorum rex, qui & lucrari potētissimus regū fuit, ac splēdide impendere, & magnifice eleganterq; construere, cum eius regnū diuitijs & opulentia nulli cederet, omnem circa sobolē eius exhausit, dissidentibus īuicem filijs, quæ res summos principatus īter se cōtendētes solet euertere. Romanorū autem magnitudo, ac felicitas maturitate cōsilij diuturnitateq; temporis adauctę uirtute patientia, ac tolerātia eos super cunctos extulere, Non enim in prosperis se euexere rebus, quoad stabilem uictoriam sunt adepti, nec aduersus confracti animo cum aliquādo militū uiginti millia una die, alia quadragita alia, quiquagīta bello amiserint. Periclitāte pene urbe, cū aliquādo fames cōtinua īstaret, aliquando pestis urgeret seditioque eodē tēpore uexaret urbē neque tamen a magnitudine animi constantiaque desiuere donec, per septingentos afflicti annos periculis, ac dissidijs enecti ad hunc in quo nunc sunt, uenere principatum, felicitatem per salubria adepti consilia. Et hæc quidem multi Græcorum, multi etiam Romanorum perscripsere. Est que Macedodiæ tunc quidem priorum magnę existentis multo maiorum, confecta historia. Cæterum cupientem Romanorum res gestas per uniuersum contemplari, adduxit sæpenumero hæc scriptura Carthagine in Iberiam, ex Iberia, in Siciliam uel Macedoniam per legatos, aut auxilia ad exteros dimissa, iterūque in Carthaginem, ac Siciliam reduxit, ueluti errabundum, ac denuo ab his imperfectis se conuerti quousque a me per partes est collecta. Quotiens Romani in Siciliam bella gessere, aut emisere legatos, aut quid aliud ægere in Sicilia, donec insulam in hunc in quo nunc est, ornatum statuerunt. Quotiens Carthaginiensibus intulere bella, aut inducias cum illis effecere, aut legatos ad illos dimiserunt, aut ab illis recepere, aut aliud egerunt, aut passi sunt ab eis, donec Carthaginis urbem euerterunt, & nationem Libycam reduxere in potestatem, & denuo sibi ipsis erexere, Carthaginem Libyam, ut nunc est, demum statuentes. Hæc omnia a me per nationes sunt descripta. Cupiens nempe Romanorum gesta, apud omnes

Marginalia: maritimus exercitus quantus; Aegyptiorum talenta Ptolomæus.; De Romanis nota.

nes clara esse, quippe qui populorum imbecillitatem uel potentiam, aut uictorum uirtutem felicitatemue cognouerim, aut si quid illustre contigit, notum habeam satis fisus, & alium quempiã eadem omnia scire cupere per nationes quasque suo ordine describo. Quæ uero interim apud alios illis euenere, enarro singula & eorum gestis ĩterpono. Tempora autem in omnibus referre superuacaneum existimo, tum si qua memoratu digna ex interuallo contigere uicissim refero, & quæ Romanis fuere nomina. Olim quidem unum dumtaxat singulis, ut cunctis mos est hominibus, erat nomen, deinde assumpsere duo, nec multo post tertium, in uirtutis passionis ue cognomẽ imponi cœptũ, & iuxta Græcorum morem ultra nomina cognomen habitum, quod & ipse annotaui, ac potissime ea, quæ ad cognitionem pertinent illustrium uirorum. Plura quoq; his & alijs similia, quæ eximia habẽtur subinde refero. Tribus autem libris existentib⁹, in quibus omnia, quæ a Romanis in Italia gesta sunt congeruntur eos omnes Romanorum Italicos puto appellandos, uerum ob rerum magnitudinem in partes diuidendos. Primus autem quæcunque sub septem regibus acta sunt, quęue ab illis continet, quem Romanorum regium dicemus. Qui uero deinceps quę per reliquam Italiam separatim ab ijs quæ per Ioniũ sinum gesta sunt, continet in prioris comparationem Romanorum dicemus Italicum, Vltimi Samnites erunt, qui Ionium incolunt, & magno difficilique bello per annos octoginta conflictati sunt, & post hos, quæcunque gens illis finitima auxilio fuit, & Græci omnes, qui sub Italia sunt, colliguntur, quem in priorum comparationem Romanorum Samniticum dici uolumus. Reliquique iuxta ordinem inscribentur omnes, Romanorum Celticus, Siculus Ibericus, Hannibalis Carthaginẽsis, ac Macedonic⁹, & deiceps pari modo unus alium ex ordine sequetur, quemadmodum bellum ex bello nasci contigit, quousque multa tandem finis huic genti dabitur. Quæcunque autem Romani inter se dissidentes, aut ciuilibus bellis contendentes egere, quæ omnium formodolosioro illis extitere, per seditionem duces acta, describemus, partim per Marium atq; Sillam, partim per Pompeiũ & Cæsarem, alia per Antonium, & Cæsarẽ alterũ cognomine Augustum, per percussores primi Cæsaris, alia per Antoniũ, & Augustũ ĩter se dissidentes, atq; bellantes, quoad postremũ per acto ciuili bello, Aegyptus quoque ad Romanorũ accessit principatum. Hæc igitur per libros singula populorum ducumque ciuilia bella partimur. Postremo exercitus eorum & copias quas habuere, aut prouentus quos ex singulis carpunt nationibus, aut ualidioribus præsidijs absumunt, & quæcunque alia hu-

iusmodi

iusmodi cognitione digna. Aequũ est autẽ de uirtutibus eorũ differentem ab hoc genere capere initiũ. Qui uero ista perscripserim mulli nouere, & ipse appertius dicere proposui Appianus Alexandrin⁹ prius quidem in patria degens mox Romæ sub imperatoribus forenses professus causas, quo ad me ipsis inseruire dignum putant. Sin & reliqua scire appetis etiam de his a me conscriptum est.

Finit Procemium. P. Candidus transtulit.

Appiani alexandrini sophistæ Romanorum liber incipit qui Libycus inscribitur.

Artaginem in Libya Phœnices cõdidere annis quinquaginta ante Illij captiuitatem. Conditores fuere Xorus & Carchedon. Sicut autem Romani & ipsi Carthaginienses existimant Dido mulier e Tyro profecta, cuius uirũ cum Pigmalion urbis tyrannus clã interimisset somnio munita, collectis ijs quibus Pigmalionis seuicia inuisa fuerat, pecunijsque in unum congestis in Libyam enauigauit & eo loci ubi nunc Carthago sita est cõsedit. Expellentibus deinde eos incolis tantum soli deprecati sunt, in quod se conferrent, quantum taurino corio circundare possent. Ea ex causa primũ risus inter phœnices ortus, rei exilitate, demum qui huiusmodi foret astus scire cupientes, potissimum cum ambigerent quemadmodum ciuitas tam angusto spacio ĩcludi posset, cõcessuros se iureiurãdo firmauere. Hi corium per minuta secantes, circũposuere loco ubi nũc Carthaginis arx residet, quæ ob id Byrsa appellata est, procedẽte mox tempore hincinde pfecti, cũ finitimis lõge prõptiores haberẽtur, deducta classe, & mare queãdmodum reliqui phœnices enauigãtes, urbẽ extra Byrsam condidere. Demum subacta Libya magnam maris tenuere partem. Vlterius bella mouentes Siciliam Sardiniam cæterasque insulas quæ mari illo continentur occuparũt, & in Iberiã usq; emisere colonos. Ab huiusmodi igitur initio, principatũ assumpserunt Græcis quidẽ potẽtia non imparẽ, opulentia, Persarum regno cõparandum. Septingẽtis deinde ex quo urbẽ cõdidere, elapsis annis, Romani Siciliã illis abstulere, deĩde Sardiniã. Secũdo autem punico bello Iberiam omnẽ. Magnis igitur copijs adinuicẽ cõgressi pœni duce Hanibale Italiam omnem depopulati sunt annis fere sedecim. Romani contra Cornelio Scipione maiore imperante Carthaginẽ usquecæpere omnia, naues præterea & elephãtos ac tributũ pendere ad tempu

Xorus Carchedon Dido

Pigmaleon

Carthago.

Byrsa.

iberia- que hyspania

pu

pus coegerunt. Secundæ deinde induciæ inter Romanos & Carthaginienses factæ, per quinquaginta annos permansere donec solutis his tertium & ultimum incepere bellum, in quo Scipione minore duce Carthago a Romanis euersa est, & præter spem demum restituta priore tamen angustiorem effecere, ueluti opportunum in Libya locum. Quæ autem in Sicilia gesta sunt, satis apparet eo in libro quē de Siculis rebus scripsimus, quæ in Iberia, in eo quem de Ibericis & quæcunq; Hānibal in Italiam profectus egisse dicitur, in eo quē de Hannibale. quæ uero in Libya acta referuntur, hic a principio collegimus. Incepere autem Romani iuxta Siculum hoc statim bellum & nauibus quīquaginta supra trecentas in Libyam delati plærasq; urbes sibi subegerunt. Ad hæc imperatorem Atilium regulum statuere, a quo urbes fere ducentæ in ditionem redactæ sunt, quæ Carthaginiensium odio ad eum defecerunt, & regionem præteruectus depopulatus est. Carthaginiēses Contra ducem a Lacedæmonijs postularūt satis arbitrati ob ducum imperitiam minus prospere pugnatum esse. Hi Xantippum Carthaginem misere. Atilius ea tempestate circa paludem castra habebat, æstatisque temporibus paludem circumibat in hostes deducturus, armorum grauitate, siti, & angore difficulter agmen agens, & ex editis ac præruptis locis in plana descenderat. Cum uespera appropinquasset fluuio inhibente statim copias traducere curauit quo Xantippū aduentu suo terreret. At ille instructa acie prope ipsas urbis portas eduxit exercitum satis fisus hostes calore ac tedio cōfectos facile deleri posse, & noctem ad uictoriam plurimum conferre, nec spe sua frustratus est. nam ex triginta militum milibus quos ductabat Atilius uix pauci arma sumpsere, reliqui omnes partim cæsi partim capti, & cum ijs Atilius imperator & consul captiuus ductus. Quem non multo post perpessi Carthaginienses cum legatis suis Romam misere inducias imperaturum, aut Carthaginem denuo cum illis rediturum. Atilius autē siue difficultate rerum, dubius, siue dissimulans bellum a Romanis sequendum persuasit. Ita Carthaginem reuersus caue a clauis circunuallata inclusus extinguitur. Hæc fœlicitas Xātippo calamitatis initium attulit. Quippe ueriti Carthaginienses ne Lacedæmonij tanti facinoris gloriam sibi asciscerent, publice illum multis affecere donis, ac triremi impositum denuo ad suos reuerti suaserunt. nautis uero clam edixere ut illum inter nauigandum, mari obruerent. Ita rerum prospere gestarum pœnas haud merito luit Xantippus. Et Hæc quidem primo punico bello Romanis uel aduersa uel læta contigere, quosq; Carthaginienses Siciliam illis concessere. Quemadmodum

atilius regulus.

cartaginensiū odio deferere urbes.

xantippus

cartaginensiū scelus in xantipū.

Finis pūici belli primi. Quæ inter bellum primum Punicum & secundum inciderūt.

modum id contigerit eo libro dictum est quē de siculis rebus scripsimus. Post hæc inter Romanos & Cartaginiēses pax inuicem secuta. Libyci deinde quicunq; Cartaginiensium imperio parebant aut pro illis in Sicilia bellum gesserant, Celthæ quoque mercede cō ducti, stipēdio se fraudari cōquerentes acriter in eos bella uerterunt. Carthaginienses ea tempestate Romanos in auxilium uocauere ueluti socios ex fœdere coniunctos. At Romani iure hospicij duntaxat illis astricti, bellum ab Italia expulerant. Sic enim fœdera inter utrosque inita testari uidebantur. Misere tamē legatos Romani qui pacem illis conciliarent, quibus Libyci parere recusantes urbes illis si uellent, polliciti sunt. Abnuentibus autē Romanis Carthaginiēses magna classe in eos delati, nauigationem maris omnem abstulerunt. Destitutis itaq; urbibus, rerum inopia ut ī bello fit, uniuersam Libyam reduxere in potestatē. Peracto bello, negociatores mari nauigantes aggressi deprædabantur. Romanos uero si quos intercepissent mari obruebant, clam scelus cōtegentes, quod aliquandiu latuit. Verum cognita re cum Romani pœnas ab ijs exigerent, idq; differrent, bellum in eos decreuere ea ex causa coacti sunt, & Sardiniā insulam illis dedere. Sic enim priori ex fœdere præscriptum erat. Nō multo post Carthaginienses in Iberia mouere bellum, & prouinciā per partes subigere cœpere quousq; Saguntinis ad Romanos confugientibus terminus illis in Iberia statutus ne Iberū pertransirent amnem. Hæc tamen fœdera a Carthaginiēsibus neglecta, cum fluuiū duce Hannibale transissent transgressus Hannibal nonnullis in Iberia relictis ipse cum reliquis copijs in Italiam descendit. Imperatores Romanorum in Iberia P. Cornelius, & Cn. Cornelius Scipio ambo fratres splendida rei militaris opera edidere. Verū cum uterq; bello concidisset. milites qui cum illis erant, fere capti & uenundati sunt, quod Scipio P. Scipionis illius filius qui in Iberia perierat nauibus aduectus quasi spiritu quodam diuino comitante uictoriam assecutus est, urbēq; ob has res dignitate & gloria illustrem reddidit. Ipse deposito magistratu, & ijs qui ad eum ex urbe uenerant concesso Romam profectus dignus iterum uisus est qui in Libyam mitteretur, Hānibalē pulsurus Italia, ac Carthaginiensibus domi bellum illaturus Huic ex primoribus nonnulli aduersabantur. Quidam nō opportere dicētes. pri⁹ quā Italia a pœnis liberet̃. Hānibale uastāte oīa, & Magōi in laterib⁹ eius Ligures Celtasq; ducente ī Libyā trāsire, nec exteris īferre bellū, anq̄ a suis cladē expulisset. Alij aūt Carthaginiēses nil domi ueritos cōtinue ī Italia māsuros, sin bellū Carthagini inferretur, Hannibalē reuocaturos esse. Tandem ex sententia uisum

tia uisum est Scipionem in Lybiam mittere, nec tamen illi exercitũ decernendum esse ex Italia Hannibale gerente bellum. Eũtem uero si quos aliunde inueniret pro libito accipe, & ijs qui in Scilia adhuc erant in bello uti posse. Triremes præterea decem, ut pararet ad belli usum & supplementum pro ijs capere & quę in Sicilia uicissim forent, addere iusserunt. pecunias tamen pro ijs nequaquam præbuere nisi si quæ Scipioni ab amicis collatæ sunt. Adeo negligenter huic bello ab initio Romani addidere animum, quod omnium maximum & gloriosissimum paulo post illis futurum erat, Scipio igitur carthaginiensibus iam pridem infensus septem millibus equitum peditũq; in unum collectis in Siciliam enauigauit tyrones electissimos trecentos circum se ducens, quibus sine armis in sequi iussum erat. Siculorum præterea totidem ex opulentioribus, equis armisq; ornatissimos ad statutam diem adesse iussit. Cum accessissent an aliquam pro se quisque militare mallet interrogauit. Annuentibus cunctis trecentos illos armis exutos in medium acciuit, eosque Siculorum armis equisque ornari iussit. Eo modo tyrones trecẽti ex Italia Siculorum loco ad bellum instructissimi Scipioni astitere alijs gratias agentibus, quibus ad omnia utiliter in bello usus est. Carthaginienses his pręceptis, Hasdrubalem Gignonis filium ad conducẽdos elephantos demisere. Magononi uero finitimorũ aduenarũq; pedites sex mille, equites octingẽtos, & elephãtos septẽ tradiderũt, eique iniunxere quã maximis posset copijs in Hetruriam descendere quo Scipionem a Libya auerteret. Hannibali copias adiungere festinans ob loci distantiam differre cogebatur. Cęterum rei euentum intentus expectabat. Hasdrubal ab elephantis reuersus Carthaginiẽsium & Libycorum circiter pedites sexies mille pari numero aduehebat. Equites præterea octingentos. His seruorum quos ad naualẽ usum comparauerat quinque millia adiunxerat, ex Numidis equites bis mille, exterosque mercede conductos quos exercitando per ducenta stadia ab urbe aberat. Numidarum in Libya reges plerimq; referuntur, quorũ e numero Siphax omnium primus summo in honore a cunctis habebatur Emessuliorum autem genere illustri regis filius Massinisa Carthagine innutritus, & eruditus fuerat. Huic cum & pulchritudine corporis & morũ elegãtia polleret, lõge Hasdrubal Gisgonis fili⁹ nulli Carthaginiẽsiũ nobilitate iferior filiã suã uxorẽ dederat quãquã ille Numida ipse Carthaginiẽsis eẽt. Cũ aũt generũ eũ assumpsisset stati iuuenẽ in Iberiam ducem ad bellum misit Siphax ob amorem zelo commotus in Carthaginiensium agros impetum facit, Scipionique ex Iberia aduentanti, & pœnis bellum in-

siphax.

massinisa

lum inferre ſtatuenti una conuenit. Hæc cum intellexiſſent carthaginienſes haud parui exiſtimantes Siphacem Romanis ad bellum conſpirare uirginem Siphaci dare decernunt, Haſdrubale & maſſiniſa in Iberia exiſtentibus ac huius rei prorſus ignatis. Demum percepta re indignatus Maſſiniſſa cum Scipione in Iberia fœdus iniit, clam Haſdrubale, ut arbitrabatur. At ille intellectis omnibus quãq̃ huiuſmodi contumeliam filiæ, genero pariter infringi grauiſſime ferret, tamen e reip. utilitate uiſum eſt Maſſiniſam e medio tollere. Huic igitur ex Iberia in Libyam redeunti equites quidam præmiſſi quibus occulte imperatum erat ut inſidijs circunuentum eum occiderent ille fraude percepta in fugam uerſus, domum redit, patriũq; regnum ſibi uendicauit. Poſt hæc equites plurimos in unum collegit. His opus dũtaxat erat haſtis, inſtructi die noctuq; rapiendo aggredi, deinde retrocedere mox ad rapinam denuo prodire, nec alio pugnandi genere q̃ fugiendo & inſequendo uti. Sunt enim hi præ cæteris Numidarum inediæ patientes, & plærunq; herbis pro pane ueſcuntur, nec aliud omnino q̃ aquam bibunt. Equi præterea eorũ neq; hordea guſtant, uerum gramine aſſidue paſcuntur fameſcuntq; q̃ plurimum. Hos Maſſiniſa ad uiginti millia in unum collectos ad rapinas prædãq; aliarum emittebat nationum, quemadmodum opus illi uidebatur, Carthaginienſes ac Siphax huiuſmodi multitudinem in ſe parari exiſtimantes non enim qua iniuria illum affeciſſent ignorabant primum ipſi bellum inferre ſtatuunt, mox cum illũ ſubegiſſent, Romanos aggredi nam copiarum multitudine longe præſtabant uerum magno curuum impedimentorumq; pondere & apparatu exercitum ducebant. Maſſiniſa contra aſſiduo labore ſuos exercebat, nec alio q̃ equitatu utebatur nullos curr⁹ nulla ĩpedimẽta, ac ne cõmeatũ q̃dẽ ſecũ ducẽs, ex quo facile inſequebaẽ fugiebatq;, & in abdita quæq; ad munita ſeſe retrahebat. Nonnunq̃ diuiſis copijs loco per quẽ facillime elaberetur eligebat, ubi cũ paucis delitеſcẽs quoad ſui ad ſe redirent expectabat diẽ noctẽq; ĩ unũ ducẽs. Per triduũ quippe in ſpelunca hoſtes circũſidentes latuit, nec quo loci in exercitu ſtabularetur ſciri poterat, ſed deliteſcens continue ducebat agmen. Qua ex cauſa nullo in loco iuſta acie ſecum congredi hoſtes poterant, cęterum irruẽtem aſſidue expectabant, prælia prętеrea ab illo per ſingulos dies agitabãtur ut nocte locum caperet uillam, aut oppidum occuparet. quibus interceptis uniuerſa rapiebat tradebatq; ſequentibus. Quamobrem multi Numidarum nullo ſtipendio uerum ingenti mercede pellecti ad illum confluebant, eoq; modo cum Carthaginienſibus bellum gerebat, Scipio rebus in Sicilia feli-

numidę

Maſſiniſę aſtutia.

lia feliciter gestis sacris Ioeum,ac Neptuno rite peractis in Lybiam enauigauit,longarum nauium duas supra quinquaginta, onerariarũ uero quadrigentas secum agens,celoces isuper ac lembi quam plures classem sequebantur. Ad hoc exercitum ducebat peditum sex milli um ac sexcentorum. Armorum præterea & instrumenti bellici, ingẽ tem copiam cõmeatum abunde,eoq; apparatu cursum dirigebat. His intellectis Carthaginienses ac Siphax cum Massinisa rem dissimulã dam censent amicitiamque illi ultro offerendam quoad Sciponẽ bel lo superassent. Massinisa haud ignarus se ab his decipi, uicissimque insidias illis struens uniuersa Scipioni per suos nunciat, nec longo a pud Vticam interuallo intra se castrametati Hasdrubal Siphax & Massinisa quo in loco Scipio quoque a uentis delatus exercitum ha bebat haud multum deinde ab eo Hasdrubal castra locarat peditum uiginti millia,equitum septem in armis agens, elephantos præterea cẽtum,supra quadraginta. Siphax igitur siue formidaret siue utrisq; parum fideret,regnum suum a finitimis barbaris uastari questus dissi mulato negocio in patriam rediit Scipio nonnullos ex suis Hasdru balem aggressuros præmisit,quædam eni ciuitatum illi adhæserant. Massinisa clam noctu in Scipionis castra delatus ducẽq; complexus monet sequenti die, ad locum triginta stadiis ab Vtica distantẽ i quo turris quædam ab Agathocle Syracusanorum tyranno erecta fuerat quinque millia ex suis in insidiis ponere. Ipse orta luce Hasdruba li persuadet Hannonem equitum præfectum,ad explorandos hostes mittere & i uticẽses una cursum facere ne hostiũ propiquitate tumul tus in urbe fieret,seque uicissim iterũ si iubeat pollicetur. Hãno mil le Carthaginiensium equites electos ac Lybicorum plurimos secum duxit. Massinisa Numidas dumtaxat ex suis habebat. Cũ turri ap= propinquassent & Hanno,uersus Vticam iter faceret pauci ex insi= diis prodiere. At Massinisa Carthaginensium equitibus suadere cœ pit,ut illos aggrederetur utpote numero impares,& ipse subide fereba tur,ueluti auxilium allaturus. Cum in medium Libycorum peruenis set,plurium insidiæ patefactæ sunt,& pugna hinc inde inter Roma nos & Massinisam fieri cœpta. In ea trecenti capti Massinisa his per= actis Hannoni ueluti amicus,festine obuians illũ cœpit,& ad Scipio nem secum in castra perduxit,eoq; modo matrem eius ab Hasdruba le recepit. Scipio interim ac Massinisa regionem depopulati quoscũ= que Romanorum operi damnatos,i agris inuenere pristinæ reddide re libertati. Hos Hannibal ex Iberia & Sicilia,plures etiam ex Italia miserat. Obsidentibus autem Romanis urbem magnam,cui Loces erat nomen,& multa grauius perpessis Locenses cum scalas muro ap

Agatholes.

Insidiæ.

agatocles

positas uiderent, per præconem annunciant urbem se illis ultro con cessuros esse. Qua ex re Scipio stati milites a præcone iussit reuoca ri. Illi parere recusantes, ac urbem per tegulas ingressi mulieres æque ac pueros omnes necauere. Hac re indignatus Scipio ciues omnes, qui cladi superfuerant libere abire iussit, militibus uero prædam ade mit. Ex principibus autem factionis cum eos in mediũ sortitus esset tres dumtaxat mali auctores supplicio affecit. Hasdrubal cum haud longe castra haberet Magonẽ equitum præfectum a frõte pręmittit, ipse postremus cum suis sequebatur. Cum i medio stetissent Romani opus inter se partiti in singulos eorum, cõuersi ad quinque Libycorũ milia occidere, mille & octingentis captiuis ductis, reliquos saxis ob ruere. Scipio post hæc ad Vticam mari terraque oppugnandam, con uersus, quinque remibus, duabus in unum connexis turres desuper in posuit ex quibus tricubitorum iacula, ingentisq; ponderis saxa in ho= stes emittebat. Cum multis eos cladibus affligeret, nec secus ab illis pateretur, plurimis iuuenum saucijs, educto ĩgenti aggere, arietibus que adhibitis mœnia pulsare cœperat, tegmenta & quæcunque alia protectionis instrumenta falcibus auertens. At illi perfosso aggere falces laqueis distinebant arietes quoque ab opere tardabant. Trabes præterea e nauibus ereptas, in medium iacientes cum uentus flare cœ pisset igne adhibito machinis ipsis adigebant, ita ut Scipioni des= peratio quædam oriretur obsidendæ urbis. Siphax intellectis ijs quę acta fuerant cum exercitu uenit, nec longe ab Hasdrubale castra loca uit utrisque se amicum esse simulans. Cæterum pugnam ex industria trahebat, quo ad cætere naues ad Carthaginienses profecturæ uenis= sent, ac Celtarum Ligurumque plurimi mercede conducti. Inter hęc de pace agitare cœpit, iustum esse inquiens, nec Romanos Lybiæ, nec Carthaginienses Italiæ inferre bellũ. Romanos Siciliam Sardi niam cæterasque insulas quas habuissent, tenere, Iberiam quoque pos sidere. Si quis fefellisset obseruãtibus se fœdera auxilio futurum esse. Hæc agitans clam Massinisam ad se reducere tentabat Messuliorum regnum hac conditione se illi confirmaturum spondet. Ex tribus præ terea sororibus suis coniugem illi daturum quam eligeret. Affere bat & nuncius aurum cui hæc commitabantur, ut si minus illi sua= deret, ex seruis quempiam mercede corrumperet. qui Massinisam polliceretur occidere. Itaque cum illi persuadere non posset, cui= dam ex suis aurum tradidit, necis præmium. Ille parere simulans rem omnem regi aperit, & qui dedisset insinuat. Siphax non ultra differandum ratus, palam Carthaginiensibus fauere cœpit urbemque in mediterraneis sitam, in qua bellici apparatus, frumenti magna uis

Vticæ oppugnatio.

Siphacis simulatio.

a Romanis

a Romanis congesta fuerat, per proditionem capit, interfectis iis qui urbem tuebantur, ac sub spe fœderum abire recusantibus. Auxilia deinde Numidarum multo maiora accersit & iam mercenarij milites aduenerant, naues quoque egregie instructæ una ferebantur. Cum pugnam inire decreuisset Siphax eos qui Vticam obsidebant aggredi instituit. Hasdrubal Scipionis exercitum inuadere, naues autem nauibus una congredi, & hæc sequenti die simul agere, ne Romani numero inferiores pugnam sustinere possent. Instante nocte Massinisa a quibusdam edoctus Scipionem rei certiorem facit. Ille ueritus ne exercitus in tot partes diuisus ad cætera debilior fieret duces nocte in tabernaculum conuocat. Ambigentibus his aliquandiu contactus, audacia inquit & celeritate nobis, ac belli fiducia opus est amici, aggredientes præueniamus hostes, quæcunque in exercitu sunt, nostra faciemus. Quæ dicam igitur aduertite, nihil illos æque perturbare potest quam subitus congressus noster ac totius rei iopina cogitatio, qoud a tam paucis plures iuadãtur, nos exercitu ĩ partes diuiso haud quaquam poterimus uti, sed ĩ unum collecto, neque omnibus cum hostibus censeo conferendum, sed cum iis quos primos elegerimus. Castra separatim unusquisque eorum habet, ad quorum partes æque potentes sumus, audacia & felicitate præstamus. Sin deus ex primis uictoriam dederit reliquos contemnemus. Quibus autem primis insurgendum sit quodue belli tempus futurum si placet exponam. Annuentibus cunctis tempus inquit ab hoc consilio statim capiendum reor, dum nox est, & bellum formidolosius, & eorum imparata sunt omnia, nec quisquam sociorum in tenebris auxilium afferre potest. Eo modo consilia hostium licet præuenire cum sequenti nocte nos aggredi statuant. Ex tribus quippe eorum exercitibus primum naues a longe distant quarum in nocte nulla utilitas. Hasdrubal & Siphax castra inter se prope posuere. Ex iis Hasdrubal belli caput. Siphax noctis tempore prælium inire uerebitur utpote uir barbarus delicijs septus & pauore. Copiæ omnes in Hasdrubalem uertendæ sunt. Massinisam insidias Siphaci struere utilissimum existimo. Erit enim inopinus illi exercitus aduentus, pedites ad Hasdrubalis castra locabimus. Sic undique assistentes aggrediemur hostes bona spe audaciaque confisi, quibus in præsenti potissimum nobis opus est. Equites nam ipsis nihil in nocte necesse est longius emittant, ut hostium agmem circunueniant, ac si forte ab his pelleremur, nos sustineant & ad amicos salui tutique redeamus. Sin uicerimus fugientes persequantur, compræhẽdãtque. Hæc fatus duces emisit, qui exercitum in armis ponerent. Ipse audaciæ & pauori

Cõsiliũ in Romanos

Scipionis ora=

peractis sacris neminem nocte quiescere in castris iubet, se exercitum in promptu cũ opus sit habere. Tertia tandem uigilia sensim tuba signum dare imperat, iugi silentio ingentes agens copias, quoad equites hostium castra circundedere, peditesq; ad aggerem applicuerũt. Tũ uero ingenti sublato clamore tubæ, strepitu ac machinis multifariam excussis, custodias e uallo deturbant, castra disiectis propugnaculis inuadunt, nonnulli audaciores concito cursu tabernacula incendunt. Libyci e somno exciti prosiliunt, armisque propere assumptis, in ordines confusi redeunt, nec quæ præcipiebantur per strepitum satis audire poterant non ipso duce admodum discernente tumultus causam. His inuecti Romani partim arma capientes, partim trepidantes intercipiunt tabernaculis pluribus incensis, eos qui aduersum steterant, occidunt. Nam hostium clamor, aspectus, & opera formidolosiora cũcta faciebat, cum nocte & ignorantia rerum circunuentum putarent, campos quasi tutiora quo se referrent petentes loca. Hos equites Romanorum qui a lateribus extabant, inuadentes contrucidant. Siphax noctis clamore percepto, flammis undiq; accensis tabernaculo se continuit. Equites uero nonnullos Hasdrubali auxilio misit. Quos aggressus Maissinisa plærosque fœdere cæde disiecit. Illucescẽte die Siphax percepta Hasdrubalis fuga, exercitum partim consissum, partim ab hostibus detentum, partim fugientem conspicatus, castra a Romanis occupata, impedimenta omnia direpta esse, derelictis omnibus ad interiora Libyæ fuga penetrauit, ratus Scipionem a Carthaginensiũ insecusione redeuntem quam primum i se copias moturum. Qua ex re tabernaculum eius cæteraque impedimenta a Massinisa direpta sunt. Eo modo Romani audacia perfuncti permodica noctis parte consumpta, duobus exercitibus longe suis amplioribus potiti sunt. Ex Romanis circiter centum interfecti dicuntur, Ex hostibus paulo minus quam triginta millia desiderata, captiui ad duo millia quadrigenti abacti. ex equitibus sexcenti cum Scipioni e pugna redeunti occurrissent, sese illi ultro dedidere, elephanti partim interfecti, partim uulnerati sunt. Scipio cum arma argentum aurum plures elephãtos & equites alios ac Numidas cœpisset & unica pugna illustris, clarusque euasisset, Carthaginiensium cuncta despiciens præmia militibus reddidit, prædam, & spoliorum quodcunque eximium sibi uidebatur Romam misit. Interim milites continuo labore exercebant Hannibalem ex Italia, Hannonem uero ex Liguria in dies uenturos opperiens. Cum hoc statu esset Scipio, Hasdrubal Carthaginiensium dux cum equitibus fere quingentis e pugna noctis elapsus,

Gloriosa uictoria.

Hasdrubalis fuga.

& saucius

& saucius in Andriam confugerat. Ibi nonnullos ex iis qui mercede conducti erant, a pugna fugiẽtes ac Numidas reperit. Seruos igitur ad libertatem conuocare cœpit, certior factus Carthaginiẽses ob res minus prospere gestas eum morti condemnasse, Hannonemque Bomolcharis filium, qui copias eorum regeret ducem instituisse. Is quippe sceleratis omnibus assumptis adhibitis commeatibus cunctos ad bellum instruebat, ad tria millia equitum, peditum octo millia secũ habens, in sola dumtaxat pugna spem posuerat. Hoc agitans diutius Romanos ac Carthaginienses distinebat. Scipio exercitum armis insignem, ad ipsa Carthaginis mœnia adducit, & Carthaginienses in bellum prouocare cœpit. Cũ neo prodiret Amilchar classis ĩperator, centum nauibus propere aduectus ĩ Scipionis classem recta ducebat ratus uenientem inopine pręuenire, nec difficulter centũ nauibus uiginti Romanorum triremes superari posse. Scipio hostili classe conspecta, nonnullos ex suis ad portũ misit, ab his onerarias naues anchoris per ĩterualla dispositas in ordinem poni iubet, ut ex illis triremes ueluti ex portis emissæ cum tempus exigeret ĩ hostes deduci possent Naues præterea antennis adinuicem annexas composuit, quæ uice muri cæteras tuerentur. Eo opere perfecto minus trepidare cœpit. Insurgentes itaque Carthaginiẽses partim e nauibus partim e terra, nonnulli e mœnibus, ab ipsis nauibus uulnerabantur. Tãdem prælio defessæ circa uesperam cũ discessissent, Romanorum naues alia ex parte per interualla maiorum penetrantes, ĩ eos ferebãtur, & si pellerẽtur facile ad suos redibant, Vnam igitur e Carthaginiensium nauibus uiris uacuam cœpere, eamq; ad Scipionem adduxerunt. Post hæc cum omnes in hyberna concessissent, Romanis quidem ob maris propinquitatem commeatus abunde aderat. Vticenses uero ac Carthaginienses famẽ premebantur. Qua ex causa latrocinijs undiq; maria infestabant, quoad alię Romanorum naues ad Scipionem uenere, eosq; liberius uagari prohibuere. Iam fames in dies acrius urgere cœperat cum massinisa haud longe a Siphace in hibernis constitutus tertiam copiarum partem quas Scipio ductabat, ad exercitum sibi adiungi postulat. His sumptis duce Lelio Siphacem inuadit. Ille in fugã uersus prohibente fluuio pugnam inere cogitur, ut eorum mos est ĩ unũ conglobati repentino cursu in Romanos feruntur. Romani oppositis clypeis eorum impetum sustinuere. Siphax conspecto Massinisa ira concitus in eum fertur, cui læte Massinisa obuiat Dum igitur singulari certamine diutius inter se dimicãt Siphacis milites terga uertãtes, ad alteram fluminis ripam traiecere, Hic dũ quispiam Siphacis equum propulisset, regem ĩsidentẽ humi deijcit, eoq; modo accurrẽte

Amilchar classis imperator

Duellũ Siphacis & Massinisę

Capit Siphax

trans fuge occidunt.

Cirta urbs Siphacis.

Scipionis uerba ad Siphacē

Sophonisba.

Massinisa captus est Siphax & cum eo alter ex filijs, quos statim ad Scipionem deduci iussit. Cecidere ea pugna ex Siphacis exercitu decem millia, Romanorum uero quinque dumtaxat & septuaginta, ex Massinisæ militibus circiter trecenti desiderati sunt, Siphax ipse cū tribus millibus captus. In his Massilij duo millia & quingenti fuere, qui ad Siphacem a Massinisa confugerant. Hos cum Massinisa a Lelio imperasset ad unum interfecit. Post hæc in Massilios & Siphacis regionem signa uertere partim ut Massinisa ī regno restituerent, partim ut dissimulantes ac dubios ad fidem reuocarent. Aduenere interim ex Cirta legati, regnum Siphacis pollicentes, nonnulli præterea amicorum a Sophonisba Siphacis cōiuge ad Massinisam delati, priuatim connubij necessitatem referebant. Hanc Massinisa læto animo suscepit, deinde ad Scipionem reuersus cum ī Cirta reliquisset anxius rei finem expectabat. Tum Scipionem ita Siphacem allocutum ferunt. Quæ infelicitas te amicum nobis, & pro Romanis in Libya ferentem arma adeo læsit, ut non deos solum iureiurando, sed Romanos ipsos falleres, & pro Carthaginiensibus in Romanos bellum gereres, qui pro te contra eosdem auxilia tulere? At ille Sophonisba ī quit Hasdrubalis filia, quam depereo, patriæ amicissima, & quæ uult facile suadere potens hæc nos a mutua amicitia ad patriæ amorem cō pulit, & in hanc quam cernis miseriam ex illa felicitate deiecit. Te autem oportet & quæ a me, & Sophonisba acta sunt omittere, stabilē que nobis amicum esse. Custodi Sophonisbam, ne Massinisa ad ea quæ cupit causa compellat. Non enim conuenit ne si hanc uxorem duxerit, quæ Romanorum sunt aliquando sperare audeat, sic enim ciuitatis suæ uehemēs amatrix est. Hæc fat⁹, seu uere, seu amore sauci⁹ Massinisam certe maximis affecit cladib⁹. Scipio cū Siphacis prudē tiam facile perspiceret, eumque regionis gnarum & expertum sciret, inter domesticos recepit, nec secus ac Creso Lydio Cyrus amico usus est, consilijque & secretorum participem esse uoluit. Accedente demum Lelio, & quæ de Sophonisba ferebantur audisse dictitante, Scipionis edicto Massinisa Sophonisbam reddere compellitur. Excandescente rege & quæ prius acta erant cum illa repetente turbatius a Scipione respōsum est. Nihil spoliorum Romani populi ab illo per uim capi posse in medium afferet, si quid deinde uellet, suadendo postularet ea ex causa cum quibusdam Romanorum egressus, quasi mulierem illis traditurus, clam uenenum primus obtulit sortem præsentem referens admonebat enim uel uenenum sumpturam esse uel Romanorum seruitutē spōte subiturā, nec plura locutus equū cal

caribus

caribus abigit. Illa nutrici calicem ostentans, & palā professa nihil queri demortis genere quo egregie uitā obitura esset, uenenū intrepido uultu hausit. Eius corpus Massinisa Romanis qui una aderant ostendi iussit. Ipse iustis persolutis, regio more ad Scipionem rediit. Scipio uirtute eius collaudata, suasionibus adhibitis quod iniquam mulierem a se abegisset, coronatum ac plurimis donis exornatum in regnum demisit. Siphace Romam deducto nonnulli saluti suæ consulentes populi Romani amicum, ac propugnatorem in Iberia fuisse fatebantur, nonnulli supplicio dignum aiebant, quo socijs & amicis bellum intulisset. Hos inter rumores Siphax mœrore confectus interijt. Hasdrubal ex quo milites armorum patientes & expertos reddidit, ad Hannonem Carthaginiensium ducem quosdā ex suis mittit, qui illum belli socium & participem accirent. Admonebat præterea plures ex Iberis cum Scipiōe in castris esse, qui auro & pollicitationibus facile adduci possent, ut ignem castris inijcerent, addidit & se una iturum cum tempus sciisset. Hæc Hasdrubal, Et Hanno astutia in illum usus rem confici posse non desperat. Cęterum hominem probatę fidei, cum auro uelut transfugam in Scipionis castra mittendum qui facilem ad quosque congressum habeat, plures in sententiā trahere possit, statutaque illis die ad suos reuertatur, diem uero Hasdrubali Hanno annunciet. Inter hæc Scipioni sacra facienti periculum incendij clare ostendebatur, quamobrem exercitū omnem scrutari iubet, & sicubi liberior ignis fieret extinguit, ac deinceps per plures dies immolanti cum eadem signa apparuissent, dubitare cœpit, & exercitum inde mouere instituit. Interim equitis Romani seruus intellecta re, se sciturū quicq̄d esset, pollicitur, demumque ad herum reuersus cuncta ex ordine edisserit. Ille ad Scipionē seruū mittit, eoq; modo uniuersa multitudo facinoris conscia intercepta est & iussu Scipionis necata cadauera e castris abiecta. Hannoni cum propius exercitum haberet rumor subito delatus est. Itaque a congressu se continuit Hasdrubal uero rei ignarus cum suis uenit. Cæterum cadauerum multitudine perspecta, satis quid esset arbitatus abscessit. Hanno capta occasione in exercitu palam retulit Hasdrubalē Scipioni se dedentem ad eum accessisse, Scipionem autem non admisisse, quorum causa multo magis a Carthaginiensibus odio haberi cœpit. Eadem tempestate Amilchar Romanorum naues inopine aggressus, triremem unam & onerarias sex, inde capit. Hanno altera ex parte ijs qui circa Vticam castra habebant, propere inuectus fœde pellitur. Scipio cum nihil proficeret soluta obsidione machinas omnes ad Hipponam trāstulit. Cūque huiusmodi instrumentis

Mors sophonisbæ.

Mirū de sacris.

Hippona urbs.

mētis nihil ulterius idigre uideretur, cōbustis omnib⁹ eregiōnē depopulatus est, nonnullis in amicitiam admissis, quibusdam prædæ suppositis. Carthaginienses desperatis rebus Hannibalem belli ducem statuerunt. Nauium uero præfectum cum classe demisere, qui eum in Libyam propere acciret. Interim ad Scipionem legatos mittunt, pacem postulantes. Sperabant enim ex duobus alterum cōsequi posse, ut uel pacem imperarent, uel quoad rediret Hannibal, tempus consultādo tererēt. Scipio īducijs dūtaxat illis cōcessis, refecta exercit⁹ impensa carthaginiensium legatos romam misit. Hi legationis officio fugentes, extra mœnia, ut hostium mos est, persistebant. Cum ad senatum accessissent, ueniam suppliciter deprecati sunt. Senatorum igitur plerique Carthaginiē sium perfidiam, coram referebāt, qui toties fœdera inita uiolassent. Porro quot clades Hannibal ītulisset populo Romano Romanorumque socijs in Iberia & Italia una recensebant. Alij pacis commoda pensitanda esse, cuius utilitas non Carthaginiensibus magis quam ipsis cōspicua esset Italia, ab hostibus uastata, futuros etiam metus ante oculos ponebant. Hānibale magnos exercitus ex Italia in Scipionem deducente, Magone ex Libya, Hānone uero ex Carthagine ciente bellum. Quibus ex rebus cum addubitaret senatus, legatos Scipioni in Aphricam misit, cum quib⁹, quid facto opus esset, mature consulere & iudicare posse. Scipio Carthaginienses ad pacem adhortatus, in hæc conuenisse dicitur, Magonem quam primum ad Liguribus classem abducere, Cartaginiēses nullos deinceps exteros mercede conducere, nauesque nō ultra triginta longas tenere posse, nec ulterius quicquam bello conari præter ea, quę intra Phœnicum fossam possiderent, Restituere Romanis captiuos eorumque transfugas, Argenti præterea mille & septingēta talenta statuto illis tempore pendere debere. Massinisā massilios, & quæcunq; ex Siphacis regno occupet possidere. Hæc inter utrosque firmata fœdera, legatiq; utrinque missi, hi quidem Romā ut ea apud cōsules sancirent, alij a Roma Carthaginem profecti qui a carthaginiensib⁹ promissa firmari poscerent, Massinisa Romani societatis & fidei monumenta huiusmodi contulere. Coronam auri ensemque ex auro pariter cælatum, curtum ex ebore & purpuram stolamq; Romanam equū præterea phaleris ornatum aureis, & arma quibus in bello uteretur. Dum hæc ita geruntur Hannibal quāquam inuitus & dolēs ad Carthaginienses proficiscitur, infidelitatem populi erga pricipes, rerūq; celeritatem nimiam accusans. Diffisus igitur inducias fieri posse, uel si factæ essent permansuras esse Adrumentum Libiæ urbem proficiscitur, frumentoque in unū collecto plurimos ad cōparādum equos

legati hostiū ex. menia.

Dubitatio cōsultationis.

Pacis fœdera.

equos misit, Numidarum præterea principem Arearchidem nomine in amicitiam pepulit, quatuor equitum millibus trãsfugarum qui ad eum uenerant, & sub Siphace olim militantes Massinissæ adhæserãt, ex suspitione interemptis, quorum equos cæteris in exercitu partitus est. Venit ad eum & Mesopylus ex primoribus item equitibus mille commitatus, & Vernas alter ex Siphacis filijs plurimum adhuc paterni regni obtinens. Ex Massinissæ quippe urbibus quasdam suasione pellexerat, nonnullas metu adduxerat, & tunc apud Narcem castra habebat, & commeatibus usus, tanquam socia fruebatur urbe. Cũ insidias inferre decreuisset plærosque in urbem misit, clam enses ueste tegentes quibus imperatum erat, ut ciuibus parcerent quoad tuba signum traderetur. Tunc uero mœnia custodientes aggredi & portas sibi uendicare. Per hunc modum Narcẽ capta est. Carthaginiensiũ interim plebeij priusquam fœdera inirentur persuasi. Tunc Scipione adhuc præsente eum legati eorum Romæ morarentur Scipionis commeatum Carthaginem delatum ui uentorum rapuere, uectorib9 in uincula coniectis. Aduersante autẽ senatu eorũ, & ne fœdera pri9 inita uiolarent suadente, ut inique ab illis facta questi sunt, famemq; ob huiusmodi moras inualescere, Scipio per inducias bellum illis inferre haud dignum ratus, pœnas ab ijs qui fœdus uiolassẽt exigebat. Illi contra legatos Romanorum quoad sui Carthaginem redeãt detinere instituunt. Cæterum hos Hanno magnus & Hasdrubal Heriphus e populi manibus ereptos, duabus emisere triremibus. Alij igitur Hasdrubalem classis prefectũ hortari cœpere, ut circa Apollinis montem præteruectus, cum triremes applicuissẽt legatos inuaderet quod ab illo factum est. Qua ex re nonnulli legatorum sagittis interfecti, reliqui saucij ad Scipionis classem peruenerunt, ibi nauibus assmptis insequentes hostes effugerunt. Quæ cum Romæ nunciata essent Carthaginiensium legatos qui pro pace ad urbem uenerant, ueluti hostes excedere iussere. Hi uentorum ui ad Scipionis castra delati capiuntur. Cum autem nauium præfectus Scipionem interrogaret quid de ipsis fieri oporteret nihil per simile Carthaginiensibus inquit, sed liberos ire iubet. Hæc cum Carthaginiensium senatus audisset, plebeios uehementius increpare cœpit, consilioque inito Scipionem placandum statuit, ut fœdera seruaret, pœnas ab ijs qui facinoris rei essent sumeret. Illi senatui aduersantes ob inique acta, quasi nihil utile ab eo perspectum esset, a seditiosis quibusdam irritati querebantur, & in uanas spes elati Hannibalem, cum ijs quas haberet copijs accercendum prædicabant. Ille belli magnitudinem inspiciens, Hasdrubalem cum exercitu uocandum

Seditio.

Attende Scipionis magnanimitatem.

dum

dum suadebat. Hasdrubal igitur pœna liberatus Hannibali se impe ratori facile concessit, neque tamen palam a Carthaginiensibus uide ri ausus in urbe latitabat. Scipio ad Carthaginē deducta classe, ciues denuo a maris cōmeatibus inhibere cœpit, non multum etiam medi terraneis abundantes copijs destituta ob bellum incultaque tulere. Isdem ferme diebus equestris pugna inter Scipionem & Hanniba= lem commissa est. In ea Scipio longe superior sequentibus porro die bus concertationes & prælia inter utrosque habita. Cæterum cū Sci pio Hannibalem uehementi inedia premi, & commeatum naui ad= uentantem, opperiri cognouisset nocte Thermū tribunū in eos qui ueherent emittit. Thermus igitur tumultum quendam angustis tra mitibus adeptus, ad tria millia Libycorum occidit, commeatumque ad Scipionem detulit. Hannibali itaque ad extremam inopiam dela to, & quemadmodum præsentem sortem perferre posset meditanti, tandem ad Massinisam legatos mittere, uisum est, qui illum preca= rentur, contubernijq; & eruditionis pristinæ cum Carthaginiensib⁹ monerent, orarentque ut Scipionem ad ineunda denuo fœdera hor= taretur. Quæ enim a plebeijs per prius gesta essent stultissimi cuiusq; temeritate processisse. Massinisa igitur urbis dignitatem, in qua alt⁹ eruditus fuerat haud paruifaciens, multorum præterea in ea amicis= simus, Scipionem ad huiusmodi fœdera induxisse dicitur. Redde= re Carthaginienses naues uirosque omnes, quos Romanorum com= meatum ferentes intercepissent, quę ue ab illis ui abstulissēt aut dam ni pręcium, quemadmodum Scipio illis imperet exoluere, Cōmis= sorum præterea mulctam mille talenta Carthaginienses pendere de= bere. Hæc fœdera introsque icta, induciæque institutæ quoad hæc omnia Carthaginem nunciata essent. Et eo quidem modo salu= tem adeptus uidebatur Hannibal. Carthaginiensium porro senatus hæc ipsa libentissime complexus plebeios ad seruāda fœdera horta= tus est, præsentem in omnibus diritatem temporum recensens exer= citus pecuniarum, reiq; frumentariæ inopiam commemorabat. At illi populari ritu in suspitionem elati duces eorum priuatæ utilitati consulentes hæc omnia cum Romanis inisse criminabantur ut illo rum potentia freti, urbem sibi ipsis subderēt, Quodq; Hannibal nūc faciat pauloante Hasdrubalē fecisse, qui per noctē exercitū hostibus ꝓdere tētasset, nec multo post seipsū Scipioni dedere, & hęc agitantē in urbe latitare, ob hæc rumore & tumultu subito exorto plærique re licto cōsilio Hasdrubalē hinc inde īquirere cœpere, at ille anticipato periculo ad sepulcrū patris profect⁹ seipm ueneno cōfecit. Illi extra cto cadauere ceruice abscissa, caput pilo īfixū ꝑ uniuersā circūtulere urbem

Thermus tri= bunus.

urbē. Sic Hasdrubal prius quidē inique criminat⁹, deinde ab Hāno-ne mendatio reiectus tandem a Carthaginiensibus in hunc modum extinctus est, defūctus quoque calumnijs agitatus. Post hęc Carthaginienses ad Hannibalem misere ut inducias solueret, bellum cū Scipione quam celerrime iniret, famem quippe in dies magis ingrauescere. Quod cum ille egisset Scipio ad Partham urbem inclytam cū exercitu uenit, captaque urbe castra ab Hannibale haud longe metatus est Hannibal educto exercitu, tres ex suis ad exploranda Romanorum castra demittit. Hos Scipio ad se deductos nequaquā occidi permisit, ut in talibus mos est, uerum per exercitum omnem apparatusque bellicos, ac machinas circunduci & exercitantes copias inspicere mandauit, deinde liberatos ad Hānibalem reuerti, & quæ uidissent ex ordine referre. Ea clementia cōmotus Hannibal, aut indignū ratus est cum Scipione iterum uerba facere. Cum in colloquiū uenissent Carhaginienses ob pecunias dūtaxat ipsis impositas fœdera fregisse ait, quā ob rem si hæ excludatur a Romanis Siciliā uero, Iberiam, ac reliquas insulas quibus imperant retinere uelint, pacem perpetuo mansuram esse. Tū Scipio, non parū utilitatis, (inquit) ex Italię fuga cōsecutus es Hānibal, si hęc a Scipione impetras, prohibuitque ulterius quēquam ad se mittere. Nonnulla igitur inter se comminati ad exercitus quisque suos rediere, Erat ciuitas haud longe ab his nomine Cilla, huic proximus collis statuendis castris idoneus, quem cum Hannibal occupare uellet, nonnullos præmisit, qui locū castris metarentur. Ipse sublato exercitu processit quasi collem recepturus. Pręueniente autem Scipione in medijs destitutus est aruis, sine aquatione perpetem noctem in effodiendis puteis assumēs. Cum milites iugi labore suffossis arenis, modicū quid aquæ turbatioris haurirent, sine cibarijs neglecti & inculti, multi quoque in armis peruigiles stetissent. Quibus intellectis Scipio die luscescente exercitū in eos emisit ex itinere, uigilia sitique confectos. Hoc loco Hannibalem contristatum ferunt cum pugnam detrāctaret, diuque cogitasse quid potissimum esset acturus. Si enim persisteret fore uidebat, ut in arida regione destitutus siti conficeretur. Sin fugeret, animos hostium alacriores redderet. Tandem multa uersanti, ob præsentem sortem necessarium uisum est, quam primum bello decernere, ac statim ad quinquaginta millia militum in aciem eduxit, elephantos uero octoginta quos in hunc modum instruxisse dicitur. Primum quidem elephantos in frōte per interualla disposuit, quæ formidolosiora uiderentur anteponens oculis. Sub ijs tertium totius exercitus agmen collocatum Celtæ scilicet

Partha urbs.

Notabile.

Hannibalis exercitus.

tæ scilicet ac Ligures, quibus sagittarij inuicem admixti suberant Funditores prȩterea Maurusij, & Gymnasij. Post hos secunda stabat acies. In hac Carthaginiẽses & Libyci inerãt. Vltimi uero quicũque Italia excedentem secuti fuerant, in quibus potissimum spem posue rat, equites in cornib⁹ locati sunt. Hoc modo acies ab Hãnibale insti tuta. Scipioni uero ad tria supra uiginti millia militum fuere. Italo rum & Romanorum equites mille & quingẽti. Aderat auxilio Mas sinisa plurimo humidarum septus equitatu, & Dacamas alter rex, re gulis equites sexcentos agens. Pedites igitur uniuersos, quemadmo dum Hannibal in tres distinxit ordines. Cohortes omnes rectas ius sit commorari, ut liberius per eas equitatus sine impedimento decur reret. Singulis autem cohortibus propugnatores in fronte constituit, qui sudes bicubitas maxime densas, plures etiam ferro munitas e pel this in elephantos manu iacerent. His cæterisque peditibus edictũ fuerat, ut elephantorum declinarent impetum, cursuque hincinde ci tato bestias telis agitarent. Demum propinquiores effecti si possent earum neruos ferro cæderent, In hunc modum peditatus a Scipione distributus est. Equites uero & in primis Numidas cornibus præsi dere uoluit elephantorum faciem, atque impetum perferre solitos. Ita los contra ob insuetudinem in extremam transtulit aciem, ut cum elephantorum uim primi propulissent ipsi per acierum interualla fa cile transire possent, singulis autem equitibus minister additus qui tela plura deferret, elephantos cum opus esset ab incursu auerteret. Eo modo equitatus ab illo dispositus est, dextrum cornu Lelio, sini-strum Octauio regendum dedit. Ipse inter medios cõstitit. Pari mo do locatus est Hannibal. Vterque ex eorum gloria multis hinc inde stipatus militibus, quibus cum maxime laborandũ esset in bello ute-rentur. Hos ad quatuor millia Hannibal, duo millia dũtaxat Scipio ducebat trecentis additis Italis, quos in Sicilia secum agens armis, equisque instruxerat. Cum in promptu essent omnia, duces equis discurrentes suos uicissim ad bellum hortabantur. Scipio deos in cõ spectum militum inuocans Carthaginiensium perfidiæ testes asse-rebat, qui fœdera toties inita uiolassent, non magnifaciendã esse ho-stium multitudinem. Cæterum uirtutem existimandã, ob quã mul to plures in eadem prouincia uicissent, quod si uictorib⁹ ad belli euẽ tum timor aut ignauia, aut trepidatio ulla insit, quanto magis uictis ipsis ex necessitate inesse existiment. Ad hunc modum Scipio suos allocutus post habito pauore ad bellum incitabat. Hannibal altera ex parte quȩ in Italia a suis gesta essent memorabat, quã multa & prȩ clara egissent nec cum Numidis uerum cum Italis omnibus & in ipsa

Scipionis exercitus.

Dacamas regulus.

Exortationes imperatorum.

ipſa Italia,paucitatem præterea hoſtium illis oſtendebat,hortabaturque ne deteriores paucioribus, ipſi multo plures in propria tellure exiſterent. Diſcrimem denique inſtantis belli unuſquiſque ſuis recenſebat. Hannibal non Carthaginem modo, ſed Libyam omnẽ ex huiuſmodi pugna pendere aiebat, & an ſerui futuri eſſent, an eorum principatumque cepiſſent retenturi. Scipio ne uictis quidem fugam tuto patere,uictoribus gloriam, ſummum imperium, præſentium laborum requiem, reditum denique ad ſuos polliceri. Sic quiſque ſuos adhortatus ad prælium acceſſit. Prior Hannibal ſignum dare tuba imperat. Cui a Scipione uiciſſim reclamatum eſt. Congredientibus ipſis primi elephanti terribili apparatu inſidentium ſtimulis agitari pugnam incœpere. Ad hos equis accurrentes Numidæ turmatim eos uulnerabant,quouſque ſaucij,ac fugientes,nec ſatis aſſeſſorum imperio parentes,e pugna diſceſſere. Et hæc quidem circa elephantos ad cornua exercitus geſta, At media acie Romanorum pedites locati fœdere proterebantur. Quippe cum pugnæ aut ſatis gnari timidioreſque præterea armis onuſti neque fugere,neque inſequi facile poterant,his Scipio equites Italos a tergo inſtantes,ac leuius armatos prælio adiungit,eoſque ex equis metu territis deſcendere haſtiſque elephantos paſſim diſcurrentes inſectari iuſſit. Ipſe inter cæteros primus equo deſcendit,elephantumque irruentem haſta tranſuerberat. Qua ex re excitati reliqui in elephantos celeri curſu feruntur,uulneratoſque ab impetu auertunt. Vacuefacta igitur elephãtis acie pugna uirorum,equorumque fieri cœpta. Dextrum Romanorum cornu cui Lelius præerat.Numidas aduerſos pellere cœpit. Nã Maſſiniſa unum ex regulis Maſſathen nomine humi ſtrauerat. Cæterum accurrente Hannibale pugna ex integro reſtituta eſt. Siniſtrũ uero Romanorum cornu quod Octauius regebat Cæltæ,ac Lugures uehementius urgebant,his propere Scipio Thermum tribunũ cum electioribus auxilio mittit. Hannibal in leuum Ligures,ac Cæltas adequitare iubet, ſecundam Carthagineſium,ac Libycorum aciem inferens Romanis, Vidẽs igitur illum Scipio cum alijs copijs accurrit. Duobus igitur clariſſimis ducibus in pugnam prodeuntibus contentio inter omnes ſplendida ,timorque uerſabatur,nihil promptitudinis ab ullo omiſſum eſt,uehementi prælio labore,ac uociferatione cuncta ſtrepebant. Cum longa & incerta pugna eſſet milites imperatorum ſortem miſerati inuicem armis concurrunt, eo modo celerius prælium confici poſſe ſperantes. Infeſtis etiam haſtis inter ſe concurrere duces. Id aduertens Maſſiniſa, Romani porro ducem militari

Initur pugna.

Lelius.
Maſſathen regulus.
Octauius.

more certantem conſpicati uehementius in pugnam ruunt, perturbatoſque hoſtes inſequi cœperunt. Hi neque adequitante Hannibale, atque rogante, ut fugam ſiſterent, pugnam denuo ingrederentur exorari potuere. Itaque deſtitutis ipſis Italos, qui cum eo uenerant, ſtabilemque adhuc aciem ſeruabant, in pugnam excitat ratus Romanos ſparſim, ac ſine ordine ſuos inſequentes facile turbari poſſe. At illi ducis aſtutia perſpecta, dato ſigno celerrime ſe inuicem ab inſecutione reuocant, iterumque ad prælium redeunt, quibus cum haſtæ equique deficerent enſibus inter ſe complexi, bellum gerunt, hic uero ingentem cædem, immenſa uulnera cernere erat, cadentium gemitus, interficientium minæ exaudiebantur, donec Itali hoſtes in fugam uertunt, fugienteſque inſequuntur. Tum belli ſententia illuſtris uiſa. Hannibal cum e fuga præceps, Numidarum equites quam plurimos adhuc ſtantes uideret, indignum ratus eos derelinquere, conuerſis accurrit habenis, iterumque in perſequentes adhortatur ſperans utile quippiam eo in prælio ſe facturum. Primis igitur Maſſylijs inuectus prælium renouat. Et hæc unica Maſſiniſæ & Hannibalis pugna fuit cum uterque conſiſteret. Promptis ergo animis inuicem congreſſi depugnabant. Maſſiniſa equo prolapſus hoſtem pedes aggreditur, accurrentemque ſibi ante alios equitem obtruncat. Deinde tela ab elephantis derelicta ſuſcipiens infixaque diuellens, in hoſtem detorquebat, uerum dum fruſtra nititur equitem propius ſtantem confodit. Poſtremo telum educere conatus brachio traijcitur. Poſt modicum itaque pugna excedere compellitur. Scipio intellecta re, ut maſſiniſæ inſtanti periculo cõſuleret auxilio accurrit. Interim Maſſiniſam alterius equo inſidentem, & in prælium redeuntem, cernit uulnus palam oſtentantem. Erat belli diſcrimen iterum inter utroſque par, ipſis duces uerentibus quouſque Hannibal Iiberos & Celtas tumulo quodam conſiſtentes curſu ad eos delatus, euocat, ueluti in pugnam deducturus, tum uero cæteri prælio intenti cum cauſam ignorarent, motum ducis fugam arbitrati e prælio diſcedunt, nulloque ordine palantes effunduntur, nec qua Hannibalem euntem conſpexere, uerum ut caſus quenque impulit, fugam capeſſunt, eoque modo exercitus omnis diſſipatus eſt. Romani deuictis hoſtibus temere effuſi inſequi cœperunt, nec ipſi admodum quæ ab Hannibale geſta erant diſcernentes. At ille Iberijs & Celtis denuo comitatus aderat. Qua ex re Scipio iterum ſuos ab inſecutione reuocari admonet, longeque plures quam quos ductabat Hannibal, e tumulo rediens in aciem ſtatuit, ita ut

Victoria de Hannibale.

ita ut eorum impetum facile perferre posset. Hannibal hac ultima frustratus spe postquam omnia a se incassum attentari uidit, desperatis rebus non iam clanculum, sed aperte fugam arripit, quem plurimi Romanorum equitum subinde conspicati propere insequuntur, Verum ante alios Massinisa quamquam uulneris dolore præpeditus, continuo propius urgebat equo haud paruifaciens Hannibalem Scipioni captiuum ducere. Cæterum beneficio noctis ereptus cum uiginti dumtaxat equitibus, qui eius cursum sequi potuere ad urbem peruenit, cui Thunex est nomen. Hic Bretiorum, & Iberorum equites quamplures e pugna aufugisse uidet. Veritus igitur Iberos, utpote barbaros non minus Bretios suspectos habuit, gentem Italicam Scipioni amicam arbitratus, facile ob ea quæ in Italia egissent ueniam ab illo petituros esse, ob id unico comitatus equite cui maxime fidebat, Adrumentum urbem maritimam accessit, duabus noctibus totidenque diebus ad tria millia stadia emensus. In ea exercitus sui partem quam ad commeatus curam destituerat, inuenit. Præmissis itaque nonnullis ad finitima loca, quousque e bello fugientes reuocabat, arma machinasq; præparabat. At Scipio tam isigni uictoria elatus quecunque ex præda minus utilia uisa sunt igne cremauit, cætera ut Romanis ducibus mos est asseruari iubet. Ex his decẽ auri talenta, argenti uero duo millia & quingenta, elephantumque eximie ornatum, ac captiuorum quoscunque clarissimos Romam misit. Ad hæc Lelium uictoriæ nuncium cum classe ire iussit. Reliqua inter milites, ut cuiusque uirtus mereri uisa est distributa sunt. Massinisa aurea corona donatus est. Ipse urbes omnes circunuectus in potestatem redegit. Et hic finis Hannibalis & Scipionis in Libya belli fuit, in quo inuicem tum primum collatis uiribus dimicatum est. Romanorum duo millia & quingenti ea pugna cecidere. Ex Massinisæ militibus multo plures. Hostium uero quinque & uiginti millia, cæsa traduntur, captiui octo mille & quingenti abacti. Præterea Iberi qui ad Scipionem trasfugerant trecenti. Numidæ uero qui ad Massinisam octingenti. Ignorãtibus adhuc Carthaginiensibus, Romanisq; belli euentum Carthaginienses Magonem qui Celtas deduceret in Italiam descendere, sin minus id queat cum ipsis in Libyam adnauigare iubet. Interceptis autem literis & Romam missis nouum denuo exercitum, equites, naues, pecuniamque Romani Scipioni decernũt. Scipio Octauium terrestri itinere Carthaginem præmittit. Ipse subinde nauibus aduentabat. At Carthaginienses cognita Hãnibalis clade legatos Scipioni cum naui destinant Hanonem cognomi

Massinisæ probitas.

Tunex urbs

Adrumentum

Vtilis uictoria

ne magnũ,& Hasdrubalem Heriphum. Hi tubicinem i prora nauis statuentes porrectis manibus supplicum more deprecabantur, quos Scipio in exercitum uenire iussit, Ipse editiori solio locatus quæ dicturi essent expectabat. Legati profusis lachrymis humi se prosternunt. Hos minister assurgere monitos quæ uellent effari imperat. Tunc Hasdrubal Heriphus in hunc modum allocutus est. Mihi qui dẽ fas est o Romani et Annoni ipsi, reliquisque Carthaginiẽsib⁹ qui cũq; nõ insipientes sunt purgare crimina quæ nobis obijciũtur. Legatos uestros in quos ciuitas nostra, haud sponte deliquerat fame compulsa, tutati fuimus, eosque ad uos saluos misimus, æquum est autem non omnibus succensere Corthaginiensibus ijs qui pacem prius petiere, cupideque susceptam firmauere sacramento. Sunt autem populi ad deteriora procliues, & quicquid multitudini gratius est locum obtinet, quod & nos passi sumus, neque suadere potentes, neque cõtinere, ob illos qui nos criminabantur, omnemque fiduciam a nobis auferebant. Neque nostra suasione, aut consilio hæc ipsa iudicetis o Romani, uerum si fidere cunctantibus peccatum ducitis, famen, ac necessitatem eorum quæ ob hæc passi sumus cogitate, quorum nullũ opus uolũtarium nobis fuit. Modo quidem pacem exorare, pecunias tot impendere, naues lõgas præter paucas omnes dimittere, plurimũ quoque imperij uobis sinere, & hæc omnia firmare sacramento. Iusiurandum interea Romam mittentes cum legati nostri apud uos adhuc essent, sponte deliquisse creditis. Verum potius deorum quempiam uobis inimicum fuisse putandum est, ac tempestatem quæ uestros commeatus Carthaginem detulit, ex quo tempestati fames uos eripuit non bene super ijs, qui omnium indigni sunt iudicãtes. Non enĩ a multitudine incomposita, atque infelici ratio exigenda est. Sin uobis & hoc modo errasse uidemur non infelices extitisse, id quoque fatemur, & ob id ueniam a uobis deprecamur. Est quidem innocentiũ iustificatio propria, deliquentium uero deprecatio censendà, in qua felicissimorum misericordia eo facilior esse debet, quo humana cotẽplantes ob subitos casus eos deprecari uident, quos paulo ad nocendum potentes conspexere. Qualis Carthaginiensium ciuitas olim fuerat, quæ cunctarum in Libya, potentia superior nauibus, pecunijs, atque elephantis abũdabat, equestribus copijs, pedestribusq; florebat, pluribus nationibus per septingẽtos annos iperauerat, totius Libyę, aliarũque gẽtium, isularũ pręterea, marisq; domina nõnũq̃ de iperio uobiscõtenderat, nũc omnib⁹ destituta neminẽ sibi obsequẽtẽ habet, non

Populi ad malum procliues,

Multitudo incomposita.

equitem

equitem, non peditem, non nauim, non elephatum, quorum omni um salutis spem nobis ademistis. Sed & in uobis sunt qui mala pertu lerunt, ad quæ opus est o Romani, indignationemque fortunæ in uo bis, obseruantes mediocriter prosperitate uestra uti, magnanimi tatisque uestræ nequaquam obliuisci, & aliquando Carthaginiensi um infelicitati condigna facere, rerum mutationes sine inuidia, in no stris disponentes cladibus, ut apud deum irreprehensibilia uestra sint erga homines laude, & commendatione digna. Non enim ut defici ant Carthaginienses a uobis metuendum est, qui tantum pœnitentię tantumque pœne ob præteritorum tulere persidiam. Est profecto sa pientibus innocentiæ custodia, salubre consilium, delinquentibus uero pœnitentia atque pœna. Constentioresque eos esse necesse est, qui castigatione affecti sunt, quam qui nihil mali pertulerunt. Ne que dignum est o Romani quę Carthagini ensibus obicij a uobis so- lent perfidiam crudelitatemque ea uos imitari. Infelicibus quippe aliorum delicta exempla sunt oburgentes clades. Felicibus autem in potestate clementia est. Nec uero utilius aut gloriosius imperio uestro futurum est, tamen urbem delere potius quam seruare. Eritis enim inutilitatibus uestris meliores uobis iudices. Nos autem uo- bis, & ad salutem uestram hæc duo magis efferemus dignitatem scili cet principatus nostri, & uestram erga nos moderationem quam si ar mis tamen imperij tantunque potentiæ essetis affecuti. Quibus au tem conditionibus pacem obtuleritis ijs utemur, superuacuum est illis ulterius loqui qui se suaque arbitrio uestro permisere. Hæc effa tus Heriphus fletum edidit. Scipio illis excedere iussis primores conuocat, cum his diutius consilio immoratus tandem legatos acciri iubet, quibus in hunc modum locutus est. Ne minima quidem uenia digni estis o Carthaginienses qui totiēs fœdera inita uiolastis, & hæc ultima in legatos adeo aperte, adeo inique sęuientes corrupistis, ut ne que negare, neque contradicere fas sit, quin extremo supplicio digni sitis. Quid manifesta accusare opus est? Ad præces confugite qui ne Romanorum quidem nomē liquissetis, si uictoriam fuissetis adepti. Sed neque nos similia uobis egimus, ex quo legatos uestros Romæ commorātes, fœdera pro uobis sanciētes, cum nostros uiolauissetis ci uitas nostra liberos ire iussit. Ego uestros in castra delatos ad me in stante adhuc bello illesos remisi. Necesse est igitur ut errores aliquā do cognoscatis uestros, & quodcunque uobis reliquerimus id omne in lucro deputetis esse. Dicam igitur quæ mihi uidebuntur. Sena tus uero sanciet si putauerit. Dabimus iterum uobis pacem o Car

Salubre consi lium.

Respōsio Sci pionis.

thaginienses, si naues longas, decem dumtaxat exceptis Romanis tradideritis, si elephantos quos habetis & cætera prius per uos sublata restitueritis uel eorum precium me iudice si qua incerta erunt, persoluetis. Captiuos præterea omnes ac transfugas & quoscunq; ex Italia eduxit Hannibal tradideritis, & hæc intra trigesimã diem ex quo pacem susceperitis a uobis fieri poscimus. Intra sexagesimam uero Magonem Liguria excedere, præsidiaque uestra ex urbibus educere, quæ extra Phœnicum fossam sitæ sunt, obsides uniuersos reddere, quotannis etiam talenta Euboica ducenta in annos quinquaginta Romanis pendere, neque Celtas aut Ligures stipendio conducere ulterius, neque Massinisæ alijs ue Romanorum socijs inferre bellum, aut Carthaginiensium quempiam ad id mittere. Ciuitatem liberam habere, & regionem omnem quæ intra Phœnicum fossam continetur. Me autem nauigante in Libyam Romanorum socios & confœderatos terra marique habere si senatui populoque Romano uisum fuerit. Quibus approbatis Romanorum exercitum intra dies centum e Libya educemus, inducias quas uolueritis impendemus. Sin legatos Romam mittere uobis placet pueros obsides centum quinquaginta mihi dabitis quos ipse elegerim. Adhæc exercitus impensam talenta alia mille persoluetis, commeatumque conferetis. Elapsis inducijs obsides suscipietis uestros. Hęc a Scipione prolata legati ad Carthaginienses deferunt. Multitudine itaque in unum collecta per plures dies & quid agendum foret consultante potioribus quidem quæ a Romanis proponebantur suscipienda esse ne his diffidentes omnia in discrimem ponerent uidebatur. Plebei econtra non tamen periculum imminens quam eorũ quæ ipsis auferrentur copiam æstimantes, discidere cœperunt. Palã etiam quæri frumentum quod in fame pernecessarium ciuibus etiam a primoribus per inducias tradi hostibus. Denique in unum collecti eorum domos igne succensuros spoliaturosq; minitabãtur. Tandem placuit Hannibalem qui pedites quinque mille, equites sexcentos in unũ collegerat, & ĩ urbe Mathama castra habebat ĩ consiliũ uocari. Cum accessisset ac pleriq; moderatiores uereri cœpissent ne uir bello deditus multitudinem ultro in illos concitaret, ille pudice admodum pacem suscipiendam exhortatus est. At multitudo ira cõcita ĩ illũ proclamare, omnibusq; minitari cœpit sicut plurimi ex notis desperata urbe parti ad Massinisam parti ĩ Romanorũ castra cõfugerẽt. Carthaginiẽses plurimũ frumẽti ĩ foro cumulatũ ab Hãnibale ĩtelligentes.

Marthama urbs

Defect⁹ unius folij in quo tu= multus populi cõtineri uide= bat̃. Deinde Romanorũcõ sultatio de re bus Carthagi niẽsiũ,ut patet ex fragmento oratiõis sequẽ= tis.

Oratio cui, & principiũ deest, & nomẽ auctoris. Suadet autem Romanis Scipiõi obsequendum & Carthaginiensibus pacẽ concedendam.

Pacem autem non admittere turpe & inuidiosũ est, quæ Scipio optime callens, ut apparet eius sententiã ad nos misisse existimo, ut consultandi moram uel cunctantibus adimeret. Aequum est illũ multo melius hæc ipsa intelligere præsentem operi atque intuentẽ. Cui⁹ suasiones si contemni a nobis senserit non mediocri dolore eum afficiemus, patriæ amatorem imperatoremque præcipuum, qui nos in Libyam ire dubitantes consilio suo impulit, exercitum a se ipso confirmauit, & ad ea quæ nunquã sperauissemus euexit. Quod profecto admiratione dignum arbitror, nos qui a pricipio huius belli desides, negligentesque fuimus, nũc adeo superbe, adeo itẽperãter, in hostes ferri, quod si quis hæc bene fieri existimat, ac fœdera denuo a Carthaginiensibus uiolari metuit, nunc uel in primis ab illis obseruatum iri certo sciat, qui ob præteritorum inconstantiam tot mala perpessi sũt, pietatemque in futurum obseruaturos magis, qui ab impietate corruerunt. Nec profecto eiusdem consilij esse existimo, modo quidẽ Carthaginienses, ut impotentes spernere, deinde ne deficere iterum possint, expauescere. Custodire autem eos ne in maius extollantur, facilius esse arbitror quã delere. Nũc qdem ex desperatione pugnaturos reor quos subide cũ timore seruare oporteat. Satis illis malorũ etiã sine nobis iniunctum est, quibus omnes finitimi infẽsi sunt, ne uim aliquando ab illis patiantur, & Massinisa nobis amicissim⁹ cõtinue illis iminet, quod si quis hæc omnia contemnit, ut & ipse Scipionis imperium aliquãdo mereatur, hoc solum quod ad se spectat, respicit, & quæ illi euenere, sibi futura confidit. Quid enim utilitatis assequemur urbem suscipientes quam habemus? Delebimus ne fũditus, quoniam frumentum nauesque rapuerunt, quæ cũ multis alijs nobis debent? Hoc certe nos facere iniurium est si deorum indignationem si hominum inuidiam multi facimus, Massinisæ ne habendã dabim⁹? At ille quidem amicus nobis est, quem tamẽ in maius adaugeri haud tutum æstimo, qui potius inuicem eos contendere, ac bellare utilius arbitror populo Romano. At quos prouẽtus ex ea regione referem⁹? Sed eos in seruãdis exercitib⁹ illic nostris cõsumere oportebit. Multis quippe, ut iter plurimos accolas potissimũ barbaros indigebim⁹. Colonos ne illuc emittemus in medio tot Numidarum, qui barbarorum potissimi semper dira meditantur? Qui si forte superiores euaserint, ut in futurum nobis formidolosi sint, atque aduersi necesse est regionem tam amplam, nostraque uberiorem, multo magis possidentes. Quæ profecto animaduertẽs Scipio, cõsulere mihi uidetur Carthaginiensium

Carthaginiensium preces haud spernendas esse a uobis. Quamobrē supplicantibus ipsis, suadentique Scipioni assentiēdum arbitror. Sic ille effatus est. P. autē Cornelius Cornelij Lētuli affinis, ac cognatus, qui tum consulatum obtinebat & Scipioni fauere uidebatur, contra in hunc modum dixit. Hoc quidem commodum o uiri quod solum hostibus utile est, quod & isti inquantum possunt nobis suadere conantur, quorum perfidiam cum potentia custodire opus est, aut uires delere ex quo perfidiam non licet, in qua re nullum tempus habilius quā præsens est quod nos a Carthaginiensiū timore liberet, in quo omnium maxime imbecilles sunt, atque infirmi ad utrumuis iterum augeri. Non enim quod iustum, & æquum est, effugere est animus, nec immoderatam mihi opinionem in Carthaginiēses uideor afferre, qui in rebus prosperis inique agunt, iniurias omnibus inferunt, in aduersis uero deprecātur, & si quid prosperi subito affulsit iura peruertunt, neque fœderum reuerentiam, aut iurisiurandi rationem tenent. Hos quis salute dignos esse existimat, ob iuidiam hominū idignationēq; deorū. Ego quidē deos arbitror ad hęc deduxisse Carthaginiēses, ut aliquādo ipietatis suę pœnas luant eorūq; quę in Sicilia, Italia Iberia, & in ipsa Libya erga nos, aliosq; oēs uiolatis continuo fœderibus, egere crudeliter, impieque fecere. Quorum extera prius uobis quam domestica referre cupio, ut plane illos intelligatis Cartahaginiensibus infensi an pœnas dederint. Hi Saguntinorū adolescentes qui Iberiæ urbem inclytam amicissimam nobis incolunt, cum qua fœdera inierant, cum nihil mali ab ijs passi essent, interemerunt. Hi Nuceriam urbem nobis obsequentem per fœdera ingressi, iureiurando adibito singulos ciuium cū duabus tunicis se dimissuros esse, cum in potestatem redegissent primum senatum eorum itra balnea conclusum, adhibito igne necarunt. Ciues uero abeuntes telis insecuti sunt. Acheranorum præterea senatum per inducias fidentem puteis mersere ora saxis obruentes, M. Cornelium consulem nostrum pari perfidia delusum compulere imperatorem suum ueluti morbo cubantem inuisere. Demum ui sublatum ex Sicilia in Libyam cum duabus & uiginti nauibus captiuum abduxerunt. Porro Atilium regulum alterum imperatorem nostrum, ob fœdera ad eos redeuntem afflixere tormentis. Quod autem Hannibal uel bello, uel insidijs, uel iureiurando uiolato ciuitates, aut exercitus nostros, aut Ligurum cōfœderatos populi Romani deceperit, eorum urbes diripuerit, aut cum eo militantes ad id induxerit longum esset enumerare. Hoc solum dixerim quadringentas nobis affuisse urbes

Facete.

Nuceria urbs.

M. Cornelius.

Atilius regul9.

ſe urbes,quarum captiuos partim foſſis obruerit, partim fluminibus immerſerit per quorũ corpora tanquã per pontes ductaret exercitũ. Alios elephantis obterendos ſubiecit. Fuere quos inuicem pugnare cogeret,fratres fratribus,patres filijs opponens.Nuper autem legatis pro pace ad nos miſſis,non rogauerunt modo Carthaginienſes uerũ iureiurãdo confirmarunt. Demũ cum legati eorum apud nos adhuc eſſent,naues noſtras in Libya deprædati ſũt militibus in uincula cõiectis tantum ipſis ignorantiæ ob crudelitatẽ ineſt. His igitur quicq̃ miſericordię autem moderationis ab alijs impẽdi debet,qui nihil moderatum,nihil manſuetum norunt,quique uictoriam adepti,ut Scipio inquit neutiquã Romanorum nomen nobis reliquiſſent. Sed fides illis inconcuſſa dextera inuiolata eſt. Quæ fœdera, quæ iura excogitari queunt quæ iſti non contempſerint,quæ tam iuſte facta,aut gratis data quæ pro nichilo non habuerint. Non imitabimur inquit eos. Sed quę fœdera a nobis diſſolui poſſũt q̃ nũquã fœdus iecim⁹. At crudelitatem eorũ,ut aiunt,non ſequemur. Amicos ergo & ſocios tam crudeles habebimus,neutrum certe laude dignum. Cæterum ſe nobis lege belli permiſcere quẽadmodum multi ſæpe fecerunt. Scrutemur igitur an pro ijs quæ daturi ſumus gratias ſint habituri,an potius ex fœdere impoſitum ſibi exiſtimen. Differũt hęc enim inter ſe. Quouſque uero hæc nobiſcum compoſuerint uiolabunt denuo excuſationem quandam fœderum,ut olim præferentes quaſi a nobis inique ſpoliati ſint. Dubia uero ad diſſentionem ſunt aptiſſima. Cum autem ſeipſos nobis dederit,armiſq; adẽptis corpora in poteſtate noſtra fuerint,ſentientque ſe nihil habere proprij, idque animis eorum infixum ſteterit,quicquid a nobis oblatum erit,tanq̃ alienum ultro cupient. Sin aliter Scipioni uiſum eſt ſententias rogare licet. Sin inſcijs uobis hæc ipſe cum Carthaginienſibus egit, quid nobis rem conſultandam defert. Ego uero tanquam primorib⁹ uobis in iudicio quę ſentirem,aperire uolui,quæ ue utilitati publicæ cõuenire exiſtimaui. Hæc a publio in hunc modum relata ſunt. Senatus per ſingulos ſententiã rogare cœpit. Plures igitur Scipionis mẽtem ſecuti ſunt. Et hæc tertia cũ Romanis ac Carthaginienſibus fuere fœdera,ad quę potiſſimum Scipio illis uidetur ĩduxiſſe ſiue eorũ ratione quæ prius dicta ſunt,ſiue quod Carthaginienſibus principatum a demiſſe abũde ad felicitatem uiſum eſt. Sunt qui putent Scipionẽ utilitati publicæ conſulentem, urbẽ illã Romanis finitimã,atq; æmulã ſeruari maluiſſe ne aliquãdo ſecũdis elati rebus,per ociũ ignauiãq; torpeſcerẽt. Quod

Fides ironice.

Dubia diſſẽtionem afferunt.

Nota tertia fœdera.

Quod & paulo post Catonem illis dixisse ferunt cũ Rhodios infensos sermone compesceret. Scipio post hæc ex Libya in Italiam profectus uniuersas copias classe traduxit, Romamque ad triumphum reuersus est. quod omniũ ante se splendidissimum dicitur egisse. Eius forma, ut nunc fit, ab illis seruata est. Fuit autem huiusmodi. Sertis redemiti omnes præcinentibus tubis, currus spolijs refertos deducebant. Ferebantur & ligneæ turres captarum urbium simulachra præferentes. Scripturæ deīde & imagines earum quas gessissent. Aurũ deinceps & argentum partim rudibus massis, partĩ notis, aut huiusmodi impressum figuris. Coronæ præterea quas uirtutis gratia urbes aut socij, aut exercitus urbi parentes militibus dedissent. Candidi subinde boues & elephanti illos sequebantur. Post hos Carthaginiensium, ac Numidarum principes bello capti. Imperatorem lictores præibant purpureis amicti uestibus, tum citharedorum, ac tibiarum turba ad Hetruscæ similitudinem põpę. Hi succincti, coronisque aureis redemiti, suo quique ordine canentes psallentesque prodibant. Hos Lidyos appellant, ut facile crediderim Hetruscas a Lidijs sumpsisse orriginem. Horum in medio quispiam talari ueste fimbrijs, ac armillis auro splendentibus amictus, gestus uarios edebat, hostibusque deuictis insultãs risus undiq; ciebat. Post thuris & odorum copia imperatorem circũsteterat, quem curru deaurato multifariamque notis refulgenti candidi uehebant equi, aureã capite gestantes coronam lapillis ornatam gẽmisq;. Hic uestem succĩctus purpuream patrio more aureis intextam syderibus, altera manu eburneum sceptrum, altera laurum præferebat, quam Romani uictoriæ insigne profitentur. Vehebantur & cum eo pueri uirginesque, & ad habenas hincinde cognati iuuenes, demumque exercitum secuti fuerant scriptores, ministri, scutiferi ue, postremo exercit⁹ in turmas aciesque diuisus currum sequebantur. Milites quoque lauro redemiti laurũ manu ferentes, quibus meritorum insignia adiuncta aderant, quę primores hos quidem laudibus ferrent, hos salibus insectarentur, nõnullos infamiam notarent, simplex denique triumphi forma & quã unusquisque sermone facile explicare queat. Cum in Capitolium uentum esset, Scipio deposito apparatu epulum, ut amicis mos erat in templo præbuit. Et hic finis secundi belli Romanis, ac Carthaginiensibus fuit, q̃d in Iberia ĩchoatũ, in Libya finẽ habuisse cõstat, ictis ĩter utrosq; fœderib⁹ olympiade apud Grecos quarta & quadragesima supra centesimã. Massinissa deĩde Romanorũ potẽtia fret⁹ illato Carthaginiẽsib⁹ bello, plurimũ agri ueluti ad se ꝑtinẽtis ꝑ ui ademerat.

Triumphi forma consueta.

Ea

Ea ex re Carthaginienses Romanorũ opem implorare coacti. Massinissam conciliari precabantur. Illi legatos ex suis misere, quib⁹ editum fuerat, ut Massinissæ clanculum fauerent. Per hunc modũ Massinissa Carthaginiensium agros magna ex parte adeptus est, fœderaque inter utrosque icta, quæ per annos quinquagita permansere, quo potissimum tempore Carthago floruit, in paceque cõstituta, ad summum potentiæ dignitatisque peruenit ob agrorum autem fertilitatẽ marisque cõmoda, ut in felicitate mos est, discidentibus inter se ciuibus hi Romanorum partes sequi. Illi populo fauere, nonnulli Massinisæ hærere certabant. Erant autem facinoris capita plærique, qui gloria & uirtute longe pręcellerent. Romanis plurimum fauebat Hãno cognomine Magnus. Massinisæ prior aderat Hannibal Sarus appellatus. Popularium uero partes Amilchar Samnitis, Carthalonque, sequebatur, qui Romanos obseruabant, Celtiberis aduersos, Massinisã subinde ab alijs Iberis obsideri conspicientes, Carthaloni suadent, ut opẽ illi afferat, ut quę in pricipio regionẽ pręteruect⁹ eosq; Massinisę inuaderet aduersabantur, ac in medio utrorũque tellure constiterãt, Verum ille multis interfectis, pluribus expulsis, Libycos qui in agris morabantur, in Numidas concitat. Qua ex re uaria denuo inter illos prelia extitere, quousque Romanorum legati ad conciliandos eos iterum missi, uenerunt quibus uicissim, ut prius a Senatu editũ fuerat, ut Massinisæ clam fauerent. Hi igitur quęcunque a rege per astum intercepta fuerant, hoc pacto firmauere. Primum quidem nihil dixere, aut ab ullo dici passi sunt, ne quis, ut in iudicio plerũq; fit, quicquã auferre Massinisæ posset. In medio autem progressi manus extenderunt. Hæc eorum ad utrosque mandata conciliationesque fuere. Nõ multo post massinissa disceptare iterũ cœpit, & agros qui magni nominantur, & rationem quinquaginta urbium tyscam appellatam sibi uendicare. Quibus ex rebus Carthaginienses denuo ad Romanos confugerunt opem postulantes. Hi legatos ad certam diẽ missuros se polliciti, eousque distulere, quoad plurima in Massinisæ potestatem peruenisse crederent. Tum demum illos emiserunt, inter quos Cato fuit. Cum ad locum in quo de finibus agebatur, uetũ esset, ut sibi potestatem omnium utrique darent postularunt. Massinisa cum Romanis plurimum fideret lucri, haud incertus se suaque eorum arbitratui facile permisit. Carthaginienses contra addubitare cœperunt. Quæ enim antea perpessi fuerant, haud æqua uidebantur. Dixere igitur quæcunque a Scipione prius composita essent, inter eos neque iudicibus, neque correctione ulla indigere, nisi si qua interim eorum culpa emanasse

Hãno magn⁹

emanasse dicerent. At legati spretis illis per partes iudicare pergunt. Regionem itaque in primis scrutari incipiunt diligentissime cultam, magnosque apparatus ostendentem. Vrbem præterea igressi cum potentiam eius cum ciuium multitudinem, non multo post Scipionis uictoriam adauctam cõspexissent, admirati sunt. Romam itaque reuersi singula senatui populoq; Romanorum retulerunt non æmulatione magis quam suspitione commoti, Carthaginiẽsium urbem adeo infidam adeoque finitimam in tantum augeri dietimq; inualescere. Cato etiam pręcæteris nihil tutum illis fore, ac ne libertatem quidem adesse posse salua atq; incolumi Carthagine professus est. Quæ omnia intelligens senatus bellum gerere instituit, excusationes etiam habuisse dicitur quę nulli patefactæ sunt, Catonem quoq; in senatu sententiam dixisse ferũt Carthaginem delẽdã esse. Scipionem ãt Nasicã contraria illi sentientem, seruandã suasisse ad Romanorũ metum diutino ocio desidiaque languentiũ. Interea Carthaginiẽses qui populares habebantur. Massinissæ socios atque amicos aggressi, ad. xl. urbe pellũt, decreto fugæ idicto. Populum præterea sacramento ad egere, neque ulterius quẽquam ex his admittere, neque suadẽtibus, ut hos reciperent annuere, hi uero expulsi ad Massinissam confugiũt, eumque ad bellum concitant. Ille haud secus belli cupiditate duct⁹ Gelossem ac Micipsam filios eius Carthaginẽ legatos destinat. Ciuesque urbe pulsos denuo admitti postulat. Carthalõ obuiã progressus, portas illis occludi mãdauit ueritus ne expulsorũ cognati atque amici, populũ ad cõmissationem flecterent. Gelossi porro redeunti Amilchar Samnitis iopinus occurrit, occisisque nonnullis ex socijs eius Gelossem metu terruit. Quib⁹ rationibus adductus massinisa, urbẽ Horoscopã cõtra fœdus obsidere cœpit. Carthaginiẽses. v. &. xx. peditum millibus, equitibus urbanis trecentis in unum collectis, pluribus additis, Hasdrubalem plebis fautorem in ducem eligũt qui in Massinissam statim copias mouit. Appropinquantibus autem ipsis Asasio & Subasæ regis prætoribus cum dissensio inter eos & regis filios orta esset ãbo ad Hasdrubalẽ equites sexies mille adducentes cõfugiũt. Quib⁹ ex rebus elatus Hasdrubal propiquior regi castra posuit, locorũ iniquitate cõfisus. At Massinisa insidias illi struẽs, copijs retro abductis fugã simulat Carthaginienses illũ sequentes in cãpum late patentem, uastumque deducit. In eo omni ex parte colles quidam, scopulique prominebant. Cõmeatus uero inopia per magna aderat. Cum in hunc locum uenisset Hasdrubal, Massinisa conuersis signis medio in campo castra locat. Hasdrubal quo tutius insisteret ad asperiora loca deduxit exercitum. Cum sequẽti die prælium ui

tertiũ bellũ punicũ contra cartaginẽ absq; causa ... susceperunt romani.

Bellum inter Hasdrubalem & Massinisam

 derentur

derētur inire, Scipio iunior qui posterius Carthaginem cæpit, ad regē uenit. Militabat autem ea tēpestate cum. L. Luculo aduersus Celtiberos gerente bellum, & ab illo missus elephantos a rege postulabat. Eo loco Massinisa in pugnam parato corpore equites uniuersos ire iussit, filiumque ad se uenientes recipere īperat. Ipse orta luce copias in ordinem statuit, octauū iam & octagesimum ætatis annum agēs, equitādi peritissimus, nudum ephippijs equum, ut Numidis mos est solus īscendere siue ducis munus obiēs siue militis solebat. Sunt quippe Numidæ Libycorū omniū longe fortissimi, lōgeuisq;, ut aiunt uita lōgiores, causam afferūt, quod nō admodum illis frigida sit hyens, sub qua omnia fere corrūpuntur, æstas non multum torrida, ut ad Aethiopes atq; Indos, ob idque īmanissimas omniū belluas regionem illā gignere, homines sub diuo assidue degētes, labore maximo exerceri, modicum illis adesse uini. Cib⁹ uero simplex, nulloque apparatu, Massinisa igitur assumpto equo copias ad bellum īstruebat. Hasdrubal multitudinē omnē ī ordinem educit & iam multi ī equis ad plana descenderāt. Cum Scipio pugnā ab edito quodā loco ueluti e theatro īspecturus conscēdit. Sępenumero itaque dicere solebat, cum paulo post uarijs ī pręlijs aliquādo exerceretur, nullo unquā tēpore tantā se percepisse uoluptatē. cum. x. sup. c. millia hominū inter se depugnātium, ipse omni periculo solut⁹ & cura ab alto ītueretur. Addebat pręterea glorians duos dumtaxat simili ante se spectaculo gauisos esse, Iouē. s. ab ida. Neptunū uero ex Samotracia cū acies īter se pugnantes a lōge uiserēt, perseuerāte ab aurora usq; ī noctem pugna, multis hic inde cadētibus, tandē Massinisa superior uisus est. Dum igitur pręlio excederet. Scipio illi occurrit, quē rex ut amicum iam pridem ab auo cognitum amplex⁹, lęte suscepit, Carthaginiēses cognito Scipionis aduentu, ut eos cū Massinisa cōponeret magnopere rogabant, hoc mun⁹ a Scipione ultro susceptum oblatis īuicem petitionib⁹ Carthaginienses terrā omnem quę circa emporiū sita est, a Massinisa reddi postulabāt. Daturos se talenta argenti ducenta attica, octagīta uero ad temp⁹ polliceri. Transfugas quidē repetenti ne aurem quidem adhibuerunt, sed īfectare ad suos abiere. Scipio cū elephantos a Massinisa recepisset ī Iberiam ad ducem redijt. Massinisa īterea collē quem hostes insederant circūducta undiq; fossa uallauit, & ne cōmeatus inferri posset prohibebat, cum alioqui prope nihil est uixq; e lōginquo quicquam & id modicum afferri posset. Hasdrubal itaq; belli discrimem prior cum hostib⁹ uidebatur īiturus, utpote qui exercitu ualido atque īuicto comitatus regem quoque cōmeatu superaret. Et hostes quidē prouocare instituit. Mox cum Romanorum legatos pacem utrique conciliaturos aduentare intelligit amplius differre maluit. Venere tādem legati, quib⁹ īperatū erat ut si Massinisam prelio īferiorē cernerent

Massinisa bello superior euasit.

massinisse etas

rent,ad pacem hortarētur. Sin superiorem ad bellum icitarent. Interea fames Hasdrubalē cæterosque Carthaginienses uehemētius urgere cæperat,adeo ut afflicti atq; egentes infirmis corporibus nihil in hostes conari aut facere auderēt. Impedimenta itaque primum aut currus deinde equos igne torrebant. Lora atque habenas uice ferculi mandētes,ex quibus uaria morborū genera ob ciborum prauitatem ī mobilitatemque operum,æstatis maxime temporibus illos pati contigit,cū angustia loci clauderētur. Ad hæc necessitas militum multitudo gentiū,calor Libyę uniuersa corruperāt. Deficiente demum materia lignorū ad parandos cibos,arma cremabant,neque moriētiū quisquam efferri Massinisa custodiēte locum, neq; ob lignorum iopiam cremari poterat,ex quo contagio ac pestis occlusis dētibus,tabidisque corporibus dietim pullulabat,Iam maior pars exercitus morbo consumpta defecerat,cum reliqui nullam salutis spē superesse rati trāsfugas Massinisæ ac tria millia argenti talēta in quinquaginta annos dare pollicētur,fugitiuos eorum iuxta fœdus recipere debere, Ipsi per unicam portam quæ in hostes ueheret ad unum trāseūtes cum singulis dumtaxat tunicis abire uelle. Discedētibus illis Gelosses regis filius factæ paulo ante in eum persecutionis memor,siue conscio patre siue īscio equites Numidas post illos misit. Hi armis destitutos quib⁹ se tuerētur,nec satis ad fugā prōptos ob ibecillitatē deprehēdantes ferro cædūt. Ex octo igitur & quinquagīta millibus hominū,tot enī eos fuisse constat,uix pauci Carthaginē salui peruenerūt,iter quos & Hasdrubal eorū dux nonnulliq; Carthaginiensiū illustres extitere. Huiusmodi igitur īter eos Massinisamq; bellū gestum. Secutū deide tertium ac ultimū ī Libya Romanorum bellū. Nā Carthaginienses Massinisæ culpa ad has delati clades urbe diutius afflicta regem uerebātur propiquū admodū magnisq; adauctū copijs. Romanos prætera assidue ifensos,& excusationem īprimis in regē deferētes suspectos habebāt,ꝙ utrūq; haud īdigne uidebātur suspicari Statiī quippe Romani exercit⁹ ꝑ Italiā omnē parare quasi magnū quippiā īstaret nulla ꝓposita causa properabāt. At Carthaginienses belli occasionē auferre cupiētes,primum quidē Hasdrubalē quod ī Massinisam mouisset bellum,dein Carthalonē eorum pręsidē,cæterosque eiusdē belli socios,capitali pœna publice condānant.culpā omnem ī eos referētes. Legatos īsuper Romā misere qui Massinisam accusarēt,reliquosque simili culpa affectos dicerent,quod iter se cōtendentes Carthaginiensiū urbem ī has clades cōiecissent,īimicāque inter se reddidissent,Tūc quidā ex senatoribus legatos ī hūc modum rogasse ferunt. Cur sōtes a principio nequaꝗ condānatis,cæterū peracto bello accusare pergitis,& cum prælia meditati estis,nūc ultro irrisuri ad nos uenitis?

Carthaginienses Hasdrubalem suum ducem publice cō demnant

nitis? Silētius illis tādem in hunc modū respōsum est. Carthaginienses neutique Romanis abūde adhuc satisfecisse. Vlteri⁹ disceptātib⁹ illis ac rogātibus, quo tandē pacto eum se peccasse faterētur, ueniā adipisci possent? Denuo his uerbis respōdetur. Si quod sufficiēs est, Romanis prestiteritis. Scrutātibus ipsis īter se quid sufficiēs id esset, quidā Romanos pecunijs a Scipiōe impositis quicq̄ adijcere uelle putabant, alij regionē que ī dubio esset Massinissæ cōcedendam. Ambigētibus illis nouos denuo legatos Romam destinant, qui quod sufficiēs id esset, explicari poscerent, quib⁹ uicissim a Senatu respōsum est: optime Carthaginiēses quid id esset ītelligere hisq; dūtaxat expositis eos dimisere. Qua ex re maximo ī timore & trepidatiōe uersari eos cōtigit. Vtica autem ī Libya maior post Carthaginem ciuitas est portu accōmodo ad cōtinendas rates, exercituū quoq; perfaciles receptus habet. Hec sexagita stadijs a Carthagine distat, & ad bellū opportuna maxime Carthaginiensium ab ātiquo emula, tunc odio ad tēpus patefacto legatos Romam miserat, qui urbem ultro illis offerrēt. Qua ex re Senat⁹ ī bellum ꝓnus, paratis copijs cū urbem munitissimam & ī tēpore obsequentem facile uideret, patefacta animi sui īteriori ui ī capitoliū proficiscit̄, quo ī loco de bello cōsultare mos fuit, ibidēq; Carthaginiēsibus bellū īferēdū statuit Imperatores autē ad id cōsules. M Manilium q̄ pedites duceret. L. uero Martiū q̄ equitatui preesset, elegerunt, quibus clam edictum fuerat nō prius a Carthagine exercitum tollere q̄ urbem euertissent. Hi pactis sacrificijs ex Sicilia soluentes Vticā uersus nauigare ꝑgunt, qui queremes quinquaginta sexcuples, centū una deducentes. Has onerariæ & rostrate naues plures seq̄bantur, que octaginta millia peditum, equitū quatuor millia ex omni electorū numero secum ueherent, cum omnes ferme ciues, omnes socij ueluti ad insignē quandā militiam ac speratā uictoriam ultro accederent. Carthaginiensibus igitur eodē tempore belli moles rumorq; ab unico dumtaxat nuncio allat⁹. Is quippe belli decretum afferebat, cū naues ī eos tendentes ī alto uisæ. Stupentib⁹ itaque ipsis rei nouitate, cum classe destituti nō socios nō mercenarios milites ullos haberent, frumenti īopia premerentur, quo obsidionem tolerare possent omnesque ut īsperato īualidoque bello trepidarent, Legatos denuo Romam eorum duces mitere uisum q̄ presentibus quoquo pacto obsisterent, Quib⁹ a senatu ī hunc modum respōsum est, Si cōsulibus ī Sicilia existentib⁹ ītra trigesimum diem trecentos pueros ex nobiliorib⁹ Carthaginienses obsides dedissent, fore ut cæteris quæ dicturi essent accōmodarent aures, ferrent itaq; carthaginem mādatum. Ipsi deīde ad cōsules que uellent secreto īperat. At Carthaginienses q̄q̄ eorum uoluntatem suspectā haberent, nec satis fidei ijs quæ Romanis proponebantur si obsides darentur, adhiberent, tamen ut ī extremo periculo euenire

Adornatur tertium ī Carthaginienses bellū a Romanis.

Vtica

lo euenire solet ne quid spei itentatū sinerēt, deposita stati mora pueros i Siciliā mittūt, parentib⁹ eorū ac domesticis & i primis matribus fletu reclamantib⁹, quę proprios natos eiulatu gemituq; prosecutæ, furibūdis similes, naues q̄bus illi, milites, & argētū ferebatur, iuadunt, funes auellunt, nautas preterea aggressæ exire prohibebāt. Fuere quę ꝑ undas enatarent, filios profusis lachrymis intuētes, quædā quæ i litore ꝑsisterent, comas laniantes, tūdentesq; pectora, is in funere mos est, cum quidē uerbo, obsides ab illis exigi crederēt, re autē, urbē Romanis tradi, ex quo nullū huiusmodi fœd⁹ propositū fuisse cōstat, quo pueros exigerēt, ob id plurimæ earum hoc ipsum iter flet⁹, & eiulatus diuinasse dicuntur nullā puerorum præbitionē Carthaginiensium urbi utilitatē allaturā esse. Huiusmodi igitur obsidū exhibēdorū Carthaginiēsibus ratio fuit. In Siciliā autem cum adducti essent, cōsules eos Romā miserunt, Carthaginiēsibus uero respōsum prębuere i fine belli cætera se i Vtica dicturos esse. Ita classe delati castra disponunt, pedites quo pridē a Scipiōe locati fuerant, sedē capiunt, naues uero in Vticæ portu cōstiterunt. Accedētibus deinde ad eos Carthaginiēsiū legatis, cōsules i edito quodā loco cōsedere ducibus ac tribunis eos circūstantibus, quos uniuersus deide exercitus longo ordine insignibus obibat armis, uexilla porro recta tenuere ut facie legati copiarum multitudinē intueri possent. Cōsulibus demū tubæ signo cūctos silere iubentibus, tubicen legatos iussit accedere. Illi per ingentia profecti agmina neutiquā ad consulū tribunal habuere aditum, sed eo tabernaculo, quod in medio sitū erat, perstitere, quib⁹ consules si quid uellent, affari iperarunt. Legati miserāda plurima ac uaria locuti fœdera, quæ cū illis prius extitere repetabant, Carthaginis prætetea sortem quæ tēpore multitudine potentia ac pricipatu terræ marisq; floruisset recēsentes nequaq̄ id ex iactātia se loqui predicabāt. Nō eni i aduersis iactātiæ esse locū, sed ut uobis, dixere, Romani & ad uestrā moderationē ac tranquillitatē hæc exēpla sunt. Quuoscunq; etiam potētiores infelicium casus misereri solitos & suorum spem sibi præponere ne quid i aliorū fortunas idigne agāt. Hæc quippe uobis ac uestra pietate digna, dissimulare maxime quę hominum sunt. Si uero iter homines i pios ihumanosq; icidimus abūde nobis miseriarum hæc erūt, quæ ꝑtulimus, qui pricipatum terræ marisq; amisimus, naues nostras omnes dedimus, nulla retinemus, elephātorum possessionem uobis liquimus, obsides porro qui potiores fuerant assignauimus, uectigalia suo ordine dimisimus, qui ab alijs cōtinue assumpsimus. Hæc quidē patribus uestris abunde fuere cū quibus bella gessimus. Qui fœdera nobiscum sancientes ut socijs & amicis usi sunt. Iusiurādum fœderibus ab utrisq; additum. Sed hi nobiscum belligerantes fideles demū xectiterunt. Vos autem cumquibus nullum ūquā bellum fuit fœdera

Oratio Carthaginiensium.

nō obſeruaſſe crimināntes tā ſubito proſiluiſtis ad arma,ac ne monitos prius iuaſiſtis. Cur id eni? An ꝙ tributa uobis nō exoluimus? an na ues retinuim⁹? an elephātos adeo inuiſos poſſidemus? Nō miſericor dia ulla uos detinet o Romani ꝙ quiquagita millia hominum fame a miſim⁹. Sed Maſſiniſæ dicet aliquis itulimus bellū qui plurima iam ſuperlucrat⁹ eſt. Quæ omnia propter uos ꝑferre uiſum,cū tam ipie ac ſcelerate terrā illam i qua inutritus & altus eſſet,bello iuaſerit, aliam quæ circa emporiū ſita eſt ademerit qua ſumpta reliquā habere cupiat quoad fœdera iter nos iacta confuderit. Hęc eni totius belli occaſio uobis eſt. Nos autē eos,q̄ auxiliū i illum attuliſſent cōdēnauimus,le gatos ea de cauſa ad uos miſim⁹,qui pro omnib⁹ iſtis ſatiſfacerent, & ad alios duces ueſtros,ſi quid libuiſſet iponere. Quid igitur nauibus aut copijs aut exercitib⁹ op⁹ eſt cōtra eos,q̄ nec ſe peccaſſe diffitētur, & uobis cū placuerit ſe ſubijcere parati ſunt? Quod igitur neq; uos de cepim⁹ neq; paruifecimus,& pati quodcūq; libuerit,parati ſum⁹,hæc ideo uobis propoſuim⁹. Satis animi quid eſſet,nobis ꝓſpectum eſt cū optimos pueros poſcentib⁹ uobis,ut mādati ueſtri ratio exigebat itra uigeſimā diē obſides ad uos miſim⁹,quibus traditis æquū & uos fuit leges ueſtri ſeruare mandati Carthaginienſiū urbem liberā ſuiſq; de gentē moribus,& quæ nunc habet poſſidentem, nobis linquere. Hæc a legatis palam dicta. Ad quæ Cēſorinus cum aſſurrexiſſet i hūc mo dū reſpondiſſe dicitur. Cauſas belli quid uobis opus eſt referre o Car thaginienſes legatis ueſtris Romæ a Senatu de his abūde cōmonefa ctis? Quæ autem apud nos mētiti eſtis paucis refellam, quod & man datum noſtrum i primis arguit. Nos quippe uobis i Sicilia ediximus cum obſides nobis dediſſetis ueſtros reliqua,in Vtica relaturos eſſe. Obſidum uero quos miſiſtis cum celeritatem tum electionem com mendamus. Sed quid armis uobis opus eſt,in pace uobiſcum firma degentibus? Afferre quicquid apud uos publice priuatimque armo rum ſagittas,catapultas ac alia omnia nobis tradite. Sic ille locutus eſt. Quibus legati ſe partituros reſponderunt. Cæterum neſcire ſe quo pacto Haſdrubalem quē morte damnaſſent ad uiginti millia ho minū ſecum adducentem inſtantēq; Carthagini i poteſtatē eis trade rēt. Dicētibus perinde cōſulibus id curæ Romanis fore,& idipſum ſe facturos polliciti ſunt. Aſſumptis igitur una Cornelio Scipione, qui Naſica dictus eſt. & Gn. Cornelio cognomine Hiſpano ad ducē ta millia armorum attulerunt,ſagittarū,telorū infinitā multitudinē. Catapultas præterea & acuta iacula,lapidum excutiendorum machi nas uſque ad duum millium numerum, quorum aſpectus ſplendidus inſigniſque uiſebatur, tot hoſtilibus curribus ea deferentibus, quos legati reliquique ſeniores totius populi quicunque optimi in primis habebantur

Loquitur de ob ſeſſis a Maſſini ſa.

Cenſorinus.

Scipio naſica Gneus Corne lius.

habebantur, Sacerdotes præterea & illustres uiri, quo consules ad pietatem & misericordiã flecterent, secuti sũt, omnesq; suo ordine ante ipsos constiterunt. Tum Censorinus, erat enim collega suo ad dicendum ꝓmptior, simulato gestu cũ prior surrexisse huiusmodi sermonem habuit. Vestræ q̃dem obediẽtiæ ac promptitudinis o Carthaginiẽses in exhibẽdis obsidibus deferẽdisq; armis nõ mediocri laude digni estis. Cæterum in rebus necessarijs quã breuissime loqui opus est. Quãobrem residuũ mandati huius quod a Senatu uobis iniũctũ est, subire dignũ. Tradite itaque nobis urbẽ uestrã & aliũde quocũque libido fert octoginta stadijs a mare distãtem uobis cõdite. Hãc enim quã icolitis euertere in animo est. Loquente adhuc eo Carthaginiẽses elatis ad cœlum manib⁹ deos inuocare, quasi ab his decepti, Romanis multa diraque imprecari, siue moribũdi siue, amentes, siue ꝙ Romanos in legatos irritare cuperẽt, una uoce simul occepere. Demum i terrã prouoluti ij manib⁹ capita cõtundere, q̃dã uestes laniare, nõnulli manus sibi afferre ueluti insania quadã stimulãte nõ cessabant. Cũ a fletu q̃euissẽt mœsti ac silentes nõ aliter q̃ si uita functi essent ꝯstitere. Qua ex re stupefacti cõsules omnisq; multitudo aliquantulum illis differre statuũt, ob mãdati diritatẽ quoad mœstitię quies data esset, satis gnari igẽtes dolores audaciam afferre, tẽpore uero moderari animũ necessitatique succũbere, quod & Carthaginienses pati contigit. Post silentiũ eni cũ nõ minus eos mala sequerẽtur, querelæ tandẽ modũ posuerunt. Deplorabant autem seipos, ac lamentabant̃ eorum filios ac uxores nominantes, deĩde ad patriam ueluti audientem referebant fletus multa dira, ac miseranda recensentes. Demum sacerdotes ac eorum nomina deosq; cũ illis ueluti præsẽtes iuocabãt, urbis cladem in eos referentes. Erat autẽ cõfusio quædam miserãda lugentium cũ priuata pariter ac publica deflerẽt, adeo ut Romanis lachrymas excuterent. Consules præterea humanæ uolubilitatis meditatio torq̃ret, mœstiq; ac silẽtes quęrelæ finem expectarent. Cũ fletu desiuisent iterum cohorto silentio itra se cogitare cœpere, urbem inermem esse atque uacuam, nõ nauem habere, nõ catapultã, nõ sagittame, non gladium non ciues ad tuenda mœnia sufficere quiquagita millibus fame absumptis, peregrinum adesse neminem, nõ amicum, neque socium, neque temp⁹ ad ista fufficere, hostibus filios, arma, prouiciam in potestate habentibus, urbem armis, nauibus, peditibusque obsidentibus, Massinisa hoste in lateribus hærente. Hæc igitur animo uoluentes a tumultu denuo ac querelis abstinebãt, nihil utilitatis ob hæc in aduersis deprehendentes ad orationem confugiebant, Inter quos, & Hamno fuit qui Gallus dicebatur, uir nobilitate, & uirtute præcipuus, qui deprecata uenia in hunc modum

Simulata Censorini oratio.

modum loqui orsus est. Si qua apud uos dictorum per nos ratio cõstat o Romani nonnulla denuo dicemus, non ut iusta cõprobemus neque enim hoc tempore infelicib⁹ cõtentio uobiscũ æqua est, sed ut intelligatis nõ sine causa & ratione pietatem a uobis erga nos habendam esse. Nos quidẽ Libyę ac mari dominantes cũ plurib⁹ ex uestris de pricipatu cõtendim⁹, tandem Scipione duce uobis cessim⁹, naues & elephantos, quos habuim⁹ ultro dedimus, rtibuta dare polliciti in tempore exoluimus. Per deos quoque fœdera ineũtes quæ per nos acta essent, quæ ue a Scipiõe ꝓmissa pariter seruare cõuenimus, cũ iureiurando affirmaretis Romanos ac Carthaginiẽses inuicẽ socios fore & amicos nihil est quod interim a nobis peccatum sit, cũ nec naues habemus nec elephantos, nec tributa dare desiuerimus, ꝗnimo aduersum tres reges nobiscũ depugnauim⁹. At uos nec urbi parcitis, q̃ quã, & hæc ipsa cum arma a uobis exigeretis proprius diximus, Erumnæ ꝗppe loquaciores reddunt homines. Verum nihil est ꝙ ꝑcib⁹ nostris opituletur magis q̃ fœdera iure inita, nec aliud residuũ nobis est ad quod cõfugiamus, potentiã omnẽ uobis dedimus. Priora igit̃ huiusmodi sunt, quorum omnium fideiussor est Scipio. Præsentium autem uos consules testes estis, atque authores. Obsiees requisiuistis, qui potiores erant exhibuimus. Arma petistis, omnia in potestate uestra sunt, quæ nec in expugnatione deprehensi spõte cõcessissent. Credidimus uobis Romanorum ritu atque more. Sic enim senatus nobis edixit. Vos porro obsides petentes professi estis cum eos haberetis, liberam uobis urbem dimissuros esse. Sin autem & id adiunctũ erat ut reliqua quę iuberetis nos pati oporteret, nõ hercle ęquum fuit id tam constanter nobis polliceri. In depositione quippe obsidum liberatio urbis contineri debuit. Quam si uobis euertere fas est, quemadmodum liberam aut suis legibus uti sinitis. Hæc enim habemus quæ priori ex fœdere, aut ijs quæ a uobis adiuncta sunt possumus dicere. Sin & ipsa nõ admittitis uniuersa concedamus. Verumꝗ infelicibus reliqui est defleamus ac precemur. Magna nobis deprecandi copia ob malorum inest inuidiam. Per urbis igitur uetustatem, oraculis deorum conditam, per gloriam eius longe patentem, ac uulgatam, per nomen quod uniuersa in terra notum est, per sacra quorum in ea ingens copia, per deos qui nihil impie usquam egerunt, deprecamur ne eorum celebritates, pompas, solemniaque eripiatis nobis aut defunctorum monumenta quod impium est, cum nihil ab his passi sitis, uelitis auferre. Et si qua uobis inest pietas, misereminí eorum quibus una migrare opus est, parcite dijs penatibus, parcite foro & plateis, parcite deorum templis cæterisque omnibus quæ consuetis iocunda sunt atque honesta. Quid Carthaginem metuere ulterius opus est, cum arma, naues, elephantos quibus omnes adeo

Pia deprecatio.

nes adeo inuidēt ipsi teneatis? De habitatione autem & si id depreca ri fas est, hoc certe admirandum uidetur homines mari assuetos ad mediterranea uelle traducere, quorum īfinita multitudo in mari ope ratur. Dabim⁹ enī quod æque ualeat rem nobis cariorem, uobis autem gloriosiorem, urbem nostrā. Quæ cum nullius mali causa sit, im munem esse sinite, nos autem quocūq; inhabitare uultis, eo mittite. Sic enim hominibus aduersi eritis, nō sacris, neq; dijs, sepulchris ue aut urbi īnocuæ, pietatis uero & clementiæ gloriā sup omnes assequi mini, & in ijs quæ felicia uobis accident moderationem uestrā ostendetis, quod in omni uictoria cōtinue a uobis obseruandum est, ne iouem cæterosque deos, quos Carthago adhuc habet, aliquando in uos filiosque uestros irritetis, neque optimā famam uestrā ī nos abijcientes tam īmenso scelere ad audendū graui, ad agendum grauiore ꝙ a maiorib⁹ uestris omni seculo īauditum fuit, insignem gloriā uestram maculetis. Plurima qdem inter Grecos & barbaros īuicem fuere bel la. plurima etiā a uobis ad alios gesta sunt o Romani, neque tamen ab ullo gentium urbem fūditus fuisse euersā fama est. Ante pugnam cohibuere man⁹ arma filiosq; tradidere, & si qua alia īter homīes mul cta fit ultro subierūt, fœdera, deos, fortunam humanam, & quæ felici bus reb⁹ admodum uerenda est, indignationem uobis præponentes. Rogabimus igitur uos ne secundis uobis affluentib⁹ nobis īsultetis, in calamitatibus uestro nostris quæ intollerabilia nobis sint imponere uelitis. Indulgere quippe nobis ni urbem concesseritis legatos denuo nostros ad Senatum mittere, proq; ea deprecari breuitatem hui⁹ spacij facile uidetis, quod nobis ob futuri euentum ī tam modico tam ingens tormentum affert, uobis autem æque ī tuto est siue nunc siue paulòpost quod uidebitur efficere quod pium & humanum nobis fu erit concessisse. Hec Hamno. At consules loquente adhuc eo satis mœsticiæ cum illis haud quamquam prodesse possent, cœpisse uisi. Silentibus iterum ipsis Censorinus in hunc modum fari orsus. De ijs quæ senatus in uos censuit quid ulterius loqui op⁹ est o Carthaginienses? Edixit autem & ita facere necesse est, neque aduersari nobis licet quo minus ea exequamini quæ uobis iniuncta sunt. Hæc enim ut hostibus edicimus nostris, quæ solum effari opus est. Deinde ut fiant cogere, ex quo utilitati communi congruunt, fortassis & uestræ. Magis tamen hæc uobis o Carthaginienses cōducere arbitror, quod & rationibus nitar ostendere, si suadere facilius est quam cogere. Hoc mare quod uobis adest principatus & potestatis antiquæ memores continue extollit, & ad rapinas incitat, & ab illis in has deducit calamitates. Siciliam cum per ipsum aggressi essetis, ob

Legati urbem offerunt.

Bella plurima inter Græcos & barbaros.

Mare.

essetis, ob id ipsum amisistis. Inde in Iberiam classe prouecti prouinciam cepistis, inter quæ ipsa fœdera negociatores depredati nostros potissime ut scelus tegeretur mari obruistis quoad deprehensi Sardiniam mulctæ pœnam tradidistis. Eandem porro insulam per mare eripere tentastis. Sic enim in mari degentibus a natura datum est ut aliquid maius semper affectent ob operum opportunitatem celeritatemque uehendi, quod & athenienses cum nauibus operam dare cœpissent ad sũmum extulit, eosdemque subuertit. Maritima quidem negociãtibus uidentur similia, Quæ cũ augeãtur plærũq; cito tamẽ decidunt. Scitote igitur illos de quib⁹ uerba feci cũ imperiũ ad Ionium usque protulissent, ac Siciliam non prius a cupiditate habẽdi desiuisse, quam principatum amisissent, portus, naues hostib⁹ dedissẽt, præsidium intra urbem recepissent mœnia postremo tam ingentia solo equassent, & ipsi mediterranei quodammodo effecti essent, quæ res plurimum illis salutis attulit, Stabilior quippe in mediterraneis uita est o Carthaginienses agricultura scilicet sollicitudoque laborũ. Minora fortasse lucra firmiora certe ac periculorum expertia multo magis, quæ ab agricolis quã quæ a negociatoribus solẽt experiri. Omnino mihi ciuitas quæ in mari sita est naui magis, quam terræ assimilis uidetur esse, magnam in se negotiorumq; continens fluctuationem. Quod autem ex telluris frugibus carpitur, securius ut in terra sit, propterea & priscorum regna ut plurimum a mari longe aberant, ob idq; in maius excreuerunt Medorum, Assyriorum ac Persarũ aliorumque quã plurimorum. Cæterum de regnis in pręsenti dicere omittã, quæ nihil a uobis differre uisa, ad Libyã uestram referte oculos. Cuicunque finitimi esse uolueritis, per nos licebit fore, ut obstãtẽ aliquãdo uobis aspectum memoriamque malorũ, quæ adeo moleste fertis, possitis aduertere ne cum mare scaphis uacuum intueamini cõtinuo nauium multitudinem, quæ uobis adesse consueuerat, cogitetis, aut spoliorum quæ abstulistis, aut portuum in quos adeo superbe delati estis recordemini. Quid autem hæc intra mœnia exercituum receptacula, aut equorum & elephantorum stabula, aut horreorum dispositiones, ob id condite aliud mentibus uestris suggerunt, quam dolores, & incitationes quasdam ad ea redeundi cum licuerit. Passio hæc quidem cõsueta mortalium, præteritæ sortis semper reminisci ad eãque reuerti posse sperare. Malorũ uero medicina quã optima est obliuio, quam neutiquam assequi fas est ni locum mutaueritis, cuius rei argumentum in promptu est, quod cum fœdera nobiscum inieritis, sacra uicissim libaueritis, principatus tamen cupiditate in nos irruistis armati, quasi imperium nobis irrepturi continue tempus obseruantes.

Athenienses.

Stabilior ĩ mediterraneis uita.

Oportet

Oportet autem & ciuitatis ueſtrę & portuum huiuſmodi ac naualiũ obliuiſci, mœniumque ueſtrorum in exercituum formam modũque. Quid enĩ hoſtib9 captis ulterius parcere opus eſt? Sin prĩcipatui ſin cere ceditis, nec uerbo magis q̃ animo dicitis, educite quæ ueſtra ſũt, nulla excuſatione propoſita, promittite inquam & opera oſtẽdite, & in eam quam tenetis Libyam habitaturi concedite ab hoc mari lon ge diſtantem, neque excuſationem addideritis ſacrorũ uos miſereri, penatum, fori, ſepulchrorum quæ immobilia & certa ſunt, ſed ad illa cum libuerit accedentes ſacra facite, cætera euertemus. Non quidem naualibus ſacra fiunt, non mœnibus litatur. Penates uero tẽpla alia foraque quæ in ea ad quam migrabitis, erigetis, ſtatim patriam uobis reddent, quemadmodum ex Tyro alias profecti in Libyã uenistis, & hæc olim acquiſita nunc patriam dicitis. Breui denique ſermone hæc a nobis diſcite, quæ neque furentes uerum ſtabiles & cõcordes & communi bono conſulentes dicim9. Nũ uos recordatio ſubit, Albanæ urbis, quam neutiquam inimicam uerum matrem & altricem no ſtram relinquentes, non ut furentes ſed ut conditores communis utilitatis promptis animis Romam tranſtulimus, quod utriſq; utile fuiſ ſe credimus. Cæterum ſunt uobis mercenarij plurimi mari degentes. Hoc quidem notiſſimum nobis nobis eſt, quam libẽter mari contamini. Diſpoſitionem igitur locorum & electionem quam ampliſſimam habetis. Non enim procul a mari incolere ſed per octoginta ſtadia abeſſe imperamus. Nos quippe qui hæc edicimus per centum ſtadia diſtamus a mari. Locum uobis quecunque libuerit eligere con ceſſimus, in eoque liberos & immunes degere ueſtris legibus, hoc eſt quod in primis uobis propoſuimus ſuis legibus degentem immunẽque Carthaginem dimiſſuros eſſe, ſi nobis parueritis. Non enim aream in qua urbs ſita eſt, Carthaginem putam9 eſſe. Hæc effat9 Cenſorinus loqui deſijt. Carthaginienſibus autem ob mœſticiam ad ea nihil reſpondentibus iterum fari cœpit. Quæ ſuadentem & hortantẽ dicere oportuit abunde dixi. Quæ uero ſenatus imperat facere neceſſe eſt, & ſtati q dem facere. Abire igitur, legati eni adhuc eſtis. Sic ille. At hi a lictoribus expulſi futuram urbis ſortem pręuidentes uel le loqui iterum dixerunt. Ita introducti fari incipiunt. Inexorabile mandatum ueſtrum intuimur neque enim legatos Romam mittere conceditis, ad uos autem redire non ſperamus, ſed a ciuibus interdicendum opprimi. Precamur igitur non pro nobis quidem, cum om nia exequi parati ſimus, ſed pro urbe ipſa Carthaginis ſi fas eſt tantis obſtupefactam malis, has erumnas perferre poſſe, ut ad illam propius claſſem propellatis, quoad nos iter noſtrum recedentes facim9 ut hæc

Roma a mari diſtans per cen tum ſtadia.

Alia carthaginienſium oratio.

ut hæc ipsa audientes ciues, atque intuentes, quæ nobis imperatis, si potis est compelli queant. Ad hæc enim nos necessitas adduxit, ac fortuna, ut ad inferendam patriæ nostræ classem ipsimet uos cogamur deprecari. Hæc cum dixissent legati recesserunt. At Censorin' quinqueremibus uiginti prouectus in altum haud longe ab urbe classem sistit. Interim legati hi quidem a uia currentes declinare, multi silentes mœstique præire, Carthaginienses partim e mœnibus legatorum aduentum opperiri, morātibusque illis ultra modum angi co masque laniare, partem aduentantibus obuiam prodire moræ impatientes & quæ afferrent scire properantes. Cum autē tristes tacitosq; intuerentur, facies sibi ipsis contundere lamentarique cœpere. Non nulli inuicem progressi ut quemque sibi amicum offendissent ad eū diuertebant. Sed cum rogantibus ipsis nihil responderent, ueluti in dubia clade circūuenti flere non cessabant. Quod audientes ij qui in mœnibus constiterant, consono reclamabant fletu cum nihil intelligerent, sed tanquam manifesto oppressi malo trepidarent. Cum ad portas uentum esset, modicum cum illis ambulantes, cum turmatim accurrissent post modicum eos reliquere. Cum hoc unum eis retulissent senatores, quā primum ad eundos esse. Tūc autem ab illis discedentes expectabant, quidam audiendi cupiditate ducti ulterius prodibant. Cū prætorium ingressi essent senatores statim plebem abegere, ipsique in in consilio soli remanserunt reliqua multitudine foris expectante. Legati itaque in primis consulum mandata referre incipiunt, ad quæ senatorum acclamatio secuta est. Qua audita populus qui ab extra steterat cœpit reclamare. Addidere præterea legati quā multa illis dixissent, quę ęqua forent referentes, ac rogātes ut legatos Romam mittere liceat. His audistis ingens silentium secutum est, rei quippe finem expectabant, populus quoque silere coepit. Cum autem intellixissent nihil legatis concessum esse adeo in fletum ac clamorem effusi sunt, ut populus accurreret, omniumque immensum luctus resonaret, quemadmodum in bacchanalibus mysterijs nouas quasqam lugendi formas & ignotas Menades dicuntur afferre. Hi consultorum taciturnitatem in dandis obsidibus reprehendere, & ut insidiarum principes hincide distrahere. Nōnulli eos qui arma dari censuissent, palam criminari. Plæriquæ legatos ut malorum nūcios uerbis incessere, quidam per urbem discurrere. Alij Italos qui apud eos adhuc erant, ut inopino periculo deprehensos atque īdicto, uarie torquebāt pro armis, obsidibus, cæterisque se ulcisci prędicantes adeo ut fletu, ira pauore atque idignatione tota adimpleret̄ ciuitas, perq; angiportus discurentes carissimos quosque uocare, & ad templa tanq̄ in asyla

Mira proprietas dicendi.

in asyla confugerent, deos criminantes quasi sibi ipsis impotentes ad ferendam opem. Erant qui armamentaria ingressi deflerent, armis uacua intuentes, alij naualia ratibus destituta lugerent, tanquã infidelibus concessa uiris, Non nulli elephantorum ueluti præsentiũ nomina inuocarent, parentes suos ac se ipsos increpantes. Decentius enim illis fuisse aiebant, si neque elephantos neque naues, neque arma aut tributa, pendentes cum patria simul uitam amisissent. Maxime autem ad iram illos concitabant obsidum matres quæ ueluti tragicæ quædam hermes fletibus & eiulatibus uniuersos adorsæ puerorum traditionem quasi abiectionem quandam suorum deplorabant, eorũ causa uindictam ab ijs sumere deos clamitantes. Cum aliquantum quiesisset furor, portas occludi, mœnia pro catapultis saxis impleri imperant. Senatus quoque eamet die bellum suscipiendum esse decreuit seruisque bellum suscipiendum esse decreuit, seruosque in libertatem uendicari. Imperatores ad id bellum duos elegerunt, Hasdrubalem scilicet qui ad ea quæ foris fierent præsideret, quem antea uelu ti hostem publice damnatum, nunc ad uiginti millia hominũ secum adducentem imperatorem fecerant. Ad hunc pręmissus quidam deprecari cœpit, ne patrię iniuriæ memor esset, in eamq; seuiret quinimo in extremo destitutam periculo iuuaret, ne ue ex necessitate offensus ob Romanorum metum bellum in eos uerteret. Vrbanis autem rebus alterum prefecere ducem Hasdrubalem Massinisæ nepotem. Ad consules porro delegant qui dierum triginta inducias posceret quo ad legatos suos Romam mitterent. Repulsi igitur ab his, adeo in admirabilem mutationem uehementemque sublati sunt audaciam, ut quæcunque prius pati decreuerint quam urbem derelinquere. Fiducia quoque ex mutatione repleri cœpere, si cut opificia omnia, negocia publica ac sacra cessarent, & si quid aliud maius fieri solitum desineret, mulieres æque ac uiri die noctuque nulla interposita quiete operi intenderent frumento per partes diuiso & ad mensuram tradito. Eo modo clypeos centum singulo die, enses trecentos, catapulticas mille, sagittas iacula quoque & lanceas quingentas cuderent, catapultas quo ad potis esset fabricarent. In edictis autem eorum ra sere mulieres funium inopia. In hoc itaque apparatu Carthaginienses se exercebant. At consules statim quidem ne negligentia in difficile aliud opus laberentur, simul & urbem utcunque libuisset suscipere confisi, præstabant adhuc deditionem eius ex inopia sperantes, satis arbitrati quemadmodum in aduersis euenire solet primum quidem ciues contradicturos esse, procedente autem tempore ex ratione dissuasos, metuque succumbere. Quæ Cartha

Carthaginienses ad defensionẽ se preparẽt

Carthaginiensium diligẽtia in tuenda urbs

giniensium quispiam animaduertens abunde ratus eos, iam timorẽ attigisse, ausus est tanquam ob alia ingressus in medium afferre. Ex malis quidem quæ mediocria essent eligere eos oportere, qui armis carerent. Hoc autem tam aperte ferente sententiam, Massinissa apud Romanos questus est, ac grauiter ferre uisus, quod cum ipse Carthaginiensium potentiam ad eorum genua prior subiecisset, alios literis hinc inde discurrentes cerneret, nec nisi re perfecta quæ egissent referentes, quemadmodum prioribus in bellis sæpe fecissent. Respõdentibus autem consulibus, ut & ipse uicissim auxilium afferret, tunc se missurum esse ait cum indigere cognouisset, paulo deinde post cum ad consules misisset si quid opus esset se paratum fore. Consules superbiam eius non ferentes, & ueluti iam insanienti minus confidentes in hunc modum responderunt, Missuros se cum indiguissent. Exercitus uero commeatum omni cura & diligentia parabantur, cũ ex solis dumtaxat Adrumeto, Lepta, Saxo, Vtica ac Chellis haberent residua quippe Libyæ Hasdrubali parebant, ex quibus Carthaginiensibus commeatum suggerebat. Paucis deinde elapsis diebus consules Carthaginem uersus mouere copias, ad prælium instructi.

Conueniens responsio Romanorum ad Massinissam.

Erat autem ciuitas uasto quodam in sinu & magno sita Cherroneso maxime assimilis. Collum eius a mediterraneo primum insurgit, & per quinque ac uigiti stadia in latitudine extenditur. A collo præterea zona quædã ĩ longitudine angusta, dimidij stadij potissimũ latitudinem tenens ad occasum uergit inter stagnum & mare media, simplici muro per scopulos munita. Quæ autem ad meridiem spectant, & ad mediterranea ubi & Byrsa inest supra collum triplici muro clauduntur. Horum quilibet altitudinem triginta cubitorum habet, turribus & propugnaculis exceptis, qui per duo iugera distantes, quaternis tectis distiguuntur, in profundum trigintaq; pedes demissi, duob⁹ tectis assurgunt, & ipso quidem concauo ac contecto inferius trecenti stabulabantur elephanti, in quibus horrea quæ cibaria eorum seruarent adiuncta erant, equorum deinde stabula superius condita quater millium facile capacia, & pabuli hordeique uicissim repositiones. Præterea uirorum receptacula usque ad uiginti millium peditum, equitum quater millium numerum. Hi apparatus belli tempore, præsertim in ipsis muris continebantur. Angulus porro ultra lingulam illam a muro ad portum flectebatur, debilis admodum ac humilis, quem a principio neglexerant. Stagna autem ad inuicem nauigabilia & ex ipsis exitus in mari amplius, cuius latitudo pedum septuaginta fuit. Hunc cathenis cohibebant ferreis, primum quidem negotiatoribus patens. In eo funes uarij ac densi ad continen

das rates

das rates. Interius uero insula in medio sita, & ipsa non mediocribus a stagno scopulis diuidebatur. His naualia interiecta erant, quæ uiginti supra ducẽtas naues cõtinerent. Horrea porro nauibus superimposita ad triremium apparatus. Columnæ Ionicæ duæ singulis prominebant nauium receptaculis in porticus similitudinem insulæ aspectum stagnique referentes. Supra insulam naucleri tabernaculum conditum, ex quo tuba signum dari solitum, & tubicen proloqui cum opus foret, & nauclero undequaque liber esset intuitus. Adiacebat insula iuxta exitum & extendebatur maxime, ex qua nauclerus uniuersa pelagi facile conspiceret. Adnauigantibus neutiquam interiorum aspectus quamquam acute intuentibus patebat, neque a negociatoribus statim naualia uideri poterant. Nam murus duplex illis prominebat, & ianuæ quædam quæ negotiatores a primo portu in urbem non ad naualia deferrent. In hunc modum Carthaginiensium ciuitas eo tempore se habebat. At consules opus iter se partiti copias in hostes mouent. Manlius a mediterraneis supra collum fossam repleturus ferebatur, ut breui murum qui illi iminebat & ab illo altiora mœnia inuaderet. Censorinus parte alia scalas e terra mari aduehebat, ut anguli quæ debiliora uiderentur mœnia occuparet, amboque ueluti inter inermes pugnaturi grassabantur donec nuper armatis obuiantes inopina uirorum multitudine deiecti repelluntur. Et hoc primum illis contigit urbem metu suscipere confisus. Cum autem denuo ad pugnam rediissent denuoque pellerentur, Carthaginienses animos attollere cœperunt. Consules itaque Hasdrubalem ueriti, qui post se haud magno interuallo supra stagnum castra habebat exercitus ambos uallo muniuit. Censorinus prope stagnum ac sub ipsis mœnibus, Manlius supra collum ad uiam, quæ in mediterraneis uergit, insederant. Munitis castris Censorinus ut ad conficiendas machinas materiam quereret per paludem uectus quingentos ad id minus electos, ingentemque armorum copiam amisit. Himilcone improuiso e Carthagine occurrente, cui Phameas cognomẽ fuit, nonnulla tamen lignorum parte aduecta machinas scalasque fabricatus est. Quibus peractis consules ambo ad oppugnandam iterum urbem rediere, uicissimque ab insultu repulsi sunt. Manlius cum aliquantum operi incubuisset, ac modicum quid munimenti deiecisset ab incepto desistere maluit. Censorinus stagni particula prope zonam tellure obruta, quo liberius insisteret binas machinas arietibus instructas ingentesque appellere cœpit, hanc quidem precedentibus tribunis sex millia militum ducebant, alteram remiges,

Consules Carthaginem oppugnant.

Repelluntur consules.

Clades Romanorum,

præfectis nauium hortantibus atque impellentibus. Contentione igitur ut in æquali ac parili opere inter minores primosque uicis sim exorta tandem murus ab imo corruit, interioraque uideri cœpta sunt. Carthaginienses ut illos ab opere auerterent quæcunque per diem cecidisse uiderent, nocte reparabant Qua non sufficiente ad peragendum opus cum ob id ipsum timidiores effecti essent, ueriti ne Romani denuo urdi machinas afferrent, ad hostium castra impetu feruntur, quidam armis instructi, plurimi inermes lampades accensas manu quatientes sic, ut magnam eorum partem igne absumerent, nec tamen accurrentes Romanos præuenire licuit. Cæterum inutilia multa relinquentes, in urbem reuertuntur. Illucescente deinde die Romani qua murus corruerat, nondum firmiter refectis mœnibus inuadunt, urbemque ui ingredi conantur. Campus enim interius ad pugnam accomodus late patebat. In hoc Carthaginienses armatos primum a fronte constituunt. Post eos uero inermes lignis lapidibusq; instructos, plurimos quoque super imminentes domos collocarant, qui hostes ingressos inuaderent. Romani ad pugnam magis incensi quasi ab inermibus despicerentur, audacius in eos ferebantur. Scipio autem qui post modicum Carthaginem uicit, ob eamque rem Africani cognomen meruit, tribunus militum ea tempestate maxime addubitare cœpit. Cohortes itaque suas in plures partes distribuit, easque ex interuallo in muro statuit, Romanos quoque in urbem ire prohibebat. Exeuntes uero & ab hostibus impulsos, qui undique illis insurgebant recipiens ab impetu seruabat. Quæ res plurimum gloriæ sibi attulit, cum imperatore suo prudentius illis consuluisse uideretur. Extat enim de hac re ipsius epistola. At Censorinus cum exercitum infirme degentem supra stangnum immobile aquæque dirioris ac mœnibus editis ad quæ a mari nullæ perflarent auræ diu tenuisset tandem in altum se contraxerat, ibidemque naues in anchoris habebat. Id conspicati Carthaginienses cum uentus flare cœpisset, naues sarmentis ac stipulis refertas sub ipsa mœnia adducunt, deinde ignorantibus Romanis in bellum prouocant. Illi modicum flectentes fere in conspectu aderant, cum sulphur ac picem supra naues effundunt, demum uela uentis implantes, ignem scaphis inijciunt, quæ uenti uiolentia & ignis impetu in Romanorum rates delatæ subito incendunt, omnisque pene classis uno momento cõflagrare cœpit, Non multo post Censorinus Romam ad comitia profectus est.

Sollicitudo Carthaginiensium.

Laus Minoris Africani.

profectus est. Qua ex re Carthaginienses solito audacius Manlio insultabant, nocte hi quidem armati plurimi inermes asseres inuicẽ ferentes castrorum fossis inijcere, alij uallum ascẽdere tentabant. Romanis igitur noctis timore perterritis Scipio per eas portas, quæ longius a prælio aberant, cum equitibus accurrit. Ab his Carthaginiensibus inuectus adeo conterruit, ut relictis castris in urbem denuo redire cogerentur. Quo egregio facinore peracto secundo Romanis salutẽ in nocte trepidantibus præstitisse Scipio uisus est. Ea ex causa Manlius exercitum munire diligentius cœpit, muro ante uallum addito. Præsidium præterea naualead commeatus curã a mari imposuit, ipse ad mediterranea conuersus peditum decem millibus, equitum uero duobus millibus regionem depopulabatur, ligna, pabulum, commeatum omnem in castra deferebat. Ducebant autem continue eos qui frumentatum mittebantur tribuni, unus iuxta alium ĩsequentes. Verum Phameas Libycorum prefectus nuper etiam ob pugnam factus audacior, cum equis paruis & agilibus & gramine tantum modo pasci solitis uteretur, quibus famẽ aut sitĩ pati cum oporteat, perfacile esset in siluis delitescens ac conuallibus inopine pabulantes aggrediebatur Romanos & ueluti aquila quædam insultans, ac subinde fugiens depredabatur. Scipionem autem deducente nusquam comparebat, is enim pedites in ordinem dispositos, equitesque paratos in promptu habebat, in metendo autem non prius ordines dissolui patiebatur qui campum in quem eundum esset occupasset peditibus equitibusque munisset, & ipse cum alijs equitum cohortibus presens astitisset quippe qui militum quoscunque ex ordine aut circulo exeuntes grauiter punire solitus esset. Itaque Phameas cum illo congredi neutiquam audebat. Qua ex re Scipionis gloria dietim augebatur. Quod cæteri intuentes tribuni per inuidiam illi detrahere quasi amicitia inter Scipionem & phameam usque ab auo perseuerante non cessabant. Libycis autem ad oppida, ac munitiones quæ plurimæ apud eos sunt confugientibus reliqui tribuni per inducias euntes aggredi solebant. Scipio autem ad domos eorum demittebat. Itaque non prius sequisquam componere audebant quam Scipio accessisset, tanta illi uirtutis, ac fidei opinio breui etiam apud hostes creuit. Redeuntibus igitur a pabulatione Romanis, Carthaginienses nauium custodiam inuaserant. Clamor quoque uarius ac multiplex in ciuitate audiebatur ciuibus ad tumultum conclamantibus Mansius cum strepitus causa ignoraret, copias intra

Alij Affricani laus.

Tribunorum inuidia.

Opinio uirtutis & fidei.

uallum continebat. Scipio cohortes metu territas assumens accensis facibus præire iubet, neque pernoctem hostibus congredi, cæterum cum igne hic inde discurrentes multitudinis speciem præ se ferre metumque aduersantibus incutere, quoad Carthaginienses duplici errore compulsi in urbem refugerunt, quod Scipionis probitati pariter ascriptum fuisse constat. Erat igitur omnium in ore cum quid strenue agendum esset, quasi solus Paulo patre a quo Macedonia dicta erat, solus Scipione, in cuius familiam translatus fuerat dignus esset. Manlio autem ad Nepherim contra Hasdrubalem proficiscente Scipio admodum angebatur animo, cum per rupes, ac conualles & excelsa quæque iter faciẽdum esse uideret. Cum uero per tria stadia ab Hasdrubale abessent, ac per fluuium quandam transitus ad eum esset faciendus, addubitare, & de reditu consulere cœpit quasi alio tempore & ordine in Hasdrubalem eundum esset. Cæteris autem tribunis per æmulationem aduersantibus, & molliciem eius non consilium esse dicentibus si in conspectu hostium cederent, cum fugam arbitrati, statim illis a tergo adessent, iterum secundo eos monuit, ut exercitum ante flumen sisterent, ut si forte pellerentur tutos receptus habere possent, cum fugæ nullus illis aliunde superesset locus, quod dictum risu prosecuti sunt, quodam etiam ex tribunis ensem abijcere per iram minitante si non Manlius uerum Scipio esset imperator. Transgressus est igitur Manlius quamquam ad bellum neutiquam expertus esset, cui statim Hasdrubal ex aduerso occurrit. Cædes utrinque magna exoritur. Hasdrubal intra uallum receptus nihil aduersi subire poterat. Solum abeuntes opperiebatur Romanos quos aggrederetur. Hos cum errati sui pœniteret redire incipiunt. Cum fluuio appropinquassent & in ordinem transire ob uadi angustiam asperitatemque non possent, ex necessitate ordines confundere coguntur. quod animaduertẽs Hasdrubal summa alacritate eos aggressus, plerosque fœda strage cecidit nullis inuicem sibi auxiliantibus & in fugam uersis. Ex tribunis tres occubuisse constat ex ijs qui ducem in primis ad prælium hortati fuerant. Scipio ad trecentos equites quos secum habuit, cæteris additis quousque in unum colligere potuit, in duas diuisit acies, easque in hostes emisit celeri cursu per partes iaculantes. Sic enim illis edictum fuerat, ut pars nunc incesseret, pars reuerteretur, & cõtinue iacula emittẽtes se iuicem ueluti circulo quodã commutarent. Quid cum illi assidue & sine ĩteruallo facerent

Libyci

Laus Scipionis

Nepheris.

Salubre consilium.

Romanorum strages.

Libyci in eos conuersi in Scipionem ferebantur, ac discedentes Romanos minus infestabant, eoque modo flumen transire permittebant, cum interim Scipio continue adequitans in eos depugnaret, inter hæc quatuor Romanorum cohortes belli principio ab hostibus diuisę, a fluuio ad tumultum quendam confugerant, quem Hasdrubal obsidere cœpit. Ea res prius quam in castra redirent Romanos latuit, mox animaduersa uehementer terruit. Nonnullis quidem fugiendum uidebatur, nec uniuersos paucorum causa periculo subijcere. At Scipio manifeste eos docuit in inchoandis rebus consilio & prudētia uti oportere, periclitantibus, ut optimis uiris audacia & quidē admirabili utendum esse. Ipse nonnullis equitum delectis cum illis in castra redire, aut læte cum cæteris occubere uelle pollicit⁹ duorum dierum cibarijs assumptis iter peragit, uniuersis de reditu eius desperantibus. Cum ad tumulum in quo milites obessi erant peruenisset, ascensum quendam ante tumulum prominentem cursu superat, sic ut una duntaxat uallis inter illum & hostes intercederet. Tūc uero Libyci obsessis acrius incumbere, inuicemque significat neutiquam Scipionem ob itineris difficultatem suis auxilium afferre posse. At Scipio cum primum radices utriusqne tumuli, uallemque interiacentem contemplatus est nulla interposita mora per eam in hostes fertur. Qui statim ab utraque parte circundati in fugam uertuntur. Sed cum suos numero excederent Scipio libere abire passus. Sic ille milites obsessos trepidantibus reliquis saluti reddidit. Quem ut cæteri a longe uenientem insperatumque cum socijs saluum adesse uident, ingenti uociferatione, ac lætitia excepere uenientem, deum quendam auxilium illi ferre rati, quem etiam Scipioni eius auo futura sæpenumero annunciasse fama erat. Manlius igitur ad exercitum urbi proximum reuersus mulctam illis comminatus est, qui Scipioni in reductione copiarum parere neglexissent. Mœrētibus cunctis ob defunctorum funera potissimum cum tribunos insepultos iacere per moleste ferrent. Scipio ex captiuis quendam liberari & ad Hasdrubalem mitti iussit, qui iusta illis personis posceret. Ille corpora scrutatus ex annullorum forma cū tribuni aureis, reliqui uero ferreis uterentur annulis, sepulturæ tradidit, siue quod humanum, communeq; cum hostibus id esse crederet, siue quod Scipionem iam tum ueritus potissimum obsequi illi cuperet. Romanis ab Hasdrubale redeūtibus, Phameas ex ipsa clade conterritis occurrit, quos alia ex parte Carthaginienses ciuitate egredientes inuadunt, ac nonnullos uasa ferentes interficiunt. Inter hæc senatus qui intelligerent, quique omnium diligentissimam curam haberent in exercitū mittunt. Quā

Victoria Scipionis.

Attende senatus diligentiā.

orbem Manlius cæterique primores, tribuni prȩterea deposita omni inuidia exercitusque uniuersus ob res a Scipione felicissime gestas testimonium uirtutis eius reddiderũt. Legatis igitur Romam reuersis cum prudentiam eius retulissent, exercitumque in illum inclinare palam dicerent. Senatus ad modũ gauisus est. Sed plæraque haud prospere euenisse cogitanti, ad Massinissam legatos mittere uisum qui illum hortarentur strenueque ad bellum in Carthaginienses excitarent. Verum ille senio ac ualitudine confectus iacebat, qua ex re a legatis haud adiri potuit. Habebat autem is filios plures & quidem nothos, quibus multa impenderat, legitimos uero tres, cæterũ ad opera male concordes. Qua ex re Scipionem ueteris cum illo atque auo beniuolentiæ memor quasi regni, ac filiorum consultorem futurum accersierat. Ad quem Scipio cum proficisceretur Massinissa paulo

Massinissæ

ante aduentum iam morti proximus filijs mandasse dicitur, ut Scipioni obsequerentur. Ipsum enim inter eos compositurum omnia. Qui

Massinissæ fœlicitas.

bus dictis uita excessit uir ad omnia fortunatus, ac felix cui regnum deus paternum a Syphace & Carthaginiensibus ereptum habere cõcessit, adeoq; extulit, ut a Maurusijs qui ab oceano sũt, ad Cryneos usque in mediterraneis propagauerit imperium. Mansuefecit & nationes plurimas Numidarum prȩcipue quæ ob agriculturæ negligentiam pabulo assueuerant. Thesauros pecuniarum ingentes, ac exercitũ armis expertissimum reliquit. Inimicorum precipuum Syphacem manu sua cœpit. Carthaginiensium præterea cum Romanis dissensionis auctor impotentes ad resistendum illis reddidit, a natura corpore eximio, ac robusto usque ad extremum fuit senectutem, prælijs ad ultimum uitæ diem operam attendit, equũ sine ephippis solitus inscendere. Maxime autem in hoc fortitudinem ac uiuacitatem eius licet contemplari. Nam cum filios plures habuisset, pluresque amisisset, ultima tamen senectute minores habuit, puerumque quadriennẽ quomodo nonagenarius ipse cũ cæteris reliquit. Hac igitur corporis habitudine, & ætate præditus Massinissa cessit e uita. Scipio post

Massinissæ filij

hæc filijs nothis plura cõtribuit, legitimis uero thesauros reddituſque concessit, ac regium nomen in cõmune habere uoluit, alia quoq; pro ut libuit inter illos æque partitus est. Micipsæ igitur natu maiori cui pacis studium in primis curæ fuit Cyrtam urbem & quæcunq; regia

Cyrra urbs.

in ea essent, habere concessum. Gelosso militaribus artibus edocto, qui secundus ab illo fuit, pacis bellique potestas pariter tributa. Mastanabæ qui minor natu fuerat, & iusticiæ fauebat plurimum quȩ dubia inter populos forent adiudicare datum. In hunc modum Scipio regnum ac Massinissæ substantiam inter filios diuisit. Gelossum in

societatem

ſocietatem belli ſecum duxit. Quo auctore Phameæ inſidias quibus Romanos dietim affligebat potiſſimum auertit. Proficiſcentibus aliquando Scipione & Phaema per crepidinem quandam quæ uaſtã in medio & iacceſſibilem uallem contineret, ita ut ſe inuicem aggredi non poſſent ueritus Scipio ne quis anterius inſidias apponeret, præcedens cum tribus duntaxat cuncta rimabatur. Quod animaduertẽs Phameas, cum unico ex ſuis proceſſit obuiam. Ratus igitur Scipio illum quippiam loqui uelle unico & ipſe commitatus acceſſit. Cum appropiquaſſẽt ut ſe inuicẽ audire poſſẽt, Carthaginiẽſes enĩ pręiuerat, cur inquit Scipio de ſalute tua nõ cogitas, q̃ de cõuni nõ potes cogitare? At ille. Quæ ſalus mihi futura eſt Carthaginienſium rebus ſic ſe habentibus, Romanis autem tot mala a me perpeſſis? Tum Scipio polliceor inquit qui fidus & idoneus ſum ueniam tibi apud Romanos & gratiam non defuturam. At Phameas cũ annuiſſet digniſſimum omnium te iudico inquit, & an poſſibile id ſit, haud quaquam te latere arbitror. Quibus dictis ambo receſſerunt. Manlius cum ob cladem ab Haſbrubale acceptam uehementer erubeſceret, denuo ad Nepherĩ mouit exercitũ. v. &. x. dierum cibarijs aſſumptis. Cũ loco appropinquaſſet caſtra poſuit, uallumque foſſa muniuit. Sed cum nihil neceſſarium omitteret attamẽ expaueſcere, ac trepidare uiſus ne abeuntibus Haſdrubal a tergo inſtiteret. Cum in hoc trepidationis eſſet nuncius ex Geloſſi exercitu epiſtolam Scipioni defert. Qua accepta ſicut erat obſignata imperatori oſtendit. Soluentes hæc interius ſcripta inueniunt. Hæc ipſa die ego ad locum illum ueniam. Tum cum quibus placuerit, accedito & cuſtodibus impera, ut ad ſe uenientem noctu accipiant. Erat autem ſine nomine epiſtola, & hæc ſolum continebat, ex quo Scipioni uiſum eſt, eam a Phamea emiſſam eſſe. Ob id Manlius de Scipionis ſalute dubitare cœpit, ne qua fraus tegeretur ab homine qui inſidiarum omnium eſſet peritiſſimus. Tandem mittere uiſum eſt, ut Phameæ fiduciam ultro offerret gratiam autem nullam impartiret, uerum quæ honeſta eſſent relaturum ſe & Romanos facturos eſſe diceret, ſed neque relatione opus fuit. Cum primum enim Phameas in conſpectum Scipionis uenit pro ſalute ſua ſatis illi fidere profeſſus eſt, gratiam autem Romanis linquere. Hæc fatus poſtera die ſe ad pugnam comparat, ac cum cæteris ducibus in medium ſpacium profectus, quaſi conſultationem facturus aliam, ſic ad eos inquit. Si patriæ auxilium adhuc afferre licet paratus ad hoc uobiſcum ſum. Sin ita ſe habet ut nunc habet mihi q̃dem proprie ſaluti uidetur cõſulendũ. Eidẽ ipſe cum

Nota de epiſtolis.

Verba Phameæ.

cum pro me ſumpſero, & pro uobis qui mihi credideritis aſſumam. Tempus enim eſt quæ conuenientia ſunt eligendi nobis. Hæc ille. Ex ducibus autem nonnulli cum ijs qui eos ſequebantur ſtatim defecerunt, fuereque omnes ducẽti ſupra duo mille equites. Hos & Hãno qui Leucus cognominabatur imitatus eſt. Redeunti igitur Scipioni exercitus cum Phamea occurrit, & ueluti triumphantem lætis clamoribus proſecuti ſunt. Manlius præter modum exhilaratus cum iter non amplius difficile arbitraretur, nec Haſdrubalem metu tertium ulterius uenturum putaret, a tergo tandem ob neceſſitatem recedere compellitur. Septimam enim ſupra decimam agebat diem, cum quintam ultra decimam cogitanti agere, tribus in reditu dieb⁹ abeundum eſſet, fameſque patienda. At Scipio aſſumptis Phamea & Geloſſo, cæteriſque ſub eo militibus, nonnullis porro Italicorum præmiſſis ad campum proceſſit, quem Magnũ Baratrum incolę appellant, ingentemque uim frumenti & commeatus cum exercitu per noctem attulit. Sentiens deinde Manlius Calphurnium Piſonẽ ſucceſſorem ad ſe proficiſci in magiſtratu, Scipionem una cum Phamea Romam mittit. Quod animaduertẽtes milites ad nauem cõcurrere. Scipionem laudibus extollere, & ut imperator ad eos in Libyam reuerteretur optare, quaſi ſolus Carthaginem eſſet euerſurus. Reſiduus enim adeo Scipio ille eiectus uidebatur cui gloria delendæ urbis eius deberetur, quod plurimi ab exercitu domeſticis ſuis Romam perſcripſere. Senatus igitur Scipione collaudato Phameam xenijs condonat plurimis, purpurea ueſte & fibula aurea, equo phaleris ornato, aureis & inſignibus uiciſſim armis. Ad hæc argenti drachmarum decem milia & minas centum pariter argenti contulit, maiora quoque dare pollicitus tabernaculum, & apparatum illuſtrem addidit. Eo modo donis auctus atque exornatus cum belli reſiduum pro Romanis ſpopondiſſet agere in Libyam, ad exercitum reuerſus eſt. Iuit & Calphurnius una conſul, & cum eo Lucius Mancinus claſſis præfectus, qui Carthaginienſibus & Haſdrubali minime congreſſi ciuitates circumibant. Hi cum Aſpidam terra marique oppugnantes obtinere non poſſent, alteram haud longe ab ea ſitam, Piſo cæpit diripuitque hoſtiliter, quãquam ad fœdera uenire poſtulantem. Ab hac ad Hippargetam proficiſcitur urbem magnam, quæ mœnibus arce, & portu, nec non naualib⁹ inſignis ab Agathocle Syracuſanorũ tyrãno iſtructa media iter Carthaginẽ, & Vticã cõdita fuerat, cõmeatũq; ad Romanos aduẽtantẽ mari depredabaẗ, qua ex re ſũmas cõparat diuitias. Itaq; Calphurnius quã primum de ea ſe ulciſci ſtatuit, opeſque

Magnũ Baratrũ

Calphurnius Piſo ſucceſſor Manlij.

Aſpida

opesque & lucrum tollere. Aestatem deinde omnem immoratus cũ nihil profecisset, quippe bis excurrentes hippargetæ Carthaginiensibus opem afferentibus machinas eius igne assumpserat. Tandem repulsus Vticam in hiberna rediijt. Carthaginiẽses cum Hasdrubalis exercitum insuperabilem sibi adesse cernerent, ac se ipsos longe superiores ea pugna quæ ad Hippargetam cum Pisone habita fuerat animaduertent. Bithiam præterea quendam octingentis cum equitib⁹ a Gelosso ad eos concessisse. Micipiam & Mastanabam Massinisæ filios, Romanis illis arma pecuniasq; pollicẽtibus nihil assentiri uerum cunctari, & quæ futura essent præuidere uelle, animis elati uniuersam Libyam suscepturi ferebantur. Multa itaque enormia, atque nefanda hic inde per urbes in Romanos prędicantes, ad eorum impotentiam cuncta referebant. His addebãt quę bis cũ illis contigissent, quam turpiter ad Hippargetã, & ad ipsã denique Carthaginem sese habuissent, quam præsidijs, armisque destitutam obtinere nequiuissent. Misere deinde ad Micipsam & Mastanabam & eorũ cõplices Maurusios, qui eos hortarentur edocerẽtque Romanos denuo illis bellum illaturos esse. Misere & in Macedoniam alios ad eum quẽ Romanis aduersantem Persei filium plærique credidere ad bellum incitantes. Nõ enim pecunias, aut arma a Carthaginiensibus illis defutura referebant. Quippe iã armis instructi atque ornati haud minimum de se sentire uidebãtur, uerum audacia & apparatu paulatim creuerant. Auctus erat & per partes Hasdrubal regioni præfectus ob Manlij errata, urbisque principatum assumere festinans Hasdrubalem illi præsidentem Gelossi consorbrinum, in senatu conuicijs adorsus erat quasi urbem Gelosso esset traditurus. Quo sermone in medium prolato cum ille, ut insperato uehementer trepidaret, ciues uerberibus eum affecere, subiecereque sedilibus. Romæ autem nunciata Pisonis clade, cum Carthaginiensium apparatus uicissim referrentur populus tristari cœpit uehementerque trepidare. Crescente enim in dies bello quod omnium maxime, ac difficillimnm esset, urbique finitimum nullum finem expectabant futurum. Itaque Scipionis bella quæ tribunus adhuc in Libya gessisset mente repetentes, eaque præsentibus conferentes rebus, & quæ a domesticis olim habuisset ex eorum literis una recensentes Scipionem consulem facere instituunt, eumque in Libya mittere cõtendunt, & iam comitia aderant. Scipioni uero consulatum petere haud quaquam per ætatem sinebant leges. Itaque ædilitatem petere constituit. Verum populus statim eum consulem effecit. Quod cum inique factum uideretur consules illi legem protulerunt. At ciues rogare instare,

Carthaginiensiũ uana fiducia.

Pseudo Philippus.

ſtare demum clamare incipiunt ex Iulij legibus, ac Romuli populum omiciorum eſſe principem ,ac legum quæcunque ad ea pertinerent, cita utc reare ac deponere quoſcunqne uelit fas illi ſit. Tandem uno ex tribunis proclamante creaturam a conſulibus auferendã eſſe ni populo placeret. S:natus ut legem exoluant tribunis imperat, eamque poſt annum iterum reſcribant, quemadmodum Lacedæmonij in oportunitate feciſſe dicuntur, captiuorum infamiam circa pylum euitantes ad miſericordiam magis quã ad ſuppliciũ inclinantes legem. Per hunc modum Scipio ædilitatem petens conſul creatus eſt,atque eius collega Druſus de Libya poſt ipſum ſortiri iuſſit quoad unus tribunorum in medium proferre auſus eſt. Præfecturæ quoque iudicium ad populum ſpectare. Scipionem uero populus elegit. Datus eſt itaque illi ex ordine exercitus quantus ante interfectorum affuiſſet numerum datum, & uolentes quot ſuaderet e ſocijs educere,nec non a regibus & urbib⁹ quod ipſe ille probaſſet emittere licere populo Romano epiſtolas ad eos ſubſcribẽte,fuereq; quos ita acciperet a ciuitatibus & regibus. His itaque diſpoſitis in Siciliã primum. Ex Sicilia uero in Vticam claſſe appulit. Interim Piſo mediterranea obſidebat. At Mancinus partẽ muri Carthaginis aggreſſus quæ neglecta uidebatur,rupes quippe & aſpere & inuiæ undique eminebant,cæteris quæ propiora uidebantur deſtitutis,& īcultis ſcalas muro latenter apponit,urbemque per inſidias ingredi conantur, plærique militum operam illi ſtrenue nauantibus. Carthaginienſes ſpreta eorum paucitate portam quę ad rupes deferebat,ultro reſerãt, ac celeri curſu in Romanos feruntur. Romani contra in illos conuerſi,fugientes perſequuntur,unaque cum illis portam intrant. Sublato undique clamore,ut īuictoria mos eſt. Mãcinus ingẽti alacritate ad eos decurrit cum alioquin leuis eſſet,ac citus. Cæteri ſubinde naues ingreſſi Mancinum cõſequuntur,& ad mœnia delati clamore,ac uociferatione nudi inermeſque bellantur. Iam ſol ad occaſum uergebat cum muros oppugnarent. Neceſſarijs itaque deficientibus Mancinus nuncios ad Scipionem deſtinat,& Vticenſium primores rogat, ut periclitanti ſibi opem afferant, cibaria propere mittant. Et ille quidem exorta luce a Carthaginienſibus expulſus in diſcrimen facile adduci poterat. Scipio ueſpera Vticam applicuit. Circa mediam uero noctem quæ Mancinus ſcriberet edidicit. Subito itaque milites tuba ad prælium citari iubet. Porro quicunque ex Italia cum eo mari acceſſiſſent a tubicine uocari. Adoleſcẽtes Vticorum qui per ætatem conuectare poſſent commeatum,ad naues ferre. Captiuum præterea ex Carthaginienſibus ſoluens demiſit qui annunciaretur Scipionem

Poteſtas Scipionis.

Mancini temeritas.

pionem Pisoni ĩ auxilium uenire, equites alios super alios ad Pisonẽ mittens, qui eum propere accerserent. Ipse postrema uigilia milites educit admonitis ipsis ut cum hostibus propinqui essent erecti supra stramenta ut plurimum illis facies ostenderent. His a Scipione constitutis Mancinus orta iam luce Carthaginiensibus undiquę insurgentibus quingentos milites, quos in armis socios habuit duobus millibus qui inermes extitere a fronte opposuit. Vulneratus igitur ab illis, & expulsus sub ipsis muris deleri uidebatur, cum Scipionis naues in alto uisæ terribili impetu in hostes aduentantes armatis undique extantibus refertæ. Carthaginienses ex captiuis certiores facti Romanos insperato auxilium suis afferentes properare, statim substitere. Cedentibus ipsis Scipio milites periculo iam proximos nauibus excepit, ac Mancinum subinde Romam misit. Aduenerat enim illi successor ab urbe Serras classi præfectus. Ipse haud longe a Carthagine substitit. Carthaginienses ex muris per quinque stadia progressi ulterius uallum iaciunt, ipsique in eo constiterunt. Hasdrubal regionis princeps & Bitias equitum præfectus peditum sex millia, equites uero mille, cura temporeque ad bellum instructos deducentes Scipio cum nullum ordinem aut ornatum militibus adesse cerneret, uerum ad inertiam, auaritiam, rapinasque sub Pisone assuetos ad deteriora quæque procliues esse, multitudinem præterea nundinatorum illis conuenire qui prædæ causa audacioribus se iubente nullo ad rapinas commiscerent. Cum lex militem ab auditu tubæ longius distantem in hostium referret numerum, quippe cum eorum errata exercitui ascribi soleat. Quæcunque autem rapuissent alterius litis principium afferrent, multi nẽpe socios ob lucrũ contemnẽtes ad uulnera plagas & homicidia paulatĩ defluebant, satis cõscius neutiq̃ se hostes superare posse, ni suis ĩperasset, omnes ĩ consiliũ uocari iussit. Ipse editiori loco cõstitut⁹ his uerbis eos coarguisse dicitur. Ego quidẽ o uiri dũ sub Manlio ĩperatore uobiscũ militatẽ fidelitatis ĩ uos meæ experimentũ pręstiti, quã nunc ĩperator repeto, q̃ ad ultimũ usq; suppliciũ puniendi uos si min⁹ parueritis potestatẽ habeo, utile tñ existimaui aliquid pręfari. Nostis enĩ quę facitis & quę me dicere oporteat, quorũ erubesco. Latrocinamini poti⁹ q̃ militetis, & fugitis, nõ castra metamini, & nundinantib⁹ lucri causa nõ obsidẽtibus estis similes, et delitias quęritis pugnãtes nondũ uictores effecti. Quid quæ hostium ĩsperato & breui ex quo dereliqui ĩ tantã creuere potentiã, & uobis labor ex facilitate dieti fit. Causas autẽ siquidẽ ĩ uobis ipse discernerem statĩ punirẽ. Verũ quia alteri poti⁹ adscribo quæ ĩ presentẽ usq; diem gesta sunt a uobis pretermittã Venio ego nõ latrocinatur⁹ cęterum uictor

Lex militẽ ab auditu tubæ distantem in hostium referabat numerum.

ctor futurus, nec ut pecunias cumulem ante uictoriam, sed ut hostes prius superem. Abite ab exercitu omnes hodie quicunque non militatis separatim ab ijs quos sub me manere institui. Abeuntes uero nequaquam redire uelim nisi siquis commeatum ferat, & hunc, quidem militarem & exilem, quibus tempus diffinitum adsit, in quo huiusmodi disponant. Venditionis autem eorum & quæstor & ipse geremus curam. Et hæc militibus dicta sint. Vobis autem militantibus unum adsit mandatum in omnibus commune operibus, meus scilicet mos atque labor Ad hæc siquidē uos dirigentes neque promptitudine egebitis neque gratia carebitis. Oportet autem nos in ijs defatigari, quibus inest periculum. Lucrum autem, ac delitias in aliud differre tempus. Hæc ego & lex iubet. Fideliter itaque sā habentibus multorum rerributionem afferrent bonorum, infidelibus uero pœnitentiam. Hæc fatus Scipio inutilium uirorum turbam, & quę cunque superuacua, uana, ac delitijs referta inerant in medio sustulit. Purificato exercitu, & ad disciplinam redacto cum promptus ad exequenda mandata uideretur locum latenter aggressus est quem megara appellant, insidijs bifariam appositis per noctem. Est autem in urbe locus satis amplius Megara, qui mœnibus annectitur. Ad huc una ex parte alios ex suis præmittit. Ipse ex altera cum securibus, scalis, ac uectibus per.xx. stadia ingenti silentio processit, perceptis desuper qua maxime proximus erat insidijs, uoceque e muris reddita ipse econtra primus & cum eo reliquus exercitus cœpit reclamare. Qui autem ab altera parte constiterant uehementius extulere uocem, adeo ut Carthaginienses quam primum terrerentur tot hostibus subito illis noctu in lateribus undique assistentibus. Circa muros uero quāquam diligentissime cuncta rimeretur, nihil perfecit. Erat forte priuati cuiusdam turris, ac destituta extra muros, cuius altitudo mœnia æquabatur. Per hanc adolescens quidam audacter euectus est. Ab hac ad muros emissis hastis per interuallum ligna asseresque apposuere, per quæ ad murum decurrentes ad megara uenerunt. Inde perfratris portis Scipionem receperunt. Ille cum quatuor millibus ingressus est, ac statim fuga ueluti reliqua occupata urbe a Carthaginiensibus citissime ī Byrsam facta, uoxque multiplex audita clamantium, ac non nullorum captiuitatis, & tumultus fieri cœptus est, sic ut foris castrametantes relicto uallo una cum cæteris in Bysam se conferrent, Scipio cum Megaræ locum angustiorem intueretur, arboribus umbrosis obsitum, rubis præterea ac uepribus & ripis aquæ profundioribus uarijs, dificilibusq;

Ingreditur Scipio Carthaginem.

difficilibusq; repletũ esse uereri cœpit,ne exercitui isequenti iuiũ,ac difficile iter redderetur potissimũ cum p ignota cõmeandum foret,si quæ noctu isidiæ adessent,subito itaq; regredi istituit. Cum uero illuxisset dies,Hasdrubal Megara a Romanis occupata permoleste ferẽs captiuos oẽs,quos ex illis cœperat supra murũ statuit eo uidelicet loci quo maxime a suis uideri possent,ibidẽq; uarijs affecit supplicijs. Nã eorũ aut oculos,aut liguas,aut neruos ,aut pudẽda uncis ademit ferreis,nõnullis soleas erasit,digitosq; abscidit,aut reliquam corporis cutem sustulit,& spirãtes adhuc e muris appendit omnes quo Carthaginienses in Romanos perpetuo irritaret odio,solamq; in bello salutẽ spes illis anteferret,uerum aliter,ac putarat euenit. Nam his perceptis Carthaginienses operum prauitate deterriti,ex audacibus timidi effecti sunt,& Hasdrubalem ueluti salutis uiam,eis precludentem odere. Præcipue autem senatores illi acclamare,& ut crudelia ,ac superba meditantem inter tot domesticas clades increpare non cessabant,qua ex causa nonnullos senatorum aggressus occidit, ob idque iter omnes formidabilior effectus id tyrannidem magis quam ad imperium aspirare uidebatur,quasi i hoc dumtaxat stabilitatem habiturus si a multis timeretur,propter quæ incommunicabilis apud omnes haberi cœpit. Scipio hostile uallum quod in arce primum fugientes reliquere succendit. Isthmum autem omnem circuncapiens a mari usque ad mare fossa uallauit per sagittæ iactum distans ab hostibus,quod op⁹ per.v.&.xx.stadia produxit a fronte cum continue foderet,atque pugnaret. Perfecto opere alteram pariter eduxit fossam,haud multum a prima illa distantem, quæ ad mediterranea spectaret. Duas pręterea prioribus persimiles illis addidit,ita ut quadranguli formam uniuersum opus uideretur obtinere. Has sudibus undique acutis præmuniuit lignis in crucem ductis,reliquas porrro firmauit muniuitque uallo ,e quibus intra urbem esset intuitus.& per .v.ac.xx. stadia muro sepsit ,cuius altitudo exceptis propugnaculis,ac turribus, quæ muro adiacebant, duodecim pedes supergressa est. Profunditas supra dimidium altitudinem excelluit. In medio turris editior fundata fuit,& supra ipsam propugnaculum e ligno quadrangulum, ex quo uniuersa quæ fierent in urbe facile perspiceret. Hec per uiginti dies totidemque noctes facta sunt laborante exercitu & per uices operante atque pugnante,neque cibo ,aut somno indulgente admodum. Quo facto intra uallum exercitum deduxit,fuitq; ea pariter & militum castrametatio,& in hostes circunsessio in spaciũ deducta, in qua residẽs ipse commeatum omnem qui a terra ferebatur Carthaginiensibus adimeret. Cũ excepto dũtaxat superiori collo cætera Carthaginiensiũ

Obsidio Carthaginis a Scipione.

ginienſium introcluſa eſſent,& exinde fames,ac malorum cauſa ſum pſit intium.Nam multitudine ex agris in urbem confluente,neque egredientibus ullis propter obſidionem,neque negociatoribus ob bellum ad eos commeantibus cum ſolum ex Libya,& id modicum, ſuperaſſe commeatus,minimum etiam ex mari cum tranquillum eſſet, ueheretur,quem autem a terra capiebant maximo periculo laboreque perciperent,fames uehementius urgere cœpit.Erat Bythias quidam pręfectus equitum apud illos.Is cum ad ferendum commeatum iam pridem miſſus,neque clanculum accederee,neque Scipionis uallum ſuperare ui poſſet commeatum a longe circunuectum ſcaphis quibuſdam paruis imponebat. Inſurgentibus autem urbi Scipionis nauib⁹, neque continue ac coniunctim ſubſiſtere ualentibus iuxta urbem ipſam ob undarum fluxus,& ſcopulis refertum mare Carthaginienſib⁹ potiſſimum in muris conſiſtentibus,& undarum impetu e petris concutiente naues Bithiæ onera,& quæcunque negociatores lucri cauſa contuliſſent uim uenti e pelago expectantes,tenſis uelis in portum ferebantur,triremibus minores rates ob celeritatem ueli neutiquā haud quaquam prohibere,aut aſſequi potentibus. Verum & id modicum erat,nec niſi uehementiore uēto e mari ſubuectari poterat.Quicquid præterea id eſſet,Haſdrubal triginta millibus quos bello elegerat cōtemptis reliquis ſolis diuidebat,qua ex re fames acrius premebat urbem.Id cum animaduerteret Scipio nauigationem quæ a portu ad occidentem uergit,nec multum diſtat a continenti inhibere ſtatuit. Aggerem itaque in mari per longum cœpit a zona quæ ſtagni in medio mariſque conſtituta lingua dicebatur.Progreſſus deinde in pelagus & ad exitum uſque,directo aggere ſaxis ingentibus denſiſq; firmauit, ne alluuie undarum ſolueretur opus.Fuit autem latitudo aggeris a ſuperiori parte quatuor & uiginti pedum.In profundum uero per quadruplum innixa fundamento Carthaginienſibus quidem a pricipio irriſio quædam fuit eius operis quaſi in longum ac multo uix tempore habituri finē,ac quod uix perfici poſſet.Incūbente mox exercitu uniuerſo,neque dies,aut noctes ab opere ceſſante ob rei magnitudinem admiratio in timorem uerſa eſt.Itaque artificium aliud e contraria portus regione meditati,pelagi in medio qua nullam molem ob profunditatem uiolentiamq; uentorum educi confidebant, effoderant, mulieribus,ac pueris una laborantibus. Incœpere autem interius,ac admodum latenter & ſimul naues ex uetere materia,triremes quinqueremeſque formarunt nihil promptitudinis,aut audacię omittentes,adeoque omnia occulta tenuere,ut ne captiui quidem Scipioni quicquam de hac re manifeſte fari poſſent.Cæterum ſtrepitum

Catthaginienſium magnanimitas.

perpetem

perpetem intra portum diu noctuque se audisse dicerent, cui autem utilitati id esset nequaquam intelligere, quoad omnibus in unum comparatis Carthaginienses ex orientis parte aperuere portum, ac nauibus quinquaginta triremibus quinqueremibusque instructi celoces myoparones aliasque quam plures minores educentes rates horrēdā explicauere aciem, Romanos uero & os portus subito apertū, & classis in ipso exitu celeriter emissa adeo conterruit, ut si Carthaginiēses eorum naues propere agressi essent cum illi ueluti obsidentes incurio se degerent nullis, aut nautis, aut remigibus eo tempore assistentibus, facile eorum classem delere potuissent. Verum Carthaginē a Romanis capi necesse erat. Tunc igitur ut se ostentarent tantummodo mouere classem, ac superbe hinc inde discurrentes in portum reduxerūt. Tertia post hac die ad pugnam constiterunt. Romani naues, cæteraque disponentes illis occurrere. Clamore igitur ac uociferatione ab utraque parte uehementer editis cum remigum, ac gubernatorum promptitudo militumque audacia ubique emineret, & in hac dumtaxat pugna, & Carthaginiensium salus & Romanorum uictoria pēdere uideretur, continue per diem plagę uulneraq; multipliciter inter utrosq; facta sunt. Pugnantibus illis ploeræq; Libycorū rates, quę forma iferiores scaphæ appellātur Romanorum nauibus maioribus inuectæ, ac submissius illis discurrentes proras infestabant, gubernacula remosque abscindebant, aliasq; proterue in eos factitabant ob fugiendi promptitudinem celeritatemq; redeundi, quoad die in uesperam uergente Carthaginiensibus retrocedere uisum est, non ꝙ prælio cessissent sed ut insequenti die feruentius se ad pugnā compararent, Qua ex re minores rates in fugam uersæ, nauigandi promptitudine seipsas implicantes, aditum clausere portus. Ob id a maioribus subito præuentæ, cum progredi non possent aggerem petiere fuga. Ibi locus ante mœnia haud angustus fuit, ī quo negociatores onera deponerēt, uerum ingruente bello super iminentibus muris ī breuiorem redact⁹ formam ne in amplo aliquando morarentur hostes. Ob portus igitur inopiam ad aggerem delatæ Carthaginiensium rates conuerso impetu Romanos infestabant, , ac hostes circunnauigantes, hi quidem a ratibus, nonnulli ab aggere, alij autem e muro depugnabant. Romanis uero & nauigatio leuis erat, & pugna perfacilis consistentibus illis. Cum autem retrocederent ob nauium conuersionem, quo maiores erant eo grauiores difficilioresque reddebantur, sic ut illis similia sæpe paterentur. Cum enim se conuerterent a Carthaginiensibus statim hinc inde discurrentibus ferro petebantur, quoad quinque Sidetorū naues quæ ob Scipionis beneuolentiā eum sequebātur hoc modo cœpere

Negociatorū

Naues Scidetorum.

do cœpere pugnam. Ex ingenti quippe interuallo, anchoras mari in ijciebant inde longissimis funibus annexe, in hostes ferebantur. Cū autem se illis miscuissent iterum funes prosecutæ, & in puppes cō uersæ ad suos remeabant, demum rostro prouectæ in hostes iterum per puppes retro trahebant. Quod cum a cæteris perspectum esset mi lites Sidetorum moram imitati facillime insequentes hostes repelle bant. Id prelium nocte intermissum est. Carthaginiensium naues quotquot reliquæ illis superfuerant arrepta fuga urbem repetunt. Sci pio exorta luce aggerem aggressus cum debile admodum esset muni mentum, quod portui imminebat arietibus machinisque adhibitis partem deiecit muri. Carthaginienses quamq̃ fame multiplicibusq; affligeretur malis, nocte mœnibus erumpũt, Romanorũ machinas inuadunt, non terra quidem progressi cum nulla adesset, uia, neq; naui bus cum mare omni ex parte teneretur, uerum nudi facibus extinctis, ne a longe uiderentur, aut preueniri possent eo modo mare ingressi quidā ad ubera funibus incincti, quidā nantes pertransibant, inde ad Romanorum machinas delati ignem suscitāt. Cumque omnibus cō spicui iam essent utpote nudi multis affligebantur plagis, multos & ipsi uulnerabant audacia fretri, Fuere ex omnibus q̃ telorum, ac ensiũ mucrones in pectoribus ferentes, ac uultibus a pugna non cessarent i modum ferarum inter uulnera ruentes quoad machinas succendere igne, ac Romanos pepulere. Turbatis omnibus ex insultu strepituq; qui per uniuersum effundebatur exercitum, cum trepidatio qualis an tea nunquam fuisset depugnantibus nudis Scipio turbat⁹ equo accur rit, suosq; nisi a fuga sisterent humi prosterni, stratosq; iussit interfici, qua ex re plurimi in exercitu ex necessitate saluati sunt, ac perpetuā noctem armati peregerunt, insultum ac desperationem uериti hostiũ, Illi succensis machinis subinde in urbem sese referunt. Orta luce Car thaginienses cum ab hostibus non amplius infestarentur, machinis murum qui ceciderat denuo reficiunt, turresque super ipsum cōplu res ex interuallo ædificant. Romani alias interim erexere machinas, aggerēque ex aduerso turribus instituunt, faces præterea ex sulfure, piceque componentes in hostes emittunt. Cunque nonnullas succen dissent aures fugientes hostes subinde persequuntur. Verum cruore, ac limo madefacta tellus haud instabiles sustinebat gressus qua ex causa ab insecutione sponte temperabant, Scipio aggerem adeptus omnem, fossa circumsepsit murum quę ex lapidibus eduxit, neque finitimum hostibus, neque longo ab illis distantem interuallo. Cum autē fossam murũq; erexisset, quatuor millia militũ ĩ eo statuit q̃ ho stes depugnantes, neq; iacula, aut sagittas multi facerēt. At illi ex ad uerso

Obsidio diffi-cilior.

uerso consistentes e muro propellebant. Eoque modo ęstas inter utrosque consumpta est. Incipiente hyeme Scipio cum plurimos illa in regione Carthaginiensibus fauere, & auxilia ab ijs sūmitti uideret, quā primū eos delere statuit. Misit itaque hinc de ad illos complures ex suis ipse. Nepheri uersus in Diogenem qui Hasdrubali fauebat per stagnum profectus. C. Lelium terrestri itinere ire iubet. Cum diogeni ad duo stadia, proximus esset, castra disponit, relictoque ibidē Geloso qui Diogeni obsisteret ipse Carthaginem reuersus est, ac modo ad Nepherim modo ad Carthaginem quæ fierent, cuncta perspiciens uertebat gressus. Turribus duabus ad nepherim in medio collapsus Scipio applicuit, ac mille electos milites Diogeni a tergo in insidijs locat, tribus millibus a fronte constitutis, cum quibus & ipse qua turres ruina prociderant ascensum capit, non multitudine stipatus, uerum per partes, ac cuneatim deducens agmina ne priores ui deiecti subsequentibus alijs in fugam abire possent. Cum clamore, ac strepitu cuncta resonarent Libycis in pugnam concurrentibus cæteri, qui a tergo instabant quemadmodum imperatum illis erat aduertente nemine, aut id suspicante uallo insiliunt, ac statim qui interius aderant, Libyci percepta re in fugam abeunt cum multo plures quam quos inspicerent arbitrarentur adesse hostes. Gelossus altera ex parte numidarum multitudine, & elephantis comitatus in eos fertur, plurimosque fœda nece prosternit. Ad septuaginta enim millia hominum cū inutilibus cæsa dicuntur, decem millia capta, ad quatuor millia fuga euasisse. Capta est ab exercitu Nepheris post duos & uiginti dies ex quo obsideri cœpit a Scipione cum hiemis tempore in algenti regione multa grauiter perpessus esset, quæ res potissimum illum ad capiēdam Carthaginem uidetur erexisse. Nam exercitus commeatum hostibus ademerat, & in castris aduentantes Libyci fiduciam pręstabāt. Tum autem eo suscipiente & reliqua Libiæ locum in militum suorum uenere potestatem, quæ aut difficulter suscepta sunt. Etiā commeatus Carthaginiensibus deesse cœperat, & nihil ex Libya, quę iam alterius ditionis erat, aut aliunde nauibus conuectari poterat ob bellum ipsum, ac tēporis stationem cum hyems esset. Oriente uere Scipio Byrsam aggredi, & portū qui Catoni dicitur expugnare instituit. Quod præsentiens Hasdrubal noctu partem Cotoni quæ quadrangula erat succendit igne, ratus Scipionem subinde inuadere. Verum conuersos in bellum Carthaginienses Lælius a tergo latuit, qui per ambitum cotoni circunuectus altera ex parte in eos ferebatur Sublato clamore, ut in uictoria mos est, nonnulli; trepidare, quidam spretis hostibus ascensum ui petere contenduut

C. Lelius

Statagema

Ingēs uictoria

Carthaginiensium fames ultima.

contendunt ligna, machinas, asseresque per interualla statuentes. Verum non idem uitium aut animi custodibus aderat, corporibus fame languentibus. Itaque ab impetu stati defecerunt. Capto circa cotonũ muro commeatum prope existentem Scipio intercepit. Vespera ingruente cum bello fatigatus nihil amplius molliri posset, cum omnibus pernox in armis constitit. Illuscente die alios denuo armatos ad quatuor millia numero accersit. Hi templum Apollinis ingressi ei⁹ statuam, quæ ex auro fuit, templum auro illitũ mille talentorum ponderé inuadunt, porro securibus aggressi prædam militibus diuisere qui una aderant, deinde ad opus redeunt. Scipioni Byrsam quãprimum inuadere mens fuit. Nam is munitissimus totius urbis locus erat, multique in eum confugerant. Tribus autem itineribus a foro in Byrsã peruehentibus cum frequentes adessent domus, ac tectorũ undequaque domicilia penderent ab extra, Romani primis ædificiis solo æquatis, loca capiunt ab ijs ad finitimas transetes ædes. Cũ illis quoque potiti essent, ligna asseresque per angiportuum interualla iaciunt. deinde in his ueluti per pontes gressus dirigunt. Erat igitur atrox prælium, alterũ cũ ijs qui superius iminebant tectis alterũ cũ ijs qui inferius per uicos ferebantur. Inde suspiria gemitus uocesque resonabant, uariæ cædes passim iacentium repleuerant omnia, cum quidam inter manus cæsi, quidam uiuentes adhuc, a tectis præcipitesin terram lapsi inter gladios & erecta pila figerentur. Nemo tamen ignem imittere ausus propter eos qui tectis insidebant quoad Scipio Byrsam ingressus est. Tunc uero tribus itineribus palam diffusum est incendium, ac continue quod igne cremabatur ulterius iter aperire ac diffundi in maius iubebat Scipio quo facilius per uicos discurrens liber permeare miles, uerum ex hoc attrocior mali prodibat facies. Igne etenim cuncta peruastante, & in latum fundẽte uires ciuiũ domos quod cõtigue itẽr se forẽt ignẽ aduertẽtes sponte diruebant, ex quo strepitus multo maior audiebatur in urbe cum una cum lapidibus frequentes in medio corruerent mortui, uiuentesque senes maxime mulieres atque pueri quicunq; intra ædium penetralia compulsi, pauore latitabant, & hi partim uulneribus oppleti, partim semiambusti miserandas emittebant uoces.
Alij ab immensa altitudine delapsi inter lapides, lignaque cadentia igne torridi & inuarias procidentes formas membratim spargebantur, neque tamen finis mali in iserat. Fabri quippe & quicunque securibus & dolabris exercitu iter faciunt, iacentes telorum mucronibus auulsos quosdam defunctos, quosdam etiam uiuentes in quæque telluris concaua, ut lapides lignaque proijciebant atrahentes

Amissio cotõi.

Tẽplũ Apollinis.

Atrox incẽdiũ

atrahentes potius quam uoluentes ferro. Erant autem fossorum replementa homines,& hi quidem in caput prouoluti eminentibus supra palpitabant cruribus,alij pedibus immersi extantia proferebant,quibus equi subinde discurrentes collis capitibusque facies, cerebrumque proterebant,non sponte quidem,cũ ob festinantiam fabri inhumatos reliquissent. Et iã bellici laboris finis ac uictorię gloria adesse uidebantur,& militũ sollicitudo ac tubicines undiq; strepẽtes tumultum concitabant. Tribuni porro & delecti ex omnibus per ordines diuisi ac discurrẽtes continue urbem ingrediebantur ob festinantiã quæcũque illis occurrissent haud multifaciẽtes, quod per sex dies totidemque noctes uastantes urbem effecere. Permutatis interim ordinibus ne perpetua uigilia aut labore occisione ue aut aspectu rerum horrendarum defatigarentur milites. Assistente præterea Scipione imperatore,& plærũque omisso somno hic inde discurrẽte, ac uix cibum ullum capiente quoad labore defessus in ædito consedit quæ gesta fuerant ex ordine discernẽs omnia. Vastatis plurimis cũ abunde mali ab illis peractum uideretur septima die nonnulli ad eum coronati perfugere Aesculapij ritu serta sustinẽtes. Erat autem eius in arce tẽplum præ cæteris illustre atque opulentissimum, ex quo supplicationes afferentes Scipionem rogare incipiũt ut ijs qui e Byrsa excedere instituissent, salutẽ indulgere uellet, quod ille exceptis transfugis concessurum se pollicitus est, statique ad quinquaginta millia uirorum ac simul mulierũ e Byrsa excesserunt, reseratis muri angustijs, quas iussit custodiri. Quicũque autem Romanorum transfugæ qui ferme noningenti fuerant, desperata uenia in Aesculaphij templũ cõfugere omnes, cum Hasdrubale & uxore duobusque filijs ex ea uirilis stirpis,& ab illo quãquam pauci essent, ob altitudinem templi asperitatemque rupis promptissime pugnabant. Citra pacem tamen per gradus sexaginta ab eo descenderunt. Sed cum fames, uigilia, pauor, laborque, ac mali propinquitas eos domuisset, templo cedentes intra penetralia eius ac pinaculum ascendunt. Inter hos delitescens Hasdrubal clam ad Scipionem supplex fugit, quem Scipio ad pedes eius sedere iussit, ac subinde transfugis uidendum obtulit. Hi Hasdrubalem intuentes silentium sibi impendi postulant. Quo impetrato eum maxime uarieque criminantes templum immisso igne succedunt Hasdrubalis uxorem memorie proditum est cum ignem immisissent, ex aduerso factam exornasse se quantum per erumnas licuit. Dein filijs ante se constitutis in Scipionem audientem hæc dixisse. Nulla tibi indignatio est o Romane ex quo me

Spectaculum horrendum.

Transfugarũ desperatio.

Mulieris probitātē attēde.

quo me hostem circūsides Hasdrubalem hunc patriæ, templorum, mei quoque ac filiorem proditorem, fortunæ Carthaginiensium ad adiuuent,& tu una cum illis? Deīde in Hasdrubalem conuersam ex clamasse. O funeste infidelissime & mollissime uirorum omnium me quidem ac filios meos hic ignis absumet. Tu autem quod trium phum præfers quod magnæ Carthaginis dux aliquando fueris cur non pœnas pendes huic cum quo assides? Et hæc elocutam filios interfecisse ambos,& se cum illis in ignem cōiecisse. Creditū est tamē Hasdrubalem quemadmodum uxor illi cōsuluerat oppetisse mortē. At uero Scipionem cum urbem intueretur per septingentos ānos ex quo condita olim fuerat florentem rebus omnibus,quæ tantum terræ insularum marisque tenuisset,nauibus præterea armis & diuitijs nulli priscorum imperio cessisset, audacia & promptitudine lōge superasset, demū præsidijs adēptis per tres assidue depugnantem annos, fame belloque profligatam ad extremum uenisse excidium illacrymasse ferunt,ac palam hoc fletu in hostes ostēdisse se satis intelligere atq; dignoscere quoniā urbes ac nationes, regnaq; omnia nō secus ac hominis fortunā uariari necesse sit, atque interire. Id enim passa est Ilion maxima aliquando ciuitas, Assiriorum præterea Medorum, ac Persarum regna cum ad summum peruenisset uicissim pertulere. Quod fortunæ ludibrium etiam in Macedones maxime enituit. Itaque seu consulto seu temere Homericum illud protulisse aiūt, Iamque dies aderit quo concidat Ilion ingens, Et Priamus Priamique ruat plebs armipotentis. Polybio autem satis fidenter atque amice ab illo sciscitante (Erat enim illi studiorum comes, ac præceptor) quid huiusmodi sibi uellet carmen, non aliud respondit quam Romam, pro qua pensitatis humanis casibus permaxime addubitaret animo. Hæc enim Polybius ab illo se audisse meminit. Scipio ex quo Carthago euersa est nonnullos post dies exercitui prædam omnem præterquam aurum & argentum ac insignes statuas diripere concessit. Plurima deinde præmia inter milites partitus exceptis ijs qui Apollinis templo intulere manus. Nauem cursu celerem spolijs ornauit, nunciumque uictoriæ cum illa romam misit. Pari modo & in Siciliā demisit alias,ut quæcunque illustria Carthaginiēses illis abstulissēt cum in bello una cum Romanis militarent repetentes,domum ueherent. Quæ res plurimum beniuolentiæ sibi attulit,cum potentiæ humanitatem adiunctam intuerentur homines. Prædam deinde partitus ex æquo arma,machinas & inutiles naues Marti & Palladi,discinctus ipse more patrio cōbussit. Qui autem Romæ fuerant,inclinante iam

Hōeri carmīa.

Prædæ diuisio

te iam sole nauem intuentes, uictoriæ certiores facti, ad cantus pro deunt, peruigiles quoque per noctem inter se complexi lętique mora bãtur quasi tum primum a pauore liberi tum primum principes effe cti, tum primum urbem indubie tenentes ac uictoriam adepti, qualem antea nullus esset consecutus. Multa eorum uirtutis o rna menta præclata recenseri, multa a maioribus suis in Macedones, Ibe ros, & antiochum cognomine magnum, Denique per Italiam om= nem facinora gesta esse gloriosa. Bellum nullum adeo finitimum ac formidandum in ipsis portis se uidisse unquam ob hostium fortitudi nem, prudentiam, atque audaciam, denique ob infidelitatẽ pernicio= sius extitisse fatebantur. Quæ deinde a Carthaginiensibus passi es= sent repetebant in Sicilia & Iberia, deinde in Italia per sex & decem annos ducente Hannibale, quadringentis urbibus igne absumptis, trecentis millibus hominũ aut amplius bello interremptis, cum ur= bem sæpe agressus, in ultimum posuisset discrimen. Quæ omuia mẽ= te recensentes ad uictoriæ incredulitatem demum trahebantur, & se inuicem de his percontabantur an Carthago re ipsa euersa esset. Po= stremo per totam confabulantur noctem quomodo ab illis arma sub lata essent, quomodo & alia præter opinionem essent fabricati, quo= modo naues omnes abstulissent, & classem tam ingentem ex ueteri materia denuo fecissent, quemadmodum portus exitum clausissent Romani, ipsi uero alia ex parte paucis diebus nouum perfodissent. Plurimus tamen inter eos de altitudine mœnium, & lapidũ magni= tudine sermo erat quẽadmodũ ignem plærũq; machinis intulissent hostes. Postremo quasi prælio quod nuper gestum erat, & ipsi affuis= sent se inuicem formabant & in rerum memoriã gestarum motus cor poris inanes effingebant, Scipionem nunc in scalis, nunc in mœni= bus, in portis denique ac prælijs omnibut accurrentem putantes intu eri. In hunc modum Romani noctẽ perpetuam, ĩsomneq; ducebãt. Orta mox luce sacrficia, pompæq; solemn es dijs immortalibus per ciues factæ. Agones deinde ac uaria spectacula omnifariam ludorũ ædita. Decẽ postremo optimos ex Romanis senatus elegit, qui liby am inuiserent, eamque cum Scipione ad rei. p. utilitatem ac cõmoda componerent, & si quid Carthaginis superesset adhuc ab eodem de= moliri iuberent, nullique ulterius in ea incollatũ dari sinerent. Ma xime autem in Byrsã assurrexere omnes, & in ea quæ Megara appel lantur. Ingredi autem nequaquã uetuerunt. Quascũ q; ciuitates quæ hostib⁹ eo prelio auxilia dedessẽt auertẽdas. Quæ uero Romanis pa ruissent regione donandas esse decernunt, & primũ quidẽ Vticensi= bus Carthaginem & Hipponã usq; altera ex parte tribuẽdos agros. Reliquis

Vticensibus uictoriæ præmia tributa.

Reliquis uectigalia impsita sunt, agris uidelicet eorum ac corporib⁹ uirorum mulierumque. Prætorē quoque e Roma quotānis illis mittere decretum. His ita constitutis Romam rediere. Scipio quæ sibi agenda uidebantur sacrificijs, spectaculisque peractis, Romam naue deuectus splendidissimum omnium, ac plurimo insignem auro duxit triumphum statuis monumentisque refertum, quæ ex omni terrarum orbe continuus uictorijs plurimo tempore Carthaginienses Libyæ intulerāt. Fuit autem ijs cum capto Pseudo Philippo peruirili, tertius e Macedonibus triumphus ductus est e Græcis sub Memmio primus olymphiade sexagesima supra tentesimam. Procedente mox tempore cum Caius Grachus tribunatum plebis Romę gereret coorta seditione ex inopia uisum est ad sex mille colonos sorte ductos in Libyam mittere. Verum designatis mœnibus circa urbem lupi fundamenta iam cœpta dissipasse, euertisseque dicuntur, Qua ex causa Senatui ab ædificatione continere placuit. Posterius uero. C. Cęsarē qui dictator ex uictoria creatus est Pompeiū in Aegiptum, ac deide amicos eius ex Aegipto in Libyam fugientes persequentem castris apud Carthaginem positis per somnum uidisse memorant exercitū ingentem lachrimis ante se ubertim deplorantem, eaque uisione territum sibi ad memoriam scripsisse Carthaginem denuo reficiendam esse. Itaque non multo post cum romam redijsset, tenuioribus agros ab illo deposcentibus sic ordinem dedisse quasi nonnullos ex ijs Carthaginem, nonullos Corinthum esset dimissurus. Cæterum illo in senatu occiso a ciuibus Octauium Cæsarē qui postea August⁹ cognominatus est inuentis huiusmodi a patre scriptis Carthaginem, quæ nunc est erexisse, uerum aliquando sumissiorem cum priscæ eminentiam urbis uereretur cōdidisse, colonos ex Romanis ter mille a principio illuc missos fama est, reliquos ex finitimis in unum collectis additos. In hunc modum Romani Carthaginiensibus olim parentē Libyam sibi subegere, & Carthaginis urbem a fundamentis erutam restituere denuo post euersionem duobus & centum elapsis annis.

Scipionis triūphus.

Pseudo Philippus.

Ter mille Romani coloni Carthaginem missi.

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber finit, qui Libycus inscribitur.
Traductio. P. Candidi.

Appiani Alexādrini ſophiſtæ Romanorum liber Incipit, qui Syrius inſcribitur. Traductio. P. Candidi

Ntiochus Seleuci Anthiochi filius Syriorum ac Babyloniorum, nec non aliarum gentium rex ſex tus a Seleuco, qui poſt Alexandrum Aſiæ circa Euphratem imperitauit in Mediā profectus & Parthiam, aliaſque nationes quæ ante ipſum defe=cerant cum plurima ſtrenue geſſiſſet, ob idq; ma=gnus Antiochus diceretur, progenitorum ſuorū gloria ac propria appellatione elatus Syriam īferiorem ac Ciliciam, quæ ab Ptolemæo Philopatro Aegypti rege puero adhuc tenebant inuaſit, nec paruum quippiam mente complexis Helleſpontum in=greſſus eſt, Eoles & Ionios ueluti Aſiæ prȩſidenti per accomodos ra=tus, quod prius Aſiaticis paruiſſent regibus tandam in Europam claſ ſe traiecit, Thraciam ſubegit, ac minus ſibi parentes per uim cœpit, Cherroneſum muniuit, Lyſimachiam præterea erexit urbem quam Lyſimachus Thrax pro Alexandro imperitans ut propugnaculum quoddam in Thraces olim condiderat, Sed cum Thraces defuncto Lyſimacho urbem euertiſſent Antiochus denuo eam condidit pro fugos quoſcunque Lyſimachiorum ultro reuocans, ex quibus non nulli in ſeruitutem redacti ei parebant. Emptis aliįs & in unum collectis boues inſuper & pecora, ferrumque ad agriculturam neceſſa rium illis impartitus nihil moræ præſtitit ad mœnia erigenda, cum regionem ſitu inclytam & in uniuerſam Thratiam accommodam & ueluti horreum quoddam oportunum ad peragenda reliqua, quæ animo complexus eſſet intueretur. Plures enim ad illum confluxe rant, & tutelam urbis timore adducti ſuſceperant. Ob id Smyrnei & Lapſacem, aliįque Anthiocho aduerſantes ad Flaminium Roma norum imperatorem miſere legatos. Cuius ductu Philippus Mace do in Theſſalia ingenti pugna ſuperatus fuerat. Erant quippe Ma cedonum & Græcorum inter ſe paulatim per tempus & partes inui cem commixta omnia, ut a nobis eo libro in quo de Græcis agitur perſcriptum eſt, ac nonnullæ inter Anthiochum & Flaminium lega tiones hinc inde Miſſæ & imperfecte plura ab his tentata. Iam pri dem enim Romani cum Antiocho in ſuſpitionem mutuam uene=rant. Illi nempe haud tute quieſcere ſatis poterant Antiochum ma gnitudine principatus ac felicitate elatum intuente, nec ille cum Ro manos adeo inualuiſſe cerneret, ut ſoli potentia adauctum impedi re & in Europam tranſeuntem prohibere poſſent. Cæterum cum

Ptolemæus Philopater.

Lyſimachus

Q. Flaminius

nulla inter eos & regem manifesta adhuc intercessisset inimicitia legati ab Ptolemæo Philopatro Romam uenerunt Syriam ac Siliciam ab Antiocho sibi eripi quærentes. Qua ex causa Romani principio huius belli, quod ipsis opportune afferri uidebatur permaxime lægati legatos ad Antiochum miserunt, qui uerbo quidem Ptolemæum Antiocho conciliare uelle dicerent, re autem Antiochi impetum reprimerent, illique quoad possent obsistere tentarent. Horum autē Cneus prior Antiochum rogare pergit, ut Ptolemæo Romanorum socio atq; amico, regni quantum pater ei reliquisset restitueret, Vrbes autem quas in Asia Philippus tenuisset liberas esse sineret. Non enī æquū essę Anthiochū eas urbes possidere, quas olī Philippo ademissent Romani. Omnino nescire se quāobrē exercitū tam ingētē, totque in armis paratos desuper ex medis adducens in Asiam, quæ mari adiacet inferret Europæ, urbesque in ea erigeret, Thraciam sibi uendicaret, nisi hæc alterius belli essent fundamenta. Cui Antiochus ita respondit Thraciam progenitoribus suis quondam parentē & ex impedimento amissam se cum per ocium uacaret recuperasse. Lysimachiam autem erigere urbe ut Seleuco puero habitaculum sit Quæ uero in Asia urbes essent, eas liberas esse sinere si sibi nō Romanis gratias sint habituri. Ptolemæo & affinis inquit sum, & inquantum illi socer non sim eum uobis gratias habere cupio. Cæterum & ipse addubio quo iure Romani Asiæ rebus sese immisceant cū nulla mihi Italiæ cura sit. In hunc modum infestare legati discesserunt minas iam inter se paulatim detegentes. Fama deinde & opinione uulgata Ptolemæum Philopatrum uita cessisse Antiochus propere ad eū mouit, quasi rege destitutam occupaturus Aegyptum. Cui Hannibal Carthaginiensęs iuxta Ephesum occurrit ob æmulorum calumnias patria profugus, quem Romani litis & belli cupidum esse aiebāt, nec ullo tempore paci daturum operam. Hæc acta sunt cum Carthaginienses Romanis per fœdera parerent Hannibalem porro ī prælijs expertū Antiochus lęte suscepit, splendideq; circa se habuit. Audiēs deinde Ptolemæum in Lyciā uenisse deposita Aegypti spe, & Cyprū ei⁹ loco se habiturum cōfidens ī insulam enauigauit. Vi igitur tempestatis iuxta Sarum fluuium ī discrimē adductus, multis nauib⁹ amissis ex quibus nōnullæ amicis referte erāt, ī Seleuciam Syrie profect⁹ est, ibiq; exercitum labore euectū renouauit. Nuptias præterea Antiochi, & Laodicis filiorum una celebrauit. Cum uero bellum a Romanis aperte detegi uideret, affinitatibus sibi reges finitimos cōciliare studuit, & Ptolemæo quidem in ægiptum Cleopatrā misit Syrā cognomine gratis Syriā īferiorē illi offerens, quā idē Ptolemęo olī ademisset

Responsio antiochi.

hanibal

misset quo iuuenem demereretur & in bello contra Romanos constā tiorem redderet. Antiochiā autem Ariarathi capadocū regi, reliquā Eumeni pergamo imperanti dare instituit. At is bellum iam cū Romanis affuturum uides,& ad utilitatem simul curam adiunctam esse, uxorem tenuit. Admirantibus autem Attalo,& Philetero eius fratribus quod regis tam eximij & adeo finitimi,& sibi īperantis ultro etiā precantis affinitatem recusaret palam ostendit futurum bellum, principio quidem pares habiturum esse euentus,procedente tempore, Romanorum res in maius euasuras ob eorum magnitudinem atq; tolerātiam. Ego etenim inquit Romanis uictoria potitis firmiorem regni mei adipiscar sedem, Antiocho uero bello superante spes omnis ad propinquos mihi elapsa est cum se illi inseruientem demum imperaturum fore speraret. His adductis rationibus Eumenes nuptias sibi oblatas ultro tenuit, Nec multo post Antiochus in Hellespontum descendit,ac Cherronesum classe pręteruectus magnum Thraciæ partem subegit euertitque, Græcis quicunque Thracibus parebāt libertatem redditis. Plura quoque Bizantijs gratis contulit, ueluti opportunam in ipso aditu tenentibus urbem. Galathas etiam donis,& apparatus splendore pellectos in societatem compulit ob eximiam corporis magnitudinem bello utiles arbitratus. Post hæc in Ephesum contendit, ac legatos Romam misit Lysiam scilicet & Egesianactem, ac Menippum ,qui quidem re senatum ut tentarent uenisse uisi, uerbo autem Menippus sic effatus est. Antiochum Romanorum beniuolentiæ studentem,ac propugnatorem cum illis esse cupientem si dignum ducant uehementer admirari quod ab urbibus quæ in Ionia sunt cum abstinere uelle dicant,& redditus quosdam illi auferre, nonnulla etiam ex Asia adimere cum paci suadeat, Thraciam præterea dimittere iubeant, quæ progenitorum suorum quondam fuerit. Hęc enim non ut amicis,sed ut uictis uictores imperare solitos. Senatus eos ad tentandum uenisse ratus,in hunc modum respondit. Antiochum si Græcos in libertate esse sinat,& ab ijs quæ in Asia & Europa sunt uicissim se cōtineat, Romanos si uelit amicos habiturum esse. Hæc solum a Romanis dicta causæ adhibitæ responso. At Antiochus quam primum in Græciam descendere ,& ex inde bellum Romanis inferre statuens Hannibali Carthaginiensi animum adiecit qui ad illum his uerbis usus dicitur. Græciam quidem ex longo conflictatam bello quam facillimum opus esse credere, bella omnia cuicunque domo esse grauiora ob ingruentem famem, foris autem leuius geri. Romanos autem si Græciæ inferatur bellum, Antiocho nequaquam concessuros commeatu domestico & apparatu abundantes.

Ariarathes.
Eumenes.
Legati ab Antiocho Romā missi.
Legatorū uerba ad Romanos.

Suadere igitur ut in Italiam quamprimum transeat, ibidemque bel lum gerat,ut Romanis & quæ domi fuerint, & quæ foris debiliora æque fiant. Italiæ inquit expertus sum,& multa hominum millia in tempore illi inferre possum, Carthagine præterea amicos euocare, po pulum ad seditionem concitare licet continue inter se diffidentem, & erga Romanos parum fide se habentem, audacia præterea tumen tem ac spe cum me denuo Italiæ potiturũ esse autumet. Hæc haud ingrate ab Antiocho accepta & magni ut erat ad id bellum ducens Carthaginiensium uires statim illum ad amicos mittere suadet quod tamen Hannibal facere distulit,non enim tutum putabat scrutanti= bus omnia Romanis nec bello adhuc satis certo plurimis ad Cartha ginienses deferentibus nondum rem publicam firmi quicquam aut stabilis habente ijs ex causis quibus denuo Carthago euersa est. Ari stonem autem negociatorem e Tyro per occasionem mercaturæ ad amicos misit,eosque adhortatus est ut quam primum ipse in Italiam uenisset illi in uindictam eorum quæ passi essent excitarent urbem, quod ab Aristone factum est. Inimici uero Hannibalis intellecta Aristonis profectione tumultuari & quasi res nouas molientem iqui rere cœpere. Atis ne huiusmodi calumniam Hannibalis amici in primis paterentur,noctu clam literas ad senatum destinat ,in quibus Hannibal uniuersos senatores ad patriæ salutem bellumque cũ An tiocho una capessendum adhortari uidebatur. Hisque peractis inde enauigat. Orta luce timor qui ex Aristonis profectione Hannibalis amicos ceperat subito euanuit quasi hæc ipsa ad omnes senatores rela ta essent. Verum ciuitas uaria trepidatione agitabatur,nam cum Ro manis aduersaretur hæc minime latere arbitrabatur posse. Romano rum deinde legati alij, inter quos & Scipio ille qui Carthaginien= sibus principatum ademit in primis fuit, ad Antiochum missi quo mentem,& apparatum eius explorarent. Cum ad Picida morantẽ offendissent,in Epheso uenturum opperiebantur regem. Eo loci sæ penumero cũ Hãnibale i sermonẽ ꝓicidisse fama est. Carthaginiẽsib⁹ cum Romanis adhuc in fœdere manentibus, Antiocho nondum manifeste se hostem profitente cum quidem Hannibalem patria ef= fugisse quererentur, Romanis nihil in eum,aut reliquos ciues delin= quẽtibus. Hæc autem faciebant quo Hãnibalem cõtinua iter eos cõ uersatione atq; cõgressu regi suspectũ redderẽt,ꝙ ille utpote uir mili taris haud quaq̃ animaduertit. Rex uero cũ itelligeret,addubitare cœ pit,& an Hannibali adhiberet fidẽ uarie agitabat animo,zelo quodã ac iuidia eũ affari negligens ne futuram gloriã sibi uendicaret. Aiũt

Astus.

Legatio Romanorum ad Antiochum, Scipio.

præterea

præterea inter hos sermones nonnunquam adstantibus plurimis de re militari contendere solitos Scipionem & Hannibalem. Cumq; ab Hannibale sciscitaretur Scipio, quis præstantior dux ĩ bello sibi fuisse uideretur, Alexandrum dixisse Macedonem. Scipionem uero silẽtem Alexandro concessisse. Interrogasse deinde quẽ secundum ab Alexãdro esse diceret, cum Pyrrhum Epyrotarum regẽ nominasset quod uirtuti militari audaciam haberet, adiunctam. Non enim facile inter reges uirum tanta audacia præditum posse reperiri. Reiectũ deinde nõ sine liuore Scipionem quæsiuisse quem tertium esse crederet cum laudem illam sibi attribui putaret, Hannibalem uero eum locum sibi uendicasse his uerbis. Iuuenis dum essem adhuc inquit Iberiam bello cepi, exercitumque trans alpes secundus ipse ab Hercule ĩ Italiam duxi, nulloque ex uobis obstare auso quadringentas euerti urbes, nonnunquam circa urbem Romam certamem extuli, neq; patria mihi pecunias suppeditante, neq; exercitus. Cũ autem eum iusto amplius se iactantem audiret Scipio surridentẽ dixisse memorant. Quẽ locum tibi deligeres o Hannibal si a me non fuisses uictus? Tũ illum emulatione ei⁹ intellecta ante Alexandrum respõdisse meipsum posuissem. In hunc modum Hannibalẽ ulterius se iactare destitisse, & clam Scipioni concessisse uisum, quasi Alexandro potiorem superasset ducem. Soluto inter eos colloquio Hannibal Scipionem in contuberniũ uocauit. Cui Scipio perhumane respõdit, obsecuturũ seni Antiochum, minus iam Romanis fidentẽ sciret, eoq; modo inimicitiæ finẽ cum bellis uterq; ĩposuit. Quod neutiq̃ a Flaminio pariter seruatum est. Victo nempe ĩ posterum Antiocho fugientẽ Hannibalem & circa Bithiniam demũ errãtẽ cum ad Prusiam alia ex causa missus esset, non ob ea quæ ab Hãnibale prius pertulisset Romanis minime iubẽtibus, non enĩ illis ulterius formidabilis esse poterat deuicta Carthagine Hannibal, Prusiæ tamen ueneno confecit huiusmodi oraculo fidentem Libyssa gleba corpus teget, Hãnibalis cum ĩ Libya moriturum se speraret. Est autem Libyssus fluuius in Bithinia & cãpus subinde ab eo Libyssa dictus. Hæc ideo apponere uisum quo Scipionis magnanimitatem a Flaminij pusillanimitate distinguerem. Antiochus deinde ex Pisidis in Euphesum reuersus Rhadiorũ legatis sententiam huiusmodi protulit. Rhodios se Bizantios ac Cizicenos & alios quoscunq; circa Asiam Græcos liberos esse sinere, si sibi cum Romanis fœdus iniretur. Aeoles autem & Ionios nequaq̃ esse uelle quasi iam pridem Asiæ regibus & his quidẽ barbaris parere solitos. Romanorum igitur legati Antiocho congressi cum nihil perfecissent tãdẽ ĩfectare Romã rediere. Interĩ Aetholorũ legati ad Antiochum uenere

Melius hic q̃ Liuius.

Laus Scipionis.

Prusias rex.

Oraculum.

Q. Flãminius

 chum uenere

chum uenere, quibus Thoas præsidebat regẽ sibi ac ducẽ Antiochũ poscebant & ut in Græcã enauigaret ueluti ad rem sibi paratã hortabantur. Non enim utile esse aiebant morari exercitum ab Asia, quæ desuper esset, accedentem. Aetholorũ quoque res i maius extollentes & Macedęmonios sibi & Philippũ Macedonẽ super Lacedęmonios Romanis succencentẽ auxilio affuturũ esse. At ille uane admodum cõmotus filiũ Ayria nondũ decessisse intelligẽs, concito cursu cum decem millibus dũtaxat in Euboiam classe appulit, quã ex aduentu eius territam uniuersam sibi adiunxit. Porro Micithiõ eius pręfect⁹ Romanis circa Delũ obuius factus, est enim is locus Apollini sacer, quosdã ex his occidit, nonnullos cępit. Aminander autẽ Athamanorũ rex cum Antiocho i societatẽ belli cõuenit, hac occasione pellect⁹ ut aiunt. Cũ quidem ex Macedonibus Alexander in Megalopolitana urbe inutritus & eius politiæ primari⁹ uir obseruaretur a multis tãquam ab Alexandro Philippi filio originem duceret, filios ab se genitos quo sermoni fidem adhiberet, alterum Philippum, alterum nominauit Alexandrum, filium porro Apemam quã Aminãdro cõnubio adiunxit. Cum autem frater eius Philippus sororem ad nuptias euntem comitatus Aminandrum natura ĩbecillem omniũ rerũ inexpertum ĩtueretur, ibi manere ĩstituit, regni eius curã habiturus. Hunc igitur Philippũ Antiochus i regnum Macędonũ quasi iure quodã sibi debitũ inferre satagens Athamanas socios sumpsit ad bellum, & cum his Thebanos. Ipse Thebas profectus, & palã cõcionat⁹, uane quidẽ ad tantã rem Thebanis & Aminandro Aetholisq; cõfisus. In Thessaliã quoq; descensurus uarie agitabat animo, an statim, an transacta potius hyeme exercitum deduceret. In qua re Hannibalẽ silentem intuens primum sententiam dicere iussit. At ille Thessalis inquit haud difficile siue nunc, siue post hyemem cũ uelis inferre manus gentẽ illam iampridem laboribus affectam ad te nũc & ad Romanos si quid noui accidat facile cessuram puto. Imus quippe sine propria potentia, ĩquit Aetholis qui nos inducant cõfidẽtes, quoniã Lacedęmonij & Philippus nobiscum sentiũt, ex quibus Lacedæmonios nobiscum bellare audio cũ Athæis Philippũ tibi pręsentẽ nõ ĩtueor ĩ hoc bello maxime potentẽ, ĩ quã uelit ĩclinare partẽ. Hæc autẽ sententia mea est exercitum quam primum ex Asia educere, Aminandro aut Aetholis spẽ apponere. Cũ uero Italiã deprędari dabitur, ac domesticis circũuenti malis quæ tua sunt minus perturbare poterunt. Quinetiã de proprijs uerẽtes nusquam pedem proferre audebunt. Non idem ut pręmixi mos a nobis seruãdus est. Cęterũ necesse erit dimidiũ classis educenti maritimam Italiæ orã populare residuum ad ea quæ utilia erunt

Micithiom.

Aminander.

Alexander.

Prudens Hannibalis cõsiliũ

erunt in promptu habere. Te autem uniuerso peditatu insistentem ad eam quæ Italiæ finitima est, Greciam cōgressus, famam excitare, & si potis erit bello insurgere, Philippum omni ingenio ad ea induce re, in quam uelit portem potentem plurimum. Quod si abneget Sele ucum filium tuū per Traciam inferre bellū, quo domesticis circūuen tus malis nullius utilitatis hostibus esse possit. Hæc ab Hannibale dicta, quibus nil salubrius dici potuit. Ob inuidiam autem extima= tionis eius ac prudentiæ non solum reliqui, uerum rex ipse ne milita= ri disciplina eos antecellere uideretur Hannibal, ne ue futurorū glo ria illi merito ascribi posset in contrariam partem uertere omnia, nisi quod Polyzenides ad exercitum in Asiam missus est. At Romani cum Antiochum in Græciam mouisse, & Romanorum in Delo ne= cem, captiuitatemque sensissent bellum ultro inferre statuūt. In hūc modum Antiochi & Romanorum bellum ex suspicione iam pridē ortum tunc primum geri cœptum est, Quod ab Antiocho superioris Asiæ, plurimarumque ac maximarum nationum rege marique præ ter modicum quid imperante & in Europam descendente iam fama & apparatu ingenti formidando, cum multa rei militaris præclara opera edidisset, ob quæ magnus cognominatus esset, Romani geri existimantes diuturnius ipsis atque ingens futurum expectabant. Philippum uero Macedonem prius ab illis superatū suspectum ha= bebant. Carthaginienses quoque neutiquam sibi fœdera seruaturos putabant Hannibale cum Antiocho ad bellum conspirante. Cæte= ros uicissim iampridem subactos non minus uerebātur, ne ob Antio chi aduentum res nouas molirentur. Exercitus igitur ad omnes qui eos quiete pacificeque detinerēt ac duces, ad exercitus destināt, quos ipsi Sex secures uocant cum consules duobus securibus totidemque fascibus quēadmodum Prisci reges uterentur, sic his dimidiū dun= taxat dignitatis dimidium quoque adesset apparatus. Quemadmo= dum autem in maxima trepidatione & pro Italiæ rebus formidan= tes, cū nemo fere illis in Antiochū constans aut fidus uideretur esse, ingentē peditatū Tarentum demisere, qui assistentes cōtineret, clas= sem preterea quæ maritimā circūiret orā, tātum illis pauoris Anti ochus a principio inferre uisus. Cū autē ad imperiū parata essent om nia in Antiochū palam mouere incipiunt, ex proprijs militum uigin ti millia, ex confœderatis & socijs bis totidem numero adducētes ut in ionium aliquando mouerent arma, hyememque fere totam hoc ap paratu consumpserunt. At Atiochus in Thessalos deducto exerci= tu, cum ad locum quem ad canis capita incolæ appellant, accessis= sent ibi quondam Macedones a Romanis uictos fuisse constat re= liquias

Polyzenides.

Pricipiū belli.

Canis capita.

liquias cæsorum inhumatas adhuc splendide sepulcro iussit inferri. Sic enim & macedones sibi obnoxios ,& Philippo aduersos fore suspicatus cum milites suo ductu atque auspicio interremptos insepultos reliquisset. Hæc cum intellexisset Philippus dubius admodum, & quo se uerteret inde contemplans animo tandem Romanis hęrere instituit. Itaque Bebium imperatorem Romanum haud lōge ab eo castrametantem ad locum quendam ut accederet hortat⁹ est, sine fraude se in Antiochum paratum offerens. Bebius his perceptis collaudato eo fidere amplius cœpit. Appium igitur Claudium per macedoniam cum duobus peditum millibus in Thessaliam mittit. Appius circa tempe Antiochū cum exercitu consedisse uidens ignes ingētes excitari iubet, quo militū suorum paucitatem tegeret. Qua ex re Antiochus Bebium ac Philippum adesse ratus timore percitus obsidionem omisit hyemis occasionem præ se ferēs,& inde in Chalcidē profectus est. Hic formosæ uirgunculæ amore correptus quinquagesimum iā excedens annum cum tanta bellorū mole premeretur nuptias tamen solemni more celebrauit, exercitumque per hyemem in ocio & desidia secum habuit. Oriente demum uere in Acarnaniam profectus militum suorum ignauia perspecta cum ad omnia iutiles eos experiretur ,& nuptiarum & lasciuiæ cœpit pœnitere. Acarnaniæ uero parte suscepta, reliquis obsessis cum Romanos in Ionium pertransire fama esset, in Chalcidem denuo reuersus est. Romani sūma celeritate equitum duobus millibus, peditum uero uiginti millibus in unum comparatis cum nonnullos elephantos præterea haberent Achinio Mænio Galabrione duce ex Brundusio Apolloniam, & inde in Thessaliam mouere exercitum, urbesque obsidione statim liberant. Iñ quibus autem Macedonum præsidia posita inuenerunt expulere omnia, ac Megalopolitanū illum Philippum captiuum abduxerunt Macedonum regnum suscipere sperātem cum quo ad tria millia militum Antiochi una suscepta. Dum hæc a Manio geruntur Philippus in Athamaniam profectus omnem sibi parere compulit Aminandro in Ambrachiam fuga delato. His perceptis Antiochus cognita rei celeritate etiam uehementius trepidare cœpit, & ut insperato ac subito malo circūuentus Hannibalis consilium tum primum salubre sentire uisus alios super alios in Asiam demisit, qui Polizenidis accelerarent aduentum. Ipse copias omnes quacunque potest in unū contrahit. Coactis autem ex proprijs peditibus decē millib⁹ equitib⁹, quingentis additis insuper quibusdā sociorum copijs Thermopylas occupat, ut dum exercitum ex Asia uenientem operitur locis

Bebius.

Appius Claudius.

Galabrio.

Termopylæ.

ritur locis

ritur loci iniquitate præpeditos detineret hostes. Duplex autem semita ad Thermopylas ducit, arcta quidem & in longum producta, & huic parte ab una mare asperum & importuosum adiacet, alteri palus inuia ac profunda. Cacumina præterea duo inter ipsa montiũ abrupta, quorum unum ticiuntem alterum callidromum appellant. Habet autem locus ipse aquarum fontes calentiũ, qua ex causa Thermopylæ dictæ sunt. Murum igitur Antiochus duplicem in his edificauit machinasque supra murum statuit. Aetholos uero in sũmitatibus ipsis manere iussit, ne quis per semitas lateret accedens, per quas olim Xerses Leonidam Lacedæmonis præsidentem cum incustoditæ forent aggressus est, Aetholi igitur mille ex suis in utroque montis cacumine positis cum reliquis Heracleam obsidebant urbem. At Manius hostium apparatu cognito signũ prima luce ad pugnam edidit, ac duos ex tribunis Marcum scilicet Catonem & Lucium Valerium quem mallent per noctem montis, uerticem ascẽdere eligere imperat, Aetholosq; qua possent e monte deturbare. Ex his Lucius ab Tichiuntis semita repulsus est, Aetholorũ primis aduersum annitentibus. Cato a Callidromo insultans commotis iam hostibus in ultimam incidit uigiliam, ingensque prælium circa ipsum factum est hostibus ab summo per aspera & inuia prohibentibus ascẽsum. Et iã Manius exercitũ Antiocho aduersum & ĩ turmas rectas distributũ a fronte deducebat. Sic enim præcipue per angustias montis uoluebat agmen. Rex leuis armaturæ milites ac clypeatos ante phalangem pugnare imperat. Ipsam uero ante exercitum statuit. In dextra funditores ac sagittarios supra itinera locat. Elephantos in sinistra. Cateruam uero quæ illum assidue sequebatur uersus mare cõsidere iubet, Orta deinde pugna primum quidem leuis armaturę milites undequaque discurrentes Manium uehementer turbauere. Cæterum Philippus nunc eos opperiens nunc ultro cædẽs terga uertere coegit Macedonum phalanx per medium diuisa intra se recepit, & antecedens eos tutata est. Sarissas quoq; dẽsas ex ordine proferre cœpit. At macedones maxime qui ex Alexãdri & Philippi partib⁹ stetere, plurimis ac lõgis ãnitentes hastis, hostes terruerunt accedere uerentes, Manifeste autem ĩtuentib⁹ Aetholis ex Gallidromo fuga & uociferatio in Antiochi exercitu a disilientibus facta. Et primum quidẽ ut utrisque ignoratio rei affuit, ita ex ignorãtia tumultus aderat. Vt uero Cato illos insequens palam ex clamore factus est, & iam Antiochi castris immineret pro rege metuentes cum Romanorum prælium a longe præsentiscerent trepidare incipiunt. Se-

ipsos

Termopylæ a fontibus dictæ.

M. Cato.
L. Valerius.

ipsos enim per hyemem delicijs & ignauia labefactatos norant & irruentibus Catonis militibus cum eos nō discernerent, ob trepidationem multo plures arbitrabantur esse. & iam de exercitu summa metuentes nullo ordine ad regem confluebant quasi ab illo propulsaturi hostes. Verum romani illos insecuti in ipsum regis icidere exercitū. Quo metu alia ab Antiocho fuga turpiter fieri cœpta est Manus usque ad Scarphiam eos persecutus partim cædens, partim capiens cū a Scarphia retro uerteretur exercitū diripuit regis, ac Aetholos Romanorum castris ob eorum absentiam illatos perturbauit. Cecidere ea pugna & insecutione Romanorum prope ducenti. Antiochi uero cum ijs qui capti sunt circa decem mille oppressi. Ipse rex cū primum terga uertere cœpisset, quingentis stipatus equitibus in Elatiā nulla conuersione facta, & inde in Chalcidem atque Ephesum profectus est Eubia noua nupta comitante, hoc enim nomine eam appellabat cum nauibus fuga euasisset, nec his quidem omnibus, quasdā eni ex ipsis commeatum ferentes Romanorum classiarius aggress⁹ euertit, Romani qui in urbe aderant percepta uictoria cum celerrime cōmodissimeque adepta uideretur, sacrificijs templa collustrant ex tremenda Antiochi æstimatione iam primam experti uictoriam. Et ut Philippo belli socio pares gratias referrent filium eius Demetriū obsidem apud eos patri remiserun. Hæc tum in urbe agitabantur. Manius interim Phocenses & Chalcidas & quoscunque alios Antiocho fauentes deprectao ueniam exemit metu. Aetholiam uero Philippus circumibat, urbesque obsidebat. Hic Democritum Aetholorum ducem ac sese occultantem Manius capit, qui castra iuxta Tyberim se aliquando positurum e Flaminio fuerat comminatus. Cæterum Manius cum percaliopolis montem quem coruū appellant iter ageret, altissimum admodum & transitu difficilem potissimum exercitui præda & spolijs onusto, & cui ex præruptis esset cōmeandum, multi enim ex altissimis rupibus incendentes, cum impedimentis simul & armis præcipites ad ima corruerant, facile ab Aetholis deleri potuisset, nisi quod ab illis nō cōspectus est, & legatis Romam missis quo pacem impetrarent nullo in loco exeruere agmen. Interea Antiochus summa celeritate a satrapis qui desuper incollunt exercitu ad mare conuocato naues præparabat. Classis autē ducem Polyzenidē Rhodiū patria pulsum instituerat iterūq; in Cherronesum delat⁹ urbes obsidebat, Sextum & Abydum occuparat, per quæ ab Romanis exercitus in Asiam esset traducendus. Lysimachiam uero urbem quasi belli horreum quoddam constituerat, arma, frumenti magnam uim

Conflictus exercitus Antiochi.

Democritus dux Aetholorum.

Polyzenides.

gnam uim

gnam uim in eum cumularat ratus peditum nauiumque multitudi-
ne opprimere Romanos. Interea Romani Manio qui succederet ad
exercitus curam Lucium Scipionem eligentes consulem ea tẽpesta-
te, uerum rei militaris non admodum gnarum, Publium Scipionem
eius fratrem a quo Carthaginiẽses superati sunt, & Aphricani cogno
men in primis habitum consilij participem illi statuere. Erant quip-
pe Scipiones fere omnes eo apparatu. Liuius uero cur Italiæ cura cõ
missa fuerat Attili successor ad classem electus est, qui statim pro-
prijs nauibus in Italiam delatus sumptis a Carthaginiensibus & so-
cijs alijs quam plurimis ad Pireã accessit. Ibi accepto ab Attilio ex
ercitu una & octuoginta armatis nauibus sequente Eumene cũ quin
quaginta ex proprijs, quarum dimidia pars armata fuerat ad Phoci
dam olim Antiocho parentem, tunc percepta illius clade Roma-
nis obsequentem recta ferebatur. Cum nauigationi non nihil isequẽ
tis lucis addidisset Polyzenides regiæ classis præfectus cum ducen
tis leuibus nauibus illis occurrit, qua ex causa nauigationis cursũ su
bito antecapit, Romanis adhuc ad pugnam imparatis duas quoque
Carthaginiensium naues præcedentes conspicatus tribus ex suis pro
pere emissis ambas sed inanes capit Carthaginiensibus ui depulsis
in mari. Liuius interĩ ira concitus primus ad tres illas militari naui
dirigit cursum. Quæ cum ab hostilibus sola sperneretur manicas
iniecere ferreas. Connexis itaque in unum nauibus prelium ut in ter
ra fieri cœptum. Sed cum audacia præcellerent Romani naues in
gressi illas tenuere, ac unica naui duas adducẽtes ad suos rediere. Et
hoc quidem naualis pugnæ præludiũ quoddam fuisse uisum est. Cũ
autem classis in unum conuenisset Romani promptitudine, & uiri
bus longe superabat. Verum ob nauium suarum grauitatem hostes
assequi nequaquam poterant, leuibus antefugientes ratibus, quoad
Ephesum usque fuga peruenerunt, Romani uero in Chium delati
sunt. Hoc in loco naues Rhodie septem & uigiti numero belli sociæ
Romanis accesserunt. Antiochus percepta nauium fuga Hanniba-
lem præmittit in Syriam, qui aliam ex Phonicia & Cilicia præpara
ret classem, quem deinde redeuntem Rhodij in Pamphilya agressi
nõnullis nauibus edẽptis reliquas ip si assidẽtes fuga ꝓhibebãt. P. au
tem Scipio in Aetholiam delatus una cũ Lucio cõsule assũpto Ma
nij exercitu urbiũ quæ in Aetholia erant obsidiões nulla fere opera
dissoluit. Deꝑcantib⁹ demũ Aetholis ut legatos Romã mittere lice
ret, facile cõcessit, Deĩde ut in Anthiochũ moueret pri⁹ ꝗ frater ab
ĩpio discederet, per Macedoniã ac Thraciã ĩ Hellespõtũ iter facere ĩ
stituit difficile admodũ atq; asperũ ni Philipp⁹ macedo iter illi aperi
ret uenientẽq;

Obsidetur Hã nibal.

ret uenientemque ſuſciperet,& a longe fluminum tranſitus cõmeatũ que pararet,His ex rebus Scipiones reſiduo illũ tributo liberauerãt. Senatu in ſententiam adducto ſi Philippum ad agenda promptum inueniſſent. Ad Pruſiam quoque Bithyniorum regem dimiſere legatos,qui dicerent omnes quibus imperãt Romani qui opem illis atq; auxilia attuliſſent principatum adauxiſſe, Philippo nempe Macedoni quem antea bello ſuperaſſent regnum conceſſiſſe. Filium praeterea obſidem apud nos datum ultro abſoluimus,tributi debitum remiſimus. Quibus laetatus Pruſias cum Romanis in Antiochum bellare inſtituit. Liuius Claſſis praefectus in ipſo Scipionum tranſitu naues collocarat. Pauſimachum Rhodium una cum Rhodijs nauibus & exercitus ſui parte in Aetholia reliquerat, pluribus ipſe in Heleſpontum pertranſiuerat imperatorem illuc uenturum recepturus,& iam Sextum & Retium ſibi aſciuerat. Abydum cunctantẽ obſidebant. Pauſimachus recedente Liuio plurima ſuorum experimenta meditatus uarias erexit machinas. Vaſa praeterea ferrea ignẽ deferentia telis longis annexiuit,ut ignem mari geſtarent,quo proprias naues tueri,hoſtibus autem appropinquantibus facile obeſſe poſſent. Haec animaduertẽs Polycenides regiae claſſis pręfect⁹ Rhodiẽſis patria cum certis ex cauſis urbe exul eſſet haud longe caſtrametatus Antiochi claſſem in eius poteſtatem poſiturum ſe pollicitus eſt,ſi de reditu eius curam habiturum ſe promitteret. Ille hominem inſidijs aptiſſimum & aſtutum reformidans diligentiore adhuc cuſtodia uti nitebatur. Recepta deinde Polycaenidis epiſtola, quam de huiuſmodi proditione propria manu ſibi ſcripſerat,cum ab epheſo claſſem ſolure,copiaſque in Sitologiam deducere uelle diceret Pauſimachus profectionem eius intuens ſatis arbitratus epiſtolam propria manu ſcriptam,haud facile eum miſſurum qui ſimulatione uti uellet fide adhibita cuſtodias diſſoluit,& in Sitologiam ipſe quoque ex ſuis mittit. Polycenides fiducia illius animaduerſa ſubito exercitum contrahit & Nicandrum piratam cum paucis in Samum praemiſit, qui a tergo Pauſimachum inuaderet. Ipſe noctem circa mediã claſſẽ mouet,& matutina uigilia adhuc quieſcentẽ occupat. Ille repentino malo circũuentus milites derelictis nauib⁹ a terra hoſtes arcere imperat. Inſurgẽte uero Nicardo a tergo ratus terrã uiciſſi ereptã eſſe, cũ non eos dũtaxat quos intueretur uerũ multo plures,per noctẽ adeſſe crederet,turbatis omnib⁹ iterum ad naues ſuos reuocat,primuſque praelium ingreſſus primus egregie pugnando cecidit, caeteri partim capti, partim interfecti ſunt. E nauibus uero ſeptem quae ignem afferebant,nemine ob periculum propius illis adire cõfidente in fugam

Liuius claſſis praefectus.

Nicãder pirata

in fugam abeunt, reliquas numero .xx. Polycenides uinculis iniectas in Ephesum adducit. Eius uictoriæ fama & Phocis iterum & Samos & Cymæ ad Anthiochum rediere. Veritus igitur Liuius pro ijs nauibus quas i Aetholia reliquerat, magna celeritate ad eas rediJt, unaque cum eo Eumenes. Tum Rhodij alias denuo uiginti naues Romanis præstiterunt, modicoque interiecto spacio magna illos lætitia affecerunt. Itaque ad Ephesum i pugnam prompti classem adducebant. Occurrēte illis nemine dimidium classis in alto longe in cōspectu statuunt, reliquisque in hostili terra constitutis, urbem obsidere pergunt, quoad Nicander e mediterraneis egressus commeatum sustulit, nauesque insequi cœpit. Tum illi in Samū denuo reuersi sūt & naualis prefecture tempus interim Liuio elapsum est. Ea tempestate Seleucus Antiochi Eumenis regionem depopulabatur, & Pergamo assistens uiros ad urbem conuocabat. Qua ex causa Eumenes ad Aeliam regni sui caput subito euadit. Iuit et una cum eo Lucius Aemilius Regulus qui Liuio ad curam classis successerat. Venere preterea & ab Achiuis Eumeni auxilio pedites mille, equites cētum electi, quorum Diophanes prætor, qui cum e mœnibus Seleucios ludentes & uino madidos intueretur, contemptis illis, Pergamenis imperat, ut una cum eo in hostes ruerent. Non audientibus illis pedites mille quos habuit, & equites centum in armis ponit, & sub ipsis muris intrepide cum illis constitit, hostibus procul eos aspicientibus, & quanquam numero longe inferiores, non tamen manum conserere ausis. Ille uero prandentibus adhuc cum clamore accurrēs, perturbauit omnes, custodiasque discedere coegit, & cum nonnulli ad arma concurrerent, aut frenarēt equos, aut fugientes īsequerentur difficulter ue ascenderent, nec tamen consistere auderent, uictoria potitus est, Pergamenis desuper e muris proclamantibus, nec tamē egredi confisis. Interfectis igitur quoscūque licuit, ueluti repētina insecutione captiuos uiros, equosque celerrime auferens reuersus est. In sequenti quoque die Acheos ad murum statuit. Pergamenis uero iterum exire trepidantibus, Seleucus plurimis stipatus equitibus, ac propior illi factus in pugnam prouocabat. Verum ille ne tum quidem prodire uoluit, iuxta murum sese continens, cæterum occasionem expectabat. Cum autem Seleucus usque in meridiē prestans deffessis iam equis reuerti cuperet, Diophanes postremos eorum aggressus tumultu, ac cæde permiscens omnia quoad potuit iterum sub ipsis muris rediit. Et hunc morem continue cum pabulatum lignatūque graderentur milites obseruans, hostesque perturbans & infestans Seleucum tandem a Pergamo coegit abscedere, & a reliqua Eumenis re

L. Aemili? Regulus.

Myonesium. Naualis pugnę descriptio. Eudorus.

gione dimouit. Polycænides interim, ac Romani apud Myonesium ingenti classe conuenere. Polycænides nauibus nonaginta armatis. Lucius uero Romanæ classis præfectus tribus & octaginta, quarum quinque &.xx. Rhodiorum fuere. Earum præfectus Eudorus, qui in sinistro cornu locatus, cum ex aduersa parte Polycęnidem multum Romanos præeuntem intueretur, ueritus ne eos circunueniret celerrime aduectus, utpote qui nauibus citis, & remorum ui adactis mari solitis uteretur, naues ignem ferentes primum Polycænidi aduersas statuit undique splendida luce micantes, quas ille ob ignem aggredi non ausus, sed circunquaque adnauigans declinare, & maris fluctibus aspergere cœpit. Ligna quoque proras excedentia percutere quo ad Rhodia nauis in Sidoniam inuecta cum uehementiore impetu usa esset anchora ab Sidonia excussa est, & in Rhodiam infixa ambęque inuicem connexe, ita ut insidentes commorantibus ueluti in terra ratibus simul depugnarent. Prodeuntibus uero ab utraque parte quamplurimis quo suis auxilium afferent contentio inter utrosque splendida orta est. Hac ex re destitutis Antiochi nauibus, quæ in medio steterant Romanorum naues superueniũt, & homines adhuc periculi ignaros circundare pergunt, quod cum animaduertissent illi fugam statim capessunt. Ex Antiochi classe una de trigita naues deletę sunt quarum tres & decem cum uiris captæ Romanorum duæ dumtaxat periere. Polycęnides abducta Rhodia naui in Ephesum delatus est. Hunc exitum naualis pugna circa Myonesium habuisse dicitur nondum re ab Antiocho percepta qui Cherronesum, ac Lysimachiam diligentissime munierat magnum, ut erat, opus existimans cõtra Romanos si quando alium in Thraciam exercitum inferrent, difficile ipsis, ac pene inuium inter futurum Philippus concessisset. Cæterum Antiochus ut erat inter alia leuis admodum subitusque ad mutationes cum cladem apud Myonesium habitam intellexisset, collapsus animo, ac rat⁹ quippiam sibi diuinum aduersari, idque præter omnem euenire rationem, ut Romani superiores in mari essent, in quo se longe pręcellere putabat, Hannibale in Pamphylia obsesso, Philippo Romanis expeditum iter adhibente, quem æquius erat illis aduersari, a quibus mala plura pertulisset longe amplius commotus est quasi fortuna cogitatus suos euertente, quemadmodum in occurrentibus erumnis solet euenire. Itaque nulla implente ratione Cherronesum dereliquit antequam in conspectum uenisset hostis, neque quantum frumenti ea in ciuitate cumulauerat alio trasferens, neq; arma pecunias, machinas, uel igne saltẽ absumẽs uerũ itegra omnia tãti monẽti relinquens hostibus. Lysimachijs subide ueluti ex obsidione fugiẽtibus cum eiulatu

Contentio.

Antiochi classis superatur

cum eiulatu & gemitu ſequentibus,ac pueris uniuerſa hæc deſpiciens ſola claſſe circa Abydũ hoſtes arcere meditatus,& reliquam belli ſpẽ in hoc uno dumtaxat ſtatuens,neque nauigationis rationem habens, ob deorum iram ad mediterranea delatus eſt,ut hoſtes præueniret acceleràs cum nullam ĩ nauigando cuſtodiam adhibuiſſet. Tum uero Scipiones diſceſſu regis intellecto,Lyſimachiam curſu capiunt,& in Cherroneſo theſaurum armaque adepti ſunt.Helleſpõtum porro cuſtodia uacuum audientes,magna celeritate regem prȩuenerũt nondũ eos in Sardis acceſſiſſe cogitantes.Quibus ex rebus conterritus Antiochus,& errata omnia in fortunam referens Heraclidem Bizantiũ ad Scipiones miſit qui bellum quoquo pacto diſſolueret. Smyrnã & Alexandriam quæ ſupra Granicum eſt Romanis liqueret, & Lapſa cum quarum cauſa bellum cœptum fuerat,Impẽſarum quoque dimidium eius belli ſoluturum ſe promitteret,cui etiã mãdatum fuerat ſi opus foret Ionias,& Aeolicas urbes quotquot idem bello recepiſſet reſtituere Romanis,uel ſi quid aliud Scipiones poſcerent,Hæc in publico Heraclidem effari impoſitum.Priuatim uero. P. Scipioni ab Antiocho pecunias & oblationes afferebat. Filijs prȩterea liberationẽ quẽ ex Demetriade in Chalcidẽ adnauigantẽ Antiochus in Hellada cœperat pollicebatur. Erat is puer Scipio qui deĩde Carthaginẽ cœpit & euertit,& ſecund⁹ a Scipione Aphricanus cognominat⁹ eſt Pauli filius.q Macedoniam Perſeo eripuit Scipionis genere ex filia nepos,adoptione filius.Ambo igitur Scipiones ĩ hunc modum reſpõdere.Si quidẽ Antiochus pacem cuperet nõ ſolum Ioniæ & Aeolię urbium poſſeſſionem,ſed ab omnibus citra Taurum montẽ ultro excederet.Porro belli impenſam ob ipſum factam uniuerſam ſolueret. Separatim deinde Publius Heraclidi dixit. Nempe ſi Antiochus Cherroneſum obtinens hæc proponeret perlibenter, Romanos eius prȩces admiſſuros crederem,forte etiam ſi Helleſpontum claſſe, cuſtodiret.Nunc autem cum tranſierint Romani,& in tuto locati ſint, & frenum,ut dicitur impoſuerint equo,ipſum quoque aſcenderit nullam ex huiuſmodi uerbis pacem ſuſcepturos puto.Se autem gratias regi agere quod pacem elegat & maiores reddere,filium ultro accipiens uelle pares illi referre ac conſulere,ut quæ ſibi proponũtur admitteret antequam maiorum ſubiret onerum difficultates. Hæc effatus publius in Aeliam ualitudine correptus abſceſſit. Conſiliarium fratri Gneum Domitium reliquit. Antiochus uero quemadmodum & Philippus Macedo ſatis arbitratus nihil tributorum amplius ex bello ſibi auferri poſſe. In Thiatirum campum haud longe ab hoſtibus copias eduxit. Filium autem Scipioni in Aeliam mittit.

Lyſimachia a Romanis capitur.

Antiochi legatio ad Ccipiones.

Scipionum reſponſio.

Ille adducentibus consulere cœpit, ne quo ad rediret ipse Antiochus bellum caperet. Qua ex re cõfisus ille circa Sipylum mõtem castra posuit murum castris circumducens, & fluuium Phrygium in obiectũ statuens hostibus ne inuitus pugnare cogeretur. Domitius belli euentum suo auspicio decerni cupiens fluuium ingenti audacia traiecit, & per uiginti stadia ab Antiocho distans uallum iacit. Per quatuor igitur dies ex quo quisque iuxta eorum castra exercitum protulerat nemo bellum attigit. Quinto die Domitius militibus denuo in ordinem eductis ardue progressus est. Non educente Antiocho copias proximior illi castra ponit. Vnica quoque die iterposita audientibus hostibus per præconem annunciat in sequenti se cum Antiocho etiam nolente habiturum bellum. Qua ex re conturbatus ille consilium immutat. Cumque sub muris consistere aut strenue ab ipsis pugnare posset, quoad. P. adesset turpe ducẽs cũ multo plurib⁹ detractare pugnã, acies educit. Eduxere autem ambo circa ultimã uigiliam instante adhuc nocte. Ordines uero ab utroque eorum in hunc modum distributi sunt. Leuum cornu decem millia ex Romanis strenue armatis iuxta fluuium ipsum tenuere. Post hos totidem Itali milites in tres diuisi turmas ab utraque parte inferius. Supra Italos uero Eumenis exercitus cõstitutus, & Aechinorum scutigeri circa tres mille. Ita leuum institutum Romanorum cornu. In dextro equites erãt Romanorum Italorum scilicet & Eumenis non plures quã tres mille. Omnibus autem leuis armaturæ milites & sagittarij plurimi ĩmixti erãt. Circa Domitium ipsum equitum cohortes tres. In hunc modum ad triginta militum millia fuisse constat. Dextro Domitius præsidebat. In medio consules constitit. Sinistrum Eumeni datum. Elephãtos uero quos ex Libya susceperat cum nullam ex ipsis utilitatem in bello adesse crederet, ob eorũ paucitatem exilitatemq; corporũ ut Libycorum est natio, quorum minores maiorum reformidãt intuitum, in ultimis posuit. Sic Romani instituere acies. Antiocho septuaginta militum millia affuisse fama est, quorum potissima pars phalanx, ex Macedonibus sex &.x. millibus numero fuit a Philippo primũ deinde ab Alexandro in ordinem posita. Statuit autem eos in medio diuidens, ac supra mille & ducentos in.x. partes distribuit, & horum uniuscuiusque partes aderant in fronte quinquaginta uiri, in ultima duo & .xxx. in lateribus ab utraque parte duo &.xx. Erat autem muro assimilis phalangis forma, elephantorum ad instar turrium. Eo modo peditatus ab Antiocho institutus. Equites ab utraque parte ab illo dispositi Galathæ loricis splendidi, & Macedonum agima. Sunt autem equites electi, & ob hoc agima appellantur. Hæc

Mons Sypil⁹, eius meminit Homerus.

Ordo Romani exercitus.

Nota elephantorum dissimlitudinem.

Hæc ab utraque phalangis parte ex æquo distributa. Post eos deinde cornua tenebant. In dextera leuis armaturæ quidem & argenteis clypeis ornati equites & subsagittarij in equis ducenti. In sinistra Galatharum gens tectosagitrocimi, & Lystobij, Cappadocesque nonnulli, quos Ariarathes miserat, & aduene alij noti militabant. Loricati deinde equi super his alia ex parte, & ea quam socialem uocant manum leuiter armatam. Hæc Antiochi exercitus forma fuit. Verum is in equitatu spem magnam apponere uisus quem plurimum in fronte locauerat. Phalangem uero densam in arctum contraxit, ut in bello rudis qua potissimum ueluti exercita uti oportuit. Sagittariorum uero, ac funditorum infinita pene multitudo illi aderat. Lanceatorum præterea & scutigerulorum ex Phrygia, & Lycia, item ex Pamphylia & Pisidæ Tralienses & Cilices in Cretensium morem exornati. Sagittarij equestres ultra hos alij Dacæ, & Mysij & Clymi, & Arabes, qui camelis citis insidentes, sagittis emin⁹ utũtur, cominus autem gladijs bellant acriter, quos longos & strictitiores deferentes falcatis curribus belli principio medio in spacio solent decertare. Hi in fronte dispositi, quibus mandatum fuerat, ut post fugam iterum pugnam capesserent. Horum aspectus fere duorum fuit exercituum, unius pugnare incipientis, alterius in acie & campo consistentis. Vterque uero ad terrorem admirabili instructus multitudine & apparatu. Constitit autem in dextera cum equitibus Antiochus ipse, in altera Seleucus eius filius. Phalangi Philipp⁹ elephantorum princeps præsidebat, propugnatoribus Mendis & Cæusis. Lucæ tenebris & nebulis obducta aspectus omnis apparatus uideri desijt & sagittarum iactus haud aperte emitti poterat aere obscuro & humido. Quod animaduertens Eumenes alios quidem cõtempsit omnes. Curuum autem imperium in ordinem dispositorum ne obesset extimuit. Omnes igitur funditores & iaculatores, leuisque armaturæ milites in unum cõgregans anteposuit curribus, ut ad eos discurrentes assessorum loco uulnerarent equos. Quppe illis in iugo depugnantibus reliquum totius currus, ut inutile spernitur, plurimumq; ex ordine ipso perturbatur ipsis falces suas euitantibus, quod & tũc fieri contigit. Vulneratis nempe turmatim equis, & currus inequos deferentibus, primi cameli qui turribus proximi aderant trepidare incipiunt, & subinde loricati conturbantur equi, qui ex armorum pondere haud facile occurrentes falces euitabant. Tumultus itaque immensus exoritur, multiplexque turbatio. Quæ potissimum ab ijs initium assumens totius campi medium iuasit cum suspitio diligentiã omnẽ superaret, quemadmodum longo interualo & densa multitudine, ac

Arabes nota

Pugnæ principium.

Cõfusio exercitus.

multiplici uoce confusoque pauore etiam ijs qui patientibus proximi aderant industria nulla suppeditaret, & maiorum suspitionem unusquisque sibi fingeret. Eumenes cum ad uotum rem sibi primo impetu successisse uidit, & spacij medium quantum cameli cutrusque tenerent equis destitutum esse, quoscumque Romanorum, Italorũ que penes se habuit aduersus Galathas Cappadocesque deduxit, turmamque aliam peregrinorum cum clamore adhortatus est, ut in homines belli ignaros, & a propugnatoribus nudatos armis ruerent, quod ab illis factum est. Ex insultu igitur ab his impetuose edito non solum hi in fugam uertuntur, uerum equites illis adiuncti, & armati pridem territi a curribus cessere e loco & eos potissimum, quos ob grauitatem fugere oportuit cum se uertere nequirent consequuntur & cædunt. Et hæc circa leuum phalanges Macedonum. In dextro uero Antiochus ubi locatus constitit Romanorum ordines infrigens diu fugientes insecutus est. At Macedonum phalanx utpote cum equitibus in arcto constituta & quadrangula ipsis a se dimotis utraq; ex parte leuis armaturæ milites qui in fronte eius depugnabant seipsam diuidens in se recepit, interiusque concludit. Domitio autẽ plurimis equitibus, ac uelitibus facillime illam ueluti lapidum congeriem quandã ex omni parte discurrente, cũ nec emittere tam immẽsam turbam nec explicare posset difficulter admodum ferebat onus, ita ut augerentur ipsi, cum nihil amplius experientiæ in hostes ederent. sed ubique hostilibus uulneribus obijcerentur. Itaque sarissas ex phalangis quadrangulo densas exerentes Romanos lacessebant, & formã quandam exilientium prę se ferentes nequaquam prodibant. Pedites utpote armis onusti, hostes in equis intuentes maxime ne robur ordinis exoluerent aciem seruabant, nec Romani illis appropinquare, aut ad manus accedere ausi, uirorum in bello experientiam, multitudinem, & in primis desperationem formidabant, hastas dumtaxat & sagittas a longe iaciebant, quo nihil damnosius ueluti plurimis in arcto consistentibus. Non enim quemadmodum tela declinarent, aut occurrentibus cederent habebant. Quamobrem cum diu multumq; sustinuissent ex necessitate uertũtur, & retrocedẽtes minis utebantur tam constanti uultu, ut Romani uererẽtur. Nec enim propius adhuc illis accedere audebant, sed circumcurrentes eos uulnerabant quoad elephantis metu teritis in ipsa phalange, nec assessoribus aures præbentibus ordo fugæ dissipatus, & Domitius phalange potitus est, qui mox exercitum præueniens Antiochi custodias e loco depulit. Antiochus cum Romanos diu persecutus esset ea ex parte qua aduersus eos steterat nullo equite, ac ne pedite quidẽ auxilium ipsis

Attende formam phalãgis, qua etiam ætate nostra utuntur Suetij

um ipsis afferente, non enim accesserat Domitius nil opus esse existimans, ob fluminis propinquitatem usque ad Romanorum castra peruenit. Occurrente autem illi tribuno cum electioribus cui castrorum custodia commissa fuerat ulterius progredi desijt, & qui fugiebant immixti alijs ac ipsum exhortantes auertebant. Regrediebatur itaque ueluti ex uictoria lætus & insolens, nihil eorũ quæ alia in parte gesta erant intelligens. Interim Attalus Eumenis frater plurimis stipatus equitibus regi occurrit. Quibus superbe iuectus Antiochus interfectis nonnullis cursu defertur assistentibus circa ipsum adhuc multis paucis derelictis. Vt uero cladem inspexit campumque omnem hominum, equorum & elephantorum passim iacentium refertũ cadaueribus, cognita exercitus sui strage irreuocabili fuga delapsus est, circaque mediam noctẽ in Sardis peruenit, inde ad Celenas quam Apamiam uocant pertransiuit. Ibi filium una e bello aufugisse intelligit. Sequenti die ex Celenis in Syriam proficiscitur pręfectos in Celenis linquens, qui fugientes exciperent, in unumque redigerent. Pro inducijs uero habendis oratores ad consulem misit. Ille autem domesticos sepeliri iussit, hostes spolijs exui, captiuos præterea simul uniri. Romanorum itaque ciuium equites quatuor et uiginti, pedites trecẽtos ab Antiocho cęsos iuenerũt. Eumeis equites septẽ & decẽ dũtaxat cecidisse. Ex Antiochi uero parte cũ captiuis cica quiquaginta millia oppressa fuisse, nõ eni facile ob multitudinẽ ãnumerari poterant. Elephantorum porro plurimi interfecti, quinque & decem capti fuere. Quod cum in tam celebri uictoria & pene ultra rationem omnẽ parta accidisse putaretur. Non enim æqum uidebatur pauciores multo pluribus aliena in patria tantum ualuisse, potissimũ Mocedonum phalange depugnante atque assistente, quæ & uirtute & robore longe præstaret, & insuperabilis quodammodo ac tremenda uideretur esse. Antiochi familiares atque amici & proteruiam illius in Romanos, & a pricipio inexperientiam, stulticiamque accusabant qui Cerronesum, ac Lysimachiam tot armis & apparatibus munitam e manu proiecisset, ac prius quam in aciẽ prodisset hostis Hellesponti custodiam ultro neglexisset, nec adhuc Romanis per ui transire sperantibus. Querebantur præterea nouissimam illius insipientiam quod optimam exercitus sui partem in tam angusto positam inutilem sibi reddidisset, spemque omnem in multitudine cõfusa prius posuisset ad bellum, quã i ijs qui et experientia & tẽpore, belli opera callerent, & quorũ in tam multis animi audacia, ac fiducia præcelleret. Hæc de Antiocho ab illis ferebanť. Romanis uero animi elati sunt, ut

Antiochi fuga.

Macedonum phalanx

Qurelæ amicorum Antiochi.

ſunt,ut nihil ulterius illis difficile, diȷ́s ac uirtute iuuantibus uide=
ri poſſet. Hoc enim uel maxime eos ad felicitatis gloriam exexit,cũ
adeo numero inferiores ueluti ab incurſu,ac prima pugna exteris in
locis tantam regiȷ́ apparatus multitudinem, cui & mercenariorum
militum uirtus, ac Macedonum fama ierat, regis præterea ipſius pro
pe immenſum obtinens imperium, ex quo magnus uocabatur, una
die ſuperaſſent. Plurimus tamen illis in ore Antiochus ille magnꝰ
uerſabatur. Hæc igitur Romani inter ſe referentes gloriabantur.
At conſul ex quo Publius ab Aelia ualitudine liberatus ad eum ue=
nit Antiochi ligatis reſponſum dare inſtituit. Illi nempe ſcire poſtu
labant quid antiochus agens Romanis ſocius, atque amicus eſſe poſ
ſet. Quibus publius ita reſpondit. Cauſas ſibi ipſi ob ambitio=
nem & cupiditatem attuliſſe Antiochum ob hæc quæ in præſenti &
prius peregiſſet. Qui cum principatum magnum obtineret nihil pro
hibentibus Romanis Ptolemæo eis affini, ac Romanorum ſocio Sy
riam abſtuliſſet inferiorem, & in Europam ad ſe nihil pertinẽtem ex=
ercitum inducens Thraciam euertiſſet Cerroneſum muniuiſſet. Ly
ſimachiam præterea erexiſſe urbem. Deinde in Grætiam tranſgreſ
ſus Græcos in ſeruitutem redegiſſet prius a Romanis libertati tra=
ditos quouſque ad Thermopylas pugna ſuperatus eſſet, neque tamen
fuga elapſum a cupiditate hac habendi deſiuiſſe, ſed mari ſæpenu=
ro deuictum Romanis nundum tranſgreſſis Helleſpontum indu
cias petiȷ́ſſe, deinde ob ſuſpicionem quæ ſibi proponebantur deſpe=
xiſſe, exercitumque denuo ingentem immenſo apparatu induxiſſe
Romanis, ut bello contenderet cum melioribus uires experiri auſus
quoad extrema clade eſſet ſuperatus. Nobis autem inquit æquius
fortaſſe foret maiore adhuc illum mulcta condemnare, qui nobis to
tiens iſurgere conatus eſt. Sed nec felicitatem noſtram deturpabimꝰ,
nec aliorum clades adaugebimus. Dabimus quæcũque antea illi pro
poſuimus modica quædam adiȷ́cientes quæ & nobis utilia fore exi=
ſtimamus, nec illi i ſecuritatem a futurũ iutilia. Diſcedere ipſum ab
Europa omni & Aſia quæ circa Taurum montem ſunt, & iȷ́s qui
apponentur terminis tradere quoſcunq; habet elephantos & naues,
quas imperabimus peinceps elephantos non tenere, naues quas
illi concedemus ſolum poſſidere, tradere inſuper uiginti obſides
quos prætor ſcripſerit, pecunias porro ad belli impenſam ob ipſum
geſti talenta ſcilicet Euboica ſtatim quidem quingenta expo=
nere. Dum uero hæc fœdera ſenatus approbarit, duo millia &
quingenta, annis duodecim ſubinde ſequentibus decem millia,
& quingenta

Publius fratris conſiliarius reſpõdet legatis Antiochi.

Placabilitatẽ nota Scipiõis.

& quinquaginta, quæ per partes singulis Romam deferantur annis. Tradere præterea nobis captiuos & transfugas omnes cum uolum⁹. Eumeni uero quæcunque residua ab Attalo eius patre per fœdus debet restituere. Hæc Antiocho sine fraude exhibenti pacem amicitiamque pollicemur cum senatus iusserit. Huiusmodi a Scipione prolata legati admiserunt, & statim quidem pecuniarum partem & uiginti obsides exhibuerunt, inter quos et Antiochus iunior fuit Antiochi filius, quem Romam Scipiones cum legatis misere. Senatus his perceptis fœdera nonnulla addidit & perscripsit, quæ a Scipione dicta cõfirmarent, & pro imperfectis quædã adderent, et breuia alia comprehenderunt. Videmus quippe dixere Antiochi principatus duo esse promõtoria Calycadinum uidelicet & Sarpidonium, ultra hos in bello Antiochum nauibus uehi nequaquam uolumus naues cataphractas duas et decem dũtaxat a pricipio habere quibus in subditos bello utatur bellantem uero pluribus uti posse, neminem ex Romanis apud eum peregrinum esse, neque transfugas ex ipsis penes se recipere obsides infra triennium mutare posse Antiochi filio excepto. Hæc a senatu conscripta, & in tabulis æneis ad Capitoliũ affixa sunt, ubi et alia fœdera apponi solita. Antigrapha uero Manio Vlisoni exercitum a Scipione suscepturo Senatus misit, a quo iusiurandũ cum Antiochi legatis circa Apamiam Phrigiæ præstitum, quod ab Antiocho uicissim Thermo tribuno ad ipsum præmittente firmatũ est. Hic igitur belli finis cum Antiocho magno Romanis fuit, uisũque est ad hæc usque processisse ob Scipionis filij gratiam ab Antiocho habitam. Qua ex causa nonnulli Scipionem cum domum rediisset calumnijs aggressi sunt. Inter quos & tribuni duo fuere qui Scipionem peculatus & proditionis accusarent. Verum ille despecta accusatorum improbitate cum in iudiciũ uenisset eamet die, qua Carthaginem subegerat sacrificium præmisit in Capitolium. Ipse ad iudices profectus gestu uenusto, nec ut obnoxij solent miserando & abiecto omnes in stuporem eius beniuolentiamque conuertit, quasi bonitate confisus, ac uirtute, cætera haud multi faceret. Deinde loqui orsus accusationis uerbum nullum fecit, uitæ autem eius studia & exercitationes omnes rettulit, quotiens pro patria bellum gessisset, & quemadmodum bellare solitis, quotiens deinde uictoriam adeptus esset, ita ut audientibus iucũditas quædam ob magnitudinem gestarum rerum facile occurreret. Cum uero altius progressus esset a primordio belli, quod cum Carthaginiensibus olim gesserat sermone in longum producto & multitudine ad audiendum intenta sic inquit. Quoniã hac ipsa die hæc oĩa deuici & Carthaginẽ uobis subegi ciues,

Antiochus iunior obses dat.

Astutiã attẽde Romanam.

Belli finis.

Attẽde magnanimũ uirum.

ciues prius nobis formidandam ad Capitolium sacra factur⁹ accedo quod & a uobis pariter quibus patriæ amor inest mecum reor esse faciendum. His dictis nihil iam de accusatione sollicitus uersus Capitolium gressus mouit, quem ingens multitudo plurimique iudicium uotiua acclamatione secuti, etiam sacrificanti una consenserunt. Accusatores ob hæc consilij inopes ulterius accusationem prosequi non ausi ueluti imperfectam, fauorem quoque populi uerebātur uitæ ipsius modestiam accusatione & calumnijs potiorem intuentes. Scipio uero huiusmodi calūniam gestis suis indignam aduersatus Aristide mihi sapientior uisus est fuisse, cum peculatus & ipse reus diceretur, & socrate in ijs quæ ab accusatoribus obijciebantur nullum in simili indignitate facientes uerbum uel ea etiam loquente quæ Plato meminit. Magnificentius & illud Epaminunde dixerim, qui Bœtijs præfectus una cum Pelopida militaribus functus est officijs. Permiscuere autē eos Thebani exercitum utrique dantes, ut archadibus & Messenijs aduersus Laconas depugnantibus offerrent opem. Cū autē ea quæ mente agitabant nōdum executi essent in iudicium eos uocauere. Hi uero belli curam ne successoribus quidem ut mos fuit ĩfra sextum mensem præstitere, uerum tādiu morati sunt, quoad Lacedæmoniorum præsidia expulere ex oppidis, & Archadum illis imposuerunt Epaminunda milites ad hæc compellēte, eosque ab omni mulcta quæ propterea inferretur defensurum pollicente. Cum autem in patriam reuersi essent accusatores unumquamque persecuti morti damnauere. Sic enim ex lege præscriptum erat, ut qui ui alterius principatum gereret morte mulctaretur. Qua ex causa amici eius in fugam uersi, eiulatu multisq; uerbis culpam in Epaminundā referentes eos sic instruxisse, ut dicerent, & dicentibus adesse testem fatebantur. Tum ille morti condennatus confiteor inquit me inique gessisse principatum, & quos absoluistis a me coactos esse, nec propterea uitam ob scelus deprecor. Hoc solum a uobis peto, ut pro ijs quæ a me gesta sunt sepulchro uelitis inscribere. Hic est, inquit, qui circa Leuciam uictoriam adeptus, & patriam hostes non ferentem ne quis peregrinus Laconicum pilon habeat supra. Spartam ipsam deduxit, hic patriæ iniquitate ob eius utilitatem extinctus est. Hæc effatus e tribunali descendit, uolentibusque eum abducere corpus obtulit. Verum iudices sermonis inuidia commoti cum responsum eius admirarentur, uiri quoque auctoritatem erubescerent sortes assumere non ausi e iudicio abiere. Hæc ut cuique gratius fuerit iudicare licet. Manius uero qui Scipioni in imperio successerat regionem ab Antiocho ereptam præsens ipse suscepit, & Galathas qui cū Antiocho pugnauerant

Aristides. Socrates.

Laus Epaminūdæ. Pelopidas.

Verba uiri fortis & prudētis.

uerant latrociniis deditos, & ad Mysium Olympum fugientes ipse non sine iugi labore supergressus montem, e fuga reuocauit, interfe-fectosque præcipitauit e rupe, qui tamen ob multitudinem annume-rari nequiuere. Captiuorum ad quadragita millia ob eo habita quo rum arma cōbussit igne. Corpora, cum tantam turbam īter bella edu cere haud quāquam posset, cæteris barbaris finitimis uendidit. Ipse inter tectosagos & proemos in insidias delapsus demum aufugit. Re uersus inde ad eos, qui morabantur adhuc & ob multitudiuem immo ti consistebant leuis armaturæ milites aduersum misit, & ipse circū-equitās iaculari iussit, neque in unum confertos, neque finitimos ho-stibus. Nullo autem telo in irritum cadente ob hostium turbam ad octo millia occidit, reliquos usque ad Halym fluuium insecutus est. Ariarathi autem Capadocum regi, qui propugnatores Antiocho mi serat uerenti admodum, & ut ducenta talenta susciperet oranti regio-nem reliquit intactam. Ipse in Hellespontum reuersus est cum ingē-ti gaza pecuniis prope innumerabilibus præda grauissima, & exerci-tu pondere onusto. Quæ uero hactenus, nulla ratione ab eo facta exi stimantur, nam æstatis temporibus, nauigationem distulit, & pondus earum, quas ferebat, rerum, haud multifaciens neque sollicitus labore & industria exercitui iter aperire, non ad bellum intento, sed domū spoliis redire properanti per Thraciam prouectus est, iter longum & angustum & difficile ad superandum caloris tempore, neque in Ma-cedoniam ad Philippum mittere curauit, ut illi occurreret quo tute progredi posset, neque exercitum in partes multas diuidere, ut facili us incederet, & necessaria paratiora haberet, neque uasa deferentes in ordines rectos ponere, ut se inuicem tueri possent, uerum omnem in longitudinem immensā exercitū deduxit, & īpedimenta in mediū statuit, ita ut neque p̄cedentes illis opē afferre possent, neq; subsequē-tes ob longitudinem simul & itineris difficultatem. Qua ex re undi que ex transuerso insurgentibus Thracibus plurima pars prædæ sub stracta est, publicæ quoque pecuniæ & ipsius exercitus arreptæ hosti-bus, ipse cum cæteris in Mecedonia seruatus est. Quo in loco maxi-me ītueri licuit, quātum ad Scipiones p̄mitens profuerit Philippus, & quantum uicissim peccarit Antiochus, qui Cherronesum reliquis set. Manius ex macedonia in Thessaliā ueniens ex Thessalia in Epi rum, inde ad Brundusium transgressus est, ac reliquum exercitus ad propria dimittens Romam accessit. Rhodii & Eumenes Pergami rex quod bello in Antiochum una concēsissent, animis elati Romā legatos suos dimisere. Senat⁹ Rodiis Lycios, Caresq; cōcessit, quos paulopost ab ipsis abstulit, quasi Perseo potius regi, quam ipsis in Perseum

Tectosagi & p̄emi.

Halys fluuius.

Manij reddit⁹.

Rhodij.

Eumenes rex.

Perſeum depugnantibus promptos ,ac fauentes. Eumeni quæcũque reliqua ab Antiocho ademerant exceptis Græcis, qui in ipſis erant perſtitere. Horum uero quicũque Attalo Eumenis patri tributa perſoluiſſent. Eumeni quoque prębere uoluere. Qui Antiocho prius penderant tributo liberarunt, ac ſuis legibus uti permiſerunt. In hũc modum Romani quæ bello cœperant, partiti ſunt. Magno deinde Antiocho exempto rebus humanis, Seleucus eius filius hæres inſtitutus eſt, qui fratrem Antiochum obſidem apud Romanos, tradito eius loco Demetrio filio liberauit. Is cum in patriam reuerteretur, & iam Athenis propinquus eſſet Seleucus ex inſidijs Heliodorum porro regnum ſuſcipere conantẽ Eumenes & Attalus ui pepulere, Antiocho in regem ſubſtituto, cui uiro blandiebantur maxime. Ex non nullis quippe offenſionibus iam Romanos ſuſpectos habere cœperant. In hunc modum Antiochus Antiochi magni filius Syrię principatum adeptus eſt, quod nomen apud Syrios iampridem inſigne fuerat, quod arrepto ab exteris regno, ipſe indigena rex habitus eſt. Firmata itaque cum Eumene beneuolentia, atque amicitia. Siriæ & quæ circum incolunt gentibus imperio præfuit. Satrapem in Babilonia Timarchum habens, ad exigendos autem reditus Heraclidem germanos inuicem, qui ambo antea exoleti illius fuerant. Exercitũ quoque in Attraxem Armeniorum regem duxit, quo pacto exceſſit e uita Antiochum nouem iam habentem annos relinquens filium, quem ob patris uirtutem Syrij Eupatrum cognominauerunt. Hunc puerum Lyſias aluit. Senatus cum Antiochi ſtirpem ad minimum redactam, & breui interituram uideret, lætatus eſt. Demetrium autem Seleuci filium Antiochi illius præclari nepotem filiorum magni Antiochi puero illi conſobrinum & Romæ obſidem cum annũ tertium ſupra uigeſimum agens in regnum demitti poſceret quaſi utilius futurum populo Romano nequaquam conceſſit, haud utile arbitratus iuuenem iam ætate adultũ pueri loco Syriæ præeſſe regno. Intelligens deinde elephantorum gregem & naues plures iſs, quæ Antiocho ex pace conceſſerant in Syria aſſeruari legatos miſit qui elephantos interfici, naues igne abſumi iuberent. Miſerandũ itaque ſpectaculum præbuit beſtiarum interitus iam manu aſſuetarum, & quæ raræ apud omnes erant, tum ignis claſſi iniectus. Quo ſpectaculo commotus quidam in Laodicia urbe Leptinus. Gn. Octauium legatorum principem deprehenſum intra Gymnaſium occidit, quem deinde Lyſias ſepulcro dedit. Demetrius igitur iterum ſenatum ingreſſus, ex ſeruitute dũtaxat liberari poſtulabat cum Antiochi loco obſes datus eſſet, Antiochus autem intrijſſet. Cum uero id conſequi non poſſet

Fratris pietas Antioch⁹ iunior obſes liberatur.

Atrax rex.

Leptinus.

non posset clanculum enauigauit,& Syrijs pergrate eum suscipienti bus imperio præfuit,Lysiam pariter,ac puerum necauit. Heraclidem quoque e Babylone expulit. Timarchum uero illi aduersantem tādē peremit,plurima alioquin in Babylonios nequiter agentem. Quibus ex rebus imperātibus Babylonijs Soter ab illis appellatus est. Adeptus igitur imperium Demetrius decem millium aureorum coronā ꝙ obses apud Romanos fuisset gratis illis misit, unaque Leptinum destinauit,qui Octauium iteremerat. Illi suscepta corona Leptinum recusarunt iam inde crimen in Syrios ad tempus obseruantes. Demetrius ex Cappadocum regno Ariarathe depulso Olophernem mille talentis eius loco induxit fratrem Ariarathi habitum, Cæterum Romanis Ariarathem & Olophernem ueluti fratres inuicem regnum administrare placuit. Decedentibus igitur his & Ariobarzane haud multo post sub Mithridate ponti rege deuicto Mithridaticum bellū subinde & in alios fieri cœptum maximum quidem & multiforme, & quod a plurimis nationibus per quadraginta fere annos gestum est in quibus multi Syrijs principes ex regio genere uerum tempore per breues extitere, multæ præterea defectiones reditus ī regna facti sunt. Parthi ab his deficientes in Seleucidarum regnum Mesopotamiam sibi uendicarunt, quæ Seleucidis parere assueuerat. Et rex Armenię Tigranes,quod nationes quasdam finitimas proprijs utentes regibus sibi subegisset rex regum existimatus est. Seleucidas præterea parere recusantes bello deuicit. Non aduersante etiam Antiocho Eusebij Tigranes Syriæ ultra Euphratem potitus est, omniumque Syriæ nationum usque in Aegyptum tenuit & Ciliciam. Nam & hæc Seleucidis olim parauerat. Megadatem quendam per quatuordecim fere ānos ī uniuersam pretorem statuens. Lucullo deīde īperatore Romano Mithridatem,qui ad Tigranem confugerat bello persequentem Megadates cum exercitu opem allaturus illi occurrit. Quo tempore Antiochus Eusebij in Syriam delatus Syrijs sponte obsequentibus regnum cæpit. Lucullus deinde cum Tigrane primum congressus & Parthis per eum prouincijs explens patrio tamen regno nō priuauit. Pompeius deinde cum Mithridatem Lucullo abstulisset Tigrani Armeniam habere concessit. Antiochum e Syriorum regno expulit cum nihil is in Romanos deliquisset, hac re, ut arbitror, commotus quoniam facile erat exercitum plurimum habenti principatum in ermem tollere. Verbo autem quod Seleucidas sub Tigrane deuictos Syrijs magis præesse quam Romanos, haud æquum arbitrabatur qui Tigranem superassent. In hunc modum Romani Ciliciæ & Syrię quæ in mediterraneis colitur & inferior appellatur, ac

demetrij donū

Ariobarzanes
Bellum mithridaticum.

Tigranes Armeniæ rex.
Rex regum

Lucullus.

Phœnicis,& Palestinæ,& omnis præterea Syriæ quocumque nomine nuncupetur ab Euphrate usque in Aegyptum bello præfuere. Vnico Iudæorum genere aduersante Pompeius cum exercitu profectus regem eorum Aristobolum Romam misit. Hierosolymam urbem magnã,& pręcæteris sanctiorem apud eos uicit,quam olim Ptolemæus primus Aegypti rex euertit,& Vespasianus iterum restitutã diripuit,& Hadrianus ætate mea subuertit,qua ex causa Iudeis tributa corporum, reliqua eorum substantia grauiora sunt. Estque Syrijs,& Cilicibus anniuersarius cuilibet possessionis cuiusque impositus. Pompeius uero nationibus quæ Seleucidis parere assueuerant, nonnulli reges proprios imposuit,ac dynastas quemadmodum Galathis in alia quatuor dynastas attribuit, eorumque tetrarchias confirmauit, ut aduersum Mithridatem auxilio essent, quæ non multo post Augusto imperante ad Romanos concessere per partes. Syriæ præterea Scaurum,qui cum eo in prælijs questuram gesserat Pompeius præsidere iussit. Senatus Marcũ Philippum pro Scauro, Marcellinum uero Lentululum pro Philippo prætores ambos esse uoluit Cæterum in utroque tempus elapsum est dum Arabes finitimis aduersos repellunt. Hac de causa prætores subinde creati sunt qui nomine præ cæteris in urbe pollerent, ut ex ordine belli exercitusque quemadmodum consules haberent potestatem. Horum primus Gabinius cum exercitu missus,qui bellum gereret. Mithridates Parthorum rex principatu eiectus ab Herode fratre ex Arabia ad Parthos se contulerat. Ptolemęus uero undecimus Aegypti rex & ipse regno pariter expulsus multis pecunijs hortatus est, ut a Parthis in alexandrinos se conuerteret. Et quidem Ptolemęum Gabinius in regnum restituit illato Alexandrinis bello. Sed is Romanorum consilio damnatus aufugit, quod absque Senatus decreto Aegyptũ inuasisset bello apud eos nefasto ex Sibyllinis monitis pro Gabinio mihi uisus est Syrię Crassus pręfuisse, quo pugnante ingens clades accepta est. Lucio deinde Bibulo post Crassum Syriam tenente Parthi in eum mouere bellum. Saxa porro post Bibulum regnante usque ad Ioniam Parthi peruenere, Romanis inter se dissidentibus ciuili bello. Sed de his latius in Parthorum libro referemus. In hoc autem qui Syrius inscribitur quemadmodum Syriam adepti sunt Romani & in hunc in quo nunc est gradum statuerunt abunde diximus. Non incongruum tamen uidetur cum de Syria scribamus ad Macedones transire, qui ante Romanos illi præfuere. Alexander nempe Syrijs supra Persas imperitasse

Cilicum & Syriorum possessionibus anniuersarius ĩpositus

tasse dicitur & omnium rex inquantum progressus extulisse. Alexandro demum intereunte usque ad sobolem eius modicum quid omnino qua nondum edita Macedones Philippi desiderio Arideum Alexandri fratrem eorum regem statuere quamquem haud admodum prudentem habitum quem Aridei loco Philippum appellarunt. Opperientibus interim illis Alexandri sobolem, nam uxorem eius grauidam seruabant, amici prouincias inter se partiti sunt Perdica illis sub Philippo diuidente. Non multo deinde cum decessissent reges Satrape eorum loco creati sunt. Syriorum autem primus Satrapes Laumedum Mitylenæus instituitur. Ex Perdica & Antipatro post Perdicam regibus cunctis præsidente. Ptolemæus Aegypti Satrapes in Laumedontem classe deuectus multis pollicitationibus ut Syriam sibi traderet hortatus est quasi igressum Aegypti quendam ac propugnaculum in Cyprum asserens quod cũ aspernaretur ille ui eum cœpit. Laumedum interfectis ijs a quibus seruabatur Alcetam profugit in Cariam, Sicque aliquandiu Syriæ Ptolemæus præfuit, & præsidia urbibus imponens in Aegyptum enauigauit. Antigonus uero Phrygiæ & Lyciæ ac Pamphiliæ satrapes, & custos totius Asiæ institutus ab Antipatro cum in Europam transmearet. Eumenem Cappadociæ satrapem & Macedonum hostem a se iudicatum obsedit. Ille fuga elapsus mediam sibi uendicauit. demum ab Antigono interceptus neci deditur. Antigonus cum in patriam rediret a Seleuco Babyloniorum satrape splendide susceptus est. Increpante deinde quendam ex ducibus Seleuco neque id Antigono præsenti referante iratus rerum ac pecuniarum rationes ab eo petijt. Ille cum debilior existeret ad Ptolemæum in Aegyptum abijt. Antiogonus post Seleuci fugam Blitõra quendam Mesopotamiæ ducem e principatu expulit quod Seleucum abeuntem esset eo mitatus. Babyloniam uero ac, Mesopotamiam aliasque ex Medis supra Hellespontum nationes sibi subdidit Decedente autem Antipatro a cæteris satrapis inuideri cœpit, quod tãtum regni tantumque terræ solus possideret. Seleuco igitur in primis suadente Ptolemæus ac Lysimacus Thraciæ satrapes, & Cassander Antipatri pro patre agens in unum conuenerunt. premissisque ad Antigonum legatis regiones, ac pecunias per eum habitas Macedonibus qui e regnis decidissent partiri poposcerunt. Irridente eos Antigono bellum in commune statuerunt. Ille ex aduerso paratis copijs quæcunque præsidia in Syria relicta erant ab Ptolemæo expulit. Phœniceam deide ac Syriam, quæ inferior dicitur Ptolemæo

Perdica.
Satraparũ origo.
Laumedum.
Ptolemęus
Bellum in Antigonum paratur.

adhuc parentes sibi asciuit. Profectus subinde ad Cilicias portas Demetrium filium uix annum secundum & uigesimum agentem cum exercitu reliquit in Gaza aduersus Ptolemęi motus ī Aegyptum, quem Ptolemęus iuxta Gazam ingenti pręlio uicit. Demetrius ad patrem rediјt. Ptolemæus Seleucum in Babyloniam ut principatum susciperet emisit, pedites porro mille, equites trecētos illi dedit, cum quibus licet paucissimis Seleucus cæteris suscipientibus Babyloniam prompte inuasit, & principatum haud multo post in īmensum extulit. Antigonus interim Ptolemæo succensebat, demum nauali pugna circa Cyprum euicit Demetrio filio una militante. Qua uictoria tam illustri adepta exercitus ambos reges appelauit, Antigonum scilicet ac Demetrium. Intereuntibus interim regibus Arideo Philippo & Olympiade cum Alexandrini stirpe proprij exercitus Ptolemæum regem nominarūt cum post acceptam cladem haud minus tamen ijs possideret qui uictores habebantur. Illis autem e conuerso eadem opinio aderat, quos statim reliqui imitati sunt, omnesque e satrapis reges euaserunt. In hunc modum Seleucus Babyloniæ præfuit, Mediæ præterea imperauit, Nicatoremque prælio deuicit, ex ijs qui ab Antigono in Mediam satrapes relicti fuerant. Plura quoque bella cum Macedonibus gessit ac barbaris, uerum duo imprimis maxima cum Macedonibus ipsis egit, ultimum cum Lysimacho Thracū rege, Primum uero cum Antigono iuxta Hipseum Phrygiæ eodem ducente atq; pugnante cum octagesimum ætatis annū attigisset. Postremo Antigono ī bello concidente quicunq; reges una cū Seleuco ī Antigonū cōuenerāt eius regna iter se partiti sunt. Ex igitur tēpestate Seleucus omnis circa Euphratē Syriæ quę mari īminet, Phrygiæ quoq; super mediterranea regnum sortitus est, nationibus quoque finitimis continue īminens, cum eas ad se suadendo attrahere potens esset & cogere Mesopotamiæ, Armenię, ac Cappadociæ quæ Seleucis appellatur, Persis deniq; ac Parthis, Bactrianis & Arabū populis prefuit. Epirū īsuper Gordianos Aracosios, & Hyrcanos sibi subdidit, aliasque adiacentes usque ad Indum tenuit nationes, quæ olim ab Alexādro uictę fuerant ita ut Asiæ fines post Alexandrū hic maxime putetur attigisse. A Phrigia quippe usq; ad Indū fluuiū desuper omnia Seleuco parebāt. Indū præterea trāsgressus cū Androcoto Indorum rege tamdiu pugnauit quoad ipsum in amicitiam affinitatēq; pellexit. Et hęc quidem ante Antigoni obitum, partī uero post ab illo gesta. Ferunt cum sub rege militaret adhuc & ī Persiam euntem sequeretur in Didymea oraculum huiusmodi obtigisse. Cum enim de reditu suo in Macedoniam percontaretur responsum fuisse

Vincitur Ptolemęus, Antigonus & Demetrius ab exercitu reges appellati. Fit rex Ptolemęus a suis.

fuisse Europam haud quęras, Asiæ tibi tutior ora est,& in Macedonia paternum larem inspirante nemine ingentem emisisse flammam matrem quoque eius per somnum existimatam esse quem annulum ipsa reperisset Seleuco gestandum tradere. Regnaturum quippe illũ ijs in locis in quibus decidisset annulus. Postmodum cum ancoram sculptam ferro iuenisset dedisse filio. Seleucum autem iuxta Euphratem eum amisisse. Dicitur præterea cum in Babyloniam post hæc proficisceretur, ad lapidem quendam offendisse, quo euulso ancora statim apparuisse. Tumultu subinde inter natos orto quasi detentionis indicium id prę se ferret Ptolemæum Lagi ad eos mittentem prædixisse firmitatis ancoram non detentionis esse indicium. Seleuco uero ob hæc cum regno potiretur ancoræ sculpturam pro annulo affuisse. Superstite adhuc Alexandro ac ituente aliud Seleuco signum de principatu eius apparuisse memorant Alexandro quippe ex Sidone in Babyloniam reuertente & per ipsas Babyloniæ paludes cum Euphrates syriam terram inundaret nauigante incumbens subito uent⁹ diadema e capite eius abstulit, nolitansque in arundine non longe a quodam uetusti regis tumulo deposuit, quod regiæ necis signum in primis fuit nautã uero adnatantem diadema capiti imposuisse ferũt, & Alexandro parum ab humiditate attulisse, eius rei pręmium a rege argenti talentum accepisse. Auguribus autem illum interfici iubentibus nonnullos Alexandro idem suasisse, alios aduersatos esse. Fuisse etiam qui prętermissis his non nautam uerum Seleucum ad regis diadema adnatasse dicerent & capiti imposuisse quo purum afferrent & hęc signa in fine ambobus accidisse. Alexandrum quippe in Babyloniam finisse uitam, Seleucum Alexandri imperij plurimum pręter cęteros eius successores tenuisse. Hęc de Seleuco ab auguribus antedicta fuisse legimus. Discedente demum Alexandro dux socialis & equestris agminis istituitur, Quod & Ephestion quondam sub Alexandro, & post Ephestionem Perdicas rexerat. De hinc Babylonię satrapes, & rex demum pro Satrape effectus cum in pręlijs felissime pugnaret Nicator cognominatus est, Mihi autem probabilius uidetur, Nicatorem interfecisse, uel quod corpore ingenti fuerit ac robusto, silueštremque taurum in Alexandri sacrificio olim elapsum e uiculis sese opponens manibus tenuerit ambabus, quod in statuis cõspicitur, quibus cornua desuper adiecta sunt. Vrbes autem condidit ad imperij eius magnitudinem sex & decem Antiochias i memoriam paterni nominis. In honorem uero matris quinq; Laodicias, nomen in sui nominis Seleucias, quatuor i mulierum suarum commemoratione

Ptolemęus Lagi.

Pronostícũ de Seleuco itidem

urbes, tres Apamias, & Stratoniciam unã, quarũ ætate nostra illustriores adhuc extant Seleucia quæ in maris littore sita est, & quæ supra Tigrim fluuium condita, Laodicæ i Phœnicia, & sub Libano mõte Antiochia, Syriæ quoq; Apamia, Alias pręterea a Græcia aut Macedonia aut ab operibus quibusdam suis nominauit, aut ad Alexãdri regis laudẽ nomen indidit. Ob hoc in Syria & ijs qui supra ipsam incolunt barbaris multa Græcorum multa quoque Macedonum oppidorum insunt nomina, Berria, Edessa, Perinthus, Maronia, Callipolis, Achaia, Bella, Oropus, Aphipolis, Arethusa, Astacus Thegea, Chalcis, Larissa, Erec, & Apollonia. Inter Parthos autẽ, Sotira, Calliopi, Charis, Hecatomplis, Achaia. In India præterea. Alexandropolis In Scythia, Alexandrescheta. Et ob uictoriarum suarum famã ac memoriam, Niciphoriõ i Mesopotamia, & Nicopolis ĩ Armenia, quę Cappadociæ maxime cõfinis est. Fama est cũ Seleucias urbes cõderet eam quæ mari ĩminet cælo tactam esse, & ob id furgur, deũ incolis ab eo traditum, solitosq; choreas ducere fulgur hymnis præcinẽtes Ad eam uero quæ supra Tigrim colitur, magi a Seleuco acciti, qui diem, & ex die horã qua fundamenta urbis iaceret eligerent cũ illã ueluti iugum ipsis ĩponi formidarẽt, horam emẽtiti sunt. Interea Seleucus horæ ĩtentus in tabernaculo cõsiderat. Exercitus ad officiũ parat⁹ quoad rex mãdasset expectabat. Statim uero incũbente fatali hora a nullo moniti cum præceptum sibi putarent esse milites ultro ad opus aduolant, nec cohibentibus tubarum strepitu cesserunt, eoque modo urbem conditam esse ferunt. Seleuco uero id grauiter ferente & magos denuo de fortuna urbis consulẽte ĩ hunc modum ueniam deprecatos respondisse. Fatalẽ quidem sortem o rex siue malã neq; hominis, neque urbis fas est præmutare. Quedam enim urbium quemadmodum & hominum sors est. Hanc diututniorẽ fore dijs uisum est, quæ ab hac hora qua cœpta est sumpsit initiũ. Quippe dum urbem ut propugnaculum in nos futuram formidamus, quod fatale fuit aperuim⁹ quod ideo felicius habendum est simulantibus magis, te autem ignorante. Diuinitas profecto quedam felicitatem istam militibus ostendit tuis, quod in teipso hoc modo intellige ne nos simulare amplius credas, Tu enim rex cum exercitu tuo quiete degens opperiendi cæteris preceptũ dederas, At ij, qui ĩ periculis, laborib⁹ cõtinue mãdatis tuis paruere, neq; expectare neq; ordines seruare potuere, nec turmatĩ uerum ĩpetu quodã exciti neglectis ducibus mandatum sibi credidere, & mãdatum quidem fuerat, & ueluti non prohibẽte deinceps paruerunt. Quis igitur in hominibus rex deo potentior censendus est? qui

mentis

Nomina gręcarum urbium inter barbaros.

Opinio magnorum de fato.

mētis suæ compos extitit,& condendæ urbis nostrę loco dux ipse affuit,succensēs nobis,finitimæque stirpi nostræ, Vbi nam nostra quibunt consistere fortioribus undique nobis insurgentibus? Hec igitur ciuitas feliciter a te condita indies adaugebitur,in longumque manebit æuum. Nobis autem qui rerum nostrarum caritate ducti erga te deliquimus propitius mentem firma. Hæc deprecantibus magis lætatus rex sponte ueniam illis tribuit. Huiusmodi de Seleucia urbe percepimus. Seleucus uero Antiochum filium superstes adhuc omnis quæ desuper est regionis,eius loco regem esse uoluit. Et quāquā id magnificum ac regale existimari queat magnificentius tamen ac sapiētius quiddam adolescentis amor & ad amorem eius insignis moderatio uidetur attulisse Stratonicem quippe Seleuci uxorem Antiochi ipsius nouercam & iam puerum Seleuco enixam misere adolescens deperibat, uerum passionis impudentiam abhorrēs non facinus aggredi non palā cuique facere audebat, tantum morbo indulgens ultro mortem appetebat,neque Erasistratus medicus inter pręcipuos aulæ a Seleuco habitus ualetudinis huius causam scrutari poterat quoad corpus eius omni ex parte sincerum intuens animæ profecto egretudinem illam esse arbitratus est,cuius amantis & īfirme passionibus laboraret corpus. Tristitiā nēpe & īdignationē accogitationes alias a prudentibus plærumque simulari, amorē uero intus tegi cōsueuisse,nihil horū tamen Antiocho sibi ꝓfitente satis rat⁹ in secreto deprehendi posse propius assedit & corporis ipsius mutationes quemadmodum ad quosque ingrediens se haberet diligentius obseruare cœpit. Quod cum alijs ad eum accedentib⁹ segnem torpidūq; pari modo esse cerneret Stratonice uero assidente ut eum iuiseret, mēte ex rubore cōscientiaque confusa uehementius turbari tacitumque persistere,corpus præterea quāquam inuito eo reuiuiscere admodū, ac uiuacius effici, excedente ea considere ac debilitari ad Seleucum profectus filium eius insanabili morbo correptum esse rettulit. Cum tristari & exclamare cœpisset rex, Passio hæc īquit Erasistratus amor est,& mulieris quidem amor,uerum quam consequi haud potis est. Admirante admodum Seleuco si quem ipse ob adolescentis huiusmodi coniugiū præcibus,ꝑ ecunia,aut donis, deniq; totius regni sui pollicitatione flectere nequiret q uniuersæ Asię īperitaret, ac sup̄sti te rege qui morbo laboraret daturum se pro salute eius quod quisque uellet promittere, & solum quæ mulier hæc esset eflagitante. Erasistratus meam inquit, uxorem deperit. Tum Seleucus quid ergo inquit tu tam bonus & nobis adeo beneuolentia affectus & caritate, uirute uero & sapientia paucis sedens iuuenem

Iocundā lege historiam.

erasistratus medicus

Astutus medicus.

uenem florentem ætate & regno debitum, amici præterea & regis filium in infelicitate prudentem & morbum adeo celantem ut mortẽ libens oppetat nobis non seruabis? uerum Antiochũ si despicies, despicies & inuicẽ Seleucũ. At ille regi aduersatus incõuincibilẽ sermonẽ protulit. An tu ĩquit quãquam eius parens si uxorem tuam cuperet Antiochus illam ultro daturus es? Hic Seleucus reges omnes ac deos per sancte deierans sponte se ac læte daturum obtulit boniq; parentis beneuolentiæ exemplum cunctis exhibiturum erga filium adeo prudentem continentemque passionis & huius mali prorsus indignum, aliaque his similia ædiferens tristari ac lamentari ni illi infelici medicam afferret opem. Ille cum regis mentem non simulatam quidem, uerum ad rem promptam certãque discerneret passionem omnem filij detegit, & quemadmodum id deprehendisset enunciat. Seleucus gaudio elatus unicum opus sibi superesse arbitratus est, quo pacto id filio persuadendum esset, quo pacto & uxori. Cum uoti tandem sui compos esset coacto in unum exercitu, qui forte id præsenserat quæcunque ab eo gesta essent edisserit. Deinde de principatu loqui orsus Alexandri successorẽ in longum proferre quam maxime opus esse ostendit. Se uero senio confectũ aut quaquã tanto imperio sufficere. Disposuit itaque inquit ipsius magnitudinem sine uestra in futurum cura diuidere & partem carissimis meis tradere. Aequi eritis ad hæc peragenda mihi omnes, qui ad tantum prĩcipatus ac potentiæ post Alexandrum regẽ sub me euecti estis. Amantissimi itaque mihi & regno digni uisi sunt, filius iam ætate adultus & uxor, filij nempe ab his in flore constitutis statim oriẽtur, statim regni nostri aderunt custodes. Coniugam eos ad inuicem uobis inspectantibus, & reges gentium quę desuper ĩcollunt ambos statuam, nec uobis potius Psarum mores aliarum ue nationũm quam quæ omnibus cõmunis est imponam legem iustum semper id esse uobis quod reges statuent. Sic ille effatus est. Exercitus uero tanquam regem ab Alexandro maximum & parentem optimum sũmis laudibus cœpit conclamare. Seleucus autem hæc ipsa Stratonicæ & filio imperans connubio adiunxit, solutosque ad se in regnum dimisit. Opus profecto memorabile & lõge fortius is quę in hostes gessit meditatus. Satrapię quidem sub illo fuerant duæ & septuaginta tantum ille imperij tenuit, quarum maiorem filio partem tradidit. Ipse a mari duntaxat usq; ad Euphratem regnum sibi statuit. Nouissimo demum bello circa Phrygiam quæ supra Hellespontum est cum Lysimacho depugnãs Lysimachum acie cadentem uicit. Inde Hellespontum trãsgressus, & in Lysimachiã ascẽdẽs a Ptolemæo Ceranno cognomine qui eũ sequebatur

Seleuci oratio.

Seleuci regnũ ingens.

ſequebatur occiſus eſt. Fuit autẽ Ceraunus ex Ptholemæo Sortita & Euridice Antipatri filia genitus, quem Aegipti regno excedentẽ ob timorem patris quod iuniori filio regnum dare decreuiſſet Seleucus filij in morem ea calamitate ſuſceperat enutrieratque qui ſe illi interfectorem ſubornauit. In hunc modum igitur Seleucus perijt cũ tres ſupra ſeptuaginta uixiſſet annos, duobus & quadraginta regno præfuiſſet. Nõ iniuria itaque in eũ uerſus ille accomodari uiſus. Europam haud queras, Aſiæ tibi tutior ora. Lyſimachia quidem Europæ pars eſt, ac tum primum ab Alexandri exercitu tranſitus in Europam factus. Ferunt & de eius obitu nonnunquam referente eo huiſmodi uerſus peruulgatos eſſe. Argos effugiens fatali in tẽpore ꝑges. Argos cũ fueris tũc ſortẽ mortis obibis. Eſt enim argos Peloponnenſium, & agros Amphilochium Argos quoque in Horeſtia, a qua Argeadæ Macedones dicti, & quę in Ionio a Diomede errante putatur condita, & ſi qua alibi terra, Argos dicta eſt ab illo diligenter quęſita & animaduerſa., Aſcendente autem eo in Lyſimachiam ab Helleſponto ara quædam magna & illuſtris in conſpectu aderat. Dum igitur ĩtelligit aut Argonautas eam cõdidiſſe in Colchum nauigantes aut Achiuos ad Ilion caſtra mouentes & ob id aram ab incolis corrupto uocabulo Argos dici, aut propter atridarum patrã. Hæc igitur dum intelligit a Ptholemæo atergo inſtante occiditur Corpus eius Philetrus Pergami præfect⁹ combuſſit igni cum illud a Ceraunio pecunia ingenti redemiſſet, reliquias uero Antiocho filio miſit Ille in Seleucia quæ mari imminet ſepulchro condidit. Templum præterea exædificauit, quod Niceterium deinceps appellatum eſt. Seleucum audio cum Alexandri ſcutifer adhuc eſſet per longum tempus equitandi pedes aſtitiſſe, Cumque ex labore deficeret apprehenſa equi cauſa inſequi perſeueraſſe, Caſu uero extremam aciem regij teli frontem eius perſtrinxiſſe, Statimque cruore effuſo Alexandrũ cũ tænia careret, diademate pro prio obligaſſe uulnus, diadema ex cruore fœdatum eſſe. Ob hæc Ariſtandrum uatem inſpecto eo prædixiſſe ferunt, regem illum futurum quidem, uerum cũ maximo labore regnaturum. Sic ille per quadraginta regnauit annos computatis ijs quibus ſatrapes habitus eſt. Cæterum iugi labore ut ſuptuagenarius adhuc bellum gereret, & depugnans extinctus ſit.

Cum Lyſimachus interfectus eſſet corpus humi ſtratum canis domeſticus plurimum contendens atque decertans ab auibus feriſque illæſum præſtitit, quoad Phorax quidam Pharſalicus inuentum humi condidit. Nonnulli tradunt Alexandrum Lyſimachi filium qui ad Seleucũ olim fugerat patrem ueritus quod Agathoclẽ alterum

De morte Lyſimachi nota Thorax Pharſalicus.

alterum eius filium interemerat deducente cane iam tabidū corpus offendisse, ossaque in Lysimachiam condidisse eorum templo quod Lysimachum appellabatur. Hunc igitur finē ambo reges sortiti sūt cum uterque fortissimo & excellenti corpore esset praeditus, & hic quidem ad septuagesimum uixisset ānum, alter uero tres amplius at tigisset, & quisque eorum in bello manu propria ad extremum usque pugnasset spiritum. Defuncto deinde Seleuco qui deinceps ab illo Syriae regnum susceperunt hi fere habentur Antiochus primus, qui nouercam fertur dilexisse, & Sotheris cognomen habuit, Galathas ex Europa in Asiam transgressos expulit. Secundus Antiochus alter ex huius & nouercae coniugio genitus, cui etiam dei cognomen affuit a Milesijs primum indutum, quod Timarcum eorum tyrānum expulisset, uerum hunc uxor pharmaco necauit. Duas quippe habuit Laodicē scilicet et Berenicem. Ob zelum igitur & nuptias Philadelphi filiae a Laodice occiditur, & cum eo Berenice ac eius infans, quā ut ulcisceretur Ptholemaeus Laodicē interficit, & Syriā deducto exercitu Babiloniam inuasit, & ex ea tempestate Parthi tū primum ab ipsis defecere ueluti iam perturbato Seleucidarum regno. Post An

Seleucus callinicus.

tiochum cognomine deum filius eius Seleucus ex Laodice genitus regnum accepit Callinicus cognominatus. Seleuco autem ipsi filij duo affuere aetate adulti. Seleuc⁹ scilicet et Antiocho Seleucus cū ua

Seleucus.

letudie min⁹ ꝓspera uteref, nec exercitui admodū grat⁹ esset ab amicis cōsulto ꝑ pharmacū sublatus est cū duobus tantū regnasset ānis. Antiochus uero is est q magnus dicebatur de quo a pricipio retulim⁹ Cum Romanis bellum gessisse, annisque septem & tringta tenuisse regnum, de cuius etiam filijs abunde scriptum est a nobis Seleuco scilicet & Antiocho, qui ambo reges extiterūt, Seleucus annis duodecim exiliter tamen & infirme regno praefuit ob paternam cladem cū Antiochus non amplius duobus regnauisset, in quibus Artaxam armeniorum regem coepit, & in Aegiptum contra sextum Ptolemaeum cum fratre destitutum a parentibus arma intulit. Cui circa Alexandriam exercitum habenti Popilius a Romanis missus tabellam attulit, in qua haec scripta inerant. Non pugnare in Ptholemaeos Antiochum. Quam cum legisset ille, & ad consultandum tempus posceret circulum Popilius uirga conscripsit inquiens. Intra hunc cōsule.

Antiochus eu pater.

Quo mandato stupefactus ille statim abijt, & ueneris elimeę templum spoliauit, demum ex ualitudine tabescens mortem obijt filium nouennem reliquens Antiochum uidelicet cognomine Eupatrum de quo uicissim a nobis dictum est. Dictum praeterea de Demetrio,

qui post

qui post eum fuit & Romæ obses moram duxit, deinde cum clanculum effugisset regnum suscępit, & Soter a Syrijs secũdus, post Seleucis Nicatoris filium cognomen meruit. Insurrexit autẽ illi Alexander quidam ex Seleuco se natum ementit⁹, & Ptolemęus Aegipti rex ob Demetrij odium Alexandro fauens. Verum Demetrius ob Ptolemæum regno eiectus statim obijt. Alexã drum porro Demetrius expulit Demetrij Soteris filius, & quia spurium genus superasset Nicator a Syrijs post Seleucum secundus appellatus est, cum & ille in Parthos post Seleucum mouisset arma inde in captiuitatem lapsus apud Phraatem regem aliquãdiu moratus est, quo tẽpore Rodogunem eius sororẽ rex connubio illi adiunxit, uerum ad indignitatẽ quoq; Diodorus regum seruus Alexandrum puerum ex Alexãdro notho & Ptholemæi filia genitum regno induxit. Deinde iterfecto eo regnum ipse inuasit, & Triphon sua sponte cognominatus est, quẽ Antiochus Demetrij illius captiui frater in Rhodo ob captiuitatẽ persuas⁹ adijt, ac eo interfecto paternum regnum non sine iugi labore recuperauit. Porro in Phraatem bellum mouens fratrem petere cœpit. Qua ex re Phraates timore percit⁹ Demetrium illi tradidit. Sed cum in Parthos denuo mouisset, uictus semetipsum sponte occidit. Occisus est & a Cleopatra muliere Demetrius, cum ĩ regnum reuerteretur, ob Rodogunæ nuptias zelo cõmota cum ea ex causa Antiocho Demetrij fratri prius denupsisset. Erant autem illi ex Demetrio filij duo Seleuchus & Antiochus Grypus cognomine. Ex Antiocho uero Antiochus Cyzicinus appellat⁹. Ex his quidem Grypum Athenas, Cyzicinum in Cyzicum alendos misit. Seleucũ uero post demetrij patris obitum diadema sibi uendicantem sagitta sustulit siue dolum uerita, quo in parentem eius usa fuerat, siue furore quodam perosa omnes. Post Seleucum igitur Grypus rex creatus est, qui matrem sibi uenenum permiscentem bibere coegit, pœnasque parenti suo pendere, haud absimilis profecto a matre Grypus. Insidiabatur & ipse Cyzicino quãquam ex eadem matre esset genitus. Quod præsentiens ille bellum fratri intulit regnoque dimouit. Ipse in ei⁹ locum Syrijs præfuit. At Seleucus Antiochi Grypi filius motis in patriã copijs regnũ illi abstulit. Ipse cũ tyrãnicus crudelissimusq; haberetur Ciliciæ in ara Mopsi post gymnasium combustus est Regnũ deinceps suscepit Antiochus Cyzicini filius, cui cum insidiaretur Seleucus cõsobrinus eius Syrij ob pietatẽ cõseruatũ putãt, & ob id Eusebiũ nomine appellãt, re autẽ ab amica quę pulchritudinẽ ei⁹ deperibat seruatus est. Mihi uero ad irrisionem potius hoc nomen a Syrijs

Phraates.
Alexander nothus.
Seleuch⁹ Grypi filius.
Ara Mopsi.

Syrijs uidetut inditum. Lunam quippe sibi connubio adiunxisse fe runt, quę & patri eius olim Cyzicinio, deinde & Grypo patruo de= nupserat. Quemadmodum igitur huiusce diuinitatis participem Tigranes e regno depulit & filium eius ex luna uicissim genitum & in Asia innutritum, ob idque Asiaticum cognominatum Pompei⁹ Siriæ regno priuauit, ut a nobis superius scriptum est septem & ducē tis a Seleuco elapsis annis. Eximo quippe Alexandrum, & Alexan drini filium uelut nothos & seruum eorum Diodotum cessante ad= huc Pompeio per annum duntaxat imperantem. Seleucidarum ita= que imperium per septuaginta ultra ducentos annos prouectum est. Et si ad Romanorum tempora ab Alexandro usque cotemplabi= mur his septuaginta & ducentis annis quatuor & decē Tigranis cō= putabimus. Hæc igitur de Macedonibus qui in Syria regnarunt ue ruti in aliena a nobis historia perscripsimus.

Pompeius.

Seleucidarum imperiū ꝑ sep= tuaginta & du centos annos.

Historiæ conclusio in Pompeium. Et sic historiam omnem Syriæ in tuemur ab Antiocho magno usque ad Romanorum uictoriam, De= inde ab Alexandro superius reuertēdo usque in Antiochum ipsum; Postremo ab Antiocho in Pompeium magnum.

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber explicit, qui Syrius inscribitur.
Traductio. P. Candidi.

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber Incipit, qui Parthicus inscribitur. Traductio. P. Candidi

Ost Pompeium,& deinceps ab eo quos in Syria magistratum gessisse diximus Gabinius prætor qui eam prouiciam regeret emissus est. Is cum in Arabes deduceret Mithridates Parthorum rex ab Orode fra treimperio eiectus ex Arabia ad Parthos ire persuasit. Ptolemę⁹ autem undecimus Aegypti rex & ipse regno pariter expulsus multis pecuniis hortatus est, ut a Parthis in Alexan drinos se conuerteret Ptolemæum igitur Gabinius in regnum restituit illato Alexandrinis bello. Sed is Romanorum sentētia damnatus aufugit,quod absq; senatus decreto Aegyptum inuasisset bello apud ipsos nefasto ex Sybillinis monitis. Post Gabinium Syriæ Crassus præfuit. Quo pugnante in Parthos ingens clades accepta est. Lucio deinde Bibulo post crassum tenente Syriam Parthi in eam moue re bellum,Saxa porro post Bibulum regente usq; ad Ioniam Parthi peruenere Romanis ĩter se dissidētibus ciuili bello ut a nobis superi⁹ dictum est,pere precium nihil tamen peregere ut latrociniis potius quam bello functi uideantur, Sed hæc posterius gesta. Crassi autem casus ac calamitas Parthorum animos ad summum extulit,qui deinde sub Antonio repressi sunt. Quemadmodum uero id bellum cœptum sit a,Crasso paulo altius uidetur repetendum, Aderat forte comitiorum dies statuto tempore aspirabantque permaxime ad consulatum in unum concordes Caius Cæsar,Pompeius magnus,& Crassus prænomine Marcus,qui nonnullos ipsis aduersantes,Ciceronem scilicet ac Catonem repellentes per uim magistratu potiti sunt,partitique inter se prouincias Cæsari in aliud quinquennium Galliam prius habitam ab illo confirmarnnt ,Sibi ipsis porro Pompeius & Crassus Syriam Iberiamque sortiuntur, ex quibus Syria Crasso, Iberia Pompeio obuenit,quæ sors omnibus fere fuit accptissima. Multi nē pe Pompeium haud longe ab urbe esse cupiebant, & ipse uxoris amore diutius in ea moram agitabat. Crassus accepta sorte ultra modum lætus nullam sibi præsenti fortunā splendidiorem obuenire posse ratus est,adeo ut uix quietem ageret. Cum amicis enim una quędam ,ac fere puerilia præter ætatem ex natura loqui solitus cum minime continens & seuerus haberetur tunc admodum elatus & ue luti solutus omni lege non Syriam,non Parthos felicitatis suæ fines

Gabinius.

Ptolemęus un decimus rex aegypti,

Corrige in Syrio.

L. Bibulus.

Saxa.

Cato uticensis

apponere contentus, quæ Lucullus in Tigranem, Pompeius in Mithridatem egisse dicerentur ueluti ludum quendam præ se ferens ad Bactros usque & Indos & maris terminos inani spe seipsum efferebat. Sed cum ex huiusmodi lege bellum in Parthos nullum traderetur nemini ambiguum erat Crassum uoto suo decidisse. Scripsit autem illi Cæsar e Gallia belli impetum collaudans & exacuens. Itaque cum Ateius tribunus ingressu illi obstare cuperet, multique præterea in unum conuenissent succensentes ac querentes quod in homines nihil mali meritos, fœdere etiam cõiunctos populo Romano bellum iniretur, ueritus Crassus Pompeium rogare cœpit ut illi adesset, unaque auxilium afferret. Erat quippe Põpeio apud populũ summa auctoritas. Quamobrẽ cum plures in unum uenisse cerneret, illiq; obsistere paratos uicissim acclamare, in medium progressus hilaritate uultus, atq; audacia eorum impetum motũque compescuit. Subsecuto deinde silentio cum per ipsos progredi tẽtarent, Ateius aduersum factus primum quidem quidẽ uoce cohibuit, & ne egrederetur testat⁹ est, deinde ad lictorem conuersus ut corpore apprehensum detineat edicit. Cæteris tribunis id ipsum prohibẽtib⁹ lictor Crassum emisit Tum uero accurrẽs Ateius sudem igne torrentem anteposuit ianuæ. Obueniẽte illi Crasso delibatis auide sacris execrationes diras extulit & horrendas, sæua quædam numina & immania īuocans atque in eos imprecatus. Has quidem execrationes Romani condi solitas, et antiquas profitẽtur, talem quoque habere potestatem ut nemini fas sit qui in eas inciderit effugere, pessime præterea operari his utentem si nõ a conuenientibus his, aut a multis excitẽtur, qua ex causa Ateiũ plerique reprehendebant, qui ut urbem in Crassum irritaret ī execrationes impias & superstitionem tam ingentem eam coniecisset. Crassus uero cum Brundusium uenisset nondum quieto & tranquillo mari classem soluit. Pluribus igitur amissis nauibus ui tempestatis reliquis assumptis copijs per Galatiam terrestri itinere profect⁹ est. Ibi cum Deiotarum offendisset regem iam admodum senem nouam cõdentem urbem, cauillo in eum usus o rex inquit duodecim horarũ domum incipis? Cui surridens Deiotarus sed nec tu imperator inquit tempestiue admodum in Partos bellum moues. Erat enim sexagenarius iam Crassus aut paulo minus ætatis habens aspectu tamen senior quam ætate. Venientem autem ipsum primum quidem res haud eius spe indignæ suscepere, nam & Euphratem ponte facile coniunxit, & exercitum traduxit incolumem ac urbes plures in Mesopotamia ultro se dedentes accepit. Vnam uero in qua

Ateius Tribunus.

Deiotarus.

Duodecim horarum domum nota.

Apollonius tyrannus præsidebat cum milites centum in pugna perdidisset ui tandem captam diripuit hostiliter,& rebus adeptis corpora subiecit hastæ. Hanc urbē Znodociam Greci appellant. Qua capta passus se imperatorem dici ab exercitu,haud mediocrē contraxit infamiam,uilisque ab omnibus haberi cœpit,quasi maiora desperaret, qui rē minimam tanti faceret. Impositis deinde præsidijs ijs urbib⁹ quas cœperat usq; ad numerum septē millium peditum,equitū mille cum reliquis copijs Syriā i hiberna cōcessit. Ibi suscepto filio quem Cæsar e Gallia multis insignibus ornatū, & equitibus mille electis stipatū miserat,in hoc primum errasse in re bellica uisus est,& prioribus longe maius peccatum edidisse, quod cū Babyloniā ac Seleuciā suscipere opus esset,urbes Parthis cōtinuo infensas,tēpus hostibus se preparādi uisus est prestitisse. Quippe i Syria morā ducens cū pecuniariæ magis q̄ rei militari nauaret operam,non armorū ordines supplere studens,non milites contentionibus bellicis instruere,sed redditus dumtaxat urbium excogitans & pecunias per plures dies in Hierapolichea lancibus expendens trutinis,populis præterea ac dynastis militum rationes per epistolas imponens,& afferentibus argentum acerbius,ac æquum erat uerbis insultans tandem contenni & pro nihilo haberi cœpit. Signa uero futuræ cladis huiusmodi fuisse constat. Primum quidem ab ipsa dea(hanc quippe nōnulli Venerē,alij Iunonem,quidam originem,ac semina uniuersis ex humiditate tribuētem causam & naturam nominant)cum ex eius templo egrederetur primus i ipso limine prolapsus est Crassus iunior,deīde supra ipsum Crassus pater. Cum ex hybernis copias educeret legati ab Arsace ad eum ueniunt breuem queddam sermonem afferentes. Ita enim dixere. Si quidem a Romanis exercitus in eos mitteretur bellum contra fœdus esse ac nefandum. Sin inuita patria ut acceperant ob propriā utilitatem arma Parthis īferret, regionem occuparet,æqua Arsacem dicere,& Crassi senectutis misereri, derelinquere Romanis uiros in custodia magis positos quam custodientes. Ad hęc obstrepēte Crasso & responsum in Seleucia daturum pollicente,unus ex legatis senior Vagises nomine uolam manus supine proferens,In hac inquit crines potius nascentur o Crasse,quam tu Seleuciam uideas. Hęc autem ita entellexisse uisus est ut Orodem regem prius debellandum esse diceret. Ex urbibus autem quas in Mesopotamia præsidijs Romani munierant repente nonnulli decidentes mira quædam & sollicitudine digna referebant ,ultro enim territi multitudine hostium ac,bellorum,quæ pro urbibus olim pertulissent, ut amicis mos est omnia in maius extollentes ineuitabiles hos esse insequentes fatebantur,

Hieropolichea

Signa cladis

Crassus iunior
Crassus pater,
Legati ab Arsace ad Crassū

Vagises legat⁹
Volam manus attende,

insuperabiles uero cum fuga raperentur sagittas oculorum aciem pẽnis anteuertere,ac prius quam emittentem cernere fas esset percusso insurgere. Ex ijs qui armis munirentur partim hostibus occurrere, partim nemini insurgenti cedere. Quæ omnia audientes milites fere conciderant animo satis persuasi nihil Armenijs & Cappadocib⁹ differre Parthos,quos oppugnans Lucullus & persequens demum reliquisset. Grauissimam præterea belli partem inter longum arbitrati hominũque insecutionem nunquam inter manus uenturorum prȩlia periculaque præter spem futura formidabant. Cum autem sacrificia quædam instanter eum facere oportere,iterumque ex sentẽtia omnia proponere putarẽt tacite prodidere uates signa continue pessima, & in sacris condita apparuisse Crasso. Sed neque his mentem addidit,neque alijs quibusuis nisi festinare suadentibus. Non minus quoque illum Artabaxes Armeniorum rex ad bellum excitasse creditur. Venit non in exercitu ad eũ equitum sex millia qui custodes,ac precursores regis ferebantur,adducens alios quoque usque ad.x.millium numerum cataphratorum & tria peditum millia domesticorum pollicitus adducere. Crassumque adhortatus est, ut per Armeniam in Parthos trãsferret exercitum, enĩ solum non per uberrima loca copias deducturum esse ipso assistente uerum tuto incessurum per montes & colles inuicem coniunctos,loca admodum difficilia aducentibus equos,ĩ quibus omnis Parthorum uis sita esset. Ille prõptitudinẽ eius & militum ornatum collaudauit iter per Mesopotamiam factu rum se esse dixit,quo in loco multos,ac prȩcipuos Romanorum reliquisset ciues. Armenius itaque ad ea se conuertit. Crasso igitur exercitum per pontem traducenti multa prȩter solitum emicuere fulgura,plurimumque ex aduerso militibus intonuit uentus prȩterea nebulis coruscationibusque permixtus classes anchoris annexas adeo concussit, ut plærasque ex ijs denuo submergeret ,duplici quoque iactu fulgurum tactus est e cœlo loco locus,in quem castra esset habiturus, Equus prætorius quoque & eximie ornatus ui distracto auriga ad riuum & ipse immersus subito uideri desijt. Ferunt & aquilam quæ prius sublata esset a casu conuersam decidisse. Ad hæc porro euenere post iter cum necessaria forte militibus apponerentur primum lentȩs & offas esse allatas quæ lugubria Romani existimant & in funeralibus apponi solita. Ipsi etiam Crasso ad milites concionãti uox excidit quȩ haud parũ turbaret exercitũ. Dixit enĩ se ideo pontẽ soluere,ut nemo ex ipsis posset retrouerti. Deĩde errore cognito tristitiã uerbi assumere & explicare ad eos ꝗ in sinistrũ id acceperãt ob ĩsolentiã neglexit. Postremo cũ solito more lustraret exercitum,& ma

ctatis

Sacrificia

Artabaxȩs.

Transitus Euphratis.

ctatis hostijs augur exta illi porrexisset decidere e manib⁹. Qua i recũ presentes subtristari cerneret risu edito huiusmodi iquit senectus est, sed nec armorũ ulla e manib⁹ effugiẽt nostris. Hisq; peractis copias trans flumẽ mouit septẽ armarũ legiones ducens, equitũ paulo minus quatuor millia, leui⁹ preterea armaturę equitib⁹ parem numerũ. Prae cursorũ igitur nonnulli explorare iussi ad eũ rediere nũciantes uiris quidẽ uacuam esse regionẽ, plura tamen equorũ notasse uestigia uelu ti cõuersione retrocedentiũ. Ob quę Crassus spe elat⁹ est, militib⁹ quo que Parthos despicere cõtigit quasi ad man⁹ ueritos accedere. Subide autem Cassius & q̃ eum eo militabant Crassum hortabantur, ut in ali qua urbium ex ijs quas munierat copias reduceret quousq; hostiũ mo tus certius audiret. Si id recusaret ad Seleuciã uersus fluuium ducta ret exercitum facilitatẽ quippe itineris rei frumẽtarię prebere copiã & ad salubritatem exercit⁹ cõferre iuicem custodiã illis ne circũueni ri possent prestãte fluuio hostibus ex aduerso isuetis cõferre manum. Haec igitur Crasso uoluente animo & adhuc cõsulente primari⁹ qui- dam Arabum nomine Abarus uir simulator ac perfidus ad eum ue nit, q̃ omnium deinceps calamitatũ quas sors foeda illis attulit preci pua causa uidetur extitisse. Hunc nõnulli ex ijs qui cum Põpeio mili tauerãt familiarem sibi & nominis Romani haud inimicũ extitisse nouerãt q̃ tunc Crasso ex sentẽtia quorundã regis prefectorum se sub iecerat, ut eum lõge a fluuio & montiũ itineribus auersum inter uasta corporum spacia quoquo pacto adduceret, omnia eteni prius experiri q̃ iusta cum Romanis acie certare parati erant. Is igitur ad Crassum profectus, erat eni eloquio ad suadendum potens, Põpeium ut bene factorem in primis summis laudibus coepit efferre. Crassum uero tã ta potentia preditum perbeatum appellans iepte moram ducere quae stus est cunctantem, ac se preparantem quasi illi armis, ac non potius manibus & pedibus uelocissimis opus esset contra homines qui iam pridem praeciosiora suarum rerum rapientes ad Scythas, & hyrcanos transferre cuperent, & si pugnaturi sint iquit accelerandum est tamẽ prius quam omnem in unum adhortante rege conferant potentiam, nam nunc quidem Surena ad Sillaces defertur super ipsos aggressio nem susceptutus. Id quippe nemini notum est. Haec autem confecta erant omnia. In duas etenim partes potentiam suam diuidens Oro des ipse Armeniam ingressus populabatur Artabaxem. Surenam ue ro aduersus Romanos miserat, non ea usus prudentia quam multi prodidere, non enim credibile erat Crassum primarium Romano rum uirum contennentem Artabaxo potius insurrexisse & Arme niorum uillas belli sorte sibi eligere. Caeterum hoc mihi uero simili

Crassi copiae

Astutiam attẽ de Parthorum

Abarus prodi tor.

us uidetur esse periculo deterritum se in tuto posuisse, & futuram for tem opperientem Surenam aduersum delegisse hostibus, an aliter eos circunuenire posset meditantem, non enim ex plebe Surena fuerat uerum genere diuitijs & gloria regi secundus, fortitudine uero & robore inter Parthos ætate sua fere primus. Ad hæc magnitudine & forma corporis nulli cedens, continue a se ipso qui onera deferrent mille camelos solitus adducere, ducentos præterea pellicum currus, equos cataphractos mille quos plærique leuiorum præcedebant. Summa equorum omnium clientibus & seruis additis decem millium æquebat numerum. Huic a principio ob generis nobilitatem id decus additum ut primus Parthorum regi diadema apponeret. Orodẽ igitur hic primus in Parthos deducentem iuuit auxilio, & Seleuciã urbem magnam prior ipse murum supergressus cœpit, aduersantes propria detrudens manu cum nondum trigesimum ætatis attigisset annum, consilij & ingenij non mediocrem adeptus gloriam. Quibus ex rebus cum Crassum multi faceret ob audaciam & ingenij specimẽ primarium Romanorum uirum ita ex timore & dolis rerum fortuitarum iam propinquum obseruabat. Abarus igitur cum Crassum suasionibus a fluuio auertisset inter media camporum spacia deduxit nullis consita arboribus & inaquosa & quæ circumquaque proficiscentibus nullum præberent itineris finem, ut non sitim dumtaxat & itineris difficultatem uerum gradiẽtium oculis uastitatem & desolationẽ anteferrent, non arborẽ aspicientibus, nõ riuũ, nõ mõtis ascensum, nõ germinantẽ herbam, sed profunditas quædam, & terrarum fluxus turpis desertusque circumstaret exercitum. His ex causis dolus iam suspectus esse cœperat. Postea uero cum ab Artabaxo Armeno nuncijs aduenissent, qui regem ingenti prælio detineri dicerent Orode ĩ illum irruente auxilium Crasso mittere non posse suadere ut ad eum se conuerteret, ut una cum Armenijs in Orodem bellum gereret. Sin autem id negligeret proficisci continue & castrametari equis peruia euitantem loca & colles eligentem Crassus ob iram nihil scribere dignatus hoc solum uerbis respondit Armeniam ne nunc quidem quietem agere. Cæterum cum ad eum redijsset Artabaxum proditionis pœnas daturum esse. Quibus uerbis subiratus Cassius, & qui cum illo erant Crassum in legatos sæuientem admonitionibus lenire priuatim uero Abaro ĩsurgentes dicere. Quę te sors infœlix ad nos detulit mortalium pessime quibus pharmacis, ac beneficijs Crassum impulisti ĩ solitudinem tam uastam, ac profundam dispergentem copias, uiam ingredi Numidis latronibus potius quam Romano

Seleucia.

Detegitur dolus Abari.

Romano duci congruentem? Ad quæ Abarus uir fallax, ac uarius se subijciens eos hortabatur suadebatque permodicum pati, ac tollerare, deinde ad milites decurrens, ac nonnunquam auxilio assistens risu adoriebatur & salib⁹, uos per Campaniam iter facere fortasse creditis fontes & flumina umbrasque nemorum. nec nō balnea & hospicia assueti petere nō recordamini iter Arabum & Assiriorum fines proficisci? Sic Abarus Romanos pędagogi in mortem corrigebat, cū cæteris prius quam eius proditio innotesceret adequitans non latuit tamen Crassum. Cæterum hoc illi psuadebat quod plura faceret ut terrorem incuteret hostibus. Ferunt die illa Crassum non ut Romanis imperatoribus mos fuit purpurea ornatum ueste, sed nigra indutum processisse, eamque cum animaduertisset immutasse. Ex signis etiam nōnulla ueluti infixam uix magno labore ab efferentibus trahi potuisse. Qua ex causa irridēs Crass⁹ agmen properare iussit phalangēque equitatui pariter accedere quoad nōnulli speculatū missi alios ab hostibus interfectos esse, se ipsos uix eorum manus effugisse dicerent, aduentare illico eos in pugnam paratos ingenti multitudine audaciaque confisos. Quo nuncio commoti omnes ipse etiā Crassus uehementer cœpit trepidare. Summa igitur festinatione nec admodum constanter milites in aciem eduxit. Et primum quidem ut Cassio uisum est phalangem leuius armatam in mediū extendēs, ne circūueniri ab hostibus posset equitibus cornua firmauit, deinde immutato consilio in unum reducens duplici munimento cōnexuit & quadrata profundaque multitudine stipatam in .xij. acies disposuit, quæ singulæ latera attingerent, iuxta aciem uero turmā equitū locauit, sic ut nulla earum auxilio equitum careret, sed ab omni latere eodem munimento contectæ essent. Ex cornibus alterum Cassio alterum Crasso iuniori dedit ipse in medio constitit. Eoque modo exercitum deducens ad riuum peruenit qui Balissus dicitur haud quaq̄ uberibus fluentem aquis gratū tamē militib⁹ in tāta soli siccitate & ardore iuxta aliā difficilē aquisq; carentem itinerationē. Præfectorū igitur plurimis eo in loco manendum uidebatur sustinendumque per noctem & quoad potis esset, hostium ordines multitudinemq; dignoscendam, demum cum illucesceret in eos ducendum. Interim Crasso iuniori & equitibus qui cum illo erant edictum, ut iter agerent seque ad pugnam præpararent, qua ex re elatus ille in ordine adhuc stantes si qui indigerent cibum capere, ac prius quam ab omnibus abūde sumptum esset aciem progredi iussit non pedetentim, nec ut ad pugnam quiete mouens uerum sita itineratione continuaque deducens, quoad hostes præter eorum opinionem apparuere, non plurimi

Significatiōes.

Balissus riuus.

plurimi quidem nec admodum elati, reliquam enim multitudinem præcedentibus Surena submiserat,& splendore contegens armorum uestes,& paludamenta illis iusserat adijcere. Cum appropinquassent & signum a duce datum esset primum quidem strepitu graui & horrendo campum circũ intonuere omnem. Parthi etenim non cornib⁹, aut tubis pugnæ signũ dare cõsueuerunt uerum lances corio affixo concauas,& clauis extenso æris simul ab omni parte uerberant quæ horrendum & profundum quiddam resonantes fremitu ferino & subito tonitrus mixtam referunt similitudinem optime considerantes, quoniam ex omnibus sensibus auditus permaxime conturbat animam & circa eam passiones excitat, & in primis omnium terret intellectum. Turbatis itaque Romanis inopino sonitu statim quidem operimenta iacientes, galeis splendidis & clypeis lucente ferro coruscãtibus induti prodiere, equis insidentes ex ære ferroq; uicissim contectis armis. Præcipuus tamen inter omnes Surena & pulcherrim⁹ aderat & ipse quidẽ uirtutis fama molicie decoris haud similis, uerum modico instructus apparatu uultum comasque lorica distinxerat inter parthos longe insignis atque formidandus. Primũ igitur eos qui in frõte cõstiterãt telis icessere, ac ui propellere conati sunt. At cũ acierũ firmitatẽ armorum cõnexionem uirorũ præterea cõstantiã experti essent retrocessere & segregari hic inde uisi, unaq; acierũ ordines dissoluere, circulo quodã quadratã aciem in unũ colligere. Crasso autẽ uelitibus ut excurrerent imperante nõ multũ q̃dẽ illi processere cæterum sagittarum multitudine oppressi, iterum ad suos, reuersi sunt, quæ res turbationis principium & terrorẽ attulit sagittarũ uiolentiã & stridorem intuentibus quæ arma dilacerantes equæ mollia & dura penetrabant. Parthi uero eminus distãtes sagittas undequaq; emittere cœperũt nõ distincte quidẽ iacentes cũ Romani dẽsitate cõiunctam tenerẽt aciẽ sic ut etiã uolẽtes frustra sagittã emittere nõ possent, crebra uulnera recto itu inferentibus telis ui adactis flexura neruorũ ab arcubus firmitate magnitudineq; præstãtibus. Erat igitur iam clades apta, Romanorum ordinẽ quippe seruãtes undiq; sagittarum sauciabãtur icursibus cedentes tantundẽ a periculo aberãt, fugiebãt eni simul iacẽtes Parthi quod apud Scythas fortissimum habetur eos nanque sapientissimos iudicãt qui æquæ auxilio alijs adesse & se tutari nouerint fugæq; turpitudinem hoc cõsilio adimere. Romani uero quoad eos effusis sagittis ad prælium accedere & manũ una collaturos credidere patienter eorum consultum perpessi sunt. Cum autem sagittarum ingentem uim a camelis allatam fuisse cognouissent, quibus primi depugnantes denuo uterentur animis

Parthorum cõsuetudo.

Belli pricipium

animis collapsi spem omnem abiecere, nec minus Crassus ipse commotus est. Nuncios igitur ad filium præmisit scrutariq; iussit si quo pacto hostibus se immiscens prius quam ab illis circunueniretur aduersos propellere posset nam ipsi potissimum instabant. iam enim cornu eius adequitabant ueluti a tergo inhæsuri. Assumens itaque iuuenis equites mille, ac trecentos ex quibus mille a Cæsare adduxerat, scutigerulorum etiam qui proximi aderant turmas octo ad impetũ misit quos Parthi non nunquam euitantes aliquando telis incessantes, & ut quidam referunt quo Crassum longe ab exercitu per astum interciperent nunc retrocedentes nunc conuersi sequebantur, quoad exclamans Crassus non expectant hi nos uiri, insequi perseuerant, & cum eo Censorinus & Megabachus & hic quidem magnitudine animi & fortitudine longe prior, Censorinus amplius senatoriam nactus dignitatem & eloquio potens ambo Crasso amici & eiusdem ferre ætatis. Insequentibus deinde duntaxat equitib⁹ promptitudo omnis & hilaritas speratę occasionis ablata est uicisse etenim se existimãtes & hostes ꝑsequi cũ lõgius progressi essent se dolo circũuentos cognouere conuertentibus se ijs quos fugere putabant & pluribus alijs insurgentibus. Hoc in loco aliquantulum morati hostes numero inferiores ad manus tãdem uenturos crediderunt. At illi cataphratis aduersum Romanis positis, reliquos equites nullo ordine emissos circũfundunt qui cãpum omnẽ quatientes arenarũ cumulos e profũdo eruerent, puluerisque immensum excitarẽt. Qua clade circũuenti neq; facile prospicere, neq; loqui Romani poterant, sed in arctũ deuoluti inter se uicissim corruebãt non tela iacere, aut subdita itercipi morte cuiquã fas erat. Cæterum spasmo & dolore circunsepti undiq; a sagittis carpebantur, quas cum ui educere tẽtarẽt, & mucrones barbulasq; e uenis neruisq; diuellere seipsos affligentes, membra undiq; traiecta lacerabant. In hunc modum intereuntibus plurimis uiuentes quoque nihil agere aut moliri poterant. Hortãte igitur Publio ut cataphattos adorirẽtur manus clypeis infixas pedes a sagittis humi detẽtos ostẽderũt, neq; se prelio, neque fugę amplius idoneos esse dixerunt. Ipse igitur ad equites aduolãs audacter quidem in hostes deduxit seque illis immiscuit uerũ impar certamen erat cũ ęquæ ferire ac præcauere opus esset, nam cum debilibus quibusdam & paruis telis thoracis corio & ferro solidas inuaderent, ex aduerso cõtis robusta Gallorum corpora, & nuda petebantur, quæ res maxime eos extulit, opera tamen rei militaris inclita edidere, nam cum telis eos uulnerassent, inuicem complexi uiros ab equis propellebãt armorũ grauitate haud facile se sustinentes. Plurimi præterea eorũ equis derelictis hostium subibant

Cõflictus Romanorum.

stium subibant equos ,eosque infra uentrem uulnerabant. At hi do=lore conciti & una patientes eodem momento ascensuros & hostes ī uicem sanguine madentes opprimebant. Afflixit autem uel maxi=me Gallos calor,& sitis utriusque insuetos. Equos porro plurimi ad=miseranthostilibus cōsumptos telis, ui itaque ad armatos reuerti pro perarunt,Publium iam uulneribus confectum intuentes. Cum igi=tur semitam colli proximam uiderent,ad eam accurrerunt, equisque in medium redactis clipeis ab extra eos contegentes facile barbaros repellere putarunt,quod ex aduerso illis contigit. In ordinibus quip pe qui posteriores sunt,ab antecedentibus contegi solent. In hoc au=tem alijs supra alios sine ordine locum occupantibus,& continue eos qui posterius resident detegentibus,nullus fere modus fugæ aderat. Cæterum uno impetu ad ima pellebantur tam ingloriam & inertē deplorantes necem. Erant forte cum Publio uiri duo e Græcis ibidē, qui Carras habitabant, Hieronimus & Nicomachus,hi illum adhor tari cœpere,ut una cum ipsis ad Ichnas fugerent urbem Romano populo obsequentem,quibus cum respondisset ille nullam tam acer bam esse mortem,quæ Publium deterere posset,ut eos linqueret qui pro se in bello cecidissent salutem sibi querere adhortatus est, com=plexusque a se dimisit,deinde cum manu uti non posset sagitta sauci us,scrutiferum ut se gladio conficeret admonuit,ultroq; illi latus ob=tulit. Eodem modo Censorinum decessisse memorant. Megabachus seipsum gladio peremit,quod genus mortis ab illustrioribus seruatū est. Cæteros adhuc superstites Parthi iuuadentes telis oppressere,ui uos non amplius quingentis captos fuisse memorant,capita Publij & qui cum illo fuerant abscisa,statim ad Crassum delata sunt. In hunc enim modum res processerat cum filium in Parthos insurgere man dasset,quidam ad eum uenit nuncians ingentem conuersionem as=peramque insecutionem in hostes fieri cœptam. Vides igitur perpau cos ex ijs qui adesse consueuerant,plurimi quippe effluxerant aliquā tulum gauisus est,suosque in unum congregans exercitum ad oppo sita loca ire iussit filium iam ide ab insecutione rediturum autumās. Qui autem a Publio præmissi erant,ut nunciarent eū in periculo con sistere in hostes delapsi primi interiere,qui uero posterius uix effuge=rant Publium iam cedere affirmabant ni magno,ac repentino auxi lio illi assisteret. Crassum igitur plurima aduersa distinebant. Nihil enim ex ijs quæ acta fuerant ratione cōplecti poterat,timore uero ad omnia & filij ductus caritate,utrū auxilium afferret, aut non afferret dubitabat. Tādem potentiam omnem inferre statuit. Inter hæc Par thi aduentabant clamore & exultatione lōge priore bello formidabili ores,ac

Ingens clades.

ores,ac plurima denuo timpana Romanis obstrepebant alterius prælij initium adesse ratis. Illi autem Publij caput afferentes pilo infixũ & propius instantes conuicijs, Crassum genusque parentum insectati sunt, non enim decuit aiebant Crassum partem inuirilem, & pessimum, filium adeo generosum & splendidum uirtutis spectaculum obijcere Romanis. Super alia autem dira & horrẽda eorum animos uel maxime infregit non impetus ad uindictam pronus, ut par erat, uerum terror, ac trepidatio passim diffusa in omnes & quidem Crassum i hac calamitate se ipso fortiorem fama est exhibuisse. Clamore etenim circũiens acies, ad me unum hæc clades pertinet o Romani aiebat. Cæterũ maior gloria uirtutisq; fœlicitas ĩ uobis sita est si uos incolumes inuictosque præstabitis, & si mihi sors inuida filium cũctorum optimum eripuit, hoc saltem ira ostendite in hostes lætitiam illis ademite crudelitatem digna pœna uindicante, nec pro ijs quæ nobis inuenerunt animos uelitis abijcere. Necesse est nõnunquã eos pati qui magna adoriuntur, nec Lucullus quidem Tigranẽ sine suorum sanguie deuicit, neque Scipio Antiochũ, mille rates prisci illi nostri circa Siciliam amisere. In Italia imperatores, atque duces plures quorum nullus ante uictus cæteros ne uictoria uterentur in hostes uetuit. Non enim prosperitate Romani sed patientia & uirtute ad aspera quæque tẽdentes tantum potestatis & gloriæ sibi peperere. Hæc cum diceret & adhortaretur Crassus per paucos aures adhibentes animaduertit, quinimo eos exclamare iubens facile totius exercit⁹ mœsticiam aperuit, debilem admodum & inordinatam uocem emittentis. Contra barbarorum audacia & exultatio undique eminebat. Prosequentes igitur incœptum opus serui quidem, & scutigeri ex trãsuerso sagittas emittebant, qui uero inter primos locati erant contis depugnantes Romanos paruo quodam ĩclusere spacio uisi, si quos mortem fugiẽtes mira audacia in hostes ĩpulit parua quædam ausos, ac subito sagittarum magnitudine, acerbitateque consumptos, quæ cũ telum ferro adijcerent, equos nonnunquam, interdum binos homines transuerberabant. Eo modo depugnantes cum nox instaret intermisere prælium, noctẽ unã Crasso elargiri profitẽtes, ut filiũ deflere liceat. Nihil enĩ meli⁹ sperari poterat in re sua consulente si ad Arsacem graderetur uel ad illum prius adduci mallet. Parthi propius castrametãtes ĩ maxima spe uersabantur, uox ꝑ molesta Romanis aderat nõ defunctorũ sepulchra, non sauciorũ & pene intereũtiũ curã meditãtibus, sed singulis se deflentibus ineuitabilis quippe dies uidebatur per noctẽ operantib⁹, & iter auia desertaq; camporũ spatia relictis. Vulnerati ꝑterea ĩgẽtẽ desꝑationẽ afferebãt, impedimẽtũ non modicum

Crassi uerba generosa.

non modicum celeritati prȩstaturi si ducerentur. Sin linquerentur uoce fugam proditurí. Crassum uero quãquã maloaum omnium causam & originem esse scirent, alloqui tamen ac uidere magnopere optabant. At ille a cæteris diuisus in tenebris latebat, fortunæ plurimis sapientibus uero temeritatis & ambitionis futurus exemplar qui cum primis & maximis inter tot uirorum millia haberi posset, quod duobus duntaxat inferiorem se putaret omnium egenus sibi uidebatur. Tum igitur Octauius legatus, & Cassius eum adhortari & excitare conati sunt, recursante eo & aïo fere concidente, ipsimet duces, ac prætores in unum conuocant. Cum excedere uisum esset consulẽtibus, uerum sine tuba per silentium agmen agere omnium stati qui se linqui existimabant, ac id præsenserant tumultus ingens, ac confusio fletu mixta exoritur. Clamor quoque uniuersum tenuit exercitum. Qua ex re trepidatio, & pauor abeuntes cœpit quasi subito eos hostes essent inuassuri. Itaque plærumque in ordines redacti saucios, qui eos sequebantur, partim suscipientes, partim repellentes moram facere coacti trecentis equitibus exceptis, qui Gnatio duce circa mediam fere noctem Carras peruenerunt. Allocutus igitur Gnatius mœnium custodes Romano sermone Coponium admonere iubet ingentem pugnam a Crasso cum Parthis gestam esse, nihilque ulterius elocutus, nec ipse quis esset referens, equites per pontem intulit & qui cum eo erant saluos prestitit. Nonnullis igitur conuitijs agitat⁹ est quod ducem reliquisset. Nam eius uox ad Coponium delata utilis Crasso fuit. Quippe hæc animo uolutans Coponius cum nihil boni annunciare eum ex subito sermone confusoque perciperet statim milites arma capere iussit, & Crassum nõdum uenire audiens obuiam illi prodijt, eumque cum exercitu intra urbem recepit. Parthi igitur ea nocte quãquam Romanorum motum fugamque sensissent neutiquam insecuti sunt. Statim uero orta luce eos, qui ab exercitu relicti fuerant non plures quatuor millibus aggressi ad unum interficiunt, plærosque etiam per agros palantes, ipsi in equis discurentes capiũt. Quatuor præterea cohortes quas nocte Barguntius legatus deducebat cum a uia aberrasset in arctis deprehẽsas & se inuicem tutantes confecerunt. xx. dũtaxat hominibus exceptis, qui nudis ensibus per medium eorum transeuntes non sine omnium admiratione ad Carras peruenerunt. Interim ad Surenam falsus rumor delatus est effugisse Crassum reliquosque cum eo captiuos qui autem in Carris restissent, turbam immixtam hominesq; haud multifaciendos esse. Arbitratus igitur se totius uictoriæ finem perdidisset & adhuc animo dubius & an uera essent scire, cupiens, utque

Gnatius.
Coponius.

ad urbem delatus uel Crassum obsideret, uel abeuntē sequeretur, ad Carrinos quēdam ex suis pręmittit interpretē, iubens sub mœnibus Romano sermone Crassum poscere aut Cassium, ac dicere, libenter Surenā ī colloquium cum illis esse. Hęc referēte iterpręte cū Crasso nunciatum esset, postulationi eius assensus est, ac paulo post uenere a Barbaris Arabes qdā q Crassum, ac Cassiū optime ab aspectu nosce rēt ī exercitu ante pugnā uisos. Hi Cassiū e muro intuētes Surenam fœdus cū eis inire uelle, dixerunt, concessurūq; si regi amici esse uellent, & Mesopotamiā linquere, ut salui abire possent. Hęc cum utilia Cassio in extrema necessitate uisa essent conditionemq; susciperet, locū autem & tempus diffiniri posceret, quib⁹ ī unum cōuenirent, ad se facturos polliciti sunt. Gauisus igitur Surena ī hoc eos obsidione detinere posse, orta luce Parthos īpulit, qui multa aduersum cōminātes eos admonerent, si fœdus cū ipsis inire Romani uellēt Crassum traderent, ac Cassium. Ad quæ cum se deceptos quererentur longas & inutiles. Arabum spes Crassum, ut omitteret hortari salutemq; sibi fuga quęrere cōtendunt. Idq; Carrinis nullo pacto dicendum monet. Suadebat id omnium infidelissimus Crasso Andromachus, seq; itineris ducem profitebatur, quod nemini Parthorum clā fuit, eodē ad singulos cuncta deferente. Cum igitur Parthis cōsuetudo, haud adesset belli noctu gerēdi. Crassus uero eo tēpore esset abiturus ne longa īsecutione hostes retardaret militari astutia eos distinebat, nā alia alijs īplicabat itinera, tandem uero in siluam delatus amplissima loca fossis undique impedita quæ non sine iugi labore hinc inde sequentes morarētur circumibat. Qua ex re nihil sanum fidum ue moliri. Andromachum plærique intuentes sequi recusarunt, inter quos & Cassius denuo ac Carras redire instituit. Suadentibus illi Arabibus, ut maneret quoad luna scorpionem pertransisset, ego inquit sagittarium magis timeo. Profectus itaque ī Syriam quingentis stipatus equitibus fido duce ad iter usus montana itinera secutus, quæ sinaca appellantur, & orta nondum luce cum quinque millibus in tutum est delatus. Ducebat autem illos uir optimus Octaui⁹. Crassum uero sub Andromacho per inuia saltusq; palantem illustris dies attigit. Erant cum eo scutigerorum cohortes quatuor, equites perpauci, lictores numero quinq; cū quibus magno labore uix tandē in semitam redactus incūbentib⁹ iam hostibus cum non longius. xii. stadijs Octauio abesset, ad alium collem fuga peruenit non equitabilem adeo aut munitum, adiacentē uero reliquis conuallibus & longo pendentem iugo campis in medio patentibus. Itaque ab ijs qui Octauium secuti erant facile eius periculum

Nota fraudem

Astutus Surena.

Andromachus proditor.

Facere dictum a Cassio nota.

lum spectari poterat. Primus igitur Octauius cum paucis deinde sequentibus cæteris i hostes ferebatur, quib⁹ a colle depulsis Crassum in medio eorum recepere, clypeos quippe obijcientes gloriari pergunt, nullas Parthis adesse sagittas quæ imperatoris sui corpori obesse possent ni super illum pugnantes ipsi occumberent. Videns igitur Surena Parthos iam se languidius periculo immiscentes, quasi nocte tenerentur, tumulum præterea quem Romani occupassent omni ex parte tutos eos reddere huiusmodi dolum Crasso annecti. Plurimi nempe ex captiuis demissi fuerant qui Barbaros in exercitu audisse dicerent inter se colloquentes regem neutiquam bellum cum Romanis sine fœdere omissurum cæterum amicitiam conciliaturum esse Crassi gratia, quo beneuolo uti cuperet. Cesserant enim iam a pugna Barbari. Surena igitur cum optimis strenue ad tumulum profectus primum quidem ab arcu neruum soluit, deinde dextram protulit. Crassum quoque in colloquium uocare cœpit, inquiens potentia regem, ac uirtute inuite usum mansuetudinem, ac clementiam sponte erga illum ostensurum esse, cum fœdus abeuntibus & abeundi præstaret facultatem. Hæc Surena referente alij suscipientes ad gratiam quoque referebant. Crassus nihil nisi infidum ab his expertus subitamque eorum mutationem nequaquam rationi innixam arbitratus, haud assensus est uerum consilio uniuersa agenda esse dictitabat. Militibus uero reclamantibus ac iubentibus demum maledictis incessentibus quasi eos pugnantes abijceret cum quibus sine armis, nec in colloquium uenire auderet principio eos sermonibus lenire, & aliqui tentauit quod reliquum lucis inter montes & rupes sustinentes facillime noctu essent abituri. Iter quoque ostendit hortatusque est ne spem salutis quæ iam proprius adesset ultro abijcerent. Cum uero ulterius eos conquerentes & arma quatientes minis uti cognouisset, pauefactus statim cessit hæc solum conuersus inquiens Octauij & Petronij & quicunque Romanorum adestis duces, uos quidem itineris mei necessitatem cernitis præsentesque conspicitis quam fœda & dura patior uerum ad alios cum salui eritis hæc solum dicite Crassum perfidia hostium deceptum interijsse, non autem a ciuibus traditum, non enim qui circa Octauium erant restiterunt, uerum a tumulo inferius profecti sunt. Solum lictores sequentes Crassus repulit. Primi igitur Barbarorum ob uiam illi prodeunt duo semigræci qui ab equis descendentes debito eum honore susceperunt, & Græco sermone ut quosdam ex suis præmitteret hortati sunt, quibus se Surena cum suis inermam adesse ostenderet

Surenæ dolus in Crassum.

Verba uiri ficti.

Quam facete suorum ignorantiam excusat Crassus.

se ostenderet. Crassus his respondit & si modica uiuendi cupidita te teneretur, non tamen se eorum manibus permissurum esse. Itaque Riscos fratres præmisit sciscitaturos qui, quot ue in unum conuenissent quos Surena statim deprænsos iussit detineri, ipse cum illustrioribus in equo processit, uisoque Crasso & quid hoc, inquit, Romanorum imperator pedes ambulat, nos in equis uehimur & statim equum iussit adduci. Crasso autem neque se, neque illum peccasse profitente, cum utrique patrium sit in unum conuenire esse ibi inducias, ac pacem Orodi regi Romanisque Surena inquit. Oportere autem ad fluuium euntes foedera conscribere. Non enim uos omnino memores promissorum estis, o Romani, ait, & dextram illi obtulit. Recusante deinde Crasso equum, nihil necesse, inquit, rex quippe illum tibi tradit, & simul equus aderat phaleris auroque conspicuus, & qui præsto eum suscepturi uenerant, circumsidentes plateis insequebantur, accelerareque cogebant. Octauius igitur equum per frena arripit & post eum unus ex tribunis Petronius, demum reliqui circũstetere equum occidere quærenres, & qui Crassum impellebant ab utraque parte deturbantes. Tumultu itaque & impulsione fieri cœptis cum ad uerbera uentum esset. Octauius exerto ense equilonem quendam e barbaris occidit, alius uero Octauium a tergo instãs uulnerauit. Petronius cum armis haud admodum munitus esset, in Thoracem percussus uulneratus abijt. Crassum autem Maxarthes parthus interfecit, quod quidam negant, alium quendam occisorem asserentes. Crasso deinde iacenti caput dextramque abscissam referunt. Opinantur tamen ista potius quam intelligantur. Qui enim præsentes erant, partim circa ipsum pugnantes interfecti sunt, partim fugientes ad tumulum statim redierunt. Aduenientibus demum Parthis & Crassum pœnas dedisse referentibus reliquos omnes tuto descendere Surena iussit, itaque e tumulo delapsi seipsos Parthis credidere, & hi quidem nocte palantes uix paucis exceptis in tutum euasere. Reliquos omnes Arabes, aut uiuos cœpere, aut confecere ferro. Feruntur quippe ad .xx. millia hominum interijsse, decem millia in potestatem redacta esse. Caput autem dextramque Crassi Orodi regi in Armeniam Surena misit. Ipse in Seleuciam præmissis nũcijs Crassum captiuum duci ridiculam commeatus est pompam per contumeliam triumphum agens, nam captiuorum gratissimus Crasso Caius, uestem regiæ mulieris indutus, & pro Crasso iussus respondere, cum imperator uocaretur equo insidebat, ante ipsum uero tibicines, ac lictores camelis uehebantur, quorum uirgis sacculi penden

Crassi faceta irrisio ab Surena

Octaui9 Petronius.

Magnà strages Romanorum.

Irrisio in Crassum.

tes inerant,iuxta secures nuper abscissa Romanorum capita, post hos Seleucides incedebant pellices cantoresque, qui scurrilia plura & risu digna referentes,molliciem Crassi & ignauiam eius decantarent,& hæc quidem omnibus conspicua erant Seleucidarum uero seniores in unum congregans, Aristides, Milesiorum impudicos protulit codices,non quidem ementitus ,in reconditis enim Rustij, inuenti referuntur , quam Surenæ contumeliarum materiam in Romanos præstitere, nec nisi bello impliciti huiusmodi rebus scriptis ue queunt continere. Seleucidis quippe uir sapiens uidetur Aesopus Surenam intuentibus Milesiarum impudicitiarum sollem prius appendentem , posterius uero Parthicam attrahentem pompam, inter tot pellicum currus ijs quæ Echidnæ nominantur & Scytalæ haud absimilem. Et hæc quidem priori in parte illustria. Terribilia deinde telis,arcubus equisque insequentium,phalangis uero caudam in choreas,plausus,psalmos,festiuitatesque impudicas mulierum finientem Mendax profecto uir Rustius impudici Parthi Milesia hæc ementiti ludicra quorum plurimi eorum regno præfuerint e Milesijs,Ionijsque pellicibus nati Arsacidæ. His peractis Orodes cum Artabaxe Armeniorum rege in colloquium uenit & sororem eius Pacoro filio suo coniugem despondit. Potus deinde & conuiuia inter utrosque multaque alia uicissim præbita. Certamen preterea est Grecorum institutum uocibus,non enim cantibus Græcis & literis indoctus omnino putabatur Orodes. Artabaxes etiam tragœdias edidisse & orationes historiasque scripsisse dicitur quarum nonnullæ posteritati adhuc permanent. Crassi capite ad fores delato statim e mensura consurrexere omnes. Tragœdorum deinde mimus Iason nomine Tralianus,cum Bacchi orgia ab Euripide in ijs quæ de Agaue referuntur decantaret, essetque eius uox pergrata omnibus Silacis ante statuam procumbens eamque ueneratus, Crassi caput iecit in medium, plausum autem in immensum cum lætitia & clamore extollentibus Parthis Silacis statuam inclinauere serui iubente rege. Tum Iason Penthei conficta poemata cuidam e psallentibus tradidit Ille Crassi capite assumpto bacchantis in morem in id se totum extulit superstitione huiusmodi usus & cantu. Ferimus ex montis ambitu nuper cæsam uenationem optimam. Eo cantu gauisi omnes respondentibus deinde reliquis cũ quidã ex ijs q̃ chorizabãt addidisset, meus meus hic est honor,proxiliens Maxarthes,nã & ipse cõuiuio inerat,caput e manu abstulit quasi id ipsum a se conuenientibus dicendum

Aristides Milesius Rustius.
Obscura historiaa

Reges batbari literis tamen eruditi.
Lason mimus Euripides,

dum putaret. Gauiſus igitur rex quod ex patriæ moribus conſuetum fuit donum illis tribuit, Iaſoni uero talentum contulit. In hunc itaque cantum Craſſi militiam ueluti tragœdiam quandam finiuiſſe ſcriptum eſt. Pœnas tamen huiuſce crudelitatis Orodem ac periurij Surenam dediſſe meritas. Nam Surenam non multo poſt dignitati & gloriæ eius inuidens Orodes neci tradidit. Orodes porro cum Pacorum filium a Romanis bello ſuperatus amiſiſſet, & morbo intercutis laborare cœpiſſet a Phraarte filio per inſidias aconito aggreſſus, ſuſcipiente medicinam morbo, ita, ut longius prorogaretur attenuarenturque membra alia breuiori uia e uita pulſus eſt. Tumultuante deinde Parthico exercitu circa Meſopotamiam Labienum regij milites Parthorum principem ſibi ſtatuentes Syriam ingreſſuri uidebantur, uel ulterius prodeuntes in Alexandriam ſecum deducturi. Agentem igitur Parthos & ab Euphrate & Syria Lydiam uſque & Ioniam, Aſyriam peruaſtantem omnem Antonius ut reprimeret eique obſiſteret copias aduerſum mouit, quem uxor Fuluia multis lachrymis & literis ad ſe reuocans in Italiam demum redire coegit. Ibi Cæſari conciliatus, ac Pompeio qui Siciliam regebat Ventidium præmiſit in Aſiam impedimentum quoddam allaturũ Parthis. Ipſe ultro ſibi indulgens ſacerdos primi Cæſaris creatus eſt pluraque alia benigne comiterque in politicis rebus exercuit. Erat forte cum eo magus quidam Aegyptius ex iјs qui hominum genituras ſorteſque ſcrutantur. Is ſiue ut Cleopatræ morem gereret ſiue ueritati inniteretur erga Antonium dicere auſus eſt fortunam eius illuſtrem & inſignem ſub Cæſare admodum deficere ac debilitari, & ut longe ab eo adoleſcente ſe transferret hortatus eſt. Tuus inquit dæmon huius reformidat genium. Quibus ex uerbis palam ſubtriſtari uiſus eſt Antonius, ita ut Aegypto potius inherens ex Italia diſcederet, & quæ propria in Græcia illi fuerant Cæſaris poteſtati traderet. In hybernis igitur circa Athenas commoranti quæ in Parthos a Ventidio fœliciter geſta fuerant referuntur. Superatos bello Parthos. Labienum, ac Phraartem bellaciſſimos Orodis duces acie interiiſſe. Quarum cauſa epulum Græcis præbitum, ludi præcipui Athenis acti. Cum autem ad bellum profecturus eſſet ſertum ſibi ex oleo ſacro deſumpſit & a Clepſydria uas aquæ plenum ex præcepto hauriens ſecum detulit, Inter hæc Pacorum regis filium magnas Parthorum copias in Syriam ducentem Ventidius circa Cyriſtum occurrens pepulit. Pacoroque inter primos occumbente magna ſtrage eos afflixit. quod opus inter cætera memoratu dignum omnes

Surenæ mors

Orodis regis mors.

Labienus Parthus.

Antonij hiſtoria ſequitur.

Fuluia uxor Antonij.

Ingens Parthorum strages tribus prælijs.

fere calamitates quas Romani sub Crasso pertulissent uindicta sustulit, Parthosque intra mediam Mesopotamiamque Conclusit tribus prælijs summa ui superatos a Romanis. Ventidius igitur Parthos ulterius persequi neglexit Antonij ueritus inuidiam. Deficientes autem anuadens ad dedictionem redire compulit. Antiochum porro Comagenum in urbe Samosatis obsedit. Deprecante deinde illo & mille talenta dare pollicente Antonij quoque mandatis obsequi ad Antonium mittere iussit. Iam enim proximus aderat, & Ventidium cum Antiocho inducias. agere uolentem eam rē suo nomine, ut conficeret admonuit, non enim omnia a Ventidio exequenda iudicabat. Obsidione deinde in longum procedente, & ciuibus iam pace desperata ad audaciam conuersis cum nihil proficeret rubore & pœnitentia compulsus quinque & trecenta talenta cupide ab Antiocho accipit, & parua quædam in Syria componens denuo Athenas redijt Ventidium quibus decuit pecunijs ornatum ad triumphum mittens. Hic enim de Parthis usque ad ætatem, nostram solus triumphat uir natione ignobilis cum in Antonij amicitiam sese insinuasset illustrum rerum occasiones adeptus est, quibus strenue usus satis approbasse creditur quæ de Antonio & Cæsare dicta sunt, feliciores per allios quam per se ipsos esse in bello duces. Etenim Cassium Antonij ducem in Syria multa fecisse & Canidium ab eodem in Armenia relictum his deuictis, Iberorum quoque, & Albanorum subactis regibus ad Caucasum usque processisse, quibus ex rebus Antonij potentiæ gloriam inter Barbaros potissimum adauctam esse. Nam cum Phraartes Orodem patrem interemisset, regnumque sibi uendicasset plurimi subinde Parthorum aufugere, & Munesses uir clarus & potens ad Antonium pariter fuga peruenit fortunam suam Themistocli assimilans. Antonij uero facultates ac magnificentiam Persarum regi qui tres urbes illi dono dederat Larissem. Arethusam & Hierapolim quam Calinicem prius appellabant. Parthorum deinde rege dextram Munessi offerente perlibenter eum dimisit Antonius Phraartem dolo circunueninire ratus quasi pace demum inter eos secutura, dignum putans quibus Crassum fraudibus cœpissent Parthi eos quoque sibi asciscere. Cleopatra itaque in Aegyptum præmissa ipse per Arabiam & Armeniam profectus est. Eo in loco conueniētibus copijs auxilia etiam regum contrahit. Hi uero perplures fuere quorum Maximus Armeniorum rex Hrtabaxes sex millium equitum, septē peditū exercitum ducebat. Erāt & cum eo Romanorū peditum sexagita millia. Eq tat⁹ quoq;

Antiochus Comagenus a uentidio obsidetur

Rex Persarum tres urbes Antonio donauit

quoq; & Liberis & Celtiberis a Romanis institutus ad numerum decem milliũ. Reliquarum porro nationum ad triginta millia cũ equitibus & uelitibus annumerabantur. Huiusmodi itaque apparatum ac potentiam quam ultra Bactros extimuere Indi & qua Asiam quoque tenere potuisset inutilem sibi ob Cleopatram extitisse immemorant. Cum illa si quidem hybernare cupiens bellum ante tempus inferre ausus cum nulla ratione uteretur quasi Pharmacis quibusdã & incantaminibus addictus esset, ad eam solum diuertit oculos, celeriusque ad conspectum eius regredi quam hostes bello superare satagebat. Principio quidem cũ in Armenia hybernare opus esset, & exercitum labore fessum reparare octo milium stadiorum itineratione confectum ac prius quam ex hybernis Parthi excederent ueris principio mediam inuadere, tempus operiri haud passus est, uerum ad sinistram deflexis copijs capta Armenia Atropatinam depopulatus est regionem. Machinas præterea quas urbium oppugnandarum gratia trecentis uehiculis adducere solebat, inter quas acies octoginta pedũ longitudine inerat licet his similes haud quaquam in tempore reperiri possent cum superior regio lignum omne ingenerosum ob exilitatem moliciemque producat celeritati studens, uelut itineris impedimenta post se reliquit, custodiam quandam & exercitus ducem uehiculis apponens. Ipse Phraarta urbem inclytam in qua Medorum regis filij mulieresque habitabant, obsidere pergit necessitate uero errorem omnem quem in dimittendis machinis ediderat ipsum arguente aggerem summo labore contra urbem erigere compellitur. Inter hæc maximis copijs aduentans Phraartes cum machinas ab Antonio destitutas intelligeret ingentem equitatum aduersum misit, a quo circunuentus Tacianus interemptus est, & cum eo ad decem millia militum cæsa. Capti autem complures, inter quos & Polemon rex fuit Machinas deinde barbari immisso igne succendunt. Quæ omnia animaduertẽs Antoniani milites maxime uereri cœpere tã insperato, ac repentino aggressi malo. Armenius itaque Arta baxes desperatis iã Romanarũ rebus cũ exercitu ad propria reuersus est cum potissimũ huius belli causa extitisset. Splẽdide igitur se exercẽtibus ijs qui obsidione premebãtur, & Parthorũ fiducia minis cõtumelijsq; abutẽtibus nolẽs Antonius exercitu desidia laborãte, huiusmodi calamitatis plagam inalescere & dietim adaugeri .x. legionib⁹ assumptis & prætorijs cohortibus armatorum tribus omnem equitatum frumentatum mittit, satis fisus insurgentibus id eum hostibus pugnã ex ordine esse secuturã. Progressus igitur per diei dũtaxat iter

ut Parthos

Amor Antõij

Atropatina.

Polemon. rex capitur

ut Parthos circūfusos uidit,& ex itinere prælium inire cupientes pugnæ signum castris ponit,disiectisque tentorijs quasi bellum detrectaret & abinde deducturus horridum barbarorum declinaret aspectū, equitibus edicit,ut cum primi ex hostibus in arcto constitutí effugere non possent,equos ad eos flecterent. Barbaris itaque effusis potior uisus est ordo Romanorum,& paribus interuallis transeuntes eos inuadebant sine strepitu & silentio tela quatientes. Cum signum datum esset sublato clamore equisq; conuersis aggressi uulnerabāt quāquam intra sagittarum spacia deprehensos. Armatis itaque clamore & armorum strepitu in unum abeuntibus territi Parthorū equi cessere loco,& ipsi prius quā ad manus uenire possent abire fuga. Antonius autē ab insecutione nequaquā destitit magna spe adductus totū fere bellum,aut certe maiorem eius partē eo prælio confectam esse. Sed cum in castris redijsset pedites per quinquaginta equites ter tot insecutos stadia ex hostibus quidem captiuos cæsosq; dinumerās,triginta dūtaxat captos ad octoginta in acie cecidisse comperit. Qua ex re stupor ac tristicia omnes fere milites iuasit dirū arbitrātes si uictores adeo paucos interemissent uicti tot uiris spoliati essent,quot circa machinas perdidissent. Sequenti die ad bellum instructi copias in Phraarta deduxere. Occurrentes deinde ex itinere hostibus primum parua manu se inferētibus,subinde maiore, postremo omnibus copijs ueluti inuictis,& nuper ad pugnam prouocantibus & undique insurgētibus uix magno labore,ac difficulter in castris seruati sunt. At cum Medi excursionem quandam ad aggerem fecissent propugnatoresq; terruissent iratus Antonius ex ijs qui pauore cessissent decimū quēq; supplicio affecit,alijs pro tritico hordeum,apponi iussit. Difficile quidem utrisque erat bellum & euent[9] belli formidolosior Antonio famem ingruentem formidante,nec propterea uulneratorum defunctorum copia carente,& Phraartes Parthos intelligens omnia prius quam hiemem in castris sustinere,nec extra habitacula commorari posse maxime formidabat, ne perseuerantibus Romanis moramq; ducentib[9] sui eū derelinquerent æquinoctio autūnali potissimū instāte. Talē igitur machinatur dolū. Parthorū quippe primores cum aut frumentatum aut ad alias excursiones mitterentur,lāguidius admodū Romanis nauabāt operā nonnulla ab illis aufferre negligentes ,ac uirtutem eorum uerbis extollentes,bellicosos etenim illos prædicabant eorumque uirtutem summæ admirationi apud regem suū esse. Deinde proximiores illis facti semotis Antonium increpabant quod Phraarte cum eodem conciliari cupiente,ac talibus totque uiris indulgere neutiquam præberet aures, uerum maximo opperiens

Decimatio.

Fraus.

opperiens hostes famem scilicet & hyemem per disidiam quietem ageret, pro quibus opus esset etiam permissos ad Parthis fugam capere. Pluribus igitur hæc ad Antonium deferentibus inani spe delus⁹ non prius Parthis bellum indicij iussit quam a blādiētibus barbaris intelligeret, an hæc ipsa conscio rege dicerent. Affirmātibus illis ac suadentibus ne dubitaret, neue diffideret quendam ex amicis iterum misit, qui signa captiuosque restituit æquum diceret quasi non hæc multi salutem sua faceret, a ut de fuga cogitaret. Partho autem omitti respondente, abeunti uero pacem securitatemque pollicente intra paucos dies collectis uasis capescit iter. Quorum autē stduiosissimus semper fuerat, populares scilice blande alloqui, & exercitum ratione ducere quantumuis alter tunc ob ruborem mœstitiamque in alloquenda multitudine omisit. Domitium itaque Aenobarbum ei muneri addixit, qua ex re nonnulli excandescere quasi ab eo despicerentur & tristari uisi. Plura tamen omissa sunt ut gloriæ parceret cuius causa hæc ipsa ab imperatore potius suadenda & exoranda milites arbitrabantur. Cum iter ingressurus esset quod retro per plana arboribusque deserta faciūdum erat uir quidā genere Mardus Parthorum moribus inter plura aut dissimilis, & qui in pugna circa machinas olim acta fidem præstitisset illesā ad illum uenit suadetque at fugam a uestra uersus montes arripiat, nec exercitum armis grauē uacuis incursibus & apertis æquitatiui sagittisque subijciat. Phraartē nempe per beneuolentiæ simulationem insidias illi struere se ducem breuiori uiæ polliceri, & quæ necessariarum rerum copia exuberet. Quæ intelligens Antonius consulere in medium cœpit, nec æquū esse aiebat exhibita per īducias fide se Parthis minus credere uideri, circūcisionem autem itineris ad oppida & assuetā semitā collaudās fidem a Mardo petit. Ille uinciri se iubet quoad in armenia firmasset exercitū. Eo modo iniectis uinclis per duos dies miro modo deduxit agmen. Tertia die Antonio nihil iam de Parthis formidante, & negligentius agente, iter cū plurimum de se fideret uidens Mard⁹ apertionem quandam ad egressum fluminis nuper e fossum & plurimum aquæ per iter qua commeandum esset effusum, id opera Parthorum effectū esse indicat, quo difficultatem moramq; abeūtibus obijcerēt & fluuium ueluti impedimentū anteponerent. Antoniumquoque hortatus est, ut diligentius inspiceret animumq; adhiberet, nō enim lōgius abesse Parthos statim igitur milites in ordine armisq; disponendi, & iaculatoribus funditoribus excursionem præparantibus in hostes Parthi in conspectum se dedere & undique sese effundentes quasi eos circumituri Romanos terruere. Occurrentibus de-

Laus Antonij.

Mardus.

Astutiā remorandi hostes. nota

deuelitibus

inde uelitibus multas ex arcubus confligebant plagas,multas & ipsi a fundis tilisque patiebantur,demum terga uertere coacti, non multo post reuersi sunt quoad Celtæ equos inferentes & in eos conuersi dissipauere omnes,cum illa die nullum adhuc exemplar uirtutis prę stitissent. Ex his igitur quæ agenda erant intelligens Antonius funditoribus,lanceatoribusque cum plurimis non solum terga uerum etiam latera confirmans exercitus quadrato agmine incedebat. Equitibus uero edictum est,ut cum hostes aggressi essent eos auerterent. Cũ aduertissent neutiq̃ lõge sequerentur eo modo Parthi,per quatuor insecuti dies cum nihil amplius læderent quã paterẽtur, debiliores effecti & hyemis occasionem prætendentes de redditu tandem cogitare cœperunt. Quinta demum die Flauius quidam Gallus uir bello expertus & acer,qui partem ductabat exercitus ad Antonium uenit plures ex postremis uelites & equites quosdam e frõte petit,quasi magnum quippiã acturus, hisq; acceptis multos ex hostibus continue insurgentes opprimit,nõ ut prius in eos inuectus deinde retrocedens,uerũ instãs seq; audacius illis immiscens,intuentes autem eũ posterioris ordinis duces in sequentẽ hostes misso nũcio reuocare pergunt quibus parere renuit. Titiũ autẽ quæstorẽ aiunt auferẽtẽ signa uertisse retro,gallum quoque conuicijs aggressum esse, quasi multos & optimos uiros exitio traderet. Reddenti conuitia gallo & qui cum eo erant manere suadenti Titius retrocessit gallum deinde in exercitus fronte compulsum plurimi ex his qui a tergo inerant accurentes protegunt,oppugnatus undique opem ab alijs per nuncios exquirit. At illi armatos deducentes inter quos & Canidius qui plurimũ apud Antonium poterat,fuisse dicitur,non modicum peccasse dicuntur. Nam eum opus esset densam conuertere phalangem,dum pluries in auxilium emittunt,ac his deuictis alios dunuo certamini adijciunt parum abfuit,quin bello superati uniuersum fuga repellerent exercitum,nisi quod Antonius cum armis a fronte strenue progressus per fugientes tertiã imisit legionem,hostesque occurrentes a lõge pepulit. Cecidere ea pugna ad tria millia,sauciorum ad quinq; millia in castris relata sunt. Inter quos & gallus fuit iã quatuor laceratus spicuijs,sed his e uulneribus non conualuit, reliquos adiens Antonius ad unum solabatur illacrymansque hortabatur ad salutẽ. At illi alla cres apprehensa dextra abire eum & se curare,nec ulterius dolori ĩdulgere prẹcabantur illũ imperatorẽ suũ eũ esse, & saluos dummodo incolumis is esset fatebantur. Omnino quidem neque audacia neque tolerantia neque corporis uiribus ætate illa splendidiorem quempiã fuisse quis dixert, neque cuipiam ex ducibus tantum reuerentiæ obedien

Antõius ĩ hoc Crasso prudentior.

Titius quæstor.

Canidius.

obidientiæue cum beneuolentia præstitum esse, idque ab omnibus præclaris ignotisq;, ut gratia & honore plus salutis, & securitatis omnibus illis priscis imperatoribus sit adeptus. Huius rei causas plures memorant quę a nobis præmissæ sunt nobilitatē scilicet dicēdi uim, sīplicitatem, largitionem, magnificētiam, adiocos deniq; & urbanitates miram æqualitatem. Tum autem cum ijs qui morbo laborabant una asisteret, & compateretur, necessaria quoq; impartiret nemo facile dignoscere posset, utrum ægros an incolumes potius, & saucios obsequentiores sibi redderet. Hostes igitur fere detractantes bellum laboreque confectos adeo huiusmodi uictoria erexit, ut contemptis Romanis nocte in castris quiete degerent, & tabernacula ab illis destituta, fugientiumque impedimenta direpturos se esse crederent. Itaque cū illuxisset multo plures in unū cōuenerūt. Feruntur enim ad .xl. millia fuisse regē ut ad certā manifestāque uictoriā eos præmittēte, cum ipse nec unica fortuna usus esset. Antonius milites allocuturus uilem poposcit uestem, ut miserabilior apud eos fieret. Dissuadentibus autem amicis purpurea ueste in medium processit. Victores igitur uerbis extollens, fugientes conuitijs insectatus est. Ex quibus hi ut bene speraret confideretque suaserunt. Alij si decimare eos mallet aut alia pœna afficere promptos se obtulerunt modo, ut a cura & mœsticia, ut desineret orabant. Ad hæc ille manus ad cœlum tendens deos deprecatus dicitur, ut si qua indignatio ob prosperitatem suarum rerum sibi incumberet, eam omnem in se conuerterent, reliquo exercitui salutem uictoriamque præstarent. Sequenti die diligentius circunseptus copijs ad iter pergit & Parthis insurgentibus inopiæ occurrit. Ad prædam enim ac rapinam non ad prælium accedere sperabant. Deinde multitudini telorum obuiantes cū fortiter prompteque depugnarent Romani statim defecere. Cum uero descendentibus ipsis a nonnullis collibus in decliui eos adorirentur & difficulter deducentes conturbarent conuersi qui clypeos ferebant omnes leuis armaturæ in medio clausere. Ipsi in genua deflexi clydeos ante se tenuere. Qui uero posterius steterant armis superiecti primos contegebant, eodem modo & reliqui uisi sūt. Huiusmodi igitur figura pariformiter decliuis theatricū prębebat aspectū obiecto quidem firmissima aduers⁹ lubricos sagittarū ictus. At Parthi inclinationem Romanorum ingenua, lassitudinem & calorem arbitrati, arcus deposuere, contisque acceptis quo minus incepere pugnam, quibus Romani cū clamore subito aduolant, telisque e manibus excussis primos interficiunt, reliquos in fugam uertunt. Persimilia reliquis

Antonij laus

Nota.

Antonius ad iter pergit.

lia reliquis diebus gesta sunt cum paululum uiæ intermitterent Parthi & fames isequeretur exercitum, modicum quid frumenti per pugnam uendicantem, nec instrumenta ad molendum apta deferentē, plura quippe dereliquerant cum nonnullis iumenta ad conuectandos currus defecissent, nonnulli sautios ægrosque deferrent modium frumenti Atticum quinquaginta drachmis uenisse in exercitu satis constat hordeaceos ad æquale argenti pondus. Ea inopia ad olera radicesque conuersi raro notis herbis utebantur. Coacti igitur quæ gustui insueta erant experiri primum quidem in herbam incidunt, quę per furorem ad interitum adduceret, qui enim comedisset nihil aliarum reminiscebatur rerum, aut intelligebat, nec aliud quā lapidē continue effodiebat uertebatque quasi quippiam magni operis acturus. Erat igitur huiusmodi repletus ager terram ac lapides effodientiū, inter quos debacchati demum bilem euomentes interimebant, cum primum quod antidotum huic morbo aderat, uinum defecisset. Intereuntibus plurimis, nec propterea Parthis ab insecutione desinentibus, sæpenumero Antonium exclamasse ferunt. O decem millia eos qui cum Xenophonte profecti erant admirantem cum ex Babylone per longius profecti iter & multo pluribus depugnātes Parthis salui euasissent. Parthi igitur cum exercitum deflectere, aut ordines infringere non possent, iam pluries superati atque fugientes iterum quiete amiceque admiscebantur Romanis qui pabulatum, aut frumentatū quoquo pacto irēt. His arcus neruis exutos ostendētes se retro proficisci uelle, & hic finem belli ponere dicebant, paucos ex mediis per unius aut duorū dūtaxat dierū iter secuturos esse, nihil ut inferrent mali, cæterum ut uillas remotiores a damnis uendicarent. Talibus uerbis, ac blanditiis denuo fiduciam præstitere Romanis, adeo ut hæc audiens Antonius per campos potius proficisci cuperet, cum itinera quæ ad montes ueherent inaquosa esse audiret. Dum id facturus esset uir quidam nomine Mithridates ab hostibus in exercitum ad eum uenit consobrinus Munessi illius qui cum Antonio alias fuerat, & tres urbes dono acceperat, petens cum aliquo colloqui uelle, qui Parthicam aut Syriam didicisset linguam. Et accedēte ad eum Alexandro Antiocheno Antonij necessario, atque amico quis esset rettulit, & in munessem gratiam referens. Vides inquit a lōge colles illos arduos & in unum coniunctos. Cū se ille uidere diceret sub illis inquit Parthorum copiæ insidias uobis struunt. Patentes igitur campi collibus illis subiacent per quos ab ipsis deceptos iter arrepturos esse existimant uiam quæ ad montes ducit, relinquentes in illa quippe sitis laborque dūtaxat a uobis sustinenda sunt. Sin alteram

Magna inopia.

Xenophontis commendatio.

tenueritis

tenueritis sciat Antonius Crassi fortunas sibi esse subeūdas. Hæc locutus retrocessit. Antonius animo turbatus amicos ad se conuocat,& una itineris ducem Mardum acersit similia illi sentientem. Intelligebat enim semitas,quæ per plana ducerent difficiles,& erroris plenas ac uix itinerantibus permeabiles esse,aspera uero & montuosa nihil aliud in se difficultatis habere nisi quod unica die per inaquosa esset commeādū. Ad hæc igitur conuersus nocte proficisci statuit. Aquā ī utribus milites afferre iubet. Cumq; uasorum inopia plures detineret,quidam galeas aqua repletas, nonnulli caprinos utres attulerunt. Iam iter capessebant cum Parthis nunciatur & quanq̄ nocte incedentes præter solitum aggrediuntur. Illucescente die in postremos incidere uigilia laboreque confectos,per ducentum quippe & quadraginta stadia progressi erant,nec hostes tam subito affuturos arbitrabantur, quæ res calamitatem permagnam attulit. Sitim præterea præliū adduxerat. Nam pugnantes simul incedebant. Primi igitur ad fluuium quendam peruenere,cuius aqua frigida admodum ac splendida fuit uerum falsa ac uenenosa,cuius causa adurente siti præcordia a dolore uexabantur. Quod cum a Mardo prædictum esset nihil minus eos qui a potu prohibebant aduertentes hauriebant aquam. Antoni⁹ pręsens ipse per modicum temporis ferre suadebat non longe adesse fluuium potui,& aquationi accommodum,reliquum itineris a deo inequitabile & asperum ut hostes reuerti cogerentur. Simul autem pugnantes reuocabat & ut equos iungerent nutu significabat. Cum ad umbras uentum esset fixis iam tabernaculis & Parthis ut solebant recedentibus uenit denuo Mithridates & Alexandrum allocutus hortatur aliquamtulum cum silentio exercitum mouere & fluuio propriꝰ copias adiungere Parthos non ulterius transituros, uerum ad illū usque insecuturos esse. Hæc cum Antonio Alexander retulisset, aurea quædam pocula phialasque Mithridati iussit afferri,ex quib⁹ ille quotquot ueste cælare potuit assumptis ad suos rediјt. Iam lucis aliquid supererat cum castra mouere incipiunt, hostibus nullo in loco prodeuntibus. Ipsi uero inter se noctem difficillimam,& omnium quæ secuta est terribiliorem peregere. Eos quippe qui aurum & argentum deferebant aggressi spoliabant , & pecunias rapientes e uehiculis ad ultimum Antonii impedimenta inuaserant pocula, ac mensas ingentis pretij concidentes inter se partiebantur. Tumultu itaque ingenti & errore passim detinente exercitum incumbentibus Parthis fugam & cōfusionem ab illis ortam arbitrabantur. Antonius itaque satellitem unum ex libertis suis nomine Ramnum ad se aduocans,sacramēto adegisse dicitur,ut cū iussisset epse Mucrone

Loca inaquosa Antonij consilium ī deferenda in utribus aqua.

Aquarum natura.

Mithridatis reditus ad Antonium.

transſfigere,caputque reliquo corpori adimeret ita,ut nec uiuus ab hostibus capi,neque mortuus dinoſci poſſet. Illachrimantibus amicis Mardus Antonium exhortatus eſt iam propius adeſſe fluuium. Nam aura quædam humida efflare cœperat & aer frigidior occurrens iocundam præbebat aſpirationem, & tempus inquit itineris hanc mihi ſuadent adeſſe uiciniam. Non multum adhuc noctis ſupererat cum ab amicis nunciatum eſt tumultum illum non ex hoſtium inſultu ,ſed ob militum ſcelus auaritiamque increbreſcere. Multitudinem igitur ex tumultu & confuſione in ordinem referre ſatagens impedimēta deduci imperat. Iam dies terram illuſtrabat cum exercitu in ordinem & ſilentium educto Parthorum ſagittarij poſtremis incidere,& uelitibus pugnæ ſignum datum eſt,armatique ut prius ſe inuicem tutantes obiectis clypeis inſurgentes opperiebantur hoſtes, Deducentibus igitur primis poſt modicum fluuius apparuit,& equites ſupra ipſum ſtatuens Antonius aduerſos obiecit hoſtibus. Præmiſſis itaque debilioribus tranſire cœpit,& iam pugnantibus licentia & facilitas bibendi aderat, cum Parthi conſpecto fluuio neruos arcubus educunt,& Romanos uirtutem eorum commendantes tuto tranſire admonent. Tacite itaque tranſgreſſi ſeipſos colligebant,Nō enim Parthis fidentes incedebant. Sexta demum die peracto poſtremo prælio ad Araxem peruenere fluuium qui mediam ab Armenia regione diuidit. Viſus eſt autem fluuius ipſe & profunditate,& celeritate difficilis admodum ad tranſmeandum & rumor icrebuerat hoſtes in inſidijs paratos Romanos tranſeuntes īuaſuros eſſe. Poſtremo cum tuti tranſgreſſi eſſent,& in Armeniam ueniſſent quaſi prius terram illam e pelago ſtuentes ſe paſſim proſternebant, & ad lachrymas cōplexuſq; ob læticiam uertebantur. Incedentes ergo per regionem uberem, ac felicem,& omnibus ad libidinem abutentes, hidericos & ictericos incidere morbos. Hoc in loco cum numerum militum recēſeret Antonius, uiginti millia peditum, quatuor equitum millia amiſiſſe comperit,non tamen omnia bello cæſa uerum ſupra dimidium morbis ualitudineque comſumpta. Profecti igitur a Phraarta per v.&.xx.dierum,prælijs.viij.&.x. Parthos ſuperarūt,q̄q̄ uictoriæ ipſæ neque uiribus neque perſeuerātia cōfectę paruis quibuſdā inſecutionibus & īperfectis adeptę ſint,Sed cum inprimis cōſpicua omniū cauſa perhiberetur Artabaxes armeniorū rex,q̄ finem eius belli e manu rapuiſſet Antonij cum e media.vj.&.x millia equitū adducēs,qui Parthorū ī morem armati cū eiſdem pugnarē ſoliti eſſent & Romanis Parthos inſequentibus facile eos ſequi & debellare potuiſſent totiens

Araxes fluui⁹

Difficilis Araxes.

Militum numerus ab Antonio recenſetur

Parthi.xviij. prælijs ſuperati.

tiens in illos insurgere & audacia uti recusasset certatim ut ab eo pœnas exigere hortabantur. Verum ille astutia usus nihil de perfidia questus est, nihil a solito honore, aut consuetudine omisit, exercitu imbecillo adhuc atque egeno rerum omnium. Posterius cum in Armeniam iterum diuerteret multis suasionibus, ac blanditijs ad se allectum tandem cœpit, & uinculis iniectis in Alexandriam deductum in triumpho habuit. Quæ res potissimum Romanos mœsticia affecit cum optima & præcipua patriæ suæ monumenta Cleopatræ gratia Ægyptijs impartiri cernerent. Verum hæc posterius. Secuta est deinde inter Medorum Parthorumque reges discordia quædã quæ principium, ut aiunt ex Romanorum spolijs assumens suspitionẽ amittendi regni, & pauorem medo attulit. Nuncijs itaque ad Antonium missis in auxilium uocare cœpit cum omnibus copijs suis ad bellum pollicitus adesse. Ob quæ magnam in spem adductus est Antonius cum hoc unico ad superandos Parthos indigere uideretur equitum & sagittariorum destitutus copia, quem ad se gratia potius & amore quam precibus inductum crederet. Armeniam itaque denuo inuadere & medo circa Araxem fluuium congressus, bellum agere decreuit. Verum Octauiæ & Cleopatræ necessitudinibus adductus, æstatis temporibus ad Medum proficisci, quamquam Parthi, ut ferebatur intestinis agitarentur seditionibus, statuit. Ad hunc igitur denuo profectus in amicitiam pellexit. Cumque filiam eius infantem uni ex Cleopatræ filiis uxorem despondisset domum reuersus ad ciuile bellum conuertit animum.

Triumphus Antonij in Alexandria.

Mœsticia Romanorum

Origo discordiæ inter Medos & Parthos

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber finit qui Parthicus inscribitur. Traductio. P. Candidi

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber incipit, qui Mithridaticus inscribitur. Traductio. P. Cãdidi

Bithynij Cappadoces

Regiones uictæ a Romanis

Omani igitur Bithynios & Cappadoces & quęcũque illis finitimæ nationes Euxinum pontũ incolunt Mithridati per duos &.xl. depugnantes annos sibi subegere, eodẽ quoque bello Ciliciam minime antea illis parentem, Syriamque Phœnicẽ & inferiorem, Palestinam porro prouinciam et mediterranea ad Euphratem usque fluuium quæ Mithridatis imperio neutiquam paruerant, impetu quodam eius uictoriæ sibi uedicarunt, et tributa quibusdam statim, nonnullis denuo imposuerunt. Paphlagoniam autem et Galatiam, Phrygiamque & propinquam Phrygiæ Mysiam, et super has Lydiã Cariam et Ioniam et quæcumque aliæ Asiæ prouintiæ circa Pergamum sunt, ueteremque Græciam & Macedoniã deuicto Mithridate statim imperio suo subiecere, ac plurimis earum nondum quicquam persoluentibus imposuere tributa. Quamobrem hoc uel ingẽs bellum mihi licet arbitrari, et uictoriam ab illo partam magnam existimare. Præsidentem quoque illis bello ducem Pompeium usque in hanc diem merito appellari magnum multitudine gentium ac populorum quos uel recepere ipsi, uel amisere, & longitudine temporis quod per.xl. & amplius annos gestũ est. Audacia pręterea ipsius regis, ac tolerantia quem in omnibus potentem experti sunt, cuius ĩperio naues quadrigentæ ex proprijs suberãt, equitũ quiquaginta, peditum ducẽta & quiquaginta millia, machinarũ ac omnis bellici instrumẽti par potentiæ ei9 summa. Depugnabãt autem cum eo reges Dynastæque Armenię, ac Scytharũ, q. circa Põtum ĩcolunt, supraq; Męotidem paludem, & ab ab illa ad Thraciũ Bosphorum nauibus uehũtur contra Romanos, eo potissimum tẽpore acri inter se bello disciden tes, & Iberiam qui in eos cõcitaret emiserat, & cum Celtis fœdus amicitiamque inierat, ita ut in Italiam omnia prędatoribus referta ab Cilicia ad Herculeas usq; columnas maria inquietarentur, eaq; separata & impermeabilia ad nauigandũ fierent ciuitatibus & famem & plurimum laboris adijcerent. Omnino nihil homini possibile omisisse uisus est uel agens uel cogitans, ut hic maximus rerum motus ab oriente in occidentem uniuersos, ut sic dixerim molestia afficeret, uel bello implicitos, uel auxilia ferentes, uel latrocinijs impendentes operam uel bello ipsi finitimos. Tam ingens hoc bellum fuit, ac tam uarium, & ad maxima demum finiens extulit Romanos, ut imperij ter

Pompeius magnus cur.

Mithridatis potentia.

transsigere,caputque reliquo corpori adimeret ita,ut nec uiuus ab hostibus capi,neque mortuus dinosci posset. Illachrimantibus amicis Mardus Antonium exhortatus est iam propius adesse fluium. Nam aura quædam humida efflare cœperat & aer frigidior occurrens iocundam præbebat aspirationem, & tempus inquit itineris hanc mihi suadent adesse uiciniam. Non multum adhuc noctis supererat cum ab amicis nunciatum est tumultum illum non ex hostium insultu ,sed ob militum scelus auaritiamque increbrescere. Multitudinem igitur ex tumultu & confusione in ordinem referre satagens impedimēta deduci imperat. Iam dies terram illustrabat cum exercitu in ordinem & silentium educto Parthorum sagittarij postremis incidere,& uelitibus pugnæ signum datum est,armatique ut prius se inuicem tutantes obiectis clypeis insurgentes opperiebantur hostes, Deducentibus igitur primis post modicum fluuius apparuit,& equites supra ipsum statuens Antonius aduersos obiecit hostibus. Præmissis itaque debilioribus transire cœpit,& iam pugnantibus licentia & facilitas bibendi aderat, cum Parthi conspecto fluuio neruos arcubus educunt,& Romanos uirtutem eorum commendantes tuto transire admonent. Tacite itaque transgressi seipsos colligebant,Nō enim Parthis fidentes incedebant. Sexta demum die peracto postremo prælio ad Araxem peruenere fluuium qui mediam ab Armenia regione diuidit. Visus est autem fluuius ipse & profunditate,& celeritate difficilis admodum ad transmeandum & rumor icrebuerat hostes in insidijs paratos Romanos transeuntes īuasuros esse. Postremo cum tuti transgressi essent,& in Armeniam uenissent quasi prius terram illam e pelago ītuentes se passim prosternebant, & ad lachrymas cōplexusq; ob læticiam uertebantur. Incedentes ergo per regionem uberem, ac felicem,& omnibus ad libidinem abutentes, hidericos & ictericos incidere morbos. Hoc in loco cum numerum militum recē seret Antonius, uiginti millia peditum, quatuor equitum millia amisisse comperit,non tamen omnia bello cæsa uerum supra dimidium morbis ualitudineque comsumpta. Profecti igitur a Phraarta per v.&.xx.dierum,prælijs.viij.&.x. Parthos superarūt,q̄q̄ uictoriæ ipsæ neque uiribus neque perseuerātia cōfectę paruis quibusdā insecutionibus & īperfectis adeptę sint,Sed cum inprimis cōspicua omniū causa perhiberetur Artabaxes armeniorū rex,q̄ finem eius belli e manu rapuisset Antonij cum e media.vj.&.x millia equitū adducēs,qui Parthorū ī morem armati cū eisdem pugnarē soliti essent & Romanis Parthos insequentibus facile eos sequi & debellare potuissent totiens

Araxes fluui9

Difficilis Araxes.

Militum numerus ab Antonio recensetur

Parthi.xviij. prælijs superati.

tiens in illos insurgere & audacia uti recusasset certatim ut ab eo pœnas exigere hortabantur. Verum ille astutia usus nihil de perfidia questus est, nihil a solito honore, aut consuetudine omisit, exercitu imbecillo adhuc atque egeno rerum omnium. Posterius cum in Armeniam iterum diuerteret multis suasionibus, ac blanditijs ad se allectum tandem cœpit, & uinculis iniectis in Alexandriam deductum in triumpho habuit. Quæ res potissimum Romanos mœsticia affecit cum optima & præcipua patriæ suæ monumenta Cleopatræ gratia Agyptijs impartiri cernerent. Verum hæc posterius. Secuta est deinde inter Medorum Parthorumque reges discordia quædã quæ principium, ut aiunt ex Romanorum spolijs assumens suspitionẽ amittendi regni, & pauorem medo attulit. Nuncijs itaque ad Antonium missis in auxilium uocare cœpit cum omnibus copijs suis ad bellum pollicitus adesse. Ob quæ magnam in spem adductus est Antonius cum hoc unico ad superandos Parthos indigere uideretur equitum & sagittariorum destitutus copia, quem ad se gratia potius & amore quam precibus inductum crederet. Armeniam itaque denuo inuadere & medo circa Araxem fluuium congressus, bellum agere decreuit. Verum Octauiæ & Cleopatræ necessitudinibus adductus, æstatis temporibus ad Medum proficisci, quamquam Parthi, ut ferebatur intestinis agitarentur seditionibus, statuit. Ad hunc igitur denuo profectus in amicitiam pellexit. Cumque filiam eius infantem uni ex Cleopatræ filijs uxorem despondisset domum reuersus ad ciuile bellum conuertit animum.

Triumphus Antonij in Alexandria.

Mœsticia Romanorum

Origo discordiæ inter Medos & Parthos

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber finit qui Parthicus inscribitur. Traductio. P. Candidi

Appiani Alexandrini sophistæ Romanorum liber incipit, qui Mithridaticus inscribitur. Traductio. P. Cādidi

Bithynij Cappadoces

Regiones uictæ a Romanis

Omani igitur Bithynios & Cappadoces & quęcū que illis finitimæ nationes Euxinum pontū incolunt Mithridati per duos &.xl. depugnantes annos sibi subegere, eodē quoque bello Ciliciam minime antea illis parentem, Syriamque Phœnicē & inferiorem, Palestinam porro prouinciam et mediterranea ad Euphratem usque fluuium quæ Mithridatis imperio neutiquam paruerant, impetu quodam eius uictoriæ sibi uedicarunt, et tributa quibusdam statim, nonnullis denuo imposuerunt. Paphlagoniam autem et Galatiam, Phrygiamque & propinquam Phrygiæ Mysiam, et super has Lydiā Cariam et Ioniam et quæcumque aliæ Asiæ prouintiæ circa Pergamum sunt, ueteremque Græciam & Macedoniā deuicto Mithridate statim imperio suo subiecere, ac plurimis earum nondum quicquam persoluentibus imposuere tributa. Quamobrem hoc uel ingēs bellum mihi licet arbitrari, et uictoriam ab illo partam magnam existimare. Præsidentem quoque illis bello ducem Pompeium usque in hanc diem merito appellari magnum multitudine gentium ac populorum quos uel recepere ipsi, uel amisere, & longitudine temporis quod per.xl. & amplius annos gestū est. Audacia pręterea ipsius regis, ac tolerantia quem in omnibus potentem experti sunt, cuius īperio naues quadrigentæ ex proprijs suberāt, equitū quiquaginta, peditum ducēta & quiquaginta millia, machinarū ac omnis bellici instrumēti par potentiæ eius summa. Depugnabāt autem cum eo reges Dynastæque Armenię, ac Scytharū, q. circa Pōtum īcolunt, supraq; Mę otidem paludem, & ab ab illa ad Thraciū Bosphorum nauibus uehūtur contra Romanos, eo potissimum tēpore acri inter se bello disciden tes, & Iberiam qui in eos cōcitaret emiserat, & cum Celtis fœdus amicitiamque inierat, ita ut in Italiam omnia prędatoribus referta ab Cilicia ad Herculeas usq; columnas maria inquietarentur, eaq; separata & impermeabilia ad nauigandū fierent ciuitatibus & famem & plurimum laboris adijcerent. Omnino nihil homini possibile omisisse uisus est uel agens uel cogitans, ut hic maximus rerum motus ab oriente in occidentem uniuersos, ut sic dixerim molestia afficeret, uel bello implicitos, uel auxilia ferentes, uel latrocinijs impendentes operam uel bello ipsi finitimos. Tam ingens hoc bellum fuit, ac tam uarium, & ad maxima demum finiens extulit Romanos, ut imperij ter

Pompeius magnus cur.

Mithridatis potentia.

minos

minos ab occidente ad fluuium perduxerint Euphratem. Diuidere uero hæc ipsa per nationes haud facile est quæque simul gesta sunt, & inuicem connexa. Quæ uero distinguere nobis licet per partes explicabimus. Thraces græci eos existimant, qui cum Rheso ad Ilion pro Troianis castra habuere. Rheso deinde noctu a Diomede interfecto, quemadmodum ab Homero carminibus perscriptum est fugientes ad ponti ostia quæ arctiora in Thraciam sunt quosdam destitutos ratibus in ea tellure consedisse, eamque partem tenuisse, quæ Bebrycia appellabatur. Quosdam transgressos ultra Bizantium & Thraces qui Bithynij dicuntur prope Bithym habitasse fluuium. Fame deinde compulsos in Bebryciam redijsse & Bithyniam pro Bebrycia a fluuij nomine iuxta quem incoluissent nominasse. Eius uero appellationem nulla ratione cum tempore ab illis immutatam cum parum admodum Bithyniæ nomen a Bebrycia uideatur differre hoc multi iam existimant. Alij uero Bithym Iouis & Thracis filium eorum regem primum extitisse, & utriusque appellatione utrique terræ nomen inditum. Huiusmodi de Bithynia referre uisum. Quæ uero ad Romanos pertinent qui eam rexere prouinciam duos & quadraginta deinceps annos res gestas expediam. Sic enim mihi maxime recensere opus est eorum facta perscribenti. Prusias cognomine Cynigus cui Perseus Macedonum rex sororem eius uxorem dederat cum non multo post Perseus idem Romanique adinuicem belligerarent neutram partem secutus est. Capto demum Perseo ad Romanorum duces peruenit ueste amictus Romana quam togam appellant, & calciamenta gerens Italica raso capite pileatus, quo more, nonnulli, libertati redditos ex decreto incessisse memorant cum alias facie turpis esset ac corpore perbreuis. Itaque ad Romanos delatus Romanis uerbis se eorum libertum professus est. Cum risum exciuisset omnibus, Romam missus etiam rediculus multo magis habitus ueniam tandem impetrauit. Sequenti deinde tempore Attalo effectus hostis eius qui circa pergamum Asiam regebat, Asiaticam ingressus est prouinciam. Quæ Romanorum audiens senatus ad Prusiam legatos misit, qui eum monerent ne in Attalum eorum socium atque amicum bellum gereret. His cum minus ille paruisset, legati ex mandato eum mouere ut senatui morem gereret, & cum mille dumtaxat equitibus ad fines ex fœdere impositos accederet. Illic enim Attalum pari equitum numero illum expectare. At is spreto Attalo ex suorum paucitate ratusque ex insidijs facile eum detinere posse lega-

Bithyniorum historia.

Perseus a Romanis captus

Romanorum morem attende in reddendis libertati regibus ab eis captis secundũ quosdã

Attalus rex

Senatus legatio ad Prusiã

tos antecędere iussit,quasi cum mille secuturus. Vniuerso deinde sublato exercitu ueluti ad pugnam profectus est. Itaque cum Attalus legatique aduentum eius præsensissent,& in fugam ut quisque potuit abijssent,ille prætermissis ijs qui Romanorum uasa deferebant, cæteros insecutus est. Interceptoque oppido quod Niciphorium appellatur funditus euertit,naues porro quæ in eo fuerant incendit. Attalum quoque in Pergamum delatum obsidere pergit,quoad hæc intelligentes Romani alios denuo misere legatos,qui pro damnis quę Attalo idem intulisset satisfactum iri iuberent. Tunc uero pauefactus Prusias mandatis paruit, copiasque abinde sustulit, mulctam quoque legatis statuentibus. Attalo persoluit, naues statim uiginti cataphractas, argentique talenta quingenta in tēpore pollicitus. Erat is ob crudelitatem fere omnibus exosus suis. Nicomedes autem eius filius a Bithynijs summo honore colebatur, Qua ex causa permoleste eius præsentiam ferens Prusias Romam ubi uitam duceret ire iussit. Certior deinde fact⁹ filium a Romanis plurimum diligi,& in honore haberi senatui supplicare instituit,eum a pecunijs quas Attalo deberet, liberum esse sineret. Minam autem legatum hac de re ad Senatum mittit,cui ita imponit,ut si,quæ petit a senatu impetret nihil in filium eius moliatur. Sin uoto decidisset Nicomedem intra urbem conetur occidere. Rates illi ob hoc nonnullas destinat,milites præterea usque ad duum millium numerum. Cum mulctæ remissio a senatu repudiaretur,nam Andronichus ex aduerso Attalo submissus mulctam a legatis inditam rapina inferiorem esse prædicabat. Nicomedem porro aggredi instituens cum omni deligentia munitum circunspiceret addubitare cœpit. Itaque iuuenem interficere non ausus in Bithyniam ob timorem redire destitit. Protracta diutius in urbe mora tandem cum Nicomede in colloquium uenit. Insidias Prusiæ cum eo struere agreditur. Andronichum Attali legatum ad rem conficiendam comitem accersit, qui Nicomedem ut in Bithyniam induceret suaderet Attalo. Illi se inuicem in oppido quodam mediterraneo ,quod Bernice appellatur expectantes uespere nauem ingressi ,quæ facere opus esset meditantur , deinde nocte nondum peracta discessere. Cum illucesceret Nicomedes purpuram indutus regiam diademate capite imposito nauem egreditur. Andronicus obuiam illi factus ac regem appellans cum equitib⁹ quingentis,quos secum habuit antecedere suadet. Minas aduentum Nicomedis tum primum sentire simulās iter duo mille quos agebat ueluti pauidus ferebatur,& sermone prolato duobus inquit regibus uno in

Simulatum attende hominē

prouincia

prouincia existente, adueniente altero necesse nobis arbitror consulere cui melius statuendum sit, & quæ futura sunt uicissim prouidere tanquam de salute nostra cogitātibus, cui bene prouiderimus perscrutantes quis eorum dignius regno præsit. Ille quidem senex est hic iuuenis. Bythinij illum odere hunc amplectuntur, quem Romanorū etiam primores charum habent, & Andronicus iam illi fauens Attali societatem uidetur polliceri magno præsidentis imperio & Bithyniis finitimi & plurimum cum Prusia bellum gerat. Hæc inquiens Prusiæ crudelitatem una detegebat quæque in omnes superbe impieque fecisset. Commune præter hæc Bithyniorum ī illum referebat odium adeo, ut Prusiæ iampridem infensos & regnum eius detestantes ad Nicomedem facile traduxerit, & simul dicens hic rex secund⁹ nobis cum Andronico duobus millibus stipat⁹ eum sequebatur. Attalus iuuenem perlibenter accepit. Prusiamque adhortatus est ut ciuitates quasdam ad inhabitandum, regionem præterea ex qua reditum percipere posset filio traderet. Prusias regnum omne Attali stati dare se dixit, cuius causa, ut Nicomedi acquireret in Asiam uenisset. Hæc fatus Romam nonnullos ex suis misit, qui Attalum ac Nicomedem accusarent, eosque in iudicium accirent. Qui autem cum Attalo fuere statim in Bithyniam profecti sunt, quibus uenientibus paulatim Bithynij ad eos defluxerunt. Prusias nemini fidens, Romanos quoque ab his insidijs liberaturos se arbitratus Thracem quēdam elegit qui Thraces quingentos in unum congregans solus corporis sui curam ageret. Ipse in arcem quæ in Nicea est aufugit. Romanorum igitur prætori qui in urbe fuerant non statim Prusiæ legatos in senatum duxit quo Attalo morem gereret. Cum aliquando induxisset, & senatus prætorem ipsum legatos eligere mandasset qui finē bello imponerent tres uiros elegit, quorum unus lapide caput saucius, fœdas præferebat cicatrices, alius podagra laborabat, tertius stultior haberi consueuerat. Quamobrem Catonem legatos contemplatum dixisse ferunt senatum legationem emittere, quæ ratione pedibus capiteque careret. Legati igitur in Bithyniam delati ut bello finem imponerent utrisque mandauere. Nicomede uero & Attalo parere illis uelle respondentibus, Bithinij præterea percepta re Prusiæ crudelitatem ulterius sustinere non posse clamitabant, maxime cū eorum odium ex plurium querelis iam illi uulgatum esset. Ea ex causa legati quod hæc Romanis nondum innotescerent infecta pace ad suos rediere. Prusias desperatis Romanorum rebus quibus potissimum fiderat nullius exppectata ope, in Nicomedem profectus est

ut urbe

Nicea.

Cato censorin⁹

Facete de legatis Cato.

ut urbe intercepta, ijs qui in eum insurrexerant, bellum gereret. At il li rege prodito portas continuo reserant. Nicomedes subide cum exercitu ingreditur Prusiam uero iouis templum confugere nitentem nonnulli a Nicomede missi interficiunt. In hunc modũ Nicomedes Prusiæ loco Bithiniorum regnũ adeptus est. Cui deinde functo rebus humanis Nicomedes eius fili⁹ cognomine Philopater imperio successit Romanis regnũ ueluti paternũ illi statuentibus. Quæ igitur ad Bithynios pertinent huiusmodi fuisse constat, quæ haud inutilia arbitror, sciunt esse. Alterius autem Nicomedis filius ex testamento regnum Romanis dereliqut Capadociæ ante Macedones qui imperarint neutiquã aperte possum dicere, an ipsi proprio potiti sint im perio, an Dario potius paruerint. Alexander quipe dicitur cũ in Darium deduceret principes earum gentium sub tributo reliquisse. Sic urbem Amisum genus Atiicum in Democratia ueluti patria ipsis politia statuisse. Hieronymus nec has quidem nationes attigisse eũ scribit, uerum supra maritima Pamphiliæ & Cilitiæ progressum ali ud in Darium tenuisse iter. Perdicas deinde qui ab Alexandro Macedonibus præfuit Ariarathem in Capadociam mouẽtem uel ab eo potius deficientem siue ut illius regnum Macedonibus acquireret bello cœpit eumque suspẽdit, nationibus illis Eumenem Cardianũ præfecit. Eumene deinde interfecto cum Macedones hostem illũ iudicassent, Antipater post Perdicam, regionis, quæ sub Alexãdro olim fuerat, curam agens, Nicanorem Cappadociæ Satrapem instru it. Macedonibus non multo post inter se diffidentibus Antigonus Laomedonte regno pulso, Syriæ præfuit. Mithridates huic adhæsit uir genere persarum regio. Ferunt Antigonum per somnium existimasse agrum se auro serere. Mithridatem deinde aurum metentem in Pontũ recessisse. Qua ex causa illum capiẽs ĩterficere conatus est. Ille cum sex dumtaxat equitibus aufugit, & locum quendam Cappadociæ muniens multis illuc confluentibus Macedonum incuria Cappadociam finitimasque circa pontum tenuit nationes. Postremo imperium in maius propagatum, filijs tradidit, quod uicissim unus ab alio suscæpit usque ad sextum a primo Mithridatem qui cum Romanis bellum gessit. Huius itaque generis Cappadociæ, ac ponti reges cum extiterint facile erit exponere, quemadmodum eorum regna diuiserint, & qui Ponto, qui ue Cappadociæ præfuerint.

Laomedon.

Primus igitur ex his Romanis amicitia coniunctus, naues quasdam in Carthaginienses, ac belli permodicam præstitit societatem rex Ponti Mithridates, Euergetus cognomine, qui Cappadociam

pad ociam

padociam quasi sibi alienam excurrit. Huic successit filius Mithridates Dionysius cui Eupater fuit cognomen, quem Romani excedere Capadocia iussere, Ariobarzane ad eos confugiente & digniore illis uiso qui Capadociæ præesset, siue quod Mithridatis regno in maius adaucto, non nihil uererentur, & in plures clam diuidere optarēt, & is quidem successit in regno. Nicomede autē Nicomedis Prusiæ ueluti paterno in regno a Romanis Bithyniæ præsidere iusso Socrates fratrem Nicomedis eius qui Christus dicebatur cū exercitu i eū misit, eoque modo Bithyniorum principatum Socrates ad se transtulit. Per idem fere tempus Mistralus & Bagoas contra Ariobarzanē qui a Romanis regno præfectus fuerat in Cappadociam ducentes Ariarathem regem prefecerunt. Romani Nicomedē simul & Ariobarzanem in regnum una reduci statuerūt, & legatos hac de causa ad illos miserunt, quibus Manius Atilius præerat, assumereque ex itinere a Lucio Cassio qui circa Pergamum castra habebat & exercitū permodicum ducebat, & ab Mithridate Eupatro auxilia iusserunt. Sed is quidē quod Capadociā sibi abstulissent Romani ac Phrygiā, conquestus quēadmodū Græcis litteris perscriptū est nihil fauoris illis præstitit. Cassius autem & Manius Cassij copijs plures alias ex Galathis Phrygijsque adijcientes, Nicomedem in Bithyniæ, Ariobarzanem uero in Cappadociæ restituere regna, Et cum uterque Mithridati esset finitimus una conuenerunt, regionem eius quam primum excurrere eumque in bellum prouocare, satis fisi Romanos auxilio illis affuturos esse. Formidabat tamen per se quisque cum finitimi illi essent, tanti belli subire principium, Mithridatis in primis ueriti potentiam. Instantibus autem legatis Nicomedes multas in parandis auxilijs, ducibus, ac legatis dedisse pecunias, plures etiam debere causatis, ampliores præterea a Romanis, qui eum sequebantur mutuo sumpsisse ueluti coactus, in Mithridatis regionem mouit exercitum, & usque ad Amastrem progressus urbem uniuersam depopulatus est nemine uel prohibente illum uel aduersum occurrente. Quippe Mithridates quāq̄ paratas copias haberet, ultro cesserat plurimas iustasq; belli occasiones in illum præparans. Reuerso deinde multis cum spolijs Nicomede Mithridates Pelopidam ad Romanorum pricipes ac legatos destinat satis cōscius eos sibi aduersos esse & huiusmodi isultus causam ab illis processisse. Dissimulās adhuc igitur, & plures simul & honestas huius belli præferens occasiones paternæ societatis & amicitiæ memoriam illis protulit, quarum causa Phrygiam & Capadociā sibi ablatas fuisse querebatur, cū altera pro

Socrates rex.

Origo belli Mithridatici.

Amastris urbs

genitorum suorum continue fuisset & a parente suo tenuo suscepta, Phrygia in uictoriæ signum contra Aristonichum ab imperatore Romano præbita nec commode admodum pecuniis imperatori ipsi traditis, & nunc inquit Nicomedem introitum ponti sibi intercludentem, omnemq; regionem ad Amastrã, urbem usque populantem prædãque illam abducentẽ quã optime nostis, uider negligitis cũ ad offerenda auxilia nec debilis rex meus sit, nec imparat⁹. Ceterũ uos testes earum rerũ quæ in conspectu uestro gestæ sunt expectat. Ex quo igitur affuistis & uidistis omnia hortatur uos Mithridates amicus & socius amicos sibi pariter & socios, sic enim fœdera inter utrosque iacta testantur, ut sibi a Nicomede iniuriam passo uel opem afferatis, uel ab eo inferri prohibeatis. Sic ille effatus est. Nicomedis dei de legati ex aduerso illi assistentes ita fari cœpere. Mithridatem iam pridem Nicomedi insidias struentem Socratem cum exercitu in regnum eius induxisse quiescente illo, & quę maiorũ suorum olim fuerant iuste possidente, & hæc a Mithridate in illum gesta esse, quẽ uos o Romani Bithyniorum regem esse uoluistis. Liquet igitur nõ magis in nos quã in uos ab illo tentatum esse. Hic etiam iubentibus uobis ne a regibus in Asia existentibus Europæ inferretur bellum, magnam cherronesi inuasit partem. Et hæc sunt in uos contumeliæ, & temeritatis ac diffidentiæ eius opera. Apparatus uero tã ingẽtes quasi ad magnum, & deliberatum iam abeo bellum instituti propriorũ exercituum uidelicet ac sociorum Thracum Scytharumq; & aliarũ sibi finitimarum nationum, & iam cum Armeniis coniugia contraxit, ac in Aegiptum & Syriam præmittit ex suis reges ad amicitiam alliciens ac societatem. Naues illi adsunt cataphratæ numero trecentæ tamen alias instruit, gubernatores ulterius & nautas in Phæniceam misit & Aegiptum. Quę quidẽ nõ ĩ Nicomedem tot ac tanta sed in uos o Romani molitur Mithridates insaniens, nunc quod Phrygiam subdole largitionibus extortam ab imperatore uestro tanquam indebite possessam deponere iussistis, pergrauiter etiam ferẽs Cappadociam a uobis Ariobarzani traditã ueritus successus uestros & occasione præposita contra uos apparatus instruens ut aliquid uobis queat imponere, Sapientum quippe est non expectare quoad se uobis profiteatur hostem, sed ad opera eius potius quam ad uerba adhibere animũ, neq; sub amicitiæ figmento latitanti ueros & probatos tradere amicos neque iudicium uestrum quo nobis regna decreuistis debilitari sinere ab homine nobis pariter uobisque inimico. Hæc Nicomedis legati retulere. Ingressus deinde in Romanorum concilium Pelopidas de iis quæ a Nicomede prius gesta sunt denuo cõ questus

Aristonicus.

questus est,& ut iudicium suum promerent efflagitabat. Hæc enim aiebat ante oculos uestros gesta sunt o Romani Mithridatis regione uastata,intercluso mari,præda tam ingenti abacta nō uerborum circuitione opus est neque iudicio,sed uos iterum præcamur ut uel facta prohibeatis,uel Mithridati iniuriam passo fratis auxilium,uel hoc saltem ultimum o Romani ne se ulciscentem uelitis prohibere sed utriusque labori cedere,Hæc Pelopida longuioribus uerbis repetēte uisum est ut plurimum Romanorum ducibus auxilia prębere Nicomedi ,eorum tamen contentionibus per dissimulationem adhibebant aures. Cæterum ob ea quæ a Pelopida relata sunt, erubescentes amicitiam uidelicet cum Mithridate ex fœdere adhuc permanere, quēadmodū illi respondere addubitabant. Maturo deinde consilio ī hunc modū retulere. Neque Mithridatem quicq̄ indebite perpeti a Nicomede uolumus,neq; Nicomedē ab eo debellari patiemur. Nō enim utile Romanis arbitramur Nicomedi damna inferre Mithridatem.Hæc effati Pelopidam responsionis ambiguitati conradicere uolentem emisere concilio. Mithridates igitur tāquā a Romanis aperte iniuria affectus esset, Ariarathem filium cum magna manu in Cappadociæ regnū mittit,quod statim expulso Ariobarzane suscepit. Pelopidas ad Romanos iterum reuersus in hunc modum effari cœpit. Quæ Mithridates a uobis iniuria affectus patienter tulit, cum Phrygiam ac Cappadociam illi abstulissetis audiuistis. Quot uero damna a Nicomede passus sit intuentes negligitis amicitiam & societatem offerentibus non tanquam accusantibus apud uos sed reis potius respondetis minime conducere aientes Romanorum rebus damna Nicomedi inferri ueluti iniuria affecto. Vos igitur hoc communi Romanorum in Cappadociam damno causam prębuistis. Propter uos enim a quibus adeo despecti sumus cum in hunc modū sophistca respōsione spernetemur.Hoc egit Mithridates & legatos contra uos ad senatum uestrum mittit,in quo uobis respondentibus adesse pollicetur,nec quicquam in peius uertere, neque principium tanti belli sine communi Romanorum causa suscipere. Intelligentibus ipsis Mithridatem patrio præesse regno, cuius magnitudo uiginti stadiorū millia amplectitur pluresq; alias finitimas tenere regiones,Colchos gentē Arimanā,Græcosq; supra pontū habitantes, & barbaros quicūq; supra illos sūt,amicis pręterea ad mādata paratis uti posse Scithis,Tauris,& Bastarnis. Thracibus quoq; & Sarmatis & uniuersis circa Taniā & Histrū & paludē Meotidē incollentib⁹, cui Tobanes Armenius socer est & Arsaces Parthorum rex amic⁹.

Iterata Pelopidæ querela.

Magnū imperium.

Nauium

Nauium præter hæc multitudo, in promptu est, aliasque de nouo instruit. Apparatus uero ad hæc omnia abeunde adsunt. Minime emẽtiti sunt uobis quamquam calumniantes Bithynij de ijs qui ĩ Aegipto & siria sunt regibus, quos non solum nobis opus est si bellũ fiat alijs adiacere, sed etiam a uobis nuper possessam Asiã, Greciam Libiã multasque Italiæ partes, quę auariciam uestram ferre nequeuntes in desinendi uobiscum prælio decertant, huic bello ĩserere, quod modũ disponere potentes Mithridati insurgitis Nicomedi & Ariobarzani per partes auxilia mittentes & profitemini nobis amici esse & socij & ita respondetis, deinde ut hostibus utimini. Afferte igitur si quid ob commissorum pœnitentiam eligitis, uel iniuriam amicis uestris ne a Nicomede inferri sinite. Sic enim facientibus uobis auxilia cõtra Italos regem nostrum laturum pollicemur uel apparentem saltem amiciciam dissoluite uel Romam ad iudicium contendamus una.

Verba minatoria Pelopidæ.

Sic Pelopidas elocutus est. Hi autem insolentius illum loqui arbitrãtes Mitridatem a Nicomede & Capadocia abstinere imperant, se statim Ariobarzanem in eam reducturos esse. Pelopidam insuper ab exercitu cedere iubent, nec ulterius ad eos reuerti nisi in ijs quæ mandata essent permaneret rex. In hunc modum igitur tulere sententiã & discedenti abinde Pelopide custodiam exhibuere ne quempiam ĩ itinere peruerteret. Quibus peractis consilia tanti belli neutiquã expectantes, aut ut populo nota fierent exercitum ex Bithynia & Cappadocia, necnon ex Paphlagonia & Galatis qui in Asia sunt statim mouẽt. Verum quia proprius ipsis exercitus aderat, quẽ Lucius Cassius Asiæ proconsul retinebat & omnes sociorum uires in unum cõuenerant dispartitis copijs unusquisque castra ponit, Cassius Bithyniæ & Galatiæ in medio. Manius per inferiora Bithyniæ Mithridatem uersus Appius præfectus alius supra Cappadociæ montes copias sistunt equites habens unusquisque, ac pedites usque ad quadraginta milium numerum. Superuenerat & classis illis quã Minutius russus circa Bizantium, & Caius Popilius adduxerant ponti introitum obseruantes. Aderat porro & Nicomedes rex peditum quinquaginta, equitũ sex millia secũ ducẽs. Tãtus illis exercitus ĩ unũ coact⁹ affuit, Mithridates uero ex proprijs peditũ ducẽta, equitũ quingenta millia habuit parata, naues cataphractas trecentas, dierotas centum, cæterarum quoque ingentem apparatum Duces illi copiarum Neoptolomus & Archelaus ad inuicem fratres fuere quib⁹ ut plurimũ ipse aderat. Auxilia quoq; ducebant Arcathias Mithridatis filius ex minore Armenia equitum decem millia, & Dorilaus in Phalangem constituta. Craterus autem centum &.xxx. currus habuit. Tam

Minuti⁹ Russus.

maximus

maximus utrisque apparatus fuit. Feruntur se mutuo tum primum prælio immiscuisse Mithridates, ac Romani olympiade octuagesima supra centesimam. Patentibus igitur camporũ spacijs iuxta Amneum fluuium se ad inuicem intuentes Nicomedes, ac Mithridates duces instruxere aciem, Nicomedes suos eduxit omnes. Neoptolom⁹ & Archelaus expeditos dumtaxat, & quos Arcathias ducebat equos, nonnullos præterea ex curribus. Et iam phalanx procedere cœperat cum paucos ex suis ad tumulum quendam petrosum campi in medio præmittunt, ne a Bithynijs numero superioribus, circunueniri possent, quos cum e mulo depulsos intueretur Neoptolomus, uerit⁹ ne eodem periculo circumueniretur, subito in auxilium aduolat, Arcathiam una inuocans, Nicomedes hæc contemplatus ex aduerso occurrit. Fit hoc in loco prælium ingens, ac cædes. Instante itaque Nicomede, Mithridatis milites fugam capessunt, quoad Archelaus ab dextro cornu progressus persequentes inuadit. Illi autem in eum conuersi sunt. At is paulatim retrocessit, ut Neoptolomi milites ex fuga reuocaret. Cum uero abunde id factum intelligeret, se subito conuertit, ac currus in Bithynios falces deferentes cum impetu immittit, eosque concidere, ac secare cœpit, nonnullos ĩ duas, alios in plures diuidens partes, quæ res Nicomedis exercitum uehementissime conterruit, cum homines se laceros, aut in plures desectos partes, aut falcibus appensos spirantes adhuc intuerentur. Aspectus igitur magis, ac nouitas, quam pugnæ uis ordines in unum confuderat, Conturbatis illis Archelaus a fronte, Neoptolemus & Arcathias a fuga reuertentes a tergo instant. Illi se inuicem tutantes tandem in utrosque ruunt. Cæterum cum diutius instarent, Nicomedes una cum cæteris in Phalagoniam fuga abijt, Mithridatis phalange non dum progressa ad bellum. Capra Nicomedis castra & quæcumque in illis fuerant tum captiuorum multitudo abacta, quos omnes Mithridates prælata pietate exhibito etiam uiatico solutos ad propria iussit remeare, humanitatis opinionem præferens hostibus quod op⁹ Mithridatici belli primum fuit, & Romanorum animos maxime cõfregit, quasi proteruia potius quam consilio ducti, sine omnium consensu tantum prælij discrimen adijssent. Pauci quidem plures superauerant non ulla locorum fœlicitate aut errore hostium, cæterum uirtute imperatorem & militum probitate usi. Nicomedes igitur cum Manio castra iungit. Mithridates supra montem Scorobam se, locauit qui Bithyniorum Pontique regionis seruat fines. Interim præcusores eius circiter centum ex Sauromatis octingentis

Ingens præliũ, ac cædes.
Mithridatis militum fuga,
Belli mutatio uaria.
Currus falcati Mithridatis
Bithyniorum strages a currib⁹ edita.

Interea tertio Mithridatis pietas.
Gargarus fluuius.
Lacontum caput.
Mithridatis uictoria.
Laodices.
Quintus oppius.

Nicomedis equitibus obuiam progressi nonnullos capiunt quos uicissim Mithridates exhibito uiatico in patriam reuerti iussit. Manium uero fugientem Neoptolomus & Nemanes Armenius circa primum Parchium locum hora septima compræhendunt & accedentem ad Cassium Nicomedem in pugnam compulerunt, equitũ quatuor millia, peditum in decuplo amplius deducentem, ex quibus circa decem millia cæsa sunt .trecenti fere capti, quos ut prius ad se ductos Mithridates quo militum gratiam apud hostes mereretur, liberos esse iussit, Manium cum exercitu interceptus est, uerum fugiens ipse supra Gargarum fluuium instante nocte ab altera parte transgressus in pergamum euasit. Cassius & Nicomedes & qui cum illis fuere Romanorum legati ad Leontum caput peruenerunt qui totius Phrygiæ munitissimus locus est. Militabat & cum ipsis multitudo ingens qualem non multos ante in unum collegerat, fabrorum, agricolarum et priuatorum quos ad bellum instruebant Phryges quoque illis addiderant. Veriti itaque utrique molestiam afferre uiris bellicosis eos liberantes retrocedere cœperunt. Cassius in Apamiam exercitum adducens. Nicomedes autem in Pergamum. Mancinus subinde in Rhodum uenit. Quæ omnia itelligentes ij q. ponti ingressum obseruabanr statim recessere, ac ponti claustra, nauesque quas a Nicomede acceperãt Mithridati tradidere. Ille cõgressu uno uniuersum Nicomedis regnum sibi uendicans ciuitates circunibat, easque ad se asciscebat. Progressus deinde in Phrygiam in Alexandri hospitio cõmoratus est, felicitati suæ ascribens quo in loco diuertisset Alexãder in eodem quoque hospitari Mithridatem, & his quidem Phrigię residua, Mysiã quoq; & Asiã quæ Romani nuper possederãt iuasit, & ad domesticos præmittens Lyciam & Pamphyliam & quæcumq; usque ad Ioniam sibi subdidit, Laodicibus porro circa Lycium fluuium sibi aduersantibus. Nam Romanorum prætor. Q. Oppius nomine equites nonnullos, ac milites mercede conductos secum habens urbem tuebatur, tibicem qui hæc diceret præmisit regem Mithridatem Laodicibus ueniam polliceri si Oppium sibi traderent. Qua ex re permoti illi Oppij milites statis liberant, ducem autem ipsum ad Mithridatem destinant non sine risu lictorem secum deducentem Mithridates nihil immoratus undequaque solutum illum duxit Romanorum imperatorem in captiuitate positum ostentans omnibus, Non multo post Manium Atilium qui legationis & belli huiusce potissimum causa fuerat intercipiens in asino etiam uinctum iussit circunferri præcedente tibicine qui intuentibus an

nunciaret,

nunciaret, hic eſt Manius, quoad in Pergamo os eius percuſſit auro auariciam obijciens Romanis, Satrapas poſt hæc populis imponens ad Magneſium atque Epheſum Mithylenaſque delatus omnibus læte eum ſuſcipientibus. Epheſis inſuper Romanorum abolentibus imagines quarum cauſa non multo poſt dedere pœnas, cum ex Ionia reuerteretur Stratoniciam cœpit, illataque urbi cuſtodia etiam pecunia mulctauit. Formoſam præterea uirginem inter mulieres conſpicatus ſecum abſtulit. Cum Magneſijs Paphlagonibus & Lycijs aduerſantibus adhuc per duces proprios bellum geſſit. Hæc igitur a Mithridate gerebantur. Romani cum primum eius impetum ingreſſumque in Aſiam audiſſent exercitum in eam mittere decernunt, quamquam contentionibus pene inextricabilibus, & domeſtico in urbe uexarentur bello tota fere Italia per partes ab eis deficiente Conſulibus itaque prouincias inter ſe ſortientibus Aſiæ principatus bellumque in Mithridatem Cornelio Syllæ obuenit. Cui ob pecuniarum inopiam cum nihil ad bellum conferre poſſent ex decreto ſtatuere, ut quæcumque Numa Pompilius rex ad deorum ſacra olim contuliſſet ea uenui ſubijcerent. Tantaque fuit tunc omnium inopia & ad omnia contentio honoris, ut quædam ex ipſis uendere prçuenerint, cum quibus librarum auri nouem millia, in unum congeſta ſunt, quod omne in id bellum ſubinde contulerunt Interim Sylla uarijs contentionibus diſtinebatur, quemadmodum a nobis ciuilibus in bellis perſcriptum eſt. Mithridates ex quo plurimus Rhodijs naues impoſuerat ſatrapis urbiumque primoribus ſecreto perſcripſit, ut trigeſimam diem obſeruantes omnes pariter Romanos qui apud eos eſſent, & Italos eorumque' mulieres cum pueris, & liberis qui Romani ſanguinis eſſe cenſerent interficerent, eoſque inſepultos abijcerent. Bona autem eorum cum rege diuiderent. Pœnam quoque per præconem annunciari iuſſit ijs, qui uel eos ſepeliuiſſent, aut alter occuluiſſent. Præmia uero præpoſuit qui indicia tuliſſent, uel latitantes interfeciſſent. Seruis quidem ſupra dominos libertatem, debitoribus in feneratores dimidium eius quo tenerentur Et hæc quidem ſecrete omnibus a tege impoſita. Cum adeſſet deſtinata cædi dies uniuerſam per Aſiam calamitatum multiformes uiſebantur aſpectus, quarum nonnullas huiuſmodi fuiſſe conſtat. Epheſij eos qui in Arthemiſium confugerant ſtatuas complexos per uim detrahentes interfecerunt. Pergameni illos qui in Eſculapij templum ſe contulerant & abire recuſantes ſagittis confecerunt quamquam ſimulachris deorum inhærentes. Adramitani ſi

Cornelius Sylla.

Numa Pompilius.

Crudele mandatum.

quos e uia fugientes deprehendiſſeut inuadentes in mare iaciebant eorumque impuberes una ſubmergebant. Caunij ſub Antiochi bello cum Rhodijs tributarij effecti eſſent,& a Romais paulo ante liberati Italos in templum Veſtæ fugientes e loco rapuerunt,& primum quidem infantes in conſpectu matrū necauerunt,deinde matres ſuꝑ illos,nouiſſime autem uiros illis addiderunt. Traliani Theophilum quendam ferum & agreſtem hominē conduxere precio,q uniuerſos in templo congregatos cędere adorſus ijs, qui ſtatuas amplexi eſſent abſcidit manus. Talibus igitur qui in Aſia fuere Itali,ac Romani exagitabātur cladibus,nec ſolum uiri ſed mulieres & infantes,eorumq; liberti,ſeruiq;,& quicumque Itali cēſerētur eſſe. Qua ex re clare ītueri licuit Aſiam non tā metu Mithridatis q̄ odio in Romanos ſic impie crudeliterq; deſæuiſſe. Sed hi duplices ſuſtinuere pœnas,Mithridate non multo poſt uarias illis inferēte iniurias,Et Cornelio Sylla bello ſubinde in eos īſurgente. Mithridates poſt hæc in Choum claſſe delatus Chois pergrate eum ſuſcipiētibus Alexandri filium eius qui Aegypto præfuerat ſecum duxit,multique cum pecunijs a Cleopatra auia relictum in Choo regię penes ſe habuit,Ex Cleopatræ autem theſauris gazam plurimum ornatū præcioſoſque lapides,ac muliebrem mundum,infinitamque uim pecuniæ præmiſit in pontum. Interea Rhodij mœnia urbis,ac portum munire adorſi machinas illis impoſuerant & quidam cum ipſis ex Telmiſijs, Lycijſque pugnabant, quicunque Itali ex Aſia fugiſſent cum illis ſe coniunxerant. Aderat & L. Caſſius Aſiæ proconſul. Adueniente igitur cū Claſſe Mithridate Rhodii euacuauere ſuburbia ne quid utile relinqueretur hoſtibus. Demum ad pugnam conuerſi naualem quaſdam a fronte nonnullas a lateribus oppoſuere rates. Mithridates quinqueremi profectns in altum ſuis imperat, ut in mare cornua extenderent,deinde citato remigio hoſtes numero inferiores omni ex parte inuaderent. Quod animaduertentes Rhodii ueriti ne ab illis circunuenirētur paulo poſt abiere. Inde fuga in portum delati oppoſitis clauſtris e mœnibus propulſabant hoſtes. Mithridates diu commoratus cum aſſidue portum ingredri conatus ab incepto fruſtraretur, pedites ex Aſia affuturos opperiri ſtatuit. Interim breues continuæque inter eos pugnæ gerebantur, qui ad mœnia conſtiterant,in quibus cum Rhodij ſuperiores euaſiſſent non multo poſt audacia repleti naues,quas in promptu habebant captato tempore in hoſtes mouent.Oneraria regis naui,uelo iter faciente Rhodiorum dicrota in eā mouit,aliiſq; hinc inde in auxiliū affluētib⁹ acre prælium

Rhodiorum probitas & fides i Romanos

Pugnę nauales

prælium exoritur. Mithridate autem excandeſcente & nauium multitudine in eum inſurgente Rhodij nauigandi peritia ſcaphis circunuecti eos uulnerabant. Demum triremem uiris oneratam, plurimaq; ex nauibus ſpolia ferentes in portum redierunt. Inter hæc quinqueremem ab hoſtibus captam ignorantes ad inquirendam eam cõuertũtur, præmiſſiſque leuioribus adnauigare incipiunt. Inter has Damagoras claſſis præfectus ferebatur. Mithridates quinque & uiginti naues antemittit, quæ illi occurrerent quoad Damagoras circa ſolis occaſum retrocedere cœpit. Iam nox aduentabat cum eas quæ reuertebantur aggreſſus duas immerſit undis, totidem uero in Lyciam conuerſas perſecutus eſt, demum nocte ſuperato pelago ad ſuos redijt. Et hic finis maritimi belli cum Mithridate Rhodijs fuit. Quod inſperatum ob paucitatem Rhodijs, Mithridati ob multitudinem militum contigit. Hoc prælio adnauigante rege, & ſuos ad pugnam adhortante nauis Chia, quæ auxilio illi aduenerat in regiam incidit eaque ex tumultu confracta eſt. Verum rex tum nihil uidere ſimulans gubernatorem poſtmodum & qui ĩ prora fuerat pœna affecit, Chijſque omnibus ſuccenſuit. Iſdem fere diebus peditatu ad Mithridatem onerarijs triremibuſque aduecto Chaonius incumbens uentus naues fere omnes in Rhodum propulit, quibus celeriter inuecti Rhodij, cum a fluctibus concuſſę hinc ĩde raperentur, nonnullas capiunt, quaſdam penitus euertunt, alias uero igne ſuccendunt captiuos quoque uſque ad quadrigentos in poteſtatem redigunt. Quibus ex rebus Mithridates aliam denuo maris pugnam obſidionemque apparabat. Sambucam igitur quoddam machinamenti genus ingens duabus nauibus inſtituit, ac trãſfugis tumulum quendam perfacilẽ aſcenſu regi oſtendentibus, qui Tabyrij Iouis templum ferebatur & Maceriam ſuper illum corruentem exercitum noctu nauibus imponit. Scalas porro quibuſdam attribuit, & ab utraque parte cum ſilẽtio ſubſidere iuſſit, quouſque nonnulli ex Tabyrio ignem protuliſſent. Tum uero confertim quam maximo quiſque clamore poſſet hos quidem portum inuadere, alios mœnia ſcandere imperat. Illi miro ſilentio propius accedunt. Rhodiorum uigiles id ipſum ſentientes, ignem proferunt, Mithridatis milites ignem e Tabyrio emiſſum arbitrati ex longo ſilentio una uoce clamare incipiunt. Qui ſcalas afferebant, reliquiq; exercitus in auxilium aduolant. Rhodijs ex aduerſo illis reclamantibus & impigre ſimul ad mœnia ruentibus hoſtes nihil ea nocte moliti ſunt. Orta die ab illis repellũtur. Sambuca mœnibus impacta ea ex parte ubi Iſidis templum fuit timorem maxime intulit.

Damagoras Rhodiorum claſſis pręfect⁹

Chaonius uentus.

Rhodiorum uictoria.

Sambuca machina.

Iupiter Tabyrius.

intulit. Sagittas enim inumeras, arietes telaq; emittebat. Milites scaphis plurimis cum scalis accurrebant quasi ab ea muros ascẽsuri. Rhodij immoto gressu sustinuere hostes quoad machina ex grauitate confracta est, ut Isidis prodigio ignis ab ea emissus uideretur. Qua ex re Mithridates desperata pugna exercitum deduxit a Rhodo. Ad patareos deinde copias agens sacrum Latone nemus in conficiendis machinis concidere aggressus est. Verum somnio perterritus luco abstinuit, & Pelopidam qui cum Lycijs bellum gereret ducem statuens, Archelaum præmisit in Græciam, qui uniuersa uel gratia uel metu sibi asciseret. Ipse cum cæteris ducib⁹ tumulẽtus & uino madens aut delectus faciebat aut arma pertractabat & cum Stratonicia oblectabatur muliere, & ius in eos qui uel insidias sibi intulissent aut noui aliquid moliti essent aut omnino Romanorum partibus fauissent proferebat. In his itaque uersabatur rex. In Græcia uero hæc deinceps secuta sunt. Aechelaus magno commeatu & exercitu classem mouens, celum ab Atheniensibus deficientem aliaque loca ui, ac potentia redegit in ditionem uiginti millibus hominum his in locis neci traditis quorum plurimi Itali fuere, Loca pręterea Atheniẽsib⁹ attribuit, aliaque huiusmodi arrogãte admodum exercens & Mithridatem ut plurimum extolens ad amicitiam compulit. Pecunias uero & sacra per Aristonem Atheniensem, ac pecuniarum custodes usque ad diuũ millium numerum præmisit e Dolo, quibus usus Ariston tyrannidem patriæ intulit. Ex Atheniensibus hos statim interficiens, ueluti Romanorum secutos partes alios ad Mithridatem ire iubens. Et hic quidem Epicuri edoctus disciplinis. Sed nec profecto sol⁹ iste Atheniensium, neq; Critias etiam ante hunc, & quicunque cum Critia philosophiæ una dedere, operam tyranni extiterunt. Sed in Italia & Phytagoras & in reliqua Græcia qui septem sapientes dicebantur, & qui negocia sibi desumpsere potentia usi sunt & tyrannide crudelius plærumque ignaris literarum sic ut de alijs philosophis dubium sit ac suspitiosum, an propter uirtutem aut paupertatem potius & inhabilitatem rerum gerendarum solamen quoddam sapientiam sibi effecerint cum plurimi ignorantes nunc & egeni aut necessitate ad philosophiam delati diuitibus, ac principibus calumnias acerbe inferant non ob isolentiam diuitiarum magis aut principatus gloriam quam ob inuidiam hæc ipsa proferentes. Eos autem multo sapienti⁹ despiciunt ij quibus calumniæ iferuntur. Hæc igitur quispiã Aristonis philosophi gratia dicta arbitretur, q hic sermoni causam prębuit. Achiui deinde ac Lacedęmonij cum Archelao conuenere & Boetia

Patarei.
Latone nemus
Res in Græcia gestæ.
Fallacia Ariston.

tia omnis exceptis Thespijs dūtaxat, quos aggressus opsedebat, ea tē pestate Metrophanes alijs cum copijs a rege missus Euboiam ac Demetriadem Magnesiamque Mithridatis iussa continentes bello infestabat. Brytius ex Macedonia delatus exigua classe illi obsistebat, & nauigium quodam cum sexcuple immergens mari omnes qui in eis fuerant occidit, quod aduertens Metrophanes pauore ductus fugam arripit. Ipsum quidem prosperrio uento usum cum Bryttius assequi non posset Sciathum deprædatus est, qui locus barbaricæ prædæ uelut horreum quoddam fuit, & seruos quosdam eorum suspendit, liberis uero abscidit manus. In Boeotios postea conuersus alijs mille equitibus peditibusque ex Macedonia illi aduentantibus circa Cheroniam Aristoni Archelaoque per tres dies congressus est. Cum par labor, ac certamen uniuersum teneret prælium Lacedæmonijs, & achiuis in auxilium Archelao Aristonique proficiscētibus Bryttius omnibus in unum collatis se imparem arbitratur ad Pireū profectus est quodad Archelaus classe delatus locum tenuit. Sylla ab Romanis ad bellum Mithridaticum electus imperator legionibus quinque stipatus, ac cohortibus quibusdā turmisque adiunctis ex Italia in Græciam enauigauit. Eo in loco pecunias statim a socijs commeatumque ab Aetolis Thesaleaque collegit. Cum uero abunde prouisum uideretur in Atticam contra Archelauum proficiscitur. Iter agenti Boeotia omnis paucis exceptis obuiam illi prodijt, iclyta Thebarum ciuitas reiectis admodum leuiter Romanorum partibus Mithridati obsequebatur. Sed ea prius quā ad manus ueniret in Archelao ad Syllam subito defecit. Ipse in Atticam conuersis signis parte copiarū ad urbem præmissa Aristonem obsidere cœpit, & ubi Archelaus ierat ad Pireum peruenit hostibus intra mœnia conclusis. Erat autem murorum altitudo cubitis. xl. amplior machina omnis ex lapide quadrato ingentique compacta Periclionis opus cū Peloponnesiaco bello Atheniensium dux spem omnem uictoriæ in Pireo posuisset eū locum maxime continuit. Sylla persp ecta murorum altitudine statī scalas iussit apponi. Cumque multa tentaret pluraque pateretur Cappadocibus uehementissime pugnantibus tandem labore cōfectus in Eleusinam concessit ac Megara. Ibi machinas in Pireum strui iubēs aduersum excogitauit aggerem. Opera enim & apparatus omnis ferrum ac catapultæ, & alia huiusmodi ex Thebis afferebantur. Achademiæ luco conciso sublimes machinas fabricatus est Truncos præterea ingentes arborum ramis exutos, lapides, ligna, magnamque uim terræ ad aggerem congessit. Interim duo ex Pireo

Metrophanes.

Sciathum.

Pirei portus.

ex Pireo serui Attici Romanis fauentes, uel sibi ipsis si qua fuga inci deret cōsulentes, bullas quasdam ex plumbo inscriptas, quod cōtinue ab hostibus fieret funda ad Romanos iaciebāt. Idque cum diutius fe cissent ita ut noti iam essent Romanis Sylla animum illis addijciens hæc scripta comperiunt. Sequenti die pedites in operarios a frōte cur sum emittent, equitesque ab utroque latere Romanos inuadent. Ea re percepta exercitum ingentem occulens Sylla cum hostes cursu de ferrentur, idque repentinum esse credidissent ipse copias iampridem latitantes multo celerius in eos emittit, plurimisque interfectis non=nullos in mare depulit, ita ut ab huiusmodi insultu deinceps tempe=rarent. Elato iam admodum in sublimi aggere Archelaus turres ad uersas illi statuit, ac multa super ijs erexit instrumenta, nouas quoque denuo copias ex Chalcide cæterisque accersebat insulis, remiges eti am armis instruebat quasi periculo omni ex parte prodeūte. Fuerat maior Syllæ exercitus & ex his maiorem Archelao adesse contigit. Nocte media Archelaus multis luminibus accurrens alteram ex te=studinibus omniaque quæ super illam machinamenta fuerant incen=dit. Diebus decem Sylla alijs denuo refectis eodem loco quo prius steterāt imponit, quibus Archelaus turrem e regione muri oppósuit, allatisque cum classe alijs a Mithridate copijs, quas Andromichetes agebat omnes in pugnam extulit. His sagittarijs funditoribusque permixtis, sub ipsis mœnibus instruxit aciem, ut mœnium quoque custodes hostes propulsare possent. Alij præterea in portis ignem de ferentes tempus quo emiteretur expectabant. Cum pugna difficilior utrinque fieret utraque pars per uices inclinare cœpit, & primum qui dem barbari quoad Archelaus eos sustinens reduxit ad pugnam. Ea ex re turbati Romani cum ipsis fugere incipiunt. Sed his Murena obuians denuo conuertit. Itaque rubore conciti pugna undique fer=uente in Mithridatis aciem fecere impetum, & ex hostibus ad duo millia interficiunt, cæteros intra mœnia compellunt. Archelaus ite rum eos auertens ac ob promptitudinem diutius pugnans a mœni=bus exclusus fune relatus est in arcem. Sylla eos qui infamia notati strenue tamen bello interfuissent pœna liberauit, alios multis accu=mulauit donis. Instante deinde hyeme in Eleusina exercitum consti tuens fossam desuper a mari ingentem fodit, ne hostium equitatus ea ex parte facile decurreret, quāquam hæc ipsa laborantem noua quoti die prælia lacesserent nonnunquam circa fossam, aliquando e mœni bus, egredientibus sæpenumero hostibus, & lapidibus, sagittis, fun=disque certantibus. Ipse cum classe indigeret in Rhodum misit.

Mira celeritas Andromiche=tes.

Romanorū fu ga.

Barbarorū cæ=des.

Addubitantibus

Addubitantibus Rhodijs classem emittere Mithridate obsidēte ma ria Luculum uirum illustrem & Romanum & sub se prætorem eo in bello in Alexandriam & Syriam ad reges ciuitatesque quæcunque classem continerent clam adnauigare iussit, nauesque in Rhodum mittere. Obsesso undique pelago hostili classe nihil tamē ueritus Luculus in Celetium descendit, & nauem ex naue permutans quo facilius latere posset in Alexandriam tandem uenit. Interea qui e muris quæcunque interius fierent, fraude Romanis annunciare consueuerant denuo scripsere Archelaum nocte īsequenti per milites frumētum Athenas missurum ijs qui fame premerentur. Sylla dispositis insidijs milites frumentumque deprehendit. Eamet die Munatius circa Chalcidem Neoptolomum alterū ex Mithridatis ducib' uulnere afflixit, & ad mille & quingentos interfecit. Suscepit & captiuos plurimos. Non multo post in Pireum uigilibus adhuc nocte quiescētibus Romani ob machinarum propinquitatem scalas muris afferentes, mœnia ascendunt & qui proximiores custodibus fuerant interficiunt. Qua ex causa nonnulli barbarorum a Pireo desiluere murum ueluti ab omni parte interceptum relinquentes. Quidam audacia freti, ducē eorum qui ascenderant interemerunt, reliquosq; ab extra detrudunt. Postremo portas egressi alteram Romanorum incendissent turrem, nisi ab exercitu occurrens Sylla noctem perpetem insequentemque diem illis obuians machinans ab igne esset tutatus. Ac tunc quidem cessere barbari, Archelao uero turrem alteram ingentem supra muros aduersam Romanorum turri statuente utraque ex parte in uicem pugnatum est, assiduaque & frequentia undique emittebātur tela quoad Syla ex catapultis uiginti simul plumbeas emitens pilas multo occidit & Archelai turrem confregit inutilēque reliquit ita ut Archelaus ex timore post mœnia latere cogeretur. Incrēbrescēte dietim in urbe inedia atque fame funditores denuo hæc plumbo inscripta annunciant Archelaū sequenti nocte cōmeatū in urbē esse missurum. Archelaus contra aliquam proditionem aut indiciū rei furmentariæ adesse suspicatus simul cū emitteret nonnullos in portis ignem in Romanos delaturos collocat si forte Sylla frumentum conaretur inuadere, quod utrūq; euenit. Sylla quippe frumentū deferētes intercepit. Archelaus uero quasdam ex machinis cōbussit igne. Ea tempestate Archathias Mithridatis filius alijs stipatus copijs in Macedoniam descendens, haud quaquam difficulter prouinciam cepit modica Romanorum manu in ea residente. Satrapas quoque sibi ascíscēs in Sillam uertebat exercitum, uerum non multo post ualitudine correptus circa Tideum extinctus est. Atteniensium interea urbe fame laborante,

L. Lucullus.

Attende.

Catapulta maior.

Vrbis fames.

me laborante. Sylla custodijs appositis ne quis egrederetur, & ex multitudine uehementius augeretur fames summopere curabat. Aggerem autem uersus Pireum in arduum adducens machinas imposuit. Archelao deinde aggerem suffodiente & terram ut plurimum latenter asportanter ager inopine corruit, uerum occursus antecapto sensu Romani machinas e loco submouent, aggeremque denuo implent. Eodēque modo & ipsi terrā ad muros fodere incipiunt. Sub terra igitur inuicem congressi tellis ensibusque e manu missis quoad fas erat in obscuro depugnabant. Dum hæc inter eos geruntur Sylla ab aggere multis erectis machinis muros ariete concutit, & parte inferius deiecta turrem quæ in proximo fuerat incendere festinat, innumere quippe in eum faces telaque torquebantur. Audaciores etiam cū scalis ad mœnia præmittit. Festinātibus ab utraque parte omnibus turris igne corripitur, & muri parte delapsa Sylla custodiam imponit, Disiecta autem muri fundamenta lignis ānexa sulfure, pice, stupaq; repleta ab omni parte flammas effundunt. Alijs itaq; super alios corruentibus qui mœnibus institerant ad ima deuoluuntur. Repentinus quippe tumultus & in latum diffusus omnes custodias subito exteruit quasi quod sub ipsis steterat una laberetur. Ex quo ad omnia assidue conuersi mentem ex timore amiserant & leuius hostes instantes repellebant. Sylla eo modo labentes strenue aggressus, & ex proprijs defessis commutans ītegros alios super alios lanceatores emittit. Cū scalis præterea clamore & adhortatione conuertens minis simul suasionibusque ad bellum excitabat, quasi in hoc dūtaxat modico de tota esset pugna iudicandum. Archelaus altera ex parte territis milites olios opponens prælium subinde renouabat uniuersos inuocās & ad pugnam excitans, in hoc uno salutem illis sitam esse referebat. Magna itaque promptitudine, ac diligentia utraque ex parte feruentib' laboris tolerantia cædesque īter utrosque par similisq; uisebatur donec Sylla exterius progressus cū uehementer laboraret exercitum tuba iussit reuocari & militibus eductis eorum uirtutem admiratus est, Archelaus interim mœnia prælio collapsa nocte reparabat, plurima ex lapide rotundo interius apponens. Ob id Sylla uniuerso cum exercitu debilia admodum atque humida & quæ facile deleri possent expugnare ratus prælium inijt. Verum cum in arcto pugnandum esset milesque desuper a fronte per apices & infirma quæque ueluti salebrosis in locis niteretur Pirei tādē oppugnatione omisit, & ad urbis obsidionem ut hostes fame innectos facile oprimeret se cōuertit. Intelligebat enī eos qui in ciuitate obsidebantur fame adhuc magis laborare, & iumentis omnibus absumptis coria bursasque decoquere, excrementa

Strenuū ducē nota.

Archelai ꝓbitas & prudētia.

excremẽta etiam assumere, nonnullos porro cadaueribus uti humanis. Exercitui igitur ut urbem circunquaque uallaret imponit ut ne unicus quidem latenter posset inuadere. His ita constitutis scalas adduci, muros perfodi imperat. Cum fuga ut inter debiles fieri cœpisset urbem ingreditur, & statim in urbe occisio immensa adhibita misericordia exoritur. Non enim ob debilitatem fugere poterant, neq; in mulieres aut infantes pietas ulla uisebatur. Sylla obuios quosque ob iram per præconem iubente interfici cum simul ex celeritate & in barbaros subita mutatione immoderata cõtentione uteretur, adeo ut plurimi intellectis iis quę per præconẽ nunciabãtur se ipos iterfectoribus obiicerent Paucorum debilis admodũ erat in arcẽ cursus. Cum quibus & Ariston una fugiens orchestram incendit igne ne parata lignorum materia Sylla facilius arcem expugnaret. At ille urbem uetuit incendi, corripere autem quæcũq; exercitui concessit. Plurimũq; in domibus humana corpora in cibos præparata iuẽta sunt. Post hęc Sylla seruos omnes uendidit, liberis autem quicũq; ingruente nocte sibi ipsis non attulissent manus quorum minimus fuit numerus libertatem elargiri dixit & decretum quo inuictos uti licet penitus adimere eademque filiis & nepotibus eorum idulgere. In hunc modũ Atheniensium cladibus finis tandem datus est. Sylla his peractis custodiam arci apposuit, & Aristonem reliquosq; qui in eam confugerant fame ac siti maceratos non multo post redegit in potestatẽ. Ipsũ quoque Aristonem & qui cũ illo crassabantur aut principatum moliri cœperant, aut quid aliud iniuste egerant, cum primum Gręcia a Romanis cepta eorum ditioni subiecta est morte mulctauit, cæteris uero peperci, legem præterea omnibus imposuit, quemadmodũ a Romanis per prius illis fuerat edictum. Elata ex arce referuntur auri pondo quadraginta amplius argenti sexcẽtũ. Et hæc quidẽ circa arcem modico post confecta. Sylla quãprimũ capta urbe nihil imoratus Pireum oblidere pergit, simulq; arietes & sagittas ac tela torquebat, uiros porro quãplurimos qui testudinibus operti muros foderẽt ac cohortes, quæ muris imminẽtes iaculis sagittisq; abigerent undiq; cõstituit. Lapides in super humidos adhuc ac minus inter se copulatos cum nouiter erecti essent facile disiecit. Cedentibus ipsis cũ Archelaus per prius alios, erigeret, & multos his similes interius edificaret muros, isuperabilis, continuusque Sillæ obiiciebatur labor, cum ex uno in alium desilire opus esset & impetu assiduo & mutatione militum crebra uti. Itaque discurrens ipse & suos ad opus inuocans quasi in hoc reliquo, & spes, & utilitas, & laboris adesset finis præsens hortabatur, milites quoque reipsa loborum exitum rati adesse, minus egregium

Expugnatio urbis Atenisis, Crudelis sors.

Optimus impator.

egregium & illustre facinus existimantes huiusmodi superare mœ=
nia inter se honoris contentione permoti per uim conabantur ingre=
di. Horum itaque impetu pauefactus Archelaus cum furore quodã
nulla ratione inniti uiderentur muros dereliquit & ad Pirei firmissi
mam partem, quæ mari claudebatur sese contulit. Eo in loco cum
nauibus destitueretur Sylla nihil moliri poterat. Archelaus inde in
Thessaliam Boeotios profectus est & ad Thermopylas delatus ex=
ercitus sui reliquias in unum contraxit, quo facto Andromichete ac=
cedente exercitum qui Arcathiam regis filium in Macedoniam se=
cutus fuerat cæteris adiunxit, insignem admodum & multis stipatũ
gentibus. Addidit & alios qui a Mithridate mitthebantur. Non enĩ
in delegandis copijs usque defecerat. Hos igitur celerrime cõgessit.
Sylla interea Pirei partem quæ ciuitati potissimũ aduersa erat igne
succendit, nec portubus aut naualibus aut alicui insigni pepercit ope
ri. Inde i Archelaum per Boeotios & ipse transmisit. Cum ad inui=
cẽ ꝓpinqui essent, illi qdẽ ex Thermopylis per prius accedentes in
Phocidam uenere, Thraces uidelicet & a Põto Scythę, Cappadoces
Bithinij Galathæ atque Phryges, & quicunque a Mithridate nouis=
sime subacti fuerant usque ad centum uiginti millia hominum quib⁹
duces per partes aderant. Super omnes autẽ Archelaus imperabat.
Sylla contra italos ducebat, Græcorum pręterea ac Macedonum qui
cunque prius ab Archelao ad eum uenerant, & ex finitimis nonnul
los qui omnes ne ad tertiam hostium attigere partem. Cũ aduersi in=
ter se stetissent Archelaus suos in aciem disponit hostes continuo in
prælium lacessens. Sylla cunctandum ratus loca multitudinemque
contemplabatur hostium. Recedentem deinde in Chalcidẽ Arche
laum insecutus tempus & locum obseruabat. Cum illũ circa Chero
uiam inter aspera quæque castramentantem offendisset, ubi non nisi
uincentibus reditus ullus præstabatur captum ingentem ac proximũ
inuadens subito copias mouit quasi nolentem etiam in pugnam co=
acturus Archelaum. In quo cum supinus & apertus esset locus facile
ad insequendum & recedendum præstabat iter. Archelaum uero ru
pes undique cingebant. Quæ res ne commune quidem opus ulla ex
parte utrisque fecerat, cum propter inæqualitatem quo in loco cõsiste
rent non haherent, & terga uertentibus ob rupes difficilis esset fuga.
His itaque rationibus ex locorum difficultate permotus Silla, in eũ
proficiscitur satis gnarus multitudinem, nihil utilitatis Archelao af
ferre posse. Sed ille ne tum pugna omnino se immiscuit ocioseque
eo in loco morabatur. Insurgente demum Sylla inter ipsas rupes tar
de uixque præsenserat, quosda etiam præmisit equites qui illi obsiste
rent. Con

Recessus Archelai

Lege illustrem pugnam.

rent. Cõuertentibus se retro illis & inter rupes decurrentibus sexagin ta emisit currus ut hostium aciem magno conatu infringeret. Ceden tibus Romanis curru ex ĩpetu ĩ ultimos delati, cum nullo pacto re trouerti possent sed ab illis obsiderẽtur raperenturque confracti sunt. Archelaus quamq̃ secure adhuc e castris pugnare posset citoq; inter rupes referre exercitũ cum impetu aciem emittit, in ordinẽque celer rime tam immensam multitudinẽ & periculi sui haud satis gnaram ipse iter angusta cõstitutus loca subito exponit, Syllam iam appropi quantem intuens. Principio itaq; equites celeri cursu in hostes conci tans, Romanorum phalangẽ per medium secuit, & in duas diuisam partes ob paucitatem circũdare aggreditur. Illi ĩ omnes conuersi stre nue pugnabant, maxime uero laborabant ij qui circa Galbã Horten siumque uersabantur quibus Archelaus aduersus steterat, barbaris ut in conspectu imperatoris cum promptitudine audaciaque pugnãtib⁹ donec Sylla equitatu plurimo instante Archelaus militaribus ex si gnis puluereque ĩ altum edito imperatorem adesse ratus ulterius Ro manos circundare omisit, seque in ordines denuo retulit. Sylla ex equitibus præcipuos quosque producens duabus cohortibus in tran situ assumptis continue eos obseruabat, & hostibus nondum in cir cuitum prodeuntibus aut a frõte firme permanentibus inuehitur, & magna eorum parte concisa in fugam uertit. Incipiente ab hac par te uictoria Murena in leuo constitutus cornu neutiquam moratus est uerum qui sub se fuere increpatis & hostibus strenue incumbens uehementius insequi cœpit. Conuersis iam Archelai cornibus ne que qui in medio erant perstitere sed repentina inter omnes fuga ex oritur. Hoc in loco quæcunque Sylla opinatus fuerat euenere hosti bus. Non enim locum facilem aut amplum quo fugerent habentes a persequentibus inter rupes trudebantur, ex quibus nonnulli eo in loco concidebant quidam sponte ad exercitum redibant. Archelaus eos suscipiens imprudenter tum maxime se hostibus inclusit cladib⁹. Castrorum enim portas occludi, & in hostes redire imperat. At hi ex promptitudine facile reuertebantur, uerum neque præsentibus ducibus a quibus in ordinem redigerentur, neque suorum signatis descernentes cum in ordinata quisque conuersione raperetur locum que uel ad fugam uel ad pugnam ignorarent cum angustior ex inse cutione illi fieret ueluti per iertiam passim e cædebatur, non nullum hostes nihil attentare ausi, quidam a se ipsis & loci angustia oppres si ad portas ferebantur circaque illas intercipiebantur eos a quibus exclusi fuerant increpantes deos patrios, ac domestica queque aduer sa ipsis precabantur quasi non ab hostibus magis quam ab illis eos

Galba.
Hortensius.

Murena.

Fuga exercitus Archelai.

despicientibus interficerentur quoad tandem Archelaus sero tamen portas ex necessitate iussit aperiri ac nullo ordine excepit fugientes. Romani his intellectis se inuicem in hostes adhortati cursu fugientes insequuntur. Ita in exercitum delati uictoria ad ultimum potiti sunt. Archelaus cæterique omnes separati sibi quisque fuga consuluere, & in Chalcidem profecti ex centum uiginti millibus uix decẽ millia eo ex prælio in unum colligunt. Ex Romanis quinque dumtaxat & decem desiderati sunt, ex quibus duo demum redierũt. Hic igitur Syllæ & Archelao Mithridatis duci circa Cheroniam belli finis Syllæ potissimum prudentia & Archelai inscitia in hunc modum ab utroque gesti. Sylla magnum captiuorum armorumque numerum ac prædam nactus ingentem inutilia in unum congregans ut Romanis mos fuit adhibito igne ipsemet martialib⁹ adoleuit dijs Modicis deinde satisfacto milite ad Euripum cum expeditis in Archelaum contendit, qui classe carentibus Romanis intrepide insulas circumnauigabat, maritimaque omnia depopulabatur, & Zacintho egrediens cum castrametatus esset & a nonnullis Romanorum insidias illi struentibus impediretur noctu inopine euadens denuo in Chalcidem delatus est prædatori magis quam bellatori assimilis. Mithridates tam insigni clade accepta subito ut in re maxima cœpit trepidare. Exercitum insuper alium ex omnibus quæ sub eo fuere nationibus summa celeritate collegit, arbitratus etiam ob eiusmodi cladem nonnullos aut statim aut cum tempus affuisset in eum moturos arma suspectos omnes prius quam bellum oriretur in unũ contraxit & in primis galatarum retrarchas qui cum eo ut amici una militauerant, & quicunque illi nõ parebant cum filijs & uxoribus neci tradidit tribus dumtaxat fuga ereptis nonnullis insidias pręmittẽs, quosdam in cœnaculo unica nocte conficiens ratus nihil tutum sibi futurum appropinquante Sylla, & substantias eorum sibi uendicans custodias intulit ciuitatibus. Satrapem quoque ad eas gentes misit præpotentem, quem statim retrachæ qui ab eo aufugerant congregato exercitu pręsidijs a Galathis expulsis e regione pepulerunt, ita ut Mithridati Galtharũ pecunias tantũmodo contigeret habere. Chijs autẽ succensens ex quo nauis eorum ad regiam delapsa eo pręlio quod apud Rhodios gestum est eam latenter incurrerat. Primũ eorum bona qui ad Syllam transfugerant publicauit. Ad hæc quę Romanorũ fuerant i Chio qui inquirerent emisit. Postremo cũ Zenobius cũ exercitu i Gręciam proficisci diceretur Chiorũ mœnia & quęcũq; alia munita loca noctu inuasit. Deinde præsidijs appositis ad portas hæc per præconem annunciari iussit peregrinos omnes tutos fore, & illesos,

Romanorum uictoria.

Ingens differẽtia.

Latebra assidua. Archelai.

Mithridatis crudelitas.

lesos, Chios autē ad consilium accedere oportere cum nonnulla ipsis a rege esset relaturus. Cum in unum omnes cōuenissent hæc breuiter retulit. Quoniā rex de ciuitate illa dubitaret ob eos q̄ Romanis fauerēt a suspitione cessaturū si arma attulissent & pueros nobiliores obsides dedissent, At illi ciuitatē iam captam ītuentes utrunq; tradidere, quę omnia a Zenobio ad Erythras missa sunt Post hęc ueluti a rege ad Chios perscribēte huiusmodi epistola prolata est. Beneuoli adhuc estis Romanis cum multi ex uobis apud eos diuersantur, & eorū contubernis utamini nos utique spernentes. In meā pręterea nauim cum apud Rhodum bellum gererem triremem uestrā impulistis, a qua cōfracta est quę omnia patienter ferens sponte ī gubernatores solos animaduerti, ut salui esse possetis & beneuoli mihi esse atq; amici. Vos autem nunc etiam latēter optimos ex uobis ad Syllam mittitis nemineuestrum ut a cæteris sibi impositum ostendente aut quod huiusmodi actorum opus sit annunciante. Hos igitur imperio corporiq; meo insidiantes amici mei non iniuria morti condemnarunt. Ego autem mulcta talentorum duum millium uos condemno. Huiusmodi continebat epistola. Cum legatos ad regem mitti poposcissent prohibente Zenobio armis spoliati & filijs quos potiores habuerant, exuti tā immenso barbarorum instante exercitu lachrimantes quoque deorū ornamenta atque mulierum in supplementum huius oneris coacti sunt conferre. Quibus peractis Zenobius argenti pondus imperfectum causatus esse ciues in theatrum conuocari imperat, & exercitu undique apposito nudis ensibus cæterisque angeportibus obsessis usque ad mare eos deduxit, ununquenque ex theatro euocans ac separatim uiros separatī mulieres, filiosque nauibus īponens, rituque barbarico crudeliter adducēs ad Mithridatē misit q̄ omnes ad Euxinum pontum duci iussit. Hæc igitur ī Chios acta. Zenobium uero Ephesij cū exercitu ad eos ueniētem arma ante portas deponere & cū paucis ingredi iussere. Quod facere pollicitus transijt ad Philopomenem patrem Monimes, quę a mithridate diligebatur, pręsidem Ephesiorum a Mithridate constitutum & Ephesios per præconem in consilium iussit acciri. At illi nihil utile ab eo euenturum expectantes ī sequentem diem distulerūt, & nocte alios excitātes adhortantesque Zenobium in carcerem coniunctum uecauerunt. Deinde īterceptis mœnibus multitudine ex agris undique collecta ciuitatem ī potestatem eorum redegerunt. Quæ intelligentes Traliani & Ypapeni & Mesopolitæ & alij quidam quæ Chij pertulissent eorum casus miserati, patria Ephesijs operati sunt Mithridates ex quo exercitum ad eos qui defecerant emisit & pleraque in illos quos susceperat crudeliter

Similis historia belli punici tertij.

Mithridatis epistola ad Chios,

Crudelitas iterata Mithridatis.

Momines Mithridatis amasia.

ter operatus est. Pro reliquis anceps & dubius Græciæ ciuitates libertati reddidit æris alieni remissionem, per præconem iussit annunciari & aduenas in quacunque earum haberi ciues, seruos liberos esse uoluit ratus cum illos in unum collegisset qui fenori obligabantur, aduenas præterea & seruos qui eius principatu minus firme sibi futuros esse. Interim Minion & Neoptolomus Smyrnei ambo, Clisthenes & Asclepiodatus e Lesbo omnes regi noti. Asclepiodatus alias apud eum militaris ductor ordinis uicissim in regem conspirarũt. Ex quibus Asclepiodatus coniurationis index ad perhibendã fidem sub lecto quodam latuit, ut mynionem audiret loquentem. Conspiratoribus itaque comprehẽsis & uerbere affectis supplicium de ipsis sumptum est, Suspitio igitur multos ad similia impulit, & ex Pergamenis eadem meditantibus octoginta capti sint & in alijs ciuitatibus q̃ plurimi. Inquirens ergo Mithridates ad alias urbes nonnullos misit quorum industria publicatis sontibus ad mille sexcenti ĩterfecti sunt, uerum ex accusatoribus ipsis non multo post quidam a Sylla necati, nonnulli seipsos interemerunt, alij cum Mithridate in pontũ perfugerunt. His in Asia gestis exercitum usque ad octaginta militum millia a Mithridate congregatum Dorialus in Greciam ad Archelaum deduxit qui ex prioribus ad decem millia adhuc in armis continebat. Sylla castris ad Orchomenum positis contra Archelaum cũ equitatus multitudinem aduenientem conspexisset campum fossis undique muniuit decem pedum in amplitudinem eductis, & accedẽte Archelao copias aduersum statuit. Debilius autem pugnantibus Romanis ob equitatus multitudinem plurimum illos adequitãs hortabatur ad bellum, plerumq; etiam minis increpabat. Cum neque illos in hunc modum excitare posset equo desiliuit, arreptaque aquila camporum in medio cum scutiferis constitit uoce intonens. Si quis uos o Romani interroget quo in loco Syllam imperatorem uestrum prodidistis in Orchomeno pugnantem dicite. His auditis copiarum duces ex proprijs ordinibus ad eum iam periculo proximum accurrunt. Aduolat, & reliqua multitudo rubore ducta. Conuersione itaque in hostes facta tandem terga dare coegerunt. Incipiente uictoria denuo in equum relatus suos circunibat, strenueque ad pugnã incitabat, quo opere finis bello datus est, Hostium ad .xv. millia interiere, quorum maior pars equites fuere cum quibus & Diogenes Mithridatis filius interemptus est, pedites in exercitum confugerunt. Veritus igitur Sylla ne Archelaus ut prius cum ipse nauibus careret, in Chalcidem perfugeret campum ab omni parte noctu iussit custodiri per diem

Nouus exercitus in Syllam deducitur.
Dorialus.
Orchomeniũ

Fit pugna.
Singulare magnanimitatis exemplum ab Sylla.

diri per diem

diri per diē non ultra ſtadium ab eo diſtans. Cū ad prælium neutiquam prodiret campum in circuitu undique perfodit. Milites tū uel maxime, ut reſiduum belli adimplerent adhortatus hoſtibus haud longe diſtantibus exercitum quoque ad uallum deduxit Archelai. Similia apud hoſtes ex mutatione ſecuta ſunt ducibus ob uoceſſitatē hinc inde diſcurrentibus, & inſtans periculum illis oſtendentibus, increpantibuſque uehementer niſi a uallo propulſarent hoſtes, numero illis inferiores. Impetu igitur & uociferatione ab utraque parte editis multa inuicem egregia belli facinora geſta ſunt. Angulum denique caſtrorum obiectis clypeis inuadentes Romani lacerarunt, ad quos barbari e caſtris occurrentes intra uallum conſtituerunt quaſi gladijs inſurgentibus obuiaturi hoſtibus, neque tamen quiſpiam ingredi eſt auſus. Primus Baſillus poſterioris ductor ordinis intercæpit aditū, & aduerſantem oppreſſit hoſtem, tūc uniuerſus poſt eum ſecutus eſt exercitus, Fit fuga primum, deinde hoſtium cædes oritur nonnullis aduerſantibus quibuſdam in propinquam paludem ſe impellentib⁹ nec ulterius ſuſtinentibus impetum, & prece barbarica interfectores eorum deprecantibus. Archelaus in ſtagno quodam & ipſe latuit, & ſcaphis inuentis denuo in Chalcidem deuectus eſt. Eo loci quaſcunque Mithridatis copias adeſſe comperit, per partes inter pedites locatas mira cèleritate collegit. Sylla die ſequenti ductorem militū corona donauit, cæteris omnibus belli præmia contribuit, & boeotiā continue deficientem deprædatus in Theſſaliam ad hyberna ſe cōtulit claſſem a Lucullo uenturam opperiens. Dubius deinde quo in loco Lucullus moraretur alias naues denuo contrahit. Cornelio interim, Cinna & Caio Mario Romæ Syllæ aduerſantibus, ac eum hoſtem decernentibus populi Romani, domum præterea & uillas eius diruentibus & amicos pariter interficientibus nihil tamen ſolitæ poteſtatis omiſit exercitum promptum nactus ac fidelem. Cinna Flacccum in conſulatu collegam ſibi aſſumens duabus cum legionibus in Aſiam miſit, ut Syllæ loco hoſtis iudicati ipſe Aſiam inuaderet, bellumque Mithridati inferret. Cum rerum militarium admodum inexpertus eſſet Flaccus ultro e ſenatu egreſſus eſt uir bellicis artibus inſignis cui Fimbria nomen fuit. In Brunduſio igitur moram trahentibus plurimæ naues ui tempeſtatis obſorpte ſunt & quæ prius receſſere exercitus alius a Mithridate miſſus incendit. Superbe igitur ac crudeliter ſe habente Flacco in ſupplicijs pręmiſſiſque militum exercitus eum dereliquit, & pars eorum qui in Theſſaliam preceſſerant ad Syllam defecerunt. Reliquos autem Fimbria cum Facco tractabilior

Alia denuo pugna inſtruitur

Fuga ac cædes barbarorum.

Virtus Archelai.

lior, & humanior haberetur ne deficerent ab eo continuit. In condu ctione uero cuiusdam hospitij orta inter ipsum & quęstorem lite Fla cus nihil iudicans in Fimbriæ dignitatem quædam annotauit. Tur= batus igitur Fimbria Romam redire uelle comminatus est. Flacco au tem successorem illi statuente qui hæc ipsa inquireret custodiens il= lum Fimbria in Calcidem adnauigantem, primum quidem Termũ fascibus priuauit eius loco prætorem constitutum a Flacco cui ut exer citus præturam dederat ita Flaccum paulo post cum ira redeunrem insecutus est. Flaccus in domum quandam fugiens nocte superatis mœnibus in Chalcidem primum, inde in Nicomediam fuga abijt, portasque obserauit. Eum inuadens Fimbria demum in puteo laten tem interemit Romanorum consulem bellique imperatorem, cum ipse priuatus dumtaxat existeret & ueluti amico indulgeret admonẽ ti caput abscidit, in mareque proiecit, & reliquum deinde insepultũ abijciens, seipsum exercitus imperatorem nuncupauit, & prælia quæ dam non ignaue cum filio gessit Mithridatis, regem in Pergamum usque persecutus, & a Pergamo in Pitanem aggressus fugientem fossa circunclausit quoad rex ĩ Mitylenẽ classe delatus est. Fimbria Asiã ingressus omnes qui Cappadocum partes secuti fuerant supplicio af fecit, & minus imperio suo obsequentium regiones depopulatus est. Illiensibus obsessis ab eo & ad Syllam confugientibus Sylla ad illũ accedere, & hoc tantum Fimbriæ dicere suaserat quod se Syllæ dedis sent. Quibus perceptis Fimbria eos ueluti Romanorum amicos col laudauit, monuitque ut se etiam Romanorum ciuem existentem ĩtra urbem reciperent, per Ironiam fassus Romanos atque Ilienses inter se cognatione deinctos esse. Ita urbem ingressus omnes sibi obuios occidit, urbem incendit, illos qui ad Syllam legati ierant uarie confe cit, nullis pręterea sacris pepercit, neque qui ijs ad Palladis templum cõfugissent, quos cum templo simul igne conflagrauit. Disiecit & ur bis mœnia & sequẽti die omnia diligẽter collustrãs oculis, an aliquid ex urbe superesset adhuc inuestigauit. Hæc igitur deteriora ijs quę ab Agamemnone olim pertulisset ab cognatis passa Iliensium ciuitas funditus iterijt, ut nullum illis domicilium nullum tẽplum, ac ne sta tua quidem esset residua. Palladis quippe sacrariũ ꝙ Palladium uo cant & a Ioue missum putant oraculũ tunc illęsum inuẽtum referũt Parietibus supra ipsum delapsis, & undique operiẽtibus, nisi Diome des illud & Vlyxes bello Troiano, ut aiunt ex urbe sustulerũt. Hæc igitur a Fibria in Illienses gesta tertia & cẽtesima olympiaue tunc pri mũ finiente, quod nõnulli arbitrantur post Agamẽnonẽ mille & quĩ quaginta annis huic urbi occidisse. Mithridates ex quo cladem ad

Orchomenum

Flaccus consul a Fimbria interimitur.

Fibria seipsum imperatorẽ nũcupat.

Res gestę a Fibria.

Illienses.

Orchomenum acceptam intellexit animo considerans quantam a principio multitudinem in Græciā misisset, quā ue in præsēti esset habiturus & in breui iteritum omnium sibi affuturum putās ad Archelaum misit, ut quoad liceret honestiores belli īducias studeret adipisci. Is ergo cū Sylla ī colloquium delatus hæc inquit. Amicus uobis paternus existens o Sylla Mithridates rex ob aliorum imperatorū auariciam coactus est decertare ob tuā autem uirtutē finē huic bello cupit imponere, ob quā iusta illi imperaturū te esse non dubitat. Sylla igitur ob nauium defectū ac pecuniarum iopiā quæ nullæ mittebantur cū nihil residui ex domo euēturum speraret ab īimicis hostis iudicatus absumptis iam ijs quæ in Pythia Olympia & Epidauro fuerant pecunijs pro quibus æquo iure sacris locis dimidium Thebanæ regionis attribuerat. Sæpenumero hostibus ob dissentionem deficientibus ab eo exercitum incolumen tutumque quoad liceret abducere festinans ad inducias cum hostibus accessit hæc inquiens. Licuit o Archelae Mithridati iniuria passo, ob ea quæ patiebatur legationem emittere. Sed cum inique agens tam immensas aliorum occuparit regiones, tantam uirorum occiderit multitudinem, quæ cōmunia & sacra urbium fuere, priuata quoque interfectorum ad se uendicans eaque ex causa in proprios amios ut ipse sumus in fide se exercens plurimos necarit & tetrarchas quos contubernales habuit nocte una cū mulierib[9] & liberis a quibus nunquā oppugnat[9] fuerat neci dederit, in nos denique naturā magis hostilem & inimicam quā necessitatem ullam belli ostenderit, uniuersas malorum calamitatibus Italos qui in Asia fuere persecutus sit, nec solum uiros, sed & mulieres & filios seruosque quicunq; Italici generis cēserēt esse, tātum Italorum cōtraxit odium, q nunc nobis paternā simulat amicitiā, ut necesse fuerit tot millia, ut recordamini e uobis sub me cōcidere atq; debellari, propter quæ merito nullam in rebus nostris fiduciā debuit apponere. Tui autē gratia ītelligo eundē a Romanis ueniā idipisci cupere si tamen re ipsa cupit ignoscere. Sin uero & nunc simulare ante tempus est tibi Archelae hæc ipsa perscrutari & diligenter animaduertere quemadmodum præsentia erga te & illum sese habeant. Scrutari etiam quibus ille amicis & beneuolis utatur nobis, Eumene & Massinisa, Hæc illi referente Sylla experimentum obtulit, & ueluti turbatus tradentem sibi inquit imperium non proditurum te esse existimo, sed conciliaturum se tibi si æqua imperaueris. Cum aliquantulum conticuisset Sylla sic effatus est. Si exercitum quem habes Archelae nobis integrum tradet Mithridates prætoresque nostros reddet tum legatos & captiuos, transfugas porro ac mancipia quæ a nobis

Syllæ uerba ad Archelaū.

Attēde calāitatē supiorem.

Conditiones a Syllę reqsitæ

a nobis aufugere,& chios ultra hos & quoscũque in pontum alios misit,custodias e munitionibus omnibus eduxerit ij. exceptis quæ ante fœdera ista tenuit,belli præterea impensam eius causa a nobis gesti integre persoluerit,& intra paterni regni fines se reduxerit speramus Romanos non ulterius in eum moturos arma. Hæc igitur Sylla locutus est, Archelaus uero custodias e locis omnibus amouit. Pro cęteris autẽ ad regẽ misit. Sylla interi præmissis uacationem statuens

Eneti in Asia. Enetos,ac Dardanos & quascũq; Macedoniæ finitimas gentis, quæ Macedoniã assidue iuaserant depopulatus est,exercitũq; in hyberna deducto pecunias omni ex parte cõtrahit. Aduenere interĩ a Mithridate legati qui hæc dicerẽt regẽ uolũtati eius præterq̃ in restituenda paphlagonia parere uelle cũ multo plura a Fimbria si cũ eo de pace agere uellet posset cõsequi. Ea oratione perturbatus Sylla & Fimbriam pœnas daturũ esse & ipsi in Asi. exiltẽti satis patere dixit utrum his pacis conditionibus an bello potius ĩdigeret mithridates. Quib⁹

Cypselia. dictis ad cypselia per thraces deduxit Lucullo ad abydũ præmisso. Iã enim ad illũ redierat. qui cũ pluries a piratis pene foret ĩtercept⁹ classem quẽ..ã in unũ cõgregans ex cypro, Phœnice, Rhodo, & Pãphylia,& plærũq; hostes ĩsecut⁹, Mithridatis etiã naues mari agressus oppugnauerat, Sylla igitur ex Cipselijs & Mithridates e Pergamo, cãpi cuiusdã in medio cum paucis in colloquiũ uenere, exercitibus utraq; ex parte spectantibus. Fuere autẽ Mithridatis sermones amiciciæ recordationes propriæ & societatis paternæ cum Romanis & de legatorum missione, ducumque accusationibus ob insultus in eum nequiter factos cum Ariobarzanem in Cappadociam ducentes Phrygiã sibi abstulissent. Nicomedem inique in eum agentem punire neglexissent,& hæc inquit pecuniarum causa ab illis facta sunt, quæ iuicẽ a me & ab illis receperunt. Quod quispiam fortasse uestrum o Romani non inhonestũ duceret, quib⁹ lucri inest cupiditas. Ingruẽte igitur a ducibus uestris in primis bello quæcũq; operatus sum necessitate magis fecisse fateor q̃ uolũtate. Hæc effatus Mithridates loqui desi t. Sylla deide sermoni eius respõsum in hunc modũ præbuit. Ad alia inquit nos aduocas, o rex, ueluti qui p̃posita ĩ primis diligis, neq; dubitas de his q̃ breuissime uerba facere. Ego Ariobarzanẽ in Cappadocia ĩduxi Ciliciæ imperãs,& hoc Romanis statuẽtibus,& tu nobis paruisti. Necesse igitur fuit respõsum nobis reddere nõ autẽ admonere nos, neq; iampridem cognitis contraria imponere. Phrygiã

Mannius. tibi Mãnius dedit pecunia corruptus, quod cõmune utrisq; delictũ fuit,& tu idem cõfiteris nõ iuste eã ex huiusmodi ãbitu accepisse, uerum Manius & in alijs quoq; apud nos ob pecuniã gestis repudiatus

est,&

est,& omnia a senatu dissoluta sunt. Eadem ratione & Phrygiam impie tibi traditam non tributo obnoxiam esse uoluit,sed suis legibus immunem degere. Quibus ex causis nos bellum assumētes minime dignum arbitramur te huic imperare quacūq; ratione eā adeptus sis. Nicomedes q̄dē te accusat,& Alexādrū uulnera corpori eius īferentem a te subornatum esse ait,& socratem qui Christus appellatur tuo auxilio in regnū eius immissum esse. Si tu uicissim ab illis uexabaris Romam legatos mittere oportuit, & responsiones opperiri. At si celerius Nicomedi irascebaris quonam pacto Ariobarzanē nihil in te molientem regno eijciens necessitatem præsentibus Romanis indidisti ut eum restituerent:& inductum prohibens hoc bellum intulisti:sed cum agnosceres ac spe complectereris, tum demum uniuersi orbis imperium tibi adesse,cum Romanos superasse occasiones huic libidini tuæ addidisti. Cuius rei argumentum in promptu est, quod Thraces & Scythas & Sauromatas cū nondū cuiquā inferres bellum in societatem pellexisti,ad finitimos quoque reges miseris,naues porro fabricatus sis gubernatores & remiges in unum congregās. Maxime autem tempus insidias tuas arguit quod cum Italiam a nobis dissidentem percepisti,occupationes nostras iam inde obseruans Ariobarzani statim & Nicomedi Galathisque ac Paphlagonibus insurrexisti. Aggressus es & Asiam ad nos pertinentem. Quæ omnia cum adeptus fuisses qualia operatus es uel in ciuitates quibus seruos liberos esse uoluisti,uel obnoxios ære alieno liberasti,uel ī Græcos quorum unica occasione mille,& sexcentos interemisti,aut in Galatharum tetrachas quos contubernales habēs occidisti,aut in Italos, quorum genus unica die cum infantibus,& matribus diuerso mortis genere occidisti sumersistique non ad templa confugientibus coercens impuras manus, ob quæ quantam in te crudelitatem quantamue impietatem, odijque magnitudinem in nos contraxeris quis non nouit. Ad hoc pecunias omnes tibi uendicans in Europam magnis exercitibus transmisisti, nobis prohibentibus ne quis Asiæ rex in Europam penetraret. Classe deinde delatus Macedoniam nobis parentem inuasisti, Græcis quoque libertatem ademisti, quorum omnium non prius te cœpit pœnitere, aut Archelaum pro his supplicem ad nos misisti quam macedoniam tibi abstulimus, Græciam a uiolentia tua uendicauimus centum & sexaginta millibus ex tuis exercitibus nostrorum manu cæsis impedimentis & apparatibus tibi adeptis. Itaque maxime te miror nunc iusta a nobis postulare ex que ijs per Archelaum exigis nisi me longe existentem metuis, prope accedentem ad sumendas penas credis

accedere

Nicomedes. Socrates Christus.

Attende,

accedere eorum causa, pro quibus nunc tempus perijt supplicandi, te nobiscum depugnante, nobis uero fortissime tibi resistentibus & in finem usque pugnaturis. Hæc Sylla cum ira referente mente collapsus Mithridates uereri amplius cœpit, & conditione ab Archelao oblatas ultro subijt, naues & alia omnia sibi tradidit. Inde in pontum & intra paterni regnum limites sese retulit. Et hic primũ iter Mithridatẽ & Romanos gestũ finẽ tandẽ suscepit bellũ. Sylla deide a Fimbria per duo stadia procul absẽs exercitũ sibi dari deposcebat, cui præter legis impararet. At ille cauillo usus, nec ipsum a lege dicebat imperare. Sylla fossam illi circũfodiente, multis præterea nec occulte fugientibus ab eo reliquos Fimbria in concilium aduocans, ut in obsequio persisterent orabat. Respondẽtibus illis neutiq̃ cũ ciuibus pugnare uelle, dilacerata ueste ad pedes cuiusq; supplex se proiecit, cum & illud quoq; auerterẽt milites, ac dieti ex suis ad Syllam se transferrent prætorum tabernacula cœpit circuire, & ex ijs quosdã pecunia corrũpens in conciliũ uocauit, ac se denuo sacramẽto iussit obligare. Acclamantibus Enetis necesse esse unumquenq; nomine ad iurandum conuocari, ille quidem per prçconem fidi maxime obnoxios acciri imperat, & in primis Nonium in omnibus sibi participẽ uocat. Detractante eo iusiurandũ, ensem extens mortẽ illi cõminat⁹ est donec acclamantibus cũctis pauefactus ab incepto destitit. Seruum deinde pecunijs ac spe libertatis adhortatus transfugam ad Syllam misit ut illũ interficeret. Sed ijs Syllæ proximus cũ ex metu suspitionẽ indidisset cõpræhensus machinati facinoris prodidit indiciũ. Ea ex causa Syllæ exercitus ira concitus Fimbriæ uallum magna indignatione circũdedit. Calumniantes quoque eum milites Athenionem inclamare occipiunt. Fuerat autẽ Atheniõ qui alias Drepanitis deficientibus in Sicilia exiguæ cuiusdam partis regẽ sese effecerat. Fimbria igitur desperatis omnibus ad aggerẽ profectus Syllã i colloquium uocare cœpit. Ille Rutiliũ pro se misit, quæ res ingenti Fimbriã mœrore potissimũ affecit, cum se congressu etiã ab hostibus concedi solito ueluti indignũ arceri cognouisset. Rogãte deide eo ut sibi ignosceretur si quid nouissime peccasset, Rutilius Syllã usq; ad mare eũ tutũ permissurũ ire pollicitus est, si ex Asia, cuius Sylla procul esset uelit enauigare. Ille uero aliud facilius iter se habiturum dicens in pergamum redijt, & ad Esculapij templum profectus ensem sibi intulit. Cum uulnus minus alte impressum esset, iussit seruum qui una aderat afferre manus. Ita ille dominũ in primis deinde se ipsum gladio confecit. In hunc modum igitur Fimbria cessit e uita, cum multa in

Nonius

Rutilius.

ta in Asia contra Mithridatem bellum gerens nequiter egisset. Syl la libertis ut eum sepelirent facile concessit, sequebant Cinnã & Ma rium imitari uelle dixit, qui cum Romæ multorum necis causa exti tissent, defunctorum cadauera pariter inhumata iacere neglexissent. Post hæc Fimbriæ exercitum ad se uenientem perhumane suscepit, cæterisque copijs eius adiungens Curioni imperat, ut Nicomedem & Ariobarzanem in cappadociam deduceret. Senatui autem de om nibus perscripsit haud quãquam illi succensens quod hostis esset iu= dicatus. Asiæ deinde rebus constitutis, Illienses, Chios, Lycios, Rhodios & Magnesios, ac quosdam alios qui auxilia sibi attulissent, uel propter promptitudinem incommodis affecti essent, quę liberos esse uoluit in populi Romani amicorum numero perscripsit. Ad re sidua uero omnia misit exercitũ & seruos a Mithridate libertati tra ditos, statim per præconem ad dominos iussit reuerti. Multis ex ijs recusantibus & ciuitatibus nonnullis deficientibus ab eo ĩgens mul titudo eorum qui libertatem uendicauerant ac seruorum uarijs occa sionibus interfecta est, mœnia multarum urbium euersa, & plęraque Asiæ in seruitutem redacta sunt. Qui Cappadocum partibus adhæ serant & plæræque ciuitates supplicio affectæ & in primis Ephesij quod turpi adulatione Romanorum insignia oboleuissent. Nam cum per paæconem mandatum esset omnibus ut ad præstitutam di em ad Syllam accederent in Ephesum & ipsi una adessent in hunc modum eos affatus dicitur. Nos quippę cum exercitu in Asiam quamprimum uenimus Antiocho Syriorum rege bello uobis insur gente expellentes deinde ipsum, & Halym fluuium Taurumque montem terminos regni sui statuentes non uos tamen detinuimus ex illo in ditionem nostram iure deditos, sed uestris legibus uiuere concessimus, nisi si quos Eumeni & Rhodijs qui nobiscũ bellũ gesse rãt nõ tributo obnoxios, sed ad mandata paratos esse diximus. Cuius rei argumentum est quod Lycios nonnulla de Rhodijs conque= stos ob illis soluimus. Nos igitur erga uos tales fuimus, Vos autem Attalo Philopatro ex testamẽto nobis regnum relinquente ob Ari= stonicum contra nos per quatuor depugnastis anuos quoad Aristoni cus captus est, & plurimi e uobis necessitate ac timore se nobis dedi= dere. His peractis per quatuor & uiginti annos cum ad summum diuitiarum, ac priuatæ substantiæ publicęq; peruenissetis, pacis ocio ac deliciarum iniurias nobis denuo intulistis & occupationes nostras in Italia obseruantes partim Mithridatem induxistis partim cum eo accedente iecistis fœdera, & quod omnium teterrimũ est cũ eodẽ die una

Cinna Marius

Ephesij.

Aristonicus.

die una Italos omnes cum filijs matribusque neci tradere conuenistis, nec ad temp la confugientibus ob deos uestros pepercistis quorũ causa Mithridatem nonnulla pœna affecimus insidum erga nos & nece ac rapinis replentem omnia. Terrarum quoque diuisiones solutionesque debitorum perquirentem & in nonnullis seruorum liberationes machinantem, ac tyrannides, latrocinia præterea plurima per terras agitantem, ac maria ut subinde nobis inferret bellum & partes nostris haberet duces. Dedere tamẽ plæriq; pœnas ex his qui hæc in coauerant. Sed & uobis communes esse oportet qui similia edidistis & operibus uestris condigna pendere. Sed ne Romani occisiones impias, aut onera inconsulta, aut seruorum insurrectiones, aut alia quæcunque barbarica in animo habuisse dicantur, Græcoque nomini ac generi pariter indulgeant, & gloriæ uicissim Asiæ, & is qui Romano afficiũtur nomini benignitatis gratia tributa dũtaxat annorum .v. in presentia uos afferre iubeo, & impensam belli idem pertuli residua ad institutum exequentur meum. Diuidam enim hæc singulis iuxta urbes & spacium tributis statuam. Instituta autem non seruantibus ut hostibus indicã bellũ. Hæc & huiusmodi elocutus Sylla mulctam legatis diuidi, eosque pro pecunis subito emittit. Vrbes igitur egestate & fœnorum magnitudine oppressæ, quædam theatra creditoribus, non nullæ gymnasia, aut mœnia portusue aut quid aliud publicum, non sine instantium militum contumelia exponere sunt coacte. Pecuniæ igitur in hunc modum Syllæ afferebantur, & finem tandem malorum suscepit Asia. Enauigauit tamen ipsam & multorum latrocinia exercitibus magis quam latronum conuenticulis similia. Mithridate in primis eam detinente intra mare coniecta cum nõ multo eam tenuisset penitus eiecit. Cum ob id plurimum lucri assequeretur, nec in nauigantes solum, sed portubus, regionibus, ciuitatibus apte inferretur bellum Samos, Clabomenæ & Samothracia omnis pręsente Sylla in captiuitatem datæ. Samothracum fama mille talentorum ornamentis expoliata, ut quidam putant. Verum siue deliquentium pœnas in aliud tempus differre cuperet, siue Romam seditionem inferre properaret in Græciam primum & ex ea in Italiam cum maiore exercitus sui parte nauigauit. Et hæc quidem circa Syllam ciuilibus in bellis a nobis perscripta sunt. Sumpsit deinde initiũ secundum Romanorum cum Mithridate ab hac causa bellum Murena cum duabus legionibus a Sylla relictus ut reliqua Asiæ componeret quædam belli præludia ueluti ioco ageret ob triumphi desiderium agitabat. Mithridates ea tempestate in pontum classe delatus, cum Colchis & Bosphoranis ab eo deficientibus depugnabat, ex quibus Colchi

Extrema necessitas Asiæ.

bus Colchi filium eius Mithridatem in regem sibi dari deposcebant, quo sumpto statim paruerunt. Suspitione igitur inter regem & filiũ hac de causa oborta, quasi regnum affectaret eum reuocans cathenis iniecit aureis, nec multo post neci tradidit, cum ĩ plurimis tamen quæ in Asia contra Fimbriam gesta erant non inutilem esset expertus. Deinde in Bosphoranos classem pręparauit, ingentemque instruxit exercitum, ita ut apparatus magnitudo famam subito excitaret quasi non in Bosphoranos, sed in Romanos potius præpararet arma, non enim Ariobarzani Cappadociam omnem restituerat sed aliquas ad huc detinebat partes. Archelaum quippe suspectum habebat quod multa in Græcia præter quam opus esset in constituendis cum Sylla inducijs illi concessisset. Quibus perceptis Archelaus timore concit⁹ ad Murenam confugerat, & illum in regem irritans, ut eidem ĩferret bellum persuaserat. Murena igitur exercitum per Cappadociam de ducens ad Cumas peruenit maximam in Mithridatis regno urbem, quæ sacrarium quoddam dei opulentissimum habebat ibique non-nullos Mithridatis occidit equites, & legatis eiusdẽ sibi fœdera ostẽ-dentibus respondit se fœdera nequaquam intueri, non enim a Sylla ea esse perscripta, uerum opere que dicta fuerant affirmantem re cessisse. Hæc fatus Murena subito regionẽ inuasit, neque pecunijs sa cris abstinens in Cappadociam ad hyberna se contulit. Mithridates his auditis ad senatum & ad Syllam misit ea quæ a Murena gerebã tur accusans. Sed ille ultra Halym transgressus fluuium ingentem ad modum nec transitu perfacilem cum maximis tunc inundaret imbri bus, ad quadrigentas Mithridatis uillas depopulatus est, rege nullo ĩ loco sibi occurrente, sed legatos dumtaxat uenturos exspectante. Prę dam itaque ingentem nactus ĩ Phrygiam & Galatiam reuersus est. Eo in loco Calidius a Mithridate missus ob querelam nullum a Ro-ma detulit decretum. Solum inter audientes medius retulit. Senatũ iussisse ut regi parceretur inducias cum eo habenti. Quibus dictis cũ rege solus loqui uisus est. His ex causis Murena nihil soliti omittens impetus tum uel maxime regionem inuasit Mithridatis. Ipse a Ro-manis iam aperte se oppugnari cernens Gordiũ ad Cumas deducere imperat, ac statim Gordius currus quã plurimos & ĩpedimentorum uehicula, ac priuatos homines militaresq; secũ arripit. Cui Murena ĩ medio fluuium assumens ex aduerso castra ponit, pugnã tamẽ eorum neuter attigit quoad Mithridates ãpliorібus cum copijs accessit, & sta tim circa fluuiũ atrox prælium exoritur, in quo ui prouectus mithri-dates fluuium exuperat, cũ alias Murena potẽtior longe esset, Ille ad tumulum munitissimũ euadens insurgente in eũ rege magna copia

Nota originẽ belli.

Cathenę aureę Mithridates fi lium interfecit

Cumarũ urbs maxima.

rum parte amissa per montana nulla semita in Phrygiam aufugit. Cum difficulter iter ageret uictoria ex itinere ipso parta est, multosque in Mithridatem incitans amisit. Rex igitur Murenæ præsidia quæ in Cappadocia fuerant uniuersa percurrens oppidis eiecit. Inde more patrio Ioui militari in sublimi montis uertice sacra fecit ingẽtem quendam lignorum componens struem. Sic enim sacra ĩstituũt Primi quidem reges ligna inferunt, & alteram in circo breuiorem cõstruentes pyram lac desuper ac mel perspargunt, oleum præterea, ac uinum & omnes odorum species infundunt. In paulo uero triticum & pulpamentum in prandium astantibus præparant quemadmodũ in Persargades sacrificij causa mos est Persarum regibus, deinde pyræ ignem inferunt. Hæc uero ob magnitudinem amplissimas emittens flammas per mille stadia a longe nauigantibus perspicua est, nec per multos dies, ut aiunt, æstuante aere appropinquare illi licet. Sic ille sacrificium patrio more peregerat. Sylla cum indignum arbitraretur Mithridatem fœdere Romano populo coniunctum debellari. Aulum Gabinium emittit, qui Murenæ suaderet uere inter eos constitisse ne Mithridati inferretur bellum. Ariobarzanem, ac Mithridatem una conciliaret. Mithridates in hoc congressu filiũ quadriennem sponsorem exhibens Ariobarzani & huiusmodi occasione nactus ut eam quam habebat Cappadociæ retineret partem & alia ulterius. Epulum cunctis exhibuit, Aurum præterea calicibus & ferculis apponens in Salibus & cãtibus cæterisque, ut illi mos fuit, liberalitate usus est quorum nihil attigit Gabinius. Hic igitur secundum Mithridati cum Romanis bellum tertio maxime sequente finem cœpit, & ocio uacans Mithridates Bosphorum redegit in potestatem. Regem autem ipsis unum ex filijs Macharem nomine præfecit. Deinde cum in Acheos qui supra Colchos sunt bellum intulisset, uidẽtur quippe ex ijs esse qui a Troia postliminium perfugere, duabus exercitus sui partibus bello, frigore, insidijsq; amissis domũ rediit, & Romam qui hæc composita annunciarent emittit. Misit, & Ariobarzanes, incertũ an sponte non tamen ut moleste ferens, quod Cappadociam non recepisset, sed qui magnam illius partem Mithridatem sibi eripere quereretur. Mithridates igitur iubente Sylla ut Cappadociam dimitteret ultro paruit, alteram uero legationem Romã destinat quæ fœdera conscriberet. Verũ defuncto iã Sylla cum nemo assensum illi præstitisset, sed ueluti in uacatione rerũ omnium ad cõmunia intenderent Mithridates ad Tigranem generum Misit, ut Cappadociam quasi a se ipso inuaderet. quod sophisma haud quaquam

Finis secundi belli cum Mithridate.

Machares Mithridatis filius Bosphoranus rex proficitur.

Postliminium

quaquam Romanos latuit. Armenius uero Cappadociæ retia inne ctens ad tricenta millia hominum hinc inde educta in Armenia cō glutinauit & cum aliis certo in loco iussit habitare. Ipse in primis dia demate Armeniæ assumpto Tigranocertam a se ipso nominauit, quæ Tigranis ciuitas dici potest. Et hæc quidem in Asia agitaban tur. Sertorius uero in Iberia deducto exercitu Iberiam, & quæcun que finitima loca in Romanos excitauit, & consilium ex iis qui una aduenerant ad imitationem Romani constituit senatus, ex quibus duo præceteris seditiosiores Lucius scilicet Mannius, & Lucius Fani us Mithridati suasere, ut cum Sertorio una depugnaret spem illi affe rentes multa ex Asia finitimorumque populorum in ditionem suam uentura. Quibus persuasus rex ad Sertorium misit. Ille legatis in se natum introductis multa & magnifica elocutus quod gloriam eius in potum constitueret, Romanosque ab oriente ad occidente usque obsi deret cum rege fœdus iniit, Asiam, ac Bithyniam nec non Paphla goniam, Cappadociam, Galatiam sibi traderet. Ducem porro Marci um Varum & consilii participes. L. Manium, & L. Fanium cum eo destinat, cum quibus Mithridates una contulit tertium, ac ultimum quod cum Romanis gessit, exorsus bellum, in quo uniuersum postre mo amisit principatum. Sertorio in Iberia occiso Romanis imperato res in eum mittentibus ex urbe primum. L. Lucullum qui cum Syl la classem rexerat, deinde Pompeium sub quod quæcumque Mithri datis fuere, illique finitam usque ad Euphratem fluuium occasione & impetu eius belli in eorum cessere potestatem. Mithridates igitur cum Romauorum uires sæpenumero esset expertus & hoc potissi mum bellum nulla occasione subito incœptum insperatum fore cre didisset uniuersum excogitauit apparatum, quasi de omnib[9] tum pri mum belli iudicium esset subiturus. Ita æstatis residuum & hyemen integram i cædendis siluis fabricandisq; nauibus absumpsit. Arma præterea & tritici ducentum milliū modum supra mare imposuit, belli complices ultra priora subsidia illi accessere Calybes, Armenii Scythiæ, Tauri, Achei, Enyochi, Leucosyri & quicūque circa Ther modoōtem fluuium terram incolunt, quæ Amazonum appellantur. Tum ingentes ultra primas copiæ ex Asia aduenerant. Transeuntē deinde in Europam Sauromatarum reges & Lazyges & Coralli, Thracumque gens omnis quę ultra Histrum aut Rhodopem aut He mū sedes habet & ultra hos Bastarnę ferocissima eorū natio secuta est. Hac potentia i Europam progressus ex omnib[9] bellicosissimis peditū cētum quadraginta millia secū duxit. Ad hęc multitudo īgens uias sternentium, & uasa deferentium mercatorum quoq; sequebatur. In

Tigranocerta urbs.

Sertorius.

L. Mani[9] & L. Fanius seditiosi.

cipiente uere nauticos expertus apparatus Ioui militari more patrio sacra fecit. Neptuno uero equum album, currũque simul mari conse crans in Paphlagoniam deduxit Taxillo & Eumocrate ducibus illi adstantibus. Eo loci cum adplicuisset orationem de progenitoribus suis superbã admodum, nec minus de se diffusam, ac prolixã habuit, quod prĩcipatum ex minimo ad summũ peruexisset, nec a Romanis quidem pręsens uinci potuisset. In eorum deinde audaciam & insolẽ tiam inuectus quarum causa, ut aiebat non Italiã modo, sed patriam in seruitutẽ redegissent, nouissima cũ ipsis fœdera recensuit, quæ scri bere recusassent, tempus dũtaxat expectantes ut illi insurgerẽt, quam uel pręcipuam huius be li causam asserebat. Omnem deĩde exercitũ & apparatum palam retulit, Romanorum porro occupationes qui cũ Sertorio in Iberia eo tempore bellum gererent cum in Italia seditio nibus agitarentur intestinis, hac ex causa inquit maria contennunt multis iam pridem agitata latrocinijs quibus nullus belli socius aut amicus adest, aut qui illis sponte se subijciat. Num optimos eorum in quit, cernitis. Varum ostendens & utrosque Lucios patriæ suæ, ho- stes, nobiscum depugnantes, his dictis copias omnes simul mouens ĩ Bithyniam peruenit Nicomede iam uita functo sine filijs & regno Romanis derelicto Cotta igitur Bithynię pretor cũ ad bellũ esset in potens in Chalcidem cum omni pręsidio aufugit, qua ex causa Bithy nia in Mithridatis statim peruenit potestatem. Romanis omni ex parte ĩ Chalcidem ad Cottam confluentibus. Insurgente deinde in Chalcidem rege Cotta ob ĩpotentiam nequaq̃ prodijt. Nudus autẽ classis pręfectus cum parte copiarũ quę munitiora camporum fuerãt inuasit. Cæterum inde expulsus per superiora quæq; summa difficul tate ad portas perfugit urbis. Erat autẽ circa tumultus ingẽs omnibus pariter ad eas cõcurrentibus, ob id nullum insequentiũ frustra emitte batur telũ, sed cum ueriti portarum custodes, claustra e machinis de misissent. Nudũ ac nonnullos e ducibus ĩtra funes recæperunt. Reli qui ad socios manus porrigentes inter amicos pariter & hostes truci dantur. Mithridates aspirantis fortunæ usus impetu, eadem die clas sem in portum detulit & claustra quæ Cathenis æreis firmata erãt subito infringens quatuor hostiles combussit naues, reliquas nume ro sexaginta in uincula coniecit nihil ulterius Nudo aut Cotta prohibentibus, sed intra urbis mœnia conclusis. Periere ex Ro- manis ad tria millia, inter quos & Lucllus Malius uir senatorius fuit ex Mithridatis partibus uiginti dumtaxat, ex Bastarnis, qui primi portum ingressi fuerant interierunt. Lucius Lucullus ad consulatum pariter ac bellum electus imperator legione mili- tum

Varus.

Mithridates copias ĩ Bithyniam mouet

tum e Roma habita,duas Fimbriæ & ultra has totidem in unum cõ gregans usque ad numerum peditum.xxx. millium,equitum mille & sexcentum ad Cyzicum contra Mithridatem castra ponit. Qui cum a transfugis quibusdam intelligeret Mithridati usque ad trecenta uirorum millia in exercitu adesse commeatum ,partim a frumetarijs partim a mari subuectari ad astantes dixisse fertur,statim sine pugna hostes debellari posse,& ut huius orationis reminiscerentur ad monuit. Montem deinde peraccommodum ad metenda castra contemplatus ob quem & facilitas commeatus sibi adesset,hostibus autem intercludere liceret,eum prius statuit inuadere cum ex ipso ui- ctoriam sine periculo speraret adipisci. Vna igitur dumtaxat,& ea quidem angusta semita ad eum deducente a Mithridate summa cura obseruabatur,cum Taxillus,ac plærique ducum cum Lucullo forte adessent. L.Manius qui Sertorianæ conspirationis cum Mithridate causa fuerat,defuncto iam Sertorio clam ad Lucullum misit,a quo fide percepta Mithridati persuadet,ut Romanos quocunque prode- untes & castra ubilibet metantes haud multifaceret. Quæ enim. Sertorij sub Fimbria fuissent copiæ uix duas æquare legiones, consulit ut se trãsfugam emittat,statim enim ad ipsum esse rediturum. Quid enim bello & cædibus opus est,inquit,si hostes sine prælio & discrimine licet superare? Quibus cum fidem inconsulte,ac nulla suspitione adhiberet Mithridates,Romanos per angustias sine metu trãseuntes,& montem excelsum muro munientes facile despexit,quo ad empto ipsi a tergo impauidi commeatum deferre poterant. Mithridatem uero paludibus ,fluminibus,& montibus ab omni tellure exclu serant,ut nisi per exilem aliquando nanciscere tur commeatum cum exitus amplos non ulterius haberet,neque Lucullum ab itinerum difficultatibus quæ ab eo occupari neglexerat,ui propellere ulterius posset. Etiam hyems instabat cuius causa si quid a mari deferretur commeatus,breui tamen uidebatur defuturum. Quæ omnia aduertentes Lucullus iterum amicos ut pollicitationis suæ reminiscerẽtur & quę præsentibus olim annunciasset admonuit .Mithridates cum adhuc potens esset ob multitudinem per medios penetrare hostes & uiam ferro sibi facere id utique neglexit. Ad Cyzicum uero quæ ad obsidionem præparauerat exponi t,sperans in hoc iterum difficultatem simul & commeatus euitare inopiam,utpote qui copiarum multitudine abundans omnia perfacile expugnare posse crederet. Castra autẽ duplici muro uallauit,residua urbis fossa circundedit,aggeres prætere a & machinas plures erexit ,turres ultra hæc & testudines arietes de

Proditio Manij.

Mithridatis error.

ferentes intulit,& machinam ad urbis instar centum cubitorũ,in qua turris alia eminebat,& ab ea catapultas, lapides sagittas multiformes emittebat. Ad portum porro quiqueremes duas connexuit,turrẽ aliã insuper statuens,ex qua potens cum machinas mœnibus appellaret ĩ mitteret. Omnibus in hunc modum præparatis primum quidem ad tria captiuorum millia ex Cyzicenis nauibus urbi propius adducit q ciuibus manus ad mœnia erigentes ut in extremo periculo constitutis subuenirent præcabantur quoad Pisistratus Cyzicenorum dux e muro ꝑ præconẽ illis annunciari iussit captiuitatẽ patienter ferrent. Mithridates hac spe deiectus machinam cum nauibus intulit,potẽsque ad muros propere immittit,e quibus quatuor in primis uiri muro insiliunt. Ea ex re ueluti noua pauefacti Cyzicini aliquantum retro cessere,non accurrentibus demum cum impetu reliquis reassumptis animis quatuor illos ab extra detrudunt. Nauibus deinde ignem, ac picem infundentes ex necessitate contractis puppibus naues cum machina retrocedere compellunt. Quibus e portu excussis Cyzicini eo prelio superiores euaserunt. Tertio illos eadem aggressus die omnes simul machinas exeruit. Laborantibus illis ac discurrẽtibus ad quod continue institerant primum quidem arietes petris repulerunt,aut laqueis fregerunt aut obiectu lanæ eorum sustulere uiolentiam. Sagittis uero ignem deferentibus aqua & aceto occurrẽtes missiliũ reliquorum impetum,uestibus & litheis obiectis obtũdebãt. Cum nihil prõptitudinis quoad homini potis est omisissent. Illi autem difficillima quæque perferentes repugnarent, uno impetu murus igne accensus circa uesperam ad imum corruit nec tamen quispiam per eum insilere ausus uapore ignis adhuc æstuante. Cæterum nocte alium erexere denuo Cyzicini. Isdem diebus conuentus uehementior increbuisset residua machinarum contriuit regis. Dicitur quippe ea urbs dotalis esse & a Ioue Palladi attributa filie,quã Cyzicini summo honore preceteris uenerantur dijs solennius itaq; istantibus ĩ quibus bouem nigram sacrificare mos fuit cum ea carerent ex frumẽto fixere sacra. Intermi bos nigra e pelago ad eos accurrit,qui claustra aditus ingressa & in urbem delata ultro in templũ uenit,ibiq; ad altare constitit,qui Cyzicini summa spe deæ ĩmolarunt. Amici itaq; Mithridatis ut ab urbis oppugnatione desisterent ueluti deæ sacræ consulebant. Quibus haud annuens ille supra montem Dindymum urbi adiacentem castra ponit & aggerem ab eo in urbem nact⁹,turres instituit, cuniculis etiam suffossa mœnia suspendit. Equos præterea quos ob pabuli ĩopiã minus utiles et diutina ex mora infirmos habuit in Bithyniam misit. Quibus Rhindacum transeuntibss inuectus Lucullus multos interfecit

Oppugnatio Cyzicini.

Attende. Fortis oppugnatio.

Sacrifici. Dindymus mons.

interfecit,captiuorum ad quindecim millia,equorũ sex millia uasaq; plurima adeptus est.Hæc igitur ad Cyzicum gerebantur. Eadẽ tempestate Eumachus Mithridatis dux Phrygiam ingressus igentẽ Romanorum numerum cum uxoribus simul & filijs occidit. In Pisidas deinde Isaurios ac Ciciliam & usque ad tetrarchas Galatarum insurgentem persecutus Deiotarus multa cæde contriuit. Et hæc circa Phrygiam gesta. Appropinquante interea hyeme quicquid commeatus ex mari conuectari poterat,Mithridati sublatum est,ita ut exercitus fame ꝑmeretur, multique ex media periere. Fuere qui intestinis barbarorum more uescerentur,allij qui pabulum ederent, qua ex causa peste dietim carpebantur,& cadaueribus in propinquo abiectis & inhumatis morbus ex morbo pullulabat. Substitit tamen Mithridates sperãs ex turribus Dindymo impositis urbem obtinere. Sed cum ad illas occurrentes Cyzicini machinis ignem iniecissent hostium quippe fame cognita tanquam debilioribus sæpenumero insurgebant abire meditatus per noctẽ fuga se præripuit,& in parium classe deuectus exercitũ terrestri itinere in Lapsacũ præmisit. Transeuntibus ipsis Esepum fluuiũ,qui tum uel maxime aquis inundabat. Lucullus accurrẽs magnã eorũ cõcidit partem. Hoc in loco Cyzicini ꝑmaximũ regis apparatum subtraxere cum & ipsi strenue pugnassent, Ibidemque fame domiti sub Lucullo regis monumentum statuentes solennia edidere præludia,quæ in presentem usque diem peragentes Luculleia solent uocitare. Mithridates ijs q̃ in Lapsacũ ꝓfugerãt Lucullo illis isurgente ꝑmittẽs aues cũ Lapsacenis una sustulit & ex electioribus ad.xx.millia. L.nauib⁹ iposuit,quos Sertorius ad bellũ miserat,& Alexandro Paphlagoni,Dionysioq; eunucho dereliquit Ipse cum pluribus Nicomediam enauigauit,uerum instante hyeme magnum utrorumque amisit numerũ. Lucullus quippe e terra eos fame perurgebat & naues ex Asia educens præfectis qui sub eo fuerãt distribuit. Triarius in Apamiam classe delatus urbẽ cœpit. Multis uero Apamiorum ad delubra cõfigientibus,nefanda cædes insecuta est Barbas Prusia dem quæ ad montes uergit & Niceam cœpit urbes Mithridatis præsidijs ab utraque fugientibus. Lucullus circa Acheorum portus tres & decem hostiles intercœpit naues. Varum deinde & Alexandrum ac Dionysinm circa Lemum in destituta nactus insula obsedit. Hoc in loco Philoctetis ara ostenditur & ãguis æreus,arcus præterea ac thorax, uitis circumamicta in passionis monimentũ. Direxit autẽ in eos classem magno impetu Lucullus ueluti cõtemnens. Sed illis cõstanter opperiẽtibus perstrictis remis duas i

cẽdit

Deiotarus.

Mithridatis fuga.

Luculli solennia.

Triarus.

Cædes.

Barbas.

cendit naues & ad congrediendũ impulit. Nõ mouentibus se illis & a terra dũtaxat suis opẽ afferentibus insulam aliis circũuectus est nauibus, & pedites in eam immitens hostes naues ingredi coegit. At illi Luculli exercitũ uerẽtes nec ad pelagi interiora progressi sunt, sed circa littus enauigantes inter terram aquãque dubij, telis undique petebantur. Multis igitur ex ijs intereuntibus & subinde aliis ad naues fugientibus, Varus, Alexander ac Dionysius eunuchus in spelunca latitantes deprehenduntur, ex quibus Dionysius uenenum quod una attulerat exhauriẽs extinctus est. Varũ interfici iussit Lucullus. Nõ enim æquũ cẽsuit Romanũ hominem senatoremque in triũphũ duci. Alexander ad põpam reseruatus est. Quibus ex reb[9] Lucullus nauem lauro ornatã ut in uictoria mos est cum literis Romã misit, ipse in Bithyniam descendit. Mithridati in pontũ nauiganti tẽpestas insurgens horrida sexaginta confractis nauibus, ad decẽ uirorũ millia mari obruit, reliquas casus hic inde dispulit. Rex periclitanti naui in qua uehebatur quãquam dissuadentibus amicis, in piraticã desiliuit scapham cũ qua in Sinopem a piratis seruat[9] est. Eo ex loco ad Amisum enauigans ad Tigranem socerum ac inde ad Macharem filium Bospororum regẽ misit, auxiliũ ab utroq; expetẽs. Ad Scythas uero Dioclẽ obsides, aurũq; iussit afferre, uerum ille ad Lucullũ cum auro donisque profugit. Lucullus strenue uictoria usus quæcunque propiora aderant ferro sibi uendicauit. Milites bello defatigatos ĩ regionem uberẽ felicemque deducens alacriores ad cætera peragenda reddidit. Mancipium nempe quattuor dragmis, bouem una dũtaxat uenisse constat, capras, oues, uestem & alia eodem fere precio. Post hæc Amisum & Eupatram, quam Amiso finitimam in nominis sui memoriam Mithridates cõdidit & regia illius appellabatur, obsidere pergit, & altero pariter exercitu Themisyram, quæ ab Amazonis cuiusdã nomine appellabatur iuxta Thermodoontem amnem sita est, obsedit. Qui ad Themisyrã castra habebant, turres & aggeres appulere, urbi cuniculis ulterius tellurem effodere adeo amplis ac patẽtibus, ut in ipsis sub terra plures inuicem progredi possent. Themisyrij cõtra desuper eos fodientes ursos ferasque alias, nec nõ apũ examina in operarios emittebant. Qui uero circa Amisũ fuerãt alio modo laborabant. Amisis cũ ipsis depugnãtibus & plærũque ad eos accurrentibus & in singulare certamen nonnunquam prouocantibus. Mithridates interea magna illis commeatus uim arma & exercitum ex Cabiris destinat. Eo loci cum hybernaret exercitum alium interim collegit, in quo peditum quadraginta, equitum tria millia inerant. Instante uere Lucullus per montes in Mithridatem mouit. Custodiæ regis

Mithridatis duces capiunt.

Horribile naufragium.

Amisum. Eupatra.

Nouũ pugnæ genus.

regis quidem aderant quæ Lucullum ab ingressu prohiberent, & si quid noui occurreret igne sublato annunciarent. Regebat autem cu stodias huiusmodi a Mithridate uir delect⁹ regio e genere, cui Phœ nix nomen fuit. Is cum Lucullum appropinquantem cerneret ignẽ extulit, inde ad Lucullum cum præsidio omni aufugit. Qua ex cau sa Lucullus per montes itrepide progressus ad Cabiras accessit. Eque stri igitur prælio inter ipsum & Mithridatem gesto uictus denuo ad montes rediјt. Pomponius apud illum magister equitum captus ad Mithridatem saucius adducitur quem cũ interrogaret rex an gratiã sibi, si saluus esset, uellet reddere. Si quidem Lucullo amicus fueris, per dignam (inquit) si hostis, nullam. In hunc modum cum Põponi us elocutus esset & barbari interficere illum suaderent respondit rex, non despicere æquũ esse uirtutem a felicitate destitutam. Et cõtinuo aciem instruens cũ Lucullum in pugnam adducere non posset, circũ iens ascensum super illum quæritabat. Interim non mediocre pericu lum Lucullus adiјsse uisus. Nam uir quidam Scytha nomine Olcha bas iampridem ad illum transfuga, & qui prælio equestri multos e pe riculo exemerat, & ob id a Lucullo non in mense modo sed consilijs & secretis particeps adhibebatur, ad tabernaculum eius circa meridi em accessit cum quieti indulgeret, ac breuem accinctus gladium in gredi conatus est. Prohibitus uero excandescere cœpit, necessitate quadam destinari se professus, ut imperatorem excitaret. Seruis autẽ respondentibus nihil salute necessarius esse Lucullo equũ stati ascen dit & ad Mithridatem infecta re peruenit, siue quod isidias illi strue ret ut ex eo suspicari licuit, siue ira cõcitus quasi ab his despicereť abi erit. Alterũ deide Scythã nomine Sobadacum impulit, ut Mithri dati consuleret trãsfugam se ad Lucullum mitti, uerum Sobodac⁹ in terceptus est, Lucullus descẽsum quendã ad campos quos hostilis de tinebat equitatus, ingressus, cum reditum nullum adesse cerneret, ui rum quendam itinerum edoctum per quæ feræ agitari solent in spe lũca repperit, quo duce sine mora ad iter us⁹ supra caput regi astitit. Per id itaq; delat⁹ cũ cãpos ab eqtib⁹ obsessos declinasset, uallẽ aquis refertã ab hostili parte metat⁹ castra posuit, Cõmeatum uero eũ nul lum haberet e Cappadocia accersit, eoq; ex loco i hostes tela emittit, in teri nobilioribus a rege fugiẽtibus Mithridates eos a ualle icrepãs, re trocedere coegit, ac Romanos aggress⁹ adeo cõterruit, ut per superio ra mõtium arrepta fuga neutiquã retrocedẽtes sentirẽt hostes, uerum quoscũque isequentes & una fugientes eos esse arbitrarentur. Ea ui ctoria admodũ elat⁹ est Mithridates, ita ut ad omnes literas emitte ret. Ex equitibus porro magnam partem, & his quidem pugnacissi mis in

Põponius magister equitum Luculli captus ad regẽ ducit.

Lucull⁹ pericũlum adiјsse uis⁹.

mis in inſidijs locat, qui commeatum e Cappadocia ferentes Lucullo interciperent, ſatis ratus ut quemadmodum ipſe apud Cyzicum fame uictus fuerat ſic Lucullum inedia debellari poſſe, quæ profecto animaduerſo haud contemnenda uiſa eſt ſi Lucullo commeatū quem ex ſola dumtaxat Cappadocia habebat ītercluderet. Sed regij equites præcurſoribus eorum, qui frumentum deferebant in angusto occurriſſent, deinde impetum non ſuſtinētes ad liberiora loca diuertiſſent equos, ut inutiles in arcto reddidere. Eo in loco ex itinere prę uenientes Romani prius quam in aciem prodirēt hoſtes ex regijs plures occiderūt, peditū in morē inter anguſtias pugnantes, nōnullos etiam e primis cōfecerunt, alios fugientes præcipitauere e rupibus, pauci nocte in exercitum delati & ſe ſolos euaſiſſe referentes, quāquam euentus plæriſq; ex ſe formidoloſus eſſet multo tamen formidoloſiorem retulere regi. Mithridates prius quā uictoria Lucullo innoteſceret ratus in tanta equitum clade, nō multo poſt Lucullum ſibi īſurrecturum, fugam ex trepidatione meditatur, idque amicis in tabernaculo ſubinde refert. Illi prius quam annunciaretur cū nox adhuc eſſet ſtudio quæ quiſq; habuit e caſtris educit. Turba igitur eorū qui uaſa deferebāt ad portas concurrente cū cæteri animaduerterent & qui ea deferrent cognoſcerent, deteriora his arbitrati, & quia nihil ipſis annunciaretur cum timore & querela decurrentes ad uallū properant, diſiectiſq; omnibus eo ex loco ut quiſq; potuit turpiter arripuere fugam, nullū a duce aut præfectis mandatū expectātes. Quæ Mithridates nullo ordine, celeriuſque quā putarat eueniſſe cernens, ex tabernaculo proſiluit, ac nonnulla dicere agreſſus nemine adhibente aures turbatus, ut in multitudine fit, in terram cōcidit, indeq; ī equū relatus ad montes cum paucis aufugit. Lucullus ac uictoria certior factus, percepta etiam hoſtiū fuga ſtatim equites plures emittit, qui eos inſequerentur. Deferentibus uero uaſa per exercitum pedites iuſſit occurrere, & nequid eo tempore arriperent, uerum nullo reſpectu ut eos īterficerent, īponit. At illi uaſa aurea & argētea quā plurima ueſtemque multi precij intuentes mandatum neglexere. Ipſum quoque regem capientes cumulum auro onuſtum qui ſarcinam ferro confodiſſent, fluente auro ad id conuerſi Mithridatem uerſus Cumas fugientem ſequi neglexerunt, quo ex loco cum tribus equitum milibus ad Tigranem peruenit. Ille ad conſpectum ſuum neutiquam admiſit, uerum certis in locis regio more uiuere conceſſit. Mithridates deſperatis rebus Bacchum eunuchum ad regiam eius ire imperat, utq; ſorores ſuas, mulieres, ac pellices quoquo modo neci traderet imponit. Sic illę partim enſibus, partim ueneno & laqueis finiere uitam

Quæ

Equitatus Mithridatis uincitur.

Victoria de Mithridate.

Mithridates captus aufugit.

Quæ animaduertentes ij,qui præſidijs a rege impoſiti erant, paucis exceptis ad lucullum perfugerunt. Lucullus deinde in regem cõuerſus exercitum confirmat,& quę in ponto fuere ciuitates claſſe circũuectus omnes fere in poteſtatem redigit Amaſtrem uidelicet & Heracleam aliaſque. Sinopis uero acriter adhuc Romanis reſiſtebat, & nauali prælio haud ignaue depugnabat. Obſeſſi a Lucullo ciues,naues quas grauiores habuere igne cõſumũt. Leuiores deinde igreſſi fuga ſe proripiunt. Lucullus ſtatim urbem liberam eſſe pronunciauit, ſomnio permotus ut aiunt. Nam Antiochum cum in amazones cũ Hercule belligeraſſet,ui tempeſtatis pulſus,& in Sinopem delatum eam urbem ſibi uendicaſſe fama eſt,ob idque eius ſtatuam Sinopenſibus maximo in honore fuiſſe. Itaque cum ciues arrepta fuga ſtatuã ui efferre conarentur funibus,lintheaminibuſque obuoluiſſe, neſcio igitur Lucullo,nec quid tale meditante per quietem apparuiſſe memorant,ſe ab Antiocho uocari & inſequenti die ſtatuam a nonnullis deferri cum offendiſſet, ſolui iuſſiſſe per ſimilem ei,quem uidiſſe ex iſtimaſſet. Lucullus inde ad Amiſum ſupra Sinopem caſtra poſuit, & ciuibus ſimiliter per mare fugientibus cum intellexiſſet eam urbẽ ab Athenienſibus dum mari imperitarent conditam fuiſſe,& diutius populari ciuilitate uſam, ſubinde Perſarum paruiſſe regibus, denuo uero eadẽ ciuilitate reſtitutam ab Alexãdro,iterum a põticis ſubactam fuiſſe urbis ſortem,miſeratus Alexandri morem cuius gloriã æmulabatur,& quod genus eſſet Atticum,ſuis legibus uiuere conceſſit. Amiſinoſque omnes iuſſit reuocari. In hũc modum Lucullus Sinopem atque Amiſum deprædatus denuo reſtituit. Cum Machare uero Mithridatis filio Boſphororum rege,coronam ſibi ex auro promittente fœdus amiciciamque firmauit & ad Mithridatẽ apud Tigranem inquirendum proficiſcitur. Inde in Aſiam transgreſſus Syllanis adhuc oppreſſam grauaminibus quartam tributi partem in fructibus,reliquas ex domorum poſſeſſionibus & mancipijs iuſſit pendere. Epinicia etiã ſolẽnia inſtituit,ueluti bello rite peracto. His geſtis in Tigranẽ quod Mithridatem recuſaſſet reddere copias mouit duas ex electioribus legiones ac quingentos educens equites. Cum his Euphrate ſuperato pecunias a barbaris expoſcens iter peragebat. Hi quippe nullis inferebant bellum,neque quid pati digne uidebantur bello inter Lucullum & Tigranem ingruẽte. Tigrani nemo Luculli aduentũ nunciare auſus qui, enim primus id attulerat in crucẽ ſublatus eſt. Ciuitatum deide tumultu quæ ab eo infeſtabantur, audito Metrobarzanem cum duobus millibus equitum ire iuſſit, qui Lucullum ab incurſu prohiberet. Mazeo autem tigranocertã cuſtodire

Somnium de Antiocho.

Amiſum.

Epinitia ſolennia.

Lucullus ĩ Tigranẽ mouet.

custodire imperat,quam urbem ut a nobis superius dictũ est, in honorem sui nominis condiderat & optimos quosque in eam conuocarat pœna unicuique imposita ut quæ in eã non transferrent sibi iure uendicaret. Vrbi quippe muros in altitudinem quinquaginta erexit cubitorum,equorum stabula inferius habentes,regia ad hęc & pomaria in suburbis perfecit amplissima ferarũ insuper septa ad uenãdi uoluptatẽ,lacusque amœnitate refertos. In proximo autem arcem munitissimam condidit, Quæ omnia Mazeo curanda derelinquens,copias omni ex parte cotrahit. Metrobarzanem quidem Lucullus statim ab congressu primo repulit. Deinde conuersum insequi cœpit. Mazeum Sextilius intra tigranocertæ mœnia conclusit, regiãque muro minus septam deprędatus est. Vrbi uero & arci fossam ab omni parte circũdedit,machinas etiam attulit urbi,& cuniculis mœnia suspendit. In his Sextilius obuersabatur. Tigranes peditũ ducenta,& quinquaginta millia,equitũ pariter quinquaginta in unum congregauit,ex quibus ad sex millia in tigranocertam ire iussit qui per medias Romanorum acies pellices attrahentes regias profecti sunt. Tigranes cum reliquis copijs in Lucullum mouit Feruntt ũ primũ Mithridatem in cõspectũ eius uenisse,regi quoq; consiliũ dedisse,ne cũ Romanis bellũ caperet,sed equestribus dumtaxat copijs hic ide discurrens uastatis agris eos quoq; fame præcludere tẽtaret. Eo modo se a Lucullo ad Cyzicum obsessum sine prælio exercitum omnem perdidisse. Verum ille Mithridatis militiam irridens ad pugnã parat[9] accessit. Romanorum quoque paucitate perspecta cauillo huiusmodi usus dicitur, Eos quidem si legati accederẽt permultos, Sin ut pugnarent perpaucos esse. Lucullus tumulum accõmodũ post Tigranẽ cõspicatus,equites in fronte constituit,qui hostes lacesserent,& ex agmine deductos ipsi cedẽtes post se traherent ut isequẽtibus barbaris nullo ordine palantes interciperet. Ipse tumulum circũuectus, pedites i occulto collocat. Cum primum igitur hostes ueluti i uictoria Romanos hinc inde dispersos persequi uidit,eorum quoque uasa passim iacentia conspexit sublata uoce uicimus,o uiri inquit, & subito ad eos qui uasa deferebant accurrit. Illi magno tumultu inter pedites feruntur,& equites peditibus occurrunt. Fit fuga undique. Sed cum insequendis Romanis longius a suis decurrissent equitatu insurgente cõuersi trucidantur, & qui uasa ferebant inuicem collapsi ut in tumultu fit seipsos collidebant. Omnibus igitur in tanta multitudine confusis, nec ordinem ullum intuentibus ad quem se referrent cædes immensa editur,nemine hostem spoliante. Sic enim a Lucullo maximis

Tigranocerta urbs inclita

Sextilius.

Insidias attende militares.

ximis propositis pœnis editum fuerat, adeo ut armillas, & torques in transitu euitantes per centum & uiginti stadia hostes continue cędendo persecuti sunt, quoad nox eos excepit, tunc quidem conuersi spolia inuadebant. Sic enim a Lucullo concessum erat. Mazeus per cepta clade a Tigranocerta omnes Græcos quos mercede conduxerat in urbem armis exurere decreuit. Nam cum deprǽhensionem ueritos in unum ambulare una conuersari & scutulis quibusdam ornari conspexisset barbaros statim cum armis in eos immittit. Illi uestes clypeorum in morem sinistris adaptantes ad eos se conuertunt, pluribusque interfectis assumpsere arma, quibus inuicem diuisis iam potentiores ciuibus extulere faces, & Romanos ab extra deposcentes in urbem recepere. In hunc modum Tigranocerta a Romanis capta, ingentesque Thesauri in ea direpti sunt utpote in ciuitate nuper ad æmulationem gloriæ condita, Tigranes interea ac Mithridates exercitum alium denuo instaurare properabant, cuius regimen Mithridati attributum erat cum Tigranes cladem illam ob imperitiam rei militaris acceptam, existimaret. Ad Parthorum etiam regem misere legatos auxilia ab eodem expetentes. Sed cum Lucullus ad eum pariter suos demisisset, rogaretque ut uel sibi afferret opem uel neutri impenderet rex clam utrisque pollicitus nulli præmittere curauit. Mithridates arma interim per singulas desumpsit urbes & delectum fere omnem ex Armenijs confecit. Ex electioribus usque septuaginta peditum millia, equitum ad dimidium fere numerum elegit, reliquos omnes ab exercitu emisit. Hos igitur per turmas, cohortesq; diuisit Italici in modum distinguens ordinis. Ponticis uero se exercere præmisit. Aduentante Lucullo Mithridates peditatum omnem partemque equitatus in tumulo continuit. Reliquos Tigranis equites cum in frumentarios Romanos impulisset amisit. Qua ex causa audacius Mithridati appropinquantes frumenta legebant & castra iuxta eum metebantur. Interea puluis ad altiora editus, Tigranem aduentare indicat. Hoc enim inter se meditati fuerant quo Lucullum in medio deprehenderent. Id animaduertẽs Lucullus pręcipuos equitum longius ire iubet, qui Tigranem destinerent nec ex itinere in ordines redire sinerant. Ipse Mithridatem in pugnam prouocans fossa circunsepsit, nec ante ab incepto destitit quam fames incidens amborum dissoluit opera, & Tigranes ad interiora Armenię se contulit. Mithridates uero in pontum & ad residua sui peruenit prĩncipatus quatuor millia ex suis adducens, totidem a Tigrane assumptis. Insequebatur & eum Lucullus. Sed cum ob commeatus inopiã reuerteretur, præueniens illum Mithridates Fabium aggreditur, qui

Tigranocerta a Romanis capta.

Tigranes & Mithridates exercitum instaurare præparant & ad regẽ Parthorum legatos mittunt.

postremus sub Lucullo ad bellum ibidem fuerat relictus. Eum itaq; in fugam uertens, ad quingentos occidit. Fabio uero seruos qui in exercitu aderant in libertatem uendicante & per diẽ itegram denuo depugnãte, iterum belli fortuna cœpit imutari quoad Mithridates genu lapide sauci⁹ & sub oculo trãsfixus a sagitta magna celeritate auect⁹ est, & pluribus diebus hos quidẽ timor regię salutis, illos uero multitudo uulnerũ quietos reddidit. Mithridatẽ Agari curabant genus, Scythicum qui ad serpentum morsus solent adhiberi, & ob id regi, cõtinue assidebant. Interi Triarius alter ex Luculli ducibus cum exercitu proprio ad Fabium delatus in eius locũ successit, nec multo post cum ipse ac Mithridates ad pugnã conuenissent uentus propere exortus qualem antea nunq̃ obuenisse memoriæ proditum est ãborum tẽtoria sustulit, curru sq; perfregit, ex milibus nõnullos ui raptos suspendit ĩ aere, qua ex causa cessere ambo. Sed cum Lucullus aduentare diceretur, Triarius uictoriam præoccupare studens, noctu adhuc Mithridatis custodias aggreditur. Cum pugna aliquãdiu per etiam rex, cum parte copiarum quę eum sequebantur fortiter ĩuectus belli uictoriam auspicatur. Dissipatis enim hostibus peditatum eorum in palustri quadam uoragine conclusit, quo in loco cum subsistere nõ possent interimuntur. Equites deinde per cãpos insecutus est impetu quodã aspiratis fortunæ usus. Inter hæc Romanus quidam turmæ ductor serui in modum cum rege congressus magno uulnere per femur ense traiecit, ratus ob thoracem neutiqnam eum a tergo posse cõfigere, uerũ illum q regi proximiores aderant stati cõfeceruut, Mithridates in castris retro deferẽ at amici arridentẽ eorum cœptis fortunã prosequentes magno impetu in Romanos feruntur. Pugnantibus ipsis inopinus reuocationis clamor auditur, subijtq; dubitatio, ne aliũde quid infaustum illis accidisset, quoad intellecta re statim in campo magna trepidatione regẽ circũ stetere, nec abide discessere donec Timothe⁹ cõpressum sanguinem ex superiore loco retulit, quẽadmodum apud Indos ab Alexandri militibus olim trepidatum fuisse memorant, donec ipse se rex ex uulnere curatum suis ostẽdit. Mithridates cum ad se redisset, eorum qui pugnam reuocassent, ignauiam cõquestus est, & orta quem primum luce duces ĩ Romanorum concitat exercitum. Illi timore perciti ĩ fugam uertuntur. Cũ cadauera spolijs exuerẽtur tribunos militum quatuor &.xx. cẽturiones centum quiquagita occubuisse repertum est. Quorum superiorum iacturam uno ĩ prelio nunq̃ persimilẽ Romani sustinuere. Mithridates ĩ Armeniam profect⁹ quã minorem Romani uocant quęcumq; facile asportari poterãt frumenta collegit, que uero difficulter penitus euertit ut Lucullum istantem a se

Trirarius alter ex luculli ducibus in locum fabij succedit

Horribilis uentus.

Luculli et Thriarij peditatus interemitur.

Mithridates denuo uulneratur.

tem a se repelleret. Interea uir quidem e Romanis senatorij ordinis Attilius nomine ob mulctam derelicta patria ad Mithridatem cui antea familiaris fuerat accessit. Qui cum insidias regi pararet ab eodem iterceptus est. Rex neutiquam dignū ducens hominem Romanum senatoriumq; supplicio afficere, eū interfecit, conspirantes uero cum illo grauius afflixit. Seruos præterea q̄ Attilio hac in re obsecuti forēt impunitos esse uoluit utpote qui hero suo paruissent. Lucullo iterim contra Mithridatem castra habēte quidā Asię prefectus præmisso tibicine palā proclamari iussit Romanos Lucullum incusare quod ultra pręscriptū sibi tempus bellū gereret, exercitum ab eo esse dimittēdum, q̄ illi paruissent eorum bona ex decreto fore publicāda. Quibus temere prolatis exercit⁹ fere omnis paucis exceptis dissolut⁹ est, qui enī tenuiores fuerant & pœnā minus formidabant cū eodem perstitere. Hac ex causa Luculli ī Mithridatē bellum nullius momēti habere cœptū, nec quid ad optatū finem posset attigere. Diffidente quippe Italia turbati omnes, mari latrocinijs obsesso fame pene enectī tēpus bello accōmodum arbitrabātur esse pri⁹, q̄ alterum perigēs ac difficile cōposuissent bellū. His perceptis Mithridates in Cappadociā descēdit, & ut propriū regnū sibi cōfirmauit. Et hęc quidē agentē Romani uidere neglexerūt quo ad maria tuto patebāt. Cū autem uexari cœpissent, & Pōpeius ad ea pacāda ī Asiam uenisset bellum Mithridaticū continuo assumpsere, & id Pōpeio exequendū tradidere. Ea ex causa pars quedam Pōpeiane seditionis bellū cōtra Mithridatē mari gestum mihi uisum est, nec ad priuatā ullam expeditionę pertinere, sed ad partes ei⁹ esse referendū, & quemadmodum fuerit exponere. Mithridates cū primum Romanos debellasset Asiāq; iuasisset, Sylle circa Græciā elaborāte, ratus illū non satis facile ī Asiā uenturū cętera omnia ut prędixim⁹ depopulat⁹ est, mari quoq; piratas intulit, q̄ primum pauculis scaphis, nec ijs satis āplis latronū more, maria īfestabant. Cū uero bellum exarsisset, plures numero effecti nauibus lōge amplioríb⁹ omnia circūnauigabāt lucri potissimum dulcedine pellecti, adeo ut neq; deuicto rege, neq; īducias agēte ac ne retrocedēte quidem a mari tēperarint, Nā patriæ extorres deficiēte uictu ob assiduum bellum ad iopiam maximā delati, uice telluris mari fruebātur, myoparonib⁹ ī primis & sexcuplis usi dicrotis postmodū ac trirenibus separati enauigantes latrocinibus quibusdā maioribus ipsis pręsidentibus, imperatorum more, & ī urbes mœnibus carētes ui delati, aliarum quoque mœnia sternentes aut suffodiētes, & in captiuitatem uendicātes, palam predabantur, si quos ditiores offendissent classi īpositos se ipsos redimere cogebant. Et huiusmodi rapinas cū

Ignominiā nota Lucullo illatā Quid agit temeritas

Pompeio bellū Mithridaticū decernitur.

Pars originis Pompiane seditionis.

Piratarum refugia ubi Piratæ Cilices appellati car

latronum nomē adhorrerent militares mercedes dictitabant. Artifices prǫterea ad opera adhibebāt uiculis detētos,& lignorum materiē æris & ferri circunferētes nullo unq̄ ab opere cessabant. Elati etenī ob assidua lucra nec latrocinari adhuc omittēte regib⁹ iam & tyrannis et exercitum magnorum īperatoribus se ipsos cōparabant, satis sisi cum se i unum cōtulissent a nemine superari posse,& ob id naues & arma omniforiam fabricati maxime i Ciliciam quam asperam appellant, īpetum eorum dirigebant,exercitum eo in loco colligebant,custodias et mōtium summitates isulasq; desertas & nauium receptacula ibidē nacti præcipua eorumdem refugia circa eam cum aspera esset & īportuosa & a picibus prǫdita maximis cōstituerant,que ex causa omnes communi nomine Scilices appellati sunt,initium assumēte huiusmodi fortasse clade ab ijs q̄ Siliciam incolunt asperam. Suscipientib⁹ deīde eos Syrijs,Cyprijs & Pāphylijs,ponticisq;,ac fere omnibus qui ad orientē uergunt nationibus Mithridatico bello ꝑ lōgum temp⁹ illis incumbente aliquid potius agere quam ab alijs pati eligentes, maria telluri antetulerunt. Sic ut breui multa hominum millia in unum cōgregantes non solum mare quod ad orientē spectat,sed quodcūque īter Herculeas columnas situm sibi uendicarent. Iam enī non nullos Romanorum duces,aliosque & qui Siliciǫ prǫerant circa Siliciam nauali bello superauerant,nullo ī loco nauigatio tuta erat,tell⁹ quoque operib⁹ uacua ob mecenariorum īdigentiam. Romanorum tamen ciuitas prǫcǫteris huius mali particeps,ijs qui īperio parebant undique obsessis & ipsa propter multitudinem fame laborante. Id autem opus perdifficile & magnum uisum est tot exercitus uirorum nauiumque deprǫhendere,qui ꝑ omnem circum terram mariaque diuiderentur, & ob leuitatem apparatus facile hinc inde capesserent fugam,nec ad notas terrarum partes receptus debitos & stabiles haberent,neque cōmune quicq̄ aut proprium sed continue ad occurrentia se conferrent, ita ut belli huius præter consilium omne meditatio nihil firmi,aut ꝙ intelligi posset in se continens desperationem simul & timorem anteferret. Nam neque appropinquatio Murenæ ad eos,neque Seruilij Isaurici aduētus post illum quicquā profecerat sed iam Italiæ maritimam oram circa Brundusium & Tyrenniam audacter inuaserant,& mulieres nobilium hinc inde transeuntes simulque duos exercitus cum signis interceperant,quarum rerum neque iacturam neque obprobrium ulterius tolerantes Romani Pōpeium qui maximǫ apud eos auctoritatis habebatur,ex lege imperatorem per tres annos statuentes, uniuerso mari quod inter Herculeas columnas situm est & terræ omni quǫ a mari per quadrigenta stadia desuper extēditur regibus, dynastis, gentibus, urbibusque uniuersis, præsidere uoluerunt

erunt

erunt,ipsiq; exercit⁹ in unũ cõgregare,pecuniasq; exigere uicissim cõ cesserũt. Exercitũ pręter hęc igentem,nauesque quas habuere omnes ex ordine miserunt, pecuniarum item adusq; sex millia Attica talẽ ta, Sic magnum ac difficile arbitrabantur,tam igentem supare exercitum,tam immenso mari ac lõginquitantib⁹ tam uastis laritãtem facileque cedentem denuoque iopine isurgentem, ut nemo illis Põpeio ad hæc uideretur dignior qui cũ tanto nauigaret iperio. Fuere autem illius exercitus stati quidem uiginti millia peditũ,equitũ quater millia. Naues quoque cũ sexcuplis septuagita supra ducentas. Ministri porro quos a senatu legatos uocant quinque & uiginti sunt secuti, quibus Põpeius naues mariaque diuisit,equosque singulis attribuit, pedites insuper & miliciæ signa addidit. Ipse cunctorum imperator legionibus quibus omnibus illi per partes p̃erant ueluti rex regũ præsidebat,iussitque unumquẽque discurrere & efferri in regionib⁹ quas illi ascripsisset p̃manentes,neque piratas ultra has isequi,neque regiones aliis traditas inuadere,sed continue ab omni parte piratis obuiantes mutuis concursib⁹ eos interducere, Sic omnibus dispositis Pompeius Tiberium Neronem & Manlium Torquatum Iberiæ & mariq; ad herculeas columnas ptinet p̃esse uoluit. Ligustico uero & Celtico. Marcũ Põponiũ Lybico deide et Sardinio ac Corsico mari, insulisque finitimis Lentulũ Marcellinum & Publium Attiliũ. Circa Italiam autem Lucium Gellium,& Gneum Lentulum p̃fecit. Siculum prææterea & Ionium Plocium,& Terentium Varonem usque in Acarnaniam custodire iussit. Peloponnesus uero Attica, Euboia, Thessalia, Macedonia, atque Boeotia Lucio Cinæ traditæ. Insulas autem & Aegeum mare omne atque Hellespontum Lucius Cullius assumpsit Bythiniam Thraciam assumpsit,ac pp̃õtidẽ,& maris fauces Publius, Piso, Lyciam deide Pamphiliam, Cyprum & Phœnicẽ Metellus nepos. In hunc modum prouinciæ ducib⁹ distributæ sunt ut inuicem piratas aggrederentur,auxilia iter se cõferrent custodirẽt que,& uicissim fugiẽtes interciperẽt neque p̃sequendo lõgi⁹ errarẽt, ne ueluti icursu circumferenť. & in longum nimis pducerẽtur op⁹. Pompeius ipse ad omnes enauigabat,& his quidẽ duobus & quadraginta dispositis diebus Romam rediit,ide ad Brũdusiũ ex Brũdusio uero tam magno interuallo ad ea loca puectus omnes nauigãdi celeritate,apparatus magnitudine & gloriæ opinione cõteruit,ut piratas cũ eo cõgredi putãtes uel nõ facile supari existimantes timore pcitos stati ex urbib⁹ quas iuaserãt expulerit,& ad solitos mõtiũ apices,portuũq; recess⁹ fugere coegerit,ita ut Põpeio sine pugna & sãguie maria oĩa libere paterent,piratę uero p partes a ducibus suis dep̃henderẽť.

Magna Põpei auctoritas.

Exercit⁹ Pompeio contra piratas attributus.

Brundusium.

Ipse

Ipſe deinde in Ciliciam diuerſo exercitu,multiſq; cum machinis per uenit,ratus omnifariã machinarum copia & expugnationis genere ſibi opus fore ad eos qui ſuperiora tenerent,uerum gloria & apparatu eius conterriti latrones,fretique ſi non bello,at ſaltem miſericordia eſ ſe tutos,primum inclamare & reclamare occipiunt,qui pręſidia editi ora habebant,poſt hos montani Cilices,poſtremo uniuerſi ſe ĩ mani= bus eius conceſſerunt. Arma ad hæc plurima partim parata, partim infecta illi tradidere,naues pręterea nõdũ cõpactas alias mari illatas, æs quoque & ferrum ad opera paratum,uela, funeſque materiemque uariam expoſuerunt,multitudinẽ inſuper captiuorum quos partim ob redẽptionẽ,partĩ ad opera agenda deuinxerant. Quibus ex rebus Põpeius materiẽ primum ĩcẽdit,naues abſtulit, captiuos ad proprias domos redire iuſſit. Ex his plęriq; ſepulchra a ſuis ſibi erecta ueluti defunctis offenderunt. Ex piratis quoſcũq; non tam peccãdi licẽtia quã inopia ob aſſiduũ bellum ad hæc delatos nouerat, Mallum aut Edanam,aut Epiphaniam,aut aliud deſolatum & inhoſpitum Cili= ciæ aſperioris oppidum iuſſit incollere,nonnullos etiam eorũ ad Dy mon in Achaiam tranſtulit. Sic piraticum bellum,quod omniũ dif= ficilimum putabatur eſſe facillima quedam pars Põpeio obuenit, na ueſque in poteſtatem redegit partim duobus & ſeptuaginta dieb⁹ cap tas,partim ab ipſis traditas numero ſex ſupra trecentas,ciuitates,pręſi dia,receptuſque omnes eorum,diebus centum & uiginti ſuſcepit. Ex piratis ad decem millia eo in bello cęſa referuntur. His igitur adeo ce leriter ,& pręter cunctorum opinionem geſtis Romani Pompeiũ ma gnum extollentes cum adhuc circa Ciliciã caſtra haberet ĩperatorẽ cum eadem poteſtate ad Mithridaticum bellũ eleger unt ita ut pro li bito quæ ſibi uiderentur cõponeret,atq; pugnaret,amicoſque uel ho ſtes populi Romani iuxta uoluntatẽ ſuã iudicaret, exercituum omni um extra Italiam princeps eſſet,quæ ſimul omnia nulli alij præterã Pompeio fuiſſe conceſſa ſatis conſtat,& forte ob hæc imperatorẽ ip= ſum magnum appellarunt. Verum Mithridaticum bellũ a primis ducibus iã fere confectum erat. Pompeius ſtatim ex Aſia copias in unum congregans in Mithridatis montibus caſtra ponit. Mithrida ti in exercitu ex electis perp rius aderãt peditũ triginta millia,equitũ tria millia,& eã regionẽ quam Lucullus prius inſediſſet comeatu de ſtitutam ipſe inuaſerat,qua ex cauſa plurimi ab eo tranſfugerãt,quos Mithridates ſicubi nactus eſſet in crucẽ tolli,oculos effodi, igne cõ= buri iuſſerat. Cæterũ nõ tã illũ tranſfugarum cura ob ſupplicij metũ quam inedia & egeſtas ſtimulabat. Legatis igitur ad Pompeiũ miſ= ſis,quæ belli huiuſce cõciliatio eſſe poſſet,ĩquirit. Tum ille ſi trãſfu gas inquit

Vicũtur piratę a Pompeio.

Attende.
Mallus
Edana.
Epiphania.
Dymon.

Magnus Pompeius.

igas inquit reddideris, & te in potestatem nostram dederis. Quibus intellectis Mithridates hęc transfugis aperuit, quos cum timore concitos trepidantesque conspiceret iureiurando sanxit, nullā sibi cū Romanis conciliationem nunquā affuturam ob eorum auariciam, neq; se illis daturum quēquā aut facturū quicq̄, quod nō prius illis aperuisset. Sic enim elocutus est. Interī Pōpeius equites in insidijs collocans alios palam emittit, qui custodias regis aggrederētur. His mandatū erat irritare hostes, & subide fugere ueluti impotentes usq; ad insidiarum loca, deide se conuertere. Et profecto celeriter usque ad exercitum uenissent, nisi quod ueritus rex pedites eduxit. Illi autem regressi sunt. Sic finis insequendi ac fugiendi Mithridati & Pompeio inuicem fuit, & experientia utriusq; exercitus equitū cōcertatio. Vexatus tandem ob inopiam rex haud sponte discessit, & Pompeiū in ei⁹ locum subire passus est, fisus eum ut in regione destituta omni cōmeatu non sine magno incommodo morari posse. Verū ille cōmeatū adhibitum ex locis quæ post se fuerāt suscipiebat, progressus deide usq; ad Mithridatem custodias illi & exercitus quā plures per cētū quinquaginta stadia undiq; apponens fossa circūsepit, ita ut commeatum haud facile posset consequi. Mithridates cum a Pōpeio fossa clauderetur, minime in illum insurgere curauit siue timore ductus siue inscitia, siue omnibus iam illum circūstantibus malis oppress⁹ subide cōmeatus inopia equos ad uehicula dispositos iussit interfici, Singulos deinde illis adijciēs, uix ad quinquagita suffecturos dies nocte miro silentio fugā arripit per iter adeo asperum, ut orta uix luce persecutus eū Pōpeius ultimos aggrederetur. Amicis itaq; suadētib⁹ ut ordines instrueret pugnam inire renuit, sed equitibus dūtaxat appropiquātes repellēs hostes, uespere iter siluas opacissimas detulit. Sequēti die locum irrepsit asperū, ad quē unica solum semita patebat adit⁹. Hunc quatuor ex cohortibus suis custodiendum tradidit. Ex aduerso autē Romani custodias adhibuere ne aufugere rex posset. Orta die exercitum unusquisq; armis īstruit. Et primū iter se prælium custodiæ experiri īcipiūt. Quidā etiā ex regijs equitib⁹ separati ab alijs nullo iubēte custodijs auxiliū afferre ꝓperāt. Plurimis autē ex Romāis eqtib⁹ ad illos accurrētib⁹ regij eqtes turmati ad eos aduolāt. Descēdētib⁹ deide alijs ab equis, & īsuꝑ Romanis q̄ cōtinue īgruebāt, se ipsos adequātibus qui superius steterant iā armis īstructi, cū eos cursu & acclamatione hic inde palātes intuerētur, neq; q̄d actum foret ītelligerent fugā arbitrati, ueluti exercitu utraq; ex parte ītercepto depositis armis fugā capessunt. Difficultate autē loci ī descēsu ꝓhibēte exitū īuicē cōuersi corruebāt quoad rupib⁹ ꝑcipitati sunt. In hunc modum

Obsidetur Mithridates.

Custodiæ prælium experiri incipiunt.

Error exercitus Mithridatis.

Mithridatis

Barbarorum cædes.

Mithridatis copiæ ob proteruiam eorum qui propugnatoribus sine mandato auxilium afferre properassent ex turbatione dissipatę sunt ita ut residuũ belli facillimum Pompeio fuerit hostes inermes persequenti & inter rupes clausos occidenti. Cæsa sunt ad decem millia hostium & apparatus omnis belli interceptus. Mithridates scutiferis solis commitatus per aspera quæque cõpulsus & effugiens nõnullos ex mercenarijs equitibus ex peditibus ad tria millia offẽdit, qui eum ad Sinorega oppidum commitati sunt. Eo in loco multi ex thesauris suis seruabantur, ex quibus dona ac mercedes annuas ijs qui cum eo aufugerant impendit. Ipse sex millibus talentorum assumptorum ad Euphratis fluminis hostia peruenit ut abinde ad Colchos transmearet. In desinenti itaque cursu prouectus diebus potissimum quatuor, Euphratem superauit, tribus deinde alijs constitutis his & armis cõmunitis qui eum sequebantur & continue accedebant ad cotinã peruenit Armeniam. Eo in loco cotinos & Iberos iter illi prohibentes fundis & sagittis repulit, Indeque ad apsarum peruenit fluuium. Iberos quippe in Asia quidã ibi genitos esse, alij ab Europeis colonos eum in locum deductos putant. Sunt qui nominis parilitate conformes solum esse existiment, moribus quidem, & ligua nihil similitudinis in se habent. Mithridates in Dioscuris hyberna deducens, quam urbem Colchi Castoris & Pollucis cum argonautis profectionis monumentum arbitrantur esse nihil uel parum ut in fuga opus est differre, cogitans põtum omnẽ in circuitu peragrare, deĩde Scythas supra pontũ, postremo ad Mæotidã paludẽ proficisci, & in Bosphorum usque penetrare concepit animo, & Macharis filij sui regnũ erga se parum grati in potestatem uendicare, denuo ex aduerso cum Romanis pugnam capere, & ex Europa in Asiã profectis inferre bellum, porũ in medio cõstituens quod nõnulli Bosphorum ex Io transitu solẽt appellare, quo in loco ob zelotipiã bos effecta Iunonem effugisse dicitur. Hæc igitur p̃ter cunctorum opinionẽ arbitratus. Mithridates simul ad effectum perducere festinat, & per Scytharum gẽtes bellicosas aliasque partim ui parti suasione profectus est. In hunc modum quãquam fugiens, & uictus uenerabilis adhuc & tremebundus uisebatur. Eniochis igitur illum suscipientibus per eos iter agens Acheos ĩ fugam uertit, quos a Troia redeũtes id põtũ ex tẽpestate delatos ferunt, & multa a barbaris passos ut pote Græcos nonnullis in patriã per naues missis Græcis nationibus eos qui sibi aduersarentur idicasse. Græcos uero quoscũque Scytharũ adepti essent, sibi subdidisse. Primũ quidem ob irã uniuersi insurgentes procedente tempore optimos eorum dũtaxat p̃mittẽtes, postremo sorte electos Hęc igitur de

Sinorega oppidum.

Dioscuris urbs.

Magnanimus rex.

Io in achia.

Acheis

Acheis Scythicis relata accepimus. Mithridates ĩ Mæotidã deuect⁹ in qua dynastæ multi inerant ipsis regem ob gestarũ rerum gloriam ac principatus magnitudinem præsentis adhuc suscipientibus & ex suis pręmitentibus donaque plurima deferentibus socios sibi assumpsit, maiora meditatus ex Thracia uidelicet in Macedoniam, ex Macedonia uero ad pœnas deducere, indeque ĩ Italiam per alpes pertrãsire. Filiarum quoq; connubia ad societates confirmandas cum potentiorib⁹ eorum inijt, Macharis autem filius eius, ꝑ tam immensa terrarũ spacia tam modico tempore ac ꝑ ferocissimas gentes delatum cum audiret, Scytharum quoq; claustra ad prohibẽdum eius cursum nihil momẽti attulisse cernens, quo minus libere euaderet, legatos quosdã ad eũ misit excusationẽ pręferentes, quod necessitate duct⁹ Romanorũ partes secutus esset. Ira deĩde regis ĩ immẽsum ardescẽte ad Cheronesum quę in ponto est incensis nauibus omnib⁹ aufugit, ne ipsum insequeretur pater. Cæterum alias præmittente rege seipsum interfecit. Mithridates amicos omnes quos illi in regnum abeunti ut socios addiderat necauit, Filij uero ueluti ministros amici proprij, illęsos eẽ uoluit. Hæc igitur circa Mithridatem gesta. Põpeius regem fugientem usq; in Colchos persecutum ulterius insequi desijt, satis ratus neque pontum a se neque Mæotidem paludem esse circũeunda, neque magnis deinceps rebus initi posse qui regno cecidisset, uerũ Colchos adijt & argonautarum historiam, Iouisq; filiorũ & Herculis peregrinationem maxime oculis subijcere cupiens hęc ĩtelligit. Plures auriferi fontes ex Caucaso monte scaturium arenę pene iuisibilis, ad quos finitimi pelles apponentes in fluxu admodum profundo arenã detẽtã colligunt, quæ aureæ cuiusdam pellis speciem prę se ferunt. Pompeio ad cognitionem huius rei potissimum intento nonnulli annunciant que nationes finitimæ haud longe in armis essent. Orazes quidem Albanorum, & Tocus Iberorum reges cũ septuaginta millibus hominum ad fluuium Cirtũ cõuenerant, q duodecĩ patentibus riuis elapsus ĩ Caspium mare diffunditur plurimis in eum decurrentibus omnibus quorũ omniũ maximis habetur Araxes. Huiusmodi as cũ percepisset Pompeius pontem a fluuio ĩposuit, & barbaros insecutus ĩter siluas opacissimas compulit. Sed cum illi latitantes subito insurgerent, exercitu circum siluas, posito ignẽ ĩmisit, & fugientes insequi cœpit quoad tandẽ omnes munera obsidesque attulerunt, de quibus etiã Romæ triumphũ egit. Ingens multitudo inter obsides & captiuos mulierũ deprehẽsa est, quæ nõ minora uiris uulnera perferrẽt, creditũq; est eas Amazones esse, siue quod uicina illis amazonũ natio inhabitet, & ob id ad militiã uocatę una accesserit, siue pugnace quasdã

Macharis excusatio per legatos ad patrem Regis ira. Mors Machinaris Mithridatis filij.

Orazes & Tocus reges. Cirtus fluuius Arazes fluuius

fœminas barbari ipsi Amazones appellare soleant. Rouersus idē Pōpeius, in Armenia castra posuit, accusationē Tigrani inferens, quod cum Mithridate i Romanos gessisset bellum, & iam circa Artaxata eiusdem regiam signa habebat. Tigrani quippe ulterius bellum gerere haud animus fuerat nati quidem illi aderant ex Mithridatis filia, ex quibus duos Tigranes ipse occiderat, unū uidelicet bello cōtendētem, alterum i uenatione cum ex equo procidēti nullā attulisset opē, sed adhuc iacēte eo diadema assumpsisset. Tertiū i ipsa uenatione conquestum mortem eius corona donauerat. Qui post modicum illum derelinquens bello patri illato uictus ad Phraatem Parthorum regē se contulerat. Is nuper ad patris principatum fuerat electus, Appropiquante demum Pompeio cum Phraate, re communicata, consentiente illo, & eam eo amicitiam iureiurando confirmante, iuuenis supplex ad Pompeium profugit, quamquā Mithridatis ex filia nepos, uerum magna iusticiæ opinio & fidei apud barbaros quoque Pompeio aderat, adeo, ui confisus Tigranes pater caduceatore nullo præmisso, ad illum ultro accesserit, omnia alia ac se ipsum Pōpei fidei, æquitatique committens, filiumq; in conspectu eius pariter accusans, ita, ut Pompeio, pretoribus, & equitum prefectis imperāte ut illi honoris gratia obuiam prodirent ad eum accedentes cum nullam fideiussionē itineris prestitam intelligerent retrocessisse momorētur. Verum rex subinde applicuit, & Pompeium uelu i dignitate lōge præstantem, ritu barbarico ueneratus est. Sunt qui dicant lictoribus a Pōpeio premissis de tantum i conspectum eius uenisse. Quoquo modo uenisse eū satis cōstat ex iis que secuta sunt. Nā Pompeio sex millia talenta dono dedit, militibus uero separatim unicuique drachmas quinquaginta, Ducib⁹ autem turmarum prætoribusque decē millia. Pompeius commissorū omnium ueniam illi concessit, & cum puero pariter conciliauit, filio quoq; regnū Sophenes & Gordiane habere cōcessit, quæ nunc Armenia minos appellatur, patri reliquā Armeniā omnē tradidit. Puero deinceps hæreditatis sorte principatus ab eo acquisiti partem ipendere uoluit deditque Syriam quæ ab Euphrate ad mare pertinet. Hanc quippe & Siliciæ partem quandam, Tigranes possidebat Antiochū expellens qui Eusebius uocabatur. Armeniorum quicumque Tigranem ad Pompeium euntem dereliquerant cum ob id suspitione tenerentur filium eius, qui apud Pompeium adhuc erat hortabātur ut patrem interficeret, uerum iis captus & uinctus cū interi Parthos in Pompeium irritaret in triumphum ductus subinde itrefect⁹ est. Pōpeius bellū omne iam profectum arbitrat⁹ eo loci quo Mithridatem superauerat, urbem condidit quę ab operis effectu Nicopolis uocitata

Laus Pompei

Tigranes ad Pompeium proficiscitur.

Dignum rege donū a Tigrane ad Pōpeiū allatum.

Pompei benignitas,

uocitata i Armenia quę minore dicitur,sita est. Ariobarzanem deide Cappadociæ regem declarauit,& Sophenem ac Gordienem illi addi dit, quas Mithridatis filio ante concesserat,quę ad ætatem quoq; no strã a prætoribus cum Cappadocia pariter reguntur, Dedit & Ciliciæ urbem Cababala nomine aliasque. Ariobarzanes eo modo regionẽ puero ademptam sibi uendicauit,de qua plures mutationes usque ad Cæsarem secutæ sunt Augustum,sub cuius imperio ut alia reliqua sic hæc regio ad prætorum delata est tutelam , Pompeius Taurum montem supergressus eosque cum Antiocho Comageno bellum ges sit ,quoad eum ad obsequium,& amicitiam pellexit. Egit & bellum contra Darium Medorum regẽ,quem ad fugam tãdam cõpulit siue cum Antiocho una depugnãtem siue cum Tigrane primũ. Pari mo do cum Aretha Nabatheorum rege prælio contendit,& Iudeis cum rex eorum Aristobolus a Romanis desciuisset, sacratissimamq; eorũ urbem Hierosolymam euertit. Cilices præterea uicit tot enim regio nes Romano subiecit iperio. Syriam insuper aliam,quę circa Euphra tem sita est,& inferior ac Phœnicis & Palæstinæ dicitur. Idumeorũ & Itureorum & quicunque alia Syriorum nomina progressus Roma nis parere cõpulit. Cumq; nullam i Antiochum Eusebium causam haberet præsentẽ,& pro paterno regno suppliciter orantẽ, rat⁹ si & il lum debellasset,regionem omnẽ in Romanorum cessurã potestatem regno expulit. Dũ hæc a Põpeio gerũtur,legati a Phraate & Tigrane q bellum iuicem gerebant,aduenere, Tigranes ueluti amico & socio opem sibi a Pompeio ipendit requirebat. Parthus uero amicitiam cũ Romanis iire postulabat, Põpei⁹ cũ haud dignũ existimaret Parthos ex Romanorũ decreto bellũ gerere ad utrosq; conciliatores destinat. Hæc hacten⁹ i hunc modum a Põpeio gesta. Mithridati iterim am= bit⁹ ad ponti ultima fuisse cõstat,q Pãticapeio capto Europeo empe rio ad igressum ponti delatus Xipharẽ filium supra potũ ipsum iter fecit ob matris delictum,quod huiusmodi fuisse dicitur. Arx quedã Mithridati erat,i qua subterranei latebãt thesauri multo ære ac ferro pecuniisq; referti. Stratonice una ex Mithridatis pellicibus siue uxori bus, cui arcis curã & noticiã obditarũ rerum rex ipenderat circũeun te adhuc põtum Mithridate. Põpeio arcẽ tradidit & thesauros igno= tos illi perdidit,conditione addita,ut si Põpeius filiũ eius Xipharẽ cæ pisset,saluũ esse uelet. Ille pecunias adeptus Xiphrarẽ sibi tradere et qua sua essent secum absportare sinere pollicitus est, quibus itellectis Mithridates Xipharem occidit supra porum matre alio ex littore in spectante necem filij,insepultum quoq; abiecit. Sic ille filiũ despexit ut mulierem torquaret delinquentem. Legatos præterea ad Põpeiũ,

Pompeianæ hi storiæ & relig ones per eum subiectę Ro mano imperio

quem adhuc in Syria uersari audierat, quod aduẽtu eius inscium sub inde mittit, qui pro paterno regno trubutum Romanis pẽdere eum uelle significarẽt. Põpeio autẽ Mithridatem ad cõspectũ ei⁹ accedere iubẽte & pro seipso deprecari, queẽadmodũ Tigranes fecerat sed id nequaq̃ polliceri uelle, dũ Mithridates etiã respõdit missurũ uero ex filijs quosdã & amicis, Et hæc una dicẽs summa celeritate parabat exercitum seruos in libertatem uendicans. Armorum porro multitudinem ac sagitarum & machinas innũ conferebat, nõ siluis cuiuspiã indulgens aut bobus ad aratra dispositis, quo neruos assumeret, tributa omnibus usque ad minimas substantias imponens ministri ad hæc ab eo electi multis rege inscio ludibria inferebant, cum ipse ex uulnere in facie oborto trium dumtaxat eunuchorum curaretur manib⁹, ab ijsq; solum uideretur. Conualescente deinde eo exercitus ĩ unum congregans statĩ affuit. Electorum choortes. lx. que separati sexcẽtos uiros cõtinerent, aliaq; ĩfinita multitudo & naues plurimę aderãt, Opor tunitas insuper locorum quę ægrotãte eo duces inuaserant. Partẽ itaque exercit⁹ in Phanagoriam trãsire ĩperat, alterum in ingressum emporiũ, ut ab utraq; parte exercitus haberet, liberos Põpeio adhuc ĩ Syria existante. Erat Castor quidã Phanagoreus domo nobilis. Is cum ab Triphone regio eunucho iniuria affectus esset, in ipso aditu deprę hensum interemit, & plebeios in libertatem conuocare cœpit. Sed cũ arx Artapherne, & alijs Mithridatis filijs teneretur lignorũ strenue apponentes arci ignẽ intulerunt, sicut Artaphernes & Darius & Xerses atq; Oxatres, & Eupatra Mithridatis filij ex timore ignis se in eorũ potestatẽ cõcesserit. Erat iam quadragenari⁹ Artaphernes reliqui pueri eximia indole, ac pulchritudine. Sola Eupatra in arce restitit, altera mithridatis filia, quam pater unice diligens præmissis dicretis statim ex arce sustulit. Quæcumque uero præsidia in proximo fuere per prius à Mithridate derelicta inualescente Phanagoreorum seditione ad illos defecerunt, Cherronesus & Theodosia, Nipheumque & quæcumque alia circa pontum accommoda sunt ad bellum loca. Territus itaque crebrijs defectionibus rex, cum exercitum quoque suspectum, haberet ne in officio persisteret cum ob militiæ difficultatem tum ob tributorum uiolentiam & infidelitatem, quæ ut plurimũ infortunatos duces solet insequi, ad Scytharum reges, & dynastas eunuchos propere emittit, qui filias illis connubio offerrent, subsidia summa celeritate exigerent. Quingenti ab exercitu uiri regis filias cõmitabantur, qui cum plurima a Mithridate discessissent, eunuchos earum, duces interficiunt insensi, quod assidue ab illis Mithridatẽ detinẽtibus essent oppugnati, puellasq; ad Põpeium adducũt. Mithridates

Phanagoria.

Artaphernes Mithridatis filij,

Regis terror

Regis consiliũ de filiabus,

tes

tes tot filijs, ac præsidijs & uniuerso tandem principatu destitutus, cũ nec amplius Romanis ad pugnandum per etiam, nec Scytharũ ami citiam ulterius cõsequi speraret nihil tamen miserum nec abiectum cõcepit animo, sed ad Celtas iãpridem socios & amicos ei⁹ proficisci, unaque cũ illis Italiã ingredi statuit, sperãs multas Italiæ partes Romanis aduersas esse, certior esset fact⁹ Hãnibalẽ id ipsum ĩ Iberia bellantẽ affecisse, & ob hoc Romanis formidabiliorẽ extitisse. Intelligebat preterea Italiã ferme omnem ob eorũ odiũ ab Romanis desciuisse, ac pro maiori ei⁹ parte ĩ illos bellũ gerere a Spartaco solo ĩ Romanos concitatã uiro nulli⁹ famę aut claritatis. Hęc animo recẽsens Mithridates ad Celtas properabat. Tã igitur illustre facin⁹ a rege meditatum exercitus sequi recusauit potissimum ab audacię magnitudinẽ ad tam longinq̃ militiam abduci, & exteras regiones formidantes, & ĩ homines quibus nihil adesset proprij. Mithridatẽ desperatione rerũ omnium ad hæc ferri milites putabant maleq; eum quippiã agentẽ et regnantẽ interire quam per iertiam uitã agere, hęc intra se uoluentes, taciti imperium adhuc eius præferebant. Non enim uilis aut cotẽnẽdus quãquem in extremis cladibus uisebatur rex. His ita se habẽtibus Pharnaces filiorũ eius lõge clarior & iãpridem ad principatũ destinatus hæres, siue timore ĩperij & exercitus pręsentis ductis & quod Romanis ueniã speraret, siue periculũ regni sui meditatus si ĩ Italiam trãsiret pater, siue alijs rationibus & causis moueretur ĩsidias patri istruit depręhensis conspiratoribus & ad tormenra deductis Menophanes quidam Mithridatem adhortatus est quasi non necesse foret enauigãti honoratiorem filium occidere huiusmodi nouitates circa bella maxime uersari, quibus cessantibus, & hæc optime disponi posse. His persuasus rex ueniam filio concessit. At ille facinoris memoria conterritus cum exercitum militiam detrectãtem cerneret, noctu ad primos Romanorum transfugas prope Mithridatis castra commorantes gressum mouit q̃ magnum illis immineat discrimen si in Italiam trãsierint quamq̃ clare intelligentibus liberiorib⁹ adhuc uerbis palã fecit. Multa præterea apud se manẽtibus pollicitus ĩpendere tandem a patre deficere coegit. Cum hos in sententiam suam deduxisset eadẽ nocte ad alia propria castra statim mittit. Assentientibus quoq; illis primi ad auroram transfugæ clamare incipiunt, subide proximiores illis extulere uocem, quod a casu fortasse quibusdã euenit, cũ nec omnes uicissim conspirarent uerum ad res nauas proni, infelicitatem regis intuentes mutationibus continue spem addiderant. Nonnulli ꝑ ignorãtiã ab ijs q̃ ĩtelligebant ĩcitati, uniuersa perturbabãt cũ soli ex ĩstẽtes a pluribus contẽni; ueriti, necessitate magis ac timore q̃ uoluntate

Magnanimus & laude dign⁹ rex.

Hannibal.

Spartacus

Pharnaces in patrem conspirat.

Proditio Pharnacis.

tate conclamabant. Mithridates tam ingenti ſono excitus nonnullos deſtinat, qui neceſſitatem & cauſam huius uocis explorarent, quibus illi nihil occulentes, filium dixere iuuenē pro ſene patre ſumpſiſſe regnum, qui eunuchis inſeruiret, quique plures filios, duces quoque et amicos concediſſet. Hæc intelligens Mithridates ad eos locuturus e tabernaculo egreditur, multitudo ex præſidijs ad transfugas ſubito accurrit. His prædictum erat ne ad ſe ulteri⁹ accederent in magnum quippiam ad promittendum fidem peregiſſent, Mithridatem ſimul oſtendentes. Illi fugientis equum intercipere feſtinabant. Pharnacē quoque ſicut prius detinentes, regem pariter appellant. Scirpum dei de latiorem cum e tēplo attuliſſet quiſpiā pro diademate illi ānectūt, que omnia ab edito cōtēplat⁹ rex aliū ſup alium ad Pharnacē ex ſuis mittit, & ut tuto ei fugere liceat expoſcit. Nemine ex pręmiſſis ad eū redeūte uerit⁹ ne Romanis traderetur corporis ſui cuſtodes, amicoſque quod in fide permanſiſſent meritus laudibus attolens ad nouum regē ire iuſſit, quorum nōnullos accedentes milites inopine aggreſſi confecerunt. Ipſe uenenum quod in enſe aſſidue geſtabat educens, miſcere cœpit. Duæ apud regem filiæ puellæ adhuc educabātur Mithridacia, & Niſſa Aegipti & Cypri regibus i cōnubiū dicatę quę uenenum prius ſumere poſcentes & uehementius inſtātes regē haurire prohibebant, quoad illuc tandem aſſumentes cum ſubita ueneni uis eas attigiſſet, exanimatæ ceciderunt. Mithridates cum continue & facillime ambularet haud commode extingui poterat potiſſimum medicaminibus aſſuetus ad uenena prohibenda, que ad ętatē uſq; noſtrā Mithridatica appellantur pharmaca. Bittitum igitur quędam Celtarū ducem ītuens multa inquit, ex tua ī hoſtes dextera, & quidē pręclara adept⁹ ſum, nihil autē maius ī præſenti cōſequi a te poſſum q̄ ſine periculo eximas, ad triūphi pompā reſeruatum. Tanti modo pricipatus regē imperatoremq;, nec a ueneno cōfici potētē, ob medicamētorū ui quibus ad pręſeruandā uim uſus ſum. Eſt eni periculoſiſſimū & domeſticum continue uenenum regibus. Infelicitatē uero exercitus, filiorumque & amicorum minus caute uitaſſe uideor qui cætera diligentius in uita cauerim. His itaque permotus Bititius illachryāſque indigenti regi opem extulit. Deceſſit igitur Mithridates ſextus decim⁹ a Dario ultimo Perſarū rege octau⁹ a Mithridate illo q̄ a Macedonibus defecit, & ponti regnū ſibi uendicauit. Vixit autē annis octo ſiue .ix. ſupra ſexaginta in quibus per .vij. & .l. regnum tenuit. Principatus enim ad eum adhuc puerum & patentibus orbatum tranſlatus eſt. Finitimos barbarorum populos in poteſtatem redegit, Scy/

tharum

Nouū coronationis genus

Mithridatis mors Pietatem lege filiarum

Mithiidatica Pharmaca.

tharum multos sibi subdidit, & in Romanos per. xl. annos potenter depugnauit quo tēpore Bithyniam & Cappadociā plerumq; adept⁹ est, Asiā, Phrygiā, Paphlagoniā, Galatiā, ac Macedoniam cū i Grę ciam deduceret inuasit. Multa & præclara egit, ac mari a Cilicia ad Ionium usque dominat⁹ est, quoad Sylla intra paterni regni limites eum iterū inclusit, cētum & sexaginta millib⁹ hominum eidē in bello adēptis, Inter tot tamē lubricos ꝓlapsus casus, bellum semꝑ facillime mouit cum optimis ducibus prælio decertans, A Sylla q̇dē, Lucullo & Pōpeio uictus est, sæpenumero illis plura suplucrat⁹. Nā. L. Cassium &. Q. Oppium & Maniū Atiliū captiuos sibi deditos palam cirrumduxit, quoad illum qui totius belli causa fuerat occidit, reliquos Sylæ tradidit. Vicit Fimbriā, ac Murenam, Cottam quoque cōsulatu illustrē. Fabium īsuper ac Riarium. Fuit illi īgenium ad labores cladesque ꝓcellens. Nō una utique uia Romanos aggress⁹ est. & quamq̄ uictus minime ab incæpto destitit. Cū euanitis & Celtis fœdus inijt, & ad senatorium ī Iberiam misit. Plerumque ab hostib⁹ alijsque ꝑ īsidias ferro impetitus & saucius nullo tamē ab opere cessauit. Cumque iam senior esset nemo ex cōspiratorib⁹ eum latuit ad nouissima usque eius, uerum ultro hæc despiciens ob id ipsum īterēpt⁹ est. Tanta maliciæ īgratitudo est cui uenia īpedīt, Sanguinolent⁹ ac crudelis in omnes fuit. Nā matrem fratrem, ac filios tres īpuberes totidemque filias interfecit. Statura ingenti fuisse traditur, ut ex armorum forma quæ Delphis allata sunt, licet intueri, ualitudine prosperrima us⁹ ad ultimum uitæ temp⁹ equitabat, iaculabaturque & ꝑ mille stadia dispositis ꝑ īterualla equis, una die discurrebat, currus sex & decem equis agitauit Græcis imbutus disciplinis, & ob id sacris Græcorū us⁹ Musicæ p̄terea deditus, sobrietatis eximiæ ī plurimis, laborūq; patientissimus, solis mulierū deuict⁹ est illecebris. His reb⁹ p̄ditus Mithridates Eupater & Dyonysius cessit e uita. Romani percepta eius morte festiuitatibus solennisq; prodidere læticiam, ueluti accerbissimo hoste liberati. Pharnaces Pōpeio necem patris ad Sinopem usque ꝑ triremes annunciat, & eos q̄ Manium cœperant illi mittit, Obsides ad hæc plurimos, quos e Græcis aut barbaris habuit simul destinat, & ut sibi uel paternū regnum, uel Bosphori solum cōcederetur, uel quod Machares eius frater a Mithridate suscepisset deprecatur. Pompeius solemnia Mithridatis funeri attribuit, & ut regio sepulchro inferretur, & in Sinopi regalibus conderetur monumentis, seruis eius imperauit magnanimitatem eius admiratus ueluti regum omnium, qui contra se fuissent præclarissimi.

Euanitæ.

Sanguinolentus Mithridates.

Romanorum læticia.

Pharnacem

Pharnacem uero Italiam laboribus discriminibusq; liberãtem sociũ po. Ro. esse uoluit, & Bosphori regnũ sibi tradidit, Phanagoreis dũtaxat exceptis, quibus liberos esse & suis legibus degere concessit, eã ob rem quod primi inualescente Mithridate & naues exercitusq; alios & agressus liberos habente sese opposuissent, & duces defectionis reliquis se prestitissent, ac Mithridaticæ detentionis fuissent causa. Ipse unico prelio piratis superatis maiore rege deuicto ad reliqua p̃lia sine põtico delatus bello Colchis, Albanis, Iberis, Armenijs, Medis Arapsis Iudæis cæterisque oriẽtis nationibus, regnorum fines apposuit Romanis usque in Aegiptum, cum ad eam nunquam accessisset quãquam Aegiptijs cum rege dissidentibus & cum efflagitantib⁹ in regem. Dona præterea, aurum & uestes uniuerso exercitui prebẽtibus siue magnitudine regni adhuc præpotentis siue inimicorũ territus inuidia, siue oraculorum dissuasionibus, siue alijs permotus rationibus, atque causis, quas ad Aegiptios referret. Deuictarum uero gentium quasdam liberas esse uoluit, societatis causa in bello, quasdam Romanis celeriter subiecit, nõnullas in regna distribuit. Nam Tigrani Armeniam, Pharnaci Bosphorum Ariobarzani Cappadociam & quæ superius retulimus attribuit. Antiocho Comageno Seleuciam tradidit & quæcunque alia Mesopotaniæ percurrisset loca. Instituit & Gallo Græcorũ tetrarchas q̃ nunc Galathæ dicunt̃ Cappadociæ finitimi Deiotarum atq; alios, Paphlagoniæ Attalum Colchis Aristarchum Dynastã declarauit, & Comagenis Archelaum sacerdotẽ, quæ dignitas regia habet̃, & Phanagoreum Mastorẽ amicum populi Ro. Multis preterea alijs regiões & pecunias distribuit. Vrbes etiã cõdidit in minori Armenia Nicopoli, ob uictoriã, ĩ põto Eupateriã, quã ipse Eupater Mithridates tenuit & a se Eupateriã nominauit. Sed cũ postmodum a Romanis capta, ac diruta fuisset, Põpeius denuo eã erigẽs, magnopoli appellauit. In Cappadocia itẽ Maxacã restituit urbẽ bello funditus euersam. Sic alias plærũq; detẽtas, aut incõmodis affectas in melius reddidit circa pontum & Palestinã Syriãque inferiorẽ, & Ciliciã, ĩ quam potissimum piratas trãstulit, & ubi Palesoli urbs fuit nunc Põpeopolis est. In talarijs quædã ciuitas erat, quam mithridates uelut horreum apparatus omnis detinebat. In ea ad duo m Ile pocula ex lapide, qui onychites dicitur inuenta referuntur auro lita. Phiale insuper ac uasa alia uarietate precipua, mensæ tronique ad luxuriam exculti, equorum ulterius fræna, pectoralia deinde & tergoralia omnia uicissim lapillis ornata & auro circumlita, quorum representatio ob multitudinem uix. xxx. diebus explicita est. Ex his alia Darij ultimi fuisse memorantur, alia ex Ptholemæi

Felicitas ac potestas Pompei.

Vrbes a Pompeio conditæ.

Apparatus rerum p̃ciosarũ.

ex Ptholemæi pricipatu quęcũq; Cleopatra apud Choos detulisset & Choi Mithridati tradidissent. Erant plæraq; ex íjs quæ mithridates ad ornatũ collecta præparauerat pulchritudinis & decoris causa. Finiente hyeme Pompeius premia militibus exhibuit uiriti mille & quingentas drachmas Atticas. Ducibus eorum cõdigna pariter impendit, quorũ sũma decies sexagies mille talẽta attigisse creditur. Ipse in Ephesum profectus demũ in Italiã enauigauit. Inde Romã delatus in Brũdusio exercitum, & domestica quæque reliquit. Quæ res ut depopularim potissimum uiro Romanos in admiratione sui cõpulit, & ipsi aduenienti per partes obuiã progressi sunt, primũ longe iuuenes, deinde unusquisq; ut per ętatem licuit. Vltra hos senatus omnis rerũ ab eo gestarũ gloriã admirans, nõ eni alius tot hostib⁹ deuictis tam potentes simul nationes Romanis subiecit, & eorum iperium ad Euphratrẽ usq; ꝓpagauit. Triũphum autẽ egit splendidiore quã alius quis ante ipsum gloria ãnum q̃ntum & trigesimum adhuc ætatis agens. Duobus subinde dieb⁹ & multis nationibus pontícis uidelicet, Armenijs, Cappadocib⁹, Cilicys, Syrijsq; omnibus, Albanis, Eniochis, & Acheis qui in Scythia sunt, in oriente Iberis, itra portum uero septingentas naues integras deduxit in triũphali pompa iuga, currusq; refertos auro, & alios ornatu uarios. Darij hystaspis mensam. Eupatris ipsius thronum, sceptrumque imaginem octo cupitorum a pectore auream protulit. Argenti puri decies septuagies millia quingenta &.x. talenta. Currus præterea armis refertos, quorum infinita fuit multitudo, nauium rostra captiuorumque ingentẽ numerum, ac piratarum neminem deuinctum ducens, uerum patrio more succinctos ire iubens. Pompeium ipsum regum duces omniũ cum quibus bellum gesserat ex ordine præibant. Filij quoque, ac pręfecti nonnulli captiui existentes, alij obsides dati numero quatuor &.xx. supra trecentos, inter hos Tigranes senioris Tigranis filius aderat. Mithridatis filij quinq; Arthaphanes, Cyrrus, Oxatres, Darius, & Xerses, filiæ uero Orsabaris & Eupatra. Cum his Athalces ducebatur Colchorum sceptriger, & Iudeorum rex Aristobolus, ac Cilicum tyranni, Scytharumque regum uxores, Iberorũ duces tres, Albanorum duo, & equorum prefectus Mithridatis Menãder Laodiceus. Eorum qui præsentes non affuerant ferebantur imagines. Tigranies scilicet ac Mithridatis queãdmodũ pugnassent, & uictorum fugientiumq; simulachra ãnotata erant. Mithridatis ad hęc obsidio & nocturna fuga cũ silentio. Postremo quemadmodum iterijssent. Filiæ etiã depictæ cum illo mortẽ prius eligẽtes, & filiorũ filiarũq;, ut ante eũ decessissent similitudines cernere erat, deorum etiã barbaricas imagines

Præmia militibus Pompeij exhibita.

Triũphus omnium ornatissimus.

Filij Mithridatis in triumphum ducti.

ricas imagines & ornatus patrios, prẹferebatur & tabula, in qua naues captæ contenebãtur, rostratæ .s. octingentæ, urbes præterea ad tributum redactæ Cappadocum octo, Ciliciũ & minoris Syriæ.xx. Polestinæ uero quæ nũc Seleucis dicitur. Reges bello superati, Tigranes Armenius, Atroces Iberus, Orizes Albanus. Darius Med⁹, Aretha nabatheus, Antiochus Comagenus. Hæc omnia literis explicabantur. Pompeius ipse curru, lapillis, auroque splendente ferebatur chlamidem ut aiunt, indutus Alexandri, qui Macedonibus prẹfuit, si tamen id credere dignum est. Putant quippe illam ĩ ijs quæ Mithridates ex Cleopatræ rebus in Choo reperit inuentam fuisse. Currum deinde eius exercituum duces sequebantur, quidam in equis, nõnulli pedegradientes. Capitolium inuectus neminem ex captiuis, ut alij triumpho secum tenuit, uerum publicis impensis ad patrias demisit, regibus dũtaxat exceptis, & ex his Aristobolus subito extinctus est. Tigranes post modum interijt. Pompeij igitur triũphus huiusmodi fuisse dicitur. Pharnaces interim Phanagoreas, & finitima Basphori obsedit, quoad inedia coacti Phanagores & ad pugnam accedẽtes ab eodem superati sunt, ex quibus neminem iniuria afficiens, cæteram amicos sibi statuens obsidijs assumptis retrocessit. Non multo post Sinopem cœpit. Amisum capere affectans, & Caluisio duce bellum gessit, quo tempore Pompeius & Cæsar armis contendebãt, quousq; Asander priuatus hostis Romanis inter se discidẽtibus ex Asia eũ expulit, cum Cæsare quoque depuguauit, cui uicto Pompeio & ab Aegipto redeunti circa Scorobam montem occurrit, ubi pater quondam eius Romanos qui cum Triario pugnabant deuicit. Superatus igitur mille comitatus equitibus in Sinopem aufugit. Cæsare uero ob ocium ulterius eum sequi negligente, & Domicium ad eum demitẽte Sinopeẽ Domicio tradens per inducias cum equitibus euasit, quibus in eum perturbatis equos interemit, nauibusque peruectis in põtum aufugit, ac Scytarum nonnullos, Sauromatarumque in unũ congregans Theodosiam, & Ponticapeium intercepit. Asandro deinde ob odium in eum bellum concitante equites ob equorum defũctum pedestri prẹlio minus assueti superati sunt. Pharnaces solus egregie pugnans, tandem saucius extinctus est quinquagesimum etatis agẽs annum cum Bosphori regnum per.v.&.x.annos tenuisset. In hunc igitur modum Pharnaces regno decidit, quod. C. Cæsar Mithridati Pergameno tradidit, ob id quod strenue cum illo in Aegypto depugnasset, nunc uero domestica Romanis regna ponti & Bythiniæ effecta sunt, ad quæ singulis annis prætor mittitur. Cæsar quæ Pompeius tradidisset cum ijs qui accepissent ab eo questus, quod contra secum

Caluisius.
Asander.
Domitius.
Theodolosia.
Panticapeius.

tra ſecum Pompeio geſſiſſent, bellum ſibi aſciuit, excepto eo quod Comanis ſacris ſeruabatur, quod ab Archelao ad Nicomedem tranſtulit. Ea uero non multo poſt, & hæc ipſa. Caius Cæſar & Marcus Antonius aliis habenda tradidere, quæ ab Auguſto demum Cęſare ad prętorum curam tranſlata ſunt cum Aegyptum recepiſſet modica deinceps occaſione ad ſingulos indigentibus Romanis. Itaq; principatu eorum Mithridatico bello ad Pontum uſque Euxinum, & ad Syrtes ſupra Aegiptum, fluuiumque Euphratem ad Iberos & Herculeas colũnas propagato rite hæc uictoria magna, & imperator Põpeius merito magnus appellari debuit. Ipſis autem Lybiam tenentibus, quæ ad Cyrenes uſque pertinet, Cyrenem Apion laginorũ rex genere nothus ex fœdere illis tradidit. Aegyptus in circuitu maris, quod interius eſt nondum illis ceſſit.

M. Antonius Auguſtus. C.

Cyrene.

Apion rex Laginorum.

Impreſſum Parrhiſiis opera magiſtri Petri Vidoue
Impenſis uero honeſti uiri Iohannis parui.
Anno a partu uirgineo M.D.
XXI. Menſe ſeptembri.

Regeſtum.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y
A B C D E F. aa bb cc dd ee ff gg hh
ii kk ll mm nn oo pp qq rr

Omnes ſunt terni præter. F. &. qq. qui ſunt duerni.

